

Микола
РУДЕНКО

ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ

ВИБРАНІ ПРАЦІ
З ЕКОНОМІЇ,
ФІЛОСОФІЇ І КОСМОЛОГІЇ



«...В землеробстві ми вступаємо
в співробітництво з Сонцем.
Але Сонце також лише дитина Всесвіту.
Отож ми вступаємо в співпрацю
з самим Всесвітом –
інакше кажучи, з Богом»

Микола Руденко

«Рівновага багатства абсолютного
й багатства відносного»



Alvaro y Gerardo

**Микола
РУДЕНКО**

ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ

ВИБРАНІ ПРАЦІ З ЕКОНОМІЇ,
ФІЛОСОФІЇ І КОСМОЛОГІЇ

Упорядник
Райса Руденко



КИЇВ
ТОВ «Видавництво "Кліо"»
2015

До книжки увійшли новаторські праці мислителя, письменника і правозахисника, лауреата Шевченківської та міжнародних премій, Героя України Миколи Руденка (1920–2004).

Відомий український інтелектуал і гуманіст ХХ–ХХІ століть постає перед читачем в іпостасях рідкісного філософа, космолога й економіста. Доробок мислителя набуває особливої національної і загальнолюдської значущості у час наростання глобальних викликів і загроз, бо утверджує принципово нові світоглядні й наукові парадигми рятівного знання.

Уперше зібрані в одній книзі найважливіші праці Миколи Руденка з фізичної економії, онтології і космології пропонуються науковцям, студентству, державним діячам, читачам, котрі прагнуть долучитися до скарбниці новітнього і водночас питомо українського життєствердного знання, яке наш видатний сучасник адресував українству і людству.

The book contains innovative works of Mykola Rudenko (1920–2004), a thinker, a writer and a human rights advocate, winner of Shevchenko award and international awards.

This renowned Ukrainian intellectual and humanist of 20 and 21 centuries appears before a reader as a singular philosopher, cosmologist and economist. His work has gained special significance for the Ukrainian nation and the whole mankind in times of impending global challenges and threats, because it affirms brand new ideological and scientific paradigms of the rescuing knowledge.

The publication of primary works of Mykola Rudenko on physical economy, ontology and cosmology, compiled in one book, is meant for scientists, students, political men and the readers striving to partake from the treasury of the innovative knowledge featuring the vitality of singular Ukrainian kind, addressed by our prominent contemporary to the Ukrainian community and the mankind.

© Руденко Р. А., упорядкування, 2015

© Шевчук В. О., передмова, 2015

© ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015

УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОГО РЯТІВНОГО ЗНАННЯ: ПОДВИЖНИЦТВО МИКОЛИ РУДЕНКА-МИСЛИТЕЛЯ

Шановний читачу! Це звернення адресовано студенту і професору, академіку й державному достойнику, промисловцю і хліборобу. Звертання саме до тебе продиктовано світоглядним баченням класової структури суспільства, якої дотримувався видатний француз Ф. Кене, а українець Микола Руденко, котрий написав книгу, яку ти щойно відкрив, модифікував цю структуру, пристосовувавши її до сучасних умов і реалій. Заклик до молоді пояснюється тим, що саме вона покликана і здатна стати «адвокатом нащадків», опановуючи рятівне знання, яке містить книга.

Особливе звертання – до читачів поруйнованого північно-східним агресором Донбасу. Для вихідця з шахтарської Луганщини М. Руденка питання вибору поміж Україною і Росією ніколи не поставало. Завжди, навіть коли воєнне лихоліття та ув'язнення, заслання чи еміграція на довгі роки відривали його від рідної землі, він серцем і розумом був з Україною.

Автор Передмови щиро вдячний усім читачам за благородний намір осягнення унікального доробку рідкісного українського інтелектуала, світоглядні й наукові відкриття якого мають непроминущу загальнолюдську значущість. Ця Передмова – не «переспів» уміщених у книзі праць М. Руденка, а своєрідний путівник, «дорожня карта» для осягнення їх глибинного змісту.

Національно-культурну та загальнолюдську значущість книги, що виходить у світ завдяки видавництву «Кліо» (директорка В. Соловйова, упорядниця – Р. Руденко), пропонується осмислювати за класифікаційною моделлю, за допомогою якої робимо аналіз багатогранного Руденкового надбання. Найпосутнішими складниками його доробку є новаторські наукові праці, високохудожня проза і поезія, спогади під

назвою «Найбільше диво – життя», що віддзеркалюють системність світобачення мислителя, оригінальна публіцистика, особливо – останні есеї інтелектуала, що стали його меседжами людству, заповітами, на які чекає світ...

Керуючись пропонованою моделлю, спадщину Руденка-економіста розглядаємо як певну цілісність, до якої входять: книга нарисів з фізичної економії «Енергія прогресу», іменована так за назвою найпершої наукової праці цього зібрання; роман-трактат «Формула Сонця», прикметний як тим, що належить до рідкісних у світовій художній літературі прикладів економічної прози, так і тим, що розкриває гностичний зміст формули енергії прогресу, варіанти якої, описані в цьому зібранні наукових праць, є алгоритмами, що утверджують безсмертя чи застерігають від загибелі земне людство; поезія економіко-філософського змісту; мемуари, пронизані цим змістом; розвідка «Глобалізація і Україна» – їй судилося стати економічним заповітом нашого сучасника, який заскоченому глобалізмом людству відкрив місію, що покладається на Україну.

Подібним чином розглядаємо набуток Руденка-філософа, до якого належать: наукова праця «Гносис і сучасність»; філософський роман «Орлова балка», удостоєний Державної премії ім. Тараса Шевченка; «Метафізична поема», за суть якої промовляє вже її назва, поезія, яка є віршованою формою викладення глибокого онтологічного змісту; просвітлені життєтворною енергією «Спогади»; есей «Не загубити ліхтарика», котрий прочитується як філософський заповіт мислителя.

За цією ж моделлю характеризуємо доробок Руденка-космолога. Він охоплює: наукові праці «Альтернативна космологія» та «Архітектура Всесвіту»; роман «Сила Моносу», що є рідкісним у світовій белетристиці ілюструванням художньої прози космологічними формулами, котрі описують найбільшу і найменшу з суцільних у Всесвіті величин; збірки поезій «Всесвіт у тобі» та «Сто світил», космологічний зміст яких передають їх назви, а перша збірка до того ж є квінтесенцією філософського та політичного *credo* мислителя; пронизані космологічними ідеями мемуари; розвідку «На шляху до Світової Монади», яка є дороговказом загальнолюдського прогресу.

Вершини айсбергів, що яскравіють на океанічному тлі загальнолюдського знання, творять пропоновану тобі, дорогий читачу, книгу. Цими вершинами є вперше зібрані під однією обкладинкою наукові праці, створені Руденком-мислителем в іпостасях філософа, космолога, економіста.

...Життєствердний лейтмотив пронизує зміст книги, бо закладений у Руденкову світоглядну систему. Теза про життя на Землі, його збереження, відстоювання, продовження, що рефреном повторюється у доробку мислителя, слугує цінним засобом подальшого «прокладання

містків» до відкриття й осмислення тобою, дорогий читачу, глибинної сутності наукового надбання М. Руденка.

Уміщені в книзі праці об'єднує низка визначальних особливостей. М. Руденку властиве дошукування джерел досліджуваних явищ, а також прагнення до з'ясування їх найзагальніших засад. І він сягає «таких глибин, що далі заглиблюватись нікуди» [с. 461–462]. Відтак звертається до субстанції. Субстанція за М. Руденком – це Духоматерія. Тому субстанційний підхід передбачає одухотворення Матерії і матеріалізацію Духу, тобто єдність духовних смислів і матеріальних вимірів, що пронизують його економічну, філософську і космологічну системи.

Тож у нарисах із фізичної економії «Енергія прогресу» переважає опис матеріальних вимірів, хоча визначальними є духовні смисли людського буття землян. І якщо філософська праця «Гносис і сучасність» демонструє підтверджене своєю назвою переважання духовних смислів над матеріальними вимірами земного і вселенського буття, то «Альтернативна космологія» та «Архітектура Всесвіту» – це симбіоз духовного наповнення Метагалактики і її матеріальних вимірів.

Надзвичайно важливою особливістю зібрання Руденкових праць є те, що ці смисли і виміри в сукупності творять феномен рятівного знання! Бо скрізь – і в фізичній економії, і в філософії, і в космології – мислитель утверджує незнищенність живого й розумного, мікросвіту і Всесвіту.

Іншою визначальною особливістю книги є органічне поєднання глибокої світоглядності з науковою фундаментальністю економічних, філософських та космологічних праць. Так, в «Енергії прогресу» метафізичне поєднується з фізико-економічним. Уважний читач знайде це поєднання вже в основоположному понятті, взятому за назву нарисів та, відповідно, у фізико-економічних варіантах формули енергії прогресу, розкриттю метафізичного змісту якої присвячено окрему працю – роман-трактат «Формула Сонця».

М. Руденко іменує цю формулу світовою константою. Це справді так, адже у верхній і нижній складових формули читач зауважить Божественну пропорцію, котра підтверджує фундаментальність фізико-економічних положень.

Філософія і космологія М.Руденка надзвичайно тісно переплетені між собою. Так, якщо у «Гносисі й сучасності» гностичне й онтологічне органічно поєднуються з космологічним, то «Альтернативна космологія» й «Архітектура Всесвіту» являють собою єдність пантеїстичного (гілозоїстичного) та фізичного.

Мислитель уявляє світовий простір як «один із двох видів матерії, котру можна назвати Матерією Темряви – на відміну від Матерії Світла». Він вважає, що в цьому роздвоєнні й «належить шукати діалектичну потужність Всесвіту – потужність мислення й матеріального

діяння» [с. 485]. З іншого боку, він відкриває світову сталу, за допомогою якої дає інтерпретацію потужності Всесвіту.

«Пантеїзм саме через те і є справжнім теїзмом, що ... визнає Богом Всесвіт як ціле», – стверджує інтелектуал. Відтак за М. Руденком Бог потрапляє «до фізичних формул». Мислитель дає фізичні обчислення маси, радіуса та інших параметрів Всесвіту.

Фундаментальність фізичних, математичних, космологічних та фізико-економічних обчислень досліджуваних величин вказує на необхідність зміни ставлення до поєднаних із цими явищами метафізичних, пантеїстичних, гностичних та інших світоглядних смислів, що понині тлумачаться технократами як «забобони».

||

Шановний читачу, пропонована твоїй увазі книга розпочинається науковим доробком Руденка-економіста. Мислитель творив його упродовж майже чотирьох десятиліть, переважно – у неймовірно складних умовах заборон, переслідувань, ув'язнень, заслань та поневірянь, окремий опис яких читач зустріне на сторінках книги.

Основоположною в доробку є категорія «енергія прогресу». Вона дає назву найпершій праці, а відтак і всім економічним нарисам. Після прочитання цієї праці акад. А. Сахаров погодився виступити в ролі офіційного консультанта М. Руденка з питань фізики [с. 26].

Кожен з економічних нарисів має мету, окреслювану мислителем у тексті. Метою першого нарису він вважав підхід «до того головного, заради чого пишеться дана праця, тобто до розуміння енергії прогресу» [с. 81].

Терміни «енергія» і «прогрес» є широковживаними і начебто зрозумілими. Та запроваджене М. Руденком у науковий обіг їх поєднання годі збагнути навіть фахівцям, котрі оперують і мислять поняттями традиційних парадигм. Бо його парадигма докорінно відмінна від тих, що стали звичними для обивателів.

Навіть у лаконічній назві першої з економічних праць читач завважить цю суть. Енергія прогресу – це фізичний аналог абсолютної додаткової вартості. А що являє собою остання? Автор дає відповідь на сторінках короткого вступу до першого нарису. Це «щорічний додаток сонячної енергії, що має місце виключно в хліборобстві. За законом збереження та перетворення енергії цей додаток, здійснюючи кругообіг в економіці, стає додатковою вартістю» [с. 26]. У цьому визначенні – докорінна відмінність позиції М. Руденка від марксизму, «наріжним каменем» якого є теорія додаткової вартості, створюваної працею поневолених робітників.

Що стосується підзаголовку, який іменується «нарисами з фізичної економії», то він вимагає розкриття сутності категорії «фізична економія», бо йдеться про принципово нову парадигму мислення і господарювання.

«Це вже була не політична, а фізична економія, – наголошував М. Руденко у згаданому авторському вступі, – все в ній базувалося на сонячній енергії, її перетворенні та збереженні» [с. 26]. Про те, що це не є ні відкиданням, ані запереченням політичної економії, він доводитиме у працях, створюваних впродовж усього подальшого творчого життя, включаючи останню статтю.

Адже ідеться про засноване на природничих засадах економічне знання, з якого випливає, якому мусить підпорядковуватися і яке має доповнювати політична економія. Відтак завдяки подвижництву М. Руденка на українство покладається чи не найвідповідальніша в теперішньому і прийдешньому часі місія – компенсувати брак природничо-господарської складової в загальнолюдському економічному знанні! Цього вдасться досягти, якщо аргументовано доводитимемо, що тільки за цих умов стає можливою теоретична економія як наукове знання, що є справді цілісним.

Працю «Енергія прогресу» завершують висновки про те, що її формула «дозволяє думати про майбутнє з повною науковою вірогідністю» [с. 172].

М. Руденко пророче не погоджувався з поглядами відомого російського інакодумця-нобеліата О. Солженіцина, який стверджував, що «наш народ, мовляв, не готовий до соціальних свобод, тому в нашій країні треба зберегти авторитарні форми управління». Український правозахисник вважав, що «це ... величезна помилка. Незважаючи на нашу вдячність йому за те, що він зробив, із цим згодитися неможливо». М. Руденко був твердим у переконаннях, що народ наш «цілком визрів для найповнішої, нічим не затуманеної Свободи...» [с. 178].

Підтвердженням Руденкових передбачень через два десятиліття став сумнозвісний маніфест О. Солженіцина про те, «как нам обустроить Россию», в якому той продемонстрував зневагу до українського народу, котрий щойно виборов незалежність. Сумним підтвердженням цих передбачень є й нинішні події: Росія укотре засвідчує прагнення «обустроїться» коштом агресії й окупації України.

Другим нарисом є «Економічні монолози», написані у надскладний час репресій, обшуків, арештів та ув'язнення правозахисників, включаючи М. Руденка, і вилучені органами КДБ. Праця створена за порадою акад. А. Сахарова як популярний варіант «Енергії прогресу». Планувалося, що видатний фізик і правозахисник ХХ століття напише до неї передмову. Його зупинило те, що через усю книжку проходить безкомпромісна критика Маркса, а брак часу не давав змоги прочитати «Капітал».

М. Руденку пощастило: це зробив відважний правозахисник генерал П. Григоренко, котрому довелося проробити «Капітал» 5 чи 6 разів [с. 182]. Він підтвердив, що праця М. Руденка протиставлена всій економічній теорії Маркса [с. 184]. І прийшов до висновку: «економічне вчення Маркса взагалі не наука, а трагічна омана на шляху до кращого майбутнього....» [с. 201].

«Економічні монологи» – це діалогія, першій частині якої автор дав назву «Прощай, Марксе!». Бо у праці «мова йде про те, що теорія додаткової вартості К. Маркса вступає в непоборну суперечність із ... всеохоплюючими законами природи» [с. 204]. У такий спосіб український інтелектуал започаткував принципово нову парадигму критики в економічній науці – критику політичної економії з позицій фізичної економії. Потребує осмислення красномовний факт: критика українця М. Руденка до цього часу залишається єдиною у світовій економічній думці!

Психологічно непросте «прощання» з Марксом змінюється обнадійливим «привітанням». «Добридень, Франсуа Кене!» – цією назвою другої частини діалогії М. Руденко оптимістично промовляє до більш, як на два століття віддаленого в часі класика європейської фізіократії. Книжка ця пишеться заради того, – декларує її мету М. Руденко, – щоб завдяки «Економічній таблиці» Ф. Кене відшукати ту частину сукупного річного продукту, котра і є енергією прогресу [с. 312].

Назва і навіть обсяг третього економічного нарису пояснюються обставинами його написання. М. Руденко пояснює, чому і як виникла ця економічна праця, якій він дав назву «Не заглядаючи у святці». Її стислий текст, написаний у концтаборі за відсутності жодної книги або запису, на які можна спиратися, є розкриттям положень, що мали непроминуще значення як для самого мислителя і системи його переконань [с. 351], так і для сучасного читача, котрий поділяє переконання інтелектуала. Нарис надзвичайно «насичений» дефініціями, новими чи уточненими твердженнями, прогнозами і т. д., сукупність яких дозволяє збагнути мету Руденкового дослідження, котра полягає у фізико-математичному відкритті енергії прогресу [с. 362].

І якщо у третьому нарисі М. Руденко порушує питання «Чому гинуть імперії?», то в тексті четвертого він виносить безпощадний вирок: загибель радянської імперії – неминуча! Вирок М. Руденка неблаганний – за чотири роки до розпаду СРСР мислитель доводить: «то шлях до хаосу, а не до порятунку» [с. 385].

Не є винятком і нинішня Росія, імперська суть якої так і не зазнала змін. М. Руденко бачив це ще понад 20 років тому. Адже «Росія «викинула» із зернового балансу майже всю свою європейську частину – давно вже перейшла на життя за рахунок нафти, газу й інших природних багатств. Що з нею буде, коли й ці багатства вичерпаються? А це ж

неминуче станеться» [с. 456]. А значно раніше він зробив ще суворіший прогноз: «...Бог стукає до воріт Росії: відчиніть! На горизонті вашому тільки *fata morgana*. Ви йдете на міраж» [с. 58].

Праця М. Руденка є цінною і для нинішніх неупереджених аналітиків. Бо СРСР розпався, а Росія, що перебрала роль радянської імперії, також приречена на неминучість розпаду...

За зовні прозаїчною назвою «Статті» заховано глибинні смисли заключної частини нарисів. Бо насправді статті демонструють науковий рівень, здатний бути взірцевим для публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століть. Взірцевим у світовому вимірі. Йдеться про публіцистику, створювану впродовж 1996–2003 років вільним мислителем у власній країні, що стала на шлях утвердження незалежності. Кожна зі статей є настільки значущою, що потребує хоча б стислого розкриття, якого досі ніхто не робив...

Осягнення змісту статей відкриває бачення низки паралелей, котримі ніби «пронизане» зібрання фізико-економічних нарисів, створених упродовж кількох десятиліть.

Перша із цих паралелей має теоретико-економічний сенс. Так, через чверть століття після написання «Енергії прогресу» М. Руденко розвиває її провідну ідею у статті «Формула енергії прогресу як світова константа».

Кмітливий читач збагне, що термін «константа» є атрибутом точних наук. То ж український мислитель надає фундаментальності світовій економічній науці! І досягає цього завдяки фізичній економії. Бо тільки її природничі засади дозволяють досягати закономірності творення, розподілу і подальшого використання суспільствами енергії прогресу для свого поступу.

Поряд із цим М. Руденко надав фундаментальності основоположному суспільно-господарському явищу – ринковій економіці, сутність якої вкрай збіднена апологетами ортодоксальної економіки. Як прихильник справді ринкової економіки, він був науково переконаним і неодноразово доводив, що ринок твориться там і тоді, де і коли селянин прагне продати неспожитий надлишок сільськогосподарської продукції [с. 447].

І в такий спосіб протестував проти тривіального потрактування ринку. Більше того: вказуючи на можливості «продукування могутнього надлишку біологічної енергії», вільного у своєму русі, М. Руденко не лише започаткував фізико-економічну парадигму ринку, але й дав уявлення про «майбутнє людства» [с. 444, 445].

Більш, ніж через два десятиліття після того, як український дисидент «розпрощався з Марксом», він створив унікальну працю «Сила і слабкість А.Сміта», де безкомпромісно викрив хибність доктринерства апологетів політичної економії, наслідком чого стали криваві

утопії марксизму. Він істотно розвинув критичну лінію у світовій економічній науці, започатковану ще на початку 70-х років ХХ ст., коли першим здійснив критику політичної економії на природничих засадах фізичної економії!

Важливою науковою заслугою Руденка-економіста є конструктивність його критики. Завдяки продовженню цієї критичної паралелі він прийшов до парадоксального за формою, та фундаментального за змістом висновку про майбутній синтез економічної науки, в підвалинах якої «назавжди залишаться Ф. Кене й А. Сміт, хоч вони й видаються нам вельми різними – різними майже до протилежності» [с. 459].

Есееві «Глобалізація і Україна» судилося стати економічним заповітом мислителя. Вже перші рядки, як і належить заповітові, сформульовані наказовими дієсловами. Цими стислими меседжами М. Руденко виклав своє бачення місії благословенного народу. Вказуючи на пророчу здатність народу, котрий стає благословеним, він ще раз з'ясовує, що являє собою фізична економія, опанування якою обіцяє народу благословення. На попередніх сторінках Передмови не раз ішлося про цю гілку загальнолюдського економічного надбання. Читач має можливість глибшого проникнення в її сутність і зміст, звернувшись безпосередньо до тексту нарисів. Та положення заповіту привернуть увагу читача передовсім тому, що викладені мислителем востаннє й узагальнюють думки, висловлені ним раніше.

...М. Руденко не мав упередженості щодо глобалізаційних викликів, їх впливів на Україну. Бо сприймав глобалізацію діалектично, як і належить науковцю, котрий аналізує її прояви із позитивного, як і з негативного боку. Характеризував її як вирішальний урок в історії людства і звідси виводив відповідну глобальну значущість України. «Земна цивілізація, – переконливо доводив світові український інтелектуал, – підходить до свого завершального екзамєну, а його підсумки значною мірою залежатимуть від того, як цей екзамєн складе Україна». У той же час мислитель застерігав: «Не доведи Господи, щоб вона повторила долю Аргентини, яка не зрозуміла власної місії на планеті і тому зазнала краху» [с. 478].

Звідси випливає контрапункт Руденкового заповіту: Україні належить збагнути власну місію! Відповіді на питання про глобальну місію України в духовно-культурному вимірі мислитель аргументував посиленнями на унікальність її інтелектуального надбання. Матеріально-енергетичний вимір місії України М. Руденко доводив з'ясуванням її реального місця у глобалізованому світі.

Значну надію на досягнення глобальної місії України М.Руденко покладав на власне «дітище» – засноване з його ініціативи Наукове товариство імені Сергія Подолинського. Значущість Товариства у втіленні

покладеної на Україну місії викладено у сподіваннях мислителя, який був переконаний: «київським вченим є що сказати світові» [с. 483].

III

Основоположною складовою доробку Руденка-філософа є праця «Гносис і сучасність». Український мислитель вибудовував її на засадах притаманного його творчості принципу синтезування знань. Він торкався не лише філософії, космології чи астрономії, фізики чи математики, але й економіки, етики та інших наук. Вказівка на те, що працю слід розглядати як своєрідне продовження його книг «Енергія прогресу» та «Економічні монологи» з наміром створення цілісної картини Буття, дозволяють автору цих рядків, знайомому з працями Руденка-економіста, викласти міркування, що стосуються найважливіших концептуальних положень його філософської праці.

Вона відзначається канонічною структурою, а її текст містить посилення на доробок філософів, космологів, фізиків та інших фахівців, часовий діапазон діяльності яких коливається у межах століть і тисячоліть. Інструментарій дослідження базується на сучасних досягненнях фізико-математичного аналізу та їх критичному осмисленні з позицій гностичної методології.

Синтез природничих та гуманітарних знань, покладений в основу праці, дозволив М. Руденку дослідити співвідношення фізичного та метафізичного, що залишається «білою плямою» в українській та світовій науках. Шукаючи незмінну першооснову світу, він, з одного боку, творчо використав і розвинув надбання світової філософської думки про субстанцію, а з іншого – дав безкомпромісну критику наближених до філософії конструкцій, які ще донедавна вважались найвищим інтелектуальним досягненням, а зараз виявили свою демагогічну та облудну суть.

М. Руденко показав неможливість матеріалізму «без матерії» і стверджує, що справжній матеріалізм може бути лише метафізичним. Важливим аспектом його методології є обрання позиції в методах пізнання, індуктивна чи, навпаки, дедуктивна спрямованість якого визначає переважання гносеологічного або ж онтологічного підходу. Пізнання повинно базуватися на метафізичних (онтологічних) засадах, а відтак, як доводив М. Руденко, його слід починати від Субстанції, навіть коли вона ще невідома досліднику.

Філософським *specto* мислителя слід вважати єдність духовного і фізичного, творчо використовуючи яку, він вибудовує цілісну архітектуру Всесвіту та «вписує» в неї Людину. Особливо цінною є ідея їх спорідненості, яка дозволяє стверджувати, що подібно до людини Всесвіт

теж має власний Орган Синтезу. Поєднання метафізичної та фізичної методології дає змогу описувати його методами фізики.

З цих положень М. Руденко виводив об'єктивну потребу Гносису, яким він пропонував вважати найзагальніші знання про Всесвіт, не прив'язані до релігійно-філософських течій II чи III століть н. е., чим і аргументує модерний характер назви своєї праці. Істотною особливістю його підходу є запровадження космічного виміру понять часу, відстані, маси, енергії, які здаються звичними та непорушними не лише широкому читацькому загалу, а й вузькому колу фахівців. Це дозволило створити систему образів, за визначенням самого М. Руденка, «налаштованих» на досягнення об'єктивної реальності.

Його підхід відкриває можливості оригінального наукового пошуку цієї реальності. Вельми актуальним не лише з онтологічних, а й суто прикладних міркувань, його наслідком стає знаходження енергетичного джерела, що стоїть в основі земного і космічного Життя. Цим джерелом М. Руденко вважав Світову Монаду, яка «розсовує» вселенський Простір, пробиваючи дорогу Живому.

Глибоко новаторським таумаченням взаємоборства Світла і Темряви (у якнайширшому духовному й фізичному розумінні), позитивної та негативної матерії, відцентрових та доцентрових сил тощо М. Руденко зробив значний інтелектуальний внесок у дуалістичне вчення. У свою чергу, це дозволяє йому вибудовувати досконалу з точки зору архітекτονіки Всесвіту його модель. Версія числової моделі Світобудови, інтерпретована мислителем за допомогою так званого гностичного квадрата, стає творчим узагальненням надбань метафізичної та фізичної думок.

Здійснюючи дослідницький «маршрут» у напрямі від метафізики до фізики, М. Руденко продемонстрував значні і ще не вичерпані можливості плідного використання діалектики, але за умови, коли вона таумачиться як творчий метод метафізики. Він показав, як фізичне стикається з гностичним, а сучасна фізика впритул наближається до метафізики, започаткованої Піфагором, Платоном та Арістотелем.

Синтез гностичного та фізичного дає змогу вести мову про матеріальність Бога, якого мислитель ідентифікував із Всесвітом як Суб'єктом. Цей підхід є справді новаторським. З онтологічної точки зору він позбавляє аргументації псевдоматеріалістів і псевдоідеалістів та їхніх численних апологетів, з прагматичних міркувань – забезпечує подолання найістотніших непорозумінь, які заважають сучасній фізиці втворювати гармонійну картину світу.

Намагання М. Руденка «вписатися» у Природу є визначальним: у протилежному випадку технократизм, для якого метафізика є чужою, називаючи речовину матерією, припускається найбільшої з можливих помилок, яка загрожує людству омніцидом, що і спостерігається у сві-

товій історії упродовж останніх десятиліть. Усвідомлюючи це, український інтелектуал закликає людство отямитись, постаючи перед читачем як етик світового масштабу.

Одним із пріоритетних завдань дослідження Всесвіту стало знаходження М. Руденком величини, за допомогою якої можна достовірно визначати радіуси небесних тіл. Такою величиною він вважав гравітаційний радіус (радіус Монади). Можна твердити, що запровадження цього поняття в науковий обіг створює нову парадигму фізики, космології та світогляду загалом.

Важливим втіленням цієї парадигми є математичне формулювання світової сталої, яку М. Руденко назвав Силою Моносу. Оригінальним є і метафізичне тлумачення змісту пропонованої формули, чисельник та знаменник якої трактуються як вічне протиборство Світла і Темряви.

Мислитель доводив можливість практичного використання формули для визначення Сили Моносу не лише на метagalacticному, а й на квантовому рівні. Через формулу імпульсу Монади, яка є спільною як для Всесвіту, так і для атома, він отримав квант простору і твердив, що Сила Моносу є своєрідним аргументом світової єдності. Підтверджуючи за допомогою математичних формул рівність між загальною енергією, добутою з речовинної маси, та енергією фотона, він показував здатність Сили Моносу об'єднувати макро- та мікрокосм.

М. Руденко вибудував «каркас» Всесвіту, основоположним началом якого вважав Світову Монаду. Конструктивна критика створених попередниками космологічних теорій та їх творчий розвиток свідчать про започаткування ним принципово нового бачення вселенської архітекτονіки. Він був переконаний, що космологічні закономірності, відкриті у попередні часи, зокрема так званий закон всесвітнього тяжіння І. Ньютона, відіграли свою роль і повинні поступитися місцем новітнім теоріям.

М. Руденко твердив, що взаємодія небесних тіл ґрунтується не на тяжінні, а на взаємоборстві множини монад зі світовим простором. Простір з величезною силою (Силою Моносу) обтискує ці тіла, а вони, отримуючи енергію від Світової Монади, з такою ж силою «розсовують» простір, виборюючи собі місце для існування. Монада являє собою Духоматерію, а решта сущого є лише видимістю матерії. Причому слід розрізняти два її види: Монаду як матерію Світла та Простір як матерію Темряви.

Полемізуючи з авторами гіпотез про так звані «чорні діри» Всесвіту та спростовуючи твердження про «витікання» світової енергії через них, М. Руденко обґрунтовував засади власної теорії світіння небесних тіл. А формулюючи відповідь на питання про скінченність Всесвіту, доводив скінченність світових сталих та вказує межу людського пізнання у фізичному розумінні, яку визначав за допомогою формули,

запропонованої для визначення Сили Моносу. Такий підхід ілюструє скінченність макро- та мікрокосму.

М. Руденко не тільки порушував питання, яких ніхто з фахівців раніше не торкався, але й давав відповіді. Він намагався обґрунтувати відповіді на питання, над розв'язанням яких працював близько 40 років. Одним із них є питання про те, де живемо ми, земляни, стосовно до центру Всесвіту, визначеного українським мислителем. М. Руденко виклав концептуальні засади, спираючись на які, можна створити карти Сонячної і Галактичної систем, у яких ми живемо, та Метагалактики загалом.

За свідченням М. Руденка, досить складною є проблема визначення місць розташування галактик довкола центру Всесвіту. Прагнучи розв'язати її, він поєднав власну методику розрахунків з так званим ефектом Доплера. Відстоюючи принцип детермінізму при аналізі «червоного» та «синього» зміщень у спектрах галактик, М. Руденко спростував гіпотезу «розбігання» галактик. Водночас він підтверджував справедливості теорії Монад, яку ґрунтував на універсальності фізичних законів існування Всесвіту як цілісності, що охоплює Буття від атома до Метагалактики.

Симптоматичною особливістю його методології дослідження є прагнення сформулювати відповіді на такі питання, які окремим фахівцям здаються тривіальними або можуть бути віднесеними хіба що до сфери наївної філософії. Намагаючись дати відповіді на них, М. Руденко із глибини тисячоліть протягував нитку Гносису у сьогодення. Тим самим процес осучаснення давньої натурфілософії він перетворював у низку новітніх парадигм, які вражають неупереджених фахівців несподіваністю тлумачення звичних фізичних явищ.

Так, спираючись на відсутність випромінювання Сонцем потоків нейтрино, М. Руденко спростовує наявність термоядерних реакцій у надрах Сонця. Це дозволяє йому твердити, що світиться не саме Сонце як велетенська розжарена куля, а лише атмосфера, яка оточує його. Причому воно світиться не своїм світлом, а, будучи подібним до рефлектора, спрямовує на Землю проміння Світової Монади.

Це створює передумови для принципово нового трактування Вічності земного буття. Адже якщо Сонце самостійно не випромінює енергії, а лише віддзеркалює її, то воно і не згасне, як про те твердять окремі дослідники. Отже, причинами омніциду ймовірніше можуть стати внутрішні негаразди землян.

Парадигмальним для побудови новітньої економічної теорії стає висновок про те, що джерелом абсолютної додаткової вартості, яку у картинах з фізичної економії М. Руденко назвав енергією прогресу, є не Земля з її надрами і навіть не Сонце, а Монада як Творець Світа, тобто Першотворець.

У прикінцевому розділі праці М. Руденко постає як модерний гностик і глибокий гуманіст. У «гностичному резюме» він підводить підсумки багатолітніх шукань на теренах альтернативної філософії та космології. Водночас викладає принципи високої загальнолюдської етики, надаючи своїм висновкам оптимістичного звучання. Мислитель залишався глибоко переконаним, що його ідеї незабаром будуть зрозумілими, а вчення про Живий Всесвіт стане наукою тисячоліття, початок якого ми переживаємо.

Есей «Не загубити ліхтарика» варто вважати філософським заповітом мислителя. Наказова назва есею приховує глибинний зміст заповіту. А його лапідарна мова досконало використовується мислителем для викладення онтологічного підґрунтя економічних та космологічних праць, торкаючись світобудови та світоглядних засад господарювання. Поряд з цим глибинний онтологічний зміст заповіту надає йому самодостатньої світоглядної ваги...

Інтелектуальний доробок Руденка-філософа надзвичайно вагомий: світоглядна система, вибудована ним на природничих засадах і втілена у його онтології, космології й економії, є переконливим аргументом як для утвердження українського внеску в цю ділянку філософії, так і для її «реабілітації» від упослідженості внаслідок зневажливого ставлення до філософських студій.

IV

Завершує книгу науковий доробок Руденка-космолога. Як зазначалося, цей доробок об'єднує праці «Альтернативна космологія» та «Архітектура Всесвіту». Невеликий обсяг праць ніякою мірою не применшує значущості фундаментального внеску українського інтелектуала у творення принципово нової парадигми сучасної світової космології.

Треба наголосити, що для Руденка-мислителя не існує непорушних авторитетів: і Маркс (а згодом Сміт) в економії, і Кант у філософії, і Ейнштейн у космології – це люди певної епохи, мислення яких не було достатнім, що не є їх провиною, бо пояснюється відставанням природознавства від потреб часу.

Відтак одним із найперших постає питання: чому М. Руденко свою космологію вважав альтернативною? Стисла відповідь мислителя пояснюється його частковою згодою з космологією А. Ейнштейна. Тому український мислитель вибудовував альтернативну космологію на основі вивчення кістяка Метагалактики – мінеральних монад та монад небесних тіл (аж до Всесвіту), що надаються до фізико-математичного аналізу.

Його цікавили питання, що видаються «дивними» не лише обивателям, а й фахівцям: що є причиною світових констант, наприклад, швидкості світла у вакуумі? Що таке світло? Звідки воно походить? І що є його першопричиною?

З'ясовуючи можливі відповіді, він приходив до висновків, кардинально відмінних від чинних парадигм. Зокрема, як уже зазначалось, вважав «вельми наївною теорію, за якою Сонце виглядає термоядерним реактором». Бо за його парадигмою першопричиною світла є Монада. Адже якраз «вона завжди і всюди є природним осцилятором».

Але як її уявити? І де її шукати? – порушував питання за питанням мислитель. І відповідав: «Шукати належить там, де вона розламує простір так само, як крихтіна голівка печериці розламує асфальт». Бо Монада жива, а вакуум – абсолютно безжиттєвий. Вони – непримиренні антиподи, що «прагнуть знищити одне одного, але приречені природою на вічне співіснування».

Що ж забезпечує вічність їх співіснування? – міг би запитати кмітливий читач. Сила, з якою «Всесвіт обтискує кожну Монаду», – відповідав би йому Руденко-космолог. Він доводив, що ця «Сила є сталою величиною – Силою Монади, ...коли вона спрямована від центру. І Силою Моносу (Всесвіту як цілого) тоді, коли діє в напрямі центру. Проте ці сили всюди й завжди абсолютно рівні», – стверджував мислитель, узагальнюючи їх у Силі Моносу. У такий спосіб він розвивав онтологічні положення щодо взаємодії Матерії Світла і Матерії Темряви як основоположних її різновидів.

Як доводив М. Руденко, Сила Моносу є константою, найуніверсальнішою з усіх формул. Бо складається з двох світових констант, котрі схрестилися у взаємоборстві світла й гравітації, створюючи велетенське напруження гравітаційного поля. Бо оперує і в надрах Метагалактики, і у кванті простору. Бо об'єднує в єдине поле квантову механіку й космологію. «Доречно запитати, – писав М. Руденко, – чи можлива якась інша теорія єдиного поля?» Й іронічно висловлював бажання побачити її без Сили Моносу.

Мислитель намагався «зміряти цілий Всесвіт», котрий, на його думку, «кінчається там, де гравітаційний потенціал дорівнює одиниці». І пропонував рівняння для визначення останньої межі Всесвіту, «де вже вгасають гравітаційні сили».

Як космолог з рідкісним за універсальністю мисленням, М. Руденко вів мову «про можливості самої Природи, які мусять бути використані повністю». Автору Передмови вже доводилося писати про те, що це Руденкове положення є застосовним не лише в космології – воно цілком справедливе і щодо теоретичної та прикладної економії.

Свого часу «вчені вирішили, що в глибинах Сонця відбуваються термоядерні процеси... Але іншої моделі ніхто не запропонував... Сон-

це так і залишилося термоядерним реактором», – з сумом констатував М. Руденко. На його переконання, це свідчить про «намагання узгоджувати сонячну діяльність із нашими земними відкриттями».

Тому він висловлював власну «думку щодо сонячної енергетики: Сонце й зорі світяться тому, що їхні велетенські маси на великій швидкості перетинають вельми напружене гравітаційне поле Галактичної Монади». Таким способом М. Руденко компенсував недостатність космологічного знання: адже йдеться про Сонце (правильніше – про Сонце Всесвіту, котрим є Світова Монада) як енергетичне джерело земного буття (вічного, а не знищеного).

Апелюючи до Сили Моносу як відкритої ним світової сталої (котру доречно іменувати сталою Руденка!), мислитель дав відповідь і на питання про те, з чого «починалося створення Всесвіту».

На завершення дослідження він висловлює впевненість, що «лише та космологія, яка змальовує Всесвіт єдиним живим організмом, спроможна стати наукою третього тисячоліття».

Що стосується праці «Архітектура Всесвіту», то вона є стислим авторським викладом космологічної частини, яка міститься у філософській книзі, що має назву «Гносис і сучасність». В її тексті Руденко-космолог показав, як виглядає Всесвіт, подаючи фізико-математичне підтвердження запропонованої ним парадигми.

Мислитель доводив, що у світі «є лише два види матерії – Світло і Світовий Простір (вакуум)». Причому «простір не є континуум – він усюди подірявлений більшими й меншими монадами». У такий спосіб український інтелектуал повертав нас до тієї моделі світу, яку споконвіку несли філософія й релігія... Відтак його «подаліші розрахунки мають показати, що це не просто наше бажання об'єднати космологію з релігією, а світ дійсно є саме таким – не іншим». Бо «те, з чого складається монада (менша, більша і найбільша) належить називати Духоматерією. То є субстанційна одиниця світового буття».

М. Руденко прагнув показати Силу Моносу як найвеличнішу світову константу, що об'єднує собою всі сфери Світобудови в єдину цілість – діє так само невимушено в ядерній фізиці, як і в космології. І доводив, що її назва відображає світову єдність – вона є початком єдиної теорії поля. А без неї таку теорію в принципі розбудувати неможливо.

Оперуючи Силою Моносу, М. Руденко з'ясовував вірогідність чинної моделі Всесвіту. І доводив, що «тільки Світова Монада є носієм світової маси, а всі галактики, що на гігантських орбітах обертаються довкола Світової Монади, створюють цю масу своїм тисненням у напрямі центру. Вони виконують лише буферну роль у гравітаційному процесі». Подібним чином він перевіряв відстань нашої Галактики. І приходив до висновку про правильність вибудованої ним моделі Всесвіту.

Логічним завершенням наукового доробку Руденка-космолога є стаття «На шляху до Світової Монади». Їй судилося стати його космологічним заповітом: ще не оприлюднивши праці, мислитель вийшов на свій останній шлях, аби вирушити ним у Вічність...

Узявши за точку відліку охарактеризовану працю «Шлях до хаосу», а останній есей – кінцевий пункт і провівши через них умовну пряму, отримуємо у доробку М. Руденка прогностичну паралель тривалістю понад півтора десятиліття. Вона доповнює вже описані нами теоретичну та критичну лінії творчої спадщини українського інтелектуала.

Привертають увагу «маршрути» мислителя: від економії до космології і навпаки – від космології до економії, якими насичена остання стаття. Він починає статтю з характеристики української наукової школи фізичної економії в «Економічній енциклопедії», позитивно відзначаючи посилання на його твердження про те, що «основою життєдіяльності людини є не земля з її надрами і навіть не Сонце, а Світова Монада» [с. 487].

Це спонукає мислителя до детальнішого аналізу свого внеску у космологію, а власне – у космологічне надбання людства. Відстоюючи значущість власного внеску у загальнолюдську скарбницю космології, нещадно (й аргументовано!) критикує «солдатів парадигми».

«Чому треба прив'язувати економічну модель суспільства до вчення про Світобудову? – порушує сакраментальне питання М. Руденко. І відповідає: «Тому, що земна людина повинна мати цільний світогляд, а він, світогляд, складається не лише з соціального, а й з космічного. Якщо ж ці фактори існують нарізно, то це ще не світогляд» [с. 489].

Відтак М. Руденко завершує свій есей суто економічним твердженням. Але ж ідеться про твердження, економіко-філософську суть якого годі збагнути, не звертаючись до космологічного надбання мислителя! Бо «хоч як далеко ми перебуваємо від Світової Монади, а рух нашої Галактики забезпечує саме Вона. І якщо їй в чомусь допомагають високі галактичні сутності, то це так само, як ми, люди, допомагаємо Сонцю підтримувати життя на Землі» [с. 492].

Прикметно, що ця оптимістична (і водночас спонукальна до дії!) стаття є останньою в доробку українського інтелектуала. Вона завершує земний шлях М. Руденка – нашого сучасника, мислителя від Бога...

V

...«А чи сучасний нині Микола Руденко, а якщо сучасний – то чому?», – допитувався кілька років тому представник ЗМІ в автора Передмови. Водночас поставали питання: а ким він для нас залишається? У чому полягає його значущість для нащадків?

Перевидання вибраних праць М. Руденка з фізичної економії, філософії і космології сприятиме отриманню читачем вичерпних відповідей на порушені питання. Бо праці істотно збагачують наукове надбання українства, котре до М. Руденка не мало нічого подібного у своїх анналах. Книга навертає читачів до унікального надбання українського інтелектуала, земний шлях якого пронизаний вірою і надією в ім'я збереження і продовження життя на Землі.

Його благословення і жахи М. Руденко відчув, щойно побачивши світ Божий, а надалі відчував упродовж усього стражденного життя. Відбулося це чи не в перші хвилини появи на світ, коли він накричав собі грижу біля материних грудей, бо в них не було молока [с. 378]. Він гостро відчував це й тоді, коли йому, семирічному, у жорстокій хлоп'ячій бійці кинутий кимось камінь перебив зоровий нерв, після чого ліве око виявилось практично незрячим [с. 212]. І коли в перший рік війни розривна ворожа куля розстрошила таз, ушкодила хребет, а лікарі винесли вердикт: вічне ліжко [с. 213].

...Читацькому загалу він став відомим спочатку як талановитий поет, потім – прозаїк, твори якого знали не тільки в Україні. Тодішній читач зацікавлено сприймав книжки, автор яких усіляко намагався виборсатися з прокрустового ложа соцреалізму, пройти через яке мусив кожний письменник.

Після розвінчання культу Сталіна 1956 року почалися болючі шукання коріння дерева, що породило сталінщину. М. Руденко знайшов це коріння. Воно було заховане у вченні Маркса – основоположника так званого наукового комунізму. Він порвав з марксизмом і «мало не опинився в лікарні для божевільних» [с. 214]. Втім, то був лише початок: за ним слідували концтабори, заслання, вимушена еміграція – відлучення від рідної землі на півтора десятиліття...

Та якраз цей хресний шлях дарував Україні і людству докорінно іншого М. Руденка, ніж той, що очолював київську письменницьку парторганізацію. Цей Руденко не просто виборсався з трясовини «правовірного марксизму», що засмоктувала, поглинала й ховала безмір життів і сподівань: він став борцем. Його відрив від марксизму демонструє можливості конструктивного, а не руйнівного зламу особистості.

Ціною цього зламу сміливець став, за його власним висловлюванням, «переконаним дисидентом» – спочатку членом радянської групи «Міжнародна амністія», а згодом – засновником і головою Української групи сприяння виконанню Гельсінських угод (Української Гельсінської групи). Водночас Провидіння дарувало своєму обранцеві і вищий статус – в особі М. Руденка Україні і світу відкривається мислитель, причому мислитель від Бога, мислитель у кількох іпостасях.

...Зі злиднів нужденного Донбасу, що змалечку позбавляли його шматка хліба, він, напівсирота, виходець із родини неписьменних,

сягнув висот Парнасу, надалі впевнено йдучи переднім краєм здобутків загальнолюдського генія. Доробок Руденка-письменника (поета, прозаїка, драматурга, фантаста, публіциста) було відзначено Державною премією ім. Тараса Шевченка, Міжнародною літературною премією ім. Володимира Винниченка, його включено до складу Українського ПЕН-клубу.

За літературну та правозахисну діяльність він удостоєний звання Героя України. Вагомість та оригінальність зробленого ним внеску в науку засвідчують членство в Українській вільній академії наук (США) та удостоєння премії Російської академії природничих наук. Дітищем інтелектуала на рідних теренах є Наукове товариство імені Сергія Подолинського, ініціатором створення та Почесним головою якого він був до останніх днів. І заповідав творення Інституту фізичної економії, правдивим подвижником якої був [с. 483].

...Автору цих рядків випала честь спілкуватися та співпрацювати з ним, писати про надбання М. Руденка-мислителя, робити спроби осягнення смислів його останніх есе, характеризувати інтелектуальну спадщину мислителя в енциклопедичних та довідкових виданнях. Сподіваємося, ці розвідки стануть у пригоді фаховому загалу літературознавців, дослідників політичних, юридичних, історичних та інших аспектів національно-визвольного і правозахисного руху, а також економістів, філософів, космологів, представників природничих наук з метою активнішого долучення до внеску українського інтелектуала у скарбницю національної та світової культури, до багатющої сукупності світоглядних осягнень, найважливіші з яких винесені на суд сучасників і нащадків у наукових працях, зміст яких ти, дорогий читачу, прагнеш осягнути.

Із викладеного в уперше вміщеному в цій книзі зібрання головних наукових праць мислителя випливає нериторичне питання: а чи хто-небудь у світовій науці колективно або одноосібно осягнув те, що вже зробив українець М. Руденко, котрий порушив гіпотези, доведення чи принаймні оприлюднення яких перед якомога ширшим міжнародним загалом науковців підносить сучасну українську економічну, філософську та космологічну думку до світового рівня?! Відповідь на це питання дозволяє стверджувати, що в особі М. Руденка маємо інтелектуала, який заслуговує національного та світового визнання, а його унікальний здобуток мусить бути належно поцінований українською державою та міжнародною громадськістю.

Пріоритетним слід вважати офіційне визнання зробленого ним на державному рівні, що передбачає необхідність втілення наукового доробку М. Руденка за окремою Національною програмою. На нашу думку, така Програма повинна охоплювати кілька блоків найважливіших заходів, які у подальшому мають бути поглиблені та деталізовані.

Перше. Потрібно створити спеціальні експертні комісії, метою яких є комплексна неупереджена оцінка наукових праць М. Руденка фахівцями з економії, філософії, космології, астрономії, фізики, математики, які працюють в інститутах Національної академії наук та навчальних закладах України. Необхідно узагальнити висновки експертів і дати підсумкову фахову оцінку зробленого М. Руденком та викласти міркування щодо подальших кроків у напрямі реалізації пропонованої Національної програми.

Друге. Актуальним є переклад його праць англійською та іншими мовами з метою ознайомлення з ними фахівців та зацікавленого читачького загалу за межами України.

Третє. Треба утворити при НАН України та Міністерстві освіти і науки України низку експериментальних творчих лабораторій, що повинні об'єднати неупереджених фахівців у галузях економії, філософії, космології, астрономії, фізики, математики, покликаних забезпечувати розвиток наукових положень, викладених М. Руденком. Діяльність лабораторій доцільно розглядати як пріоритетний напрям розгортання національної наукової школи, який би забезпечував її пришвидшене виведення на світовий рівень.

Четверте. З метою активізації зусиль національної наукової школи за цими напрямками НАН України та Міністерству освіти і науки України належить започаткувати проведення у Києві світових конгресів з метою комплексного розгляду порушених М. Руденком проблем і надавати імпульс їхньому дослідженню.

У подальшому варто започаткувати щорічне проведення міжнародних фахових конференцій економістів, філософів, космологів, астрономів, фізиків, математиків та інших науковців з метою інтенсифікації розвитку української наукової школи та доведення її здобутків до світового загалу фахівців.

П'яте. Одночасно з рекомендованими слід здійснити заходи, спрямовані на запровадження в науковий обіг порушених М. Руденком проблем і гіпотез, обґрунтованого ним методологічного інструментарію, категоріального та поняттєвого апаратів дослідження.

Доцільно під егідою НАН України, АПН України та Міністерства освіти і науки України оголосити низку конкурсів, результати яких забезпечили б підготовку на засадах ідей М. Руденка альтернативних підручників (для шкіл та вищих навчальних закладів), а також виконання науково-дослідних робіт школярами, студентами, аспірантами та докторантами.

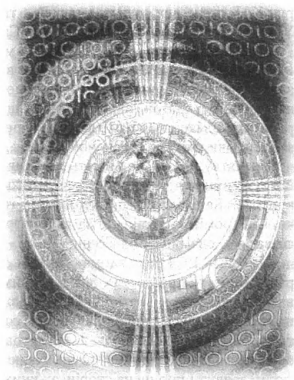
Необхідно здійснити низку заходів, що стосуються вшанування М. Руденка як творця наукових праць, які відіграють визначальну світоглядну роль у гуманістичному розвитку нації та світового співтовариства.

Своїм подвижницьким науковим доробком М. Руденко заслужив, щоб сукупність представлених у цій книзі новаторських праць знайшла гідне пошанування в Україні і за кордоном. Це потребує від державних достойників активного сприяння тому, аби його доробок художника слова, мислителя і громадянина став відомим Україні і світові.

І дуже втішає той факт, що нині Україна таких достойників має. Адже це видання, приурочене до 95-річчя від дня народження Мислителя, побачить світ завдяки підтримці членів дискусійного Клубу «КОЛО» та БО «Благодійний фонд «КОЛО».

*Професор Володимир ШЕВЧУК,
Голова Наукового товариства
імені Сергія Подолинського*

ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ



ВІД АВТОРА

Цю книжку написано в 1972–1974 роках, коли в Україні пройшли масові арешти активної частини патріотичної інтелігенції. Мені ж, її авторові, було заборонено друкуватися. Щоб не померти з голоду, довелося працювати нічним сторожем. Книжка відразу ж потрапила до рук КДБ, мене виключили з партії, а також із Спілки письменників. У тому ж (1974) році її прочитав А. Д. Сахаров.

З головною ідеєю книжки Андрій Дмитрович погодився відразу ж. Йдеться про те, що абсолютну додаткову вартість не можна виводити з експлуатації людської праці – вона породжується самою Природою як щорічний додаток сонячної енергії, що має місце виключно в хліборобстві. За законом збереження та перетворення енергії цей додаток, здійснюючи кругообіг в економіці, стає додатковою вартістю.

Спочатку А. Сахаров навіть погодився написати передмову, однак його зупинило те, що через усю книжку проходить безкомпромісна критика «Капіталу» Маркса, а він, видатний фізик двадцятого сторіччя, цей громіздкий твір «ні за якої погоди не читав». Так він про це і сказав – словами Сергія Єсеніна.

У вересні 1974 року вдома у Андрія Дмитровича відбулося обговорення «Енергії прогресу» – так я перейменував те, що у Маркса називалося додатковою вартістю. Тепер це вже була не **політична**, а **фізична економія** – все в ній базувалося на сонячній енергії, її перетворенні та збереженні. Академік А. Д. Сахаров погодився виступити в ролі офіційного консультанта з питань фізики, дозволивши мені у будь-якій формі заявити про це на сторінках книжки. Водночас він порадив написати для «самвидаву» популярний варіант «Енергії прогресу». Так з'явилася в московському «самвидаві» діалогія «Економічні монологи» з передмовою П. Григоренка.

Співробітники КДБ під час численних обшуків на моїй квартирі вилучили всі примірники обох книжок (у тому числі український варіант «Економічних монологів»), але російськомовні «Монологи» збереглися у «самвидаві» і після мого арешту були надруковані (США, 1978) у

невмілому перекладі на українську мову. Український журнал «Вітчизна» вирішив надрукувати «Монологи» у 1992 році (№№ 11, 12) для читачів незалежної України. Іншого варіанту ніде не виявилось, окрім виданого в Америці. І хоч було ясно, що переклад надто далекий від авторського стилю, його після деяких виправлень мовного характеру послали в друкарню.

Коли ж Служба національної безпеки України повернула мені літературний архів, я знайшов там і «Економічні монологи», і «Енергію прогресу», але тільки російською мовою. Втім, «Енергія» була написана російською мовою, українського варіанту я не встиг зробити, а український варіант «Монологів» був знищений КДБ.

Ось так і вийшло, що обидві книжки потребували сумнінного перекладу українською мовою, проте автор уже неспроможний виконати цю роботу, зважаючи на майже повну втрату зору. Навряд чи слід пояснювати, чому я, український письменник, у цьому випадку змушений був писати російською. Дисидентське оточення А. Сахарова, окрім П. Григоренка, не читало українською.

Близькі люди допомогли мені ще раз познайомитися з рукописом «Енергії прогресу», створеним майже двадцять років тому. Природно, я зробив деякі виправлення, але їх не можна назвати істотними. Замовчувати той факт, що книжка писалася тоді, коли я з повагою ставився до власного партквитка, мені видавалося безчесним. Я тоді ще не відрікся від комуністичних ідей, хоча з марксизмом було покінчено. Втім, дещо з того, що я вважав у класиків марксизму слушним, я намагався навіть перебільшити, аби якось виправдати їхнє місце в історії. У Маркса це більш-менш правильне висвітлення відносної вартості (її грошової форми), у Енгельса постулат про приплив відштовхування, що надходить на Землю від Сонця, у Леніна – НЕП (за його висловом, «капіталізм, який буває при комунізмі»). Я робив це не зі страху, а через небажання розлучитися із комуністичною ідеєю. Проте саму цю ідею я бачив уже не стільки у вченні Маркса, скільки у вченні Піфагора. Читач легко виявить це на сторінках «Енергії прогресу». Зрозуміло, що спростовувати Піфагора у мене і сьогодні немає ніякого бажання.

Проте непівський капіталізм («комуністичний») нині мені здається недостатнім. Річ в тім, що він планувався Леніном як державний капіталізм з неминучим обмеженням росту і розвитку приватного капіталу. Таким чином не скасовувалося насильство над економікою – партійні ножиці повинні були постійно підстригати економіку, ніби паркові кущі. Але в економіці будь-який вид волюнтаризму перетворюється на гальмо і зрештою стає причиною її розвалу.

Очевидно, капіталізм без обмежень, як він існує на Заході, ще довго буде справжнім господарем земної кулі. Що стосується добровільного комунізму, який проповідував Піфагор, то він, як мені здається, ні в

кого не спроможний викликати заперечення. Якщо люди з часом почнуть розселятися в космосі, то напевно там будуть придатні інші суспільні форми.

Дійсний член Української вільної Академії наук (США)
М. РУДЕНКО. Листопад, 1992 р.

МАТЕРІЯ ЯК СУБ'ЄКТ

Космічний вік висунув настільки незвичайні проблеми, що їх можна назвати апокаліптичними. Сьогодні, наприклад, учені цілком серйозно обговорюють питання, як довго може проіснувати наша цивілізація? Питання це обговорюється в зв'язку з іншими питаннями: може чи не може земна наука зв'язатися із розумними істотами інших світів? Можливо, природа для розвиненої цивілізації відмірює час так скуппо, що цивілізації згасають раніше, ніж встигають дізнатися про своїх космічних сусідів. І тут мимоволі виникає необхідність вивчати джерела життя, його енергетичні закономірності.

Жорстока правда століття вимагає від нас повної нещадності в аналізі. Ніякі догми, ніякі авторитети не повинні стримувати нашу думку.

Почнемо з найпростішого прикладу. Озираючись довкола, ми легко помітимо: у кого більше грошей, той більше буде і живе багатше. Втім, стверджуючи це, ми ризикуємо зажити слави диваків, що з надто серйозним виглядом проголошують банальні істини. Але не так уже банально виглядає наступне запитання: а чому, власне, гроші дозволяють будувати нові будинки, народжувати та виховувати дітей, озброювати війська і таке інше? Що вони таке? Адже зрештою це всього лише математичні знаки, якісь символи. Але символи чого?..

Піфагор стверджував: світом керує Число. На грошових знаках ми дійсно бачимо якісь числа – кількість карбованців чи доларів. Але це не наближає нас до відповіді, бо ми не знаємо, що вони таке в своїй субстанції.

ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ

Тут і з'являється узагальнюючий термін – вартість. А там, де з'являється науковий термін, виникає ілюзія, що ми вже недалеко від істини.

Уточнімо: вартість є міра людської праці. Здавалося б, цього разу ми дали вичерпну відповідь, до якої додати нічого. Ми збагнули суть явища, а суть – це вже субстанція. Так, власне, і перекладається це латинське слово.

Проте ми бачимо, що людська праця не тільки творить, але і знищує. Колись схили гір Лівану були вкриті кедровими лісами. Люди бу-

дували храми та кораблі. Це була праця. І вже існувала міра праці – вартість. Міра залишилася, а ліси загинули.

Неозорі простори Сахари були могутньою житницею стародавнього світу. Сьогодні там вітер пересуває піщані кучугури. Те ж саме можна сказати про Каракуми або Гобі, де археологи знаходять засипані пісками міста.

Ми знаємо, що праця хлібороба виснажує землю. І навпаки: в деяких країнах та сама праця збагачує її – земля починає давати більші врожаї. Чому це відбувається?

Визначення вартості як міри праці на ці запитання не відповідає. Ніхто не працює більше, ніж китайці. І ніхто в світі не живе бідніше від них. Американці трудяться менше від усіх, а 25% світових багатств зосереджено в Америці, де налічується близько 200 мільйонів жителів – тобто 1/17 усього населення земної кулі.

То що таке субстанція вартості? За К. Марксом, це людська праця. Звідси походять всі логічні побудови: необхідність революції та диктатури пролетаріату, які зобов'язані визволити працю від влади капіталу.

В свою чергу капітал є виробництво додаткової вартості. Отже, звільнення від капіталу є звільненням від необхідності виробляти додаткову вартість.

Що ж вона являє собою, звідки береться? З експлуатації людської праці. Таким чином, якщо припиняється виробництво додаткової вартості, то разом із цим припиняється експлуатація праці.

Таким є загальний хід міркувань К. Маркса до третього включно тому «Капіталу». І раптом у четвертому томі ми виявляємо щось цілком інше...

Але четвертий том у його сучасному вигляді почав виходити вже після смерті Сталіна. Цей завершальний том не був закінчений, а все написане Марксом залишалося неупорядкованим.

Архів Маркса ми отримали після війни. Щоб упорядкувати цю спадщину в струнку систему, інститутів марксизму-ленінізму при ЦК КПРС потрібно було багато років. І тут виявилось, що К. Маркс наприкінці життя почав переосмислювати своє ставлення до субстанціональних властивостей додаткової вартості. На жаль, цей надзвичайно важливий факт чомусь досі залишається непоміченим.

Не станемо повторювати, що наука вимагає безстрашності – ця істина настільки ж банальна, як і те, що людині з грошима живеться краще, ніж без грошей. Взірець наукової безстрашності показав світові сам К. Маркс. Немає жодних сумнівів у тому, що він був геніальним ученим. Але предмет його дослідження до такої міри таємничий за своєю природою, що слід було пройти кілька етапів пізнання. І він їх пройшов, залишаючись гранично чесним перед наукою та людством.

Інша річ, що завершальний етап пізнання вимагав перегляду трьох попередніх томів, а у Маркса не залишилося для цього ані сил, ані часу.

Але в цьому винен не Маркс, а сама природа, що так скупю відміряє час нашого життя.

Однак неможливо говорити про субстанцію додаткової вартості за межами розуміння матерії як субстанції. Неможливо тому, що людська праця є одним із енергетичних процесів самої природи. І якщо його розуміти якось інакше, відбувається те, на що ми вже вказували, праця здатна не тільки створювати, але й руйнувати.

Ось чому спочатку треба з'ясувати наше ставлення до субстанції як такої, щоб визначити її якомога повніше.

Споконвічно людська думка несла діалектику. В основу світу ставилися дві протидіючі сили – сила творення і сила руйнування. Світло і пітьма, життя і смерть.

Релігія всі ці явища одухотворяла, ставлячи з одного боку Бога, з іншого – сатану. Однак одухотворенням природи займалася не лише релігія – онтологічний матеріалізм також бачить природу одухотвореною, тобто в ролі суб'єкта.

Але, на думку деяких філософів, таке бачення природи є пережитком минулого, бо тут світ пояснюється засобами онтології. При цьому з якоїсь невідомої причини діалектичний матеріалізм пов'язується тільки з чистою гносеологією.

Гносеологія – наука про пізнання, але ще не філософія в цілому. Це всього тільки складник філософії, що вивчає відношення людської свідомості до об'єктивної реальності і відповідає на питання, чи може людське мислення правильно пізнавати навколишній світ. Інших завдань гносеологія перед собою не ставить. Але чи можна припустити, щоб теорія пізнання витіснила саме пізнання? Посібник з приготування їжі – це ще не їжа. Проте ми досить часто зустрічаємося з фактами, коли досить зауважити: «Це – онтологія», і таке зауваження вже стає вироком.

Філософія покликана не тільки створювати теорію пізнання, її головне призначення – пізнавати! Корені життя заглиблюються в субстанцію. Вивчення субстанції – це завдання онтології, яка у нас чомусь аж ніяк не в пошані.

Відбувається досить дивна трансформація понять. Колись поняття «субстанція» замінили на поняття «матерія», бо це дозволяло підкреслити, що матеріалізм під субстанцією розуміє саме матерію, а не дух. Свого часу це було корисно і прогресивно, оскільки відразу ж одним словом визначало позицію філософа – матеріаліст він чи ідеаліст. Потім поняття «субстанція» взагалі втратилося, багато фізиків (і навіть філософів!), кажучи про матерію, мали на думці речовину, а не власне матерію – тобто не субстанцію.

Сьогодні здійснюється поступове повернення до того уявлення про матерію, з якого починався розвиток європейського матеріалізму. Ось, наприклад, рядки з УРЕ:

«Субстанція (лат. substantia – те, що лежить в основі; суть) – філософська категорія, що характеризує матерію як суб'єкт і загальну основу всіх змін предметів і явищ. Поняття субстанції є важливим кроком у процесі розвитку пізнання людиною матерії: причини існування явищ визначаються тільки шляхом вивчення субстанції»¹.

Далі йдуть посилання на класиків марксизму, зокрема на В. І. Леніна, який закликав поглибити пізнання матерії аж до пізнання субстанції, щоб розкрити причини явищ.

Слід зауважити, що «Філософський словник», виданий в Україні через десять років після енциклопедії, на яку ми посилалися, послідовно проводить ту ж думку: матерія у своїй субстанції є суб'єктом.

Цього не можна не відзначити, бо всі московські філософські довідники досі продовжують розглядати матерію виключно як об'єкт нашого пізнання.

Більше того, російський «Философский словарь» за редакцією академіка П. Юдіна вельми недвозначно вказує: «Матеріалісти під субстанцією розуміють щось речовинне, матеріальне»².

Тут дуже яскраво виявляється, до якої міри вульгаризовано поняття матерії: вона фактично ототожнюється з речовиною. І в цьому вигляді оголошується субстанцією! На тій самій сторінці читаємо:

«Субстанція – незмінна першооснова всього існуючого, що зберігається при всіх перетвореннях, на відміну від конкретних предметів та явищ, які змінюються».

Треба геть не враховувати досвід сучасної фізики, щоб оголосити речовину (частку, атом, молекулу) субстанцією всього існуючого. Хіба атом зберігається «при всіх перетвореннях?» Тоді звідки ж в атомних реакторах виникає енергія?..

Відомо, що Ленін у книзі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» відмовляє масі (тобто речовині) у праві називатися матерією – цьому питанню присвячений цілий розділ. Хоча до розщеплення атому було ще далеко, проте фізики вже бачили, що речовина практично зникає – вона перетворюється на енергію.

Ленін зауважує, що при цьому «...зникають такі властивості матерії, які здавалися раніше абсолютними, незмінними, первісними (непроникистість, інерція, маса) і які тепер виявляються як відносні, притаманні тільки деяким станам матерії. Бо *єдина* «властивість» матерії, з визнанням якої пов'язаний філософський матеріалізм, є властивість *бути об'єктивною реальністю*, існувати поза нашою свідомістю»³.

Таким чином, перетворення речовини в енергію – це ще не зникнення матерії. Та й чи в енергію – ось питання. Енергія виникає в

¹ Українська Радянська енциклопедія. – 1963, т. 14, с. 143.

² Философский словарь. – М., 1963., с. 438.

³ Ленин В. И. Материализм и эмпириокритицизм. – ОГИЗ., М., 1948, с. 243.

процесі перетворення, проте вона не є і не може бути субстанцією. Субстанція перебуває десь за енергетичним порогом – у тому кінцевому пункті, де будь-які подальші перетворення неможливі.

У ті часи існувало багато неясності в цьому питанні, тому Ленін не дає остаточної відповіді, що слід розуміти під субстанцією, – він тільки закликає до її пізнання.

Щоправда, нам здається, що вже тоді не слід було називати мешканцями «жовтеньких будиночків» людей, що стверджували: чуттєвий світ є не що інше, як упорядкована система образів, проте аж ніяк не об'єктивна реальність. Не слід було тому, що, відмовившись від речовини як об'єктивної реальності, ми, отже, відмовляємося визнати справжньою реальністю природи весь чуттєвий світ: адже він складається з речовини!..

Саме цей прорахунок Леніна породив вульгарний матеріалізм. Але Юдіну і юдинцям навіть цього здалося замало: вони перекреслили те, що було зроблене Леніном, і заради пошуків «субстанції» вирушили прямо до Мошотта.

Втім, ми легко виявимо, чому ці філософи в другій половині ХХ століття вирішили захищати речовину як «субстанцію»: адже якщо насправді виявиться, що матерія є суб'єктом, то нам доведеться повертатися до Піфагора, який проголошував: «Бог є Природа, Природа є Бог».

Страх перед такою можливістю змушує юдинців петляти, уникаючи необхідності сказати людям правду. З одного боку, неможливо приховувати, що субстанцію не можна розглядати інакше, як всеосяжний суб'єкт творення:

«Суб'єкт первісно (напр., у Арістотеля) виступав як носій деяких властивостей, станів та дій і в цьому відношенні був тотожний поняттю субстанції. Цей сенс терміну «суб'єкт» зберігся й досі».

Так, зберігся. Але як від нього відійти? А відійти необхідно, бо зруйнується той вульгарно-матеріалістичний храм, який було так важко спорудити в сталінські часи. І тут починаються заячі петлі:

«Суб'єкт залишався пасивним не тільки в галузі пізнання, але і практичної діяльності, бо старий матеріалізм не міг зрозуміти об'єктивно закономірного характеру діяльності людини»¹.

Далі все зводиться до науки про класи, де тільки людина здатна виявити себе у ролі суб'єкта. Саме це, а не будь-що інше іменується діалектичним матеріалізмом.

Важко уявити, що люди, які виготовили цю «філософську» фальшивку, не усвідомлюють своїх злочинів. А це, звичайно, злочин, тому що фальшивка виникає не через помилку, а із злочинною метою – зруйнувати відчуття духовного зв'язку із субстанцією, зробити людину безликим знаряддям в руках бюрократії.

¹ Философский словарь. – М., 1963, с. 439.

Перш ніж виникли класи, мала б з'явитися людина. Але чи могла вона з'явитися, якщо матерія як суб'єкт залишалася пасивною «не тільки в пізнанні, але й практичній діяльності»?

Бульгарні матеріалісти типу Юдіна, Мітіна, Константинова винищують саме уявлення про філософію як науку, їм потрібна людина, яка не думає, людина-автомат, бо homo sapiens завдає надто багато клопоту. Заради цієї мети вони готові навіть матерію приректи на «пасивність» – тобто позбавити її руху та розвитку.

Не станемо запитувати, як можливо науку про класи – у тому її вигляді, в якому вона викладається – розповсюдити на Сонце, зірки, Всесвіт і з її допомогою пояснити походження людини. Відповіді ми, звичайно, не одержимо.

Посилання подібних філософів на класиків марксизму абсолютно неспроможні. У марксизмі ми не знайдемо заперечення того факту, що матерія, – тобто Всесвіт у його субстанціональній основі, – може і повинна розглядатися як всеосяжний суб'єкт. Адже в іншому разі виникає необхідність поставити суб'єкта, який творить, над Всесвітом, а саме такий надприродний суб'єкт і заперечується марксизмом.

Ось що з цього приводу казав Ф. Енгельс:

«Потрібно визнати найвидатнішою заслугою тодішньої філософії... що вона, починаючи від Спінози і закінчуючи великими французькими матеріалістами, наполегливо намагалася пояснити світ від нього самого, залишивши детальне виправдання цього природознавству майбутнього».

Піфагор, Бруно, Спіноза, Сковорода стверджували: «Природа є Бог, Бог є Природа». За Ф. Енгельсом цього досить, щоб залишатися матеріалістом. А як конкретно виглядає природа – це справа природознавства.

Юдінці стверджують: не можна тупцювати на місці, треба йти вперед. Але куди вперед – далі від істини чи ближче до неї? І ось виявляється, що, рухаючись «вперед», вони приходять до того матеріалізму, який ближче до тваринного сприймання світу, ніж до людського.

Сьогодні зі всією очевидністю доведено, що речовина смертна. Фотон має нульову масу спокою, бо постійно рухається зі швидкістю світла. Нуль маси – це по суті і є нуль речовини. Отже, маса в жодному разі не може розглядатися як субстанція.

Речовина постійно руйнується і виникає. Навіть зірки та галактики мають власний вік.

У сьомому періоді системи елементів можна виявити такі елементи, які існують лічені частки секунди. Вони створюються в лабораторіях, їх немовби насильно витягають з лона субстанції, підтверджуючи тим самим, що речовина є її еманация. Десь вона виходить на зближення з квантами світла, з яких народжуються електрони та позитрони.

Рухаючись угору – від сьомого періоду до першого – речовина немовби проходить сім ступенів еволюції. Широка у своїй основі система елементів стрибкоподібно звужується. Вищий її ступінь містить усього два елементи – водень та гелій.

Цікаво зауважити таке. Академік А. Ферсман запропонував побудувати Елементарій – своєрідний храм Логосу. За його описом художник зобразив цей храм¹. Що ж у нього вийшло? Точне, майже фотографічне зображення семиступінчастого вавілонського храму².

Чи можна вважати це простим збігом? Навряд. Нам добре відомо, що вавілоняни, єгиптяни та інші стародавні народи вважали субстанцію семимірною. Ми ще повернемося до цієї теми. Тут хотілося б підкреслити думку, що закономірності речовини дзеркально відбивають закономірності самої субстанції, яка не є речовиною, вона перебуває за межами системи елементів – тобто за порогом чуттєвого світу.

У світі існує не тільки речовина, але й антиречовина. При зближенні вони анігілюють, віддаючи 100% законсервованої в них енергії.

Інколи у західних та радянських наукових виданнях антиречовину помилково називають антиматерією. Але матерія є об'єктивна реальність – тобто субстанція. Те, що створюється і руйнується, матерією визнане бути не може. Отже, не існує і антиматерії – є антиречовина.

Підміна наукових понять призводить до тих грубих фальшивок, про які ми щойно згадували. А вони зовсім не безневинні!

Так, речовина може бути визнана **формою** існування матерії, як це сьогодні повсюдно стверджується у нашій пресі. Проте не слід відхилятися від задачі, яку споконвіку роз'язувала філософія: що первинне – дух чи матерія? Матерія, безумовно, первинна – над природою немає Бога (нині авторові значно ближче філософський дуалізм: і дух, і матерія існують вічно. Інакше безглуздо говорити про матерію як про суб'єкта. – М. Р.). Але з цього зовсім не випливає, що в природі відсутні потойбічні реальності. Навпаки, всі об'єктивні реальності практично опиняються по інший бік наших відчуттів. Чому? Тому, що в природі існує лише матерія як субстанція і речовина як форма, якої вона набуває у видимому, доступному для наших відчуттів світі.

Форма не є матерія – вона є образ. Тільки образ, відтворюваний нашою свідомістю, але зовсім не сама субстанція. Ідея та образ – те ж саме...

Можуть запитати: хіба цей образ не матеріальний? Адже зрештою він витканий із законсервованого світла.

На це можна відповісти так: вся світова нескінченність виткана зі світла, бо світло стоїть в основі всього сущого. Але якщо відсутнє налаштування рецепторів саме на цей образ, ми його не побачимо і не

¹ Ферсман А. Е. Занимательная геохимия. – М., 1959, с. 314–315.

² Гурев Г. А. Астрология и религия. – М., 1940, с. 25.

відчуємо. Так само, як не почуємо музики, не зумівши налаштувати приймач на обумовлену хвилю. А вона ж десь звучить в ефірі.

У нескінченному світі існує нескінченна кількість образів, на які у нас відсутнє налаштування. Чи існують вони для нас? Ми їх рішуче заперечуємо, як і все потойбічне. Але тоді з такою ж мірою правоти можна заперечувати і самих себе, бо ми рівною мірою матеріальні або не матеріальні. Все залежить від того, як ми розуміємо матерію.

Ось чому визначення речовини як **форми** існування матерії не рятує нас від ідеалізму. Адже це те ж саме, що сказати: ідея існування матерії.

І в тому, і в іншому випадку дефініції залишаються послідовно правильними. Проте вони заперечують речовину як матерію, залишаючи в нашому розпорядженні тільки образ, ідею, форму. Голографія чудово передає форму об'єкта – тобто його образ. Речовина – це голографія самої природи.

Об'єктивний ідеалізм у даному разі змикається із суб'єктивним на загальній істині: речовинний світ є система образів (форм, ідей), які за допомогою відповідних рецепторів відбиваються у нашій свідомості. Дійсно, ці ідеї є об'єктивна реальність – так само, як об'єктивною реальністю є музика, яка звучить в ефірі. Виходить, ідеї і є матерія?..

І тут ми остаточно заплутуємося. Вийти з цього важкого становища допомагає термін «субстанція».

То невже для матеріалізму взагалі не лишається місця?

Всесвіт матеріальний – ось у чому полягає матеріалізм. І цього, звичайно, досить. А як у ньому діють закони відображення, слід вивчати з повною неупередженістю. І не треба лякатися, що нас можуть звинуватити в ідеалізмі – гріх невеликий. Навіть Ленін віддавав перевагу «геніально послідовним ідеалістам» перед вульгарними матеріалістами.

Ось до чого ми приходимо, коли послідовно виконуємо вимогу Ф. Енгельса виправдати вчення Спінози новітніми досягненнями природознавства.

Коли ми беремо до рук будь-яку річ, то в дійсності вона виявляється частиною неподільного суб'єкта, який у Спінози іменується Богом. Саме це і лякає тих політиканів від філософії, яким потрібна не істина, а її фальсифікація.

Тут можуть знову послатися на Леніна, який виступав проти «енергетичного» ідеалізму. Але «енергетичний» ідеалізм з філософської точки зору справді виглядає безглуздо.

Енергія і робота вимірюються в тих самих фізичних одиницях – в ергах та джоулях. Хто ж із нас відважиться стверджувати, що матерія і робота – те саме? Робота – це не дух і не матерія. Вона є **процес** фізичний і духовний водночас. Те саме можна сказати про енергію.

Отже працю, роботу, енергію ми ніде і ніколи не маємо права ототожнювати із субстанцією – це була б дуже небезпечна підміна

філософських категорій, що мстить нам такими тяжкими наслідками, від яких ми досі не можемо оговтатися. Далі ми покажемо, як з подібної підміни робляться практичні висновки, що породили і архіпелаг ГУЛАГ, і сучасні економічні негаразди, і багато іншого.

Великий російський фізик Лебедев неспростовно довів, що світло має тиск. Отже, воно здатне виконувати роботу. Тиск світла на чорну поверхню можна обчислити за формулою $P = E/c = mc$. При цьому E є енергією світла, c – його швидкістю. Зрештою ми одержуємо імпульс або кількість руху, що те саме. Але просимо звернути увагу на таке: у правій частині рівняння з'являється член m – тобто маса. Наші органи відчуттів сприймають її як речовину.

Вульгарні матеріалісти беруть під обстріл людей, які роблять з формули Ейнштейна $E = mc^2$ філософський висновок: сьогодні субстанцію можна бачити як світло, а маса є його енергетичним продуктом – тобто по суті законсервованим світлом. Такі висновки називаються у нас «енергетичним» ідеалізмом.

Проте вдумаємося у це питання дещо глибше. Формули Лебедева і Ейнштейна цілком тотожні. Досліди Лебедева демонструють синтез маси з потоків світла, а Ейнштейн описав розпад маси – тобто її зворотне перетворення у світлові потоки. Цілком природно, що, рухаючись у протилежних напрямках, вони вивели однакове рівняння. При цьому Лебедев зробив це раніше.

Що ж є субстанцією у дослідях Лебедева – енергія, маса чи світло? Енергія взагалі не може бути субстанцією, оскільки вона не є Суб'єктом Творення, – це є робота, яку виконує суб'єкт. Маса – кінцевий продукт цієї роботи. Отже, Суб'єктом Творення у даному процесі є тільки світло, а не щось інше.

Тепер згадаємо Піфагора: тіло Бога – світло, істина – дух його.

Те саме стверджує Іоанн Богослов у Першому соборному посланні: «Бог є світло, і немає в ньому ніякої птьми».

Під птьмою (або небуттям) слід розуміти речовину, бо вона сковує світло, позбавляє його свободи. Звідси, звичайно, прямий шлях до Платона. Але це, на нашу думку, не так уже й погано: істинна філософія всюди краще, ніж убогі потуги її фальсифікаторів.

Ми вже встановили, що речовина не є об'єктивною реальністю. Це рівною мірою впливає з ідеалізму та матеріалізму. А якщо так, то об'єктивне буття справді перебуває по той бік наших відчуттів.

Тоді що ж ми відчуваємо як власне буття? Невже ми тільки рухливі тіні?..

Наш земний світ – це одна зі сфер, до якої ми прив'язані своїми рецепторами, запрограмованими тільки на дану сферу. Очі, кінчики пальців та інші органи відчуття впираються у відповідний бар'єр, що зветься густиною. З одного боку цього бар'єра світ для нас виглядає

порожнечою, з іншого боку – він непроникний. Проте густина – поняття відносне. Так, наприклад, риба не помічає, що вона живе всередині земного мінералу, який називається водою. Для неї це природне середовище, як для нас повітря.

Немає жодних наукових підстав заперечувати і таку можливість: десь над нами – у вищих сферах – існують організми, в яких рецептори відчуттів запрограмовані так, що поверхня сфери здається їм не менш щільною, ніж для нас поверхня Землі. Адже подібні сфери (радіаційні пояси) існують навіть на нашій планеті.

Ось чому лише невігластво у питаннях філософії та відсутність розвиненої уяви узаконили ту сумнівну істину, що ми є єдино реальними жителями Землі. Ми справді не більш реальні, ніж наші тіні, бо ми є Світлом, Яке Відчуває. Відчуття накопичують досвід, досвід розвиває думку.

Природа з необхідності вимушена програмувати наші рецептори тільки на одну сферу – адже матерія є сама нескінченність, а нескінченність не можна ані побачити, ані помацати. Отримавши рецептори відчуттів, дух наш разом з ними одержує адресу в світовій нескінченності, набуває просторових координат. Але чи можна ці координати підносити до абсолюту?

Нам скажуть: світло підвладне відчуттям – воно також є матерією. І в цьому «також» усе наше лихо. Не «також», а єдино!..

Так, тіло Бога ми здатні відчувати. Але що ми знаємо про ту інформацію, яка розлита по всьому неозорому Всесвітові? Адже ця інформація і є Життя.

У тому, що світло здатне щедро насичуватися інформацією, ніхто сьогодні не сумнівається. Однак ми визнаємо і виловлюємо тільки ту інформацію, яку самі йому постачаємо. Наш антропоцентризм не дозволяє робити широких філософських узагальнень, на які були здатні філософи минулого. Маючи перед собою незчисленну кількість доказів, що їхня модель світу є істинною (Ленін завжди підкреслював їхню геніальність!) ми все ще інстинктивно чіпляємося за той обмежений світ, що був виліплений у наших головах кривавими руками Сталіна і його посіпак від філософії.

Світ цей не надто відрізняється від того, що знає про нього тварина, яка теж має відповідні рецептори. І якщо в основу пізнання ми ставимо рецептори відчуттів, то це відкидає нас на мільйони років назад.

До речі, саме Юдін, Мітін, Константинов свого часу допомогли Сталіну та Кагановичу знищити майже всіх філософів і багатьох істинних учених. Опинившись на чолі сталінської філософської школи, вони витоштували все мисляче, передове. Генетика, кібернетика, теорія відносності не тільки проголошувалися «реакційними», а слідом за цими звинуваченнями знищувалися і вчені, їх відправляли до таборів, звідки повернулися одиниці.

Звідси зрозуміло, наскільки була зацікавлена ця верхівка в тому, щоб звести радянських людей до рівня білкових автоматів.

Але не будемо повторювати те, що сьогодні добре відомо з книжки О. Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ». Продовжимо розмову про субстанцію.

З нами можуть погодитися: так, світло справді здатне переносити інформацію. Не погодитися неможливо – це сьогодні тривіальна істина. Більше того: в комп'ютерах світло не тільки переносить інформацію, але й виробляє її, збагачуючи нас знанням. Однак це все ж таки інформація, а не якісь там духи...

Нагадаємо, що філософія споконвіку оперує двома основними категоріями: матерія і Логос. Те, що не матерія, є Логос. І навпаки. Логос – це Слово, Знання, Дух, Ідея. То що ж є інформація? Адже це, звичайно, не матерія. Отже, не що інше, як Логос.

Спроби сховатися від істини за модною термінологією – це вельми наївне заняття. Таке ж наївне, як і спроби довести, що онтологія несумісна з діалектичним матеріалізмом.

Твердження, що онтологія позбавлена діалектики, не тільки спірне, але й взагалі неправильне. Одухотворена природа (природа-суб'єкт) виглядає значно діалектичніше, ніж природа у вигляді об'єкта.

Але тут ми знову і знову переконуємось, що під нашими ногами не ґрунт, а крихкий весняний лід. І не тому, що у нас немає власної позиції, а тільки тому, що за допомогою філософських довідників немає можливості чітко і ясно цю позицію визначити. Вони ніби свідомо заплутують читача, щоб він не міг вибратися з термінологічних нетрів.

МЕТАФІЗИКА ТА ДІАЛЕКТИКА

Доводиться говорити про точність наукової термінології. Немає особливих різночитань, коли ми говоримо про математику, фізику, хімію, біологію. І ціла прірва різночитань виникає тоді, коли ми звертаємося до філософії.

Ось, наприклад, у «Философском словаре» сказано:

«Марксистська філософія термін »онтологія» не застосовує, інколи його умовно (але неправомірно) вживають як синонім учення про найзагальніші закони розвитку буття»¹.

В УРЕ з цього приводу написано цілком протилежне:

«Марксистська філософія показала помилковість протиставлення онтології ґносеології, довела спільність об'єктивних законів, які діють у навколишньому світі і в людському мисленні. В діалектичному мате-

¹ Философский словарь. – М., 1963, с. 326.

ріалізмі термін «онтологія» вживається при витлумаченні явищ об'єктивної дійсності, які існують незалежно від свідомості»¹.

Якому ж із двох наукових джерел вірити? Адже вони з'явилися приблизно в той самий час.

Те, що нам потрібно (і як потрібно!), ми знаходимо в УРЕ. Але де ж гарантія, що майбутній критик не зробить на нас напад з позицій юдінського «Философского словаря»? Втім, ми вже згодні – нехай нападає, адже він не буде надто суворим, бо термін «онтологія» вживати можна, хоча, на його думку, і неправомірно.

Ми знаємо, що у всі часи терміни «онтологія» і «метафізика» були цілком тотожні. Ось що про це говорить той же «Философский словарь»:

«З XVI століття нарівні з терміном «метафізика» вживався у тому ж значенні термін «онтологія»².

І там же:

«Під онтологією чи «першою філософією» в домарксистській філософії розумілося вчення про буття взагалі, буття як таке, незалежно від його окремих видів. У цьому розумінні онтологія рівнозначна метафізиці»³.

Але ж субстанцію не можна вивчати, не абстрагуючись від окремих видів буття! Адже В. І. Ленін закликав до вивчення субстанції. Отже, бажаємо ми цього чи не бажаємо, а потрібно займатися онтологією саме «в цьому розумінні».

І ось ми намагаємося з'ясувати, що думає з цього приводу УРЕ, яка великодушно дозволила марксистам користуватися терміном «онтологія».

Ось що думає:

«У сучасній буржуазній філософії метафізика залишається панівним, домінуючим способом мислення. Вона використовується буржуазними ідеологами для захисту капіталізму, для боротьби проти марксистсько-ленінської філософії»⁴.

Ось і спробуй визначити власну позицію! Читач так і не дізнається, можна чи не можна користуватися терміном «онтологія». З одного боку ніби можна, бо гносеологія не вичерпує і не може вичерпати всіх питань філософії. Це зрозуміло кожній освіченій людині. Але оскільки «онтологія» і «метафізика» рівнозначні, то як же бути із «захистом капіталізму»?..

Цікаво відзначити ще один факт, який показує, у які тяжкі умови поставлені радянські філософи, котрі не бажають наслідувати вульгарного

¹ Українська Радянська Енциклопедія. – т. 10, с. 336.

² Философский словарь. – М., 1963, с. 267.

³ Философский словарь. – М., 1963, с. 325.

⁴ Українська Радянська Енциклопедія. – т. 9, с. 87.

філософа Молешотта, що навіть мислення пов'язував із травними можливостями шлунка. Оскільки філософська школа Юдіна у субстанції бачить речовину, то це, звичайно, і є Молешотт у найчистішому вигляді. Адже зовнішня речовина (органічна і неорганічна) потрапляє в наш організм через шлунок. Отже, саме він і виявляється основним органом пізнання.

Щоб якось відійти від необхідності дотримуватись юдінської школи, українські філософи змушені вдаватися до деяких хитрощів: з двох бід, на які тебе штовхають, вибирай меншу. І тоді з'являються такі формулювання:

«Діалектичний матеріалізм подолав метафізичне тлумачення субстанції, розуміючи її як матерію, що є суб'єктом усіх своїх змін».

Ми навели рядки з «Філософського словника», виданого в Україні в 1973 році. Тепер нам ясно, чому десять років тому УРЕ утверджувала онтологію і відкидала метафізику: адже потрібно чимось пожертвувати, щоб не збрехати в головному. Віддамо Заходові метафізику, а собі залишимо онтологію. Тоді в нас виникне певна ціль, яку можна взяти під обстріл.

Чим це гірше за те, що відбувається в Китаї з Конфуцієм?..

Якщо глибоко вдуматися, то вчення В. І. Вернадського виявиться онтологічним за своєю суттю. Земна біосфера згідно з цим ученням – віддзеркалення космосу, його найголовніших закономірностей. Пізнати ці закономірності – значить пізнати субстанцію, найзагальніші закони буття. Говорячи про біосферу, В. І. Вернадський залишає осторонь її окремі види – для нього існує тільки космічне світло як субстанція. Отже, В. І. Вернадський розглядає біосферу з позицій онтології та метафізики водночас. Та й яку фізику міг би застосувати В. І. Вернадський до вивчення біосфери? Тут мимоволі виникає те, що йде після фізики – тобто метафізика. Вона ж онтологія. Адже «після» – це і є «мета». Але хіба у вченні В. І. Вернадського відсутня діалектика? І хіба його наука суперечить діалектичному матеріалізмові?..

Біда наша в тому, що деякі філософи при звичайся про все на світі висловлюватися не від свого власного імені, а обов'язково від імені марксизму-ленінізму. Вони заявили на це вчення такі права, ніби це їхня присадибна ділянка. А оскільки надто часто висловлюються цілком протилежні судження, то і сам марксизм-ленінізм в устах таких філософів трактується вкрай суперечливо. Шкідлива, дуже шкідлива звичка! Вона тільки відлякує людей від філософії, перетворює філософію у щось келійне і, зрештою, компромітує її в очах народу.

Не знайшовши ясної відповіді у довідковій літературі, ми змушені без її допомоги визначити свою власну позицію, яку збираємося захищати та відстоювати, оскільки вона стосовно нашої роботи є єдиною можливою.

Ця позиція зводиться ось до чого: ми користуємось термінами «онтологія» та «метафізика», виходячи з їхньої тотожності. Матерію ми бачимо як субстанцію, а субстанція у нашому уявленні нічим, окрім суб'єкта, бути не може.

Але це зовсім не означає, що наша метафізика перебуває за межами діалектики; кожен об'єктивний читач легко пересвідчиться в тому, що вона глибоко діалектична.

Тоді де ж бачити докорінну відмінність між матеріалізмом та ідеалізмом? Виходить, що ми навіть батька класичного ідеалізму Платона готові причислити до матеріалістів. А нам, звичайно, скажуть, що це безумовний нонсенс.

Мабуть, можна погодитися, що це насправді нонсенс, бо Істина неподільна, як і Всесвіт. А якщо так, то нонсенс полягає у завзятих спробах поділити Істину на дві взаємовиключні «підістини». Проте Істина не амеба, вона подібним чином ділитися не може. Те, що залишається від такого розчленування, ні в матеріалізмі, ні в ідеалізмі вже не є живою Істиною – є лише дві частини трупа.

Якщо роздивитись ближче, ідеалізм Платона мало чим відрізняється від матеріалізму Бруно і Спінози. Платон, як і його попередник Піфагор, не шукає богів над Природою. Він всього лише «для пояснення буття розвивав теорію про існування безтілесних форм речей, які назвав «видами» або «ідеями» і які ототожнював з буттям»¹.

Однак тілом ідей для Платона лишається світло. Хто ж він після цього – ідеаліст чи матеріаліст? Чи той і той одночасно?..

Річ ось у чому. В усі часи як у таборі матеріалізму, так і в таборі ідеалізму знаходились люди, які плутали матерію з речовиною. Все безтілесне вони оголошували виключно духовним, а тілесне – матеріальним. Але як тільки ми усуваємо цю плутанину, різниця між **науковим матеріалізмом** та **науковим ідеалізмом** практично зникає. Ця різниця з'являється тільки тоді, коли хто-небудь з ідеалістів починає стверджувати: матерія виникла з духу. У даному випадку ми змушені запитати: що ви називаєте матерією – речовину чи світло?

Що стосується платонівських ідей, то вони суть *образи*, які формуються в глибинах субстанції. І якби вони не існували, не було б і нас – адже ми також лише світлові образи, які виникли з фотосинтезу.

Інколи можна почути, що Іоанн Богослов одним із перших поставив дух над матерією: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього».

Далі ми дізнаємось, що під Богом мається на увазі світло як субстанція – тобто одухотворена матерія. І якщо глибоко вдуматись у ці рядки, то вони також не призводять до докорінної різниці між матеріалізмом і

¹ Философский словарь. – М., 1963, с. 347.

ідеалізмом в їхніх наукових, а не вульгаризованих формах. «Слово в Бога було» – отже, світло є вічний носій Логосу. «Бог було Слово» – це анітрохи не далі від істини, ніж те ходяче твердження, що наука стала продуктивною силою. Адже наука, знання, інформація – це, власне, і є Логос. І якщо вона стала продуктивною силою (а це повсюдно стверджує наша преса), то, виходить, ми змушені визнати за Логосом рівні права з матерією. І тоді немає необхідності надто жорстко налаштовуватися проти Іоанна Богослова: він, по суті, стверджує майже те ж саме, що сьогодні на кожному кроці можна почути від радянських пропагандистів. Щоправда, Іоанн не забуває повторити, що Слово в Бога було. Цим він підкреслює первинність субстанції, чого не робимо ми, проголошуючи науку продуктивною силою.

Врешті, суперечка про те, можна чи не можна субстанцію називати Богом, виглядає по-дитячому. Але коли за цією дитячою суперечкою проглядає недобра тактика, то це вже виявляється зовсім не дитячим заняттям.

Отже, підбиваючи деякі підсумки, ми змушені констатувати, що субстанціональний матеріалізм (тобто онтологічний) усуває вікові протиріччя, які поділяли людей на ворогуючі табори. Приховувати цю обставину вигідно тільки тим, хто хотів би насаджувати і підтримувати ідеологічну ворожнечу між народами. Але кожна освічена людина усвідомлює, що Істина незнищенна – її не можна обминути чи сховати від допитливих умів. А той, хто намагається це зробити, приречений на неминучу поразку, бо він є ворогом Істини, князем облуди.

СУБСТАНЦІЯ ДОДАТКОВОЇ ВАРТОСТІ

ПОМИЛКА К. МАРКСА У ВИЗНАЧЕННІ СУБСТАНЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Що сталося з марксизмом?.. Все частіше в уяві людей вимальовується страхітлива картина: два наймогутніших народи на земній кулі знищують один одного, а над їхніми головами – з того й іншого боку – майорять червоні прапори із зображеннями Маркса та Леніна.*

Чи могло наснитися подібне страхіття цим земним людям – зовсім не богам! – коли вони мріяли про світову революцію? Між тим мільйонні війська вже сходяться, ракети й гармати готові до найстрахітлівішої за всю світову історію битви.

Світ із жахом бачить: ось до чого призводить догматичне розуміння «Капіталу».

* Йдеться про протистояння Китаю і СРСР у часи Мао Цзедуня.

Але як його розуміти інакше? Адже там чорним по білому написано: **«Рента, відсоток і промисловий прибуток – це тільки різні назви різних частин додаткової вартості товару, або втіленої у ньому неоплаченої праці... Вони не породжуються землею як такою і капіталом як таким (підкреслено Марксом. – М. Р.).**

Отже, на думку Маркса, родючість землі не є основою збільшення наших багатств – земля тільки знаряддя, за допомогою якого експлуатується людська праця.

Саме так Маркс і пише далі:

«...Але земля і капітал дають своїм власникам можливість отримати відповідні частки додаткової вартості, яка витискається капіталістом-підприємцем з робітника»¹.

«Капітал» – цілий океан, ми ж узяли з нього тільки одну краплю. Але справедливо кажуть: у краплі відбивається Всесвіт.

Постараємося не переобтяжувати цю роботу цитатами. Те, що ми зараз процитували, є суть теорії Маркса, ключ до розуміння трьох томів «Капіталу».

Отже, земля, мовляв, нічого не додає до людської праці – її можна розглядати на одному рівні з іншими засобами виробництва. Точнісінько так, як ми розглядаємо заводський цех чи залізницю.

Отож у землі ми не знайдемо джерела додаткової вартості – тобто тієї енергії, що стоїть в основі зростання наших багатств. Фактично, за Марксом, річ ось у чому: скільки вкладено енергії в обробіток землі, стільки одержиш назад. Навіть не сам – два чи сам – три, а сам – один. Так само, як на ткацькій фабриці: скільки пройшло пряжі через веретено, стільки її буде в товарі. Вся енергія – від першої до останньої калорії – вилучається з людських організмів, а земля, як і інші засоби виробництва, є тільки знаряддям, що допомагає витиснути цю енергію з наших м'язів і застосувати її для діла.

Так, на думку Маркса, ростуть багатства на земній кулі. Вони ростуть винятково – і єдино! – за рахунок експлуатації самої людини. Природа в цьому процесі участі не бере. Навпаки: земля також є засобом експлуатації людини.

Слід зрозуміти нас правильно: ми не збираємося заперечувати експлуатацію праці – мета нашого дослідження зовсім інша. Вона полягає ось у чому: чи існують у природі сили, які примножують наші багатства? Де вони – тільки у нашому мозку та наших м'язах, чи є щось таке, що діє непомітно для нашого ока? Одне слово, ми намагаємось з'ясувати субстанцію вартості.

Наведемо такий приклад. Праця кочових народів полягала в тому, що вони переганяли череди з одного пасовиська на інше. Руки цих людей майже нічого не виробляли. А хто ж тоді виробляв? Що примножувало

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Избр.соч. – М., 1948, т. 1, с. 391.

їхні багатства? Чим годувалися їхні діти й жінки, які також нічого не виробляли?

Якби спитали про це у казаха чи монгола, що сидить у сідлі серед своїх табунів, він би спочатку показав на сонце, а потім на землю – це вони!..

У часи Римської імперії на земній кулі налічувалося 200 мільйонів людей, сьогодні ми наближаємося до 4 мільярдів. Всі ці люди знають, що таке гроші, і широко ними користаються. Гроші вони одержують за працю. Експлуатація, звичайно, існує – це кожному зрозуміло. Але що експлуатується – тільки людина чи людина **разом з природою**? Ще простіше: чи могло б збільшитися населення, якби земля мала такі ж властивості, як машина, – скільки в неї вклав праці, стільки вона повертає товару? **Не більше, а саме стільки ж...**

За Марксом (до четвертого тому), байдуже, як використовується земля – чи то для сільського господарства, чи під забудівлю, чи під залізницю. Результат один: у будь-якому випадку вона приносить однакову норму прибутку.

Але спробуємо уявити таке: наша планета так забудована, що на ній майже не залишилося родючих земель. Матимуть капіталісти в такому разі прибуток чи ні? Відповідь може бути одна: вартість перестане існувати разом з людьми.

Вдумавшись у цей приклад, ми легше зрозуміємо, що додаткова вартість – всього лише умовне позначення якогось надзвичайно складного енергетичного процесу, для якого ми поки що не маємо точнішої назви. Якщо обмежити мислення грошовими знаками, то дійсно можна сказати, що хтось користується з моєї праці, не доплачуючи мені за перепрацьовані години. Але цей хтось нічого не забирає з собою у могилу. Він не здатен більше з'їсти і більше одягти на себе костюмів, ніж необхідно для однієї людини. Всі багатства після його смерті залишаються на землі і рано чи пізно опиняються у розпорядженні суспільства.

Якщо дивитися з точки зору закону збереження та перетворення енергії, то будь-яка власність – лише ілюзія, бо ніщо нам не належить, окрім власного тіла та власної душі. Ми йдемо в інший світ, а все, зроблене нами, лишається іншим людям.

Існує фізичний закон: будь-яка система віддає на виході стільки енергії, скільки отримує на вході. І на виході в інший світ ми віддаємо тільки енергію власних організмів. Ані калорії більше.

Звичайно, бідність і голод – явища жахливі. Але як зробити, щоб Індія на 450 мільйонів населення збирала зернових не кілька десятків мільйонів тонн, а принаймні 400 мільйонів? Чи допоможе справі революція? Може, індійцям слід розвивати своє господарство капіталістичними методами?..

Відповідь залежить від того, що ми бачимо в основі додаткової вартості.

Якщо субстанцією вартості є праця людини, то індійський народ зобов'язаний здійснити революцію – і тоді його багатства негайно почнуть зростати.

Якщо ж субстанцією вартості є родючість землі, то революція йому не допоможе – вона здатна збагатити землю лише людськими трупами. Але від цього виду добрих урожаїв не збільшуються.

Тепер уявімо таку картину. Мойсей веде свій народ до землі обітваної. Минають роки, десятиліття. Змучені люди вже розуміють: їхнього життя не вистачить, щоб дійти до мети. Багато хто з них не витримав походу – їхні тіла засипають піски пустелі. Але люди не ремствують: хай не дійдемо ми, зате дійдуть наші діти – і коріння народу нашого виросте у родючу землю.

Мойсей також десь похований, а люди все йдуть, несучи на своїх плечах скриню, в якій зберігаються заповітні скрижалі. І ось нарешті вони приходять туди, де має бути земля обітована. Приходять і бачать: перед ними простирається величезна пустеля. Без кінця, без краю. Немає жодного джерела. І попереду теж немає.

Тоді вони відкривають скриню, дістають скрижалі і читають викарбувані на камені слова – це була *fata morgana*.

Як відомо, з Мойсеєм цього не сталося, але щось схоже може статися з «Капіталом». Нехай ще не сталося, але може статися.

Чи можна примножувати наші багатства тільки завдяки людським м'язам? Чи досить багате це джерело?

Адже ми усвідомлюємо, що вартість – це, зрештою, енергія. Але яка саме енергія? Звідки вона з'являється – тільки з нашої праці, чи її джерела в самій природі?

Тут, мабуть, найбільша складність полягає у тому, що суспільні енергетичні процеси приховані від наших очей грошовими знаками.

Але так чи інакше, а додаткова вартість у глобальному масштабі – це загальнолюдський приріст енергії. Хіба приріст населення на земній кулі – це не перетворення вартості в живих людей? Адже гроші – всього лише машкара, за якою приховані енергетичні процеси.

Навряд чи можна погодитися з тим, що населення Індії менш працьовите, ніж населення Америки. Але яка прірва лежить між ними в економічному розвитку!

Чи, може, індійці відстали від західних народів за культурним рівнем? Проте загальновідомо, що індійська культура багато в чому перевершує західну.

На додаткову вартість треба дивитися як на приріст енергії, яка зрештою стає людськими організмами, містами, заводами, транспортними магістралями.

Аналізуючи вартість з точки зору закону збереження та перетворення енергії, ми легко зрозуміємо, що праця як така – без участі у ній продуктивних сил природи – не дозволила б нам побудувати настільки потужну індустрію і закидати космос розумними апаратами.

Мають існувати певні умови в природі, які роблять людську працю або високопродуктивною, або взагалі непродуктивною.

Тому, коли Маркс виводить додаткову вартість виключно з людських м'язів, він помиляється. У цьому разі людина відривається від природи – від її енергетичних джерел – і стає якоюсь «незалежною» силою, яка живиться власним коштом.

Спочатку треба відповісти, яким чином потрапила енергія в людські м'язи – з яких джерел? – а потім уже розмірковувати про те, що є основою додаткової вартості. Тільки у такій послідовності можна прийти до розуміння субстанції.

Ми добре пам'ятаємо, як у часи Сталіна наші ідеологи постійно втовкмачували нам, що природу підкорено остаточно і безповоротно. Нам лишалося тільки виконувати єдиний «закон природи», який називався основним законом соціалізму і був сформульований так: **задоволення всезростаючих потреб трудящих.**

Цей закон прийшов на зміну законові додаткової вартості. Капітал знищено, а разом з ним усунено і його закони.

Природа соціалізму цілком інша, тут експлуатація неможлива, отже, про додатковий продукт і додаткову вартість не може бути й мови.

«Додатковий продукт – продукт, який створюється в додатковий час працею безпосередніх виробників у класово-антагоністичному суспільстві і який привласнюється експлуататорськими класами. Категорія додаткового продукту виражає відносини експлуатації, панування і підпорядкування. У соціалістичному суспільстві, заснованому на суспільній власності на засоби виробництва, відсутня категорія додаткового продукту».

Так стверджувала БСЄ у 1955 році, чітко дотримуючись сталінського вчення про економіку соціалізму. Прийом простий: державна власність оголошується «суспільною». Тільки й усього!..

Треба сказати, що Сталін умів рубати під корінь, не плутаючись у термінологічному павутинні. Після його смерті це вміння начебто зникло – і ось у 1963 році ми із подивом читаємо: «Виробництво додаткового продукту має надзвичайно важливе значення для соціалістичного суспільства, оскільки цим забезпечується накопичення, розширення виробництва у всезростаючих масштабах».

Тут можна було б порадіти: нарешті наші економісти усвідомили, що німецького лікаря Майєра свого часу було даремно кинуте до божевільні. Адже він ще у 50-х роках минулого століття мав сміливість

стверджувати, що Сонце постачає нас усіма видами енергії. Те, чого не розуміли в XIX столітті, в XX не розуміти грішно й навіть злочинно. Не можна ж відставати від світової науки на цілих сто років!..

Та дарма!

«Додатковий продукт у соціалістичному суспільстві не є додатковою вартістю, яка відображає відносини капіталістичної експлуатації»¹.

То що ж – у нас уже завершилося відмирання грошей і додатковий продукт не є «речовинним носієм» додаткової вартості? Чи ми потрапили в рабовласницьке суспільство, де додатковий продукт не оплачується?..

А якщо ні те й ні інше, тоді де ж теоретичні праці, що ясно відповідають, яка субстанція стоїть в основі додаткового продукту?

Таких робіт немає. В основі виробництва, як і раніше, залишається тільки людська праця. Сонце й земля у створенні додаткового продукту немовби ніякої участі не беруть.

Запитуємо: чому ж в інших країнах додатковий продукт є основним доказом експлуатації, а у нас – це закономірна необхідність розвитку? Адже всі західні економісти так само пояснюють цю необхідність. Чи ми маємо право на розвиток, а інші народи такого права не мають?..

Хтось уже зрозумів – *fata morgana*, однак побоявся об'явити про це голосно. І тому додатковий продукт вирішили відновити в правах, не збочуючи зі шляху. Але це те ж саме, що відновити в правах оазис на основі тієї ж таки *fata morgana*.

Гірко все це спостерігати. А ще прикріше стає, коли згадуєш, якими методами Сталін розправився з додатковою вартістю і додатковим продуктом одразу без зайвої плутанини: він створив виробництво за колючим дротом, де додатковий продукт справді не був носієм вартості.

Ось що означає на практиці «незалежність» від природи, яка впливає з формул Маркса.

Строго кажучи, реабілітуючи додатковий продукт, ми завдяки цьому реабілітуємо капітал, бо він, власне, і є виробництво додаткового продукту, що в товарній економіці набуває характеру додаткової вартості. Економіка ж залишається товарною доти, доки існують гроші. Так чим же допоможуть заклинання і філіппіки на адресу додаткової вартості та капіталу? Тут існують два виходи: а) виробляти додатковий продукт, який нічого не коштує (у таборах), – тоді ми повернемося до рабовласницького способу виробництва; б) виробляти його у нормальних умовах – і тоді це є капіталістичне виробництво, а не щось інше.

Третє нам не дано, бо третього не існує у самій природі.

¹ Політична економія. – К., 1963, с. 389.

Про розподіл додаткового продукту ми тут не говоримо – це питання моралі, а не самого виробництва. Моральні проблеми не можна плутати з проблемами **фізичними** – це перша заповідь справжньої науки. Коли щось подібне відбувається, тоді ідеологічні спекуляції руйнують науку, а разом з нею і виробництво.

Наші економісти займаються тим самим, що і філософи: вишукують синоніми, щоб один із них реабілітувати, а другий затаврувати. Тавруючи метафізику, начебто призначену для захисту капіталізму, вони утверджують онтологію; тавруючи додаткову вартість, утверджують додатковий продукт.

Овва, у сталінські часи подібні хитрощі їм би даремно не минули!..

Насправді ні метафізика (та ж таки онтологія), ні додаткова вартість та її виробництво (тобто капітал) анітрохи перед нами не винні – вони за своїм змістом настільки ж соціалістичні, наскільки й капіталістичні. Так само, як не можуть мати класової приналежності сонце, земля, вода, – так само і тією ж мірою не має її сам по собі капітал і капіталізм як такий. Глибинна відмінність між соціалізмом та капіталізмом полягає не в тому, що соціалізм зобов'язаний знищити капітал, а лише у тому (виключно!), що соціалізм **передає буржуазний капітал до рук самих трудящих**. Тільки й того! Всі надмірності і ширші тлумачення у цій справі згубні. Та й насправді ведуть до згуби, бо у цьому випадку ми починаємо рухатися не до землі обітованої, а до *fata morgana*...

Але повернемося до субстанції вартості. Український «Філософський словник» у статті «Субстанція», прагнучи спорудити захисні стіни навколо напівзабороненого визначення матерії (матерія-суб'єкт), відразу ж після нападок на метафізику стверджує: «Взірець діалектико-матеріалістичного застосування категорії субстанції дав Маркс у «Капіталі». Аналізуючи поняття вартості, він показав, що субстанція вартості, яка не залежить від різноманітних форм її прояву, є людська праця».

Це, звичайно, молитва. І молитва зовсім недоречна. Маркс наприкінці життя сам засумнівався у своїх формулах і поступово почав повертатися до фізіократів. Але не буквально – тоді б він був нам непотрібний! – а саме у визначенні субстанції вартості. Із цих визначень і випливають усі практичні висновки.

Нехай читач не обурюється і читає ці рядки спокійно. Космічна грандіозність такого явища, як додаткова вартість, зобов'язує нас зрозуміти: люди – також елементарні частки у тому циклотроні, що іменується планетою, їм дуже важко розібратися, звідки прибуває додаткова енергія, з якої виростає загальнолюдський прогрес. То що ж дивного у тому, що один з учених сказав: **«Із самих себе»?** І рушили вони не

туди, куди потрібно. Але уперлися в непереборний бар'єр. І не просто уперлися, а багато хто з них перестав існувати – пішов у лоно субстанції.

Відкриємо скриню Мойсея і прочитаємо заповітні скрижалі. Те, що ми там побачимо, повинно вжахнути та приголомшити. Але помолимося, брати, помолимося...

Скриню ще не відкрито – ми тільки підбираємо ключі.

Помолимося...

Замість молитв політико-економічних згадаємо молитву Тютчева:

Блажен, кто посетил сей мир
В его минуты роковые!
Его призвали всеблагие
Как собеседника на пир.
Он их высоких зрелищ зритель,
Он в их совет допущен был –
И заживо, как небожитель,
Из чаши их бессмертье пил!

Явище додаткової вартості можна порівняти тільки з тією зовнішньою енергією, що надходить в циклотрон для розгону часток.

Однак абсолютна додаткова вартість в трьох томах «Капіталу» виводиться всього лише з неоплаченої праці – тобто безпосередньо з людських м'язів. Земля, Сонце, Всесвіт у створенні наших багатств не беруть участі – все робимо ми, виключно ми.

Казах, що сидить у сідлі, знає, що з його м'язів не пішло жодної калорії на створення овечої отари і її примноження. А це і є його багатство. Хлібороб, звичайно, змушений працювати значно більше – треба зорати, засіяти, зібрати урожай. Але звідки надходить хліб у міста? Як міста взагалі можуть жити? Адже вони не виробляють їжі. Те, що вони виробляють, зовсім неістівне. Крім того, перш ніж щось виробляти, потрібно харчуватися.

І все ж таки міста наповнюються мільйонами жителів, а села щезають з лиця землі. Звідки, чому, як?..

Відповідь. Робітники виробляють **вартість**. Відбувається відповідний обмін товарів.

Гаразд, відбувається. Це правильно. Та ось питання: якщо все на світі виростає з енергії наших м'язів, то як же 2% американців (за їхніми даними) можуть годувати 98% власного населення, та ще до того ж і нам інколи перекидають через океан мільйони тонн пшениці? Якими повинні бути м'язи в американських фермерів, якщо у них закладена така неймовірна кількість енергії? Люди це чи боги?

Відповідь. Вони працюють на машинах.

Даруйте, машини не виробляють хліб – його виробляє земля. За допомогою машин можна пояснити, чому зменшується сільське населення. Але як ви поясните зростання врожайності?

Відповідь. Вони користуються мінеральними добривами, які виробляє промисловість.

Теж правильно. Але звідки промисловість черпає свою енергію? Невже тільки з людської праці? Тоді в американських робітників якісь космічні м'язи – не від світу цього.

Відповідь. Вугілля, нафта.

А це що таке? Звідки взялося?

Відповідь. Від Сонця...

І тут ми виявляємо, що Маркс від фізіократів рушив у бік меркантилізму: він не розуміє, не може збагнути **особливої** ролі хліборобства. Та й взагалі природа з виробництва товарів виключається. Він оперує поняттям «вартість», бачачи перед собою тільки гроші та юрби людей, що йдуть продавати свою робочу силу.

Любов до людини (так, саме любов до людини!) закриває від нього загальний зв'язок явищ. Йому шкода змучених важкою працею робітників. Емоції перемагають логіку, він ставить в один ряд мінеральне і органічне – землю під забудівлею, яка нічого не виробляє, і землю, призначену для хліборобства.

Абстрактне поняття «вартість» не дозволяє зрозуміти, звідки прибуває енергія і як вона потім перетворюється у виробництві. Тому, засуджуючи меркантилістів, К. Маркс у визначенні первинного джерела енергії далі від них не просунувся.

Сьогодні кожний школяр знає, що земне життя є породження фотосинтезу. Щоправда, Опарін та його учні намагаються відвести нас у бік від цієї істини, доводячи, що жива клітина могла зародитися із земних мінералів. Припустимо. А далі? Далі, звичайно, потрібно визнати, що без фотосинтезу вона неможлива.

Але, говорячи про субстанцію додаткової вартості, ми маємо на увазі не цивілізацію сіркобактерій, а людську цивілізацію. Сіркобактерії можуть жити за рахунок хемосинтезу – сонячне світло їм непотрібне. Однак вони черпають енергію для життя з процесу окислення, який без кисню неможливий. А кисень також виробляється у фотосинтезі...

Проте не будемо несправедливими до Маркса: у ті часи явище фотосинтезу було так само невідоме, як за часів Ньютона розщеплення атома. Те, що відкрив Майер, скінчилося для нього надто сумно і не було визнано його сучасниками.

Втім, навіщо брати такі далекі часи? Навіть у наш час не всі розуміють, про що говорить В. І. Вернадський:

«Біосферу по суті можна розглядати як область земної кори, що зайнята трансформаторами, які переводять космічне випромінювання в

дієву земну енергію – електричну, хімічну, механічну, теплову і т. д... Сонцем докорінно перероблено і змінено обличчя Землі»¹.

Гордому людському серцю тут немає поживи для антропоцентризму, бо ми, за Вернадським, всього лише **трансформатори** космічної енергії.

Не дивно, що Вернадського почали видавати тільки після смерті Сталіна. До його смерті друкувалося таке:

«Завдяки Ньютону стало ясно, що взаємодія між небесними тілами і Землею зводиться виключно до притягання і що це притягання внаслідок колосальних відстаней надзвичайно незначне і ніяк не впливає на життя людей»².

Ось звідки взявся сталінізм! Адже Сталін ніяк не міг погодитися із тим, що він є всього лише трансформатором сонячної енергії – він був Сонцем. Той факт, що Сонце, у свою чергу, також є трансформатором Світової Монади – це його не турбувало. Мікросвіт намагається жити за своїми власними законами.

Маркс не міг зрозуміти, що додаткова вартість не виводиться безпосередньо з м'язів людських – м'язи ці є лише провідниками й трансформаторами. Йому здавалось, що, прирікаючи капітал на загибель, він визволяє людську працю від пригнічення.

У його часи неподільно панувала теорія Ньютона. З неї випливало, що є небесні тіла у порожнечі та якесь взаємне тяжіння. Більше нічого! Ніякої залежності від Сонця, від Космосу – все на Землі робиться тільки людськими руками. Дивно навіть, як у той час можна було не згоджуватися з Молешоттом. Мабуть, завадило ідеалістичне минуле, коли він, Маркс, сповідував філософію Гегеля.

ЩО Є СУБСТАНЦІЯ ВАРТОСТІ?

Наприкінці життя настало протверезіння. Маркс зрозумів: у світі існує якась сила, що постачає суспільству енергію. Ні, не Сонце – тоді про фотосинтез не мали жодного уявлення. Сонце здавалося всього лише тепловим центром, все інше робить сама Земля. Це дуже яскраво зображено у творі Герцена «Минуле і думи», де він оспівує хіміка, схожого на Молешотта. І це видавалося тоді возвеличенням земної людини. Чи станемо ми сумніватися у тому, що у Герцена були найкращі наміри? Адже він усім своїм життям довів, що стоїть на боці прогресу.

...Скрижалі, заповітні скрижалі!..

¹ Вернадский В.И. Биосфера как область превращений космической энергии. Избр. Соч. – М., 1960, т. 5.

² Гурев Г.А. Астрология и религия. – М., 1940, с. 104.

Скриню відкрито. І ось ми, геть приголомшені, читаємо наступні рядки:

«Основою абсолютної додаткової вартості – тобто реальною умовою її існування – є **природна родючість** землі (підкреслено Марксом), природи, тоді як відносна додаткова вартість заснована на розвиткові суспільних продуктивних сил».

О, великий Мойсей! Що ж ти з нами зробив? П'ять десятиліть ми несли твою скриню. Куди ж ти нас привів?..

Щоправда, у нас негайно з'являється запитання: коли це написано – у кінці життя чи раніше? Відомо, що четвертий том («Теорії додаткової вартості») по суті повинен бути першим, – він з'явився тоді, коли Маркс досліджував світову політекономію. Проте відома також авторська воля Маркса: зробити його не першим, а четвертим – тобто заключним, що підбиває підсумок усього життя. Читач зобов'язаний виходити з авторської волі, бо воля автора ніколи не буває випадковою. Що це не випадковість, а глибока переоцінка власної теорії, можна судити також із ставлення К. Маркса до теорії українського філософа С. Подолинського, про якого ми розкажемо пізніше.

Нам сьогодні важко встановити, коли з'явилися ті чи інші рядки у четвертому томі, – мабуть, Маркс повертався до нього все своє життя. Але якщо автор каже: ці рядки – саме ці рядки! – повинні бути останніми, то у нас немає вибору: ми зобов'язані справді вважати їх останніми.

Те, що ми зараз процитували, і є **останні рядки** «Капіталу».

Підсумок.

Чи це не відречення від колишніх висновків? Тут зовсім по-новому визначається субстанція додаткової вартості, її справжнє джерело міститься не у м'язах людини, а у гумусному шарі планети. Людська праця відтепер стає її провідником. **Тільки провідником, але не джерелом.** Це, власне, і є повернення до Франсуа Кене, якого Маркс оголошує істинним батьком політичної економії.

Повторюємо: експлуатація існує. Але експлуатується не лише людина, а насамперед **Природа**. З різним ступенем справедливості це лишається і до наших днів.

А може, ми процитували якісь випадкові рядки? Можливо, вони належать не Марксу, а фізіократові Джонсу, теорію якого розглядає Маркс на останній сторінці четвертого тому? Так видається тільки на перший погляд.

Уважно переріхтуючи четвертий том – всі три його частини, – ми помітимо, як крок за кроком повертається Маркс до теорії фізіократів, яку заснував Ф. Кене. Повертається не до духу їхнього вчення – він чужий Марксові, – а до фізичної суті: землю не можна розглядати в одному ряду з іншими засобами виробництва. У неї особлива роль: земля є первинним джерелом додаткової вартості.

Далі, розглядаючи теорію фізіократів і критику цієї теорії нашими соціологами, ми покажемо, як змінюються погляди Маркса. Втім, якби цього не сталося, ми б погодилися з О. Солженіциним: Маркса можна віддати кому завгодно, знайшлися б тільки бажаючі його наслідувати.

Тепер Маркс уже не напише, що додаткова вартість «не породжується землею як такою». Тепер він погоджується, що фізіократичний «дар природи» існує реально, однак це «такий подарунок, який земля робить тому, хто її обробляє»¹.

Слідом за цим він визнає «продуктивні сили природи», яких раніше не помічав. Так, з'являється у його мові і така об'ємна дефініція.

Його пристрась, як і раніше, присвячена звільненню праці. Він був Мойсеєм, який веде людство на землю обітовану, і залишається ним. У всякому разі, не зрікається цієї місії. Цим він рішуче відрізняється від фізіократів, що не ставили перед собою подібних завдань. Тому Маркс, як і раніше, акцентує увагу на експлуатації праці. Пафос той самий – пафос гуманний, благородний, – однак немає вже відриву від землі, піднесення до абсолюту якоїсь «суспільної субстанції».

У світі немає і не може бути кількох субстанцій. Якщо вони з'являються в якихось формулах, то знищується саме поняття субстанції як першооснови всього існуючого. Поняття це можна вживати тільки тоді, коли ми справді бачимо основу, що об'єднує в **собі і собою** всі розрізнені речі та явища. І тому **вона є суб'єкт**.

Що ж таке «суспільна субстанція»? Чи є вона суб'єктом? За Марксом, це праця, робота – тобто процес. Але процес ніколи не був і не може бути суб'єктом. Адже це те ж саме, що оголосити субстанцією рух. Такі спроби були. І Ленін справедливо запитував: а що рухається у цьому русі?..

Праця, енергія, робота – це не сама субстанція, а її творчий прояв у речовинному світі.

Тоді, можливо, суб'єктом є людське суспільство чи, як тепер прийнято казати, «суспільна людина»? З гносеологічної точки зору це правильно, з онтологічної – ні. Людина пізнає природу, роблячи її об'єктом свого пізнання. Але з таким самим успіхом можна зробити об'єктом пізнання і самого Господа Бога. Адже ми не боїмося дивитися в очі матері чи батькові, намагаючись угадати їхні думки. У цьому випадку вони стають для нас об'єктом пізнання.

Коли ж ми називаємо своє ім'я і по батькові, то цим підкреслюємо, звідки ведемо свій рід. І тоді батько перетворюється у суб'єкта, що нас породив. Мудро, дуже мудро живе наш народ: людей, гідних поваги, він називає на ім'я і по батькові. Це зв'язує суб'єкта, який пізнає, з суб'єктом, **який творить**.

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Избр. Соч. – т. 26. с. 28.

Так зобов'язана жити і «суспільна людина», бо у неї є власне по батькові – Ярилович. Ярило – найдобріший з богів: це бог Сонця, весни, любові, родючості.

Само по собі зрозуміло, що цим ми хочемо сказати: гносеологія без онтології – наука тих, які не пам'ятають свого походження.

Але повернемося до поняття «суспільна субстанція» або «субстанція вартості», що за Марксом одне й те саме. Це не людство, а тільки його праця. Справді, гарні були б ми, марксистки, проголосивши земне людство «субстанцією вартості»!

Та це, фактично, сталося, але не у Маркса, а у Сталіна. Спочатку в триклятому 1933 році, коли Сталін вигріб весь хліб – до останньої зернини! – з українських комор, щоб продати його за кордоном й отримати промислове обладнання. Таким чином, він прирік мільйони українців на голодну смерть.

Статистика приховує, але в народі кажуть, що тоді загинуло від голоду не менше 7 мільйонів. Ціла європейська держава! Та й невеличка. Чи можна таке простити?

Цей людодський успіх окрилив Сталіна, і він повірив, що людина як субстанція вартості цілком може впоратися з побудовою соціалізму. Ось звідки з'явився архіпелаг ГУЛАГ. А це ще десятки мільйонів замучених співвітчизників. Завважте: не полонених, яких римляни перетворювали у рабів, а саме співвітчизників.

Тому треба твердо засвоїти: якщо субстанція не є суб'єктом у точному значенні цього слова, тоді вона взагалі ніяка не субстанція. Вона у такому разі перетворюється на схоластичний термін, порожній звук, що нічого не виражає. Але порожнеча формулювань – це оселя сатани.

Звичайно, нам неприємно це констатувати, проте факт залишається фактом: відірвавши вартість від землі, від природи, Маркс втратив її істинну субстанцію. Тут він справді робить майже ту саму помилку, що була притаманна меркантилістам, які виводили зростання багатств з грошового обігу.

Зовні це наче не так: джерелом додаткової вартості у Маркса є виробництво. Але наведемо такий приклад. Араби не продали нафти Західній Європі – і виробництво негайно почало скорочуватися. В Англії було навіть запроваджено триденний робочий тиждень.

Як же могло статися, що арабські шейхи, яких могутній промисловий світ досі майже не помічав, труснули потужно всі цивілізовані країни? Західна Європа, Японія і навіть Америка ледве не впали навколішки перед цими мусульманськими володарями.

Знижується виробництво й тоді, коли на землю приходять неврожаї.

Таким чином, виробництво живиться не тільки нашою працею – наша праця всього лише спрямовує ті енергетичні потоки, які виробляються самою природою.

Що ж до практичних наслідків, то помилки Маркса виявилися згубнішими, ніж ті, що були властиві меркантилістам. Дійсно, пафос їхніх помилкових теорій був спрямований на розвиток торгівлі. Інакше використати ці помилки не можна. Якщо гроші виробляють гроші (це, як вони вважають, і є багатство), то треба торгувати, торгувати. І Ленін – зовсім не меркантиліст – після революції також вимагав: «Торгувати, торгувати! По-європейському, а не по-азіатському».

Але азіатів тяжко навчити торгувати: в Азії не продається, а «дається» або відбирається. Термінологія приходить із Заходу (експропріація, конфіскація), а звичаї залишаються.

І хоча пафос Маркса був спрямований на визволення праці, демонічний азіат вловив об'єктивний зміст його теорії: якщо людина незалежна від природи, то вона залежить тільки від мене. Отже, така теорія мені підходить. Почнемо будувати...

Фізіократи в основу виробництва додаткової вартості ставили землю, маючи на увазі гумусний шар планети. Тоді ще не усвідомлювали, що родючість зумовлена діяльністю Сонця, яке протягом багатьох мільйонів років створило на землі тоненький органічний шар – живе дзеркало, що є відображенням космосу.

Воно ж, Сонце, накопичило у надрах Землі запаси вугілля, нафти, газу.

Сонце щорічно виробляє на нашій планеті 450 мільярдів тонн живої речовини – тобто по 128 тонн на кожну земну людину! Ось звідки до нас приходить та щорічна додача енергії, яка після цього реалізується у виробництві, виступаючи під личиною вартості.

Вернадський, не згадуючи про людські руки, зазначає: «Сонцем докорінно перероблене і змінене обличчя Землі». І ми з ним сьогодні не сперечаємось, бо усвідомили, що його устами глаголить Істина. Адже він каже про людей, коли згадує електричну енергію. Бджоли та ведмеді її не виробляють. Отже, Сонце в його вустах – це ми самі, наш мозок і наші руки.

Тоді що ж є субстанцією вартості?

Космічне світло, що створило життя на Землі. Тільки воно – неосяжне, неозоре, єдино суще.

Немає і не може бути якихось «підсубстанцій» або «напівсубстанцій» – субстанція єдина, як єдиний Всесвіт. Ось чому, перш ніж говорити про субстанцію вартості, ми змушені були звернутися до субстанції взагалі – причини всіх причин і всіх явищ.

Тому не існує і тієї «суспільної субстанції», що стоїть в основі вчення К. Маркса.

То, може, нам справді відмовитися від марксизму – віддати його китайцям, як це пропонує О. Солженіцин?..

Не будемо квапитися із висновками. Чим дорогий нам К. Маркс і чому без нього не можна обійтися, постараємося з'ясувати далі.

Спочатку важливо було встановити, що помилки Маркса зумовлені уявленнями про світ, які існували у науці його часу.

Тепер спробуємо уявити, як повинна виглядати та суспільна система, що випливає з нового визначення субстанції додаткової вартості. Щоправда, у повному значенні новим його назвати не можна – в обмеженому вигляді воно існує у фізіократів і пізнього Маркса: родючість землі, води (тобто морів, океанів) і взагалі природи. Обмеженість полягає в тому, що Маркс не бачить космічних взаємозв'язків. Але звинувачувати його в цьому було б несправедливо.

Висновок напрошується один: доки існують гроші, капітал руйнувати не можна, бо це дуже складний комплекс енергетичних взаємозв'язків, які охоплюють всю природу в цілому.

Зауважимо: Маркс ставить поряд землю й капітал. І це правильно: **капітал є процес самої природи**, а не знаряддя рук людських. Зруйнувавши капітал, ми неминуче потрапляємо на нижній суспільний щабель – тобто в якихось формах повторюємо риси феодального чи навіть – на жаль! – рабовласницького ладу.

Капітал може бути переданий до рук самих виробників – і це вже соціалізм. Але саме капітал – тобто **саморух і саморозвиток** додаткової вартості. По суті йдеться про те, що пропонував Ленін у своїх нотатках про кооперацію. Не більше. Але й не менше.

Чим же тоді пояснити наші промислові успіхи? Адже ці ленінські вказівки були зім'яті.

Перетворенням людей у машини – ось чим. Ми вже згадували, що Сталін на початку індустріалізації заморив голодом мільйони українців. Конфіскований хліб продавали за безцінь на Заході – знаходилися ж покупці! – і на вторговану валюту купували промислове обладнання.

У нас немає даних, скільки у 1933 році було продано зерна за кордоном. Однак є дані, скільки отримано грошей від експорту за роки сталінських п'ятирічок. За цими даними у 1933 році від експорту отримано на 704 млн. карбованців більше, ніж у 1938 році – відповідно 1725 і 1021 млн. крб. Наш експорт 1933 року виявляється найвищим за всі довоєнні роки¹.

Таблиця на наступній сторінці БСЭ розкриває структуру експорту в довоєнні роки. Зерно у загальному обсязі експорту перебувало на другому місці після промислової сировини.

То що ж дозволило в 1933 році отримати такий високий прибуток від експорту? Зерно, звичайно. А, фактично, людські життя.

Про ГУЛАГ більше згадувати не будемо – це сьогодні загальновідомо.

Друге джерело наших успіхів – неосяжні природні багатства. Та хоч би якими великими вони були, а з часом повинні виснажитися.

¹ Большая Советская Энциклопедия. – М., 1965.

І, мабуть, основним фактором наших успіхів слід визнати ентузіазм народу, його самовідданість – тобто фактор віри.

Наш народ століттями чекав приходу месії. Александр Блок не випадково на чолі революції поставив Ісуса Христа – він глибоко знав душу народу. Луначарський марно докоряє йому, що, мовляв, треба було поставити Леніна, а не Христа: для Блока це було одне і те ж.

І для народу було одне і те ж. Знімаючи ікони, люди вішали на покуті портрет Леніна і на нього хрестились.

Потім там з'явився портрет Сталіна, про якого ми казали: Сталін – це Ленін сьогодні.

Ми все ще рухалися на гребені революційної хвилі. Для нас достатньо було соціалістичного змагання, щоб, затягнувши паски тугіше, цілодобово працювати на морозяному вітрі.

І війну ми виграли так само: діяв фактор віри.

Сьогодні віра почала згасати. І це цілком природно: жодний народ неспроможний ціле століття жити на самому тільки ентузіазмі.

Втім, навіть ентузіазм не всесильний, якщо праця спрямована таким чином, що знищує природні багатства – передусім родючість землі.

Сотні тонн золота відправляються на Захід, щоб забезпечити країну хлібом. І це в той час, коли ми переорали не тільки казахстанську цілину, а навіть старі чумацькі шляхи. Українські колгоспники пасуть своїх корів по канавах та під тинами, не випускаючи з рук налігачів.

Статистика показує: у 1913 році царська Росія мала 118 млн. га орної землі, а у 1956-му загальна кількість орної землі зросла до 195 млн. га¹. Сьогодні, мабуть, вона значно більша. А хліба все не вистачає...

Чи не доводить це нам, звідки витягується додатковий продукт, існування якого вже не заперечується? З землі: ми постійно руйнуємо її родючість. Тому і вимушені купувати хліб на Заході...

Ось чим обертається для нас хибне визначення субстанції! Фактично ми проїдаємо майбутнє свого народу.

Звичайно, Сталіну немає і не може бути пробачення: він же бачив, що творив. Він діяв за законом: короткі рукави для Івана – треба обрубати йому руки, і тоді жупан буде якраз. Так він впроваджував марксизм.

Ленін одразу побачив: Росія не пройшла шлях капіталістичного розвитку, тому їй потрібний НЕП (нова економічна політика) – той вид капіталізму, що не усуває радянської влади і абсолютно для неї безпечний. До того ж, як вважав Ленін, це був єдиний спосіб позбутися надмірного зосередження влади в руках бюрократії.

Але це становить окрему тему розмови і не входить у наше завдання. Все тут відоме і легкодоступне за першоджерелами. Зауважимо

¹ Большая Советская Энциклопедия.

тільки, що сором'язливе визнання додаткового продукту при запереченні додаткової вартості – це такий нонсенс, що стає боляче за наших економістів: вони самі себе перетворюють на посміховисько! Адже цим ви вже визнали капіталізм, шановні автори «Політичної економії». Дванадцять років тому визнали¹. І соромитися тут нема чого: давно пора. На жаль, ви побоялися дати йому правильне визначення: сьогодні він саме державно-монополістичний, а не якийсь інший.

За тими законами природи, які ми досліджуємо, це найгірший вид капіталізму, бо він стримує рух вартості, виснажує природні ресурси країни і веде народ до зубожіння. Можна наперед сказати, що жодні наші плани, жодні накреслення таким чином не будуть виконані: вони розіб'ються об непорушну стіну наймогутніших законів природи.

Рух вартості – це рух сонячної енергії у венах суспільного організму. Буквально, громадяни, буквально! Гроші є не що інше, як суспільний еквівалент субстанції. Це її символи, піфагорійські знаки. Сама ж субстанція – світло, **космічне світло**. Коли на його шляху виникають перепони, то це рівнозначно тромбам, які заважають рухові крові. Організм живе ще якийсь час, але він тяжко хворий. Йому не вистачає кисню та енергії...

Втім, сьогодні ми відчуваємо це навіть без проникнення у субстанцію. Вивчення законів природи лише зміцнює нас у цій думці.

...Бог стукає до воріт Росії: відчиніть! На горизонті вашому тільки *fata morgana*. Ви йдете на міраж.

НЕОБХІДНІСТЬ ВИНИКНЕННЯ ЖИТТЯ

ПРОТИБОРСТВО КОСМІЧНИХ СИЛ

Тяжкий, смутний розділ цієї книги ми завершили словом Бог. Чи доречно воно у науковій праці?

Ми не збираємося згадувати ім'я Бога намарне. Але все ж слід роз'яснити, що завжди, у всі часи, під цим словом малося на увазі Космічне Світло як субстанція.

Світло, що творить із самого себе. Світло, яке приходить на Землю, щоб стати деревами, травами, хлібними злаками і, нарешті, людиною.

Релігія віками освячувала хліб: це є тіло Бога. І виноградне вино: це Його кров. По суті, вона освячувала фотосинтез. Але, на жаль, наукові терміни дуже часто створюють ілюзію, що пізнання істини завершилося тоді, коли вчені для якого-небудь явища підібрали вдалу назву.

¹ Політична економія. – К., 1963, с. 389.

Атеїст має право сказати: Бога немає – є матерія, яка саморозвивається. І він матиме слухність. Віруючий може сказати: Бог є. І теж матиме слухність.

Ось чому необхідна толерантність між віруючими та невіруючими – вони різними словами називають ту саму сутність.

Однак той атеїст, який називає матерією речовину – власне тіло чи навіть галактики, – нас просто не цікавить. Він у своєму духовному розвитку пішов не далі рослини. Будемо до нього поблажливі, однак навряд чи ми зуміємо довести йому, що він помиляється.

І все ж серед вульгарних матеріалістів є достатньо людей, здатних піднятися до розуміння всесвітньої Істини. Саме до них і слід звертатися з роз'ясненнями.

Сьогодні легко і просто ставиться дослід, який показує **дзеркальний цитопатичний ефект**. Під цією назвою дослід занесений до реєстру відкриттів за номером сто двадцять два¹.

Ставляться поруч дві колби з тканиною культурою. Спочатку беруть скляні колби, потім замінюють на кварцові. В одній із колб заражена вірусом культура, в другій – цілком стерильна. Само собою зрозуміло, що чистота дослідів перевіряється з усією науковою вимогливістю. І ось результат: якщо колби скляні, то заражені вірусом клітини не передають своєї хвороби до сусідньої колби, де містяться клітини здорові. Але коли колби замінюються на кварцові, повторення того ж дослідів має цілком протилежний результат: здорові клітини у сусідній колбі негайно захворюють. Більше того: якщо в одній колбі живі клітини отруювали сулемою, то в іншій, куди сулема при жодних умовах потрапити не могла, клітини також гинули від отруєння.

Учені зробили висновок: скло не пропускає ультрафіолетового випромінювання, а кварц пропускає. Промені переносять не вірус (він і сам є живою клітиною!), а тільки **інформацію**. Про яке проникнення вірусу чи сулеми крізь кварцові стінки колби може йти мова?..

Виникає наступне запитання: як може **інформація** про вірус діяти так само, як діє сам вірус? Як може **інформація** про сулему діяти так само, як сулема? Дослід, звичайно, разючий. Випадковості, недостатня стерильність і т. д. виключаються – інакше відкриття не було б визнане. До того ж його легко повторити у будь-якій лабораторії.

Сучасний термін «інформація» деяким філософам здається цілком достатнім, щоб ухилитися від визнання Логосу, який об'єднує у собі все, що не є матерією – дух, ідею, істину та й саму інформацію. Здавалося б, далі немає причин для суперечки з Іоанном Богословом: Бог є Світло. А світло – це життя людини, як і всього створеного.

¹ Автори відкриття: Казначеев В. П., Шурін С. П. та Михайлова А. П. – Новосибірський Медінститут, (примітка автора).

І немає підстав для суперечки з Платоном: субстанція несе в собі ідеї, види (субстанціональні образи), які потім набувають втілення у чуттєвому світі. Неминуче несе! Адже ми вже самі навчилися насичувати світло образами – музичними, зоровими і навіть голографічними. То чому ж ми гадаємо, що цього не вміє робити Природа?..

Однак на шляху до загального протверезіння від нашої самоті – ми самі, все самі! – виникають якісь політичні міркування, і ці суто земні міркування виявляються вищі від усіх вселенських істин.

Сьогодні, коли око людське бачить Землю з Місяця, звідки вона видається не більшою за шкільний глобус, думка наша зобов'язана подолати земне тяжіння і прилучитися до Всесвіту – до тієї внутрішньої його суті, що, власне, і є Життя.

Вічне, неосяжне, не скуте ніякими кордонами – ані часовими, ані просторовими. Життя у всьому і всюди, бо світло не помирає. Воно несе у собі не тільки віруси, але і самих нас. Бо ми також є одухотворені образи.

Нам має бути соромно перед Всесвітом за стіни і кордони, де автоматичні самостріли знищують людей лише за бажання вільно крокувати своєю планетою. Невже це роблять розумні істоти, які шукають зв'язків з розумними істотами інших світів? Хіба інопланетяни більш бажані для нас, ніж жителі сусідньої країни – брати по розуму і по крові?..

Світло не знає і не має меж. І не має меж Логос. Він же інформація. Він же Слово. Він же дух людський і дух Божий...

Простий, наочний і надзвичайно переконливий дослід з колбами мав би вчинити переворот у нашій свідомості. Однак він, як і багато інших дослідів, лишився непоміченим. Між тим він повинен сказати людям, які намагаються утримати наш дух у колбі, що це марні зусилля – закони природи все одно своє візьмуть. Закон – це і є Логос.

Не будемо більше звертатися до Платона та Іоанна Богослова – повернемося до класиків марксизму, щоб подивитися, до чого ведуть ті їхні прозріння, які визначили земну науку на багато десятиліть. А таких прозрінь у Маркса і Енгельса чимало. Ось чому і не слід сахатися від однієї крайності до іншої. Треба спокійно і тверезо розібратися, у чому вони помилялися, а в чому перевершили своїх сучасників, їхні помилки, зрештою, зумовлені недостатнім розвитком природознавства. Не дано їм було відкрити забутий з часів Ю. Р. Майєра закон збереження енергії, ні тиск світла, ні теорію відносності. І хоч вони заперечували вульгарний матеріалізм, але думки їхні оберталися довкола речовини, тому й виникло визначення життя як існування білкових тіл. До речі, Енгельс неодноразово застерігав, що цю дефініцію не можна вважати повною і остаточною.

Сьогодні можна з певністю відповісти, що життя – така ж невід'ємна властивість світла, як і його спроможність зберігати та переносити ін-

формацію. На нашу думку, найпростіший дослід, про який ми розповіли, цілком переконує у цьому. Він якнайкраще підтвердив ту модель світу, що споконвіку стояла в основі всіх неминущих філософських систем та всіх релігій.

Читаємо в Енгельса коротку, різуче насичену фразу:

«На нинішній землі, навпаки, тяжіння завдяки своїй цілковитій перевазі над відштовхуванням стало вже геть пасивним: усім активним рухом ми зобов'язані припливові відштовхування, що йде від сонця»¹.

Тут Енгельс переступив через ньютонівську картину світу – думка його прорвалася так далеко вперед, що навіть у наш час у ній ще не повністю вичерпана наукова інформація.

Перелічимо, які наукові відкриття передбачила ця формула і чого у ній досі не уловлює наукова думка.

1. Приплив відштовхування, що йде від сонця, – це, звичайно, фотосинтез, а не будь-що інше. Практично він виражається у накопиченні органічної речовини на планеті і дає нам той **додаток енергії**, який потім набуває характеру додаткової вартості.

2. Академік В. О. Обручев бачить у цьому зауваженні Енгельса надійний ключ до розуміння багатьох питань сучасної геології: «Цю поправку Ф. Енгельса необхідно прийняти, бо побудову земної кори без неї зрозуміти і пояснити неможливо»².

3. У формулі Енгельса гравітація виступає у ролі антиенергії – тобто негативної енергії, яка на земній кулі є антиподом творчих зусиль Сонця, що живить своєю енергією земне життя.

Остання думка до такої міри важлива, що ми змушені зробити її наріжним каменем у подальшій розмові про вартість і земне життя взагалі. Саме вона, ця найважливіша думка, досі не усвідомлена наукою. Адже з неї випливає так багато, що, по суті, істинну модель світу без неї побудувати не можна.

Нехай вона і залишається прожектором, що освітлює нашу дорогу у найскладніших лабіринтах пізнання.

Припускається, що з тяжінням пов'язано безліч інших явищ природи, і якби ми стали свідками розкриття таємниць гравітації, Всесвіт перетворився б для нас на відкриту книгу. Поділяючи це переконання, зауважимо однак, що вже сьогодні можна відшукати такий кут зору, який дозволяє побачити закони тяжіння та відштовхування як закони формування життя. При цьому необов'язково відповідати на невирішені питання фізики – досить того, що добре відомо.

Якщо вулканічна діяльність, розриви у земній корі, скиди, грабени і т. ін. зумовлені силами відштовхування, що йдуть від Сонця, то, мабуть, усі життєві явища, які відбуваються на планеті, також ніякими

¹ Енгельс Ф. Дialectика природы. – М., Госполитиздат. 1955, с. 53.

² Обручев В. А. Занимательная геология. – М., АН СССР. 1961, с. 258.

іншими силами пояснити не можна. Те, що земне життя виникло завдяки діяльності Сонця, відомо споконвіку. Проте у формулі Ф. Енгельса ми вбачаємо щось конкретніше, ніж це давнє знання. Тут легко виявити чітку і ясну позицію, яка дозволяє земній людині приписати себе до **однієї з двох** протилежно спрямованих сил природи – **тяжіння та відштовхування**.

Цілком природно, що людина, як і вся біосфера в цілому, належить до другого з двох взаємодіючих полюсів – живе тому і називається живим, що воно має можливість активно відштовхуватися від планети. Коли ця можливість втрачається, настає смерть. Смерть можна розглядати як припинення руху. Проте втрачає спроможність рухатися організм у цілому, а не атоми, і тому вони вивільняються для самостійного руху.

Може виникнути питання: а яке це має значення? Ми – діти природи, це нам добре відомо, що ж іще потрібно? Без тяжіння життя неможливе так само, як і без відштовхування. Тоді навіщо з'ясовувати, на якому полюсі ми перебуваємо? Та й чи можна приписувати себе до якогось із полюсів, якщо навіть у діяльності нашого серця легко виявити взаємодію двох полюсів? Адже однополюсне життя так само неможливе, як і однополюсний магніт.

Усе це правильно. Проте за зовнішньою слухністю подібних суджень прихована величезна небезпека. Полягає вона насамперед у тому, що, будучи правильними взагалі, такі судження не дозволяють визначити цілеспрямованість у розвитку життя, його сенс і призначення у нескінченному потоці всесвітніх перетворень.

Отже, тяжіння і відштовхування. З одного боку сила, що прагне стиснути небесне тіло, позбавити його простору, загнати всі його атоми та молекули до однієї точки. З іншого боку сила, що розриває пута гравітації, жадає оволодіти якомога більшим простором.

Коли вулкан викидає з надр планети розпечені брили внутрішніх порід, ми добре усвідомлюємо, що тут вступають у дію **сили відштовхування**. На всіх планетах, окрім Землі, сили відштовхування вичерпуються вулканічною діяльністю. Камені, що впали на поверхню Місяця, можуть лежати нерухомо мільйони років. І лише на земній кулі існують якісь додаткові сили, які також діють на відштовхування, проте з вулканічною діяльністю вони вже не пов'язані. Ні, це не вулкани викидають у космос металеві апарати – їх викидає земна біосфера людськими руками.

Таким чином, у загальному протиставленні космічних сил у Життя є свій власний полюс, до якого воно належить і заради якого створене. Не природа взагалі, а саме **необхідність відштовхування**, про яку казав Ф. Енгельс, поєднала атоми у такі структури, що вони з часом перетворилися на живу клітину. В цього полюсу не було іншого виходу. Сили стискання перебувають у стані рівноваги з силами відштовху-

вання. Тимчасова перевага останніх породжує гори та вулкани, але це всього лише сліпий бунт внутріпланетних стихій, які намагаються підірвати одвічну в'язницю, створену гравітацією. Підірвати її неможливо – можна лише випустити голубів у небо і, дивлячись на них із в'язниці, насолоджуватися видовищем. Але чи будуть пам'ятати голуби, чию волю вони виконують? Чи не забудуть земні мінерали, які живуть у білковій клітині, що вони зобов'язані служити не природі взагалі і не самим собі, а тільки тим силам, що підняли їх над землею, надавши їм велике право вільно ширяти у просторі?..

Допитливий розум людський відразу ж углядить у цьому протиборстві двох протилежно спрямованих сил **роздвоєння єдиного**. Субстанція, виявляється, складається з двох протилежних начал:

а) космічного світла, яке творить із самого себе живі образи – траву, дерева, тварин, людей;

б) гравітації, яка необхідна для цієї творчості, проте вона поглинає сонячну енергію, немовби вимагаючи від нас викупу за право володіти живою плоттю.

Дух тільки тоді спроможний стати діяльною особистістю, коли він здобуває чуттєві координати у просторі. Для цього потрібна сфера, до якої він прив'язаний рецепторами відчуттів, безпосередньо ці рецептори (тобто організм) і той речовинний світ, який немовби приборкує нескінченність, перетворюючи її у щось обмежене, кінцеве. Недолугий розум намагається абсолютизувати цю видимість, не усвідомлюючи, що, окрім самої нескінченності, в об'єктивній реальності взагалі нічого немає і бути не може.

Цей чуттєвий світ (речовинні образи) створюється за допомогою гравітації. Вона творить сфери і тіла на сферах. Отже, світло (носіє нашого духу) використовує гравітацію як формувальний цех, де відливаються ті форми, які ми називаємо тілами.

Проте гравітація бере за це величезну плату – знищує запаси сонячної енергії на земній кулі.

Гравітація – це кінь, який постійно прагне скинути вершника. Вершником цим є Світло-Творець.

Між світлом і гравітацією відбувається вічна боротьба. Світло зародилося в її надрах, але поступово визволилося з-під страшного ярма і отримало свободу. Чим більше свободи, тим живий організм ближче до Світової Монади – тобто до Бога. Мабуть, зрозумілішого і доступнішого для людського розуміння терміну немає.

Втім, чому ми вибачаємося за вживання зовсім не лайливого слова? Чому вживання цього слова сьогодні розцінюється так, як учора розцінювалося богохульство? І головне: відбувається це серед народу, який вчора був найрелігійнішим на Землі. Чи не потрапив він до обіймів якоїсь нової релігії?..

Боротьба за свободу починалася з оволодіння двовимірним простором – довжина та ширина. Третій вимір з'явився разом із пір'ям. Але пір'я Ікарові не придалося – він мав навчити літати залізо. І він зробив це: сьогодні піднімаються в космос багатотонні металеві велетні. Навіщо, заради чого? Чи не для того, для чого піднімалися у небо перші крилаті істоти?..

Проте зосередимо нашу увагу на енергетичних процесах. На планетах, де відсутнє життя, сили тяжіння і відштовхування досягають повної рівності, й ніщо цієї рівності не порушує. Що ж відбувається на Землі? Адже тут сили відштовхування одержали величезну перевагу за рахунок енергетичних можливостей біосфери. Ці можливості нині такі, що біосфера здатна знищити не тільки саму себе, але навіть планету в цілому. Звідки ж така кількість додаткової енергії?

Ми говоримо про **додаткову** енергію саме тому, що планета без участі зовнішніх сил нездатна породити біосферу. І тут ми змушені знову повернутися до висловлювання Ф. Енгельса, в якому приховано так багато наукового сенсу. Сили відштовхування народжуються **не на самій Землі** – Ф. Енгельс недвозначно вказує, що «всім активним рухом ми зобов'язані припливові відштовхування, що йде від Сонця». Усім, а не якоюсь частиною...

Таким чином, Землю слід розглядати як арену, де зіштовхуються між собою якісь незрозумілі нам космічні сили. Вони незрозумілі, бо ми досі не знаємо, що таке гравітація. На інших планетах Сонячної системи подібних зіткнень немає, зате немає і активного життя.

До початку ХХ століття земна цивілізація була двовимірною. Тут, звичайно, йдеться не про наш власний об'єм – наше тіло має якусь висоту – а про саму цивілізацію. У порівнянні з відстанню до Місяця ми при своєму зрості – плоскатики. Або просто у нас немає ніякого об'єму.

Знаючи про існування висоти, людина пересувалася лише по довжині та ширині – висота залишалася для неї недосяжною. Авіація, а згодом космонавтика вивели людину у третій вимір. Це можна порівняти лише з тим етапом розвитку земного життя, коли далекий предок людини вперше піднявся на задні кінцівки, розігнув спину та підняв передні лапи до зірок. Вони ще не були руками, але мали ними стати. Вже тоді майбутня людина заявила природі про своє призначення – служити силам відштовхування, які поведуть її на далекі планети.

Фізики шукають гравітони. Важко сказати, що це таке за своїм фізичним змістом. А от що таке антигравітон, нам відомо: це ген, носій програми, яка спрямована на подолання гравітації. Зрозуміло, це не слід розуміти буквально. І все ж нам здається, що живу клітину цілком можна так назвати.

Людина сформувалася у боротьбі з силами тяжіння. Кожний наш крок – від колиски до могили – спрямований на подолання таємничих сил, які створили планету, однак не тільки не забезпечили її всім необхідним для життя, а навпаки – постійно знищують на ній життєві ресурси, одержані ззовні, від Сонця.

Так, природа створила планету. Так, природа створила людину. Але у цих цілком справедливих словах немає відповіді на запитання: яку силу в природі можна вважати прихильною до нас, а яка є ворожою?

Планету, звичайно, створила гравітація, яка діяла на стискання. Життя на планеті зіткане із сонячного світла. Саме Сонце також скуте силами гравітації, у нього немає можливості боротися з тяжінням інакше, ніж роздроблюючи власну речовину на променеві хвилі, щоб згодом випромінювати їх у світовий простір. Проте вся ця титанічна праця була б марна, якби Сонцю не вдалося виростити рухомі істоти, які володіють відносною свободою пересування. У них Сонце влило власні сили, і навіть їхню плоть можна вважати сонячною плоттю. Ми земні настільки, наскільки в живих організмах можна виявити ті ж елементи, з яких складається земна куля. І все ж атоми заліза, вуглецю, кальцію і т. д. у живих організмах вступають у такі зв'язки, які породжують щось якісно відмінне від земних порід – живу речовину планети.

ЖИВА РЕЧОВИНА І ЇЇ ЗНИЩЕННЯ

Поняття «жива речовина» як наукове визначення молекулярних утворень, якісно відмінних від земних порід, належить В. І. Вернадському.

Тільки тисячолітній геоцентризм, що досі не подоланий повністю, заважає багатьом людям усвідомити, що земне життя – явище не земне, а небесне, тобто космічне. І не тому, що Земля також є космічним тілом, а тому, що жива речовина планети – це в основному речовина сонячна.

Ось що писав В. І. Вернадський про біосферу:

«Космічне випромінювання, що йде від усіх небесних тіл, пронизує її всю і все в ній. Ми вловлюємо й усвідомлюємо тільки дуже малу частину цього випромінювання... Його облік та розуміння – справа майбутнього. Але без сумніву не воно, а промені сонця обумовлюють головні риси механізму біосфери. Вивчення відображення на земних процесах сонячного випромінювання вже достатньо для отримання першого, але точного і глибокого уявлення про біосферу як про земний і космічний механізм»¹.

¹ Вернадский В. И. Биосфера как область превращения космической энергии. Избр. Соч., т. 5.

Ми будуємо наші міста із земних матеріалів – камінь, залізо, бетон. Ми не усвідомлюємо, що нашими руками працює Сонце. Багато хто з людей взагалі не замислюється над тим, для чого вони, власне, живуть. Земне життя стало чимось звичним, воно не вимагає від нас щоденного звіту перед Космосом. Колись люди були при звичаєні звітувати перед Богом за кожний день свого життя. Наука звільнила людину від духовного рабства, яке протягом тисячоліть насаджувала релігія. Але далеко не всі люди усвідомили, що їхня духовна свобода не є звільненням від найвищої відповідальності перед життям. А земне життя належить не Землі – кожною своєю клітиною, кожним ударом пульсу воно підпорядковане творчій діяльності Сонця. Отже, відповідальність перед життям, по суті, є відповідальністю перед Сонцем.

Ми, за висловом В. І. Вернадського, є трансформаторами сонячної енергії. Ми перетворюємо її у грімкотливі поїзди та літаки, у величезні потужності наших заводів. У цьому немає гріха, навпаки, ми робимо те, задля чого Сонце з власних променів виліпило наші руки та наш мозок. Уся наша діяльність спрямована на відштовхування від планети, на завоювання космічного простору, де Сонце нашими руками посіє насіння нового життя.

І все ж ми дуже грішні перед Сонцем. У чому ж полягає наш гріх? Передусім у тому, що, створюючи цінності з речовини **неживої** (будівлі, кораблі, заводи), ми безглуздо знищуємо речовину **живу**, органічну. Ми немовби обмінюємо небесне на земне. Відбувається це у складних енергетичних процесах, які надзвичайно важко піддаються облікові. Зникнення лісів, виснаження родючості ґрунтів, збіднення морів та річок, які нещодавно були багаті на рибу, – все це ми помічаємо із загрозливим спізненням. Ми чомусь не усвідомлюємо, що сонячне незмірно цінніше за земне – тобто неорганічне, мінеральне.

У стародавньому Єгипті будували піраміди, які досі вражають нашу уяву своєю величчю. Комусь вони здавалися ціннішими від полів та лісів, які оточували будівельні майданчики. З року в рік, із століття в століття сотні тисяч рабів, піднімаючи на величезну висоту двотонні брили, зводили ці пам'ятники людської нерозважливості. Рабів треба було годувати – отже, у землероба відбирали навіть те, що необхідно його сім'ї для існування. Землероб жив не краще від раба-будівельника, всі трудівники голодували, а разом з ними голодувала земля.

І тут набуває чинності найнещадніший з усіх законів природи – закон збереження та перетворення енергії. Адже родючий шар планети – це також жива речовина, або принаймні суміш органічного та неорганічного. І якщо зменшується кількість худоби (її нічим годувати), земля менше отримує гною, органічне вибирається із землі разом із зерном та соломою, родючість із кожним роком падає. Разом із тим відмирають бактерії – зберігачі вологи. І ось ми бачимо: піраміди під-

носяться серед мертвої пустелі, що колись була житницею стародавнього світу. Вони нагадують нам про найбільший гріх далеких предків: піклуючись про фіктивну велич мерців, які іменували себе при житті Синами Сонця, вони за декілька тисячоліть знищили те, що Сонце створювало протягом мільярдів років.

Хто ж вони, ці Сини Сонця? Адже їхній світогляд, здається, був в основному правильним: земна людина справді (і при цьому цілком буквально!) є сином Сонця. Це можна довести за допомогою експериментів японського професора Макі Таката, який у результаті двадцятирічних досліджень встановив, що склад людської крові змінюється в залежності від часу доби, тобто від інтенсивності сонячної радіації.

«Немає сумнівів, – пише Макі Таката у своєму листі О. Л. Чижевському, – що сонячна радіація містить новий компонент, який характеризується сильною проникаючою спроможністю і сильним іонізуючим впливом на людське тіло, тобто вираженням біологічним ефектом... Людина по суті являє собою живий сонячний годинник»¹.

Можна було б навести десятки інших прикладів глибокої залежності біологічних явищ від сонячної діяльності – і різноманітні епідемії, і розмноження сарани, і навіть хід хімічних реакцій. Все це протягом багатьох десятиліть вивчав професор О. Л. Чижевський, який створив нову науку – геліобіологію. Ці факти сьогодні добре відомі, їх нема потреби переповідати.

Так, людина справді син Сонця. Тоді чому ж вона виявилася втягнута до дій, які не тільки не відповідають прямому призначенню земного життя, а глибоко йому ворожі? Далі ми спробуємо відповісти на це питання докладніше. Тут же відзначимо таке: **наси́льство над людиною** завжди перетворюється на *наси́льство над земним життям взагалі*. І тоді життя гине.

Нам хотілося б ще раз підкреслити, що земне життя не можна розглядати як явище **тільки земне** – це неправильно! Земля бере участь у формуванні життя на своїй поверхні не більшу, ніж господар театру в постановці «Короля Ліра» – всього лише надає сцену.

В. І. Вернадський цілком справедливо вказує:

«Завдяки космічному випромінюванню біосфера отримує у всій своїй будові нові, незвичайні й невідомі для земної речовини властивості... Жива речовина біосфери завдяки їм пронизана енергією; вона стає активною, збирає і розподіляє в біосфері отриману у формі випромінювання енергію, перетворює її зрештою в енергію у земному середовищі, вільну, здатну виконувати роботу... Це ділянка енергії, джерело зміни планети зовнішніми космічними силами. Обличчя Землі ними змінюється, ними у значній мірі ліпиться. Воно є не лише віддзеркалення нашої планети, прояв її речовини та її енергії – воно

¹ Чижевский А. Л., Шишина Ю. Г. В ритме Солнца. – М., Наука, 1969, с. 81.

водночас є і витвором зовнішніх сил космосу. Завдяки цьому історія біосфери різко відрізняється від історії інших частин планети, і її значення у планетному механізмі цілком виняткове»¹.

Тепер читач, звичайно, зрозумів, що ми хочемо сказати цією главою. Сьогодні неможливо заводити розмову про додаткову вартість, не усвідомлюючи **виняткової** ролі хліборобства і космічного походження всього живого на Землі. Неможливо!..

Планета з її атмосферою є немовби пасткою для космічних променів. Спіймані промені, які несуть у собі образи (це важливо!), намагаються якось вирватися з цієї пастки, але вирватися не можуть; і тоді вони виробляють свою власну стратегію, розраховану на мільярди років. Спочатку вони стають земноводними, потім птахами, після цього космонавтами. Але це все ті ж космічні промені, а не щось інше! Якби люди про це пам'ятали щодня, щогодини, їм би набагато ширше відкрилося призначення земного життя, а також їхнє власне покликання.

ПРО ФОРМУЛУ ДРЕЙКА

Перетворення величезних просторів у мертві пустелі відбувалося протягом останніх десяти тисячоліть земної історії. Невже саме у цьому і полягає призначення людини? Адже ми знаємо, що ніякі інші істоти не знищують родючість землі – навпаки, збагачують землю новою енергією. І ніхто, крім людини, не загрожує земній біосфері повним її знищенням.

В останні роки на світових симпозіумах обговорюється формула Дрейка, за якою астрофізики намагаються обчислити ймовірність нашої зустрічі з інопланетною цивілізацією. У цій формулі одним із множників виступає член L , який ніби є якимсь космічним законом, що визначає термін життя розвиненої цивілізації. Вчені поки що не оголосили остаточного присуду нашій цивілізації, однак майже всі погоджуються з тим, що вона смертна. Деякі вважають, що їй залишилося жити не більш, як 50 років. Інші згодні продовжити строк її існування на кілька століть. І поки відбувається суд присяжних на космічному рівні, рядовий громадянин Землі з жахом дивиться у майбутнє, намагаючись відшукати прихований сенс того, що діється: навіщо все це потрібно було матінці-природі? Невже мільярди років розвитку від першої білкової клітини до розумної істоти, яка підкорює космічний простір, – це всього лише жорстокий фарс, що не має ані найменшого сенсу?

Звичайно, висновки астрофізиків слід вважати найсміливішими у розвитковій людської думки, яка стала настільки безжалісною, що ціл-

¹ Вернадский В. И. Биосфера в космосе. Избр. Соч. – М., 1960. АН СССР, т. 1.

ком холоднокрівно сама собі виносить вирок: не за горами день, коли я зникну, так і не усвідомивши, навіщо природа вихлюпнула мене на поверхню життя.

Великий Франсуа Кене, якого К. Маркс називає батьком політичної економії, досліджуючи причини загибелі Римської імперії, доходить до такого висновку: ця могутня держава загинула тому, що безглуздо знищувала родючість завойованих земель. І завжди, у всі часи, імперії гинули саме з цієї причини.

Та ось що засмучує: якщо вчені так легко погодилися, що цивілізації гинуть, то, отже, людина за самою своєю суттю є ворогом сонячної речовини, яка і є єдино живою. Яка користь від того, що деякі астрофізики погоджуються збільшити L до 1000 років? Усвідомлення того факту, що людина за кілька століть (або навіть десятиліть!) здатна знищити все живе і прекрасне, – все те, що Сонце створювало протягом декількох мільярдів років, – хіба це не жахливо? Тоді чому ж ми пишаємося справами рук своїх? Чи не краще одним атомним ударом покінчити з нашою безглуздою цивілізацією, ніж, страждаючи, стікаючи кров'ю, помираючи від голоду харчового, водного та кисневого, цілих тисячу років чекати, доки остаточно згасне життя на планеті? Можливо, ми б здійснили подвиг, знищивши самих себе, бо на ділі виявляється, що наш «прогрес» нагадує розростання ракової пухлини?..

Так, нам є за що зневажати себе, якщо L у формулі Дрейка справді є космічним законом.

Далі ми спробуємо протиставити формулі Дрейка іншу формулу, яка показує, що у земного людства є інший шлях – **шлях до безсмертя**. Формула ця надзвичайно проста з математичної точки зору. Але її неможливо цілком зрозуміти доти, доки ми з повною ясністю не усвідомимо, що земне життя належить не Землі – воно явище космічне.

Життя не можна вважати земним, як не можна вважати кам'яною піну морського прибою, яка розбивається об берегові скелі. Прибій хапає окремі камінчики, перекочує їх у собі, але ж ми добре усвідомлюємо, що це не дає нам права вважати його складовою частиною суші – він цілковито належить океанові. Сонячні промені, стаючи живими організмами, також вступають у взаємодію з земними мінералами. Це піна сонячного прибою, – жива піна! – у якої є своє високе призначення. Світлова піна, що стала білковими клітинами...

Порівняння земного життя з піною сонячного прибою належить не авторові цих рядків. Досить згадати Афродіту, яка народилася з піни морської. Вона ж Аврора – богиня світанку. Дві ролі, що їх виконує ця прекрасна богиня, розкривають нам стародавнє розуміння земного життя.

Відаючи належне К. А. Тімірязеву, В. І. Вернадському, О. А. Чижевському та іншим корифеям вітчизняної науки, які довели сонячне походження життя, завершимо цей розділ тим, із чого ми його починали, – воістину геніальним прозрінням Ф. Енгельса.

Справа не тільки в тому, що Ф. Енгельс побачив роль Сонця у земних процесах раніше від інших учених, – справа передусім у тому, що він побачив цю роль **діалектично**.

Ніхто раніше чи пізніше не зумів зрозуміти головне: сонячна енергія (приплив відштовхування!) на земній арені вступає в двобій з мертвотною силою тяжіння. У цьому двобойі і зародилося життя.

На боці тяжіння життя немає. Можливо, є лише плінні образи, щось подібне до наших снів. Але дивна річ: тяжіння також має свою стратегію, розраховану на тисячоліття. Адже зрештою це не фараони перетворили родючі землі на пустелю – фараони самі виявилися залежними від темних сил, які примушують людей з покоління в покоління рити для себе могили. Сьогодні ці невідомі сили ми називаємо гравітацією. Наші предки називали їх силами пільми, які протистоять творчим силам світла. А безглузду працю по створенню пірамід так і називають – пільмою єгипетською.

З теорії відносності відомо, що сили гравітації приховані у властивостях космічного простору, – тобто саме там, де земна людина споконвічно вбачала сили пільми, які протистоять Сонцю і земному життю. Звичайно, з погляду фізики пільми як такої не існує. Однак вона існує з погляду діалектики. Навіть Сонце в астрофізиці виступає як абсолютно чорне тіло. Тут проявляється та діалектична єдність протилежностей, що і стоїть в основі життя. Отже, ми вживаємо поняття «пільма» на тій же підставі, на якій фізики виробили поняття «абсолютна чорнота».

До сил пільми передусім відноситься гравітація, на подолання якої земна людина змушена витратити всю енергію, яка йде від сонця. Адже якщо добре подумати, то ми легко зрозуміємо, що всі машини, скільки їх є – всі без винятку! – створені нами задля боротьби з косністю світового тяжіння. Отже, інженери, вчені, робітники нічого більше не роблять – вони все своє життя присвячують боротьбі з гравітацією. Селяни забезпечують суспільство їжею, а вона необхідна тому, що тяжіння вимагає від людини витрат енергії. І, нарешті, ми змушені витрачати енергію для освітлення наших міст і опалення наших помешкань.

Усі ворожі сили виходять із світового простору разом з гравітацією. Всі дружні сили зосереджені у сонячному світі.

Рослини – це наші земні антени, які ловлять енергію сонця. Проте вночі прийом енергії припиняється. Лише одного цього цілком достатньо, щоб зрозуміти, хто забезпечує нас енергією, а хто її знищує.

Так ми поступово повертаємося до стародавньої моделі світу з її космічною діалектикою. Відомо, наприклад, що вавілоняни говорили: «День народжується з ночі», – тобто світло народжується з птьми.

Виявляється, стародавня діалектика ніскільки не суперечить діалектиці Ф. Енгельса – навпаки, цілком з нею узгоджується.

Тут доречно навести чудовий вислів О. А. Чижевського:

«Було б безглуздо заперечувати грандіозні успіхи науки наших днів, проповідувати повернення назад або співати дифірамби інтуїтивним здібностям давньої людини, але також важко погодитися з думкою, що народам, які колись жили, не вдалося додуматися до реальних уявлень про благотворну силу Сонця, яка створює життя на Землі, що незліченні міфи – це лише наївні казки. Вони – підсумок багатовікового колективного досвіду, результат праці допитливих, невтомних поколінь, а часом і геніальних спостерегіачів природи, імена яких майже втрачені»¹.

По земній кулі до нас пройшли багато мільярдів людей. Десятки мільярдів! Пройшли, але дещо нам лишили. Чи поважаємо ми Людину, якщо не враховуємо її колективного досвіду?..

Отже, якщо ми знаходимо істину в стародавніх моделях світу, то навряд чи розумно боятися того, що істина ця надто стара. Наукові істини не бувають кращими лише через те, що вони виглядають новими, – головна їх вартість не у новизні, а в достовірності. Природа не має звички змінювати свої закони так часто, як змінюються моди. Тому і ми не будемо гнатися за модою – спробуємо шукати істину там, де вона, за нашим переконанням, мешкає споконвічно.

Релігія оперує не формулами, а міфами, образами. Проте у міфах приховані формули.

Спробуємо проаналізувати міф про сатану. Спочатку це був Люцифер – Носій Світла. Так перекладається це латинське слово. Потім він зрадив Бога і став Сатаною. Слово «сатана» походить від давньоєврейського «сатан», що в буквальному перекладі означає «протидіючий».

Так стародавню філософію, що володіє глибокою діалектикою, через необхідність перероблено на міфи. Її було перероблено для того, щоб навіть неписьменна людина усвідомлювала, якій з двох протилежних сил природи слід присвятити своє життя.

Людина – Живе Світло, руки Сонця і мозок його. Ці органи, як і весь її організм, сформовані з сонячного світла за допомогою гравітації. Так утворюється жива речовина – наше тіло. В іншому вигляді ми не можемо здійснювати корисну роботу в даній сфері.

Хрест – символ схрещення світла і птьми, тобто відштовхування і тяжіння. Розшифровується цей символ так: людина за своїм призначенням зобов'язана постійно прагнути вгору; вона – істота небесна.

¹ Чижевский А. А. , Шишина Ю. Г. В ритме Солнца. – М., Наука, 1969, с. 7.

Але гріхи земні стали поперек шляху і прикували її до землі. Від знаку «плюс» вона переходить до знаку «мінус». Адже це **піфагорійські** знаки!..

Коли ми безглуздо нищимо додаткову енергію, яку посилає Сонце для нашого руху вгору, по многотрудній драбині космічної еволюції, – ми стаємо слугами п'їтьми. Ми починаємо служити своєму тілові – любимо його, а не свій дух, який закликає нас до неосяжних просторів Всесвіту. Дух згасає, людина перетворюється на білковий автомат, який потрапляє під вплив Сатани.

Він же, Сатана, – образне втілення тієї частини субстанції, яка за законом роздвоєння єдиного зі світла перетворилась у гравітацію.

Чи це суб'єкт? Безумовно. Тому у нього є власне ім'я – Протидіючий або Сатана, що одне й те саме.

Додаткову енергію ми одержуємо не від нього, а від Бога – тобто від Світла. Воно, власне, і є Бог, прихований під личиною додаткової вартості.

Ось що таке Капітал.

Розвиваючи модель Вернадського, ми можемо сміливо назвати земний світ космічним акумулятором, де люди виконують роль позитивно і негативно заряджених іонів. І це знову слід розуміти буквально, бо світ єдиний – він повсюди зітканий з єдиною субстанцією.

Тільки від нас залежить, з яким знаком жити у цьому світі. Втім, зі знаком «мінус» жити не можна – це знак смерті.

ЕНЕРГЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЖИТТЯ

КОСМОС І ФОТОСИНТЕЗ

Отож ми встановили, що земні моря та материки не породили життя – вони стали лише зручними інкубаторами. У даному разі нас не цікавить питання, чи занесені спори життя з космосу, чи жива клітина зародилася на Землі, – ми досліджуємо енергетичні джерела біосфери, а не механізми її виникнення.

І тут ми зобов'язані бодай коротко зупинитися на фотосинтезі, механізми якого найповніше дослідив К. А. Тімірязєв.

Власне, фотосинтез – це і є життя. Якби ми поставили собі за мету відшукати першоджерело життя, нам, мабуть, довелося б звернутися до самого Всесвіту, що постачає своєю енергією Сонце.

Гравітація, яка в умовах земної біосфери є протидіючою силою, водночас створює цілі зоряні світи. Як це відбувається конкретно, ми ще не знаємо, однак нам зрозуміло, що міжзоряний простір (вакуум) теж бере в цьому участь. Це, власне, і є стародавня П'їтьма, що володіє

своїм арсеналом боротьби. І якщо навіть цей арсенал є всього лише споконвічною мертвотністю, то її доводиться переборювати, а це вимагає дії.

Ось тут і виникає **квант дії** – постійна величина, відкрита М. Планком. Саме необхідність дії народжує іскру в темряві – тобто з глибин вакууму, який є матеріальним полем, виникають фотони, а вони, у свою чергу, перетворюються на електрони і позитрони. Так з'являються перші частки речовини, а це вже початок зоряних світів.

День народжується з Ночі.

Світло народжується з Темряви.

Уявлення про те, що вакуум є абсолютне «ніщо», виявляється пережитком минулого. Нам зайве боятися цієї думки, оскільки нині не залишилося ані найменших сумнівів у матеріальності вакууму. Цілком можливо, що саме вакуум і є в повному розумінні цього слова субстанцією. Те, що в ньому народжуються електрони, – найперші часточки речовини, – наділяє його материнськими якостями у життєвих процесах Світобудови.

Отже, у пошуках енергетичних джерел життя ми звернулися до Сонця, а у пошуках фотона звертаємося до вакууму – тобто Світової Нескінченності, що творить із власних глибин зоряні світи.

Гносеологія не робить помилок, називаючи матерію об'єктом нашого пізнання. З позицій «Я», що пізнає, – тільки у цьому випадку! – матерія справді може розглядатися як об'єкт.

Однак гносеологія без онтології – це знак «мінус» без вертикальної лінії, яка веде нас вгору по щаблях космічної еволюції.

Є Суб'єкт Пізнання і Суб'єкт Творення. Суб'єкт Пізнання спочатку мав бути створений, а вже потім він зуміє виявити свій пізнавальний хист. Дитина спершу повинна народитися, підрости, набратися умарозуму, і тільки тоді вона зуміє зробити деякі висновки про характер і здібності своєї матері. **Суб'єкт Творення** – матерія, Всесвіт. А якщо Всесвіт не суб'єкт, тоді слід шукати іншого суб'єкта – того, що створив і нас, і увесь Всесвіт. Але такого **надприродного** суб'єкта немає навіть у класиків ідеалізму – Піфагора і Платона.

Відкидаючи онтологію або намагаючись її принизити, наша філософія завдяки цьому утверджує в людині самість, що при подальшому розвитку не може не занепасти людство – вона, зрештою, спрямована на його загибель.

Хто ж стане сперечатися з тим, що не ми створили Всесвіт, а Він створив нас?..

Таким чином, людина не просто син Сонця – вона ще й онук Всесвіту.

Ворожість гравітації дуже відносна – це ворожість материнського лона, яке виношує в собі нове життя. Але, звичайно, якщо ми прагнемо вийти з лона матері, то і воно у певний час стає нашим ворогом. Де ж ті груди, що живлять нас материнським молоком? Всесвіт постачає енергію Сонцю, а Сонце живить нас. Але, мабуть, основною розмінною монетою у Світобудові повсюди є фотон. Важко уявити, що Сонце випромінює енергію виключно за рахунок термоядерної реакції. Значно природніше припустити, що воно не тільки випромінює, але і якимось чином **приймає** енергію з космосу. І цілком можливо, що в основі його енергетики стоять гравітаційні сили. Материнське лono.

Фотон, фотоефект, фотосинтез...

Напрошується добре знайоме слово – фотографія. Спорідненість тут очевидна – слід тільки згадати, що матерія скрізь володіє властивістю віддзеркалення. І ось на зимових шибках виникають тропічні ліси, а реальне дерево схоже на уповільнену блискавку, вибух якої затягнувся на кілька століть.

Чому раптом на шибках з'явилися образи (ідеї) лісів? Що це – скло стало **приймачем**, який відтворює ідеї живого? Отже, вони десь витають у світовому просторі. Чи не є це **сни** самого космосу?..

Відповідь зовсім непростата...

В усіх живих організмах природа фіксує змагання двох сил – Світла й Птьми, тепла й холоду, тяжіння й відштовхування. Але найчіткіше цей двобій відображається в рослинах, їхні образи ніби виліплені з вихрових, грозових стихій, із тих повітряних струменів, які застигають на шибці.

Родоначалником життя на Землі є саме рослина. Тому навіть своїми обрисами вона повторює стихійні рухи природи.

Рослина безпосередньо ліпиться Сонцем. Ми не будемо обговорювати механізми фотосинтезу – з цього приводу є чимало наукової літератури. До того ж зовнішня зрозумілість фотосинтезу приховує від нашого погляду різні таємничі явища, які лишаються за межами фізики та хімії. Фізика повертає нас до фотона, хімія описує перетворення світла в органічну речовину, а як виникає дуб і чому він несхожий на пшеницю, все ще лишається загадкою навіть тоді, коли ми доходимо до гена. У загальних рисах про це можна сказати так, як говорить О. Л. Чижевський: **творча сила Сонця**. І це, мабуть, не тільки поетичний образ, а жива реальність космосу. Так, ми можемо помітити у цих творчих процесах віддзеркалення загальних законів природи. І все ж велика кількість видів і форм, краса і дивна витонченість ліплення не зможуть лишити нас байдужими навіть тоді, коли ми станемо мудрішими за олімпійських богів.

Зрештою, для нас важливі не естетичні погляди на природу, а передусім енергетичні процеси. Але як важко було таким ученим, як

В. І. Вернадський та О. А. Чижевський, приховати своє здивування перед красою і різноманітністю життя!

ГУМУС – АКУМУЛЯТОР СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

Зерна хлорофілу переробляють сонячне світло на органічну речовину. Потім рослини помирають, забираючи сонячну енергію в землю. Так протягом мільярдів років створювався гумусний шар планети – тонесенька плівка, яка при рівномірному розподілі по материках не перевищила б трьох сантиметрів земного радіусу. Подумати тільки – **шість з половиною тисяч кілометрів і три сантиметри!** Чи це не голографічний екран?..

Саме за рахунок цієї тонесенької плівки існує все земне життя. Не дивно, що при насильницькому ставленні до неї жива плівка так легко руйнується – і тоді величезна Сахара нагадує мертву поверхню Марса. Космічне дійство обривається – плівка вимагає відновлення, ремонту. Якщо її відновити не можна – театр закривається...

Гумусний шар планети – це акумулятор сонячної енергії. Рослина насправді нагадує затверділий електричний розряд між двома полюсами – листя вбирає нову енергію сонця, коріння подає енергію з акумулятора. Є і такі рослини, що живуть виключно за рахунок гумусу (гриби, наприклад), але їх мало, ми їх не розглядатимемо.

Рослина, потягнувшись до сонця, перша повстала проти сил тяжіння. Проте вона ще не мала свободи, та й не могла її мати: рослина виконує роль клеми в акумуляторі.

Нехай читач дарує цю механізацію Життя – ми прагнемо зняти **образний флер**, щоб оголити енергетичні процеси як такі.

Іноколи мимоволі задумуєшся: а чи не створюють органи почуттів для нас яскраву, захоплюючу казку? Адже енергетичні процеси повсюди ті ж самі, лише акумулятори, клеми і т. ін. виглядають по-різному. Але ці відмінності чисто зовнішні, вони не породжують відмінностей в **Основних Законах Природи**.

Свободу мають гетеротрофні організми, які здатні на деякий час відключатися від джерел живлення, – до їхніх обов'язків не входить приймати нову сонячну енергію, вони живляться коштом інших організмів. Тому їм не потрібні ні листя, ні корені. Вони й самі деяким чином нагадують механізми, обладнані невеликими акумуляторами. До цих організмів належать комахи, тварини, люди.

Генератором, який постійно поповнює біосферу новою енергією, є Сонце.

Але тут виникає наступне питання: чи достатньо ми послідовні у вивченні цих енергетичних процесів? Чи все ми вловлюємо у цій

надзвичайно складній системі і чи можна назвати нас досвідченими енергетиками? Немає потреби переконувати читача, що в наш космічний вік від цього залежить відповідь на болісне питання: загине наша цивілізація чи житиме вічно?..

ТРИ ВИДИ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ НА ЗЕМЛІ

Ми користуємось трьома видами сонячної енергії. У кожного виду своя власна якість і своя доля. Ці три види енергії можна класифікувати таким чином:

1. Енергія вугілля, нафти, газу.
2. Енергія гумусного шару.
3. Нова енергія, що прибуває від Сонця.

Перший вид енергії взагалі не відновлюється. Витративши запаси вугілля, нафти й газу, ми позбудемося основних джерел технічної енергії. Проте є надія, що Сонце у своїй електронній пам'яті містить для нас розумну програму: до того часу люди приборкають термоядерну реакцію, яка надасть у наше розпорядження невичерпні джерела енергії.

Якщо людство найближчим часом не зуміє оволодіти термоядерною енергією, то у його розпорядженні є інша можливість – оволодіти енергією геотермічною. Вже сьогодні свердлять глибокі свердловини – люди пробиваються туди, де ніколи не вичерпається енергія, бо земні надра розігріваються за рахунок гравітації. Ось іще один приклад, коли світло приборкує п'їтьму, перетворюючи її у слухняного коня.

Термоядерна, геотермічна – це вже **виключно земна** енергія, яка має прийти на зміну вугіллю та нафті. Вичерпати ці енергетичні джерела практично неможливо.

Інколи за земну енергію вважають припливи, падіння води та вітер, але це неправильно – ці види енергії також породжуються космосом. Їх враховано у нашій класифікації.

Що ж до енергії гумусного шару, то її виснаження справді може завершитися загибеллю, оскільки люди при цьому назавжди відрізаються від третього виду, тобто від **нової** енергії, яка щорічно прибуває у злаках. І якщо навіть припливи, вітер і падіння води залишаться, то ці види **космічної** енергії нам уже не допоможуть.

Навряд чи допоможе і земна енергія (атомна, геотермічна) – фотосинтез ніщо замінити не може. Він – це ми самі як діючі особи на земному екрані.

Ми вже згадували, що будь-яка енергетична система на виході видає стільки енергії, скільки отримує на вході. Адже цивілізація зре-

штою лише трансформатор. І хоч вона цього не усвідомлює, однак нічим іншим їй стати не судилося. Розмови про штучну їжу повинні бути обґрунтовані енергетично, а цього поки що немає. Які джерела будуть живити енергією вироблення цієї їжі? Чи зможемо ми суперничати з Сонцем?

Фотосинтез щорічно виробляє не лише 450 млрд. тонн живої речовини, але й на додачу до цього 350 млрд. тонн кисню, водночас поглинаючи з атмосфери 650 млрд. тонн вуглекислого газу.

Якщо ми навіть зуміємо вирішити проблему харчування, то перед нами виникне інша: як очищати атмосферу від вуглекислоти і звідки брати кисень?

Ось чому люди не повинні тішити себе марними сподіваннями – значно корисніше побачити небезпеку, яка вона є, щоб вчасно їй запобігти.

Та чи можна їй запобігти? Адже ми знаємо, що всі попередні цивілізації загинули. Не нагадуватимемо про таємничу Атлантиду – були Вавилон, Єгипет, Рим. Їхні енергетичні потреби були набагато скромніші за наші. Звичайно, природа продиктує людству оптимальну кількість індивідуумів. Але розмова зараз не про це: землю може виснажити і порівняно невелике народонаселення, як це було, наприклад, у Римській імперії. І навпаки: земля, не виснажуючись, може годувати стільки людей, скільки може на ній розміститися, – за умови, звичайно, що не будуть забудовуватися родючі ґрунти.

В. В. Докучаєв колись сказав, що землю виснажує наше незнання, – і це цілком слушно.

СОНЦЕ І ЛЮДСТВО

Досі ми говорили про біосферу в цілому, не порушуючи суспільних проблем. Залежність біосфери від сонячної діяльності в останні роки вже не заперчується – В. І. Вернадський і О. Л. Чижевський підготували суспільство до сприйняття цієї великої істини.

Адже нещодавно О. Л. Чижевський з гіркотою писав:

«Ідея про тісну залежність між активністю Сонця і станом біосфери розцінюється нерідко як «фантазія окремих занадто завзятих голів», як надто сумнівне нововведення»¹.

Сьогодні більшість освічених людей обізнана з вченням О. Л. Чижевського, і воно вже не викликає протесту – навпаки, здається цілком природним.

Але як бути із **суспільними** процесами – залежать вони від сонячної діяльності чи не залежать?

¹ Чижевський А. Л., Шишина Ю. Г. В ритме Солнца. – с. 38.

«Ні, не залежать, – твердять наші соціологи. – Не можна плутати природне і соціальне».

Але хіба ж земна людина перебуває десь за межами біосфери?.. Саме тут і варто пригадати помилки Маркса, які впливають із так званої «суспільної субстанції». Саме це **сумнівне нововведення** породило такі потворні явища, як сталінізм фізичний (знищення людей) та духовний (знищення наукових теорій).

Близько ста років тому відомий американський вчений Юнг у своїй самобутній праці «Сонце» писав:

«Одну з найцікавіших спроб зробив професор Джевонс, який прагнув показати співвідношення між сонячними плямами і торговими кризами. Думку цю не можна вважати безглуздою, як оголосили деякі; це питання факту. Якщо сонячні плями насправді помітно впливають на земну метеорологію, на температуру, бурі й опади, то вони повинні опосередковано впливати на врожаї й таким чином викликати коливання фінансових відносин»¹.

Чижевського, який погодився з цією теорією, було проголошено «ворогом під маскою вченого». Та не так уже й далеко треба ходити за прикладами, щоб підтвердити справедливість поглядів Джевонса та Юнга: 1963-й та 1972 – це роки мінімумів сонячних плям. Саме це змусило нас відправляти сотні тонн золота на Захід, щоб звідти завезти десятки мільйонів тонн зерна. До речі, Юнг саме з мінімумами сонячних плям пов'язує засухи, а з максимумами – велику кількість дощів. І це було сказано сто років тому! Він, звичайно, міркує у глобальних масштабах, бо передбачити, де саме вдарять засухи, надто складно. Але в період мінімумів треба бути до них підготовленими.

Що ж стало причиною осуду Чижевського? Теорія Маркса про «капіталістичний цикл» – тобто періодична циклічність піднесення і спадів у світовій економіці. Маркс якимось схоластичним чином виводить цю циклічність з класових протиріч – у повному відриві від природи². Але ця циклічність наочніше за все підтверджує залежність земної економіки від діяльності Сонця. І тривалість капіталістичних циклів, і їх періодичність надто близькі до сонячних циклів. У всякому разі хвиля породжує хвилю – так виглядає цей рух. Капіталістичні цикли дещо відстають, але так і має бути – спочатку причина, потім наслідок.

Кінцевий результат такий: Захід навчився уникати криз, а ми вкотилися до них повним ходом. Обіцяне народові багатство на американському рівні (і навіть вище!) виявилось нездійсненною мрією. Ось вона, горезвісна «суспільна субстанція», що заперечує капітал і його **природне походження!**..

¹ Юнг К. Г. Солнце. – С. – Петербург, 1898, с. 130.

² Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Соч. – т.1, с. 504.

К. Маркс, очевидно, почав усвідомлювати, що його теорія породжує відрив від природи. У західному світі й у нас її зрозуміли як звільнення від необхідності узгоджувати людську діяльність з фізичними законами – мовляв, вона підкоряється **іншим** законам.

Так, звичайно, природне і соціальне не завжди збігаються. У всякому разі, ці збіги простежити нелегко. І все ж в основних енергетичних процесах людина включена в природу. Вона передусім **включена** в неї власною працею.

К. Маркс розглядає це питання у «Критиці Готської програми». Ця програма починається такою фразою: «Праця є джерело всякого багатства і всякої культури».

З цього приводу К. Маркс зауважує:

«Праця **не є джерелом** всякого багатства. **Природа** (підкреслено Марксом) такою ж мірою є джерелом споживних вартостей (а з них і складається речовинне багатство!), як і праця, котра є лише проявом однієї з сил природи, людської робочої сили»¹.

Здавалося б, усе ясно. Але справа в тому, що це тільки фраза. Фраза правильна, проте вона ні до чого не зобов'язує: адже «суспільна субстанція» все одно залишається. Отож пошуки якоїсь іншої субстанції можна відкинути. А в сталінські часи такі пошуки закінчувалися знищенням учених. Через це наша наука і народне господарство зазнали ні з чим не зрівнянних втрат. Про моральний бік цього страшного явища ми не говоримо – про це сказав Солженіцин.

Наведемо ще один приклад. Доведено, що вибухи в розмноженні африканської сарани чергуються з паузами в 11–12 років. М. С. Щербинський у пошуках цієї закономірності установив таке: в період максимумів сонячних плям випадає **максимум** дощів, що омивають навіть африканські пустелі. І, відповідно, посухи збігаються з сонячними **мінімумами**. На максимумах дощів, коли в пустелях з'являється якась рослинність, і припадає активне розмноження сарани. З'їдаючи те, що надає пустеля, живі хмари прямують на північ.

Але ж це дозволяє давати прогнози відносно урожайності на багато десятиліть! Сарана, звичайно, небезпечна, однак ще небезпечніші посухи. Наша країна встигла забути про страшні посухи кінця ХІХ і початку ХХ століть. Але чи означає це, що вони ніколи не можуть повторитися? Адже існує не тільки 11-річна, але й 77-річна циклічність. Саме остання, головним чином, і пов'язана із світовими посухами. Зрозуміло, що М. С. Щербинський підтвердив ту закономірність, про яку писав Юнг близько ста років тому. Цей факт доводить, що закономірність справді існує. І все ж планові органи чомусь не використовують це величезне відкриття. Чому? Відповідь одна: сонячна діяльність на суспільне життя не впливає. Але ж у сприятливі роки

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Избр. Произв. – М., 1948, с. 9.

можна підготуватися до посухи – і тоді її удари будуть не настільки відчутні.

Ще раз підвела нас «суспільна субстанція».

Наші соціологи надто прямолінійно розуміють, у чому саме ми можемо піднятися над природою. Тільки знання, тільки розум підносять нас над нею, а не самовпевненість і не зазнайство. І не самість, звичайно...

Однак навіть це «піднесення» є **відносним**. Над природою піднятися **не можна**.

ПРИРОДНЕ І СОЦІАЛЬНЕ

Проте зауваження К. Маркса значно ширше конкретного питання, пов'язаного з сараною, посухами та дощами. Йдеться про наше місце у природі взагалі. Чи можемо ми піднятися над природою так, щоб соціальне справді не залежало від природного? Якщо наша праця є однією з сил природи, то як же складова може вийти за межі цілого? Тоді справді людську працю можна було б розглядати як джерело будь-якого багатства. У сучасному світі (як, зрештою, і завжди!) будь-яке багатство є передусім багатством енергетичним. Золото, діаманти, гроші – це всього лише умовні символи, багатство ж полягає не в них, а в енергетичних джерелах суспільства. Чи можемо ми сказати, що наша праця є джерелом будь-якої енергії? Праця – розумна праця! – дозволяє оволодіти енергетичними джерелами, але сама по собі (в її м'язовій силі) вона дасть надто скромні результати. Щоб пересвідчитися у цьому, треба подумки повернутися до рабовласницького суспільства.

І ось виявляється, що деякі люди, повстаючи проти ідеалізму, насправді проповідують якийсь «трудовий» ідеалізм, намагаючись підпорядкувати йому суспільну свідомість. І, на жаль, треба констатувати, що їхні посилання на Маркса небезпідставні – він дав поживу для подібного ідеалізму. А саме в економіці ідеалізм менш за все доречний.

Адже зрештою сама «суспільна субстанція» є поняттям суб'єктивно-ідеалістичним, бо такої субстанції в природі не існує. Вона виникла лише в голові Маркса. І навпаки – Бог як світлова субстанція є об'єктивною реальністю. В даному випадку під словом Бог мається на увазі матерія як Суб'єкт.

Оскільки саме праця об'єднує людські індивідууми в суспільство, то виходить, що і суспільство в цілому (як і суспільні процеси) не можна розглядати за межами енергетичних законів природи. Адже сама праця є процес енергетичний!..

Для будь-якого природознавця все це гранично ясно. Але, на жаль, у нашій науці ще не перевелися люди, які свого часу навіть кі-

бернетику оголошували «лженаукою». Вони ще живі, і живі їхні послідовники.

Втім, вовків боятися – до лісу не ходити. Ми могли б погодитися з висновком, що не можна плутати соціальне і природне, якби це означало: не можна плутати політичне і енергетичне. Але деякі філософи все соціальне вважають винятково політичним. Із законами космічної енергетики вони знайомі надто приблизно (або взагалі незнайомі), тому навіть не помічають, що йдеться не про політику, а тільки **про енергетику**.

Щоб уникнути непорозумінь, автор, враховуючи гіркий досвід минулого, змушений наголосити: в даній роботі розглядається енергетика суспільства, а не політичні аспекти суспільного життя як такі. Ми піддаємо критиці теорію Маркса, але робимо це з погляду законів природи як таких, а не з погляду політики. Що ж до самої політики, то вона, за нашим переконанням, повинна формуватися на основі законів природи, а не навпаки.

ДЕЩО ПРО С. А. ПОДОЛИНСЬКОГО

А ось ще один приклад, який допоможе підійти до того головного, заради чого пишеться ця праця, – тобто до розуміння енергії прогресу.

Щоб наблизитися до основної теми, розкажемо про одного українського вченого, який був особисто знайомий з К. Марксом. Його теорія не тільки перегукується з теоріями К. А. Тімірязєва, В. І. Вернадського і О. А. Чижевського, а багато в чому їх випереджає і приводить до ширших узагальнень. І ось парадокс: українські філософи захищають на цій теорії кандидатські і навіть докторські дисертації, а праці геніального сучасника Маркса у нашій країні жодного разу не видавалися! Вони відомі лише за архівами. Причина все та ж: не можна «плутати» природне і соціальне. А по суті плутається **політичне і енергетичне** – цим завдається непоправна шкода радянській економіці.

Йдеться про Сергія Андрійовича Подолинського. Його батько був російським поетом і впливовим царським чиновником. С. А. Подолинський, закінчивши факультет природничих наук Київського університету, відразу ж поїхав за кордон, де у 1872 році зустрівся з К. Марксом і Ф. Енгельсом. Юнакові тоді виповнився двадцять другий рік. Можна лише здогадуватися, що саме вразило К. Маркса у цьому юнакові. Про те, що К. Маркс не залишився до його ідей байдужим, свідчить їхнє листування.

Через вісім років після зустрічі С. А. Подолинський надсилає К. Марксові свою працю – плід багатолітніх пошуків та роздумів. У листі від 18 березня 1880 року він повідомляє Маркса, що цей твір написаний під впливом «Капіталу».

К. Маркс був уже на схилі віку – він помер через три роки, – проте робота українського вченого не тільки не була забута, а й по заслузі ним оцінена. Залишилися нотатки К. Маркса, які свідчать про його прихильне ставлення до ідей С. А. Подолинського.

У чому ж полягали ці ідеї? Стисло їх можна звести до такої формули:

Додаткова вартість – це додаткова енергія Сонця, яку людство використовує для свого прогресу.

Читач, який логічно мислить, легко побачить у цій формулі пізніші ідеї В. І. Вернадського про людське суспільство як трансформатор сонячної енергії, що змінює обличчя Землі.

Так, К. Маркс зрозумів С. Подолинського, але людство в цілому ще не було підготовлене до того, щоб оцінити і прийняти його ідеї. І якщо навіть у наш космічний вік багато філософів не в змозі охопити енергетичні зв'язки між Сонцем та людською працею, то що ж можна сказати про ХІХ століття?

С. А. Подолинський дуже боляче переживав це нерозуміння. Він помер на сорок першому році життя в Київській психіатричній лікарні. Чи варто говорити про те, яке важке життя прожила ця геніальна людина? Мабуть, його переживання можна порівняти з тим, про що розповідає О. А. Чижевський:

«Майже піввіку тому, коли на прикладі епідемічних катастроф вперше виразно була сформульована гіпотеза про вплив Сонця на процеси життя, суспільство не було ще підготовлене до її сприйняття. Першим геліобіологам знадобилася стійка впевненість у своїй правді, щоб не покинути справу на півдорозі і, незважаючи на мовчазну і явну протидію, все ж зайнятися серйозно експериментальною перевіркою отриманих емпіричних узагальнень»¹.

Можна уявити, що С. А. Подолинському було ще важче довести свою правду.

І ось знову постає питання: коли у Маркса почався поворот у бік фізіократів? Ні, в епігонському розумінні Маркс до них ніколи не повернувся – тоді б він втратив для нас будь-яке значення. Однак він почав повертатися до них у плані визначення субстанції вартості. Мабуть, у його свідомості зароджувався той синтез, що вимагав докорінної переробки усіх чотирьох томів «Капіталу». Але на це у нього вже не вистачило життя. До того ж ідеї С. Подолинського значно випередили розвиток природничих наук. Працювати за здогадами – нехай найгеніальнішими – Маркс, звичайно, не міг.

Є дані, що Енгельс не погоджувався з Марксом в оцінці праці Подолинського, бо вона вела до перегляду всього «Капіталу». Але Маркс вчинив так само, як вчинив Ейнштейн, дізнавшись про обчислення

¹ Чижевський А. А. , Шишина Ю. Г. В ритме Солнца. – с. 60.

Фрідмана. Втім, Марксові було незмірно важче: він втрачав при цьому саму основу, на якій стояла його теорія. І все ж він погодився з тим, що теорія Подолинського логічно обґрунтована.

Ось що відкривається нам, коли ми починаємо уважніше вивчати це питання.

ВАРТІСТЬ – МІРА ЕНЕРГІЇ ПРАЦІ

Вельми дивним виглядає той факт, що Ф. Енгельс поставився неохвально до теорії С. А. Подолинського. Можливо, він просто жалів Маркса? Якщо, за Ф. Енгельсом, **весь приплив відштовхування** ми одержуємо від Сонця, то треба лише побачити нашу власну працю як відштовхування – і все відразу ж набуде повної ясності.

Далі зустрічаються чисто формальні утруднення: енергія живої праці виступає під личиною вартості. Відбувається це тому, що немає жодних вимірювальних приладів, які оцінюють видаток і прибуток біологічної енергії, – тільки гроші. Проте лише індивідууми, зовсім позбавлені хисту аналізувати та узагальнювати, не збагнуть, що вартість як міра праці водночас є мірою біологічної енергії. І якщо ми всю цю енергію бачимо як енергію сонячну, то звідси випливає, що додаткова вартість є додаткова енергія Сонця.

Для нас, комуністів, це особливо важливо. *(У той час, коли писалася ця книга (1972р.), я вважав себе комуністом. Сьогодні, безумовно, я далекий від комуністичних переконань. Проте вносити поправки в книгу, написану понад 20 років тому, на мою думку, неправомірно і некоректно. – М. Р.)* Коли ми звинувачуємо буржуазію в тому, що вона незаконно привласнює додаткову вартість, у нашому звинуваченні ще недостатньо виявляється протиприродність цього акту. У сейфах опиняється не Сонце, – туди потрапляють гроші. І лише поети, стихійно прозріваючи істину, звинувачують буржуазних товстосумів у тому, що вони відбирають у трудівників Сонце. Публіці, яка таке читає, це здається всього лише яскравою метафорою, не більше. Про те, що в поетичному рядку прихована наукова істина, рядовий читач навіть не здогадується.

Не сьогодні і не вчора виникло вчення про комунізм. Йому стільки років, скільки налічує людська історія.

Ось тут і потрібно дорікнути деяким філософам за те, що вони, відриваючи соціальне від природного, завдають комуністичним ідеям великої шкоди. Соціальне фактично переведене на гроші, а гроші у нашій уяві не асоціюються з Сонцем так само, як і багато суспільних явищ. Що гроші роблять політику – це ясно. І тому все соціальне пов'язується не з природно-енергетичними проблемами, а лише з проблемами

політичними. Спостерігаючи піну на гребенях хвиль, наші соціологи не бачать ані самих хвиль, ані, тим більше, величезних глибин Світового океану. Деяким виправданням для них може служити лише надзвичайна складність цих взаємозв'язків і той психологічний настрій, який усе більше й більше затумане у свідомості сучасної людини реальні явища природи.

Замість живої природи, в якій перебувала людина минулого, сучасний світ створив природу штучну, в якій жива речовина не бере безпосередньої участі. Камінь, бетон, залізо, вироби з пластмас, нейлоновий одяг – усе це до живої речовини не має прямого стосунку. І тільки їжа все ще залишається тією енергетичною пуповиною, що прив'язує нас до Сонця. Але виробництвом їжі зайнята незначна кількість людей. Ми вже згадували, як американці визначають кількість людей, зайнятих у їхньому сільському господарстві. Кількість селян у нашій країні також із кожним роком зменшується. Люди, які живуть у містах і ніколи не голодували, до їжі ставляться як до чогось само собою зрозумілого, їх не хвилює питання про її походження.

Так поступово виникає впевненість, що людина все може – вона може створити навіть їжу і навіть живий організм. Космічні взаємозв'язки при цьому не беруться до уваги, людина не почуває себе прив'язаною до якихось енергетичних джерел. Природою вона називає заміські пейзажі, що для неї не більше, ніж місце для відпочинку від міської метушні. Нерідко вона дивиться на них так, як може дивитися на театральні декорації чи на екран. Духовний зв'язок з природою все більше втрачається, а разом з тим втрачається відчуття, що десь у Космосі відбуваються таємничі процеси, від яких залежить земне життя.

Відрив від природи, відхід до світу штучних цінностей, створених з неживої речовини, не могли не накласти свого відбитку на людську психіку. Маркс це зрозумів, про що буде мова далі. Зрозумів на своєму гіркому досвіді. Ось чому сьогодні, як ніколи раніше, вчені повинні бити тривогу, щоб майбутні покоління не втратили причинних зв'язків. Ні, ми закликаємо не до первісного способу життя, а лише до усвідомлення такого факту: **нежива** речовина планети тільки тому набуває вартості, що вона перероблена людськими руками, а руки наші – це руки самого Сонця!

Треба зрозуміти: комуністична ідеологія впливає не з самого виробництва чи споживання – ні, вона впливає з нашого уявлення про Всесвіт у цілому. Якщо ж ця ідеологія формується всього лише на споживчих засадах, то вона породжує той вид атеїзму, який обоюдно громадське корито. А оскільки за межами цього корита як «суспільної субстанції» інших істин не існує, то мета життя зводиться до того, щоб, розштовхуючи інших, якомога раніше і щільніше притиснутися до корита. Притиснутися так, щоб ніякі сили на світі не змо-

гли тебе від нього відірвати. Чи може подібний атеїзм прикрасити земну людину?..

Ми не проти атеїзму, як і не проти релігії. Ми вже говорили: в об'єктивній реальності існує тільки матерія як суб'єкт, а як ми її називаємо – не має значення. Коли ми прагнемо підкреслити наш духовний зв'язок з субстанцією, можна називати її Богом. Коли ми вивчаємо її об'єктивні закони, потрібно називати її Природою, Матерією. Важливо інше: чи зберігаємо ми святість у душі до цих високих понять? Чи розуміємо власне призначення?..

Християнство зародилося з філософії Піфагора. Це загальновідомо. Піфагор бачив у субстанції взаємодію якихось безрозмірних величин – Число. Звідси з'явився хрест – це всього лише знак «плюс». Але це великий знак! Цим знаком ми прилучаємо себе до Бога. Знак «мінус» з'являється тоді, коли ми утверджуємо самість. Але річ тут не в арифметиці, а в духовних сутностях. У Піфагора це була не арифметика, а релігія Космосу. І ось що випливало з цієї релігії:

«Бо ж благополуччя залежить взагалі від Природи і від самої людини.

Храм щастя, до якого всі люди наворачтають стопи свої, хоч і неправдивими шляхами, має могутнього собі супротивника у демоні якоїсь **власності**.

Усякий смертний, без сумніву, є власником, але тільки самого себе, тобто своєї особистості, свого неподільного, свого Генія, своїх чеснот; бо сонце, земля і все, що в них міститься, належить усьому світові. Всі політичні незлагоди виникають від власностей загальних і окремих. Якби ми могли запевнити народ у справедливості і дійсності сих двох законів Природи, що складають один: вважайте все спільним, не майте у себе нічого власного, – то і справа загального відродження була б закінчена; людина зберегла б себе доброю в естві своєму; люди перестали б бути лихими з необхідності, і разом зникло б сріболобство, марнославство, війна, різноманітні зловживання і надмірність у забаганках. Самій Природі була б надана поміч смертними, смертними, які цілком-вито розуміють Природу; й отоді все на сій кулі зробиться істинно законним, необхідним»¹.

Зверніть увагу: **на сій кулі!**..

Піфагор не згадує про Бога – він керується законами природи. Але він дбає передусім про душу людини, а не про її шлунок. Відмова від власності, її усупільнення необхідні. Але вони необхідні не стільки для того, щоб людина була сита, а головним чином для того, щоб очистити її душу від демона власності. Всесвітові потрібна нова людина – одухотворений колективіст, а не корисливий сріболобець.

¹ Путешествия Пифагора, знаменитого самосского философа. – М. , 1807, ч. 5. с. 584–585.

Що ж до ситості, то вона прийде сама собою, якщо закони природи не будуть порушуватися.

Чи це не мрія про комунізм? Сказано це було 2500 років тому. До речі, Піфагор знав, що Земля – куля, яка обертається навколо Сонця. А від нього до Коперника цілих два тисячоліття!..

І далі:

«Якщо скоро люди взяли б за правило не мати в себе нічого в особистій власності, а користувалися спільним, як усі вони дихають тим самим повітрям, то їм варто було б ступити один лише крок, щоб дійти нарешті рівності, матері неогіченого світу, чесноти і щастя. Але я хочу показати насправді користь цієї рівності, щоб вона не лишалася самим тільки законом, сліпо приписаним. Мені не хотілося б, щоб певні люди могли ще довго безперешкодно говорити: «Нехай філософ кричить неосвіченому натовпові, що Сонце освітлює весь світ: слова його лишаться без успіху, і в нас з народом повік не буде нічого спільного, крім самого лише Сонця».

Рівність є головним предметом моїх бажань»¹.

Слова ці звернені до учнів його школи. Піфагорійську школу можна назвати комунією у повному розумінні цього слова: все належало всім і нікому зокрема. Так знищувалось у людині почуття самотності – через колектив, через комуну.

Адже слово «комуна» походить від латинського слова «спільне». Тому цілком правомірно звучить незвичне поєднання слів: **комуністичний капіталізм**. Настільки ж незвично, як і **матеріалістичний ідеалізм**, про який ішла мова в першому розділі. Однак і те й інше виникає з уявлення про єдність світу. Комуністичний капіталізм – це капіталізм **громадський**, але не приватний і не державно-монополістичний. Саме це, а не щось інше, у Леніна називалося соціалізмом. **Тільки це!** Перехитрити природу неможливо.

І знову ж Піфагор підкреслює, заради чого необхідний комунізм:

«Сим-бо тільки – і зокрема нам, улюблені учні мої! – належить право заснувати, не зволікаючи, республіку рівності, і під тінню сього покрову проголосити відповідні їй закони. Ми всі, без винятку, народжені з такими чеснотами, в яких рід людський має потребу для свого існування і зберігання; але одночасно маємо схильність до зла, як і здатність робити добро. Наші добрі чи погані якості не зовсім залежать від нас самих: ними зобов'язані ми своєму народженню і потім вихованню, яке отримуємо від своїх батьків. Бувши необхідно мудрими і щасливими при мудрому чиемусь управлінні нашими нахилами, ми робимося також необхідно нещасними, нечутливими при противних сьому засобах. Душа немовляти є не що інше, як походження, або плід батьківського мозку. Якщо зіпсоване

¹ Там само. – с. 588–589.

саме джерело, то і потік на шляху своєму не може бути свіжим і чистим.

Запропонуємо спершу початок, і потім скажемо: «хоч би яке було твоє призначення, не ремствуй – у людини, як і в інших створіннях, не більше доброго, ніж злого; не більше темряви, ніж світла; не більше холодного, ніж гарячого; не більше сухого, ніж вологого. Рівність є головний закон Всесвіту»¹.

З цього найдавнішого повчання потрібно зробити висновок, як ми повинні ставитися до марксизму. Якщо сьогодні доводиться відмовлятися від ньютонівської картини світу, то чи означає це, що самого Ньютона слід забути чи навіть облити брудом? Тут необхідні уточнення, що випливають з розвитку науки, а не огульне заперечення наукових теорій минулого.

АБСОЛЮТНА ДОДАТКОВА ВАРТІСТЬ

ЩО ТАКЕ АБСОЛЮТНА ДОДАТКОВА ВАРТІСТЬ?

Ми свідомо відсуваємо **формулу енергії прогресу** все далі й далі, бо вона виглядає велично тільки в самому житті, але зовсім не на папері! В цю формулу вписана земна людина, а вона призвичаєна до думки, що в світі взагалі немає і не може бути жодних фізичних формул, у які можна з дійсно науковою точністю вписати життя, боротьбу, всю попередню і майбутню історію людства. Тому перш ніж повідомити читачеві цю справді **велику формулу**, ми змушені наблизитися до неї обережно, просуючись навпомацки по складних лабіринтах пізнання.

Ця **формула** неминуче пов'язана з іменами К. Маркса, Ф. Енгельса, Ф. Кене, С. А. Подолинського, К. А. Тімірязєва, А. Ейнштейна, В. І. Вернадського, О. А. Чижевського та багатьох інших великих учених. Так само як з іменами Піфагора, Конфуція, Христа. Отже, формула енергії прогресу синтезує науку, філософію, релігію.

Отож зрозуміло, що остання фраза повинна викликати у читача недовіру: не вперше йому обіцяли подібний синтез, – зокрема Олена Блаватська. У нас немає підстав критикувати її працю. Але те, про що в ній ідеться, неблизьке нам за духом. Ми до цього підходимо зовсім інакше. Нас найменше цікавить містика – нам спляють душу земні справи. Ті, що всім добре знайомі. В них немає жодної містики.

Повторимо: знання самої **формули**, яка описує енергію прогресу, нічого не скаже читачеві, не підготовленому до її сприйняття. Навпаки,

¹ Там само. – с. 590–591.

її гранична простота (арифметика з п'яти пальців!) здатна викликати тільки недовіру до неї.

Отож, повернемося до додаткової вартості, бо вона, власне, і є енергією прогресу. Спробуємо побачити її так, як бачив С. А. Подолинський, – не в грошах, а у вигляді сонячної енергії.

Однак нам для цього треба усвідомити задачу: що ми розуміємо під абсолютною додатковою вартістю або енергією прогресу?

Задачу Маркс завжди розумів правильно: треба відповісти, звідки на земну кулю прибуває нова, додаткова енергія, яка потім стає додатковою вартістю. Це, власне, і є основним питанням політичної економії як науки. Цим, тільки цим питанням і займалася вона з перших днів свого народження.

Відрив соціального від енергетичного стався вже після Маркса – внаслідок його «суспільної субстанції». Відтоді економія стала політичною. У нас вона виглядає фізичною. Фізична економія, по суті, вивчає природу як таку. Маркс також вивчав природу, але він дав помилкову відповідь на **основне питання**, тому стався відрив економії від інших природничих наук.

Отже, під абсолютною додатковою вартістю слід розуміти ту енергію, котра є для земної кулі новою, додатковою, – тобто такою, якої вона раніше не мала.

Це не може бути енергія вугілля або нафти – їх джерела виснажуються, але не збагачуються. Сама людина, її праця?..

Але людина не має коріння і листя – безпосередньо приймати космічну енергію вона не може. А **нова, додаткова** – значить космічна. Ось про що йдеться.

Уявімо себе на Місяці – адже люди там уже побували. Величний, але мертвий пейзаж, цілковита непорушність. Ми бачимо, що тут немає життя. Але що це таке з енергетичного погляду? Це означає, що ніхто не пересуває каміння, не будує з нього палаців, не їздить на підводах і автомобілях. Такий вигляд мають усі навколишні планети – всі, окрім Землі.

Отже, Земля володіє додатковою енергією у порівнянні з іншими планетами. Енергією вугілля, нафти, гумусного шару. Нічого цього на сусідніх планетах немає. Мабуть, ми вже погодились із Ф. Енгельсом, що вся ця енергія спрямована на відштовхування від Землі – у цьому її космічне призначення. Зрештою, це і є життя, біосфера, цивілізація...

Але енергія вугілля і нафти виснажується. Виснажується також земля. Це, власне, і лякає вчених. І якщо ми не усвідомимо, що додаткова енергія прибуває з Космосу, то, звичайно, зобов'язані дійти висновку про неминучу загибель земної цивілізації.

Так, земна цивілізація справді може загинути. І це станеться, якщо люди не навчатимуться виробляти **абсолютну** додаткову вартість. При цьому, звичайно, не обов'язково, щоб вона саме так називалася.

Отже: існує **відносна** додаткова вартість і **абсолютна** – тобто така, що не тільки не виснажується, а навпаки – збільшується, зростає.

Ми вже знайомі з формулою абсолютної додаткової вартості, якою завершується «Капітал».

Слід уважно вивчити останню сторінку четвертого тому – підрозділ, що так і називається: «Джерела додаткової вартості і первісна рента», – і нам стане зрозуміло, як формувалися погляди К. Маркса. Йдеться про аналіз теорії Річарда Джонса, яка має багато спільного з поглядами фізіократів (Маркс відзначає це), але ніде ми тут не бачимо заперечень К. Маркса чи його незгоди в цьому питанні.

Щоправда, немає також явної вказівки на те, що Маркс на цій сторінці викладає власні погляди. Він не заперечує і не відкидає, а немовби наводить на думку, де слід шукати джерела додаткової вартості. Мабуть, він не впевнений, що це цілковита істина. Однак у нього немає іншої відповіді. В своїй колишній відповіді він уже за сумнівався.

Позиція не з кращих. Однак треба враховувати, що в ті часи ще рано було виносити остаточний присуд з приводу його багатолітньої суперечки з фізіократами. І у нього, певне, ще жевріла надія, що істина все ж виявиться на його боці або, принаймні, в якомусь синтезі, якого він уже не в змозі здійснити. Однак той факт, що він цього **не заперечує**, сам по собі знаменний. Ще більш знаменне його ставлення до теорії С. Подолинського.

Треба також зрозуміти трагічний стан Маркса в останнє десятиріччя його життя. Це були роки гризот і сумнівів: правий він чи ні у визначенні первинного джерела додаткової вартості? Адже на створення «Капіталу» витрачено все його життя. З іншого боку, якщо має слушність С. Подолинський, то субстанція додаткової вартості визначається Марксом хибно. Та все ж він з величезною повагою поставився до висновків Подолинського і до нього самого.

Можна навести чимало прикладів, розкиданих по трьох частинах четвертого тому, де К. Маркс відзначає велику, дуже велику заслугу фізіократів перед людством, перед світовою наукою. Про фізіократів ми поговоримо докладніше, оскільки С. А. Подолинського також можна віднести до фізіократів – на найвищому рівні розуміння природи в цілому.

Щоб зрозуміти проблему глибше, повернемося до перших сторінок четвертого тому, де К. Маркс розглядає теорію фізіократів.

Ось про що йдеться в передмові до четвертого тому, яка висловлює думку Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС:

«Досліджуючи економічні погляди фізіократів, Маркс розкриває властиву їм, як і всім наступним буржуазним економістам, обмеженість, суть якої полягає в тому, що вони розглядають буржуазні форми

виробництва як вічні, природні. Він також розкриває їх двозначність у трактуванні додаткової вартості, що виступає у них то як чистий дар природи, то як продукт додаткової праці землероба, який присвоюється власником землі»¹.

Передусім слід розділити два поняття – «буржуазний» і «капіталістичний». Це зовсім не те саме! Ще раз нагадаємо, що капітал – це виробництво додаткового продукту як носія додаткової вартості. І більше нічого! А оскільки в основі цього процесу стоїть природа (сонце, земля, вода – тобто фотосинтез), то відкидати капітал здатні тільки работорговці, що вони свого часу й робили. Ми говоримо про Америку. Та й не тільки про неї. Згадаємо Сталіна: люди – це наш капітал. І це зовсім не було метафорою.

Що ж до поняття «буржуазія», то воно може бути застосоване до людей, а не до процесів природи. Буржуазія ці процеси зупинити не може. Однак суспільний процес можна спрямувати так, що в державі з'явиться панівна еліта, в розпорядженні якої опиняються всі засоби виробництва.

В часи фізіократів такою елітою була феодальна бюрократія, що за особливі «заслуги» перед державою нагороджувалася величезними земельними володіннями.

Капіталізм почав розвиватися в надрах феодального суспільства. Фізіократи не закликали до революції – вони вважали, що капіталізм одержить безкровну перемогу. Так, капіталістичний спосіб виробництва, за вченням фізіократів, виявляється єдино прогресивним. Але капіталізм може бути буржуазним, а може бути громадським – тобто кооперативним, загальнонародним. Це, власне, і є комуністичний капіталізм. Само собою зрозуміло, що державно-монополістичний капіталізм до суспільного віднести не можна. Для цього треба вдаватися до хитрощів та політичних спекуляцій, котрі не врятують становища – закони природи все одно підірвуть те, що звужує торгові артерії, по яких повинна **вільно, без перешкод** рухатися сонячна енергія. Вона ж – вартість.

Друга половина цитати заслуговує особливого розгляду. Той Маркс, про якого йдеться в передмові, ще не зрікся поняття «суспільна субстанція». За його уявленням, це є людська праця. Він виступає на її захист **від капіталу** і капіталістів – звідси йде зміщення понять: прагнучи звільнити працю, він засуджує не тільки буржуазію, але й самий капітал як природний процес. В цьому і полягає величезна помилка Маркса, яка завдала багато лиха: по суті, він засуджує саму Природу. Однак він цього, звичайно, не усвідомлює.

У першій половині четвертого тому Маркс уже не заперечує, що земля здатна виробляти більше, ніж у неї вкладено праці. «Дар при-

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – т. 26. ч. 1, с. 21.

роди» існує. Якби Маркс сказав про це не мимохідь, а голосно, відверто і визнав, що це і є **основа додаткової вартості**, то ми, можливо, уникли б безлічі кривавих трагедій.

Але та однозначність, що випливає з «суспільної субстанції», заплутує справу, а не прояснює її. Це не заслуга Маркса, а його помилка: дар природи (додаток енергії) існує, однак він належить тому, хто обробляє землю. Так стверджує Маркс. Гаразд, нехай належить. Проти цього ми не заперчуємо. А далі? За чий рахунок годується той, хто не обробляє землю, – за рахунок дару **природи** чи за рахунок праці землероба? Адже **саме це** має бути з'ясоване!..

Все це залишилося, певне, неясним для самого Маркса. Сказавши мимохідь про «чистий дар природи», він знову намагається звести землю до звичайного засобу виробництва – на рівень заводу чи фабрики. Тут, по суті, на природу накладається кабінетна схема. І це породило всі подальші непорозуміння.

«Чистий дар землі» в роз'ясненнях К. Маркса виступає «...як такий подарунок, що його земля робить тому, хто її обробляє, тобто як її подарунок праці; як продуктивна сила, яку має праця внаслідок використання продуктивної сили природи і яку вона черпає, таким чином, з землі, але черпає з неї тільки як праця. Тому в руках власника землі надлишок виступає вже не як «дар природи», а як привласнення – без еквіваленту – чужої праці»¹.

Зовні все тут правильно: адже експлуатація праці в сільському господарстві справді існує. Але Маркс тут виявляється не вченим, а тільки політиком. Комуністичним політиком, що й викликає наше співчуття до нього. Однак застосовувати політику до Природи – справа ризикована і навіть небезпечна.

Чи знаходимо ми тут заперечення того факту, що абсолютна додаткова вартість виробляється тільки в хліборобстві? Ні, йдеться про інше! Вся пристрасть К. Маркса присвячена ідеї звільнення людської праці – і в хліборобстві, і в промисловості.

Але те, як Маркс це роз'яснює, не показує нам відмінності між хліборобством і промисловістю, яка «чистого дару природи» не виробляє – машини нездатні приймати енергію Сонця, її приймають тільки злаки та інші культурні рослини. Шляхетна пристрасть породила тенденцію, а будь-яка тенденція руйнує науку.

Ось чому та двозначність у розумінні додаткової вартості, що була властива фізіократам, є **об'єктивно науковою**. Вона ближча до істини, ніж однозначні висновки Маркса. Так, експлуатація в сільському господарстві існує. Однак виробництво додаткової вартості, тобто сам капітал, не можна виводити з експлуатації праці – це справді **дар Природи**. Він загальний для всього людства. Він належить не тільки тим,

¹ Там само. – с. 28.

хто обробляє землю, але й тим, хто працює в наукових лабораторіях чи пише книги.

Але це, звичайно, тільки в тому разі, якщо вони годуються не за рахунок праці землероба, а за рахунок самого **Дару**.

За Марксом – за рахунок **праці**... землероба.

Таким чином, Маркс заплутав справу, а не прояснив її. Спонуки були добрі, результати вельми сумні: земля виявилася на становищі Попелюшки. При цьому людина звеличувалася тільки декларативно, а не практично.

Сьогодні, коли людство озброєне знаннями законів фотосинтезу, таємниця додаткової вартості зникає. Вона залишається таємницею тільки для людей, які не вміють послідовно мислити.

Надзвичайно близько до розуміння законів фотосинтезу підійшов Ф. Паолетті, який ототожнив вартість з живою речовиною природи, тобто з біологічною енергією. Чи критикує його Маркс? Ні, він лише констатує даний факт і робить висновок: «У хліборобстві раніше, ніж в усіх інших галузях виробництва, у великих розмірах застосовуються для процесу виробництва сили природи. Застосування сил природи в промисловості впадає у вічі тільки на вищому щаблі її розвитку»¹.

Це лише внутрішній неспокій. Маркс ніколи не розумів природи і по-справжньому не міг її зрозуміти. Зв'язок явищ іще відсутній. І все ж він починає невиразно здогадуватися: щось не так з його «субстанцією». Десь щось приховано від його очей.

Він шукає: вода крутить колеса млина, вітер надимає вітрила суден...

Так пише Рікардо. Маркс його щедро цитує.

Природа, звичайно. Вона **працює**. І це йому вже «впадає у вічі».

Але Рікардо також не розуміє фізіократів: «Хіба природа не робить нічого для людини в промисловості? Хіба сили вітру і води, що рухають наші машини й кораблі, дорівнюють нулю?»

Що ж, це зрозуміло. Навіть сьогодні дехто стверджує, що це – не сонячна, а суто земна енергія. Звести всі види руху на Землі до сонячної діяльності неймовірно важко.

Коли ми підходимо до цього питання з сучасного погляду, нам стає ясно: промисловість існує в основному за рахунок біологічної енергії колишніх епох – за рахунок вугілля, нафти, природного газу. Роль вітру і падіння води сьогодні займає не головне місце.

Вражає ось що: **їжу людську** Маркс чомусь до сил природи не зараховує. Не зараховує також вугілля, яке тоді широко застосовувалося.

Отже, Паолетті бачить, відчуває **явище фотосинтезу**, а для Маркса фотосинтез не існує зовсім.

Те, про що говорить Ф. Паолетті й проти чого Маркс ніде не заперечує, зводиться ось до чого:

¹ Там само. – с. 32.

«Таке збільшення кількості матерії», яким є «творіння землі», «певно, не має і ніколи не матиме місця в промисловості, яка надає матерії тільки форму, тільки видозмінює її; тому промисловість нічого не створює. Але промисловість, заперечують мені, надає матерії форму, отже, вона продуктивна, бо вона являє собою виробництво якщо не матерії, то форми. Гаразд, я цього не заперечую. Але це **не створення багатства, а навпаки, не що інше, як видаток...**»¹.

Щоправда, Маркс цього твердження не заперечує з точки зору суті явищ. Але що стосується **форми**, то у Маркса існують надто серйозні заперечення. Річ у тому, що з погляду пізніших економічних теорій фізіократи дещо «порушують». Для Маркса надзвичайно важливий поділ товарів за їх споживчими та міновими вартостями. Зрозуміло, що такий поділ стосується не суті виробництва, а тільки суті обігу. І все ж Маркс надзвичайно прискіпливий до **формального** боку справи:

«Але звідки в такому разі береться додаткова вартість, тобто звідки береться капітал? Такою була проблема, яка стояла перед фізіократами, їхня помилка полягала в тому, **що приріст речовини**, котрий внаслідок природного росту рослин і природного розмноження тварин відрізняє хліборобство та скотарство від промисловості, вони плутали з **приростом мінової вартості**. Для них основою була споживча вартість»².

Маркс не зумів побачити того, що **форма теорії** у нього панує над її внутрішнім змістом.

В четвертому томі він уже збагне: якщо виявиться, що основою абсолютної додаткової вартості є земля, природа, то це призведе до **цілковитого заперечення** тієї «суспільної субстанції», яка лежить у фундаменті «Капіталу»:

«Для того, щоб зберегти категорію **вартості** – не тільки визначення величини вартості різноманітною величиною робочого часу, але і визначення субстанції вартості суспільною працею, – потрібне **заперечення абсолютної земельної ренти**»³.

Але Марксу потрібна істина, а не підробка під неї. Тому він критикує Рікардо:

«Рікардо лишає осторонь питання про абсолютну ренту, яку він у ім'я теорії заперечує, бо виходить з хибної передумови...»⁴.

Однак непомітно для себе Маркс робить те саме. На багатьох сторінках він розглядає різноманітні засоби заперечення абсолютної ренти в різноманітних теоріях. Інколи він каже не тільки про **абсолютну** ренту, але і про ренту взагалі:

¹ Там само.

² Там само. – с. 35.

³ Там само. – ч. II, с. 137.

⁴ Там само. – с. 136.

«При правильному розумінні ренти насамперед повинна була, природно, виникнути думка про те, що рента виникає не з ґрунту, а з **продукту хліборобства**, тобто з праці...»¹.

Тут, як і раніше, праця хлібороба та **продукт** хліборобства цілком ототожнюються. Саме **цю фразу** і ставить в основу наша «Політична економія» для обґрунтування всієї теорії К. Маркса.²

Але чи витримує ця фраза таке велике навантаження? Вчитуючись у те, про що говорить Маркс, ми виявляємо, що тут розглядається не **абсолютна земельна рента**, а тільки рента. Тобто *така рента*, яка «не має жодного відношення до абсолютної продуктивності хліборобства». І про це повідомляється після фрази, яку наводять автори підручника.

Далі Маркс відзначає, що Андерсон, з приводу якого мимохіть висловлено зауваження, яке стало основою підручника, не надто глибоко проникає в субстанцію вартості. «Теорія вартості ще зовсім не турбує Андерсона»³.

Авторів підручника, вона, очевидно, також не надто турбує.

Однак не будемо несправедливими до них: загалом вони правдиво відбивають погляди Маркса. Наші претензії зводяться до того, що цей хід міркувань не дає їм права на реабілітацію додаткового продукту при соціалізмі. З іншого боку, теорія фізіократів робить його цілком природним. Тому неминуче виникає питання: хто ж має слухність – Маркс чи фізіократи?

Розглянемо це на двох кухарях. Один працює в ресторані, другий – у будинку лікаря. Перший, за Марксом, виробляє додаткову вартість, – бо тут є капіталіст – отже, праця цього кухаря є продуктивною. Другий утримується за рахунок доходу лікаря – він виробляє послугу, тому його праця не є продуктивною. Таким чином, продуктивність праці у Маркса також зумовлена чисто формальними мотивами.

Маркс роз'яснює це таким чином:

«Тут ми маємо таку характеристику праці, яка впливає не з її змісту чи її результату, а з її певної суспільної форми»⁴.

Але чи достатньо для нас самої тільки форми? Адже фактично обидва кухаря виробляють послуги. І тільки *формально*, а не по суті їхня праця має різну оцінку. Безумовно, тут ми маємо цілком суб'єктивну, а не об'єктивну класифікацію людської праці. Класифікацію з погляду теорії і тільки теорії.

Якщо зазирнути глибше у виробничі процеси, то послугу виробляє також робітник, який змінює форму металу, щоб виготовити для нас

¹ Там само. – с. 155.

² Політична економія. – К., 1963, с. 160.

³ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – т. 26, ч. II, с. 156.

⁴ Там само. – ч. I, с. 139.

автомобіль. З енергетичної точки зору матеріально збагачує нас тільки земля, що виробляє додаткову живу речовину. Такий істинний зміст виробництва, такий його результат – і це вже **не форма**, а суть явища, тобто істинна субстанція вартості.

Але, на жаль, Маркс віддає перевагу не суті, а тільки формі економічних теорій.

Чому він це робить? З політичних міркувань, а не з якихось інших. Особливо яскраво це висвітлено в характеристиці, яку він дає німецькому фізіократу Шмальцу. Останній стверджував:

«Багатство нації полягає тільки в спроможності ґрунту щорічно виробляти земельну ренту... Праця обробної промисловості лише надає нову форму тілам, створеним природою»¹.

З позицій сучасного природознавства Шмальц, безумовно, має рацію. Але ось у чім річ: все це потрібне Шмальцу для того, щоб виправдати існування феодалів:

«Якщо природа платить йому [земельному власникові] відсоток вдвічі більший, ніж встановлений законом грошовий відсоток, то на якій розумній підставі можна було б позбавити його цього прибутку?»

Маркс не знаходить аргументів проти Шмальца і йому подібних у законах природи – і тому він нехтує закони природи заради політичної мети. Ось по якій лінії розвивається полеміка Маркса з фізіократами!

Закони природи у Маркса тлумачаться явно помилково. Ось, наприклад, він критикує «чистий продукт» фізіократів:

«Цей останній фізіократи знов-таки розуміють невірно. Вони вважають його чистим продуктом тому, що, наприклад, пшениці вирощується більше, ніж з'їдають робітник та фермер; але ж і сукна теж виробляється більше, ніж його потрібно на одяг виробникам сукна – робітникові та підприємцю»².

Отже, земля і машина урівнюються до такої міри, що між ними не помічається жодних відмінностей.

Усе ж таки розглянемо цю відмінність: пшениця, корови, коні здатні **самі себе** відтворювати, а чи відтворює себе сукно? Дайте землі перепочити – і ви побачите, що вона також себе відтворює. Машина ж навпаки – зруйнується від часу...

Вже одного цього досить, щоб побачити помилку Маркса – хиткість, непереконаливість його аргументів. Адже, зрештою, якщо не було б додатку у вигляді пшениці, не з'явиться він і у вигляді промислових товарів: проти цього повстає закон збереження енергії.

І ось ми виявляємо, що тут відбувається таке: спочатку Маркс відсуває закони природи на другий план штучним зведенням в абсолют

¹ Там само. – с. 41.

² Там само. – с. 135.

форм обігу, а потім повертає справу так, що закони природи, які діють у економіці, взагалі «скасовуються».

Перемагає велично відпрацьована бухгалтерія, цілком відірвана від природи, але, звичайно, не від політики. А слідом за цим у Маркса залишається гола політика – тобто така політика, яка базується не на виробництві, а всього лише на суб'єктивному ідеалізмі. Практично **на відмінності між споживчою та міноюю вартостями**. Аж ніяк не більше!..

Абсолютизувавши форми обігу (відмінність між видами вартості), він звідси виводить додаткову вартість. І навіть вважає її абсолютною!..

Але ж названа відмінність є тільки умовна класифікація – вона виникла з економічних теорій. Отже, критикуючи Рікардо, який в ім'я теорії заперечував об'єктивне існування **абсолютної земельної ренти**, Маркс, стверджуючи власну теорію, вчиняє так само. Тому сталося ось що. Відірвавши додаткову вартість від родючості землі, Маркс виводить її виключно із форми суспільних відносин. Ось ще один приклад з того ж ряду, що й приклад з двома кухарями:

«Актор, наприклад, і навіть клоун, є, відповідно до цього, продуктивним робітником, якщо він працює за наймом у капіталіста (антрепренера), якому повертає більше праці, ніж одержує від нього у формі заробітної плати; тим часом дрібний кравець, що приходить до капіталіста додому і лагодить йому штани, створюючи для нього тільки споживчу вартість, є непродуктивним робітником»¹.

Тут дуже яскраво унаочнюється той факт, що додаткова вартість виводиться саме із форми теорії – тобто із тієї схеми, що визріла у голові Маркса. Щойно ми побачимо вартість у вигляді енергії, форма теорії негайно зруйнується і на її місці утвориться беркліанське «ніщо».

Звичайно, все це було можливе понад сто років тому – на основі старого природознавства. Сучасне природознавство не дозволяє сумніватися в тому, що у цих питаннях об'єктивна істина за фізіократами, а не за Марксом.

З погляду закону ентропії фізіократи, безумовно, мають рацію: саме в промисловості відбувається розсіювання енергії, отриманої від фотосинтезу, – спалюються вугілля і нафта, поглинаються продукти сільського господарства. А натомість ми одержуємо речовину у новій формі: замість заліза – машини, замість глини – цеглу і т. ін. Але самі по собі ці предмети жодної енергії не мають.

Фізіократ Ф. Паолетті також наводить приклад з кухарем. Але його приклад значно змістовніший:

«Дайте кухареві певну кількість гороху для приготування обіду, він зварить його, як слід, і в готовому вигляді подасть вам на стіл, але подасть він ту саму кількість, яку отримав; навпаки, дайте таку ж кіль-

¹ Там само. – с. 139.

кість гороху городникові, щоб він посадив його в землю, і він свого часу поверне вам принаймні учетверо більше отриманого. Це і є справжнє і єдине виробництво»¹.

Ф. Паолетті у яскравій формі висловив головні ідеї фізіократів.

До цього можна додати: шахтар ужив у їжі 4000 калорій, а видав «на гора» багато мільйонів калорій. Промислова енергія з'являється там, де попрацювало сонце. Нізвідки більше!

Решта галузей промисловості лише її переробляють на речі, які не містять у собі ніякої енергії.

Втім, шахтарська праця також **абсолютної** додаткової вартості не створює – вона створює **відносну** вартість. Це стає очевидним, коли під вартістю розуміти енергію. Маркс цього не бачить. Та все ж таки він пише:

«Перший доказ на користь того, що продуктивна лише хліборобська праця, полягає в тому, що вона є природною основою і передумовою для самостійного існування всіх інших видів праці...

...Яким же чином виникає додаткова вартість? Виникає вона не з обігу, але реалізується вона в обігові»².

Тут Маркс роз'яснює головні ідеї фізіократів. Він не сперечається з ними, навпаки, навіть погоджується. Адже продуктивною є лише така праця, яка виробляє додаткову вартість. Якщо її виробляє хліборобство, то продуктивна **тільки хліборобська праця**.

Тепер подивимося на останню сторінку четвертого тому, де Маркс підсумовує свій аналіз теорії Річарда Джонса:

«Якщо б людині (кожній людині) всього її робочого дня (всього робочого часу, який вона має) вистачало лише для того, щоб прогодувати її саму (або, в кращому разі, її сім'ю), то відпали б додаткова праця, додатковий продукт та додаткова вартість».

Як це правильно! Краще сказати не можна. Ми вже згадували про цю сторінку у зв'язку з останнім абзацом, де в основі абсолютної додаткової вартості у Маркса з'являється **природна родючість землі**. Рядки, які ми зараз наводимо, є підготовкою до того найвищою мірою несподіваного висновку, яким завершується «Капітал». І належать вони **самому Марксу**, а не комусь іншому. Про землю тепер говориться цілком ясно: це, звичайно, не машина – земля здатна повертати більше, ніж у неї вкладається. Саме тому можлива додаткова вартість.

Що ж, власне, відбувається? Сотні, навіть тисячі сторінок присвячені суперечці з фізіократами (щоправда, скоріше з приводу форми, ніж з приводу змісту), а на останній сторінці «Капіталу» (у підсумку!) і форма, і зміст по суті **фізіократичні**! Так завжди і стверджували фізіократи: нічого додаткового суспільство виробити не зможе, якщо

¹ Там само. – с. 32.

² Там само. – с. 26.

раніше не матиме від землі додачу у вигляді їжі. Який же Маркс є справжнім? Тут Маркс **заперечує заперечення**, яким стосовно фізіократів є «Капітал». Уся його суперечка з фізіократами виявилася фальшивою. Але ж із цієї суперечки виросла теорія про необхідність революції і диктатури пролетаріату. Ось яка тут трагічна фантастика! Отже, заперечення абсолютної земельної ренти в ім'я утвердження «супільної субстанції» не відбулося. Так само, як не відбулося все те, що на цій «субстанції» було засновано...

Спробуємо зрозуміти, чому ці невідповідності стали можливими. Маркс виступив у ролі захисника інтересів робітничого класу. Але як довести, що саме цьому класові належить майбутнє, якщо його праця взагалі **непродуктивна** – тобто непродуктивна за самою своєю природою: ані люди, ані машини не є первісним джерелом додаткової вартості. Первісне джерело слід шукати там, де виробляється біологічна енергія. І до того ж **нова, воістину додаткова**. Така, що не виснажує енергетичні джерела землі. Це, звичайно, передусім хліб. Шахтарі також не збільшують енергію земної кулі – адже вугілля не виробляється, а винищується.

То що ж – визнати майбутнє за класом селян? Однак Маркс бачив, що селянство як продуктивна сила вже відмирає – воно розчиняється в робітничому класі. Майбутнє йому не належить.

І Маркс шукає, на тисячах сторінок шукає, чим і як підтвердити свою політичну позицію. Він не вміє мислити інакше – він завжди **мислить на папері**. Плід цих міркувань складає багато томів. Відсіву в Маркса не буває.

Наведемо ще один приклад. На монетному дворі чеканять гроші, а на якійсь фабриці виробляють шпильки. Чи більше праці вкладено у виготовлення копійки, ніж у виробництво шпильки? З'ясуванням цього питання і займається Маркс. Але ж суть не в цьому! Ані копійка, ані шпилька нової (додаткової) енергії не мають. І хоча тут бере участь виробництво (фабрика шпильок), але обмін копійки на шпильку – всього **лише обіг**. Адже там, де чеканяться гроші, праця також оплачується грошима. Отже, обмін грошей на товар або ж навпаки – це обіг, але не джерело додаткової вартості.

Яким же чином вона виникає?..

Питання звучить безсило, майже відчайдушно.

Істинну відповідь ми знаходимо у Ф. Паолетті, який виводить її, по суті, з фотосинтезу.

Ось чому ми прямуємо **від додаткової вартості до енергії прогресу**. Однак до її розуміння неможливо наблизитися, якщо додаткова вартість виводиться тільки з експлуатації праці – тобто безпосередньо з людських м'язів, без участі хліборобства. Тут справа до того спрощується, що взагалі втрачає під собою наукову основу.

Припустимо, людство не зрозуміло об'єктивного характеру додаткової вартості, як не розуміють її у нас, в Радянському Союзі. Розгін промисловості виросте до таких масштабів, що земля перестане родити – хибно спрямований процес винищує родючість ґрунту. Що ж станеться з додатковою вартістю? Ми вже говорили: вона перестане існувати разом з людьми.

Це вказує на те, де треба шукати її джерело. Коли ми говоримо про працю **продуктивну** і **непродуктивну**, треба мати на увазі не роки і не десятиріччя, треба мислити століттями, всією минулою і майбутньою історією людства. З цих позицій сама по собі промисловість має відносну продуктивність – вона не виробляє додаткової енергії, а тільки поглинає її.

Фізіократів спочатку розуміли, а згодом розуміти перестали. Поступово їхня теорія відійшла на другий план. Далеко не всі люди здатні думати глобально і, тим більше, космічними масштабами. Видимість закриває від них об'єктивну реальність.

Однак Маркс продовжує думати про фізіократів – вони для нього були і залишилися справжніми батьками політичної економії. Він ставить їхню наукову школу вище від усіх інших. Проте наукова система фізіократів є економія фізична, а не політична.

Розв'язується глобальна, загальнолюдська задача: звідки виникає додаток енергії на земній кулі? Задачу Маркс розуміє, але істинної відповіді поки що не знаходить. Власна відповідь його також не влаштовує.

Так, Маркс приймає те значення земельної ренти, яке з'явилося згодом – тобто таке її значення, яке дозволяє ставити в один ряд землю під будівлями і землю під посівами. Сам він раніше чинив так само. Однак у четвертому томі він уже відзначає, що у фізіократів земельна рента мала глибший зміст. Навіть тоді, коли стали говорити про крах теорії фізіократів, К. Маркс не забуває відзначити, що їхній погляд на земельну ренту «був цілком правомірний у своєму глибшому розумінні, бо фізіократи розглядали ренту як єдину форму додаткової вартості»¹. **Цілком правомірний!..**

І це сказав Маркс, а не хтось інший. Той Маркс, що дивився на землю всього лише як на знаряддя експлуатації людської праці. Так, як нерідко дивиться на неї городянин, який не усвідомлює, що з чого виросте. Але тут уже все стає на свої місця: і моральна оцінка експлуатації, яка, безумовно, існує, і первісне джерело додаткової вартості – дар природи. А фактично дар Сонця, дар Творця. Так, власне, і називає додаткову вартість Франсуа Кене.

Чи тобі, Людино, зрозуміло, про що йдеться? Якщо незрозуміло – думай, думай! І якщо ти сам цього не усвідомиш, за тебе усвідомить

¹ Там само. – ч. II, с. 174.

диявол... Певніше з цього приводу Маркс висловлюється там, де з'ясовує психологічне коріння походження тих чи інших теорій. Чому, наприклад, фізіократи з'явилися саме у Франції, а не в іншій країні?

Маркс відповідає на це так: тому, що Франція була країною розвинутого хліборобства. А от англійцям передусім впадає у вічі «прибуток од відчуження, тобто описаний Стюартом відносний прибуток. Та коли мова заходить про те, що додаткова вартість створюється у сфері самого виробництва, то необхідно передусім звернутися до тієї галузі праці, де вона виступає назовні незалежно від процесу обігу, тобто до хліборобства»¹.

Ось як стоїть справа! Тепер ми розуміємо, чому К. Маркс так довго не погоджувався з фізіократами. Ясно також і те, що формула абсолютної додаткової вартості, яка міститься на останній сторінці четвертого тому, – це формула самого Маркса, хоча вона і подається як висновок з теорії Джонса – подається без коментарів, наче мовчазна згода.

Маркс був далекий від хліборобства – йому була дорожча міська стихія. Те, що він каже про англійців, сказано і про самого себе.

А сказане про фізіократів цілком стосується і С. Подолинського – українця за національністю. Чи потрібно пояснювати, що таке Україна?..

«Глибший зміст» субстанції вартості цікавить нас тоді, коли ми намагаємось наблизитися до розуміння енергії прогресу. Практична політекономія відволікається від субстанціональної структури вартості. Особливо це слід сказати про радянську політекономію. Ми ж, навпаки, ставимо своєю метою дослідження додаткової вартості з боку субстанції. А тут ніякий інший підхід неможливий – можливий тільки той, що К. Маркс в четвертому томі вважає глибшим, тобто підхід фізіократичний. Це необхідно тому, що додаткова вартість і енергія прогресу – родичі тимчасові. На наше переконання, друга переживе першу, оскільки гроші невічні.

Родючість землі, яка стоїть в основі абсолютної додаткової вартості, – це, зрештою, накопичена протягом мільярдів років сонячна енергія. В. І. Вернадський, який не займався політекономією, так само розглядав це питання. Таким чином, його теорія безпосередньо змикається з теорією фізіократів і висновками К. Маркса у четвертому томі «Капіталу». І хоча висновки К. Маркса не можна визнати послідовними, однак вони все ж існують. І в основному вони правильні. Але чи правильно їх зрозуміли?..

Теорія додаткової вартості і теорія біосфери як трансформатора космічної енергії насправді зливаються в єдину теорію Життя. І якщо ми прагнемо відшукати ті глибокі знання, які допоможуть зрозуміти, де саме лежить шлях до безсмертя земної цивілізації, то ми зобов'язані

¹ Там само. – с. 21.

розглядати ці теорії у їх взаємозв'язку і взаємообумовленості – тобто на субстанціональному рівні.

Тільки-но ми починаємо їх розглядати на цьому рівні, термін «додаткова вартість» стає неможливим. Невипадково Ф. Кене, який зрозумів, що саме стоїть в основі додатку до нашої праці, назвав її «чистим даром природи».

Це й насправді так, хоча цей дар з'являється не без нашої праці. Адже без праці не можна навіть з'їсти огірок – його треба спершу розжувати. Праця нелегка для людини, у якої болять зуби або зовсім їх немає. А хіба травлення – це не праця? Та ще й яка! Проте звідси не випливає, що природа нічого не дарує – мовляв, усе ми створюємо самі, тільки самі. Без Землі, без Сонця, без Всесвіту. Ні, це не так. Це хибна думка... Тут ми схожі на бактерії, які стверджують, що бульйон вони приготували самі.

Ось чому ми схильні думати, що додаткову вартість слід називати **енергією прогресу**.

Це є творчий процес сонця. Та й не тільки сонця, а Всесвіту – його променевої субстанції, яка в усіх релігіях світу називається Богом. І, загалом, правильно називається.

Чи дозволено нам (атеїсти ми чи віруючі – все одно!) зводити цю святую енергію до гендлярських термінів? Чи маємо ми право приховувати цю енергію від співгромадян у підвалах і сейфах, перетворюючи її на Жовтого Диявола?..

ЗА ЩО МИ КРИТИКУЄМО ФІЗІОКРАТІВ?

Критика фізіократів у наших виданнях, заперечення їхньої теорії мають не стільки науково-економічний, скільки політичний характер. У жертву ідеології приносяться економіка і наука. Всупереч очевидності (розвиток промисловості за рахунок руйнування родючості ґрунту) наша ідеологія, виплекана Сталіним і його духовними послідовниками, не знає і знати не бажає, що існують певні закони природи, які диктують усього два шляхи: а) або виробляється абсолютна додаткова вартість – і тоді виснаження землі припиняється; навпаки, родючість починає зростати; б) або не виробляється – і тоді (особливо при бурхливому розвитку промисловості) виснаження землі веде до відмирання економіки. Накопичується речове «багатство» небіологічного походження – палаци, заводи, ракети і т. ін., які мають **відносну вартість**: щойно земля перестає родити, їхня вартість відразу ж падає або зовсім зникає. Трактор, як відомо, в їжу вживати не можна. Пошуки хліба роблять усе непотрібним – навіть одяг і взуття збуваються городянами за жменю житнього борошна.

Усе це нами пережито, але досвід нас нічого не навчає. Догматизм виявився сильніший від найтрагічнішого досвіду.

Між тим державно-монополістичний капітал виробляє лише відносну додаткову вартість (не хитруватимемо з економією як наукою – її перехитрувати неможливо!), але не абсолютну. Чому це так і звідки походить, побачимо далі.

Під час цього процесу неминуче виснажується земля, руйнується її родючість. І якщо ми, – тобто наше покоління, – ще здатні якось себе прогодувати, то наші нащадки приречені вживати в їжу саме тільки промислове обладнання.

Ніхто, окрім фізіократів, не пояснює нам цього згубного процесу – ніхто! Та й не можна його пояснити, виходячи з неіснуючих у природі «субстанцій». Хоч би як ми мудрували, хоч би які розумні промови проголошували, але якщо наше вчення засноване на «субстанції», яка відсутня в природі, то вся ця мудрість перетворюється у схоластику, а тим часом Пітьма (гравітація і її живі носії, які щедро споживають, але нічого не виробляють) зробить своє, відправивши нас туди, звідки живими не повертаються. Нічого не виграють, звичайно, і ті, кому так сподобалася «суспільна субстанція», – за її кошт можна непогано прожити, створюючи видимість якоїсь діяльності. Але це «непогано» для них скінчиться так само погано, як і для їх менш щасливих співгромадян. Слава Богу, міністерські крісла у спадщину в нас не передаються, тому номенклатурні працівники змушені дбати про те, щоб країна процвітала, інакше якщо не їм, то їхнім дітям доведеться страждати від голоду.

Це, звичайно, усвідомлюється. Не усвідомлюється інше: **що ж сталося з марксизмом?** Чому він нас підвів?..

Підвів саме цією «субстанцією» – хибним її визначенням.

Питаємо: що ми повинні відкинути – сонце і землю, які стоять в основі капіталу, чи «субстанцію», вигадану Марксом із добрими намірами, звичайно, та все ж вигадану в кабінеті, а **не відкрити** в природі?..

Ми могли б назвати субстанцією абсолютної додаткової вартості фотосинтез. Але фотосинтез – це субстанціональний **процес**, а не сама субстанція. Субстанцією є тільки Світло-Творець – і ніщо більше.

Бог? Природа? Матерія?..

І те, і друге, і третє. І все разом – у єдиному, неподільному Суб'єкті. «Виходить, Бог», – скаже віруючий.

Нехай буде так – він не помилиться.

«Матерія», – скаже атеїст.

Нехай матерія – він також не помилиться.

Помилиться тільки той, хто буде чіплятися за неіснуючу «субстанцію» заради власного крісла – воно, це крісло, вже висить у повітрі, у

нього немає землі під ніжками. І немає її під ногами у самого «господаря» – пішов до пекла той Господар, на якому все це трималося. Залишилися самі лише дрібні біси...

Помилиться і той, хто буде запекло захищати «суспільну субстанцію» задля захисту марксизму. Помилиться навіть тоді, коли робитиме це цілком щиро.

Чому ж нам не прийняти те, що проповідував Піфагор? Треба тільки викоренити в собі упередженість, самозвеличення, прагнення першості – першості будь-що! – і тоді ми, комуністи, набудемо нової сили, яка поведе за нами людські мільйони. Але в тому вигляді, в якому ми вийшли з формовочних майстерень сталінського зразка, комуністи нікому не потрібні – навіть самим собі...

Не будемо залучати безліч джерел – критика фізіократів із позицій «суспільної субстанції» узагальнена в БСЭ, яка відбиває офіційний погляд інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС¹. І хоча відтоді, як вийшла в світ ця узагальнююча стаття, минуло чимало часу, офіційний погляд на фізіократів анітрохи не змінився.

Це, звичайно, дивно, бо «Политическая экономия», видана Академією наук СРСР (Інститут економіки) у 1962 році, відновлює в правах додатковий продукт при соціалізмі. І це також не змінилося.

З якої субстанції виходили наші вчені, вводячи цю «поправку»? З жодної, їм без «субстанцій» стало зрозуміло, що далі так тривати не може.

Цей довільний, ніяк і нічим не обґрунтований акт видає крайню слабкість нашої економічної думки.

Адже *основне питання* економії як науки полягає саме в тому, щоб виявити джерело (субстанцію) додаткового продукту. Якщо політична економія не ставить цієї задачі, то вона взагалі **перестає бути наукою** – від неї залишається гола апологетика.

Між тим «субстанція», яку «відкрив» Маркс, не давала ані найменшого права на реабілітацію додаткового продукту, якщо припускається, що з експлуатацією покінчено. І, навпаки, теорія фізіократів, яка для Маркса була вища від усіх інших теорій (окрім власної), не має на думці існування суспільства без додаткового продукту – тобто без капіталу. З теорії фізіократів випливає: щоб існував додатковий продукт, експлуатація праці неовов'язкова – навпаки, вона завдає величезних збитків економіці, заважаючи вільному розвитку продуктивних сил. Економіка повинна сама себе регулювати й відтворювати – це живий організм, який складається з безлічі клітин, котрі без будь-яких зусиль обмінюються як інформацією, так і матеріальними цінностями. Втім, з попередніх розділів має бути зрозуміло, що інформація (Логос) і матерія нероздільні.

¹ Большая Советская Энциклопедия.

Розглянемо основні критичні нападки на фізіократів. У БСЭ написано:

«За своїми філософськими поглядами Ф. були фідеїстами й ідеалістами, але водночас вони визнавали об'єктивну закономірність в явищах світу. Ф. дотримувалися концепції так званого природного порядку, яка виходила з визнання «природних» законів (о, ці лапки! – М. Р.) і в суспільно-політичному житті».

Повернемося до Піфагора: «Бо ж благополуччя залежить взагалі від Природи і від самої людини».

Перед цим Піфагор пояснював своїм учням: Бог є Природа, Природа є Бог. І ще: Бог є **світовий порядок**. І ще: тіло Бога – світло, Істина – душа його...

Словом, фізіократи тією ж мірою ідеалісти, що і матеріалісти, їх можна в повному розумінні цього слова назвати піфагорійцями, котрі, як відомо, **суб'єктивними** ідеалістами ніколи не були.

А от Маркс, на нашу біду, не тільки не позбувся ідеалістичних поглядів, але й залишив нам визначення субстанції **суб'єктивно-ідеалістичне**. Не будемо чіплятися до того, що **праця не може бути субстанцією** (це процес, а не матерія як суб'єкт) – поставимо істотніше запитання: які енергетичні джерела живлять людську працю? Або: **що є субстанцією самої праці?**..

Маркс повністю усунувся від цього питання: праця живить працю – й таким чином коло пізнання замикається. Але ж це майже те саме, якби людина в пустелі вгамовувала спрагу власною сечею і їла власні екскременти. Неестетичний приклад, але що вдієш? Природа є природа.

У космічному кораблі при певній регенерації це, очевидно, можливо. Але земля – система відкрита. І людський організм також...

Звідси вся наша політекономія дістала ідеалістичний напрямок. Соціалістичне змагання, гасла на фанері, копійчані премії «для підняття духу». Дошки пошани і т. ін. – все це мало на меті замінити матеріальні блага, що приходять від сонця. Енергію треба знаходити в собі – тобто в «суспільній людині». Природа нічого не створює – створюємо ми самі, наша праця, наш піт і кров наша...

Чим обернувся для нас цей економічний ідеалізм – добре відомо.

Називаючи себе матеріалістами, ми віримо, що все виростає з самої ідеї комунізму, яка для нас є деяким абстрактним образом «суспільної субстанції». У практиці покладаємося на працю і тільки на працю. Та ще на ентузіазм, який, на наш погляд, зобов'язаний житися казенними гаслами.

Для певного «одухотворення» мертвих гасел підштовхуємо письменників, щоб вони створювали виробничі романи – нехай виручають. А хто не згоден – сиди без хліба. Напишете! Діватися вам нікуди...

Ось що відбувається з нашою ідеологією. **Чи це не фідейзм?..**

Те, що ми не визнаємо жодних **природних** законів у **суспільному** житті, добре видно з лапок в енциклопедичній статті. І з формули: життя не просто суспільне – ні, воно **суспільно-політичне**. Цей термінологічний додаток, на нашу думку, зобов'язаний замінити саму додаткову вартість.

Політика для нас перетворилася на своєрідну релігію. Втім, інакше бути не може там, де немає іншої субстанції, окрім «суспільно-політичної». Але що ж таке політика – матерія чи дух? А якщо дух, то звідки – від Істини чи навпаки?..

Як можуть не існувати природні закони у виробництві? Які ж ми матеріалісти, якщо виводимо додатковий продукт із «святого» духу?..

Природні закони в економічному житті існують. І при цьому **без лапок!** Праця – процес енергетичний, а будь-яка енергетична система може бути позначена відповідними формулами. Але це не формули Маркса, які придатні тільки для описання **відносної** додаткової вартості. Відносна додаткова вартість виникає з праці – за рахунок абсолютної.

З такими поправками Маркс, звичайно, прийнятний. Однак у такому разі його теорія не може мати **самостійного** значення.

Формулу абсолютної додаткової вартості дав нам Франсуа Кене. Ця фізична формула називається «Економічною таблицею». Саме фізична! Звідси і виникли фізіократи.

Продовжимо розмову про критику фізіократів у БСЭ:

«Економічні теорії Ф. містять перший систематичний аналіз капіталістичного способу виробництва».

Повторимо ще раз: коли ми вже визнали додатковий продукт, то цим визнали і капіталістичний спосіб виробництва. Інакше **політекономія як наука взагалі руйнується**. То чому ж нам не повернутися до того, що було спершу? Адже потім почалися лише блукання, а не наука. На це вказував Маркс, визнаючи перевагу теорії фізіократів перед усіма іншими економічними теоріями. І врешті навіть **перед своєю**. Неголосно, крізь зуби – чи легко таке визнавати? – та все ж він це визнав.

Далі:

«Вони стверджували, що багатство нації не в грошах, а в продуктах хліборобства».

Гроші, золото, діаманти – це те саме. Ми зараз втішаємо себе тим, що у нас багато золота, – можемо завантажити ним корабельні трюми і відправити до Америки. Таким чином, на практиці ми повертаємося до меркантилізму. Звичайно, це вже значний успіх у порівнянні з економічним «вченням» Сталіна, який у субстанції бачив працю за колючим дротом.

Фізіократи, на відміну від Маркса, не забували, що, перш ніж вирушити на роботу, людина повинна поспіяти. Якщо у неї немає їжі, не

буде й роботи. То чому ж така проста істина здається нашим економістам настільки неприродною, що навіть цей **природний** закон повсякденного життя береться в лапки?

Спочатку слід розвивати хліборобство, потім промисловість. Але не навпаки. Такий порядок суспільного життя і утверджували фізіократи.

Щоправда, вони справді абсолютизували перевагу хліборобської праці над усіма іншими видами людської діяльності – і в цьому їхня помилка, яка переконує, що будь-яка істина стає хибною, якщо її доводять до крайності. Тоді вона перетворюється на свою протилежність. Тут нам необхідний Маркс як учений. До цього питання ми ще повернемося.

Далі:

«Вихідним теоретичним початком системи Ф. було вчення Кене про виробництво «чистого продукту», побудоване на ототожненні багатства (споживчих вартостей) з матерією, речовиною, а збільшення багатства – із зростанням речовини за рахунок надлишку, який утворюється лише в хліборобстві, бо воно є єдиною галуззю виробництва».

Мова, звичайно, йде не про речовину як таку, а про *живу* речовину, яка у вченні Вернадського посідає центральне місце. Як же інакше вона може накопичуватися, якщо не за рахунок фотосинтезу? Однак не будемо витратити слів на те, що сьогодні ясно будь-якому школяреві. Неясно тільки нашим академікам від політекономії.

«Ф. стверджували, що промисловість являє собою фіктивне виробництво, бо воно полягає лише в зміні форми речовини, сирого матеріалу, створеного в землеробстві».

Лихо наше в тому, що наука розширювалась на різноманітні галузі: фотосинтез потрапив до біології, виробництво – до економістів, логіка до філософів і т. ін. Але не треба бути біологом, щоб знати, нову (додаткову) енергію Сонця промисловість приймати не може – на це здатні тільки рослини, зокрема злаки. Вони-бо і є основою накопичування **живої** речовини, що зрештою перетворюється на «суспільну людину». А вона, ця людина, бажає мати у своєму розпорядженні різноманітні вироби – від шпильки до автомобіля. Ці предмети сьогодні виготовляються з земної речовини – тобто з мінералів. І для цього промисловість справді змінює їхню форму. Таким чином вона є виробником **форми, але не матерії**.

Питаємо: що ж тут незрозумілого в наш час? Припустимо, колись Маркс, вивчивши теорію фізіократів, проголосив: «Все піддавай сумніву». І почав придумувати якусь «субстанцію», щоб замінити нею саму Природу. Все життя йому здавалося, що він знайшов те, чим можна інтегрувати всі історичні явища. І навіть майбутнє земного людства – комунізм.

Однак сьогодні немає і не може бути сумнівів, що вихідна позиція фізіократів – це **сама об'єктивна реальність**. І якщо розібратися із знанням справи, то в питаннях економіки як науки (саме там, де це потрібно!) вони виявляються єдино послідовними матеріалістами. І через необхідність також об'єктивними ідеалістами: вони бачили, що субстанція існує на земній кулі в образах (ідеях) – у вигляді рослин, тварин, людських істот. Однак усе це є Живе Світло – творчий прояв Єдиного Суб'єкта.

Між речовиною мінеральною і речовиною живою – прірва: одна – земна, інша – небесна. Якщо ми не бажаємо брати до уваги фотосинтез, то нічогісінько не зрозуміємо в теорії фізіократів.

Звичайно, жива речовина, перетворившись із пшеничної зернини на людину, тільки змінює форму речовини земної, мінеральної: залізо перетворює в машини, глину в цеглу і т. ін.

Це якраз є виробництво **форми**, але не матерії – виробництво ідей, тільки ідей! Отже, ми починали з ідеї комунізму і виробляємо ідею – тільки **ідею**, але не матеріальний базис. Якщо йти за Платоном, то ми фактично виробляємо небуття.

Ось як можна заплутатися в термінології!..

Форма не є матерія – вона є образ, ідея. Матеріальне збагачення справді відбувається тільки у фотосинтезі – там, де рослини щорічно беруть нову сонячну енергію. Вона-бо і є єдино реальним проявом субстанції у нашому світі – потоком всесвітньої інформації, що і є Життя. Сонце – це об'єкт, за допомогою якого субстанція проектує голографічні образи на земний екран. Екраном цим є гумусний шар планети.

Так відбувається космічна дія, яку назвали земним життям.

Слід зауважити: фізіократи так само нічого не знали про фотосинтез, як і Маркс. Однак вони бачили субстанцію у дзеркалі – гумусному шарі планети. І дзеркало дозволило їм зробити єдино правильні висновки про субстанцію. Маркс був далекий від землі, тому він і не міг побачити справжню субстанцію.

За що ж ми критикуємо фізіократів? Ось за що.

«У своїй теорії «чистого продукту» вони, по суті, займалися питаннями походження додаткової вартості, але виводили її **з природи**, а не із суспільних відносин».

Отож-бо й воно! Виводили з природи, а треба виводити з суспільної субстанції. Звідси – саме звідси! – проростає сталінізм.

І після цього ми сміємо називати себе матеріалістами? Принаймні ідеалісти-фізіократи стояли на землі, а ми розчинилися в дусі. Ми так це і називаємо: дух класової боротьби. Або: дух класової ненависті. З цього духу ми і виводимо зростання багатств на земній кулі. І він, звичайно, для нас **святий**, як святе вчення Маркса.

Між тим Сонце, як єдиний творець капіталу, ніякої ненависті в людський мозок не вкладало. Ненависть прийшла не від Сонця, а від фальшивої «субстанції».

Жодні суспільні відносини **самі по собі** – без природи! – нічого додаткового створювати не можуть. Чи варто повторювати те, що було сказано Марксом з приводу «Готської програми»? Звичайно, трудівники зобов'язані відстоювати свої права, які завжди, за всіх часів, обмежувалися буржуазією. Але тут уже йдеться не про виробництво як таке, а тільки про розподіл національних багатств.

Якщо Маркс щось і довів своєю «субстанцією», то лише таке:

а) **неможливість** відкриття якоїсь іншої субстанції, окрім тієї, яка була відома істинним філософам усіх часів і всіх народів;

б) **неможливість** спростування субстанціональних основ, на яких Ф. Кене заснував свою економічну теорію.

Однак Маркс правий, що фізіократи в своїх політичних висновках були обмежені буржуазним кругозором. Вони підтримували монархію. Що ж до самого Кене, то він навіть закликав європейських монархів перенести на європейський ґрунт давньокитайський деспотизм. Щоправда, він виходив при цьому з деяких постулатів давньокитайської філософії, яких не можна не враховувати. Про це поговоримо згодом. Що ж до його вчення про природу вартості, то Кене анітрохи не помилявся – помилявся Маркс. І тому неправда, що фізіократи «не знали істинної природи вартості, її **трудової** основи».

Звичайно, якщо додаток енергії на земній кулі виводити виключно з людських м'язів, то фізіократи цього справді не знали. Навіть не припускали, що до цього можна додуматися. Зате вони знали, що праця **сама по собі** лише змінює форму речей, а істинне збагачення відбувається за рахунок природи. Скільки б ми не переплавляли в мартенах танки на метал, щоб знову виготовити танки, від цього кількість заліза на земній кулі не збільшується. А от Сонце справді збільшує кількість речовини на земній кулі – 450 млрд. тонн щорічного додатку! Треба думати, що в минулі епохи щорічна додача була ще більшою. Та річ навіть не в кількості, а в якості: сонячна речовина **жива, органічна**, чого не скажеш про залізо. У народі кажуть: «Заліза на наш вік вистачить». А про хліб такого не почуєш – сьогодні це викликає сумніви.

Капітал – це діяльність Сонця на нашій планеті, її збагачення космічною енергією.

Фізіократи створили свою теорію на основі закону збереження і перетворення енергії, з яким Маркс, мабуть, не був знайомий. Інакше він би не винаходив «субстанцій», яких немає в самій природі. І тому, що закон збереження повсюди непохитний, **фізичні основи** теорії Ф. Кене слід вважати по-справжньому науковими. Щодо його політичних по-

глядів, то їх, звичайно, не можна прийняти – тут ми залишимося марксистами. Однак це буде *творчий* марксизм, а не догматичний.

«Марксизм без Маркса?» – запитає здивований читач.

Не будемо квапитися. Те, чим К. Маркс збагатив світову політекономію, читач знайде далі. І ми впевнені: він погодиться, що без цього жити на сучасній і майбутній Землі було б неможливо. Йдеться про роль промисловості в сучасному світі.

Виходячи з правильних енергетичних основ, фізіократи робили хибні висновки: вони стверджували, що розвиток промисловості заохочувати не можна. Навпаки, його слід гальмувати. У цьому, звичайно, їхня велика помилка. І тут, незважаючи на помилкове визначення субстанції, Маркс дійшов правильних висновків. Тому **необхідний синтез**. Як ми це вже показали, Маркс до нього підходив, але зробити не встиг.

ДЖЕРЕЛА ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

ГЕНЕРАТОРИ ТА СПОЖИВАЧІ ЕНЕРГІЇ

Про фізіократів у нас звичайно кажуть: «Вони механічно переносили закони природи на суспільне життя».

Фізіократи розглядали суспільство **як складову частину природи** – і в цьому справа! Звичайно, слід мати на увазі природу космічну, а не земну фауну, щоб не сплутати людей з мурашками. Саме розуміння природи виключно в земному значенні породжує так багато непорозумінь.

Франсуа Кене був королівським лікарем. Він дивився на суспільство як на один живий організм. Чудово знаючи фізіологію людського організму, Ф. Кене почав замислюватися над **фізіологією суспільства**. На його думку, десь у цьому організмі-суспільстві повинен бути орган, який постачає енергією весь організм. Ф. Кене знаходить цей орган у хліборобстві.

Підхід, звичайно, справедливий і строго науковий, оскільки суспільство не може бути нічим іншим, крім трансформатора сонячної енергії. Цей висновок Вернадського сьогодні не викликає сумнівів.

Однак наші соціологи саме за це і критикують Ф. Кене.

«К. Маркс назвав Кене батьком політичної економії. Головна заслуга Ф. Кене полягає в тому, що джерело додаткової вартості він вбачав не у сфері обігу (див. *Меркантилізм*), а у сфері виробництва. Однак він помилявся, вважаючи сільське господарство єдиною галуззю матеріального виробництва, яка створює додаткову вартість»¹.

¹ Українська Радянська Енциклопедія.

Але хто ж помиляється? – ось питання. Створюється враження, що люди, які писали цю статтю, нічого не чули ані про К. А. Тімірязєва, ані про В. І. Вернадського, ані про В. В. Докучаєва. Про С. Подолинського ми вже згадували – його просто постаралися забути.

Ми вже говорили про психологію сучасної людини, яка постійно має справу з речовиною неживою, штучною. Тільки їжею вона прив'язана до Сонця. І тому їй властиво забувати, звідки прибуває біологічна енергія. На жаль, не уникнув цього непорозуміння й сам К. Маркс. Остання обставина свідчить про те, як складно виглядає цей психологічний процес і який він небезпечний.

Це ж бо не жарт, величезна країна – а з нею й інші країни! – на півстоліття впадає в оману, яка породжує нечувані кошмари. Де ж гарантія, що цього не може статися з усім земним людством?!..

Тому не боятимемося повторень – вони необхідні. У кожній енергетичній системі є генератор енергії, її провідник, і, нарешті, споживач. Якщо трохи спростити схему, то генератором в економіці є хліборобство. Спрощення полягає в тому, що ми не згадуємо про Сонце.

Промисловість не генерує біологічну енергію – вона тільки її споживає і витрачає на виробництво форми – тієї нової форми, яку одержують при цьому земні мінерали: залізо, алюміній, глина й т. ін.

Йдеться, звичайно, про вироблення енергії по-справжньому нової, воістину додаткової, а не про енергію вугілля й нафти, яка накопичена Сонцем на Землі у колишні геологічні епохи. Втім, жодної додаткової енергії промисловість не виробляє взагалі – адже енергія вугілля й нафти не виробляється, а тільки винищується.

Але якщо не виробляється нова, додаткова енергія, тоді що ж виробляється? Нічого! Лише неживі мінеральні об'єкти міняють форму під впливом біологічної енергії. Так, це, звичайно, праця, діяльність, економічний процес. Але заберіть з цього процесу біологічну енергію – і він негайно припиниться.

Отже, та додаткова вартість, про яку говорили фізіократи, є **абсолютною**, а не відносною. Виявляється, їм нема за що докоряти. Докори базуються на тому, що деякі соціологи не вміють відрізнити **абсолютне**, сонячне, живе від земних мінералів, які під впливом праці набувають інших, зручних для нас форм.

Але не будемо поспішати з висновком, що це, мовляв, знижує роль промисловості – це не так! Далі ми покажемо, у чім тут річ.

Однак ще раз повернемося до критики фізіократів – на цей раз в УРЕ:

«Разом з тим Ф. не розуміли грошової форми капіталу, вбачали у грошах тільки засіб обігу».

Ось куди ми повернулися – на **найнижчий** щабель економічної думки. Туди, де вона ледве зароджувалася, – тобто безпосередньо до

меркантилістів. Не дивно, що ми сьогодні боготворимо золото та будь-що намагаємось придбати іноземну валюту. Це, звичайно, не докір. Але коли ми збуваємо сировину – нафту, дорогоцінні метали, ліс і т. ін., – **щоб купити хліб**, то це не збагачення, а шлях до зубожіння. Хліб – це додаток багатства в чистому вигляді. Він приходить від Сонця. Все інше – це земні ресурси, що не відновлюються.

Виявляється, деякі критики фізіократів вважають, що гроші також здатні виробляти додаткову вартість. Добре, нехай ви будете мільйонером, але за фантастичним збігом обставин доля закинула вас у лєнінградську блокаду, де сотні тисяч людей помирали від голоду. Чим же ви наповните свій шунок – золотом, міддю, асигнаціями?

Далі. Уявімо, що пророцтво Дрейка збувається, життя цивілізації згасає. То невже воно згасає саме тому, що суспільство не має грошей? Навряд чи до того часу на Землі зменшиться золотий запас. Адже, зрештою, золото з земних надр переміщується в сейфи і там залишається. Але якщо люди виснажать родючість землі і Сонце не зможе більше надсилати свою енергію у збіжжі, те золото їм уже не допоможе.

І в подальшій фразі УРЕ суперечить попередньому висловлюванню: «Видатною заслугою фізіократів було те, що вони перенесли дослідження про походження додаткової вартості («чистого продукту») з сфери обігу в сферу виробництва».

Це абсолютно правильно! Однак як же узгодити це висловлювання зі спробою зобразити грошову форму капіталу як джерело додаткової вартості?

Рантьє вкладає гроші в цінні папери й живе на відсотки. Прибуток американських рантьє, наприклад, у 1960 році склав 40,8 млрд. доларів, що перевищує національний дохід Індії. То невже цей прибуток зріс у **самому банку**, а не там, де містяться енергетичні джерела? Рантьє може так думати – йому байдуже, звідки прибувають гроші і чому вони ростуть. Але серйозний вчений за грошовою мішурою зобов'язаний бачити працю людини й енергію природи, бо в накопичуванні капіталу бере участь не тільки людина.

Саме тому, що деякі люди не збагнуть, що гроші – тільки умовні символи, математичні знаки, а не сама енергія, і відбувається **відрив соціального від природного**. Разом з тим ми позбавлені можливості сказати грошовим магнатам, що вони в банківських сейфах ховають від людей сонце: адже вони виявляються «виробниками»! А Кене, баче, цього й не помітив.

Дивне відкриття, чи не так?..

Звичайно, люди, які обслуговують виробництво в банківських операціях, у торгівлі, на транспорті і т. ін., далеко не завжди є експлуататорами. Тисячі тисяч банківських службовців, кондукторів, продавців у будь-якому суспільстві (і в капіталістичному також) виконують корисну

роботу. Однак вони не є й не можуть бути виробниками додаткової вартості – вони тільки **провідники** енергії, але не її генератори.

Ось чому несправедлива критика фізіократів і в тій частині, де їм ставиться в провину невизнання продуктивних функцій за торговим капіталом. Соромно в наше століття до такої міри не знатися на найпростіших енергетичних зв'язках! Треба навчатися у власних дітей – це аж ніяк не ганебно. І не слід з власних дітей виготовляти «класових ворогів».

Суспільство – дуже складний організм і, як усякий організм, має свою фізіологію. Які органи генерують енергію, які є її провідниками і де перебувають споживачі – це питання конкретної науки. І при цьому не менш конкретної, ніж медицина.

КЛАСИ ЯК ЕКОНОМІЧНІ СФЕРИ

Щоб ясніше уявити погляди фізіократів на джерело додаткової вартості, вважалося у ту класифікацію суспільства, яку запропонував Ф. Кене:

1. Виробники.
2. Власники.
3. Безплідний клас.

Говорячи про класи, ми чомусь забуваємо, що це відкриття належить не К. Марксу, а Ф. Кене. Маркс знайшов його в «Економічній таблиці», яку саме тому і назвав геніальною. Адже в «Таблиці» вперше в історії людства з'являється класифікація суспільства за виробничими (отже, за енергетичними!) ознаками. Наші соціологи кажуть, що ця класифікація була зроблена неправильно. Занадто прямолінійне судження! Ні, справа виглядає значно складніше.

К. Маркс протягом усього життя досліджував «Таблицю», знаходячи в ній нові закономірності. Багато за що К. Маркс критикував батька фізичної економії. Але сама «Таблиця», її внутрішні зв'язки залишалися для К. Маркса найвищою істиною. Йому не можна докоряти в недооцінці «Таблиці». Однак він зрозумів її не до кінця – не побачив субстанціональних джерел.

Слід усвідомити, що «Таблиця» Ф. Кене – це **фізична** формула. Політичною вона стає у висновках, які можна з неї зробити. Але так само, наприклад, у нашій країні і у Ватікані робляться геть протилежні висновки з теорії відносності. Однак це не зачіпає істин, описаних формулою Ейнштейна для енергії.

І тому, що «Таблиця», по суті, є фізичним законом, школа Ф. Кене дістала назву фізіократичної.

Кого ж Ф. Кене називав виробниками?

Виробниками він називав людей, які працюють у сільському господарстві. Багатих і бідних, куркулів і наймитів. Але не власників землі – тобто не поміщиків разом з королем.

Що ж до власників, то тут усе зрозуміло: на ті часи земля становила власність короля й поміщиків, хліборобам доводилося її орендувати, виплачуючи ренту. Те, що король і поміщики нічого не виробляли, само собою зрозуміло. Тому жодних продуктивних функцій Ф. Кене за ними не визнає. (Зазначимо принагідно: понад 200 років тому королівський лікар міг сказати своєму обожнюваному монархові: «Ваша величність, ви експлуататор номер один». І таке вільно друкувалося. Більше того, король не смів кинути своєму лікарю навіть побіжний докір. І якось навіть збирався призначити його міністром фінансів. Була все ж таки совість у королів!)

Але кого ж Ф. Кене називає **безплідним** класом? І у цій дивній назві розкривається вся філософська система Ф. Кене: у ролі безплідного класу виступають люди, зайняті в промисловості, – адміністрація разом із робітниками.

Оскільки у Ф. Кене класифікація справді була виробничо-енергетичною, а не політичною, він виявив, що люди в основному займаються трьома видами діяльності:

- а) виробляють хліб та інші продукти сільського господарства;
- б) виробляють промислові товари;
- в) управляють державою, служать в армії, пишуть книжки й проповідують Євангеліє.

Це і є – за Ф. Кене – суспільні класи. Всередині класів він не ділив людей на багатих і бідних, вважаючи, що це вже не справа природи, а справа самих людей. Він мислив космічно, сукупно – тобто так, як думає вчений, що вивчає біосферу в цілому. Політичні рекомендації, моральні висновки, релігійні переконання він викладав окремо, не плутаючи їх із процесами енергетичними.

Саме тому ми маємо можливість відділити Кене-вченого від Кене-політика, Кене-революціонера від Кене-монархіста.

Не треба забувати, що монархіст Ф. Кене створив вчення, яке стало ідеологічною основою французької буржуазної революції.

Коли наші соціологи кажуть про класи, то нерідко вживають такий вислів: **заможні** та **незаможні** класи. Однак це скоріше емоційний поділ, ніж строго науковий. Безумовно, симпатії комуністів мають залишатися на боці незаможних. Це зрозуміло. Але ніхто не має права підмінити науку емоціями. Адже це не белетристика й не живопис. Така заміна призвела до того, що в сталінські часи були виділені в особливий «клас» заможні селяни. Потрапило до цього «класу» й чимало середняків. Відбулося «розкуркулювання», мільйони найздібніших хліборобів вислані до Сибіру разом із сім'ями. Це ще одна причина, яка

пояснює, чому Сталін виморив голодом мільйони тих селян, які не підлягали висланню.

Потрібен був хліб на експорт, щоб закупити промислове обладнання й розпочати індустріалізацію. Принаймні стільки хліба, скільки його вивозили в 1928 році – тобто до «розкуркулювання». Але хліба по селах не було – підрубане під корінь село ледве зводило кінці з кінцями.

Сталін, звичайно, не вірив, що хліба немає. Чому раптом немає? Зрозуміло, в цьому винні вороги – недобиті куркулі та підкуркульники. Добути хліб! За всяку ціну.

І його добували, не звертаючи уваги на те, що цілі райони вимирали від голоду. Сотні, тисячі сіл залишилися порожніми або напівпорожніми – люди переселилися під дубові хрести.

Але навіть вичистивши під мітлу українські комори, Сталін не отримав стільки хліба, скільки вивозилося за кордон перед колективізацією.

Ось як зростав наш експорт за рахунок виробництва зерна (у млн. крб.)¹.

1926 р. – 2525

1927 р. – 2600

1928 р. – 2800

1929 р. – 3219

Падіння експорту після насильницької колективізації:

1933 р. – 1725

1934 р. – 1458

1935 р. – 1281

1936 р. – 1082

1937 р. – 1305

1938 р. – 1021

Наша статистика, звичайно, приховує такі факти. Але якщо не з прямих, то з непрямих показників можна докопатися до істини. Адже всього приховати не можна – так чи інакше таємне стає явним.

Щоправда, на сторінках БСЭ ми знайдемо інше пояснення причин такого різкого падіння експорту. Але це для нас звичайна справа.

Чи міг повірити Сталін у те, що хліб не ховають десь по схронах, а його справді немає? Адже це означало б визнати поразку своєї економічної політики. Вона ж полягала в насильницькій ліквідації НЕПу – тобто тієї ленінської економічної політики, яка мала стати основою **комуністичного капіталізму**. І розрахована вона була **не на роки, а на десятиліття**. Власне, ніколи не передбачалися будь-які насильницькі або навіть адміністративні заходи в економіці – держава як така не повинна була втручатися в економічні процеси.

¹ Большая Советская Энциклопедия.

Ні, Сталін, мовляв, ніколи не помилявся – помилялися місцеві керівники. Це вони, а не його політика переробили людей на машини й надовго (чи не назавжди?) підірвали економіку нашої країни. Це у них було «запаморочення від успіхів».

Із структури експорту ми бачимо, що в довоєнні роки зерно складало його основу – було на другому місці після сировини. Ось таблиця, яка розкриває структуру експорту в відсотках до загального підсумку¹.

Зерно складало:

1938 р. – 21,3%

1950 р. – 18,5%

1955 р. – 10,5%

1956 р. – 7,1%

А з 1963 року почався імпорт зерна з-за кордону, чого не було за всю історію Російської імперії. І це за умови, що до 1956 року кількість орної землі у порівнянні з 1928 роком збільшилася на 82 млн. га – тобто на 60%. Тут не до жартів!..

Ось чому нам довелося заявити, що при такому економічному процесі через 10–15 років ми почнемо вчитися, як вживати в їжу залізо. Живляться ж якось залізобактерії? Адже це живе. І Опарін звідси виводить наше походження. То чому б не почати спочатку?..

Ми довго можемо ламати голову над тим, чому промисловість за Ф. Кене виглядає **безплідною**, якщо не усвідомимо головного: ще до відкриття фотосинтезу Ф. Кене зрозумів, що в основі всієї земної енергетики стоїть саме біологічна енергія, а не якась інша. Фактично він дивився на земне життя так само, як через 200 років дивилися на нього В. І. Вернадський і О. Л. Чижевський. Ні, Ф. Кене не описував взаємозв'язки, які діють у біосфері. Не згадував він також про сонячну енергію. Але все це він знайшов у землі, в її гумусному шарі, що є дзеркалом космосу.

Продуктивною силою Ф. Кене визнає тільки ту частину економіки, яка виробляє нову **живу речовину**. Тільки тут відбувається істинне збагачення, бо переробка заліза на мечі, каміння на палаци, золота на гроші і т. ін. виробляє всього лише комфорт чи війни, але не додаткову можливість відштовхування від планети, заради чого виникло життя на Землі.

Королівське оточення, в якому жив Ф. Кене, з цього погляду не можна зараховувати до найактивніших сил природи. І якщо монархія дала нам щось корисне, то це передусім саме Кене з його геніальною «Таблицею», а також інші вчені, мислителі, художники. Саме вони підготували ті могутні антигравітаційні процеси на земній кулі, які завершилися космічною ерою.

І все ж сьогодні, в космічне століття, ми замало робимо для головного й занадто багато енергії витрачаємо марно. Головне, звичайно, –

¹ Там само.

це звільнення людини від невидимих, але могутніх пут тяжіння. Розуміти це слід у широкому значенні, оскільки сили Пітьми надзвичайно багатолікі. Вони виступають не тільки у вигляді тяжіння, яке виснажує енергетичні джерела, – вони сковують дух людський.

«Бог – це Абсолютна Свобода», – казав шотландський монах Дунс Скотт, якого К. Маркс назвав першим проповідником матеріалізму в Європі. То чому ж **природний лад** не є Бог? Невже Всесвіт змінився з часів Піфагора?..

Однак саме це Велике Слово найбільше обурює наших філософів – їм страшний **природний лад**: він підрубує під корінь всевладдя бюрократії. Вони радше готові визнати своє походження від сіркобактерій, ніж погодитися з тим, що Всесвіт має якісь внутрішні зв'язки.

Фізична і духовна свобода людини полягає в подоланні сил гравітації.

Нам скажуть: хіба машини не служать тій самій меті? Що ж, зауваження справедливе. Однак машини живляться енергією вугілля і нафти, яка також є сонячною. Це по-перше. А по-друге, щоб видобувати вугілля, потрібний хліб. Адже вугілля видобувати значно важче, ніж каміння для палаців.

Винищуючи запаси вугілля і нафти, машини не виробляють нову органічну речовину. І якщо ми уважно вдивимось в земне життя, то зрозуміємо, що його можна виробляти **тільки в хліборобстві!**

Таким чином, якщо зірвати личину із золота, яке виступає в ролі маклера при обміні одних товарів на інші, то в суті явищ залишиться тільки енергія фотосинтезу.

Люди не мають ані коріння, ані гілок, ані листя – безпосередньо вони не приймають сонячну енергію. Фактично вони перебувають за межами фотосинтезу. Але включені в нього остільки, оскільки існує хліборобство.

Отже, промисловість безплідна не тому, що вона взагалі нічого не виробляє (вона виробляє форму), а тому тільки, що не збагачує суспільство новою сонячною енергією.

В часи К. Маркса промисловість у **зворотному зв'язку** почала працювати на хліборобство. Цим вона ніби включилася в фотосинтез і перестала бути безплідною. Тому К. Маркс і робить висновок, що майбутнє належить робітничому класу. Так з безплідного робітничий клас перетворився на рушійну силу прогресу. Однак нам слід розуміти це значно ширше: не просто робітничий клас, а промисловість взагалі.

Чим викликана необхідність розширеного тлумачення цього питання? Тим, що Маркс і тут припускається помилки. Власне, вона скрізь однакова: **неправильне визначення субстанції вартості**. Створивши в своїй уяві неіснуючу субстанцію, Маркс розміщує в ній коріння економіки і таким чином створює суспільне дерево. Коріння пови-сає в повітрі – і все разом обертається на міраж.

Спитаємо у свого сумління: чи здійснилася на практиці диктатура пролетаріату, яка за Марксом мала призвести до відмирання держави як такої?

Ленін намагався точно наслідувати Маркса. В період воєнного комунізму озброєні робітники чинили те, що пропонував Маркс: здійснювали свою диктатуру. Але скільки було марної крові! Тих, хто їм не подобався, молодчики з продзагонів розстрілювали на місці. Селянин, який приховав півпуда борошна для своїх дітей, вже був **гад, контра**. Його ставили спиною до тину й убивали на очах у дітей. Про інтелігенцію годі й казати – це взагалі була «буржуазія».

Ленін змушений був кінчати з тим узаконеним у «Капіталі» розбоям: замість озброєних робітників, які, за Марксом, і є **єдина держава** (див. Ленін, «Держава і революція»), він у силу необхідності повернув до влади бюрократичний апарат, потім мусив був заявити відверто: **у нас відродилася бюрократія**. Чиновників набирали з партійців, але нічого не змінилося: відмирання держави як такої не відбулося. Адже Маркс вважав, що саме це і є головною метою пролетарської революції.

Ось що думав Ленін про наш державний апарат:

«Якщо справа дійшла до того, що Орджонікідзе міг зарватися до застосування фізичного насильства, про що мене повідомив тов. Дзержинський, то можна собі уявити, в яке багно ми влетіли... Кажуть, що вимагалася єдність апарату. Звідки йшли такі запевнення? Чи не від того російського апарату, який, як я вже зазначив в одному з попередніх номерів свого щоденника, запозичений нами від царизму і лише ледь-ледь підмащений радянським миром»¹.

У нас люблять повторювати: так, але відтоді...

При цьому вдають, що все гаразд, бо відтоді багато, мовляв, води збігло. Але чи води? – ось питання. У народі кажуть: кров людська – не водиця. А її збігло стільки, що вона вогнем своїм ріки пересушила.

Далі обійдемося без цитат – з досвіду нам відомо, що цитувати можна туди й сюди. Нехай уся книга Леніна «Держава і революція» стане для читача суцільною цитатою, яка роз'яснює погляди Маркса на державу.

В основному вони зводяться до наступного. На зміну державному апаратові – будь-якому державному апаратові! – має прийти народо-владдя озброєних робітників. Саме озброєних! Зброя необхідна для того, щоб, працюючи біля верстатів, охороняти додаткову вартість. Від кого? Від тих, хто її поглинає. Хто ж її поглинає? Передусім державний апарат. Тому повинні лишитися найнеобхідніші особи (інженери, бухгалтери), які служитимуть робітничим комітетам. Слуги народу, його **секретарі...**

¹ Ленин В.И. Полн. Собр. Соч. – т. 36, с. 553.

Ні, Маркс не припускав, що слово «секретар» колись напишуть з великої літери. А вже про Генеральних він і подумати не міг. На його думку, це нісенітниця: хіба можуть **озброєні робітники** віддати комусь свою свободу та своє багатство?..

Наївною людиною був Маркс! Усю цю схему легко вигадати в кабінеті. Але як вона виглядатиме в житті? Робітники підуть спати, залишаться лише чергові. Вони, звичайно, підкоряються довірєній особі – **найманому секретареві** робітничого комітету. Не можуть же комітетчики засідати по 24 години на добу – тоді вони перестануть бути робітниками.

Решту домислити неважко – тим більше, маючи статтю Ф. Енгельса «Про авторитет», яка стверджує: авторитет необхідний, без нього немає і не може бути виробництва...

Словом, уся ця «держава робітників» виявилася такою ж *fata morgana*, як і сама «субстанція». Маркс створив сюжет утопічного роману, який потім написали кров'ю на вулицях міст і сіл. Але дописати до кінця його не змогли – довелося вертатися до старого, як світ, бюрократичного річища.

Звичайно, Секретарі та інші «слуги» продовжували діяти **від імені** робітників. Але хіба колись ті, що правлять, чинили по-іншому? Завжди, в усі часи вожді (їх не називали Секретарями – назви були інші) намагалися надати своїй особистій владі подобу такого собі народного представництва. Наполеон також був «слугою народу», доки йому не набрид цей маскарад.

Уся суперечка навколо фізіократів зводиться до того, що вони, мовляв, виступають апологетами селянства, їхня ідеологія сприяє зміцненню куркульства, тому робітничому класові теорія фізіократів не підходить. Та ось питання: робітникам не підходить чи «слугам»?.. Якщо ми не заглиблюємося в теорію, а бачитимемо тільки її верхні нашарування, то у нас з'являються навіть «реакційне ейнштейніанство» й «суб'єктивізм» квантової механіки. Заперечення фізичних законів з міркувань ідеологічного характеру можливе тільки тоді, коли соціологи не мають достатньої природничо-наукової підготовки. Вони вловлюють лише політичні тенденції минулих століть, якими обростають наукові теорії, і, не розуміючи самих теорій, судять про них за застарілими тенденціями. Чи, може, відбувається свідоме спотворення, що значно гірше...

Справді, історичні події розгорталися не так, як того бажав Ф. Кене, який закликав європейських монархів узяти за зразок давньокитайський деспотизм. Тепер читач бачить, наскільки цей королівський лікар був заражений монархічними ідеями. Але яке нам до цього діло? Адже йдеться про фізичний закон, який Ф. Кене намагався пристосувати до умов монархії. Однак сам закон природи від цього не змінився!

У цьому законі не може змінитися таке:

а) у людини ніколи не виросте листя замість волосся і коріння замість ніг;

б) через це людина ніколи не зможе приймати енергію безпосередньо від Сонця;

в) виснаживши родючість землі, людина втратить енергетичний зв'язок із Сонцем і неодмінно загине.

Здавалося б, усе ясно. Звідки ж виникають непорозуміння? Мабуть, від того, що деякі люди вважають, нібито в «Економічній таблиці» Ф. Кене ми вбачаємо не закон природи, а деяку умовну схему, котру можна перебудовувати за власним бажанням. Будь-яка наука передусім починається з класифікації. В основу класифікації має бути покладений якийсь об'єктивний, а не суб'єктивний чинник. Наприклад, бджоли й мурашки – суспільні комахи. У бджіл і мурашок немає рівності – існує жорстка ієрархія. Але бджоли збирають мед, а мурашки вирощують тлю. Цього досить, щоб поділити їх на класи – за родом діяльності або, можна сказати, за виробничо-енергетичними ознаками. При цьому ми не втручатимемося в їхню ієрархію – вона нам невідома й незрозуміла. До того ж, як стверджує Енгельс, авторитет не знищений.

Ні, ми не збираємося уподібнювати людство мурашникові – не треба ловити нас на слові. Йдеться про принципи класифікації як такі – про необхідність **знаходити головні ознаки** для об'єднання в один клас.

Інакше має статися те, що відбувалося в період воєнного комунізму – змішаються вулики і мурашники, почнеться взаємне нищення.

На заводі існує адміністрація, а також інженерно-технічний персонал. Завод – це єдиний організм, який виробляє певну продукцію. Чи можемо ми цей єдиний виробничий комплекс розділити на класи: робітники – один клас, адміністрація – другий?..

Усі вони зайняті однією справою. Всі вони виробляють один і той же продукт. Одні стоять біля верстатів, інші готують креслення або координують виробничий процес у цілому.

Тут можуть заперечити: мовляв, хтось створює матеріальні вартості, а хтось лише подає ідеї. Ті, хто подає ідеї, – не робітничий клас...

Ох, як же ми заплуталися! Трагічно заплуталися. **Виробництво форми** – на папері, чи на залізі або з заліза – це виробництво ідей і тільки ідей. Тому ті й ті однаково **не виробляють вартостей**. Вони виробляють ідеї, **речовинні образи в іншій формі**, ніж ті, що їх надала в наше розпорядження сама природа.

Матеріальні вартості виробляє тільки Світло-Творець – тобто сама матерія як єдиний суб'єкт будь-якого виробництва. Окрім неї, виробництвом **матеріальних вартостей** ніхто нездатний займатися.

Ось чому **робітники й службовці** однієї сфери людської діяльності не можуть бути зараховані до різних класів.

За Марксом – це різні класи, за Ф. Кене – той самий клас.

Чому така відмінність? Тому, що Маркс виводить додаткову вартість виключно з м'язів людини: той, хто не створює продукт, є експлуататор, бо робітник змушений працювати на його утримання певний додатковий час. Але хіба інженери та адміністрація при цьому грають у карти?..

Коли ми маємо справу з капіталістичним виробництвом, де існує конкуренція, то витрати на адміністрацію зводяться до мінімуму, а робітники мають можливість оголосити страйк і примусити адміністрацію збільшити їм заробітну платню. Таким чином капіталістична економіка регулює сама себе.

Але коли все виробництво в цілому потрапляє до рук **найнятих секретарів** (разом з додатковою вартістю), а робітників позбавляють елементарних прав, – економіка себе регулювати **не може**. Створюється така кількість перешкод на шляху вартості – сонячної енергії! – що земля вісь починає скрипіти, наче незмащений віз. Земля все ще обертається. Але астрофізики нещодавно заявили: її обертання чомусь уповільнилося. Чи не тому? Чи не час нам змастити земну вісь? Ні, не кров'ю – Свободою людською...

Те, що Маркс спостерігав сто років тому, не можна переносити на сучасне капіталістичне виробництво. Тому слід виходити не з емоційно-суб'єктивних передумов, а з енергетичних чинників. Без адміністрації, інженерно-технічного персоналу виробництво так само неможливе, як і без робітників. Отже, ті й інші входять до **єдиного** виробничого комплексу. Тоді за якими ознаками вони потрапляють до різних класів? За освітою чи за майновим цензом?..

Цілком можливо. Однак це до виробництва додаткової вартості жодного стосунку не має: її **первісне** джерело – в сільському господарстві, а не в промисловості.

Зрозумійте нас правильно: ми не збираємося захищати капіталістичних товстосумів. І мова навіть не про них, а саме про адміністрацію. Те, що ми тут з'ясовуємо, – це реальний, а не суб'єктивно-ідеалістичний напрямок енергетичних потоків. Коли класи визначаються за Марксом, виробничі сфери так заплутуються, що немає жодної можливості простежити рух біологічної енергії, яку суспільство отримало за рахунок нового врожаю. А на ній, саме на ній заснована додаткова вартість. На ній, а не на неоплаченій праці, як вважав Маркс.

Тепер про класову нерівність. **Її не існує і не може існувати** – навпаки, за законом збереження і перетворення енергії (це наочно показує «Таблиця» Ф. Кене) **енергетична рівність** між класами диктується самою природою – загальними законами руху.

Поняття про **класову нерівність** виникло тому, що Маркс, **перерізаючи виробничі сфери**, об'єднував багатих із багатими, а бідних із бідними. Робочі мурашки потрапляли до робочих бджіл, трутні – до господарів мурашника.

З цих позицій власник землі і капіталіст-промисловець опинялися в одному класі – класі буржуазії. Так з'явилася **цензова** класифікація, яка породжує багато всіляких емоцій, але нічого спільного не має з виробництвом як таким.

Насправді при капіталізмі між класами нерівності немає і не може бути – такої нерівності суперечать закони природи.

Однак **всередині класів** нерівність існує. Звідки вона береться? Не з самого виробництва, а лише з розподілу. Це справді є наслідком суспільних відносин. У цьому випадку критики теорії Кене мають рацію: закони природи тут ні до чого. Але вони, критики, воюють проти вітряків, анітрохи не порушуючи самої суті фізіократичної теорії, – суть її там, де виробляється додаткова вартість, а не там, де вона розподіляється поміж людьми.

А оскільки у Маркса вартість виводиться з «суспільної субстанції», то для **зовнішньої наочності** йому довелося **перекроїти** класову структуру, яка існувала в теорії батька **класичної** політекономії Ф. Кене. Отже, разом з «субстанцією» руйнується й та класова структура, яка була заснована Марксом так само довільно, як і сама «субстанція».

Бідні (або порівняно бідні) є в кожному класі. Поміщик бідніший від короля, наглядач на фабриці бідніший від господаря. Між селянськими дворами ніколи не було рівності. Але з **виробничої точки** зору король опиняється в одному класі з поміщиком, наймит в одному класі з багатим селянином, а наглядач і господар фабрики в одному класі з робітником. Так класифікує їх Ф. Кене. І це не помилка, а **наукова необхідність**. Моральні проблеми брати до уваги не можна – тоді все заплутується і з'являються катастрофічні невідповідності. По суті, класи – це економічні сфери:

- а) сільське господарство;
- б) промисловість;
- в) держава.

Сьогодні державні чиновники не власники землі, як це було за часів Ф. Кене. Отже, власниками їх називати не можна. Безплідність промисловості (вона виробляє **форму**, але не матерію) досить мати на увазі, як і продуктивну роль сільського господарства – єдиного генератора додаткової вартості.

І тільки повернувшись до тієї класифікації, яку заснував Кене, ми можемо почати розмову про закони природи – про ті закони, які в теорії К. Маркса справді не відігравали жодної ролі, бо вона виходила з помилкового визначення субстанції.

Що ж до внутрікласової нерівності (рівності немає в жодному з трьох класів), то це справи людські – природу сюди вплатувати не можна. Вона до цієї нерівності не має ані найменшого стосунку. Сонце світить для всіх однаково. Земля також не знає, хто з нас ситий, а хто помирає від голоду. Це було ясно ще Стюарту:

«**Відносний прибуток** означає для деякого втрату; він визначає коливання всього багатства між сторонами-учасниками, але не передбачає **жодного додатку** до сукупних фондів»¹.

Отже, хоч би яким чином експлуатувалися робітники, це створює **відносну**, але **не абсолютну** додаткову вартість. Це втрата для робітників і прибуток для капіталіста. Але до **спільного нагромадження багатств** нації це не має відношення. Тут можна говорити лише про моральний бік проблеми, але економічних теорій на цій нерівності будувати не можна.

Саме тому, що Маркс під свою теорію як основу підвів **політичну** (тобто моральну) класовість, а не **фізичну** (тобто не виробничо-енергетичну), теорія його не дала користі робітничому класові. Робітники завжди були кепськими політиками – їм треба працювати, а займатися політикою не було коли. А той, кому вони довірили політику, незабаром написав секретарські посади з великих літер.

Звідси випливає необхідність чітко і ясно розмежувати, що є **класове**, а що – **моральне**.

Коли класи визначаються за Кене (фактично так вони визначаються у нашому суспільстві), зникають причини для **класової** боротьби і політичних спекуляцій на цій основі. У нашій країні немає «класу бюрократії», як стверджує дехто, – є **державна з бюрократичними викривленнями**. Немає такого класу і в інших країнах. Немає також класу буржуазії – є просто буржуазія. Економічна еліта, верхівкова каста, але не клас як такий.

Не можна для одного суспільства (нашого) приймати класовий поділ за Кене, а для іншого (західних країн) – за Марксом. Жодної науки в цьому немає – є тільки гола апологетика.

Таким чином, в основі суспільного протистояння стоїть **ценз, мораль**, а не боротьба класів. Нарешті за певних історичних умов представники різних класів (наприклад, робітники і селяни) можуть об'єднатися для спільної боротьби проти багатіїв, як це було в нашій країні.

Бердяєв, наприклад, дорікав Леніну, що той відійшов від марксизму – у нас, мовляв, сталася не пролетарська революція, а дрібнобуржуазна. Звідси всі наші напасти.

Аж ніяк! Ленін по ходу справи **вводив поправки** до марксизму. Поправки ці були необхідні – їх диктувало саме життя. Справді, якби Сталін не зруйнував НЕП, ми сьогодні були б найбагатшою країною в світі.

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. – т. 26, с. 9.

Коли заходить мова про НЕП, перед нашими очима відразу ж постає минуле. Але минуле є минуле – до нього ніколи не можна повернутися. Не той сьогодні народ, не ті у нього духовні потреби.

Нова економічна політика Леніна була розрахована не на дрібного приватника – дрібний приватник був тим дощовим черв'яком, який пропускає через себе землю і робить її придатною для вирощування різноманітних культур. Там, де вимирають дощові черв'яки, вмирає і сама земля. Про культури (як і про культуру) тут уже годі говорити.

НЕП був розрахований надовго – до повної перемоги комунізму, тобто до повного відмирання державного апарату і держави як такої.

Основою соціалізму Ленін бачив **кооперативний капітал**.

«Устрій цивілізованих кооператорів при суспільній власності на засоби виробництва»¹, – ось що таке соціалізм за Леніном.

При цьому він вимагав **повного невтручання** з боку держави у виробничу діяльність кооперації. **Тільки правове** – тобто притягнення до відповідальності шахраїв, розкрадачів і т. ін. Але на цьому стоїть усе земне людство.

Наша революція – це також не класова битва, а **боротьба бідних проти багатих**. Не класова, а **моральна** – битва за людську справедливість. Можливо, вона насправді відбулася рано. Можливо, пізніше вона взагалі була б зайвою. Ми цього не знаємо. Важливо те, що Ленін після революції прийняв єдино правильне рішення, яке зовсім не випливало з теорії Маркса, – **комуністичний капіталізм**. Усі кабінетні схеми Маркса було відкинуто, запанувало саме життя. Та оскільки вони все ще існували в теорії, Сталін спритно їх використав для ліквідації НЕПу.

Тепер спробуємо з'ясувати, чому в умовах капіталізму **класової нерівності немає і не може бути**.

Ось чому. Генератором біологічної енергії є хліборобство. Скільки її виробили цього року, стільки і потекло по економічних каналах. Тече земельна рента. Вона згодом перетворюється у **додаткову вартість**. Ми вже бачили, що Маркс, говорячи про фізіократів, визнавав **правомірність** такого розуміння додаткової вартості і навіть вважав його глибшим.

У ринковому господарстві визначають ціни на всі товари **хліб та енергоносії**. Тому всі класи (економічні сфери) живуть за законом сполучених посудин. Як вода у цих посудинах не може стояти на різних рівнях – не дозволяють закони природи! – так і ціни вирівнюються за одним загальним рівнем. **Тому норма прибутку** для всіх трьох класів (сфер) завжди та сама. По суті це порція нової крові, яку влило Сонце в економічні артерії. Саме вона і є воістину додатковою.

Порція – це **квант**. Те саме слово різними мовами. Отже, **квантові закони** діють не тільки у фізиці, але й в економіці. І це природно: по

¹ Ленін В. І. Полн. собр. соч. – т. 33, с. 431.

економічних артеріях струмує та ж таки сонячна енергія. Квантовий характер – це її основний закон.

У Маркса норма прибутку досліджена сумлінно. Він тільки не бачить, звідки прибуває кров. А не бачить тому, що на основі «суспільної субстанції» перекроїв класову структуру суспільства за **цензовими** ознаками.

До речі, слово «цензура» походить від слова «ценз». Якщо суспільство не поділяється за **цензовими** ознаками (або не ставить такий поділ в основу суспільного життя), йому **цензура** не потрібна. Це вказує на те, що справа не в класах як виробничих сферах. Хліборобство, промисловість, управління існують скрізь. Але якщо держава вводить **цензуру**, то цим виказує існування певної цензової еліти, яку намагається узаконити й увічнити.

Вона, тобто цензова еліта, не має **класових** коренів, бо втрачає зв'язок із виробництвом. Вона схожа на омелу, що живе за рахунок дерева, над яким «піднеслася». Саме тому, а не з якоїсь іншої причини, можна її усунути. І само собою зрозуміло, що це усунення починається з усунення **цензури**.

Енергетична рівність класів – це і є той **закон природи**, на якому тримається **природний лад**, про який говорили фізіократи. Його фундаментом є закон збереження і перетворення енергії. У промисловість **не може** влитися більше біологічної енергії, ніж її отримано в хліборобстві. А держава і суспільство (армія, чиновники, вчені, обслуговування і т. д.) **не може** спожити **більше** товарів, ніж їх виробляє промисловість.

В обігу **завжди** перебуває стільки енергії, скільки її в цьому році отримано від Сонця – не більше і не менше. Це і створює загальну норму прибутку.

Гроші – тільки знаки, тільки одиниці виміру, які вказують, скільки у даному пункті в дану хвилину протекло сонячної енергії, втіленої в товар.

Тому торгівля повинна бути вільною, **капіталістичною**. Нехай не лякає це слово – воно означає тільки одне: **невтручання держави в справи торгівлі**.

Якщо йдеться про «устрій цивілізованих кооператорів», то капіталізм іменується соціалізмом тільки з однієї причини: відсутність великого приватного капіталу. Але не дрібного. Дрібний (у сфері обслуговування, наприклад) навіть необхідний.

Капітал повинен стати **громадським, народним**, а не державно-монополістичним*.

* Ще раз повинен попередити, що це твердження сьогодні не відповідає моїм поглядам. Коли писалася книжка, межею економічної свободи здавався НЕП. Сьогодні ясно, що ми зобов'язані прийняти той варіант капіталізму, який переміг в усьому цивілізованому світі.

Ленін роз'яснював, що кооперація – це той апарат, котрий ми повинні запозичити у буржуазії разом з культурою:

«До числа цих апаратів належить кооперація, яка тим більше розвивається, чим вище стоїть країна на рівні капіталістичного розвитку. Нашій кооперації ми поставили завдання охопити всю країну»¹.

Сталін перетворив сільські крамниці в такі «кооперативи», де треба було вносити «пай» за... право купувати **державні** товари. Це, можна сказати, форма «народних акцій». Тобто, ще один вид податку. Замість участі в розподілі прибутку від торгівлі – податок! Про колгоспи не говоримо – наша література за часів Хрущова непогано відобразила колгоспну дійсність.

... Венеція опускається все нижче й нижче. Існує небезпека, що незабаром морські хвилі затоплять її вулиці і вона буде назавжди похована на дні морському. Вчені тривалий час намагалися з'ясувати, чому це відбувається? Болюче питання! Майже всі згодні, що немає прекраснішого міста на земній кулі.

І ось, нарешті, з'ясували: тому, що місто вибирає з-під **себе** підземні води. Треба подавати у Венецію воду з досить великої відстані – і її опускання припиниться. А через деякий час підземні води знову почнуть піднімати місто на його колишній рівень.

Звичайно, така вода буде дуже дорого коштувати. Але місто коштує ще дорожче.

Ми навели цей приклад для того, щоб сказати: те саме відбувається з державою, яка винищує родючість землі – рівень її багатства опускається все нижче й нижче. І навіть тоді, коли вона ще виглядає вельми могутньою, досвідчений економіст, уловивши напрямок цього катастрофічного процесу, може досить точно передбачити час її загибелі...

Однак слід пам'ятати: **Венецію ще можна врятувати**. Але для цього треба, щоб місто хоча б усвідомило, **піднімається** воно чи **опускається**. І треба, щоб люди його любили. Без любові немає і не може бути порятунку.

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК. НЕОБХІДНІСТЬ СИНТЕЗУ

І все ж має рацію не Ф. Кене, який заперечував продуктивну роль промисловості, – має рацію К. Маркс, який визнавав за нею майбутнє в особі робітничого класу. Нехай ми не згодні з Марксом у визначенні класів – суть не в цьому, а в тому, що розвиток промисловості необхідний. Фізіократи у цьому питанні помилялися.

¹ Ленин В. И. Полн. Собр. Соч. – т. 30, с. 304–305.

У чім же тут справа? Як погодити настільки суперечливі точки зору? Адже промисловість – за Кене – безплідна. Вона не виробляє «чистого продукту»...

Річ в тому, що протиріччя тут уявні. В економіці існує не тільки прямий, але і **зворотний** зв'язок. Саме його й не помітив Ф. Кене, в чому він, звичайно, не винен. У часи Ф. Кене промисловість тільки зароджувалась, селянство складало більшість населення, польові роботи виконувалися за допомогою тварин або вручну.

Чим менше на полях моторів, тим більше людей і більше тварин, які складають основну тяглову силу. А це означає, що виробники разом з робочою худобою з'їдають не набагато менше, ніж одержують від землі. В цей час сільський трудівник ледве в змозі прогодувати власну родину, місту від його праці дістанеться мало. Отже, і самі міста розвиваються повільно.

Та ось з'являється техніка, яка визволяє людські руки від сільсько-господарських робіт. Кількість продукції не зменшується – вона навіть збільшується за рахунок того, що замість робочої худоби тепер вирощується худоба **м'ясна і молочна**. А який це величезний резерв біологічної енергії! Вся вона раніше була спрямована на боротьбу з тяжінням, яка сьогодні здійснюється за допомогою моторів.

Трудівники, які звільнилися в хліборобстві, ідуть у промисловість. Збільшується частка національного доходу, яку можна використати для розвитку науки. Наука надає в розпорядження хліборобів нові сорти хлібних злаків, добрива і т. д. Підвищується врожайність, держава багатіє.

Людина, яка плутає причинні зв'язки, не усвідомлює, звідки надходить додаток. А він знову ж таки від **хліборобства**! Бо двигуни не споживають ані зерна, ані соломи – вони живляться бензином. Тією ж сонячною енергією, але в іншому вигляді. До того ж двигуни немовби збільшують сільське населення і кількість робочої худоби (в силових одиницях), хоча насправді ця кількість зменшується. Земна куля при цьому не збагачується органічною речовиною, – навпаки, запаси вугілля і нафти зменшуються, – однак вільні руки створюють нові вартості, дотягуючись до атомної енергії. Процес, безумовно, **прогресивний**! Фактичний же додаток відбувся **за рахунок соломи**. Раніше люди орали соломою, тепер вони її з'їдають. Звичайно, з'їдають не у вигляді соломи, а у вигляді молока і м'яса. І, не зважаючи на те, що широке використання вугілля, нафти, газу збагатило нас енергією, нова, додаткова енергія – енергія прогресу! – приходить до нас тільки у вигляді **соломи і зерна**. Не забуваючи про городні культури, першість ми їм усе ж не віддаємо – вони містять у собі значно менше сонячної енергії.

Ми змушені підкреслити: машинний прогрес поки що заснований на виснаженні сонячної енергії, яка законсервувалась у вугільних і на-

фтових джерелах. Такий прогрес не можна вважати абсолютним, тобто вічним. Але тут нас може виручити атомна і геотермічна енергія. Люди навчаються також перетворювати сонячну енергію безпосередньо в механічну – тобто минаючи фотосинтез. Отож з цього боку загибель нам не загрожує. На Землі знайдеться чим замінити нафту й вугілля. А от хліб справді замінити нічим.

Біологічна енергетика заснована на тій сонячній енергії, яка щорічно прибуває в злаках. Ані сіно, ні картоплю ми не перевозимо через океан. А от зерно перевозимо – це вигідно.

Чому? Та тому, що в зерні зосереджено незмірно більше енергії, ніж у сіні чи в картоплі.

Американський фермер Гарст навчав наших колгоспників: кукурудза – це 100% кормових одиниць. З них 60% зосереджено в зерні, а 40% у стеблах і стрижнях качанів.

Запам'ятаємо це співвідношення – воно нам незабаром придасться.

Хліборобство і промисловість – це різні космічні сфери, хоча вони містяться поряд. Хліборобство існує за рахунок мегакосму. Промисловість має діло з мікрокосмом.

Так, звичайно, машини мають вигляд аж ніяк не мікроскопічний. Але вони складаються з безлічі мікросвітів, в які ми не можемо переселитись. Адже атом – це ціла космічна система. Всесвіт у зародку. За теорією відносності це виглядає так: якби ми розігнали атом до світлової швидкості, його маса зрівнялася б з масою Всесвіту. Але Всесвіт уже існує – отже, атом залишиться атомом.

Тому-бо мікросвіти і здаються нам мертвими. Які вони насправді, ми не знаємо. Можливо, і вони живі, але не для нас. Ми – жителі іншого виміру. Для нас життя приходить не від них, а від Сонця. Мікросвіти також включаються в це живе, однак не вони для нас є джерелом енергії.

Як ми вже бачили, Маркс із великим запізненням дійшов висновку, що без хліборобства не можна отримати абсолютну додаткову вартість. У його часи промисловість досягла такого рівня, що підпорядкувала собі хліборобство. А оскільки в політичних переконаннях фізіократів було багато феодального, консервативного, то і головне, фізичне, здавалося не цілком очевидним. Тому К. Маркс і підкреслює буржуазну суть їхнього крутозору. Не можна також забувати, що закони фотосинтезу тоді ще тільки вгадувалися. Цілком природно, що К. Маркс не міг пояснити природу (всі найскладніші зв'язки в ній!) так широко і повно, щоб нащадкам нічого не лишилось із загадок, пошуків і відкриттів.

Цілком можливо, що К. Марксові дало поштовх геніальне прозріння С. Подолинського. У всякому разі, на останніх сторінках «Капіталу» ми маємо правильний опис джерел абсолютної і відносної додаткової

вартості. І хоча він виглядає скромно стосовно інших складників «Капіталу» (всього 2 сторінки!), ми зобов'язані виділити його як вказівку для розробки основ фізичної економії. Для нас, комуністів, це особливо важливо, оскільки нашим ідеалом є відмирання грошей – тієї оманливої машкари, під якою так тяжко розпізнати істинні явища природи. А коли це станеться, що буде мірилом в економічних процесах? Тільки одне: *енергія*.

Ось чому ми наважилися ввести поняття: *енергія прогресу*. Під енергією прогресу слід розуміти **абсолютну** додаткову вартість – тобто біологічну енергію, яку щорічно виробляє хліборобство.

Земна куля – це космічний корабель людства. Ми повинні виразно усвідомлювати, скільки в ньому залишилося пального і як довго ми зможемо використовувати його в наших двигунах.

Головним енергетичним реактором нашої планетної системи є Сонце. І тільки Сонце здатне забезпечити нас такою енергією, яку виснажити неможливо.

Саме цю енергію – вічну, невичерпну! – ми і називаємо енергією прогресу.

Який же загальний підсумок? Кого можна поставити в основу економії як науки – Ф. Кене чи К. Маркса?..

Багато гріхих слів звалили ми на голову К. Маркса. Не тому, що його особа не викликає симпатій, а тому тільки, що цього вимагала Істина.

Та давайте уявимо, що люди буквально наслідують вчення Ф. Кене. Так, як ми, відкинувши ленінський НЕП, наслідуюмо вчення Маркса. Що сталося б? А те, що протягом століть відбувалося з Китаєм, – розвиток зупинився, перемиг дух деспотизму. Перемиг на багато віків, бо людина повинна почувати себе покірним знаряддям Неба, яке в Піднебесній уособлює імператор.

Люди в більшості своїй схильні до догматизму. Те, що укріпилося в одному столітті, у незайманому вигляді переходить в інше. Над застиглим, задубілим державним ладом плывуть століття, але люди навіть не збагнуть, що можна жити по-іншому. Геній згасає в самому зародку. Його або спляють на багатті тоді, коли він мав мужність якось себе виявити, або він сам гине, спляючи душу в болісних терзаннях: хіба ти розумніший від інших, що намагаєшся вказати нові шляхи? Будь скромнішим. Мовчи. Живи як усі...

Повернемося до субстанції. Вона – не Земля **окремо**. І не Сонце **окремо**. І не небо окремо. Вона є вічне, неподільне ВСЕ. І небо, і Земля. І день, і ніч. І ноги, й голова...

Отже, субстанція є те, що об'єднує в собі **протилежні начала** – земне і небесне, божественне і людське. В ній з'єднуються Бог і сатана – ліва і права половини Вселенського Мозку. Ми говоримо: Бог є

Природа. Отже, сатана невіддільний від Бога, як світло невіддільне від п'їтьми.

Щоправда, ми намагаємось розділити їх у своїй свідомості, щоб відшукати власний полюс. І до цього потрібно прагнути: світло – це життя, п'їтьма – це смерть. Однак наше природне прагнення тільки доводить, що світло і п'їтьма є протилежними полюсами природи, як буття і небуття, як *є і немає*, як плюс і мінус. Якщо насправді існує *немає*, то воно є...

Плоть наша і є те, що ми називаємо творінням сатани. Але чи може дух наш виявити себе, якщо він не матиме втілення? Йому потрібні руки і ноги. Йому потрібні очі й кінчики пальців, щоб бачити, відчувати, торкатися. Йому потрібна сфера, щоб мати адресу в світовій нескінченності – Земний Дім. Все це потрібне духові, щоб він міг проявити себе в дії. Чуттєвий світ – це всього лише система образів, однак без цієї системи дух існувати не може. Без неї він залишиться сліпим, глухим, нечутливим. Тоді б і життя в ньому згасло, бо жити – значить відчувати...

Те, що ми називали Богом, є Світло-Творець. Те, що ми називали сатаною, є гравітація – змертвіла, заціпеніла сила природи, яка сковує наші рухи, свинцеві підшви на наших ногах.

Але гравітація створює галактики, зірки, планети – тобто надає можливість Світлу-Творцеві проявити свій життєвий хист. Дає йому сцену і дах над головою. Дає матеріал для ліплення. І, звичайно, стягає плату у вигляді нашої смерті: гравітація – це поглинаюча сила природи, антиенергія, яка породжує ентропію.

В силу **двоїстості** матерії – світло і гравітація – розвиток без протиріч неможливий. Бажаємо ми цього чи не бажаємо, а змушені почергово віддавати данину тому й іншому – тілові і духові, землі і небу.

Тепер повернемося до предмета нашого дослідження. Вчення фізиків не стільки земне, скільки небесне. Воно вказувало на землю, але (незалежно від того, що знав і чого не знав сам Ф. Кене) мало на увазі Світло-Творця. Кене казав: закон, який я вам дам, – це закон самого Творця. Дар природи у нього виступає як небесна благодать.

Чи слушно він говорив? Так, слушно. Так воно і є насправді. Тоді що ж нам залишалося? Молитися в храмах і покірно служити королю.

Щодо самої необхідності історичного розвитку цієї **небесній** тези повинна бути протиставлена **земна** антитеза – більше тіло, ніж дух, більше земля, ніж небо.

«Адже я працюю, – сказала Земля вустами Маркса. – Яка це небесна благодать, якщо хліб наш насущний ми добуваємо в поті чола свого? Не зореш – не посієш. Не посієш – не збереш. Не збереш – не змолотиш, не змелеш – не спечеш».

Це казало тіло наше – втомлене від земних зусиль людське тіло.

Антитеза була необхідна, бо промисловість – це і є **тіло нашої цивілізації**. Наука, культура, поезія – душа її.

Тіло без душі – тільки автомат, а душа без тіла – тільки вакуум. Та й не буває вона без тіла: її тіло – Світло. Чи тут, чи в інших сферах – всюди Світло, що стало одягом нашого духу.

За Ф. Кене ми більше ангели, ніж люди. Ангели, які отримують небесну благодать і живуть нею.

За Марксом ми більше люди, ніж ангели: з крові нашої і поту нашого зростають незліченні багатства, а купка дармоїдів на вершині суспільної піраміди всі ці багатства проголошує своєю власністю. Вони, ці самозванці, ще вчора називали себе синами Неба. Тому, мовляв, небесна благодать приходить тільки для них, але не для нас. Що зроблене ними на цій землі? Нічого, окрім в'язниць і солдатських казарм. Втім, казарми і в'язниці вони теж збудували нашими руками.

Працюємо ми, а вони пожинають плоди рук наших. Доки будемо терпіти цю кричущу несправедливість? Піднімемося, браття, відберемо те, що щедро полите нашою кров'ю. Створимо рай на землі. Немає Бога, немає благодаті – є праця, що оновлює землю. Вона наш бог і наша єдина молитва. Кому? Самому собі – вільному громадянину планети. Пролетарі всіх країн, єднайтеся!.. Це був голос Землі. Він говорив свою, земну правду.

А Світло-Творець все ж існує. Йому належить світова нескінченність. І Питьма існує. І гравітація існує – без неї ніколи не змогла б з'явитися Земля. І Світло-Творець стає Боголюдиною. А щоб питьма не охопила Його, воно посилає на землю Свою благодать – Дар Сонця, **додаток** до людської праці, щорічно примножуючи наші сили в хліборобстві. І якщо б цієї додачі не було, то хліборобство взагалі не мало б жодного сенсу – воно ніколи не виникло б на земній кулі. Навіщо?

Є тварини, на яких можна полювати. Є луки і пасовища, де можна випасати череди. Який же сенс щовесни орати землю, якщо вона і без того годує?..

Але зверніть увагу: кочові народи не змогли створити розвинених держав. І не створили високої культури. Все велике на землі створене народами, які займалися хліборобством. Тоді в чому ж річ? Де шукати відповідь?..

Пошукаємо її в наступних розділах, а тут варто сказати те, без чого істина неможлива: синтез теорії фізіократів і теорії Маркса так само необхідний, як необхідні людям **хліборобство і промисловість**.

У визначенні субстанції додаткової вартості мав рацію Кене, а не Маркс: додаткова вартість – це додаток сонячної енергії від нового врожаю. Без праці, звичайно, немає і самого хліборобства – це так. Однак м'язи людські – не є джерело енергії прогресу.

Та чи мислиме наше життя без промисловості? Хіба не промисловість породила американське диво, коли 2% населення (повіримо американцям) здатні прогодувати свій власний народ і ще допомагають іншим народам?..

Ніхто краще за Маркса не препарував капітал. Маркс вивчив його по кісточках. Він вклав у це труд, який під силу хіба що тільки сучасному обчислювальному центру.

Мова, звичайно, йде про ту кількість інформації, яку змушений був опрацювати Маркс. Що стосується узагальнень і висновків, то для цього потрібний був людський геній.

У запереченні все призводиться до своїх протилежностей, в синтезі протилежності зливаються воедино. **Сьогодні потрібний синтез.**

До «Капіталу» слід підходити як до визначного твору, який всебічно досліджує **відносну** додаткову вартість. Однак ми бачимо: **відносна** сьогодні виробляє **абсолютну** – виробляє тоді, коли капітал проходить **збагачувальний цикл** у хліборобстві. Тут він поповнюється додатковою енергією Сонця, щоб розпочати нову спіраль, яка веде увись і вишир. Це і є прогрес.

Коли ми відкинемо помилкове і затвердимо істинне, два протилежних вчення зіллються в єдину наукову систему. Така діалектика, в основі якої стоїть закон заперечення заперечень.

Легко зрозуміти психологічні причини, через які теорія Кене не мала такої широкої популярності, як теорія Маркса. Теорія Маркса виявилася надзвичайно наочною. І хоча її субстанціональні витоки помилкові, вона була доступнішою для розуміння, ніж теорія Кене, котра виводила додаткову вартість з певних таємничих сил, що збагачують землю новою, **додатковою** речовиною. Люди знають, що каміння не росте. І залізо не росте. Звідки ж на земній кулі може з'явитися **додаткова речовина**? Це виглядало вкрай фантастично.

Відповідь Маркса пояснювала, що додача енергії виникає шляхом експлуатації людської праці, і це здавалося правдоподібним чи навіть єдиною можливим.

Але сьогодні час усе поставити на свої місця. Про експлуатацію слід сказати, що це експлуатація, а не будь-що інше. А про додаткову речовину, яка прийшла з космосу у вигляді випромінювання, треба сказати, що вона є єдиною матеріальною силою, котра стоїть в основі земної цивілізації. Бо все інше на Землі – тільки форма, але не сама матерія. Форма зникає лише тоді, коли ми розщиплюємо атом, перетворюючи його на променеві потоки. У цьому разі ми наближаємося до субстанції чи навіть вступаємо в її межі.

ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ

Розпочнемо послідовніший виклад законів природи, які є основою енергії прогресу.

Людям здається, що суспільний рух не має спрямовуючих каналів, тому немає можливості описати його в точних формулах. Однак це невірно. Так, формули звичайної фізики до цього справді непридатні. Але над землею фізикою є фізика небесна – тобто **субстанціональна фізика**. Або метафізика. Або Гносис – Вище Знання. Однак це саме **фізика**, а не щось інше. Природа не винна в тому, що ми загубили від неї ключі.

Таким метафізичним явищем уявляється нам формула Ф. Кене. Та все-таки це надзвичайно точна формула. Зримо, по-земному точна.

«ЕКОНОМІЧНА ТАБЛИЦЯ» Ф. КЕНЕ

З досвіду ми знаємо, що в одних країнах люди збирають високі врожаї, в інших хліборобство занепадає. Чому це відбувається?

Треба сказати, що за часів Ф. Кене Франція збирала дуже низькі врожаї. Саме ця обставина і породила необхідність з'ясувати, які тут існують закономірності та які процеси природи (самої природи!) лежать у їхній основі. Ця необхідність і явила людству вчення фізіократів.

Теоретичні передумови цього вчення так глибоко заходять у минуле, що нам доведеться звертатися по допомогу і до давньокитайської філософії, й до піфагорійців, і до різноманітних релігійних учень. Люди не сьогодні з'явилися на Землі, й не вчора виникла держава. З минулих катастроф людство накопичило чималий досвід, не враховувати його – значить сліпо рухатися до нової катастрофи.

Можна припустити, що Ф. Кене не сам відкрив свою геніальну «Таблицю», – він видобув її з давніх пам'яток. Але якщо навіть ця формула Життя є його власним відкриттям, то він не міг не розуміти, що відкриття це вже не раз відвідувало Землю.

«Таблиця» має воістину космічний характер. Ф. Кене називає це **світовим ладом**. Ті ж слова для визначення суті Бога вживав Піфагор. Ті ж піфагорійські принципи покладені в основу формули Ф. Кене.

Скептичні зауваження з цього приводу належать до галузі непорозумінь. У «Таблиці» справді відбивається **світовий лад**, як він природним чином зафіксований у земній біосфері і, в першу чергу, у гумусному шарі планети. Хіба можна уявити, що біосфера не відбиває космічних закономірностей? В. І. Вернадський казав, що «вона є не тільки відображення нашої планети». А оскільки вся біосфера ґрунтується на тоненькому гумусному шарі, то шар цей з усією необхід-

ністю слід визнати живим дзеркалом космосу. Ось чому прихована іронія з приводу **світового ладу**, про який казав Ф. Кене, принаймі недоречна.

Геній є геній. Все, що є помилкового в **політичних** поглядах Ф. Кене, з повною об'єктивністю розглянуте К. Марксом, і нам немає потреби на цьому докладно зупинятися. Далі ми будемо говорити тільки про те, що є великим і неминущим у вченні Ф. Кене.

Люди ходять по землі, працюють на підйомних кранах, літають на літаках і космічних кораблях – тобто виконують те веління природи, заради якого вони створені. Та й не природи в цілому, а тільки її одного полюсу, який ми називаємо Світлом-Творцем.

Однак, якщо звести всі види нашого руху, який здається таким різнорідним, до спільного знаменника, то він виявиться менш вільним, ніж ми вважаємо.

Ми живемо у тривимірному просторі, де є висота, довжина, ширина. Це і є канали нашого руху. Інших немає. Отже, **сам простір** організує всю нашу діяльність, і ми змушені йому безумовно підкорятися. Свобода волі, яка декларується релігією і філософією, наштовхується на суворий детермінізм. Так, вона існує, однак зумовлена тими законами природи, які стоять в основі самого життя.

Що ж до наших духовних шляхів, то тут вибір ще менший:

Світло або Пітьма, істина або брехня, життя або смерть. Фактично тут ми маємо дві можливості.

Цим і обмежується свобода волі. Отже: $3 + 2 = 5$.

Є п'ять каналів, якими здатна пересуватися людина в духовних і фізичних проявах своєї особистості – більше у неї взагалі нічого немає, – жодних каналів, жодних шляхів.

Властолюбство і сріблюбство вестимуть людину туди, де можна мати владу і багатство. Любомудрість і доброта серця негайно ввійдуть у протиріччя із прагненнями тих, хто жадає влади, – і такий любомудр буде негайно відторгнений, бо чіплятися за верхні щаблі суспільної драбини не в його характері. Він піде туди, де живуть люди, які вміють задовольнятися малим.

Однак існують потреби **духовні й фізичні**. У селі буде побудовано церкву, в столиці – величний храм. У селянина – хата, у поміщика – палац. Але якщо врахувати, скільки витрачено енергії на створення одного палацу і тисячі селянських хат, то в результаті виявиться, що тисяча дорівнює одному. Те ж саме можна сказати про сільські церкви і столичний храм.

В суспільному русі немає жодних вимірювальних приладів, здатних враховувати витрати і прибуток енергії. Але без обліку ми б не знали, якою енергією володіє суспільство і кожна людина окремо. Так з'являється щось надто плинне, рухоме – мова самої Природи, самого Сонця.

Це річ і слово водночас. Математичний знак і ваги. Дуже точний фізичний прилад, який не має жодних деталей. Словом, це – **гроші**...

Тут закінчується фізика і починається метафізика. Фізика закінчується тому, що вона з необхідності геоцентрична. Фізика нездатна оперувати якоюсь **безрозмірною** величиною – їй потрібні розмірності. Грам, ерг, сантиметр, секунда. Що це таке, ми до пуття не знаємо, однак це є наші земні – виключно земні! – вимірювальні еталони, без яких фізика неможлива. Вона з'явилася тільки тоді, коли були вироблені надзвичайно гармонійні співмірності. А що ж було до цього? Як люди пізнавали природу?..

За допомогою метафізики. І пізнавали непогано – доходили до найвищої суті. Так, вони не могли розщеплювати атомне ядро – для цього необхідна фізика. Цим і відрізняється наша ера від усіх попередніх – проникненням у мікросвіт. Зате мегакосм, його закономірності стали для нас таємницею за сімома замками.

Це також не що інше, як дія закону заперечення заперечень. Діалектика єдина – і в нашому мисленні, і в об'єктивному світі.

Зараз нам слід внутрішньо налаштуватися на метафізику, яка навчає людину дивитися на саму себе як на елементарну частку, котра рухається по каналах такого собі титанічного синхрофазотрона. Навчає бачити й пізнавати **природний порядок** світового руху, навчає відчувати себе всередині всесвітніх потоків. І водночас навчає підніматися подумки **над** цими потоками, щоб поглянути на них і на себе очима самого Всесвіту.

Гроші метафізичні за самою своєю суттю. Метафізичні тому, що **безрозмірні**. На карбованець можна купити квитки в кіно або три пачки цигарок. В одному випадку ми скористаємось працею кіностудії, в іншому – тютюнової фабрики. Насправді в своїй вищій суті це є порція сонячної енергії. Один квант...

Але цей квант **сам по собі** також **безрозмірний**: сьогодні він несе одну кількість енергії, завтра – іншу. Все залежить від того, який був зібраний урожай.

Це вже фізика: закон збереження і перетворення енергії. Енергія зібраного зерна переливається з однієї виробничої сфери в іншу – від хліборобів до робітників, а від них у вигляді одягу, взуття та інших промислових виробів знову до хліборобів, а також до державних службовців.

Однак у коловороті сонячної енергії будуть діяти рівновеликі величини – ось що важливо засвоїти!

Так, наприклад, 220 вольт, які надходять до електричної мережі, можна виявити в різних точках електролінії – скрізь, де ми побажаємо виміряти напругу. Є генератор, трансформатор, мережа. Скільки енергії виробляє генератор, стільки її надходить споживачам. І всюди однакова напруга.

Таке ж відбувається і в економіці. Генератор – хліборобство, трансформатор – промисловість, а мережа...

Так вона і називається – **торговельна мережа**. Мова наша відбиває глибинну суть явищ.

Чому така схожість? – питає читач.

Ні, це навіть не схожість – це тотожність. Скрізь рухається світло і тільки світло, бо воно є субстанція. І скрізь його рух має квантовий характер. Навіть сама людина – це квант світла. Значно більший квант, ніж постійна Планка, але все ж таки порція сонячної енергії, згущена в білкову речовину. Бризки світлового океану, яким є космос. Жива піна променевого прибою. Клубочок піни, який перетворився на білок...

Тоді чому мають бути відсутні закони світла в нашому русі? Невже тільки тому, що в нас немає приладів для вимірювання? Однак Всесвіт із цим не рахується – він існує незалежно від того, що ми знаємо про нього і чого не знаємо.

Та ми помиляємось, кажучи, що немає приладів – такий прилад виготовив Ф. Кене. Прилад цей схожий на каркас із дроту, який висить у небі. Сонце від нього відкидає тінь на землю – і вже тут, на землі, відбувається космічне дійство. Рухаються тіні. Вони ж люди. Вони ж кванти космічної енергії. Воюють, убивають один одного, роблять двірцеві заколоти, щоб скинути одного деспота та на його місце посадити іншого.

Ідуть на заводи, трудяться біля верстатів, переробляючи залізо на гармати, автомобілі, дитячі велосипеди.

А в небі горить всесвітнє око – той могутній об'єктив, що проектує на гумусний шар планети і трагедії, і комедії, і всі великі звершення світу цього.

Усі ми ходимо по дроту, не відчуваючи цього. Всі ми – канатоходці. Зіштовхуємо один одного, щоб зайняти почесне місце. Той, кого зіштовхнули, попадає в іншу сферу, яку ми вважаємо нижчою. Там також є свій дріт.

Божественна комедія, що розгортається на п'яти тоненьких, туго напружених д्रोтинах. Мелодія, яку грає космос на п'яти струнах. І ми – тільки звуки музичного інструмента, названого Землею.

Піфагор називав усе це **гармонією сфер**.

Однак перейдемо на мову земної науки.

Фізична економія – єдина наука, здатна показати нам самих нас як видиму гармонію космічних сфер. Так само, як віконна шибка взимку показує, які ліси сняться космосові. У неї воістину метафізична задача: розкрити для земної людини приховані від її ока закони субстанції. Нехай побачить себе так, як бачить її Всесвіт – відчуженим від свого земного образу, у вигляді одиниці. При цьому треба згадати Піфагора: Бог – це одиниця. Світова Монада. Він – **Все**. І він – **Один**. Множина

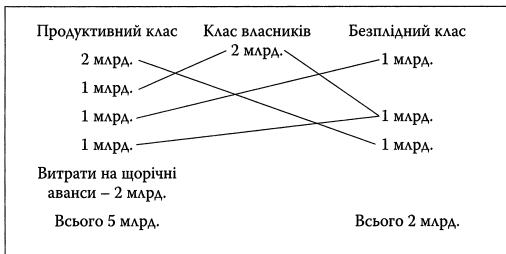
укладена в одиниці. З одиниці випливає множина. Так само і «Таблиця» Ф. Кене зводить усі земні явища до рушійної одиниці. І це не умовність – це **реальний факт**, який досліджений в усіх подробицях і, зокрема, підтверджений усім життям і діяльністю К. Маркса. Ніхто не займався «Таблицею» більше, ніж К. Маркс. Він вивчав її все своє життя. Та й «Капітал» підтверджує ту ж саму істину – **закон рівновеликих величин**.

Спочатку одиниця (квант енергії, прийнятий землею у новому врожаї) розшаровується на 5 одиниць – 5 людських потреб. Потім ці одиниці (кванти) розпочинають рухатися власними шляхами. Цей рух охоплює всі без винятку сфери нашої діяльності.

Тепер, мабуть, слід показати, який вигляд має «Економічна таблиця» в записях К. Маркса¹.

Річ у тім, що її можна записати по-різному – в залежності від того, які саме якості ми бажаємо в ній підкреслити. Запис К. Маркса зручний тому, що він підкреслює саме ті якості, про які ми вже згадували: а) рівність величин; б) троїстість класової структури; в) 5 енергетичних одиниць на боці хліборобства.

Загалом «Таблиця» Ф. Кене справді нагадує тіні від дротяного картаса. Гроші разом з людьми, а люди разом з грошима пересуваються по цих струнах – як тіні, як звуки, як хвилі світла.



Мірабо порівнював «Таблицю» за її значенням із винаходом писемності.

К. Маркс пише, що Ф. Кене вдалося охопити закони відтворення «...в одній «Таблиці», яка фактично складається всього лише з п'яти ліній, котрі зв'язують шість вихідних точок або ж точок повернення. Ця спроба... була вищою мірою геніальною ідеєю, безперечно,

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. – т. 26, с. 383.

найгеніальнішою з усіх, які тільки висунула до цього часу політична економія»¹.

Відкриємо двадцятий том БСЭ, видання друге, с. 529–530. На зазначених сторінках ми знайдемо «Таблицю» Ф. Кене не тільки у записках Маркса, але і в оригіналі – тобто у записках самого Кене. Вони абсолютно несхожі. Так, наприклад, автор «Таблиці» бере за основу відліку не абстрактний мільярд, а триста ліврів – нібито Кене аналізує економіку окремого господарства, а Маркс включає в аналіз економіку всієї країни. Але ця уявна відмінність не повинна нас бентежити: все одно з кожним новим урожаєм від сільського господарства прибуває 5 рівновеликих величин енергії – в даному випадку $300 \times 5 = 1500$ ліврів. Вони, ці ліври, і здійснюють обіг у «Таблиці». Ми вже згадували, що одиниці відліку не мають значення – важливі загальні закономірності.

На наш подив, ми виявляємо, що відмінність між варіантами «Таблиці» не тільки зовнішня: К. Маркс стверджує, що продуктивних одиниць у «Таблиці» 7, а Кене бачить їх тільки 5. Маркс досить твердо критикує автора «Таблиці» за цю «помилку». Хто ж із них правий?*

Під «Таблицею» у записках Маркса ліворуч ми бачимо загальний підсумок продуктивності сільського господарства: 5 мільярдів. Праворуч, за Марксом, записаний підсумок продуктивної діяльності у промисловості: 2 мільярди. Отже, суперечка про кількість продуктивних одиниць не є чисто арифметичною – йдеться про розуміння субстанції, яка стоїть в основі виробництва.

Для Маркса дуже важливо довести, що безплідний клас не є безплідним – інакше зруйнується підпора його теорії. Що стосується Кене, то він виходить з продуктивних сил самої Природи. Свое відношення до даної суперечки ми вже висловили. Докладно «Економічну таблицю» Ф. Кене розглянуто в роботі «Економічні монологи». Тут же я хотів показати тільки найзагальніші закономірності «Таблиці», бо для нас зараз важливіше за все вивчити субстанціональні основи світового порядку.

Ось, наприклад, питання, яке нам слід глибше розглянути: чому **більше** трьох класів (сфер) у суспільстві бути не може? Його ми вже ставили і відповідь дали. Однак підтвердимо наш висновок міркуваннями попередників.

«Вихідною точкою міркування перипатетиків є доказ Арістотеля про закінченість і досконалість світу, причому він посилається на те, що світ не проста лінія, і не тільки поверхня, а тіло, яке має довжину,

¹ Там само. – с. 45.

* При глибшому вивченні виявилось, що тут існує кілька проблем. Вони висвітлені мною в статті «Формула енергії прогресу як світова константа». Там же читач знайде і обидва варіанти «Економічної таблиці» (Автор).

ширину і глибину. А оскільки існують тільки ці три виміри і світ має їх, то він має все, а маючи все, він досконалий»¹.

Суспільне життя є відбиттям загальних законів буття, законів субстанції. Тому воно також виглядає **троїсто**.

Бог є Один і Трійця водночас. Так влаштований світ. І повсюди Світло-Творець (Єдине) проявляє себе в трієстому вигляді. І в небі, й на землі.

Вельми яскраво роз'яснюється суть Трійці в давньокитайській книзі, яка називається «Книгою Великої Таємниці»:

Якщо Єдине Світло стоїть над усім розвитком,
То все суще набуває тілесність через нього.
Світи й країни, царства і доми
В трієстій розгорнутості знаходять звершення.
У лічбі часів відбиваються роки,
І сотні злаків своєчасно досягають.

Ось чому ми були змушені звернутися до субстанції. Навряд чи за межами уявлення про Світло як субстанціональне джерело буття ми можемо з достатньою повнотою уявити глибину цих віршів-формул.

«Таблиця» Ф. Кене – яскрава тінь на папері, відкинута субстанцією. Це її земне віддзеркалення. Так у сонячний день на землі відбиваються гілки дерев.

Давні народи прекрасно усвідомлювали, що в основі всієї суспільної діяльності стоїть Єдине Світло, яке віддає свою енергію зламкам. Втім, як це можна не зрозуміти? Сьогодні багатьом людям це важко збагнути тільки тому, що для них і зубна щітка – товар, і пшенична булка – товар. І все це з'являється «з грошей». А що таке гроші, істинної відповіді досі не існувало.

Ми поки що не відповіли на таке питання: чому за **виробниками** налічується 5 одиниць енергії? Звідки вони з'являються?..

Однак це найважче з усіх питань. У творах Кене ми не знайшли на нього відповіді. У Маркса тим більше – він був далекий від цих проблем.

Можливо, у Кене і є відповідь, однак у нашій країні його твори фактично не видаються. Видали вкрай мало – всього один раз незначним тиражем. А тим часом К. Маркс називає його **істинним батьком** політичної економії! Чи так треба шанувати батька?..

ПОШУКИ ФОРМУЛИ ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ

Чи знаємо ми, чому робимо одне й не можемо робити іншого? Чи знаємо, хто саме – яка сила? – примушує нас робити те, що ми робимо?..

¹ Галилей Г. Избр. труды. – М., 1964, с. 106.

Це було років 15 тому. Раптом стало ясно: **людина володіє відносною свободою волі**. І те, що відбувається у світі, – йде не від неї. Або **не тільки й не стільки** від неї, як ми вважаємо.

А від кого ж? Хто нами керує?..

Зв'язок між сонцем і економікою відкрився зразу. Ні, фізіократи тут не винні – автор цих рядків тоді взагалі про них нічого не знав. Йому була невідома також «Таблиця» Ф. Кене.

Нічого не знав він і про свого великого земляка С. А. Подолинського. Просто жив на Україні, любив землю і пшеничні ниви. Цього досить, щоб у загальних рисах стало ясно те, що зрозумів Подолинський, який знітив душу К. Марксові на схилі його літ.

Втім, у хліборобських країнах це зрозуміло кожному селянинові. Як не знати, що хліб – це людина? Це перша заповідь у селянській родині. І не треба великої мудрості, щоб від пшеничних колосків потягти ниточку до Сонця.

Справа тут не у відчутті зв'язків, а в **самих зв'язках**. У тому конкретному і наочному законі природи, який може бути надійно встановлений, описаний і доведений.

Усе було відкладено. Все, окрім одного: де, як, чому? Так, тримірність простору. Так, **звідси** – наша трикласовість. Зрозуміло й те, що щорічний урожай – це кров, яка тече в артеріях економічного організму. Зрозуміло і таке: кожний з класів отримує **таку саму** кількість крові. Скільки прийшло її від нового урожаю, стільки й тече по артеріях. Це неминуче. Гроші – тільки личина. Не можуть же люди возити з собою мішки із зерном. Вогонь вони колись отримали від блискавки, яка підпалила ліс. Тепер ліс і вогонь сховані в сірникову коробку.

До речі, визначення класів у нашій країні відбувається за **сферами діяльності**. Є певне змішування, але все ж воно виглядає не так суперечливо, як у теорії Маркса. Наша класовість, по суті, виявилася фізіократичною: селяни, робітники, службовці. Це значно полегшувало справу.

Все було зрозумілим. Незрозуміле одне: як пов'язати енергетичні можливості злаків з економікою? А це ж має бути **конкретний зв'язок**.

Солому відкидати не можна: вона також надходить в обіг. Нею годують худобу. Нїде вона не залишається на полі. Її присмачують відходами мукомельних підприємств і згодовують. Так солома перетворюється на молоко і м'ясо. Але якщо навіть не згодовують, а використовують як підстилку, то й тоді солома повертається в землю разом з гноєм. Велику помилку роблять там, де соломі спалюють.

Отже, треба встановити, як виглядають з погляду біологічної енергетики злаки. Зерно й солома. Те й інше **окремо**. А потім уже разом...

І тут несподівано виявилось, що **саме цього** встановити не можна. На шляху було стільки завалів, що їх довелося розбирати роками.

Випадкові співвідношення не годилися: в одному місці злаки багатші на зерно, в іншому – на солому. Висновків **сукупних, глобальних** ніде не було.

Почалося знайомство з тією наукою, яка займається годівлею тварин. Читач має пригадати, що Христос перші дні свого життя провів саме в **яслах** для худоби. І якщо хліб – це Його тіло, то...

Але не будемо бентежити віруючих, які сприймають міф про Христа зовсім буквально. Що в цьому міфі жива реальність, вони пересвідчуються далі.

Наука про годівлю тварин у нас чомусь була заснована на кормовій одиниці і настільки заплутана, що стала практично непридатною:

«У СРСР кормова одиниця прирівняна до поживності 1 кг вівса. Однак оцінка кормів у кормовій одиниці не дає повного уявлення про них»¹.

Ще б пак! Яке може бути уявлення? Та й хто сьогодні годує тварин вівсом? Хто його сіє, скільки? Коней лишилося мало. Перекладати жировий приріст коня, що з'їв 1 кг вівса, на жировий приріст корови, яку годують соломом, справа безнадійна.

Ближче знайомство з цим трагічним питанням виявило такі факти:

1. У 1951 році 35-й пленум секції тваринництва ВАСГНІЛ під натиском згори (і за участю філософів юдінської школи) розгромив спроби деяких учених встановити **енергетичний** підхід до годівлі тварин. Були нещадно «викриті» буржуазні засоби зарубіжних учених Кельнера, Армсбі та інших, засновані на «метафізичному енергетизмі». Куди при цьому вирушали наші вчені, які побажали годувати корів онтологічними, а не гносеологічними засобами, добре відомо. Питається: кому й навіщо це було потрібно? Невже не тільки люди, але навіть корови підривали сталінську політекономію?..

2. Того ж року зникає з політичної арени доктор економічних наук, академік М. О. Вознесенський – один з членів Політбюро ЦК КПРС. Зникає непомітно, ніби його ніколи й не було на світі. Відомо, що Вознесенський займався розробкою економічних проблем соціалізму. У партії ходили чутки, що він зробив якесь велике відкриття в галузі політичної економії. Згодом з'ясувалося, що Сталін розстріляв не тільки його, але і багатьох партійних працівників, які з ним спілкувалися.

3. Приблизно в цей самий час з'являється робота Сталіна «Економічні проблеми соціалізму». У ній жорсткою мовою роз'яснюється, що за соціалізму ні додатковий продукт, ні додаткова вартість **не можуть мати місця**, оскільки вони виникають у капіталістичному виробництві за рахунок експлуатації людської праці. За соціалізму жодної експлуатації не існує. Колючий дріт, звичайно, не враховується...

¹ Большая Советская Энциклопедия.

Цей зв'язок фактів нам не здається випадковим. Коли, нарешті, нам усе ж вдалося встановити енергетичне співвідношення між зерном та соломою і відкриття найголовнішого закону природи було зроблене, несподівано виявилось: таж щось подібне 200 років тому відкрив Ф. Кене! Зрештою, це була його «Економічна таблиця».

Так, народження Бога справді відбувається в **яслах для худоби**.

Мимоволі виникла думка: чи не це відкриття зробив Вознесенський? Чому Сталін його знищив? Чому він одразу сів писати свої «Проблеми»?..

На відміну від автора цих рядків, Вознесенський, звичайно, не міг не знати «Економічної таблиці» Ф. Кене. Але доти, доки ми не зрозуміємо, що собою являють 5 одиниць, які Ф. Кене вважає **єдино продуктивними**, його формула здається необов'язковою. Якесь абстрактна метафізика, про яку можна судити і так і сяк. І тільки **через ясла для худоби** приходить справжнє відкриття, дія цього всеосяжного закону природи не розрізняє ні капіталізму, ні соціалізму, оскільки закон цей має **суто енергетичний характер**.

Важко, звичайно, довести, що Вознесенський загинув саме тому, але припустити можна: адже це відкриття сьогодні буквально плаває в повітрі.

Що було робити з формулою енергії прогресу? Куди йти? Хто тебе стане слухати? Адже тут треба починати з того, що Маркс припустився грубої помилки. Помилки в **головному, субстанціональному**, від чого залежить доля нашого народу і навіть усього людства в цілому.

Вимагалася додаткова перевірка: чи немає помилки в тому, що в середньому, сукупно, солома злаків несе в собі 2 енергетичні одиниці, а зерно 3? Подорож до Америки, бесіди з фермерами підтвердили: так, правильно! Американські фермери знають про це давним-давно. Особливо це стосується кукурудзи, бо саме нею у західному світі й годують тварин.

Що ж відбувається з нашою країною? Який космічний павук висить над її долею? Чи це не містика?..

Читач, напевно, усміхнеться: людина ще раз винайшла велосипед і тепер не знає, що з ним робити. Але не усміхайся, читачу: це **саме той** велосипед, на якому сьогодні по земній кулі їде Христос. Тобі будуть представлені такі докази, яких ти не зможеш спростувати. Тому закон цей треба **відкривати й перевідкривати**, щоб люди нарешті з'ясували, з яким воістину **надземним**, всесвітнім явищем вони мають справу.

Слід зауважити, що «Економічна таблиця» **близька** до формули енергії прогресу, але в повному сенсі не є нею. Кене, мабуть, встановив цей закон природи (космічної природи) на основі обігу. Це видно з суперечок, які потім почалися в усьому світі: політекономія всіх країн намагається зрозуміти, **звідки** береться додаток енергії. Намагається зрозуміти, але не розуміє...

Той рівень природознавства, який існував у часи Кене, багато приховував від людського ока. Про фотосинтез взагалі нічого не знали – Дар Природи виводився виключно із спроможності землі родити, множити багатство. Це, звичайно, багато, але далеко не все. До кінця – до субстанціональних глибин, – тут ще далеко. Саме тому Кене і зробив хибний висновок, що промисловість безплідна. Так, звичайно, фотосинтез відбувається **тільки** у хліборобстві. І, звичайно, за **певних умов** розвиток промисловості виснажує землю. Це Кене бачив. Тому він і не радив розвивати промисловість. Нарешті, **саме тому** з'явився марксизм як антитеза вченню фізіократів. І Маркс у цьому питанні переміг.

Але зрештою обидва вони помилялися, хоча і по-різному. За певних умов промисловість справді виснажує землю, а за інших – сприяє величезній, всезростаючій родючості. Все залежить від того, **як і куди** спрямовано економічний процес – на безсмертя цивілізації чи на її загибель.

«Економічна таблиця» підводить до розуміння цього питання, але остаточно його не вирішує. Та й не може вирішити: вона перебуває тільки біля порога субстанції, але ще не увійшла до неї.

Є формули у фізиці: mv^2 та mc^2 . Зовні це та сама формула: маса, помножена на квадрат швидкості. Але перша ділиться на двійку і є кінетичною енергією, а друга – повна енергія, яку можна добути з речовини при ядерному розщепленні.

У тому ж співвідношенні перебувають «Таблиця» Ф. Кене і формула енергії прогресу. Принцип спільний, якість інша.

Та перш ніж з'ясувати таке хвилююче питання нашої цивілізації (чи є у неї шлях до безсмертя?), вирушимо в далеке минуле – до сонцепоклонників. Нам треба перевірити, скільки пальців на правій руці.

Ті п'ять одиниць, про які йдеться, – це і є Пальці Єдиного. Це вони ліплять наш земний світ – і саму людину, і всю цивілізацію в цілому.

Читаємо в підручнику історії:

«Про особливо глибоку стародавність п'яти- і шестинної системи обчислення свідчать шумерські назви для п'яти перших чисел, а також для десяти. Назви чисел 6, 7, 8 та 9 складені із сполучення назв п'ятірки і відповідного додаткового числа ($6 = 1 + 5$; $7 = 2 + 5$; $8 = 3 + 5$; $9 = 4 + 5$)»¹.

Не будемо стомлювати читача езотеричними вченнями – це особлива тема. Скажемо тільки: як семиступінчастий вавилонський храм (зиккурат) зовсім не випадково має сім східців (верхній зображає Трійцю в Єдиному), так і система обчислення у шумерів була не просто арифметикою, а релігією. Так само, як це було нещодавно в Китаї.

Звернемо увагу на те, що число 5 особливо виділяється: відлік іде від нього.

І поряд існує шестинна система. Навіщо, чому?..

¹ Авдиев В. И. История древнего Востока. – М., 1948, с. 111.

Тому, що вони були сонцепоклонники. Але припустимо, що це ще не доказ, а всього лише здогад.

Підемо з Вавилону в Древній Китай. Ми вже цитували початкові рядки з «Книги Великої Таємниці»¹, де мова йшла про Єдине Світло й земні злаки, що «своєчасно досягають». Наведемо ще два рядки, які, безумовно, сказані про злаки:

Світло має п'ять благословень,
Вони ж стосуються сходження вгору.

І далі за цим:

Пітьма ховає в собі шість крайностей,
Вони ж стосуються занепаду.

Знову п'ять і шість. Чи випадково це? І древні китайці, і шумери фіксують нашу увагу на одному й тому ж. Що вони бажають нам передати, яку важливу інформацію?..

В індуїзмі також число 5 пов'язується з хліборобством і шанується.

А зло всюди зображається шестируким. Що це, чому?..

Принаймні ясно, що йдеться не про п'ять кольорів спектра (деякі дослідники кажуть, що у Древньому Китаї розрізняли тільки п'ять кольорів спектра), а про 5 одиниць хліборобства. Зауважимо: саме ці 5 одиниць «стосуються сходження вгору».

А Пітьма ховає у собі 6 крайностей, що «стосуються занепаду».

Що може бути важливішим за це?!..

Анод (+) і катод (–), як у звичайному акумуляторі. Виявляється, термінологія Вернадського – це не образні порівняння, а **точна мова науки**. Ми акумулятори і трансформатори.

«Анод» у точному перекладі читається: «шлях угору».

«Катод» читається: «шлях униз».

Яка ти велична, мово людська!..

Зауважимо також: якщо глибоко дослідити «Таблицю» Ф. Кене, то ми з'ясуємо, що на 5 **продуктивних** каналів вона має 6 каналів **поглинання**. Для Маркса це всього лише «п'ять ліній, що зв'язують шість вихідних точок або точок повернення». Тому для нього «Таблиця» Ф. Кене хоча й «найгеніальніша», але все ж тільки «спроба». Субстанціонального змісту «Таблиці» він не бачить і навіть не підозрює про його існування.

Загальний підсумок «Таблиці»: $+5 - 6 = -1$. Катастрофічний підсумок! Такий підсумок виникає тоді, коли земля не є власністю тих, хто її обробляє. Необхідність утримувати клас власників (державу) порушує енергетичний баланс, що породжує прогресуюче виснаження землі.

¹ Щуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга перемен». – М., 1960, с. 139.

Підсумок, що породив французьку революцію і всі подальші заколоти. Числа ці повинні вогнем палахкотіти у мозку людському.

Втім, Кене також не бачить вогню. Інакше він не став би на всі часи утверджувати монархію і деспотизм. Одиниця з мінусом (о, це не проста одиниця – це Антихрист, тобто Антихрист!) з'являється саме тому, що земля належить **класові власників** – королю і поміщикам. Клас цей нічого не виробляє. А якщо й виробляє щось, то всього лише владу, насильство. Антилогос...

На попередніх сторінках ми згадували деякі язичницькі тексти.

Та чи тільки язичники лишали нащадкам цей найгрізніший з усіх законів? Христос нам ближче – подивимось, що сказано в Євангелії. Ось, наприклад, від Іоанна:

«А Ісус відказав: «Скажіть людям сідати!»
А була на тім місці велика трава.
І засіло людей числом із п'ять тисяч».

Що відбулося далі, читач добре пам'ятає: Христос п'ятьма ячмінними хлібами нагодував п'ять тисяч людей.

«І, як наїлися вони, Він говорить
до учнів Своїх: «Позбирайте куски
позосталі, щоб нічого не загинуло».
І зібрали вони. І дванадцять повних
кошів наклали кусків, що лишилися
їдцям із п'яти ячмінних хлібів».

Сьогодні лише неосвіченим людям необхідно доводити, що жоден релігійний міф не можна розуміти **буквально**. Христос – Бог Сонця, Агнець. Господь Вседержитель – Світло-Творець, який, власне, і є Всесвіт.

Чи існував Христос як реальна особистість – ми цього не розглядаємо. За нашим переконанням, міг бути! Але, звичайно, гностики підняли образ найвидатнішого з проповідників Істини до космічних узагальнень. Його земну біографію вони з'єднали з міфом, вклавши в цей міф **найголовніше**, заради чого Христос приходив на Землю: Гносис. І у Гносисі – порятунок людства. Ні в чому більше!..

Чи можна вчинити мудріше, ніж вчинили гностики? Зрештою, божественне (чи сатанинське) в людині – це його думки і його діла. І кожна людина, яка відчуває духовний зв'язок із Світлом-Творцем, – є Христос, Син Людський, Боголюдина.

Але яку роль виконує число 6 у християнстві? Ту, яку ми у нашій роботі приписуємо гравітації: сатана, шестирукий бог зла, або шестилапий звір. Ось що говориться в Апокаліпсисі:

«Нікому не можна буде ані купувати,
ані продавати, окрім того, хто має це накреслення,
або ім'я звіра, або число імені його.
Тут мудрість є. Хто має розум,
той знатиме число звіра; бо це
число людське. Число його 666».

Так і хочеться сказати: йдеться про закриті розподільники. Ані купувати, ані продавати. Чи ж це не політекономія?..

Чи треба далі роз'яснювати, хто нас заплутує? Якщо поглянути на апокаліптичні рядки, які містяться вище, ми побачимо там і 7 мільйонів українців, загублених звіром, і вбитих у ГУЛАГу.

Та ось що вражає: сучасна фізика тільки на 0,01 не вписалася в древню метафізику.

Ми вже казали, що наша фізика з необхідності **геоцентрична**. Те ж саме про неї каже Ф. Енгельс: «Вся наша офіційна фізика, хімія й біологія виключно **геоцентричні** (підкреслено Енгельсом. – М. Р.), розраховані тільки для землі»¹.

Річ у тому, що субстанція **безрозмірна** – там немає сантиметрів, грамів і т. ін. Там є певні числа, що в давні часи були відомі тільки втаємниченим. Фізика чисто емпірично виробила надзвичайно гармонійні земні співмірності, за допомогою яких навчилася переводити **субстанціональне** у земне.

І от:

$$\gamma = (6,67 \pm 0,01) \cdot 10^{-8} \text{ см}^3 / \text{г} \cdot \text{сек}^2.$$

Це одна з найважливіших світових сталих – **гравітаційна стала**. Якщо відкинути співмірності і оголити число, то це і є число звіра: 666.

Можна скептично посміхнутися з цього приводу, а можна й замислитися...

Втім, останній приклад безпосередньо справи не стосується. Він усього лише показує, що древні філософи були не такі вже беззбройні, аналізуючи природу: вони **бачили і розуміли** субстанцію.

І Світло-Творець розуміло їх...

Таким чином ми підійшли до розгадки найважливішої для земного людства таємниці, якою ось уже 200 років оповита «Економічна таблиця» Ф. Кене.

Справді, звідки ми одержуємо біологічну енергію, окрім зерна і соломи? Сіно, коренеплоди. Звичайно, їх також слід враховувати. Ми їх враховуємо, приєднуючи до соломи. Якщо порівняти кількість зернових і кількість інших культур, то стане зрозуміло, що солома разом із коренеплодами в енергетичному забезпеченні тварин

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. – т. 20, с. 553.

відіграє приблизно ту саму роль, яка у нашому харчуванні належить хлібові.

Частину зерна ми також згодовуємо худобі, але це можна розглядати як обмін хліба на м'ясо.

Словом, на хлібних злаках тримається вся біологічна енергетика планети. Сіно має стільки ж кормових одиниць, скільки їх міститься в соломі. Саме тому в наш час залишилося так мало нерозораних пасовищ. Луки не орють тільки там, де землі занадто ненадійні і тому їх вигідно тримати під травами.

Отже, ось як виглядають п'ять благословінь Світла або ж п'ять хлібин Христових:

Солома – 2.

Зерно – 3.

Так ми отримуємо п'ять рівновеликих одиниць біологічної енергії, які беруть участь у «Таблиці» Ф. Кене.

Та ось питання: чому саме так, а не інакше розподіляється енергія в хлібних злаках? Це схоже на дитяче питання, однак саме дитяче питання заслуговує значно більше уваги, ніж йому приділяє наука. У ньому прихована велика жадоба пізнання, і щасливий той, у чийй душі ця спрага не згасає до кінця життя.

Треба знати: всі без винятку знаки, які залишили нам сонцепоклонники на всіх материках, різноманітними засобами передають ту саму істину. Тому, якщо Христос і був розіп'ятий колись, то кров Його пролита немарно: Він передав нам велике Знання. Ось чому і кажуть, що Христос постраждав за гріхи людські. Але якщо ледар думає, що він вже **спокутий кров'ю Христа**, то це, звичайно, велика помилка.

Однак повернемося до злаків. З погляду біологічної енергетики рослини не помирають – вони *працюють* у гумусному шарі планети, їхня праця виражена двійкою в соломі. А Трійця...

Це і є Світло-Творець! Додаткова, нова Енергія Прогресу, яка годує і веде до неба.

Субстанція. Джерело Життя, її тіло й дух її...

ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУЛИ ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ

П'ЯТЬ ХЛІБИН ІСУСА ХРИСТА

Войовничий атеїст, побачивши у підзаголовку ім'я Христа, вигукне: «І це ви називаєте наукою? Це всього лише богословський трактат». Відповімо нашому опонентові.

П'ять енергетичних одиниць, втілених у злаках, не випадково зашифровувались стародавніми людьми. Чи це була пентаграма (у Піфагора), чи п'ять благословінь Світла (у китайців), або вони запроваджувались у назву натуральних чисел (у шумерів). Не випадково тому, що сама тільки біологія або агрохімія не можуть дати уявлення про космічну сутність цієї п'ятірки. Усе було б спрощено, якщо б ми гадали, що істина закінчується на цьому. Ні, тут лише з'являються зримі, надійні шляхи до неї.

До речі, піфагорійська пентаграма підноситься на стінах Кремля. Піонери, вітаючи один одного, підіймають над головою п'ять пальців. Та найбільш яскраво цей піфагорійський знак бачимо у піонерських багаттях. Знімається шар землі у вигляді п'ятикутної зірки, заглиблення закладається хмизом – і до зірок злітає п'ять вогняних крил. Піонери у світі багаття читають вірші або слухають оповідання ветерана про подвиги на фронті.

Тепер уявіть, що замість зірки в землі викопаний і заставлений хмизом православний хрест. Ото був би переполох! Багатьом би це так не минулося...

Адже для послідовних атеїстів знаки віри взагалі не повинні мати поважного значення. Якщо ж вони мають значення, то це не атеїзм, а тільки фідеїзм – новий вид релігії.

На чому, власне, засноване шанування п'ятикутної зірки? Що приховано в цьому символі? Нам дадуть відповідь: комунізм переможе на всіх п'ятьох материках.

Таким чином, знак віри заснований виключно на «суспільній субстанції».

Ми запитаємо: а на шостому? Адже материків шість, а не п'ять.

Тут виявиться, що Антарктида не враховується, але чому саме – ніхто не знає. Сьогодні навіть Місяць увійшов до сфери політичних інтересів. Та ще як увійшов!..

Й усе ж таки саме знак віри буде захищатися з релігійною ревністю. Чи не дивно це для атеїстів? Адже він, цей воістину великий знак, у подібному тлумаченні не має ніякого сенсу. Точнісінько так, як і сама «суспільна субстанція». Релігійні люди насправді виявляються послідовнішими матеріалістами, ніж ми: їхні знаки віри стосуються глибинних властивостей матерії як суб'єкта.

П'ятикутна зірка йшла до нас через тисячоліття **разом з хрестом** як символ єднання людини з Світлом-Творцем. Піонери, самі цього не усвідомлюючи, біля свого багаття повторюють те, чого вчили людей і Рама, і Піфагор, і Христос.

Але чому вони не усвідомлюють? – ось питання. Адже йдеться про найвеличніший закон природи – про той закон, що називався Богом.

«Знову ви заговорили про Бога, – скаже атеїст. – Навіщо це вам? Не розводьте попівщину».

Запитаємо опонента: ви проти Бога чи тільки проти попівщини?

Він відповість: «Бога немає, є матерія». Припустимо, що ми заговорили з освіченим атеїстом, котрий має уявлення про матерію-суб'єкт, матерію як Світло-Творця. Запитаємо: яка різниця – напишете ви слово «суб'єкт» з великої чи з малої літери? Хіба справа в літерах чи словах, а не в суті?..

І тут ми виявимо найнеприємніше: атеїст – зовсім не атеїст. Він віруючий. Проте його релігією стала **політика**. І знов же: це сталося внаслідок суспільно-політичної субстанції.

Він не здатен висунути будь-які поважні аргументи. Звичайно ж, не ми створили Всесвіт, а Всесвіт створив нас. Це йому відомо. Відомо також, що Всесвіт – це вся природа в цілому. Отже, субстанція. Істинна, єдина, а не «суспільно-політична». І нічого не поробиш – її доведеться визнати у ролі **Суб'єкта Творення**.

Слова найчастіше вживаються людьми за звичкою – як одяг чи меблі. Але істинний філософ у слові пізнає сутність.

Ми вже з'ясували, що в нашому розумінні означає слово «Бог». Оскільки ми досліджуємо не тільки політекономію, але й релігію, то нам від цього великого поняття не відійти. І ось виявляється: якоїсь іншої суттєвості, окрім матерії як суб'єкта, у цьому понятті ніколи не існувало. То що ж нам лишається робити – заради політики зректися Істини?..

Політика змінюється, Всесвіт залишається. Заради минушого не можна відкидати вічне. Бо в цьому випадку ми відкидаємо самих себе.

Що до строго наукової термінології, то у нас також немає вибору: якщо вже **п'ять хлібин**, разом з ними повинен з'явитися Ісус Христос. Це Його образ. Займатися плагіатом ми наміру не маємо. До речі, саме з цієї причини кремлівські зірки треба повернути Піфагору – згідно з авторським правом. До того ж, як ми це показали, він був переконаний комуніст. Так само, як і Христос...

Отже, багато тисячоліть тому печерна людина прив'язала камінь до палиці і, обробивши цим примітивним знаряддям землю, засіяла її злаками. Вже не потрібно було щоденно добувати їжу – у людини створився запас на цілий рік. Що ж примножило її працю? Адже раніше людина весь свій час мала витратити на здобування їжі – так само, як це роблять тварини.

Ми вже зазначали, що скотарські народи не змогли створити розвинених держав. Причина та ж сама: трава – слабка енергетична основа, вона має всього 2 одиниці енергії. Вона придатна тільки для того, щоб на ній сидіти, коли Христос годує нас хлібом («Була на тім місці велика трава»). Все це продумано, зважено – інформація, яку

гностики передавали нащадкам, набула таких завершених форм, що ми сьогодні схиляємось перед цією Поезією і цією Наукою. Ні, це – не «Капітал», якого ніколи й ніхто (в тому числі й народні секретарі, які самі себе освятили) не зміг дочитати до кінця. А якими тиражами він у нас виходив! Син явно затьмарив батька – великого Кене. Чи не язичництво це?..

Але є ще одна глибоко прихована причина: **парні і непарні числа**. Здавалося б, ця проблема не має прямого відношення до економіки. Однак придивімося до процесу праці.

Піднявши мотику, людина опускає її. І хоч би скільки вона повторювала такі рухи, хоч би в яких умовах вона це робила, нічого додаткового виробити не зможе, якщо працюватиме тільки сама, тобто якщо в цей процес не втягнені додаткові сили, які діють непомітно для її ока. Припустимо, людина посіяла траву, а не злаки. Нам скажуть: заради трави вона не стала б обробляти ґрунт.

Саме тому людина й не стала б його обробляти, що трава не дасть хліба – **трьох додаткових одиниць енергії**, зосереджених у зерні.

Однак це причина зовнішня, а внутрішня криється значно глибше – вона знову ж таки коріниться в структурі самого простору.

Якби землероб виробляв усього тільки дві одиниці біологічної енергії, у нього нічого б не залишалося для обміну: що виробив, те й спожив. На двох енергетичних одиницях люди існувати можуть, як можуть існувати й тварини, однак ніколи б не з'явився розподіл праці – всі без винятку повинні були б займатися пошуками засобів до існування. Ми ж знаємо, що збирачі їстівних коренів і давні мисливці нічого додаткового не виробляли.

Відбувається це тому, що в усіх вимірах простору дія завжди дорівнює протидії. Енергія, витрачена на працю, має бути поновлена. Енергетичний баланс зводиться до нуля, нічого додаткового немає – отже, немає і зародку виробництва.

Виробництво почалося тільки тоді, коли людина посіяла злаки. І відразу ж набрав чинності закон непарних чисел. Якщо дія дорівнює протидії, то щось додаткове може з'явитися тільки тоді, коли з'являється непарне число, – припустимо, третя одиниця. Третю одиницю трудівник міг би вже не витрачати – віддати її комусь іншому. Але кому саме? І що цей інший може дати навзаєм? Припустимо, він почне виробляти мотики, зробивши це заняття своєю єдиною професією. Але чи виник би при цьому прогрес?

Адже для наступного кроку треба до виробництва включати тварин, а вони потребують корму.

Таким чином ми з'ясуємо, що для того, щоб розпочати виробництво, необхідно мати **не менше** чотирьох одиниць енергії. Тоді одна людина займається землеробством, а інша тим часом виробляє серпи,

плуги, борони і т. ін. Та ось питання: чи змогли б люди за таких умов створити розвинену державу?

Звичайно, ні: адже державних мужів треба чимось годувати.

Ми бачимо, що хлібин повинно бути 5 і аж ніяк не менше. Одна хлібина припадає селянинові, друга обмінюється на серп.

Селянинові для праці обов'язково потрібно мати дві хлібини: у польових роботах бере участь не тільки людина, але й робоча худоба. Чи то солома, чи зерно – все це хліб. У неврожайний рік тварини не мають нічого, окрім соломи. В рік урожайний селянин підгодує зерном птицю, свиню – і тоді на його столі з'явиться не тільки хліб, але і м'ясо. Тут селянин вступає в обмін із самою природою – обмінюється хлібом на м'ясо. Але і солома, і зерно повністю включені у виробництво. Солома включається навіть тоді, коли нею не годуватимуть худобу, а використовують як підстилку: разом з гноєм вона попадає в ґрунт і стає добривом. Але якщо її спалюють, вона тільки збільшує парниковий ефект в атмосфері.

Три хлібини ми вже витратили: дві дісталися селянинові (засоби до існування для нього та корм для худоби), одну хлібину він передав ковалеві, отримавши натомість сільськогосподарське знаряддя.

Однак настають такі часи, коли робоча худоба витісняється машинами, а вони надзвичайно посилюють ерозію землі. Мінеральні добрива без органіки погіршують структуру ґрунту. Машини ж, як добре відомо, гною не виробляють. Таким чином, тільки м'ясна і молочна худоба відновлює втрати органіки в гумусі, а цього мало. У фермера з'являється потреба в третій енергетичній одиниці. Сюди входять витрати на мінеральні добрива, сільгоспмашини, паливо, а також на різке збільшення кількості худоби і постійну боротьбу з ерозією ґрунту. Без збільшення рогатого поголів'я ця боротьба виглядає безнадійно.

Отже, землероб потребує і третьої хлібини. Практично ця потреба задовольняється лише тоді, коли весь врожай (усе зерно) дістається землеробу. І як тільки держава перестає відбирати лишки хліба у землероба, відразу починається зростання врожайності, з'являється достаток продуктів харчування. Звідси походить капітал – лише звідси!..

Таким чином ми використали чотири хлібини: три залишаються в землеробстві, четверта надходить до міста, щоб нагодувати ремісників і робітників.

А де ж п'ята? І тут з'являється третя особа. Буде це письменник, чиновник чи філософ – для природи не має значення. Важливо те, що третя особа не може запропонувати нічого навзаєм, окрім пісень, молитви, мудрих повчань або ж влади. Влада скріплюється законом, у закону з'являється озброєна охорона. Так виникає держава.

А нам відомо, що третя особа не обмежується шматком хліба – принаймні тоді, коли в її розпорядженні опиняється влада. Починаєть-

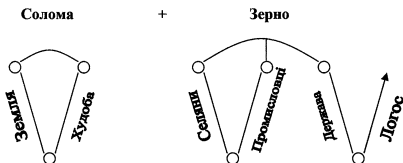
ся перерозподіл усіх енергетичних одиниць. Цілі хлібини дробляться, бо з п'яти потрібно виготовити шість.

Створюється динамічна система, в якій 6 потоків зобов'язані пройти по 5 каналах. Цілком природно, тут виникає конфліктна ситуація, про яку Ж. П. Марат каже: «Усі людські установи походять з людських пристрастей».

З людських, але не класових!..

Саме ця обставина і стоїть в основі суспільного розвитку. Тут приховані всі механізми, всі рушійні сили прогресу.

Ось який вигляд має формула енергії прогресу, до якої ми так довго підводили читача:



Нехай навіть не з'явиться Небесний Вогонь у твоєму мозку, читачу, однак ти знай: усе це твориться з Небесного Вогню. Перед тобою тіло Бога. І дух Його – Логос.

А якщо говорити по-земному, то слід робити так, як робили наші предки: підняти праву руку і лічити на пальцях. Загни, читачу, два пальці, а три склади у Трійцю. Це є солома і зерно. Якщо ти хочеш сказати, що в зерні – свята Трійця, залиш загнутими два пальці і хрестись. Але якщо ти бажаєш нам повідати, скільки хлібин має право витратити держава та промисловість – загни три пальці і хрестись двома. Не ображайся на те, що хрест – це знак «плюс». Ти – космічний іон і живеш зі знаком «плюс» або «мінус». Випишемо ще раз:

Держава – 1

Промисловість – 1

Землеробство – 3

У землеробстві одна енергетична одиниця дістанеться людині, друга – худобі, третя – землі. І тільки при такому розподілі земля перестане виснажуватися. Щоб цей баланс завжди зберігався, треба все зерно залишати в землеробстві і звідси починати ринковий обіг.

Повторимо, що в основі **рівновеликих величин** стоїть закон збереження і перетворення енергії, а також квантовий характер світлового

руху. **Не може** бути вироблено більше, ніж надходить енергії у хлібі. Сіно, коренеплоди, фрукти і т. ін. умовно об'єднаємо в тих двох одиницях, які стосуються соломи. Гроші є відображенням цієї енергії. Перевірено, доведено, описано в «Капіталі», що **норма прибутку** при капіталістичному засобі виробництва **однакова** в усіх сферах економічного життя. Якись поодинокі відхилення не враховуються – це всього лише сплески, що відразу згасають.

Тече сонячна кров – і всюди її стільки, скільки виробляє на Землі вогняне серце планетної системи.

Під Логосом слід мати на увазі все, що не є **матеріальним** виробництвом. Тут і державний апарат, що виробляє насильство, і наука, що виробляє знання. Мистецтво, література, релігія. На жаль, насильство та істина на деякий час повинні об'єднатися в Логосі, але між ними точиться споконвічна боротьба.

Боротьба точиться за п'яту одиницю – тобто за додаткову вартість. Адже саме п'ята одиниця і є воістину додатковою! Тобто, може бути за умови, якщо вона не поглинається третьою особою. А точніше, третім класом – тобто державним апаратом.

Ця динаміка виглядає надзвичайно складно: хлібини дробляться, з 5 може бути виготовлено і 6, і 4. Останнє досягається тоді, коли 2–3% годує 97–98% населення, а держава є демократичною і живе скромно. Тоді зростання біологічної енергетики набирає такого розмаху, що продукти харчування стають надзвичайно дешевими. І це є прихід Спасителя. Саме так, а не інакше, має бути прочитаний міф про друге пришествя.

Що стосується шостої, то ми це знаємо з радянської дійсності. І немає в світі страшнішого знання!..

До церкви ми не несемо більше, ніж можемо пожертвувати на її потреби.

Державний апарат відбирає **силою**.

Але втім-бо й річ, що до появи розвиненої промисловості п'ята одиниця не може не поглинатися. Адже саме промисловість призводить до різкого скорочення сільського населення. Саме машини звільняють землероба від необхідності тримати робочу худобу. В дію вступає досі невідома енергія – енергія вугілля й нафти. Вона замінює собою енергію зерна і соломи. І тільки тут починає з'являтися зародок абсолютної додаткової вартості – енергія прогресу. А коли скінчаться нафта і вугілля, повинна перемогти атомна енергетика – іншого виходу немає.

При тоталітарній державності навіть промисловість не в змозі вивільнити п'яту одиницю для прогресу. Суспільство нагадує трьох пішоходів, які йдуть на п'яти ногах. У кого саме немає ноги, вони до ладу не знають, але рухатися їм важко, надзвичайно важко. Усе поїдаючи, нічого не повертаючи землі, люди все одно не можуть насититися.

ЧОМУ ВИСНАЖУЄТЬСЯ ЗЕМЛЯ?

Окремо слід зупинитися на шостій лінії, яка йде до Космосу – при тоталітарній структурі для неї місця на Землі не залишається. Так, це – Логос. Це Христос...

Спаситель розп'ятий на хресті владолюбцями, книжниками і фари-сеями. Вони продалися властям предержажим – разом з ними ділять здобич, забираючи у трудівників те, що прийшло з неба заради нашого руху вгору – по щаблях космічної еволюції.

Дух Істини нездатний прижитися в одному гнізді з хриstopродав-цями. Він покидає їхнє гніздо. Вони продовжують грабувати, не підозрюючи, що незабаром настане такий час, коли **сама земля** повстане проти них – здибиться, як змилений кінь, і нікому не втриматися в сід-лі. І на тронах. І в міністерських кріслах...

Не втриматися тому, що відбувається виснаження землі. А воно відбувається тому, що з **п'яти** хлібин виготовляється шість. При цьо-му, звичайно, землі не повертається енергія, яку у неї відбирають. Зем-ля виснажується.

Спочатку цей процес ледве помітний або непомітний зовсім. Але чим активніше розвивається суспільство, тим швидше приходить воно до виснаження землі. Процес цей неминучий, його змушена пережити будь-яка нація, що вступає до періоду індустріалізації. Непомітно для нашого ока енергія гумусного шару переливається в енергію промис-лових підприємств.

І саме тому, що на 5 продуктивних каналів авторитарна держава має 6 каналів поглинання, в перші десятиріччя бурхливого розвитку промисловості відбувається надзвичайно швидко виснаження природ-ної родючості землі.

Так, наприклад, напередодні французької буржуазної революції земля була виснажена настільки, що народ голодував. Саме голод і стає причиною всіх революцій.

Французька буржуазна революція розкувала виробничі сили краї-ни. Та мало минути 200 років, заки Франція відновила родючість землі і почала збирати в середньому до 40 центнерів зерна з гектара. Поволі, дуже поволі відновлюється виснажена земля! Якщо уявити виснажен-ня землі в масштабах усієї цивілізації, то у нас не залишиться надії на її відновлення взагалі. Тому, звичайно, значно розсудливіше не доводити землю до виснаження.

Коли ж земля починає відновлюватися? Тепер, коли ми пов'язали капітал з енергетичною природою злаків, легко зробити висновок, що для відновлення родючості землі слід усунути тоталітарну державу.

Доки залишається держава, залишаються управління і армія. Так, звичайно, вони можуть бути меншими, ніж сучасні. Навіщо стільки? Та

все ж вони залишаються. Усунути з суспільства вчених, митців, письменників і т. ін. також неможливо: інтелігенція – це мозок народу, Логос. Чим закінчується його розп'яття – добре видно з долі Римської імперії. Та й з нашої долі можна зробити деякі висновки.

Промисловість також необхідна – саме вона перетворила нашу цивілізацію з двовимірної у тривимірну, тобто дозволила подолати висоту. Це не наша забава, а веління природи, її необхідність.

Щодо селянства, то тут діє не адміністративна воля, а складний економічний процес. І все ж це єдиний клас, який може бути усунений самою природою – тобто з класу перетвориться на прошарок настільки нечисленний, що його вже не можна вважати класом. Природно, йдеться не про сферу виробництва, а про клас як частину народу.

Таким чином землероб, який стояв біля витоків виробництва, поступається місцем більш прогресивним класам суспільства й сам зливається з ними. Але землеробство, звичайно, при цьому лишається як генератор капіталу.

Кене намагався увічнити монархію і селянську працю. Він навіть не підозрював, що клас виробників відіме першим. Не відіме сфера виробництва, однак клас як плоть суспільства – як народ – перейде в інші сфери, звільнивши місце техніці. Його «Економічна таблиця» не дозволяла цього зрозуміти. З формули енергії прогресу (в її зіставленні з дійсністю) це добре видно.

Але подивимось, у чому ж полягала головна помилка Маркса? Безумовно, в його утопічних уявленнях про відмирання бюрократичної держави одразу ж після пролетарської революції. Робітники, мовляв, повинні заступити дорогу бюрократам – силою зброї відстояти економіку від розбазарювання додаткової вартості верхівкою.

Насправді силою зброї цього досягнути **взагалі не можна** – місце для Логосу в суспільній плоті готує тільки Капітал. І це місце з'являється не через відмирання держави, а через відмирання селянської праці.

У нашій країні також спостерігається, з одного боку, значне зниження врожайності, а з другого – різке зменшення класу селян. Поняття класовості у даному значенні (клас робітників, клас селян) не можна плутати з класами за Кене, де класи виступають як сфери виробництва. Не маючи перед собою формули енергії прогресу, дуже непросто розібратися в цьому складному явищі. Те, що клас селян зменшується, досвідчених економістів, звичайно, не лякає. Але чому знижується врожайність? Звичайно, нам хотілося б, щоб вона не знижувалася – це дуже небезпечний процес.

Проте закон збереження і перетворення енергії – це всеосяжний закон Світобудови. Уникнути його впливу людина не може – для цього їй довелося б вийти за межі Всесвіту.

Об'єктивність зобов'язує нас якось врівноважити емоційні сплески в ідеологічній боротьбі між нами і Заходом.

Так, ми не можемо вибачити Сталіну тих жахів, у які він ввергнув наш народ своєю економічною політикою.

Нам ще доведеться розплачуватися за цю сталінську авантюру. День цей не за горами.

Та коли західні економісти говорять про наше сільське господарство, вони порівнюють його зі своїм не в історичному плані, а **за сучасним рівнем**. Це вже зовсім неправильно!..

Європа просто забула, як довго їй довелося бродити по власній крові. Процес відмирання селянської праці, перетворення селянства з суцільно неписьменних людей у сучасну інтелігенцію та робітників, які мало чим відрізняються від інженерів, – цей процес у нашій країні ще незавершений, але ми на шляху до цього. Адже мета природи та основне призначення людини саме **в цьому**, а не в тому, щоб похвалитися перед сусідом автоматичною пральною машиною. Дух, а не плоть – ось що перемагає в людині.

Так, цей процес відбувається у нас небезболісно. Але хіба він безболісно відбувався в Європі? Адже там він тягнувся майже два століття і супроводжувався грандіозними битвами та громадянськими війнами, відголоски яких долинали до нас, заливаючи кров'ю і нашу землю. Тільки Америці вдалося порівняно легко впоратися з труднощами переходу на промислові рейки. Але у неї зовсім інша доля. Америці майже не довелося вливати селянство у більш прогресивні класи суспільства – селян там фактично не було. Були плантатори, були фермери, які аж ніяк не нагадували селян у нашому розумінні. Відразу ж почала розвиватися промисловість. А саме процес перетворення селян в інші класи складає основу виснаження землі. Його можна назвати **переходом у третій вимір** – суспільство опановує висоту. Це воістину космічний процес, хоча ми й не розуміємо його космічної суті. Для нас космос починається тільки на Місяці, а на Землі ми його не помічаємо.

Та вже одне те, що суспільство вливає до своїх артерій капітал, є корисним. Припиняється виснаження землі – капіталіст бачить, що погано угноєна земля не дає прибутків. Економічний процес набуває природного напрямку: спочатку треба нагодувати землю, а потім вона нагодує суспільство. Тепер держава не має можливості розбазарювати багатства нації – капітал веде найсуворіший облік доходам та витратам. Він уміє виставити перепони проти засилля бюрократії, з нього зайвого не візьмеш.

Так десятиріччями й навіть століттями капітал крок за кроком поліпшує структуру землі, підвищуючи врожайність. Чим більше хліба, тим більше людей можуть піти з села до міста. Адже зрештою саме кількість хліба визначає кількість міського населення: мало хліба –

повільно ростуть міста або не ростуть зовсім. На землі людина якось може прогодуватись, а місто годується виключно за рахунок торгівлі.

Збільшується міське населення – прискорюється зростання промисловості. А це, в свою чергу, підвищує механізацію сільського господарства.

Регулятором економіки при капіталізмі завжди є родючість землі.

ПРО ПЕРШУ ОДИНИЦЮ ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ

Тепер повернемося до нашої формули – що ж з нею станеться, коли один з класів буде усунений прогресом суспільного розвитку?

Знову слід уточнити: не клас як сфера, а клас як мільйони трудівників – селян, котрих витіснили з виробництва сучасні засоби обробітку землі та автоматика в тваринництві. Фактично сьогодні землеробство й тваринництво перетворилися на галузь промисловості, хоча це віддавна інша сфера – сфера, де панують сили природи. І, виходить, енергію прогресу виробляють вони – людина тільки спрямовує процес, як спрямовують потік води у поливному землеробстві. Трудівник воду не виробляє. Так само він не виробляє сонячні промені. Але трудівник може все це спрямувати оптимально, з найбільшою користю.

Ми навіть без особливих теорій бачимо відмирання селянської праці. Там, де володарює капітал, знижується вартість продуктів сільського господарства. Чому?

Бо ми отримуємо в найчистішому вигляді енергію прогресу! Так, це і є те, що фізіократи називали «чистим продуктом». Одиниця **абсолютної** додаткової вартості. Перша одиниця. І якщо вона все ще бентежить нас і викликає деякий сумнів, то лише тому, що її енергетичне забезпечення не вічне – воно тримається на виснаженні запасів вугілля й нафти. Але якщо судити з таких позицій, то виходить, що ніхто в світі не виробляє енергію прогресу – вона можлива тільки за умови, що цивілізація повністю перейде на атомну енергію. Цілком можливо, що це буде водень, запаси якого на Землі невичерпні. Нас втішає той факт, що атомна енергетика почала розвиватися задовго до повного виснаження природних енергетичних ресурсів. Тому, зробивши необхідне застереження, ми не будемо більше вертатися до даної проблеми. Умовимося, що одиниця додаткової вартості в капіталістичному суспільстві є абсолютною, а не відносною. Тобто є саме тим, що ми називаємо енергією прогресу.

Але яку величезну можливість вона народжує! Щоб переконатися в цьому, досить кинути погляд туди, де процес відмирання селянської праці вже завершений.

З другого боку, ми зобов'язані передбачати і власні труднощі. І якщо їх пояснити науково, – з позицій самої природи! – то люди зрозуміють, що звинувачувати у цих труднощах, по суті, нема кого. Хоча ми, звичайно, будемо посилати прокляття на адресу Сталіна, проте, озираючись на Францію чи на інші західні країни, зрозуміємо, що перетворення країни з аграрної в індустріальну – повсюди процес надзвичайно болісний і навіть кривавий.

Не обійшлося без крові навіть в Америці: війна між Північчю і Півднем була війною за звільнення капіталу від рабовласницьких форм економіки.

Чи була ця війна класовою? Очевидно, цю війну можна так назвати: **власники землі дійсно є класом**. У цьому випадку навіть не класом феодалів, а класом рабовласників. Проте не можна переносити класові відносини колишніх економічних формацій на капіталізм: він тим і відрізняється, що **звільняє від виснаження землю**. А її можна визволити від виснаження тільки в тому разі, коли виробляється додаткова вартість.

Класова структура капіталізму інша: капіталісти вже нікому не зобов'язані виплачувати ренту – отже, одна з ланок у суспільному організмі відмирає.

Ні, це ще не відмирання держави. Однак держава при цьому **відлучається від землі** – вона вже не має можливості її виснажувати.

Капіталіст – зовсім не феодал. Його багатства ростуть не тому, що король нагородив його землею. Він зобов'язаний знаходити інші шляхи для свого збагачення. Так, він жорстокий експлуататор. Але з **виробничої** точки зору він невіддільний від капіталу так само, як феодал від царської бюрократії. І так само, як невіддільний від капіталу сам робітник.

Тому капітал перетворюється у самодіючий економічний організм, заснований на сферах виробництва – **землеробстві й промисловості**. Перерізати ці сфери штучним поділом на класи не можна, про що ми вже казали.

Що стосується Америки, то рабовласницької держави там не існувало – були рабовласники. І феодальної держави не було. Тому Америці було легше від усіх: держава в особі Лінкольна являла Капітал, змитаючи всі перепони на своєму шляху. Земля, угноєна сотнями тисяч убитих бізонів (їх убивали заради цього!), земля, яку **ніколи** не виснажували, відразу ж розпочала нарощувати капітал. Ось чому Америка виявилася багатшою від усіх. Навряд чи тут є привід для особливої гордості – просто щаслива доля. Але боротьба за порятунок життя на Землі в Європі була активнішою. І в нас теж...

Європі та Росії довелося пройти через виснаження землі. Європі раніше – її земельні багатства не можна порівняти з російськими. І тому там раніше було покінчено з феодальною бюрократією і раніше

запанував капітал. У Росії він, по суті, ще не встиг закріпитись, як відбулася революція.

Так, наприклад, напередодні Жовтневої революції 42% земельних угідь усе ще перебували в руках поміщиків. Росія, по суті, залишалася напівфеодалною країною. Процес розпаду поміщицького господарства дуже яскраво відображений у творчості Буніна. А Бунін – наш сучасник...

Шлях докапіталістичного розвитку не був вичерпаний – ось у чім справа! Один чиновник розщепився на двадцять чиновників, та й тільки. З морального погляду їх тепер важко обвинувачувати – часто вони живуть гірше за робітників. Але за законом **рівновеликих величин вони є держава, клас** (разом з ученими та творчими працівниками), – тому **загальною кількістю** роблять те ж саме, що й нечисленна феодална бюрократія: **виснажують землю**.

Чомусь виходить так, що народ спочатку доводить землю до виснаження, а потім стихійно шукає вихід з голодного закутка. Й, звичайно, приходить до капіталізму – іншого виходу в нього немає, бо немає його і в самій природі. У будівництві соціалізму нам допомагали величезні природні багатства. Якщо б ми не мали можливості орати все нові й нові землі, наша країна не досягла б такої промислової могутності. Однак неораних земель більше немає. Це, звичайно, пояснює, звідки ми можемо отримати енергію прогресу.

Надзвичайно важко сьогодні вирішувати ці питання. Але чи є у нас вибір? Якщо б він існував у самій природі, то з'явився б і у нас.

У природі його немає – капітал замінити так само нічим, як нічим замінити фотосинтез. Сонце і земля незамінні, а саме вони і стоять в основі капіталу.

Недолуга, надзвичайно недолуга економічна реформа, яку замислив Косигін, наштовхнулася на непереборні труднощі. Це свідчить про те, що жодні напівзаходи нам не допоможуть. Вони так само неможливі, як і «напівкапітал» чи «напівсубстанція». Такі закони природи.

Найгірніше, що нас очікує в разі безкомпромісної реформи, – це нечуване **безробіття**. Західний капіталізм навчився тримати безробіття у відповідній рівновазі. Це схоже на щеплення, яке виробляє імунітет. Нам же доведеться тяжко перехворіти – імунітету у нас немає.

Проте сьогодні ми ще здатні якось допомагати безробітним. А що буде завтра? Адже економічні процеси незворотні. Дива чекати нічого – воно до нас не прийде. Ми зобов'язані самі вирішувати свою долю.

Якщо зберігатимуться добрі стосунки, нам допоможуть західні країни. Вони надзвичайно зацікавлені в нашому економічному відродженні: адже це зніме всі конфлікти, назавжди усуне небезпеку війни і, по суті, дасть людству гарантію в тому, що наша цивілізація – безсмертна!..

Але якщо егоїстичні інтереси окремих осіб візьмуть гору і ми не знайдемо спільної мови з Заходом – на нас чекає загибель. Немає га-

рантії і в тому, що ми не потягнемо за собою у могилу всю цивілізацію в цілому.

Подивімося на нашого східного сусіда, країну, яка за кількістю населення наближається до мільярда. Ця країна чомусь розвивалася так, як розвивалися всі колишні цивілізації – тобто жива речовина гумусного шару протягом тисячоліть перероблялася на живу речовину людських організмів, однак технічний прогрес навіть не починався. Важко знайти правильне пояснення цьому явищу. Однак факт залишається фактом: «пролетарська» революція відбулась у країні, де майже повністю відсутня промисловість. Кількість промислових робітників у Китаї настільки низька, що з фізичної точки зору це ще не клас. Китайська нація за шість тисячоліть так і не зуміла оволодіти третім виміром простору. І якщо нам важко було перетворити селянство на прогресивніші класи, то що ж можна казати про Китай, де до того ж відсутня будь-яка можливість збільшити кількість орної землі? Застосувавши формулу енергії прогресу до цієї країни, ми наочно переконаємося, наскільки вона далека від можливості побудови істинного, а не декларативного соціалізму. І якщо її населення буде рости (а воно росте!), то що ж в його розпорядження може надати природа? Залишається єдиний вихід – війна. Про це й говорять керівники Китаю.

Буде війна з Китаєм чи її не буде – залежить від того, чи ми зуміємо об'єднати свою економіку зі світовим капіталом, чи не зуміємо. Китай не зможе навіть подумати про війну з усім цивілізованим людством.

Проте на тій економічній основі, яка існує в нас сьогодні, ми не об'єднаємось із Заходом – це неможливо. Ми лише поступово будемо втрачати свою економічну незалежність і, зрештою, перетворимося на колонію Заходу.

Ось куди ми прямуємо. Це в кращому разі. А в гіршому – нас знищить мільярдний Китай.

Проте запитаємо: а що змінилося б, якщо б китайцям дійсно вдалося заволодіти Сибіром? У розпорядженні цієї нації було втричі більше часу для нарощування прогресу, ніж у європейських народів. А ми ще молодші – китайська держава у п'ять або шість разів старіша за нашу. Що ж завадило китайцям здійснити головне призначення будь-якої держави і будь-якого народу? Те, чим захоплювався Ф. Кене: китайський деспотизм, заснований на давній філософії, що є такою недосконалою для розуміння. Тільки деякі мудреці розуміли «Книгу Змін» і «Книгу Великої Таємниці». Для інших людей це була таємниця, в яку треба сліпо вірити, хоча й неясно, чого вона від людини вимагає.

І тут ми ще раз зобов'язані віддати належне гностикам, які створили образ Христа. В образі цьому злита величезна емоційна сила і те Знання, що в китайських релігійних пам'ятниках зашифровано у вигляді піфагорійського Числа. Числа як всесвітньої абстракції. Так,

всесвітнє Число несе кістяк Істини. Але Істина – це не тільки кістяк. Її треба одухотворювати, втілюючи у живий образ...

Що краще, що гірше? Треба судити за кінцевими наслідками.

Ми бачимо, що християнська релігія виховувала діяльний дух народів, нетерпимість до деспотизму, готовність піти на хрест в ім'я Істини. І навпаки: східні релігії (Китай, Індія) відволікали людей від боротьби за свободу у сферу пасивного споглядання.

Христос прийшов на землю, щоб **померти за народ** – такий це образ! Він породив безліч подвижників Істини. Важко зрозуміти, чому подвиг Христа менш цінний для нас, ніж подвиг Прометея. Мабуть, усе ще діють забобони – навіть серед атеїстів. А можливо, найбільше саме серед атеїстів, які стали фідеїстами і вульгарними матеріалістами, що, по суті, те ж саме. Віра у **видимість** – це сліпа віра найнижчого порядку...

Навряд чи варто переконувати читача, що в хлібинах Христових і в числі звіра, яке водночас є «числом людським», ховаються ті ж самі істини, що й у «Книзі Великої Таємниці».

Різниця не в самих знаннях – знання, по суті, однакові. Різниця всього лишень у формі їхньої передачі далеким нащадкам, про яких так піклувалися гностики. Вони знали, як важко оволодіти цими знаннями. Але вірили також і в те, що люди до них обов'язково прийдуть. А коли прийдуть, нехай побачать: Гносис уже не раз приходив на землю! І це повинно підказати нащадкам, які величезні таємниці в ньому сховані: життя вічне або неминуча загибель...

Шестипалим звіром, звичайно, є гравітація. Тому нам довелося так багато говорити про структуру простору, про його полярності, про трикласовість і т. ін. Перемогти цього звіра здатна тільки розвинена промисловість, яка відсікає дві лапи з шести. Але й це ще не межа – вона зобов'язана відсікти не дві, а чотири лапи! Таке її історичне призначення.

І п'ять хлібин, і ясла для худоби – це, звичайно, алегорії. У цьому немає жодного сумніву.

Однак запитавмо католицьких богословів: чому 1 Травня проголошене днем Йосифа Плотника?..

Тому, звичайно, що Тесля – це постать стародавності, з якої бере історичний початок сучасний робітничий клас. Адже він виріс з ремісників, як промисловість виросла з мануфактур.

Йосиф Тесля – **не батько** Ісуса Христа. Це дуже важливо. Але все ж він стає його батьком.

Так і промисловість: не виробляючи енергії прогресу (її виробництво можливе тільки в землеробстві), вона зумовила відмирання селянської праці і, по суті, перебрала на себе її обов'язки. Тепер вона несе на своїх руках Земне Немовля, яким є саме людство.

Щодо Диви Марії, то це єгипетська Ізіда або грецька Деметра. Гумусний шар планети як **суб'єкт родючості**.

Христос – це Логос. Він же – Енергія Прогресу. Але це не зменшує його образ, а навпаки – звеличує.

Христос воскресає тоді, коли виникає енергія прогресу – творча енергія Сонця на Землі. Римська імперія відправила його на Голгофу.

Чи буде друга Голгофа? В нас уже була. Час воскресати!..

МІНІМУМ І МАКСИМУМ ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ

Тепер запишемо формулу енергії прогресу так, щоб вона цілком відповідала нашим уявленням про безкласове суспільство. Класи не просто адміністративно усуваються або якось перейменовуються – ні, вони відмирають через розвиток техніки, кібернетики, наукового прогресу. Зрозуміло, що повна безкласовість припускає такий розвиток автоматики, коли навіть праця робітника в сучасному розумінні стане зайвою. Робітники перетворюються на інженерів і вчених, і цей процес, по суті, вже починається. У виробництві буде зайнято так мало людей, що праця стане винагородою, як сьогодні є винагородою безкоштовна путівка до санаторію.

Ми не будемо уточнювати, коли саме це станеться, – ми віримо, що такий час неминуче прийде. До речі, у це вірить навіть автор Апокаліпсису. Після усіх страждань, які доведеться пережити людству, Іоанн Богослов обіцяє йому Місто Сонця:

«Брами його зачинятися не будуть удень; а ночі там не буде. І принесуть до нього славу й честь народів. І не ввійде до нього ніщо нечисте, ані той, хто чинить гидоту, але тільки ті, що записані в Агнця у книзі життя».

Під Агнцем, як відомо, мається на увазі Сонце.

І ось що знаменно:

«А храму ж я не бачив у ньому; бо Господь Бог Вседержитель – то храм його й Агнець».

Якщо врахувати, що під Богом розуміли Світло як субстанцію, а під Агнцем – Сонце, то все це звучить зовсім не по-церковному. Швидше навпаки. Парадокс, звичайно, проте в ньому криється реалістичний підхід гностиків до далекого майбутнього.

Сучасною мовою цю думку можна висловити так: наш храм – Космос.

Зрештою, це справа добровільна – справа людської совісті. І тільки! Державі і її чиновникам – партійним і безпартійним – тут робити нічого. Досить відокремлення церкви від держави.

Вчення про комунізм як **земний** рай – на відміну від раю небесного – є основою антирелігійної пропаганди у нашій країні. Але чи мають рацію наші пропагандисти у цьому доведеному до краю протиставленні?

Ось що таке рай у тлумаченні богословів XIX століття:

«Усі праведники оселяться в суспільстві радощів, де немає плачу й зітхань, а сама втіха. Тут вони сподобляться бачити **мислене сонце**, світлом якого осяявшись, насолоджуватимуться невичерпними дарами Божими»¹.

Це те саме Місто Сонця, куди праведники принесуть «славу і честь народів». За Іоанном дія відбувається на землі, хоча це буде **нова земля і нове** небо над нею.

Але чи можна назвати праведниками тих, хто проїдає майбутнє свого народу?

Отже, є праця **праведна** і праця **неправедна**. Неправедною вона стає тоді, коли народ не вміє нарощувати енергію прогресу. Тоді нащадки опиняються не в раю, а в пеклі. І чим тут допоможуть революції? Від них тільки наростає **ходіння по муках**...

...Мораль для нас: мури на кордонах споруджувати не можна! В усякому разі на західних...

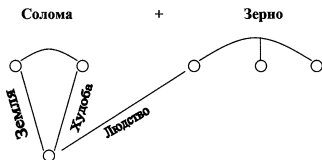
Звернемо увагу на мислене сонце і дари Божі. Чи не про те тут мова, про що йшлося на всіх попередніх сторінках? Авжеж, – саме про це!..

Мислене сонце перед тобою, читачу, – формула енергії прогресу. Її можна назвати Формулою Сонця. Іншого мисленого сонця ти ніде не знайдеш. Від тебе самого залежить, чи зумієш ти скористатися ним, щоб стати істинним праведником. І якщо ти сам не досягнеш раю, навчись думати про дітей. Адже вони – це і є ти сам...

Безумовно, не можна вимагати від давніх авторів ні сучасного стилю, ні сучасної термінології. Адже міг К. Маркс сказати про Дунса Скотта (1265–1308 рр.), який проповідував Бога як Абсолютну Свободу, що він «...змушував саму теологію проповідувати матеріалізм»².

І якщо ми дізнаємося, що Іоанн Богослов достоту так само, як і давні китайці, виходив у своїх пророцтвах з реальних законів природи, то навряд чи ці пророцтва відрізняються від проповідей Д. Скотта.

Формула енергії прогресу для безкласового майбутнього повинна мати такий вигляд:



¹ Энциклопедический словарь. – М., 1899, т. XXVI, с. 208.

² Философский словарь. – М., 1963, с. 140.

Три одиниці використовуються в землеробстві.
Тут доречно навести рядки з «Книги Великої Таємниці»:

Світло й Пітьма стоять поруч,
Як два і три.

Слід зауважити таке: інтерес до метафізики у сучасному світі схожий на платонічне кохання. Люди інстинктивно тягнуться до неї, усвідомлюючи, що вона, наче божественна красуня, несе в собі найвеличніші таємниці природи. Але як до неї підступитися – з якого боку? Дуже багато сказано й написано про її незбагненну таємничість. Дуже високо поша-новуються імена посвячених – Піфагора, Платона, Будди, Христа.

Та настав час кожному із земних людей стати боголюдиною. Або ми досягнемо всесвітніх знань, зробивши їх для себе простими, доступними, або загинемо.

Особливо це стосується тих, хто сьогодні керує країнами і народами. Настав час великих випробувань. Нам треба знати все!..

«Книга Великої Таємниці» – це найтаємничіша із книжок, відомих земним людям. Вона абсолютно безстороння, беземоційна – тільки формули у вигляді загадкових чисел. Але це ті самі числа, які ми знаходимо в усіх релігійних джерелах, у тому числі й християнських.

Вчені протягом сторіч намагалися підібрати ключ до розгадки «Книги», але його не було і немає. З цього приводу видатний радянський учений професор Ю. К. Щуцький, який «таємничо» пішов від нас у 1937 році, сказав, що це «вельми важкий і досі не розгаданий текст»¹.

Спробуємо розшифрувати «Книгу Великої Таємниці» за допомогою формули енергії прогресу. Частково ми це вже зробили. Проте зосередимо увагу на деяких деталях.

Дві одиниці енергії прогресу – це такий достаток, що неможливо навіть уявити. І все ж він цілком можливий!

Безумовно, Трійця належить Світлу. Пітьма – це, в основному, тягіння. Ми неминуче повинні витратити на його подолання дві одиниці енергії. І ми постійно їх витрачаємо.

Фізики, звичайно, зобов'язані працювати над розв'язанням таємничих проблем гравітації. Та ось питання: а що коли закони гравітації взагалі не з галузі фізики? Йдеться не про гравітацію у ньютонівському розумінні, а про ті її заповітні таємниці, що ведуть у глибину субстанції. Може, це проблема філософії, фізичної економії, релігії?..

¹ Щуцький Ю. К. Китайская классическая «Книга премен». – 1960, с. 139.

Ми справді переконані, що практичний сенс вивчення субстанціональних властивостей гравітації для людського суспільства розкривається саме через фізичну економію. А духовний – через філософію й релігію.

Людині важко пов'язати всі розрізнені явища земної дійсності в єдиний вузол, щоб у ньому побачити відображення субстанції, а в її глибині – свої власні шляхи. Ось чому Гносис оперував таємничими числами:

Світло – це 3. Питьма – це 2.

Звичайно, це більше, значно більше за те, що можна усвідомити, вивчаючи енергетичні властивості злаків, де енергія розподіляється за цією формулою. Чому, наприклад, двійка належить траві й соломі? Чому в нашій діяльності двійка – Питьма?..

Якщо й не все тут зрозуміло, то принаймні ясно одне: не будь у нашому розпорядженні Трійці в зерні, людство ніколи не піднялося б вище розвитку кочових народів; без землеробства – тобто без злаків – розвинена держава неможлива. Неможливі навіть й перші кроки...

Риболовля – також тільки дві одиниці. **Дві рибини.** На них не прожити...

Найбільш зримо гравітація та Світло-Творець виявляються в бюджеті будь-якої держави. Але бюджет капіталістичної держави не охоплює всіх галузей економіки, тому в ньому не можна побачити того, що добре спостерігається в радянському бюджеті.

Надамо можливість читачеві перевірити на практиці повну справедливість формули енергії прогресу. Тут він також має пересвідчитися, що «Книга Великої Таємниці», яка досі науково не розшифрована, тлумачиться нами зовсім не довільно.

Наведемо для прикладу бюджет **третьої довоєнної п'ятирічки** (1938–1940)¹.

Загальні витрати 452 млрд. крб.

З них:

а) вкладено у народне господарство 170 млрд. крб.(2)

б) інші витрати 282 млрд. крб. (3)

Передусім слід сказати, що тут ми маємо чіткий розподіл 5-ти одиниць: 2 і 3. Що стосується Питьми і Світла, то нам доведеться пристосуватися до тієї моделі світу, яку проповідували древні.

Необхідно ще одне уточнення: чому і 6 – це Питьма, і 2 – це Питьма?..

Найкраще на це питання відповідає Данте. Ось що він каже про Беатріче, ототожнюючи її з дев'яткою:

«Якщо мислити витонченіше і в душі непохитної істини, то це число було нею самою; я стверджую цю подібність і пояснюю її так: число три є корінь дев'ятки, тому що без будь-якого іншого числа саме по

¹ Большая Советская Энциклопедия.

собі стає дев'яткою, як ми це наочно бачимо: тричі по три – дев'ять. Таким чином, якщо три саме по собі дає дев'ять, а творець чудес сам по собі трійця, то цій пані число дев'ять сприяло в тому, щоб показати, що вона була дев'яткою, тобто дивом, коріння якого знаходимо в чудесній трійці.»¹

Словом: 6—це також **двійка**, тобто **дві трійці**, а не три трійці в Єдиному. Ми вже казали: там, де діють парні числа, нічого **додаткового** виробити не можна.

Народне господарство в довоєнному бюджеті – це в основному промисловість. Колгоспи – це кооперативи, про них слід говорити окремо. Тут важливо врахувати, що в бюджеті вони участі не беруть.

Заводи, верстати, машини – це не жива речовина, а речовина мінеральна, перероблена людськими руками. Промисловість обслуговує нашу боротьбу з силами гравітації – тобто з силами Пітьми в їхньому фізичному розумінні. Ми вже казали: всі машини – всі без винятку! – існують заради того, щоб усунути тварин і людей від тяжкої фізичної праці. Але з чого ж складається фізична праця, якщо не з нашої боротьби з силою тяжіння? Тут треба від звичайного, повсякденного переходити до космічного – і все набуває стрункого порядку.

І ось ми бачимо, що Пітьмі справді не можна віддати менше, ніж 2 одиниці енергії.

Нам можуть закинути, що ми, мовляв, навмисно підібрали роки, особливо вигідні для підтвердження давньої формули. Аж ніяк, усі наступні роки також досить точно вписуються в неї. Виняток складають лише ті роки, які є переломними – наприклад, роки війни. Тут економічне життя нагадує море в штормову погоду. І як тільки шторм вщухає – бюджет знову повертається до описаної нами закономірності. Принаймні двадцять післявоєнних років мало чим відрізняються від довоєнних співвідношень.

Але навіть у мирний час цей **природний лад** інколи порушують. Коли, з якої причини?..

Простежимо за п'ятирічками.

Друга п'ятирічка (1933–1937)²:

а) вкладено в народне господарство 184 млрд. крб. (2)

б) інші витрати 186 млрд. крб. (2)

Згадаємо, які це були роки – скільки мільйонів радянських людей закопано в землю! Навряд чи можна не погодитися, що це була п'ятирічка Пітьми. І, як бачимо, вона виражена двоїчкою. Трійця тут цілком відсутня: **світовий лад** порушено, на Землі панує Пітьма. Згадаємо також, коли прийшов до влади Гітлер. Отже, «Книга Великої Таємниці» описує нам найпотаємнішу Істину – Істину Посвячених.

¹ Данте Alighieri. Vita nova. – К., Дніпро, 1965, с. 78.

² Большая Советская Энциклопедия.

Якщо говорити без метафізики, то в промисловість було вкладено більше, ніж спроможний віддати народ. Люди помирали, перетворюючись на машини. Але без метафізики прочитати це неможливо – для обліку подібних явищ необхідний метафізичний ключ.

Повоєнні п'ятирічки знову повертають нас до тієї ж закономірності, що спостерігається в третій. А це означає: життя почало наблизитися до норми.

Четверта п'ятирічка:

а) вкладено в народне господарство 710 млрд. крб. (2)

б) інші витрати 1155 млрд. крб. (3)

П'ята п'ятирічка:

а) вкладено в народне господарство 988 млрд. крб. (2)

б) інші витрати 1523 млрд. крб. (3)

Повного збігу, звичайно, немає, але відступи від формули незначні, їх можна просто заокруглити. Проте загальна закономірність зберігається вельми точно. Крім того слід враховувати, що інколи статті бюджету несуть інше навантаження, ніж про це сказано. Насправді ж (якщо можна було б врахувати все до дрібниць) метафізичне співвідношення 2 до 3 має збігатися повністю.

Немає сумніву, що те саме ми знайдемо і в наступних п'ятирічках. Питається: хто вище – Держплан чи Свята Трійця?..

Ключ, який ми тут даємо, не залишає **жодних** державних таємниць – таємне відразу ж стає явним. Покажемо це на надзвичайно трагічному прикладі – на прикладі виснаження землі. Чи можна підрахувати, скільки енергії (в карбованцях) було знищено за сорок років у гумусному шарі нашої країни через хибно спрямований економічний процес? Виявляється, можна!..

Але якщо це можна зробити, то можна з повною науковою вірогідністю судити також про те, скільки пального залишилося в цій сліпій машині і коли вона повинна зупинитися.

Боляче тільки за наш народ – чим він заслужив цю кару?!..

У нашому бюджеті закономірності «Таблиці» Ф. Кене виступають у такому вигляді.

Землеробство надає 5 рівновеликих одиниць біологічної енергії. Крім того, у нашому розпорядженні є дві одиниці у вигляді акумульованої енергії предків – діюча промисловість з живими людьми. Вони енергії прогресу безпосередньо не виробляють, але сприяють її виробництву.

Землеробство продовжує існувати – отже, всі 5 одиниць ми в нього забрати не можемо. Ми забираємо 3 одиниці – ті, що зосереджені в зерні. Але, звичайно, це не обов'язково зерно – це і молоко, і м'ясо, і яйця.

По суті наше народне господарство існує за рахунок енергетичних ресурсів виснаження землі та енергії соломи.

Зерно (тобто відповідна кількість енергії) повністю пускається на вітер бюрократичним апаратом.

Через це в землеробство потрапляє не 3/5, як це необхідно, а тільки 2/5 загальнонародних коштів, отриманих від нового врожаю. Така частка не дозволяє відшкодовувати енергетичні витрати землі.

У будь-якому разі по одиниці енергії припадає на машину і на людину. Колишня праця акумульована в машинах, їх потрібно ремонтувати, жити енергією і т. ін. Фактично справа стоїть так, ніби ми годуємо наших предків.

Але що ж від нас одержує земля? Ми постійно забираємо у неї одиницю енергії. Тому наш загальний підсумок виступає у вигляді одиниці з мінусом. Людських предків у машинах ми годуємо, а рослинних предків у гумусному шарі годувати не маємо можливості.

Фермерське населення Америки складає настільки незначний відсоток, що воно, звичайно, продуктів сільського господарства споживає вкрай мало. Те, що в Америці є капіталісти, справи людські. І тут справді суспільні явища не можна плутати з явищами природи. Гумусному шару невідомо, як розподіляються багатства серед людей. Але він відчуває, виснажують його люди чи збагачують.

Ось у чому була помилка Маркса: **енергетичне** він замінив **політичним**. Слідом за ним і ми вже півстоліття робимо те ж саме. Й при цьому цілком впевнені, що наша політекономія – це наука, а не схоластика.

Прикро писати ці рядки. Прикро тому, що Гносис так дозволяє бачити нашу майбутню дорогу, як сучасний космічний апарат дозволяє оглянути Місяць. Дорога ця для народу нашого аж ніяк не вσιпана трояндами. Він цього ще не знає – тільки відчуває. Й ці відчуття його не обманюють.

Прикро тому, що все ще триває барабанний бій у нашої пропаганді. Так шамани проганяють злих духів. А пора б переходити на іншу мову.

Ні, посипати попелом голову не варто: ми рухалися так, як нас спрямували Маркс і Сталін. У чому ж ми винні? Шляхи нові, неходжені. Тільки б сили вистачило усвідомити це без паніки. І без тупих жорстокостей. Вони, ці жорстокості, схожі на провокації. Доки бюрократія буде зловживати нашим терпінням? Хіба ми діти, щоб не розуміти, хто ми й звідки?..

Тривалий час ми майже не вкладали у сільське господарство бюджетних коштів. Це означає, що ми щорічно винищували енергетичні можливості землі на 1/5 нашого бюджету. Отож, лише за три передвоєнних роки ми відібрали в гумусного шару біологічної енергії на 90 мільярдів карбованців. Якщо врахувати, що нам допомагали повені і вивітрювання, то можна уявити, як виглядають наші втрати.

Земля перестає виснажуватись тільки тоді, коли через землеробство пропускається 3/5 загальнодержавних коштів. На це вказував ще

Ф. Кене, закликаючи монарха врахувати дану закономірність. Але закликами тут допомогти не можна, як не можна допомогти жодними декретами: це процес енергетичний, а не політичний.

Чим більше розвивалася наша промисловість, тим швидше виснажувалася земля. Як це уявити конкретно? Можна у землі **попросити**, і можна у неї **відібрати** силою. Так само, як і в самого хлібороба. Селянин злитий із землею значно більше, ніж робітник із верстатом. Тому що він є кіномеханіком того космічного дійства, яке розвивається на планеті.

Ми просимо у землі тоді, коли оремо її сохою. І ми відбираємо у неї силою тоді, коли мільйони тракторів перегортають увесь гумусний шар – до решти, – примушуючи землю віддавати всі органічні речовини, геть усі! Природно, що земля при такій оранці дасть вищі врожаї, але значно швидше виснажиться. І якщо не відшкодовувати її втрати, то настане час, коли оранка лише завершить винищення родючості, оскільки вона сприяє вивітрюванню.

Так розвиток промисловості призводить до переробки живої речовини на засоби виробництва іншого виду – мінеральні, неорганічні.

За приблизними підрахунками протягом сорока років ми відібрали у нашої землі стільки енергії, що її вистачило б для того, аби закип'ятити Чорне море. Це все одно що кип'ятити море хлібом...

Та схема, за якою ми так довго жили (та й зараз живемо!), накреслена нами у першому записі формули енергії прогресу. З неї явно виходить, що одиниця енергії у даному записі має виступати з мінусом. Так це і відбувалося насправді: тоталітарна держава не може створити інших енергетичних співвідношень.

Лише за останні роки наше сільське господарство почало одержувати трохи більше коштів. Ми вже казали, чим це пояснюється: кількість селян зменшилася, почався поворот у бік вироблення енергії прогресу.

Але бюрократичний апарат, що фантастично збільшився (ось вона, «суспільна субстанція»!), за допомогою якого ми намагаємося змінити саму природу, повністю з'їдає енергію прогресу. Це пухлина, від якої нас може вилікувати тільки хірургічне втручання. Будемо сподіватися, що вона ще не перетворилася на злоякісну. Або принаймні не встигла пустити метастази, від яких нема порятунку.

Треба також пам'ятати, що, окрім усього іншого, відбувається духовне розтління народу: бажання **керувати** (водити за руку сліпців!) охоплює старих і малих, чоловіків і жінок. Але чи певні вони, що самі зрячі?..

Якщо так піде далі, то в недалекому майбутньому керівників буде більше, ніж підлеглих.

Особливо багато бажаючих керувати інтелігенцією, яка трудиться на духовному терені. Все тут здається простим і зрозумілим – не те, що в математиці чи фізиці. Там тяжко – треба навчатися. А тут вистачить ознайомитися з останнім номером газети – і рушай керувати.

Логос розіп'ятий на хресті, йому ще далеко до воскресіння. Він інколи являє нам дива, але ми їх поважати не вміємо.

В енергетичних дослідженнях наука не поділяється на буржуазну й соціалістичну – вона поділяється тільки на істинну й фальшиву. І прикро, дуже прикро, що кожного разу для виправдання власної неграмотності дехто використовує так званий «класовий підхід». Скільки занапастили великих ідей через такі безвідповідальні висновки! Скільки істинних учених постраждало від цієї «пильності» навиворіт! А матеріальні збитки, завдані нашому народові, навіть підрахувати неможливо.

Тому ми й дивимось спідлоба: хто там із сучасних книжників уже націлівся, щоб винищити нашу працю? А їх немало, навіть дуже багато! Але будемо все ж сподіватися, що нас зрозуміють правильно. Тому єдине, що нам лишається, – це перехреститися наостанку і взятися до завершення нашого дослідження.

Перехреститися? Чи не соромно? Адже ми комуністи... Спочатку повторимо молитву давньокитайських матеріалістів:

Світло і Пітьма стоять поряд,
Як два і три...

Про те, що то були **матеріалісти**, говориться в будь-якому філософському словнику.

А нас чого навчали діди й прадіди наші?

Ми вже згадували про це, але не грішно повторити те, що не стомлюються повторювати віруючі. Два пальці загинаються – це і є те, що ми маємо право віддати Пітьмі. Три пальці, складені разом, – Трійця в Єдиному, Світло-Творець, Бог. Трійцю в Єдиному символізувало хлібне зерно. Саме хліб є тілом Божим.

Якщо привести термінологію у відповідність із сучасною наукою, то зерно, звичайно, є **базисом безкласового суспільства**. Ви як – «за» чи «проти»? Чи «Бог» – це погано, а «комунізм» – добре?..

Але виявляється, одне без другого не існує. Бог дійсно виглядає так, як про нього казав Д. Скотт. Він є Абсолютна Свобода. Царство Свободи на землі. Царство Господнє. Повна перемога Світла-Творця над шестипалим звіром...

Дві одиниці, що в майбутньому увіллються до енергії прогресу, – це такий додаток біологічної енергії, що на Землі її практично неможливо використати. Певно, в майбутньому Земля стане житницею Сонячної

системи, а люди будуть жити не тільки на Землі – вони розселяться по інших планетах. Усе необхідне вони зможуть знайти на Місяці та Марсі – все, крім одного: **енергію прогресу здатне виробляти тільки хліборобство**. Йому належить 3 одиниці з 5-ти.

Навряд чи можна говорити про розвиток хліборобства десь поза межами Землі. На Місяці може існувати промисловість, заснована на атомній енергії, а Земля, вичерпавши запаси вугілля і нафти, можливо, взагалі відмовиться від подальшого розвитку промисловості. Однак вона була й залишиться єдиним виробником біологічної енергії.

Можливо, люди в космічному масштабі повторять те, що відбувалося на Землі: виникнувши із землеробства, промисловість відтягла людей до міст. Потім міста перемістяться в космос, а на Землі залишаться тільки хлібороби.

З енергетичного погляду такий процес цілком можливий. А те, що можливо з енергетичного погляду, природа завжди виконує. І навпаки: немає жодної надії розселитися в космосі, якщо ми знищимо родючість землі. Тоді життя в Сонячній системі припиниться. Переможе 666.

...Комуністе! Чи може залишити тебе байдужим те, що ти дізнався сьогодні про релігію своїх дідів і прадідів? Якщо може, то справи твої безнадійні, дорогий товаришу.

Подумай про Бога. Серйозно подумай! Не квапся з висновками.

У тебе є душа – неправильно, що її немає! І вона, звичайно, безсмертна. Хіба Світло помирає? Як ти уявляєш його смерть? *Видмирає* речовинна *форма* (тільки земний образ, а не матерія!), але субстанція твоєї особи залишається нетлінною. Це і є те, що релігія називає душею, – твоє «Я», ти як безсмертна сутність.

Для того, щоб «спростувати» Бога, треба спочатку зробити такі «філософські» підтасовки:

- а) підмінити поняття «матерія» поняттям «речовина»;
- б) на цій основі абсолютизувати зовнішню *видимість* (те, що підвладне органам чуттів) як єдиносущу, тобто *об'єктивну* реальність;
- в) заборонити онтологію (метафізику), проголосивши її «буржуазною» наукою, – інших доказів проти неї висунути не можна;
- г) абсолютизувати неіснуючу в природі «суспільну субстанцію», щоб замінити нею *істинну* субстанцію – тобто Світло-Творця;
- д) всякі спроби прорватися через ці «філософські» рогатки придушувати силою.

Чому треба забороняти онтологію? Тому, що онтологія так чи інакше веде до визнання Бога. Навіть матеріалістична онтологія! Ось у чому річ, дорогий товаришу. Це нашим філософам добре відомо: «Метафізичне тлумачення розвитку веде до визнання Бога, розуму, духу».

І далі: «Ідеологи буржуазії використовують її (метафізику. – М. Р.) як зброю у боротьбі проти соціалізму»¹.

Отже, тебе роблять атеїстом не тому, що Бога дійсно нема, а тільки тому, що не можна піддавати сумнівові «суспільну субстанцію». Як тільки ти відкинеш її, негайно виявиться, що існування Бога спростувати неможливо.

Тебе роблять атеїстом з *політичних* міркувань, а не тому, що природа за межами твоєї особи не має розуму, духу. Але чи можна Бога проміняти на політику? Політика змінюється, Бог лишається. Та й що це таке – політика? Адже **це не матерія**, а тільки дух. Який саме? Чий він – від зла чи від добра?..

Розберись у цьому, комуністе! Не розберешся сьогодні – завтра буде пізно...

На арену Колізею виводили нас, комуністів. Леви роздирали наші тіла. Римська знать ревла від захоплення: розіпни його, розіпни! Кого ж вони розпинали? Хіба не нас з тобою, дорогий товаришу?

Два тисячоліття люди молилися, очікуючи свого Месію. Вони бачили його в образі Боголюдини. І не зрозумів ти, комуністе, що земні люди чекали на тебе...

Не став ти Боголюдиною. Почав виготовляти цератові портфелі, їх знадобилося так багато, що всієї худоби в нашій країні не вистачило б на шкіряні. Але ти був радий і цератовому: слава Богу, вже не треба вставати за гудком. Керівники не запізняються, а затримуються...

Ти навчився обдурювати й лицемірити. Бога, мовляв, усе одно немає. І душі безсмертної немає. Все кінчається горбиком над головою. Так навіщо сушити мозок високими матеріями? Жити стало легше, жити стало веселіше. Так сказав товариш Сталін...

І ти повірив йому. Ти відвертався від усього, що не відповідало його формулі. Це, мовляв, неістотно. Все одно жити стало...

Тобі сподобалися ці слова: вони звільняли від усіх гріхів. Які можуть бути гріхи? Тільки б прожити веселіше. А чи пам'ятаєш ти, коли він це сказав? Повернися до бюджету другої сталінської п'ятирічки. Визволи душу від сліпоти. Сьогодні, і завтра, і кожного дня дивись на страшні двійки. Дивись вранці та ввечері. Дивись перед сном і встаючи з постелі. І пальці свої складай так, як навчала тебе мати в дитинстві. І пиши знак «плюс» на собі – всюди пиши його! Це знак Бога і знак комунізму...

І душа твоя нехай сповниться стогами тих, хто загинув на арені Колізею. І в ГУЛАГу, і в українських селах.

І тільки тоді, коли ти відмолиш страшні гріхи, над головою твоєю засяє Свята Трійця. Це і є комунізм.

¹ Большая Советская Энциклопедия.

ДЕЯКІ ВИСНОВКИ

Ми бачимо, що предки наші судили про енергію прогресу цілком безпомилково. І її формула дійсно дозволяє думати про майбутнє з повною науковою вірогідністю. Тому ми й не можемо погодитись, що космічні цивілізації неминуче смертні. Так, економічний хаос, виснаження землі, авторитарні форми управління, незнання законів прогресу – все це може стати причиною загибелі цивілізації. Але ми живі – невже допустимо?!..

Іспитом для нашої цивілізації виявляться найближчі 30–50 років. Мабуть, це буде нелегкий іспит! Ми не знаємо, наприклад, який вихід з неймовірно тяжкого становища знайде китайський народ, який виснажив власну енергію прогресу. У всякому разі, земне людство не дозволить запанувати маоїзму, який збирається побудувати «нову» цивілізацію на уламках «старої».

Але поговоримо про нашу власну країну. Трапилося так, що наша країна після революції не позбавилася авторитарних форм управління. Ленін дуже хворобливо переживав те, що у нас почалося відродження бюрократії. Маркс вважав, що, зробивши пролетарську революцію, робітники не дозволять відновити державний апарат **ні в якому вигляді** – вони обмежаться тільки бухгалтерами та інженерами, які на них працюватимуть. А щоб чиновники не захопили владу в свої руки, робітники повинні жити за законами козацької республіки Січі Запорозької – тобто ніколи не розлучатися зі зброєю. У цьому й полягала, за Марксом, диктатура пролетаріату. І тому, зокрема, він високо оцінював історичне значення Запорозької Січі.

Життя відразу ж довело утопічність такої «держави робітників» – ця утопія призвела до тих форм воєнного комунізму, з якими треба було негайно покінчити. Ані за моральними, ані за економічними наслідками така форма диктатури пролетаріату себе не виправдала та й не могла виправдати. Чим її слід було замінити? Безумовно, нормальним державним апаратом, як у будь-якій іншій країні.

Звичайно, це вже були вихідці з нижчих верств, але державу як таку довелося поновити. **Відмирання не сталося.** Це, власне, і називає Ленін відродженням бюрократії.

І тут знову вступає в силу закон **рівновеликих величин**, про існування якого Маркс і Ленін навіть не підозрювали. Хоча окремо взятий державний чиновник і прагнув жити по-комуністичному, але загальна маса чиновників поглинала ніяк не менше, ніж феодальна бюрократія.

Фактично відбулося таке: одна губернаторська канцелярія розщепилася на десять канцелярій – і т. д. до нескінченності. Словом, не знаючи законів природи, Маркс і в цьому питанні припустився великої

помилки: почав планувати елімінацію класів не з того боку – з відмирання державного апарату, а не з відмирання селянської праці.

Тут зосереджено надто багато пального матеріалу, тому ми обмежимося розглядом законів природи як таких. Той, хто добре їх засвоїть, сам у всьому розбереться. Чи потрібно сьогодні ставити питання про те, правомірна чи неправомірна була пролетарська революція в Росії? Після бійки кулаками не махають. Ясно одне: зруйнувавши **нечисленну** державну машину, революція підняла до життя **численну**, яка не мала ні моральної, ні практичної підготовки для управління країною. Все стало дозволеним і законним. І хоча чиновник жив не краще від робітника, але, не бажаючи вертатися до верстата (керувати так приємно!), він відчайдушно тримався за свій письмовий стіл, який визначав його новий суспільний статус. Хіба він колись не заздрих панові? Тепер сам пан – був ніщо, став усім. Прагнучи вислужитися, він не щадив найближчих людей. Гірко переживаючи народну трагедію, він усе ж не знаходив у собі мужності стати посеред дороги, якою котилася збільшена до неймовірних масштабів бюрократична машина. Зупинити її йому було не під силу, а помирати не хотілося – і він робив те, що робили інші: відправляв своїх товаришів по партії в табори смерті або розвалював ломом селянську піч, щоб вигорнути звідти останні крихти схованого про чорний день хліба. Він знав, звичайно, що люди помруть з голоду, але робив це...

Жахлива моральна ситуація – страшнішою вона ніколи не була! А в її основі лежала описана нами помилка К. Маркса. Добрі наміри батька «наукового» комунізму через незнання законів природи обернулися для нас неймовірною трагедією.

Від того, що один царський бюрократ розщепився на двадцять радянських бюрократів, не тільки не покращилося управління країною, – навпаки, державний апарат перетворився на щось аморальне, сатанинське. Лихо множилося на лихо, заражаючи всі куточки і шпарини суспільства. Там, де раніше від насильства страждала одна тисяча людей, тепер повинно було страждати двадцять тисяч. І весь народ разом.

Але не будемо сипати сіль на наші тяжкі рани. Солженіцин уповні виконав свою життєву місію з погляду **заперечення**. Повторювати його безглуздо – кількість жахів, змальованих ним, не створить дива і не покаже нам нових шляхів.

Де ж шукати ці шляхи? У законах природи, звичайно. І ніде більше.

Той, хто об'ємно, стереоскопічно побачив формулу енергії прогресу, вже не запитає нас, що робити, – **він знає це**.

Знає, що жодна революція – нехай із найшляхетнішими гаслами! – нездатна призвести до відмирання класів. Класи відмирають не тому, що ми вчиняємо революції, а тому, що розвиваємо науку, техніку, виробництво. Звідси висновок: не можна розраховувати на якісь

«революційні» перетворення в нашій країні. Досить крові, ми досхочу набродилися по ній.

Але, з іншого боку, залишати нашу економіку і управління країною в тому вигляді, в якому вони сьогодні існують, також не можна.

Треба думати, що в нашій країні значно менше **свідомих** прибічників бюрократичної системи, ніж ми припускаємо.

Однак ми заплуталися у буцімто вагомих і на перший погляд навіть сухувато академічних творіннях Маркса. Ця його академічна скупість на емоції підкупує – їй починаєш вірити: мовляв, наука, а не якась емоційна піна.

Нам треба знати: нові ери приходять на земну кулю повільно, століттями. Той, хто намагається хльоскати час батоном, хльоскає тільки самого себе.

Безумовно, наше співчуття народам слаборозвинутих країн цілком моральне. Проте експорт революцій – справа вищою мірою аморальна. Не революції їм потрібні, а розвиток економіки на **капіталістичних засадах**. До речі, про це багато писали К. Маркс і Ф. Енгельс. Узяти бодай статтю Ф. Енгельса «Про суспільні відносини в Росії».

«Тільки на певному, для наших сучасних умов дуже високому щаблі розвитку суспільних продуктивних сил стає можливим підняти виробництво до такого рівня, аби скасування класових відмінностей стало дійсно прогресом, щоб воно було міцним і не призвело до застою чи навіть занепаду в суспільному способі виробництва. Такого щабля розвитку суспільні сили досягли лише в руках буржуазії»¹.

Мова тут не про якусь іншу країну, а саме **про Росію** – Енгельс **застерігає** російських революціонерів од передчасного повалення буржуазії. Доки країна залишається селянською, про пролетарську революцію не може бути й мови.

«Але це може статися лише в тому разі, якщо у Західній Європі... відбудеться переможна пролетарська революція, яка створить російському селянинові необхідні умови для такого переходу, – зокрема матеріальні засоби, яких він потребуватиме, щоб звершити необхідно пов'язаний з цим переворот у всій його системі землеробства».

Безумовно, Росія на час Жовтневої революції не була цілком до неї готова. Ленін це враховував, проте в той час здавалося, що Західна Європа вже піднімається на революцію. Спроба германських і угорських революціонерів закінчилася невдачею, Росія зі своєю революцією виявилася в ізоляції, і тоді Ленін повернув країну в напрямі кооперативного (тобто громадського, комуністичного) капіталізму. Було задіяно також західний капітал і дозволено приватний вітчизняний.

Якщо навіть вважати, що Ленін вчинив помилку в жовтні 1917 року, то він її відразу виправив: про неп (*нову економічну політику*) наш на-

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Избр. Произв. – т. II, с. 40.

род згадує як про золотий вік в історії радянської держави. На жаль, цей «вік» тривав усього лише шість років. А після цього почався шалений наступ бюрократії на радянський капітал.

Так, у нас з'явилася промисловість. Так, з'явилася техніка на полях. Але якою ціною? Окрім незліченних людських жертв паралельно розвивався інший згубний процес – виснаження землі. А це вже замах на майбутнє життя – на онуків і правнуків наших. Процес цей не припиниться доти, доки ми не відновимо капітал **в усіх ланках нашої економіки**. Що стосується держави, то вона зобов'язана існувати в призначених для неї рамках, не втручаючись в економічне і духовне життя народу.

Такі висновки неминуче випливають з тих законів природи, про які ми писали в даній праці. Переконувати когось в їхній істинності ми більше не маємо наміру – **нехай переконує життя...**

Дивно виглядають наші довідники з економічних питань: повсюди засуджуються державні монополії як один з видів експлуатації народу.

«Державні монополії історично виникли як фіскальні монополії, тобто установи, які служать інтересам підвищення доходів казни, і являють собою по суті більш активну форму непрямих податків»¹.

При цьому розглядаються державні монополії на тютюнові вироби, вино, сіль, сірники і т. ін., оскільки жодна держава у світі не доходила до повної монополізації всіх засобів виробництва і всіх видів торгівлі. Це виявилось можливим тільки в нашій країні – завдяки її величезним природним багатствам і надмірній терплячості народу. Будь-яка інша держава при таких методах ведення господарства давно б розвалилася.

Політична економія в нашій країні закликає довести, що це, мовляв, не монополія, а усупільнення засобів виробництва. Хитруємо, як на виборах до Верховної Ради...

І тому хитруємо, що не розуміємо законів природи. Певні, що таких законів взагалі не існує.

Люди, поскреготавши зубами, вмовкають, але природа не підкоряється жодним декретам – у неї свої шляхи, свої декрети. Вона не видає газет – **видає хліб**. Це – її мова, її засоби інформації. Чи ми зуміємо її перехитрити?..

Тепер кілька слів про партійне життя, якого, власне, у нас немає. А те, що є, навряд чи можна назвати життям: це механічне прокручування маховиків і шестерень, де воля комуністів розчиняється в догідливих промовах, а особистість члена партії може виявитися тільки під час суперечки з дружиною.

Але у суспільному житті так само, як і скрізь, діють закони природи. Частково вони відомі – наприклад, **закон заперечення**. Здавалося

¹ Большая Советская Энциклопедия.

б, його цілком досить, щоб знати: жодна природна чи штучна система не може складатися з одного полюсу – ні магніт, ні земна куля, ні людська істота. Всесвіт заснований на законах симетрії. Однополюсний магніт перестане бути магнітом, безстатева людина перестане народжувати. І навіть Сонце перестало б світити, якщо б у світі існувало лише світло і не було темряви. Тоді світло стало б темрявою...

До речі сказати, закон заперечення – це і є Вічна Тріада, тобто Свята Трійця. Просто в марксизмі вона занижена і перетворена у щось залежне від «суспільної субстанції».

Згадаємо Марата:

«Любов до всевладдя, природно, притаманна людському серцю, яке за будь-яких умов прагне першості. Ось де бере початок зловживання владою, яке вчиняють її охоронці»¹.

І далі:

«Ось чому найбільшим нещастям, яке могло б випасти на долю вільної держави, була б відсутність відкритих суперечок, громадського протиборства партій. Усе гине, коли народ стає байдужим і перестає брати участь у справах, не турбується про збереження своїх прав, тоді як свобода виникає з вогню обурення...

...І на довершення, неначе мало тих неправдивих картин, які малює історія: скрізь натовпи письменників, підкоряючись лише своїм низьким пристрастям, поспішають підлеститися до деспота. Письменники в своїх присвятах, поети в своїх віршах, ритори в своїх промовах – кожний щедро кадить йому фіміамом, безнастанно вихваляючи. Вони називають його батьком своїх народів, благодійником людства, окрасою століття, ми ж настільки дурні, що віримо їм...

У країнах деспотичних преса покликана служити тільки для того, щоб кувати ланцюги. Видання друкованих творів дозволяється тільки агентам і ставленникам деспота і лише з метою вихваляння його влади.

Коли якийсь народ перебуває в подібному стані, досвід уже нічому його не навчає. Ні сумні спомини про минуле, ні гіркота сьогодення, ні страх перед майбутнім неспроможні вилікувати народ від його нерозумних забобонів... Надміру довірливий і завжди одурений, він позбавляється попередніх помилок, аби відразу припуститися інших»².

Проте моральний, психологічний підхід до влади **як такої** (тобто до держави взагалі) у нас не тільки не заохочується, а проголошується ворожим. Є підхід «класовий», істинно «науковий», а все, що будь-коли написано з цього приводу, треба забути. Людини як особи не існує – є «суспільна людина» як субстанція вартості. Все інше – не марксизм, отже, йде від класових ворогів.

¹ Марат Ж. П. Избр. произв. – М., 1956.

² Марат Ж. П. Избр. произв. – М., 1956.

Дещо зі сказаного Маратом вже відійшло у минуле: немає «батька народів» і «благодійника людства». Але багато лишилося. І те, що лишилося, завдає нашому суспільству величезної шкоди.

Наведемо такий приклад. Колись Ленін сказав про фізіократів: вони, мовляв, помилялися, стверджуючи, що земля здатна виснажуватись. Мабуть, Ленін був не краще від Маркса знайомий із землеробством. Що ж, це по-людськи зрозуміло. Засуджувати за це не можна. Чи могло Марксу або Леніну спасти на думку, що люди через «радянських чинодралів» повністю втратять здоровий глузд?

Аж ось результат: на основі цієї випадкової фрази одне за одним академічні видання засуджують Юстуса Лібіха, котрий створив агрохімію й завдяки власній теорії мінерального підживлення рослин примножив урожаї в західних країнах. Мінеральні добрива, звичайно, застосовуються й у нас. Але Лібіх усе ж «помилявся», тому що:

«Це твердження використовували буржуазні економісти для обґрунтування так званого «закону зниження родючості ґрунту»¹.

І це друкується в 1963 році, коли ми вже почали ввозити пшеницю з Америки! Те саме про Лібіха написала БСЭ². Власне, українська енциклопедія просто передрукувала статтю з БСЭ.

Провалилися земля, загинь народ, але якщо Маркс і Ленін десь щось сказали, то це на століття має лишитися святим і непорушним. Немає науки, немає літератури – є тільки цитати, цитати. Море, океан цитат...

Так виглядає наше суспільне життя.

Чи можемо ми далі рухатися з таким вантажем закріпленого догматизму? Навіщо ж ми тоді нищили релігію? Адже те, що ми отримали, є **найгірший вид фідеїзму**. З іншого боку, те, що закладено в Біблії, є алегоричне відображення найвеличніших – вище немає! – законів природи. Треба лише на них знатися.

Чи мало таких прикладів? Із них складається все наше життя. Навіть ця книжка, що майже завершена, при існуючих законах книгодруку не зможе побачити світу в нашій країні. Але ви вже вибачайте, дорогі товариші, – вона все ж вийде! Світло, Розум, Сівість не мають і не знають меж. Вам самим це потрібне – вам і дітям вашим. Щоб вони жили, а не скніли й гинули в таборах смерті. І, можливо, ви, трохи подумавши, подякуєте Богові, що у нашому народі не так уже багато боягузів. І згадаєте при цьому: **нема пророка в своїй вітчизні...**

Те, про що говориться в цій книзі, зовсім не антирадянське. Немає законів природи «радянських» і «антирадянських» – природа не визнає жодних «суспільних субстанцій». Вона субстанція **себе самої** – інших не існує...

¹ Українська Радянська Енциклопедія.

² Большая Советская Энциклопедия.

Важко погодитися з О. Солженіциним, що наш народ, мовляв, не готовий до соціальних свобод, тому в нашій країні треба зберегти авторитарні форми управління. А якщо до цього ще додається теократія (на жаль, так можна його зрозуміти), то це виглядає як величезна помилка. Незважаючи на нашу вдячність йому за те, що він зробив, із цим згодитися неможливо. У церкві своє життя – життя Духу. Політика їй взагалі протипоказана.

Слово «радянський» походить від слова «**радитися**». Доки ми не навчимося **радитися** всенародно, без будь-яких обмежень, загрозу краху, падіння Радянської влади не буде усунено. Адже необов'язково Радянською владою треба називати тільки такий суспільний порядок, при якому не можна **порадитися** навіть з дружиною в ліжку – тебе слухають стеля й стіни...

У наш час всенародно радитися можна тільки у **вільній** пресі. Це найперша з усіх умов нашого духовного й економічного відродження. Відсутність відкритих дискусій, боротьби партій – ось де головна причина всіх наших лих.

Що стосується народу нашого, то він цілком визрів для найповнішої, нічим не затуманеної Свободи.

1972–1974

ПЕРЕДМОВА

Що таке фізика? Дивне запитання – наука, ясна річ! А чому її так назвали? Чому не дали назву по імені засновників чи стовпів науки? Наприклад, «Галілеїзм» чи «Ньютонізм», або ще сильніше: «Ньюто-нізм-Ейнштейнізм».

Важко сказати. Та, мабуть, тому, що фізика, як і будь-яка наука, нескінченна. Вона ніколи не зупиняється в своєму розвитку, безперервно перебуває в пізнанні об'єктивної дійсності. Тому «непогрішимі» авторитети та «кінцеві» результати їй протипоказані. Наука завжди в дорозі, в творчості, в суперечках. Тільки істинність, переконливість і важливість висновків та аргументів визначають вагу вченого, його місце в науці.

Можна роки й роки називати Ейнштейна мракобісом, але його теорію відносності рано чи пізно доведеться визнати. Можна паплюжити майже непомітного в недавньому минулому вченого Вінера, проголосити засновану ним науку «буржуазною лженаукою», але через кілька місяців доведеться мовчки взятися за вивчення цієї «лженауки». Можна всіляко ганьбити Сахарова, але неможливо заперечувати його великий внесок у фізику. Можна навіть знищити Великого Вченого, як знищили Миколу Івановича Вавілова, але нікому і жодними засобами не вдасться викреслити це Велике Ім'я з генетики.

У науці немає догм. Є тільки формулювання об'єктивних законів, експериментальні дані, гіпотези. Суперечка в науці – природне явище. В ній сперечаються, не зважаючи на авторитети, і в кінцевому результаті приходять до загальної істини, а не до антагонізму.

Певне, в силу всього сказаного, науки з самого початку пішли шляхом умовних назв. Нікому й ніколи не спадало на думку назвати науку власним ім'ям. Науковий подвиг Вінера, здійснений на наших очах, ніколи не забудеться, але створена ним кібернетика буде розвиватись і без нього. При цьому нікому не прийде в голову перейменувати її на Вінерику.

Імена власні дають деяким віровченням – Християнство, Магометанство, Буддизм... Та це й природно, оскільки їхньою основою є

догмати віри, закладені в кожне таке віровчення його засновником. Ці догмати залишаються незмінними, доки існує віровчення.

Це не означає, що тут немає суперечок. Вони є, але їхній характер інший, ніж в науці. Тут сперечаються про **розуміння** догматів, тлумачення Святого Письма і про обрядові, культові питання релігії. І розв'язуються ці суперечки інакше, ніж у науці – ухвалою вищого церковного органу і покаанням еретиків або відлученням їх від церкви. В надто гострих ситуаціях, особливо при відсутності єдності у вищому церковному органі або при неавторитетності його рішення для значної частини віруючих відбувається розкол. При цьому розколоті частини ворогують поміж собою.

У науці нічого схожого трапитися не може. Не можна відлучити від науки справжнього вченого. Щоправда, власті в СРСР намагалися це робити, але домоглися таким шляхом тільки того, що країна наша втратила талановитих учених. Тим більше не можна розколоти науку. Наука може тільки розвиватися і дати нові паростки. Досвід Радянського Союзу, в якому робилися свого часу спроби створити в протиріччя «буржуазній науці» пролетарську фізику, математику та інші «пролетарські науки», є досить переконливим прикладом марності подібних спроб.

Ну, а що таке марксизм?

Відповісти на це запитання важче. Сам себе він називає наукою, але поводить як віровчення: висновки, гіпотези, висловлювання Маркса, Енгельса, Леніна перетворені в догми, за якими можна сперечатися тільки в сенсі їхнього розуміння, але не спростування чи розвитку. Вирішальне слово у таких суперечках, як і в церкві, належить вищому органу (партійному) та ієрархам. Після цього «еретикам» треба каятися або їх «відлучають» (виключають). Розколи теж мають місце. Великий розкол відбувається і нині. На нараді комуністичних і робітничих партій Європи не тільки Тіто узаконив свій відкол (домігся офіційного визнання югославського варіанту марксизму-ленінізму), але виступили з заявою на право по-своєму проповідувати це вчення Берлінгуер, Марше і Карільйо. І нарада (так і кортить написати «всесвітній собор») зафіксувала це право. І не тільки для італійської, французької та іспанської, але й для будь-якої національної компартії.

Разом з тим ми спостерігаємо в марксизмі небачену ідолотворчість. Не кажучи вже про Маркса, Енгельса та Леніна, перед якими можна стояти тільки зігнувшись і славословити їх, кожна компартія має незмінних «безгрішних» вождів, яким усі засоби партійної інформації й усі партійні функціонери творять повсякденний «намаз», а висловлювання вождів перетворюють у «священні тексти». Деякі партії встигли навіть мощі відкрити.

Незважаючи на ці та інші чисто культові риси марксизму, він продовжує називати себе наукою. Автор «Монологів» прийняв серйозно це твердження і повівся з марксизмом як з наукою. Не дивлячись на Марксову бороду й сивину, заговорив як рівний з рівним: мовою фактів, наукових даних і логічних доказів. «Ми не повинні – каже він, – вибачатися ні перед ким за критику марксизму: ця критика спрямована на те, щоб наш спільний космічний корабель по імені Земля був стійкіший серед небезпек, які йому доведеться пережити в недалекому майбутньому». Іншими словами: «Я несу відповідальність тільки перед наукою. І якщо в її інтересах доводиться засумніватися в слушності навіть міцно укорінених авторитетів, я роблю це без жодних вагань». Це єдина гідна поваги позиція ученого. Та коли йдеться про Маркса і про таких захисників його теорії, як сучасні комуністичні партії, то ця позиція вимагає немало мужності.

Від таких захисників можна очікувати зубодробильної критики, в тому числі критики в'язницею або спецпсихлікарнею. Але ми не будемо розводитися про таку критику. Вона звична і всім зрозуміла – це наш побут. Тому поговоримо краще про критику друковану або усну. Ця критика з'явиться лише у випадку видання книжки на Заході. І буде вона надто своєрідною. Ніхто не вступить у суперечку з головного питання. Почнуть вишукувати «блїх» і, перекручуючи текст, приписувати авторові те, чого він не говорив. Про те, що написано в праці, будуть висловлюватися так, щоб ніхто не зрозумів, про що ж та праця. Головним же аргументом проти автора буде: «Хто ж підняв руку на Маркса! І як насмілюся!»

Однак ми віримо нашому читачеві. Знаємо, що він буде судити не з того, що говорить казенна критика про працю та її автора, а з самої праці. Досвід навчає. Ми занадто довго пізнавали найзлободенніші питання нашого життя через авторитети. Прийшла пора самим «доторкнутися» і переконатися. Був час, коли марксистами ставали, навіть не перегорнувши Маркса. Дуже мало було тих, хто хоча б прочитав його праці, передусім «Капітал», до кінця. Ще менше тих, хто зрозумів прочитане. Але... мода, мода! Той, хто не прочитав і хто не зрозумів, соромилися говорити про це. Віддавали перевагу авторитетному повторюванню розхожих марксистських догм.

Щоб сперечатися, треба знати. А щоб повторювати розхоже, достатньо побувати на кількох мітингах і повірити в можливість приходу світлої ери соціалізму. Після цього можна вже самому повчати і вдавати при цьому знавця модної науки. Ну, а кому це не імпонує! Та якщо згадати, як дорого коштувала така мода радянському народові, а потім і багатьом іншим народам, то самостійне пізнання головного питання економічної теорії Маркса не видасться занадто важкою працею. Тим більше, що автор зробив усе можливе, щоб якомога простіше викласти складні економічні питання.

З Миколою Руденком я познайомився (заочно) невдовзі після свого звільнення (26. 06. 74 р.) з більш ніж п'ятирічного ув'язнення. Мені пощастило прочитати декілька його листів до ЦК КПУ. У цих листах він порушував питання, які тепер включені в дану працю як головні. Природно, що мені, хто теж неодноразово звертався до вищих партійних і державних органів з вельми важливих питань і отримував, замість відповідей на звернення безстрокові ув'язнення у спецпсихлікарні, захотілося зустрітися і поговорити зі своїм своєрідним колегою. До того ж з листів мені стало зрозуміло, що, незважаючи на різницю у віці та докорінну відмінність у життєвих шляхах, у нас є важлива спільність.

Обидва ми, кожен свого часу, безоглядно повірили в марксизм-ленінізм, але не обмежилися самою вірою, а пробували збагнути його суть. Штатні пропагандисти не могли допомогти нам у цьому. Вони були здатні тільки на те, щоб повторювати розхожі догми, що набили оскому, та сипати цитатами – в лапках чи без лапок. Жодної живої думки, жодного сміливого висновку чи судження, яке зв'яже теорію з сучасністю. В цих умовах кожен з нас знайшов вихід у тому, що наполегливо продирався крізь нетрі творчості самих класиків марксизму-ленінізму. Це було не просто. Партійно-державне керівництво сховало справжнього Маркса, Енгельса, Леніна в багато десятків грубих томів, не давши нам ані компаса, ані орієнтирів. Треба було продиратися крізь ці нетрі, керуючись тільки власним чуттям.

Почали ми обидва з «Капіталу» і приділили цій праці основну увагу. Я особисто проробив цю працю за своє життя 5 чи 6 разів. При кожній проробці, крім останньої, доводилося працювати уривками і при різкому браку часу. Цьому я приписував труднощі розуміння, хоча справжнього розуміння я не зустрічав і у фахівців, до яких доводилося звертатися по роз'яснення.

Остання моя робота над «Капіталом» належить до 1970–1973 рр. Я перебував на цей час у в'язниці – тобто в спецлікарні, у гіршій з існуючих будь-де в світі тюрем. Поспішати мені було нікуди, тому я читав не кваплячись і неодноразово перечитував незрозуміле, намагався збагнути суть. Але... Збагнув інше...

Не буду, однак, забирати хліб у автора: наші думки про цю працю не дуже різняться.

Приблизно таким же шляхом, але тільки глибше осмисленим, йшов і М. Руденко. Тому, коли наприкінці квітня 1976 року доля в особі Андрія Дмитровича Сахарова, Валентина Федоровича Турчина і моєї дружини звела нас у 63-й московській лікарні, де я лікувався з приводу цукрового діабету, це вилилось у зустріч людей, які давно і добре знають одне одного. Не доводилося шукати тему і вибирати тон. Це була розмова друзів, які давно не бачилися, яким треба дуже багато сказати

одне одному. Один говорить, інший розуміє його з напівслова, підхоплює думку і розвиває її.

Дві години минули непомітно, а розмова, можна сказати, лише розпочалася. Продовжили в травні, після моєї виписки з лікарні, у мене на квартирі. У ході розмови виникла думка про передмову. Автор наполегливо просив мене взятися за це діло. Я довго роздумував, чи зможу при моїй майже повністю втраченій (в результаті комплексу важких захворювань, придбаних в ув'язненні) творчій дієздатності гідно представити настільки складну наукову працю. Врешті я згодився. Що з цього вийшло, судити читачеві.

Перед нами дуже не проста робота. Навіть жанр її визначити не просто. Відкриваємо книгу і відразу занурюємося в цікаву автобіографічну повість. Але повість раптом переривається і автор звалює на нас, хоча й цікаво написані, економічні та філософські судження, що вимагають інтенсивної роботи мислення. Потім знову цікава повість, на якій і закінчується перша книга – «Прощай, Марксе!».

У другій книзі – «Добридень, Франсуа Кене!» – автобіографічний тільки вступ. Решта, окрім останньої глави, присвячена розглядові економічних теорій та їхніх історичних доль, головним чином «Економічної таблиці» Ф. Кене. Але виклад не такий, як прийнято в політекономії. Як письменник, що добре оволодів економічною теорією, він дав її в гранично популярному викладі і добре проілюстрував життєво переконливими, а нерідко й художньо-образними прикладами. Немало і автобіографічних відступів, органічно пов'язаних з теоретичним матеріалом. Завдяки цьому виклад живий і навіть захоплюючий, хоча й вимагає постійного напруження думки.

Заклучна глава – про майбутнє нашої Батьківщини і про релігійні аспекти економічних теорій.

Так що ж це за праця?

Художній твір? Науково-популярна історико-філософська робота? Критичний аналіз економічних теорій К. Маркса і Ф. Кене? Чи, може, це критика – заперечення всього марксизму? Адже назвав же автор першу книгу своєї диалогії «Прощай, Марксе!».

Ні, це не художній твір. Це написане в художній формі наукове дослідження. Така форма зумовлена, по-перше, індивідуальністю автора (він письменник-професіонал), а по-друге, умовами нашого життя. Марксизм для радянської людини – побут. Ми з дитинства обплутані догмами марксизму, урочистими співами і славослів'ями на його адресу. Марксизм у нашій країні значно більше, ніж православ'я в царській Росії. Ти можеш не знати вчення Маркса, як його і не знає ніхто, але ти зобов'язаний славословити і Маркса, і партію, що спирається на його вчення, вірити в те, що тебе ведуть по Марксовому шляху і що шлях цей єдино вірний, а марксизм – вершина науки, кінцевий (найвищий)

результат досягнутого для людської думки. До цього тебе починають призвичаювати з дитячих ясел і все життя втлумачують одне і те саме. Вирватися з-під впливу цього виховання психологічно майже неможливо. А якщо ти все ж вирвався і намагаєшся думати самостійно, тебе чекають численні лиха. Тобі не дозволять ні навчатися, ні працювати за обраною професією, а то просто заарештують і сховають на довгі роки у в'язницю, концентраційний табір, спецпсихлікарню.

М. Руденко як митець не міг дати критику теорії Маркса відірвано від цього марксистського побуту, не показавши на власному прикладі, як тяжко вибиратися з цих теоретичних тенет. Саме тому науково-критична робота прийняла форму художньої оповіді. І все ж це критика. Щоправда, критика не кабінетного ученого, не теоретика від політекономії, а практика, що отримав досвід власними мозолями і... боками. Але це критика не всього марксизму і навіть не «Капіталу» в цілому, а лише Марксового вчення про додаткову вартість. Та оскільки це вчення, за твердженням Леніна, є «наріжний камінь економічної теорії Маркса», то дана робота протиставлена всій цій економічній теорії.

М. Руденко, спираючись на економічну теорію Ф. Кене, дотепно висміює твердження Маркса, нібито додаткова вартість створюється працею.

Праця, – каже він, – це робота. А вона може виконуватися тільки завдяки використанню якоїсь енергії. Для людини джерело енергії – їжа. Скільки енергії отримано з їжею, стільки і можна її витратити на всі енергетичні потреби людини, тобто на внутрішні витрати організму і на виробничу діяльність – ані джоулем більше. Фактично, як ми знаємо, людський організм, зважаючи на свої фізіологічні особливості, витрачає менше, ніж отримує з їжею, але більше – ні! Якщо б це трапилося, ми були б свідками порушення закону збереження енергії, а цього ніхто і ніколи не спостерігав. Твердження, що праця створює додаткову вартість, рівнозначне твердженню: трансформатор – джерело електроенергії.

І ось таку нісенітницю несуть у маси мільйони марксистських пропагандистів, і вірять цьому сотні мільйонів наївних людей. У часи Маркса це ще можна було зрозуміти. Наука в той час не могла підраховувати енергетичний баланс людини, і нікому на думку не спадало тоді порівнювати її з трансформатором електричної енергії. Тепер будь-який школяр сприйме як належне порівняння людини з трансформатором і не задумуючись скаже: скільки було енергії на вході, стільки буде отримано і на виході (якщо не враховувати внутрішні втрати). Але марксисты продовжують своє. І будуть продовжувати. Вони ухилилися від наукової суперечки, звинуватять автора в спрощенні, у тому, що він не розуміє творчого характеру людської праці, що він прирівнює її до

механічної роботи тварин і машин, що він перетворює людину на машину. І все це з пафосом, спрямованим на те, щоб пробудити в людях інстинктивний протест проти «припинення» вищої істоти і тим придушити реалістичну людську думку. І всі ці спекуляції лише для того, щоб зберегти любу серцю Марксову додаткову вартість. Надто добре підходить вона до теорії пролетарської революції, до диктатури пролетаріату, до «провідної ролі робітничого класу» й до... ГУЛАГу. А заради таких любих серцю «теорій» не гріх і фізичні закони спростовувати.

Справжню вартість з погляду розвитку людства, його прогресу має тільки енергія. Отже, і додатковою вартістю може стати лише додаткова енергія. Єдиним же, відомим нам, джерелом енергії є Сонце. Вугілля, нафта, газ, сланці... не є самостійними енергетичними джерелами. Вони немовби виконують роль акумуляторів сонячної енергії або, точніше, вони – законсервована сонячна енергія, яку природа розумно й великодушно заклала у свої комори для нашого гарантійного запасу.

Це тепер загальновідома істина. Джон Уїлкелм у «Нешнл Джіогрефік» (Вашінгтон) пише: «Практично вся енергія, яка споживається людиною, породжується Сонцем. Вугілля, нафта і газ являють собою залишки рослин і тварин, пробуджених колись до життя теплими променями нашого світила. Тепло найближчої до нас зірки запускає дощовий цикл планети і сучасні гідроенергетичні генератори. Вітряні двигуни, які перекачують воду або виробляють електроенергію, обертаються під дією потоків повітря, що нагріваються Сонцем.

Навіть дрова являють собою одну з форм сонячної енергії. Подібно до нафти та вугілля, дерево – це сонячна енергія, укладена «в зручну упаковку».

Але на землі швидко виснажуються дорогоцінні ресурси «накопиченого сонячного світла». При наших нинішніх темпах споживання в наступні 25 років ми витратимо стільки енергії, скільки її було витрачено за всю історію людства». (*Приборкання сонячного променя. За рубежом*, № 25. – 976. – с. 20).

Але Джон Уїлкелм нічого не сказав про ще один вид сонячної енергії, який є першоосновою всякого прогресу, – про їжу для людей. І це не дивно. Деякі марксистські, а точніше навіть смітівські перекинуття понять так глибоко проникли в наше життя, що для людей промислового класу, в тому числі для вчених, енергія це тільки те, що рухає фабрики, заводи, машини, транспорт, авіацію, ракети, космічні кораблі. «Земний» же хліб наш повсякденний за енергію приймати якось незручно. Безсумнівна заслуга М. Руденка у тому, що він привернув нашу увагу до цього енергетичного продукту, куди важливішого, ніж нафта, газ та інші енергетичні ресурси. До продукту настільки важливого, що ми навіть не помічаємо його, коли маємо у достатній кількості.

Зате досить трапитися неврожаю, голоду, і ми дізнаємось, що хліб – дар безцінний, а все інше в порівнянні з ним нічого не варте.

Щоб працювати, людина повинна їсти. Їжу ж людині дасть Сонце через фотосинтез. Запасів їжі, як інших енергетичних ресурсів, природа не створила. Їжа безупинно відтворюється. Розвиток людства, його прогрес залежить передусім від того, чи в достатній мірі поширюється це відтворення. Іншими словами, чи достатньо буде вироблено додаткової сонячної енергії у вигляді їжі для людей. От ця додаткова енергія і є те, що М. Руденко називає істинною додатковою вартістю або **енергією прогресу**. Цю додаткову вартість створює не тільки праця, але й розум і воля людини, що пізнала природу і діє в союзі з нею. Не під впливом праці проростає зерно в ґрунті і, завершивши цикл розвитку, перетворюється в колос. Відбувається це під впливом природних факторів. Людина, спираючись на закони природи, сприяє тому, щоб зерно проросло і розвився паросток, щоб цикл його розвитку проходив у найсприятливіших умовах, щоб колос набрав сили і не загинув у полі, а потрапив до комори. Виходить, додаткову вартість створює не праця, а природа за участю людини. Людина може збагатити себе тільки через природу. Збагачуючи її через підвищення родючості ґрунтів, вона збагачує себе. Виснажуючи ґрунт, грабує себе і своїх нащадків. Підбиваючи підсумок міркуванням на цю тему, М. Руденко пише: «Якщо ми хоча б на декілька кілокалорій збагатили землю, тоді можна сказати: **ми створили багатство!** І навпаки: якщо заради промислової і військової могутності нами виснажується земля – ми пропащі люди». Наша країна багато років робила останнє. Зараз ми починаємо результати Марксового догмату переважного розвитку промислових засобів виробництва і озброєння також.

Тут авторові можна пред'явити тільки одну претензію. Переконаливо показавши важливість сонячної енергії, яка надходить до людства через сільське господарство, він майже зовсім не порушив проблему отримання промислової енергії безпосередньо від Сонця. Промислова енергія – це теж «хліб» – для промисловості, транспорту, машин, які беруть участь у сільськогосподарському виробництві. Людство потребує безперервного зростання промислової енергії. Енергетична криза продемонструвала, яке велике її значення, а отже і вартість. Арабські країни, на території яких містяться нафтові джерела, одержують тільки у вигляді орендної плати і податків колосальні гроші і все, що їм необхідно, – продовольство, машини, технології; будують сучасні упорядковані міста, насичують водою пустелі і вводять їх у сільськогосподарський обіг.

Та якщо через сільське господарство ми одержуємо енергію безпосередньо від Сонця і ця енергія воістину додаткова, то промислова енергія є, по суті, енергією, яка вичерпується. Ми споживаємо запаси

природи, її страховий фонд, забираємо цей фонд у своїх нащадків. Щоб отримати додаткову промислову енергію, треба навчитися брати і її безпосередньо від Сонця. Тільки таку енергію людство зможе (і має право) споживати у дедалі більшій кількості, не боячись її виснаження.

* * *

Природа дала нам гумусний шар Землі, рослини, здатні на фотосинтез, і серед них диво природи – злаки, дозволила нам використовувати для своїх потреб тваринний світ, створила в землі легкодоступні комори законсервованої сонячної енергії і надала час. Всього цього цілком достатньо, щоб людство могло прилучитися до вічних, невичерпних сил природи. Не оволодіти – це дурне фанфаронство – прилучитись. Адже й ми самі лише їх частка, цілком залежна від них – від сил космічних. А ми втрачаємо дорогоцінний час, необачно хапаємо природні багатства, обжиремося, топчемо собі під ноги, псуємо і запевняємо, що це прогрес.

Передові вчені намагаються добитися прямого використання сонячної енергії, але, як було сказано у статті Джона Уїлхелма, що вже цитувалася, «дослідна система не може конкурувати з дешевим денверським природним газом...» І далі: «Сьогоднішня **вартість** типової сонячної нагрівальної системи виходить за межі можливостей більшості домовласників». (Підкреслене мною. – П. Г.). До чого ж ми дійшли з нашою економічною «наукою»? Що ж дешевше – енергія, яку безупинно, незалежно від наших бажань, Сонце невичерпним потоком відсилає нам на Землю, чи ця ж енергія, що законсервувалася (не нами) в природному газі і закладена в підземні комори як страховий фонд? Селянин, навіть помираючи з голоду, не дозволяв собі скористатися зерном із страхового фонду. Тільки сталінська адміністрація забрала у селян і страхові фонди. Але ж то була нерозумна і нелюдяна камарилья. А людству треба б ощадливіше ставитися до своїх страхових фондів і не витратити їх в усіх тих випадках, коли є заміна, навіть якщо остання з погляду сьогоденної економіки є дорожча, ніж вміст страхового фонду.

Як же ми деформували, перекутили всі поняття. Земля нічого не коштує (за Марксом). І ось в СРСР знищені всі приміські зони хліборобства. Затоплені родючі річкові заплави. Виведені з сільськогосподарського обігу величезні території найкращих у світі чорноземів: збудовані заводами, фабриками, містами, зайняті аеропортами, знищені відкритими розробками корисних копалин і кар'єрами. Неосяжні степові простори, бездумно пущені під оранку, наштовхнулися на нищівну вітрову ерозію. Необачною і хижацькою експлуатацією орного клину знижено його врожайність. І ось країна, якій належить одна чверть

світових сільськогосподарських угідь, не може прогодувати власне населення, яке становить близько 1/14 населення світу. Але... Земля нічого не коштує. Нічого не коштує вода. Нічого не коштує повітря. Адже працю в них не вкладено. Отже, витрачай їх не шкодуючи, забруднюю, як тобі заманеться. А от сонячна енергія, яка йде на потребу людині, **надто дорога**. І це наука!

Найвищий Розум подбав про нас. Дав нам життя і їжу. Створив запаси різноманітних багатств. Живи, людино! Розмножуйся, заповнюй Землю! Але думай! Не про себе тільки думай, а про життя свого роду – про своїх дітей, онуків, правнуків і нескінченно пра-пра-пра-внуків! Провидь життя, а не смерть свого роду! Веди його до безсмертя! До безсмертя через прилучення до безсмертного життя космосу. Для цього, тільки для цього тобі подаровано життя, їжу, всякі запаси, якими ти можеш розпорядитися. Так, розпорядитися. Але не як тобі завгодно, а тільки для досягнення означеної мети. Ти можеш усе витратити, але не для того, щоб зжерти, витоптати, обгидити, позбавити своїх нащадків засобів існування і тим винищити свій рід, а для того, щоб захопити його до вічного і невичерпного джерела життя.

Тобто все, що нам дано природою – дар безцінний. А ми неоціненність прийняли за «нічого не коштує». То де ж наш розум! Зійтися всім на тому, що ціну має тільки праця, що творить тільки вона, що тільки вона створює вартості – та це ж якась недоумкуватість! Яка праця створює? Та, що очищає танки корабля від решток пального і скидає їх в океан? Праця екскаваторників, які виконують земляні роботи і перетворюють найродючіші поля в місячний ландшафт? Та їм і життям не розплатитися за шкоду, завдану природі! А може, праця робітників, які затоплюють родючу заплаву? Чи праця хіміків, які щодобово і щогодини отруюють атмосферу? Чому все це коштує дешево, а запровадження технології, яка виключає знищення безцінних дарів природи, дороге? Тому, що всі поняття деформовані, втратили істинне своє значення.

І не один Маркс у цьому винен. Він – дитя своєї епохи. Принципово (в розумінні політекономії) він нікуди не пішов від Адама Сміта, Давіда Рікардо. Він лише довів до крайнощів не ним створену економічну теорію. Він не побоювся навіть натяжок, умовчань, а інколи, можливо, і містифікацій, аби лиш довести, що класова боротьба з неминучістю веде до пролетарської революції і диктатури пролетаріату. Але і тут його можна зрозуміти. Адже не він відкрив міфічні «класи» і «класову боротьбу». А критикувати прийняте в той час ділення на класи йому навряд чи могло спасти на думку. Це ділення було цілком у дусі часу.

Це тепер спробуй збагну, хто сидить за кермом власного автомобіля – фабрикант чи робітник. А в той час різниця між ними була очевидна, хоч де б ви їх стріли – на роботі, на гулянні чи у храмі. Тоді

важко було збагнути, що класи повинні визначатися не явними відмінностями – не багатством, не освіченістю, а сферами людської діяльності. Це зміг усвідомити тільки великий розум Ф. Кене, однак його ніхто не зрозумів. Для того часу безглуздим і смішним здавалося твердження, що багатий і злидений робітник – люди одного класу. Загалом тоді ділення на класи, сприйняте і Марксом, уявлялося обґрунтованим, і цьому не можна було тоді дивуватися. Дивно те, що тодішнє антинаукове визначення класів живе й сьогодні. Ми і тепер продовжуємо бездумно повторювати: «буржуазія», «пролетаріат», «робітничий клас», «диктатура пролетаріату». А між тим ніхто навіть не намагається визначити, що ж таке цей самий «робітничий клас» чи «буржуазія».

Якось «Правда» надрукувала під девізом «Питання теорії» двопідвальну статтю: «Робітничий клас – передовий клас суспільства». Автор довго мусолив питання про те, що таке робітничий клас: «Одні включають у нього всіх працюючих за наймом. Це занадто розширене тлумачення. ...Інші включають у нього тільки промислових робітників. Це занадто звужене розуміння». А як треба розуміти, так і не було сказано. Аналогічним чином стоїть справа і з поняттям «буржуазія». Для практичного обігу воно просто непридатне. Коли після Жовтневого перевороту виникла потреба в практично вживаному терміні, Ленін увів поняття «багаті». Але багаті окремого класу не складають. Вони є в усіх економічних класах: і серед землеробів, і в промисловому класі, і в класі, що утворює державу. Характерно, що і Ленін для визначення багатих прийняв не класові ознаки в дусі класів Маркса, а місячний прибуток, поза залежністю від того, яким чином цей прибуток отримується. Тому серед багатих, поряд із заводчиками, комерсантами, володарями прибуткових промислів, були і лікарі, і юристи, і професори, і модні ворожки. Навряд чи кому-небудь спаде на думку проголосити класом цей конгломерат.

Але навряд чи хто здивується, якщо ми скажемо, що всі зайняті в сфері промисловості належать до одного класу. Всі без винятку – від робітника біля конвеєра до вищого менеджера, власника підприємства, голови правління компанії чи начальника главку і міністра промислового міністерства. Нікого не можна виключити, бо всі вони беруть участь в процесі виробництва і зацікавлені в його безперебійності. Ця спільна робота і об'єднує їх у клас. Тільки клас як такий, тільки в єдності вони здатні заробити їх спільний шматок хліба. Вони, зрозуміло, одержують від нього нерівні частки, і це частенько когось не задовольняє. Точиться боротьба за перерозподіл. Але це боротьба внутрікласова, яка сама себе обмежує розумінням того, що шматок, який вони намагаються переділити, буде в них у наявності лише доти, доки спільна робота триває безперебійно. Якщо роботу зупинено, ділити нічого.

Саме так і сталося в Росії після Жовтневого перевороту. Революція, проголосивши робітників класом, зруйнувала промисловий клас. Самі робітники, без організаторів промисловості, без інженерів, техніків і майстрів, без комерційних працівників і рахівників нічого виробляти не можуть. Прояснилося це зразу. Зупинилися фабрики і заводи. Урядові довелося вживати екстраординарні заходи для відновлення економічних класів. У селі це питання було вирішене введенням непу. В промисловості, щоб повернути їй організаторів, технічних керівників, комерційних працівників, довелося вдаватися до особливих заходів: рішення про «спеців», яке включає питання їхньої матеріальної зацікавленості і правового становища. Клас, який утворює державу, не був зруйнований. Він лише зазнав кадрових змін, але роботи своєї не припиняв ані на мить. Тому на нього лягло і завдання відновлення тих двох економічних класів, які революція зруйнувала. В ході цього відновлення новому «панівному класові» довелося вказати його місце – колишнє місце у виробництві під началом «переможених» пролетаріатом капіталістів, їхніх адміністраторів і технічних керівників, яких тепер називали «спецами».

Та повернімося до додаткової вартості. Ми вже з'ясували, що це реальна енергія, яку створює природа за участю людини. В суспільство вона потрапляє тільки через клас землеробів. Решта класів можуть виконувати свої функції лише за умови, що енергії прогресу вироблено в достатній кількості і що вона обертається в суспільному організмі без перешкод.

Ну, а як же з експлуатацією? Її що, немає?

«Експлуатація існує. Але в тім-то й річ, що до сукупних фондів суспільства від неї немає жодної додачі. Це втрата для робітників і прибутки для капіталістів. Не більше, ніж картярська гра. Тут існує величезна моральна проблема, однак економічних теорій на цій основі будувати не можна. Більш того: експлуатація не збагачує державу, а веде її до неминучої загибелі». До цього слід додати, що саме поняття «експлуатація» у Маркса, а особливо у послідовників його вчення перекручене неймовірно.

По-перше, стверджується, що вартості створює тільки фізичний труд, а люди праці інтелігентної оплачуються за рахунок робітників. Виходить, що люди типу Туполева, Ільюшина не самі себе окупають, а живуть за рахунок експлуатації праці авіаційних робітників, які будують літаки їхніх конструкторів. Щоб зрозуміти, наскільки безглузде таке твердження, досить поставити запитання: чи можуть робітники, зібравшись гуртом, почати створювати, наприклад, літаки, якщо немає авіаційного підприємства, **не спроектовано і не сконструйовано** літак, **не організовано** вчасне надходження необхідних матеріалів, деталей і частин літака, не організовано саму працю робітників і

немає постійного технічного і організаційного керівництва їхньою роботою. Маркс мав найпримітивніше уявлення про виробництво. Та й виробництво, про яке він писав, це така сива давнина, що й читати незручно.

Та навіть і в тому виробництві тільки повне незнання Маркса не дозволило йому помітити, що роль організаторів виробництва, технічних керівників і наглядачів була у кожному разі не меншою, ніж роль робітників. Бертольд Брехт у п'єсі «Добра людина із Сезуана» переконливо показав, на що здатні робітники, навіть маючи капітал в своєму розпорядженні, якщо серед них не виявиться людини, яка змогла б їх **організувати**, знайти кожному відповідну справу і **примусити** всіх працювати. Вони будуть тільки рвати від наданого їм капіталу, намагаючись захопити якомога більший шматок, будуть обжиратися, пиячити, псувати добро, топтати його собі під ноги.

По-друге, стверджується, що весь прибуток від виробництва, який потрапляє не в руки робітників, є результат експлуатації їхньої праці, в тому числі і все те, що йде на оплату зайнятих у виробництві людей не фізичної праці, а також весь капітал, який йде на розширення виробництва. Мисляча людина з цього повинна зробити висновок, що експлуатація благо. Без неї виробництво, ледве почавшись, припинило б своє існування, бо робітники з'їдали б усе, що заробили. Тут не місце критикувати плутанину міркувань Маркса про норму експлуатації. Слід лише сказати, що засобами, отриманими від експлуатації, можна вважати лише те, що йде на особисте споживання капіталіста і його сім'ї. Все інше, що йде на відтворення і все, що йде на оплату людей праці не фізичної, є законні витрати нормального виробничого процесу при розширеному відтворенні.

І, нарешті, **по-третє**. Існує переконання, що капіталіст може брати на особисте споживання зі своїх капіталів скільки завгодно. Якось «Комсомольская правда» опублікувала памфлет «Бідний мільйонер». Це була реакція на публікацію, здається, в «Штерні», кореспонденції «Звичайний мільйонер». Відтоді минуло років п'ятнадцять, а я досі пам'ятаю той памфлет – настільки яскраво відбилися в ньому два різноманітні моральні критерії в підході до витрачання багатств. З одного боку «Звичайний мільйонер» і з іншого той (памфлетист), хто існує на народні кошти, ставить себе на місце того, хто має можливість необмежено розпорядитися капіталом.

Памфлетист бере витяги зі штернівської публікації й іронізує з приводу кожного з них. У «Штерні» говориться, наприклад, що мільйонер має одну легкову автомашину і сам водить її. Дружина свого авто не має і користується машиною чоловіка, коли він дозволяє. Водить машину вона теж сама, бо водія у них немає. Прибирає машину наприкінці робочого дня і готує її до наступного виїзду людина, яка

виконує в домі мільйонера обов'язки двірника і садівника. За обслуговування машини він одержує певну доплату. Памфлетист з цього приводу вигукує: «Бідний мільйонер, він не може мати другу, третю... десятку машину з шоферами!»

З приводу повідомлення «Штерна» про те, що, окрім двірника-садівника, родину мільйонера обслуговують ще тільки двоє – кухарка й покоївка, через що у веденні домашнього господарства бере участь і дружина мільйонера, памфлетист вигукує: «Бідний мільйонер, він не може утримувати достатній штат домашніх слуг!» І в тому ж дусі весь памфлет. Особливо розвеселило памфлетиста повідомлення «Штерна» про те, що мільйонер видає дружині щомісяця на домашні витрати певну суму і зобов'язує її вкладатися в свій бюджет. Якщо в якомусь місяці дружина перевищила витрати і чоловік погодився з необхідністю цього, то він покриває перевитрату, але в наступні місяці утримує всю цю суму з бюджету дружини. Чого тільки не наговорив памфлетист, розважаючись на тему про те, що «бідний мільйонер» не може відступити від певних правил навіть для коханої дружини. А я, бувши в той час правовірним марксистом, подумав: «Не дай Бог нашому народові таких слуг, як цей памфлетист!» (Адже міркував він цілком у дусі Маркса). І навпаки: «Допоможи нам, Боже, мати таких господарських керівників, як цей мільйонер».

Памфлетисту і невтямки, що мільйонер робить усе це зовсім не з примхи. Він справді не може витратити на особисті потреби скільки забажається. Його обмежує, по-перше, конкуренція. Вона спонукає безупинно розширювати і вдосконалювати виробництво, всіляко заощаджуючи кошти для цього. По-друге, державні податки, які, хай буде відомо, відривають левову частку від прибутків. І, нарешті, профспілки, постійно борючись за збільшення частки робітників і службовців у прибутках. Крім того, неабияку роль грає і морально-етичний бік питання. І серед мільйонерів чимало людей, котрі не прагнуть жити в розкоші і виділитися цим з маси своїх співвітчизників. Тільки людям з мораллю памфлетиста на це начхати. Читаючи його опус, зримо відчуваєш слину, яка стікає з куточків його губ. От йому б ці мільйони, він би «труснув» ними – марксистська ідеологія в тім не завада. А мільйонер економить. Щоправда, його економія інша, ніж у робітника, але і необмежених особистих видатків він допускати не може.

Боротьба між бідними і багатими, як і експлуатація, існували завжди. Але боротьба ця не класова, а тільки **моральна і цензова**. Найкраще це можна простежити на досвіді США. Там завдяки **«повній політичній свободі»**¹ (підкреслене мною. – П. Г.) робітники через профспілки і підприємці через свої спілки навчилися домовлятися про розподіл і перерозподіл прибутків, не порушуючи єдності того еконо-

¹ Ленин В. И. Полное собр. соч. – т. 20, с. 51.

мічного класу, до якого належать і ті й інші. Вони не доводять справу до конфліктів, які призводять до зупинки виробництва. В результаті США – найбагатша країна світу, а американський робітник – найбільш високооплачуваний у світі.

Зовсім інші результати принесла трудящим Марксова теорія. Обґрунтувавши неминучість боротьби між неіснуючими класами і неминучість світової пролетарської революції, Маркс закликав до дій, спрямованих на розвал реальних економічних класів, тобто до розвалу економічного життя суспільства. А «знайшовши» додаткову вартість у праці, відволік увагу своїх послідовників від того єдиного джерела, яке творить життя на Землі, і закликав до створення суспільства максимальної неволі, суспільства, в якому додаткову вартість повинні створювати «трудові армії» або, згідно з радянським досвідом, ГУЛАГ.

Ця економічна теорія дістала трагічну експериментальну перевірку в Росії. І першим з марксистів, який зрозумів необґрунтованість цієї теорії, був Ленін. Проте ніхто в той час Леніна не зрозумів. Хоча й зрозуміти було важко. Йому, щоб не порвати зі своїми однодумцями, доводилося прикривати свій відхід від марксизму димовою завісою псевдомарксистської фразеології і посиланнями на вимоги реальної дійсності. В політичному звіті XI з'їзду партії, говорячи про неп, він заявив: «Необхідно справу поставити так, щоб звичайний **хід капіталістичного обігу був можливий**, бо це потрібно народові, **без цього жити не можна**»¹. В цій же доповіді він, у дещо завуальованій формі, говорить, що **неп – не марксизм**: «...Ми впадаємо в інтелігентщину, в лібералізм, мудруємо про те, як розуміти державний капіталізм, і заглядаємо в старі книжки. А там написано зовсім не про те... Жодної книжки немає, яка була б написана про державний капіталізм, що буває при комунізмі. **Навіть Маркс не здогадався написати жодного слова з цього приводу і помер, не залишивши жодної точної цитати і неспростовних вказівок**»². (Підкреслене скрізь мною. – П. Г.). Тут Ленін не виступає проти Маркса, але явно іронізує над його економічною теорією, яку більшовики намагалися застосувати в період так званого воєнного комунізму, але, наштотхнувшись на всенародний опір, змушені були повернутися до «звичайного ходу капіталістичного господарства і капіталістичного обігу». Виявилося, що **«без цього жити не можна»**.

М. Руденко цифрами ілюструє величезний господарський стрибок, який країна здійснила за шість непівських років. А я наочно пам'ятаю, як протягом одного лише сільськогосподарського сезону країна вивалася із страшного голоду. Я ніколи більше не бачив такої величезної кількості людей у полі. Громадянська війна майже повністю

¹ Там само. – т. 33, с. 250.

² Там само. – с. 248.

позбавила село коней. Землю обробляли на коровах і вручну. І все це робилося напівголодними людьми весело і з жартами. Під час воєнного комунізму, коли люди вимирали від голоду, агітатори малювали казкові картини майбутнього сільськогосподарського виробництва з тракторами та іншими машинами. І люди не забули про це. Ось ми, вдвох із братом, саджаємо кукурудзу. Один ударом сапки (рід мотиги) робить ямку. Другий опускає туди зерно і ногою або рукою засипає ямку. Нас обминають кілька односельців, теж із сапками на плечах. Худі страшенно, але веселі, жартують, сміються. Хтось кричить нам: «Що, трактор включили? Сапою трах-трах!» Всі сміються, сміємось і ми. І так зі сміхом село в перший же рік непу саме наситилося і місто нагодувало. А через рік країна почала експортувати зерно. І з кожним роком експорт зростав, аж доти, доки почалася колективізація і ліквідація куркулів «як класу», що призвело до нового, ще страшнішого голоду.

Почався жахливий період життя нашого народу. За запевненнями уряду, ми багатіємо. І це цілком відповідало Марксу, бо небаченими темпами розвивалася важка промисловість – «основа могутності країни», – а робітничий клас жив надголодь, селянство вмирало, а з десятків мільйонів аборигенів архіпелагу ГУЛАГ витискалися всі соки, і вони масою йшли в тундровий перегній і перетворювалися на табірний пил. Минали роки, десятиліття, а ми ніяк не могли зрозуміти, що істинне багатство країни міститься в хлібі. США багата країна не тому, що вона найпередовіша в промисловому відношенні, а тому, що її промисловість зародилася і росла на базі могутнього сільського господарства і досі спирається на здорову основу. Сільське господарство цієї країни не тільки подає з надлишком енергію прогресу для свого народу, але й робить країну найпотужнішим у світі експортером зерна. США виробляє половину товарного зерна, що постачається на світовий ринок.

Важко, зі скрипом та скреготом починають і в нашій країні усвідомлювати, що потрібні не тільки машини і озброєння, але й хліб. Ухвалюються постанови за постановами, плануються, здавалося б, найрозумніші заходи. А хліба немає і немає. Нам усе щось заважає мати його вдосталь – то посуха, то перезволоження, то вітри, то ще якісь незрозумілі причини. Причини ці шукають, знаходять, усувають, але з'являються нові – і проблема лишається нерозв'язаною. А йдеться про те, що **«енергію прогресу виробляє свобода»**. На жаль, у керівництві нашої країни немає розуміння цього. Радянські керівники, називаючи себе ленінцями, не розуміють того, на чому неодноразово наголошував Ленін. Так, виступаючи 1 січня 1914 року в газеті «Пролетарская Правда» з приводу гасла американських робітників «4000 доларів на рік і 6-годинний робочий день», він вказував, що в США – най-пере-

довішій державі з повною політичною свободою і найбільш розвиненими демократичними установами – таке гасло здійснимо. «Застосування машин в Америці завдяки повній політичній свободі... розвинуто сильніше, ніж будь-де у світі...»

«Країна неосяжно багата вже тепер, і вона може відразу потроїти свої багатства...»¹. Він писав далі: «У кожній цивілізованій країні світу ця мета американських робітників є теж цілком досяжною метою, але для цього вимагаються основні умови свободи в країні»². (Підкреслене скрізь мною. – П. Г.). Цих умов у нашій країні якраз і немає.

Люди обмежені не можуть зв'язати, здавалося б, різномірні речі – політичні свободи і виробництво суспільних багатств. Але вони зв'язані найбезпосереднішим чином.

Політичні свободи є природним наслідком вільного підприємництва, яке прийшло на зміну феодальному способу виробництва. Феодалізм заважав прогресові не тим, що він не давав трудитися. Ні, трудитися він спонукав. Але він заважав свободі обігу і тим порушував нормальний хід життя. І життя змело його. Марксизм породив лад прямо протилежний ладові вільних підприємців, і тому, як і феодалізм, ворожий політичним свободам.

«За зовнішньою видимістю феодалів тепер не існує. Однак тисячі, десятки тисяч дрібних чиновників роблять те ж саме, що робили феодала – не купують, а **відбирають силою**. З безлічі напівголодних наглядців і обліковців ліпиться тисячоликий феодал – Держава. Нікому від цього не легше, ніхто не виграє – всі ми опиняємось в якихось титанічних жорнах, які перемелюють наші душі і кістки. Класових ворогів немає, кожен із цих чиновників вважає себе трудівником, а не визискувачем. Але експлуатація все ж існує: народ експлуатує сам себе. Починаєш підозрювати, що цим процесом керують не люди, а якась містична сила, що іменується Питьмою».

«Але ось що залишається непорушним: хоч би як експлуатувалися люди, держава від цього не багатіє, а навпаки – рухається до зубожіння. Чому? Тому що експлуатація населення ніколи не збільшує кількості виробленого хліба. Навпаки: його виробництво невпинно знижується через втрати інтересу до хліборобства і до самої землі. Зменшується кількість худоби, земля чимраз менше одержує органічних добрив. А без органіки мінеральні добрива мертві. Весняні води й вітри виносять рештки родючості в моря і океани. Держава прямує до неминучої загибелі. Ані грізна зброя, ані могутня промисловість їй уже не допоможуть – з-під ніг вислизає земля». Саме про це каже нам життя, щорічно ставлячи країну на межу продовольчої катастрофи. «Прогресивна економічна формація або регресивна – ясно з того, скільки вона

¹ Там само. – т. 20, с. 52.

² Там само. – с. 53.

виробляє хліба. Природа сама підбиває підсумок нашої господарської діяльності. Вона – найвищий суддя, нам лишається тільки вислухати її вирок. Жодні ідеологічні спекуляції в цій справі не допоможуть».

Єдина гідна відповідь на цей вирок – цілковита політична свобода, яка одна лише може розв'язати ініціативу трудівників землі для повернення до нормального хліборобства, заснованого на визнанні землі головним виробником вартості, яку треба постійно захищати – зупинити знищення і виснаження землі і почати поступове, але неухильне відновлення і збагачування її.

М. Руденко в своїй роботі неодноразово звертається до релігійно-філософських питань. Я не вважаю для себе можливим вступати в їх обговорення.

За народженням, обрядом хрещення, родинним і шкільним вихованням я – православний християнин, але все свідоме життя був у партії, яка сповідувала зоологічний атеїзм. І хоча сам я завжди ставився до віри інших з повагою, але над питаннями релігії не замислювався і без роздумів дотримувався офіційного партійного світогляду. З релігійно-філософських питань майже нічого не читав, а головне, і не замислювався над ними. Отож я в релігійно-філософських питаннях навіть не дилетант, а просто невіглас. Тому не буду висловлювати суджень з порушених автором релігійно-філософських питань, а лише відгукнуся на них двома своїми судженнями в релігійному аспекті.

Перше. Досвід побудови соціалізму в СРСР можна розглядати як результат експерименту, поставленого за теорією Маркса. Якщо це так, то не можна не звернути уваги на те, що експеримент поставлений з урахуванням щільного закону, тобто вжито всі заходи, щоб досвід пішов суто задуманим шляхом і в ході його здійснення не міг ухилитися вбік – піти в яку-небудь не передбачену експериментатором щілину.

Розглянемо ті умови, за яких на нас експериментували, і пересвідчимося, що справу було поставлено саме так.

Почнемо з того, що революція перемогла зразу на 1/6 земної кулі. Територія революційної країни розміщена компактно і має природні вельми зручні для оборони кордони. Через це можливість перервати експеримент шляхом військового втручання було практично виключено.

При владі стала добре організована, дисциплінована, достатньо далекоглядна в розумінні захисту своєї влади і вкрай рішуча партія, здатна на будь-які, навіть найжорстокіші і нелюдяні, заходи придушення всякого опору. Завдяки цьому експеримент був захищений і від загибелі в результаті внутрішньої протидії.

На території СРСР виявилася 1/4 орних земель світу. І не яких-небудь, а не гірше земель штату Айова (США) та італійських лесових ґрунтів. Це величезні масиви українських, донських і кубанських чор-

ноземів. Це родючі землі Сибіру і Далекого Сходу. Це сонячні землі Середньої Азії, Кавказу, Криму. Це знаменита Центрально-чорноземна смуга. Та й так звана нечорноземна область і перезволожені землі Білорусії віками годували своє населення. Таким чином, і стихійний голод не міг зірвати експеримент, тим більше, що на 25% орних земель світу припадало менше 8% людства.

У підземних коморах країни виявилися закладені дуже великі енергетичні ресурси у вигляді вугілля, сланців, нафти, газу, а також, по суті, всі корисні копалини. Це був, можна сказати, «страховий фонд» експерименту.

Загалом нашій країні все було дане в такій кількості, що хоч би як ми калічили природу, хоч як транжирили б її ресурси, хоч би як заражали навколишнє середовище, хоч би як знищували ґрунти і їхню родючість – експеримент цим не можна було зірвати. І якщо експеримент в таких умовах дав негативні результати, якщо не вдалося добитися того єдиного, що було обіцяно теорією – економічно квітучого суспільства, – є всі підстави вважати ганебною саму теорію. Незримий експериментатор немовби спеціально потурбувався досягненням однозначної відповіді на поставлене ним питання, щоб провал теорії не можна було нічим пояснити, окрім ганебності самої теорії, щоб ані в кого не було підстав для політичних спекуляцій, щоб ніхто не міг сказати: «Теорія добра, але умови були погані». Кращих умов, аніж ті, які були створені для теорії Маркса в СРСР, просто придумати неможливо.

За експериментом немовби хтось спостерігав весь час. Коли Ленін, зрозумівши згубність наміченого Марксом шляху, спробував перервати експеримент і під димовою завісою марксистської фразеології повернути життя в його нормальне русло, смерть зняла цю загрозу зі шляху експерименту: ленінський неп було ліквідовано, настала жахлива ера марксистської колективізації і ліквідації куркульства як класу (створення трудових армій для сільського господарства); почався масовий ГУЛАГ (трудові армії для промисловості), голод і війни, тобто все те, що закономірно випливає з теорії марксизму.

І вже зовсім виглядає дивом те, що через чотири десятиліття після Жовтневого перевороту був закладений дослід в іншому кінці земної кулі, в інших умовах і при інших виконавцях (Куба). Результат такий самий. Такий же нелюдяний тоталітарний режим, з тими ж пороками. Тепер уже не можна виправдати теорію неспроможністю чи невмінням виконавців. Дана теорія не могла дати іншого результату. Це тепер стало неzapepечною істиною.

Друге. Досвід Радянського Союзу можна розглядати і як експеримент вироблення нової, позарелігійної моралі.

Комуністичну ідеологію сформовано на споживацьких засадах. «Від кожного за здібностями, кожному за потребами» – ось суть цієї

ідеології і та єдина мета, до якої повинні прагнути люди. Ця ідеологія, – говорить М. Руденко, – «породжує той вид атеїзму, який обожнює суспільне корито. А оскільки за межами цього корита, як «суспільної субстанції», інших вартостей не існує, то мета життя зводиться до того, щоб, розштовхуючи інших, якомога раніше і щільніше притиснутися до корита. Притиснутися так, щоб жодні сили в світі не змогли тебе від нього відірвати». Це ми і спостерігаємо в нашому повсякденному житті. Від суспільного корита, або, що те ж саме, від влади, відривають тільки з кров'ю (сталінський терор). Ті ж, хто тримається дуже міцно, перебувають біля суспільного корита до смерті. А оскільки тих, хто міцно тримається і довго живе, в багатомільйонному народі знаходиться чимало, то ми прийшли врешті до правління геро-кратії, що є ще однією причиною застою в суспільному житті. У нас найстаріший у світі уряд (не тільки за тривалістю перебування при владі, але й за віком його членів).

Чи можуть описані якості прикрасити людину?

І чи краща така людина за ту, яка зростає на релігійній моралі і на чільне місце ставить духовні цінності?

Я далекий від того, щоб викладати тут релігійну мораль, але гадаю, що прагнення людини, вихованої в любові до ближнього і в повазі до свободи кожного, до спілкування з Вищим Розумом, з Творцем усього сущого, прагнення бути схожим на нього в своїх діях підносить людину, робить її життя духовно наповненим і щасливим. А споживацька мораль плодить кар'єристів, владолюбців, здирників, донощиків, про-вокаторів, катів і... п'яниць.

Ось, власне, до якого висновку доходимо ми на основі аналізу радянського морального експерименту. Всі віруючі люди, з якими звело мене життя, люди високої моральності, незрівнянно вищої, ніж люди без віри, без прагнень, без високої мети. Ніхто з тих віруючих ніколи не намагався повернути мене до своєї віри. Але однією лише своєю поведінкою привернули мій розум і душу до думок про духовні цінності.

* * *

Крах марксизму після радянського експерименту фактично відбувся.

Чому ж, незважаючи на це, він продовжує поширюватися по Землі? І до того ж з наростаючою швидкістю.

Однозначно відповісти на це запитання важко. Можна висловити лише припущення, засновані на аналізі теоретичної спадщини Маркса і на досвіді нашої країни.

Теоретична спадщина Маркса настільки ускладнена, заплутана, та ще й перебуває нерідко в незавершеному стані, що розібратися з нею, досягнути її, не маючи великої кількості вільного часу і без спеціальної

наукової підготовки, майже неможливо. Тому маси сприймали його через розхожі догми, головним чином, через комуністичний «Маніфест», через програмні заяви марксистських партій, через партійну пропаганду. А ця остання, правильно виражаючи душу марксизму, зверталася до таких почуттів, як заздрість, жадібність, честолюбність, владолюбність, інстинкт звіриної зграї (той інстинкт, що збиває хлопчаків у банди для хуліганських нападів на дорослих або для їхнього пограбування). Ось ті «п'ять китів», спираючись на які марксизм приваблював до себе дедалі більші маси.

З часом це вчення ставало модним. А якщо вже мода – кожному імпонує, щоб його вважали знавцем модної науки, хоча про неї він лише чув і здатен тільки на повторення найбільш розхожих догм. А закони моди – чи в одязі, чи у взутті, в палінні, модному читанні або належності до модної політичної течії – незбагненні. Важко розвиваючись в епіцентрі, деякі з них раптом починають навалювати розповсюджуватися по периферії. І коли в епіцентрі вже сміються над якоюсь із давніших мод, вона буквально на кур'єрських швидкостях мчить до якнайдалшої периферії. І що менш культурна ця периферія, то міцніше тримається вона за застарілу моду. Якраз це і відбувається зараз із марксизмом. Він утверджується в найменш культурних, економічно слабо-розвинених, напівдиких країнах.

Проте пояснювати це явище тільки модою було б несерйозно. Є вагоміші підстави. Гадаю, що головне – неінформованість і підсвідома тривога за долю свого народу, за людство. Весь світ зараз у тривозі. Всі відчувають – щось не так іде як треба. І всім хочеться змінити становище на краще. Всім! І тим, хто живе в «капіталістичних», і тим, хто живе в «соціалістичних» країнах. Але в країнах соціалізму народ пригноблений тоталітарною диктатурою і позбавлений можливості висловлювати свої тривоги. Зате офіційна пропаганда під браві марші повідомляє на весь світ про «успіхи» соціалізму, про «щасливе» життя своїх громадян, про їх любов до Батьківщини і відданість партії. І багато громадян «капіталістичних» країн, перед якими ніхто досі не розгорнув жодної нової позитивної програми, починають думати: «А може, «там» справді створюється краще майбутнє людства?» Може, слід спробувати віддати владу своїм комуністам?» Їм невтямки, що між сучасними «капіталізмом» і «соціалізмом» в економічній сфері принципових відмінностей немає. І той, і той будують свою економіку на чимраз більших витратах накопичених природою енергетичних і сировинних ресурсів Землі. Єдина різниця в тому, що «соціалізм» довів цей принцип до крайнощів і тому підійшов до прірви набагато ближче, ніж капіталізм. Однак люди не знають про це і думають: «А може, спробувати»? Деякі народи і «пробують». Далі слово бере тоталітаризм, і ми починаємо чути з таких країн тільки нескінченні

невгамовні славослів'я «народному» урядові і партії та зрідка приглушені стогони, які прориваються з катівень.

Слово! Воно дуже винне в тому, що в світі відбувається. Пріоритет має *Брехливе Слово*. Брешуть так багато і настільки витончено, з витратами таких величезних коштів, що правді, буває, просто не пробитися. Марксизм тепер виступає під багатьма вивісками: соціалізм, комунізм, радянство, інтернаціоналізм, марксизм-ленінізм, маоїзм тощо. Про марксизм невпинно провіщають усіма мовами світу радіостанції Радянського Союзу й інших «соціалістичних» країн. Його пропагують марксистські партії всіх країн світу і їх дочірні організації. При цьому ніколи навіть не згадується про істинні результати радянського експерименту. Навпаки, завжди наголошується про безупинний **переможний** хід марксизму по Землі.

А що протиставлено цій тотальній масованій пропагандистській атаці? «Свобода» і «Вільна Європа»? Здається, і все. Але їх глушать. Наглухо глушать. І правителі Заходу не можуть навіть з цим електронним піратством упоратися. Про передачі російською мовою «Голосу Америки», «Бі-Бі-Сі», «Німецької хвилі» й інших можна говорити як про контрпропаганду лише умовно, їхні «голоси» пом'якшені нерідко до напівправди. Преси і організацій, які б критично обговорювали соціалістичну теорію і практику всередині країн соціалізму, взагалі немає. За такі обговорення притягають за ст. 70 Кримінального Кодексу (антирадянська пропаганда: 7–8 років ув'язнення і 5 років заслання), а то й ст. 64 (зрада Батьківщини) – аж до розстрілу.

Ведучи найбезсоромнішим чином брехливу пропаганду, марксизм душить будь-яке викривальне слово правди і з безсоромним нахабством називає правду наклепом. Цьому нахабству практично нічого не протиставлене. Мало того. Немає навіть відсічі прямому насильству – діям терористів, які захоплюють літаки і заручників, втручання в справи інших країн для збройного нав'язування народові влади промарксистських угруповань (В'єтнам, Ангола, Лаос). Як же після цього можна дивуватися територіальному приростові марксизму! Щоб покласти край цьому, треба передусім виключити насильство з життя суспільства, в тому числі й те насильство, яке живе під машкарою визвольного. І, по-друге, забезпечити справжню свободу інформації, свободу обговорення будь-яких питань, тобто позбавити тоталітарні режими права вводити обмеження на інформацію і називати все це своєю внутрішньою справою.

І ще одне важливе питання: як критикувати, з яких позицій? Нині критика марксизму (соціалізму) іде, головним чином, на поверхні. У ній багато емоцій, але зовсім недостатньо нинішнього наукового аналізу, нинішньої наукової критики, ясних наукових висновків. Навіть теоретичні твори найчастіше виглядають як окремі авторські думки.

Марксизмові, який претендує називатися наукою, треба не окремі думки протиставляти, а поставити його на очну ставку з новітніми науковими досягненнями і показати його антинаукове і застаріле реакційне нутро. Народові потрібні не окремі думки, а справжня наука, ясний виклад незаперечних економічних законів природи.

«Наші думки можуть мінятися, – каже М. Руденко, – закони природи – ніколи».

В умовах витонченої, замаскованої під правду тотальної брехні правда потребує солідних, безперечно наукових обґрунтувань і дохідливого, образного викладу. Пропонована праця, на мою думку, відповідає обом цим вимогам. Це тим більше дивно, що написані «Монологи» в Радянській країні, на матеріалі, доступному будь-якій радянській людині. А матеріали ці – ой! – небагаті. «Ми позбавлені найнеобхіднішої інформації», – каже автор. Скільки ж сил мислення довелося витратити йому, щоб досягнути настільки значного наукового і літературного результату, щоб дати справді наукове і доступне розумінню будь-якої освіченої людини спростування «шверпункту» економічного вчення Маркса, його теорії додаткової вартості, і обґрунтувати на противагу їй вчення про енергію прогресу.

Питання, яке хвилює кожного письменника – чи знайде його книжка читача, чи відгукнуться на неї, – для М. Руденка вже вирішилося. Зараз, коли я пишу ці рядки, книжка вже крокує по «Самвидаву» і на неї великий попит. Напевне, читач давно чекає книжку, що не тільки критикує, але й показує вихід з тупика. Влада і офіційна преса книжку поки що не помітили або ведуть свою відому тактику замовчування. Десь у спостережних інстанціях книжку, можливо, спробують зарахувати до антирадянщини, але антирадянською вона не є. Більше того, автор, зробивши книжку доступною кожній освіченій людині, адресує її в першу чергу комуністам і людям, що вивчали або вивчають політекономію.

Автор відкрито і недвозначно заявляє себе прибічником комуністичного світогляду і саме його відстоює в своїй праці. Він піддав нищівній критиці Марксове економічне вчення, але це виступ не проти комунізму, а на його захист. Економічне вчення Маркса взагалі не наука, а трагічна омана на шляху до кращого майбутнього. Викриття антинаукової теорії – заслуга перед комунізмом. Не скинути комунізм розвінчанням антинаукових теорій, а витягти його з моря політичних спекуляцій, брехні, бруду, ворожнечі, ненависті, взаємо-винищування. Витягти, поставити на наукові підвалини і зв'язати з вірою у Вищий Розум, з високою моральністю – ось те, до чого прагне автор. І він заявляє про це прямо і відкрито. Так, висловлюючись про книжку К. Буржуадемова «Нариси зростаючої ідеології», М. Руденко пише: «К. Буржуадемов, заперечуючи марксизм, не заперечує ні ідею комунізму, ні

ленінський неп. Але, звичайно, комунізм Буржуадемова (як і мій) не має нічого спільного з комунізмом Маркса і Сталіна»...

Виступаючи непримиренним супротивником марксизму, як вчення антинаукового і антигуманного, М. Руденко твердо відстоює позитивне в теорії соціалізму. Він пише: «Марксизму, як такого, немає – в теоретичному сенсі він є фікція. Про Ленінізм цього сказати не можна. Ленінізм є! Звичайно, він є тільки там, де Ленін виявляє повну самостійність – тобто в непі». І далі: «Ми говоримо про неп, як про економічне вчення, яке нам здається вдалим. Ми вчинили б нерозумно, якщо б відкинули свій власний досвід, на якому можна поставити знак «ПІЛЮС»».

Думаю, теоретична позиція автора ясна, і вона зовсім не антикомуністична. Мені вона зрозуміла і прийнятна. Бувши нетерпимим до всього антинаукового в комунізмі, автор дуже м'яко, але з докором відповідає тим, хто з вірою в марксизм втратив довіру і до комунізму, хто, беручи участь у демократичному русі, готовий дратуватися термінами – комунізм, комуніст, комуністичний. М. Руденко пише: «»Капіталізм, який буває при комунізмі» – ось основний зміст непу! Чи розуміють цю формулу ті, хто настільки нетерпимо ставиться до людей, що продовжують називати себе комуністами навіть тоді, коли крах марксизму фактично відбувся?» Яке глибоке зауваження! Якщо читач згадає, що перехід до інших порядків здійснюється не від нуля чи теоретично обчисленого пункту, а в поточному житті, при тих порядках, що продовжують і будуть продовжувати існувати поряд з новим, то він зрозуміє і геніальність формули «капіталізм, який буває при комунізмі». А з іншого боку, і докір автора за те, що судять про людей не за суттю їхніх поглядів, а за назвою, теж дуже доречний. Скільки витерпів наш народ за те, що не судження, не думки інших осягали, а судили про них за назвами, які кимось дані або вони їх взяли собі самі.

Висновки із свого дослідження автор звертає до керівництва КПРС. Немає сумніву, знайдуться ті, хто осудить автора за таке адресування. Але підстава у цих «суддів» тільки одна: «Що їм писати? Вони все одно не відповідають». Одначе ця позиція, може, і виправдана з морального погляду, проте короткозора. Це радше позиція людини, ображеної за те, що не відповідають і чинять беззаконня. У М. Руденка позиція інша. Щоб двері відчинили, треба постукати. Врешті знайдеться хто-небудь, хто не витримає стуку і підійде до дверей. Кулак у М. Руденка (його робота) настільки потужний, що розмахувати ним просто в повітрі нерозумно. Краще грюкнути в двері. У відповідності зі своїми поглядами автор звертається до тих, кого вважає реальною владою і в кому має надію знайти сили, здатні до оновлення нашого суспільного організму. Він пише: «Партія винна в тому, що ленінський неп був розтоптаний... Вона ж, партія, і зобов'язана вивести наш народ із смертельної пастки.

Це на її совісті. З особистого досвіду знаю, що в її лавах є чимало чесних, самовідданих людей. Тут вся річ у тому, чи прийдуть до керівництва антисталінські сили, які сьогодні придушені, або ж їм назавжди перегороджено шлях до вищих партійних посад. Але в довговічність сталінських методів керівництва я не вірю. Те, що визріло в душах людських, силою придушити не можна. Країна потребує глибоких демократичних перетворень».

Таке звернення, і обґрунтоване і доречне, свідоцтво глибокого оптимізму автора, його впевненості в правильності своїх висновків і віри в творчі сили народу. Немає сумніву, що звернення до інших комуністичних і робітничих партій теж було б цілком доречним. Комуністи зобов'язані піддати науковій перевірці догми і відмовитися від захисту антинаукових теорій. Вони повинні припинити культивування ворожнечі і ненависті, розпалювання чвар усередині суспільства. Їм треба думати не про завоювання влади, а про майбутнє людства.

Партії, для яких найвище за все благо народу, а не влада, повинні задуматися над тим, як припинити розтринькування природних запасів землі без користі для людства і на створення надмірного комфорту, їм слід було б виступити з програмою боротьби за приріст енергетичних ресурсів земної кулі, за бережливе ставлення до природних багатств і ощадливе споживання, за повну ліквідацію завданої природі шкоди і відновлення первозданної чистоти всіх водних артерій і акваторій, за безперервне нарощування рослинних багатств, особливо врожаїв продовольчих культур, за відновлення і раціональне використання рибних багатств. За дедалі більше споживання неопалин (сила вітру, морські течії, припливи відпливи, різниця температур прошарків води) і позаземних енергетичних ресурсів.

У комуністів великий борг перед людством. Занадто довго, затято і наполегливо вони нав'язували народам антинаукове, жорстоке вчення – марксизм. Зараз перед ними відкриваються небачені перспективи творчої діяльності. Але щоб використати ці перспективи, треба зрозуміти зміст загальнолюдських завдань. Якщо комуністи виявляться нездатними на це, знайдуться інші сили. Не можуть не знайтися, оскільки від прилучення людства до невичерпних джерел космічної енергії залежить життя на Землі. В цьому випадку комуністи, як сила, що виконала свою негативну роль (на них було доведено антинауковість марксизму), виявляться відкинутими туди, де опинилось і їхнє вчення – марксизм – у запасники архівів історії.

Петро Григоренко.
Червень–липень 1976 р.

ВІД АВТОРА

18 квітня 1975 року проти Радянської групи Міжнародної амністії почалися репресії. У мене на квартирі влаштували обшук. Разом з іншими рукописами вилучили «Економічні монологи» – український і російський варіанти. Український не був передрукований, його взяли в чернетці. Російський варіант зберігався не тільки у мене, але також і в московських друзів. Тому я сподівався, що рукопис не загинув. Невдовзі з'ясувалося, що я помилився. У друзів також були обшуки, одного з них (А. Твердохлебова) заарештували. Мене посадили до камери попереднього ув'язнення, але через два дні випустили. Таким чином усі примірники «Економічних монологів» опинилися в руках КДБ.

Я завжди вірив, що закони природи – незалежно від того, подобаються вони нам чи не подобаються, – не підпадають під дію Карного Кодексу. Чи може КДБ або прокуратура скасувати закон збереження і перетворення енергії? В «Економічних монологах» мова йде про те, що теорія додаткової вартості К. Маркса вступає в непоборну суперечність із цими всеохоплюючими законами природи. Тому я не тільки не крився із цією працею, а протягом двадцяти років методично писав про неї до ЦК. Закінчилося це тим, що мене виключили з партії, заборонили друкувати мої твори. Постає загроза психіатричної лікарні...

Зрештою про все це розповідається у книжці. Мені хочеться поговорити про інше.

Важко, болісно відбувався в моїй душі відрив від марксизму. Неначе мені було мало гіркого досвіду – я намагався розібратися в глибинних закономірностях цього вчення. І ось виявилось: теорія К. Маркса не витримує критики з боку сучасної фізики! Не зашкодило б перевірити її також за допомогою кібернетики. Я лірик, а не фізик. Років п'ять пішло на те, щоб якось засвоїти премудрості точних наук. І все ж я не міг покладатися на свої дилетантські знання – потрібні були досвідчені консультанти.

Що й казати, мені вельми пощастило: років зо два тому я знайшов наукових консультантів – академіка А. Д. Сахарова і доктора фізикоматематичних наук В. Ф. Турчина. Навряд чи треба пояснювати, хто ці люди, – їх знає весь світ. Либонь, належить лише уточнити, що В. Турчин не лише фізик, а й кібернетик. Так почалася праця над «Економічними монологами».

Того дня, коли до моєї квартири увірвалися офіцери КДБ, на письмовому столі лежав підготовлений для висилки В. Ф. Турчину новий розділ, написаний за його порадою, – детальний опис закономірностей «Економічної таблиці» Ф. Кене. Поруч лежав лист, в якому я дяку-

вав ученому за неоціненну допомогу. Турчин так і не одержав ані цього розділу, ані листа...

Але світ не без чудес: майже роком пізніше, коли я вже почав звикати до думки, що «Монологи» загинули безповоротно, вони раптом повернулися до мене таємничими шляхами самвидаву. Виявляється, їх читають, обговорюють, передають з рук у руки. Мені так і не пощастило встановити, хто зберіг рукопис. Звичайно, я був невимовно радий! Але разом з тим і засмучений: рукопис потрапив до самвидаву, належним чином не опрацьований.

А як же бути з багаторазовими попередженнями Київської прокуратури? Проти мене було висунуто таке ж саме обвинувачення, що й проти А. Твердохлебова: поширення неправдивих вигадок, які ганьблять радянський суспільний і державний лад. Мене звільнили лише тому, що наближалось 30-ліття Перемоги над Німеччиною, незручно було тримати інваліда війни в тюрмі. Потім знову викликали, змушуючи підписати попередження про поновлення справи проти мене – цим разом з урахуваннями рецидивів. Наприкінці обов'язкове зауваження: «Зміст попередження мені зрозумілий». На останньому з цих грізних документів я написав таке:

«Зміст попередження мені не зрозумілий. Я не поширюю наклепів на Радянську владу, а намагаюсь донести до свідомості людей найважливіші закони природи. Не розумію, як можна за це переслідувати?»

Гадаю, що цим усе сказано.

10 квітня 1976 р.

ПРОЩАВАЙ, МАРКСЕ!

БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА СВЯТОМУ ВОЛОДИМИРУ

Небо, земля і люди. Пласти глини, напоєної людською кров'ю. Були пожежі, були війни – усяке було на цій землі. Недавно вчені знайшли людські кістки, яким чотири мільйони років. Людські – не мавпячі! І завжди людей цікавило те ж саме питання: чому ми вбиваємо один одного? Невже не можна жити по-іншому?..

Археолог пересипає з руки в руку жменю золотих монет. Дивиться не на них – погляд його спрямований у простір, у світове безмежжя. Людина чомусь завжди прагла надати монетам форми світила, навколо якого обертається земна куля. Чому? Чи немає в цьому неусвідомленому порухові людської душі відповіді на болюче питання, яке ми вперше ставимо собі ще в дитинстві, але так і відходимо в могилу, нічого не пізнавши і не пояснивши?

Люди вбивають одне одного за гроші. Сумління наше обурюється: доки? І все ж вони, гроші, не відмирають, а навпаки – набирають дедалі більшої влади над нами.

Протягом багатьох тисячоліть філософи і пророки намагалися зрозуміти і пояснити Бога. Двісті років тому людський розум спрямувався на інший шлях: що таке гроші? І хоч спочатку ніхто не стверджував, що це те саме питання, однак багатьом людям політекономія замінила релігію. Зрештою скоро буде сказано: або те, або те. Як говорили й говорять: або Магомет, або Христос.

Горький назвав долар Жовтим Дияволом. Але долар від цього не похитнувся – лишився тим, чим був. Що ж він таке – Бог чи Диявол? І чи можна поважно обговорювати такі питання? Бог – над нами і в нас самих. Він є сутність світу, сутність людини, сутність життя. Диявол тишком-нишком позбавляє нас цієї вищої сутності: насолоджуйтеся життям, не ставлячи дурних запитань. Ви самі для себе, іншого змісту немає. Пийте, співайте, радійте. Потім з'явиться горбок над головою – от і все...

А що робити, коли ці кляті питання переслідують тебе з року в рік, не залишаючи хвилини для відпочинку?..

Тоді ти неповноцінна людина. Або хворий. Треба лікуватися. На все вже є відповідь. Нема чого тобі сушити мозок. К. Маркс усе пояснив. Читай «Капітал».

Питаю: а ви його читали? Ви його вивчили? Ви його засвоїли?.. Дивляться з подивом: звідкіля такий узявся? Існує Інститут марксизму-ленінізму, там вивчають, їм за це гроші платять.

Знову гроші! Та що ж це таке? Чому їх платять? Чому їм служать? Та сама відповідь: читай «Капітал», там усе сказано.

Коло замикається. Навіть не коло пізнання – всього лише коло нез'ясованих питань, які могли б якось розворушити людську думку. Але вона заснула, вмерла.

«Капітал» витіснив Біблію, яка відповідала на питання: що є Бог? Маркс усе своє життя присвятив одному питанню: що таке гроші? Звідси мало впливати: відповідаючи на одне з цих питань, тим самим ти відповідаєш на друге. Так уперше вголос було сказано те, що раніше тільки припускалося: світом правлять гроші.

Ну, а як же з Богом?..

Хтось заперечить: сама постановка питання виглядає безглуздо – Бог і гроші! Але я цього не певен. Таємниця грошей – дуже велика таємниця. І цілком можливо, що ці великі таємниці десь зливаються в одне. Мова йде не про підміну одного другим, а про ту саму сутність. Ми тримаємо в руках якусь нитку, не розуміючи, куди вона може нас вивести. Ми не надто допитливі, бо знаємо: за надмірну допитливість треба платити життям.

Мушу застерегти: для мене Бог є Природа, матерія. Це не пустощі зі словами, а філософічна позиція, ім'я якій гілозоїзм. Або пантеїзм, що зрештою те саме.

Читач далі знайде, у чому саме я не згоден з Марксом. Але спершу прошу звернути увагу ось на що: суперечка про природу грошей – це завжди суперечка майже теологічна. Можливо, навіть не «майже», а насправді. Так вона виглядала не тільки в минулому – так вона виглядає й сьогодні. Принаймні за своїми наслідками: мене відлучили, як відлучали завжди тих, хто по-іншому розумів сутність Бога. Так, мене виключили з партії через питання, на які важко відповісти. Не пхайся зі своїми дурними «чому» – надокучив!..

Ось вам ще один доказ, що Біблія і «Капітал» розв'язують ті ж самі питання. Саме тому існує суперництво між ними. Півсвіту живе за Біблією, півсвіту – за «Капіталом». Чий шлях ближчий до істини?..

Ейнштейнові Біблія не заважала творити теорію відносності. Марксові вона заважала. Чому?..

Політекономія хотіла бути наукою. Але одна справа хотіти, а інша – могли. Те, що побудоване на вірі, не є справжньою наукою. Мене не виключили б з партії, якби я сказав: «Не розумію Ейнштейна!» Але я так сказав про Маркса – і мене виключили. Якщо не розумієш – вір! Інші розуміють. Але чи розуміють інші?..

...А золота монета все ж чимось нагадує Сонце. Формою, кольором. Чи знав той, перший, хто надав їй такої форми, вищу таємницю грошей?

...Ще одна безсонна ніч. А скільки їх уже було! І, мабуть, не менше попереду.

Живу за містом. Важко мені добиратися до Києва – автобуси такі переповнені, що всю дорогу доводиться висіти між людськими тілами, які притискають тебе головою до стелі. Після такої подорожі я весь скутий болем.

Давно це було – першого року війни. Розривною кулею розтрощено таз, ушкоджено хребет. Зрештою людина до всього звикає. Звик і я. Треба годинку-другу посидіти на лавці – і біль відступить. Тоді я бадьорим кроком зйду кам'яними східцями туди, де нині все має скінчитися. Не хочу виглядати хворим – не такий сьогодні день...

Цілий рік тривало вигнання мене з партії. Повільно крутилося важке жорно, в якому перемелювалося моє життя. Сьогодні об одинадцятій годині ранку бюро Київського міськкому КПУ має розглянути мою апеляцію. І хоч це досить дивно, однаке в мене ще тліє несмілива надія: а раптом усе зміниться? Тридцять п'ять років віддано Комуністичній партії. Ціле життя! Комуністом я й помру. Однаке моє уявлення про комунізм стало інакшим.

[Коли писалася ця книжка, я ще, по суті, не був переконаним дисидентом. Сьогодні я ним став. І от сиджу, думаю: викреслити ці рядки чи залишити? Я ж знаю: серед радянських дисидентів є чимало таких, які після цих рядків відкинуть мою книжку як щось глибоко чуже. Я їх не засуджую за це – саме слово «комунізм» викликає в їхній свідомості гіркі думки про концтабори і тюрми, про мільйони замучених співвітчизників. Однак мені б хотілося закликати моїх колег до терпимості. Так, ми різні, але сходимося в одному: не можна кидати людей у тюрму за їхні переконання. І коли ми сходимося на цьому, то зобов'язані також перемогти термінологічний фетишизм. Справа не в назвах, а в глибинній сутності понять. Не буду тут пояснювати, що я розумію під словом «комуніст», – це само собою виявиться тоді, коли книжка буде дочитана до кінця. До того ж я й сам міняюся: у другій книжці «Економічних монологів» я вже не той, яким був у першій. Але нащо мені все це? – вигукне нетерплячий читач. – Ніякі варіації на дану тему мене не приваблюють. У такому разі я, звичайно, здаюся: подібний аргумент завжди діє безвідмовно. Але такому читачеві хочеться сказати ось що: цю книжку написано зовсім не про те, як я розумію комунізм. Про комунізм можна сперечатися і не сперечатися – не це головне! У цій книжці мова йде про закони Природи, з якими ти, шановний читачу, знайомий недостатньо. Ні, це не твоя провина. Цим великим знанням не пощастило з самого початку: теорія трудової вартості А. Сміта виявилася доступнішою для розуміння, ніж теорія Ф. Кене. І тому ось уже понад два століття справжня наука перебуває в тіні, а на авансцені самовпевнено розгулює псевдонаука, з якої й виростає марксизм. (Майже всі примітки написані тоді, коли й передмова «Від автора». У двох випадках написані 1992 року. Це буде вказано окремо). Звичайно, я не претендую на повне висвітлення цього питання. Однак мірою сил і здібностей я спробую викласти те, що зрозумів за півтора десятиліття болючих пошуків. Глибоко переконаний: жодна освічена людина не має права не думати про ці найбільші закони Природи. У них – життя або загибель нашої цивілізації! І ніяк не менше.]

І лише тоді, коли ти, дорогий читачу, переконаєшся в тому, що ці великі закони природи ти засвоїв, можна буде посперечатися, чого ми хочемо – комунізму, соціалізму чи капіталізму. Інакше наша суперечка зведеться лише до спроб утвердити чи відкинути той чи інший політичний термін, те чи інше історичне ім'я. У такій суперечці брати участь мені не хотілося б.

Писав про це в ЦК – писав багато і пристрасно. Вірив, що цього від мене вимагає статут партії. Ми люди тільки тому, що нам дано мову. Але хіба її дано для того, щоб приховувати думки?

Так, ці листи – вони звалилися на мене, наче сніг на голову. А я ж їх нікуди не посилав – тільки в ЦК! Усі вони підшиті до моєї персональної справи – це є головне обвинувачення проти мене.

Двері видавництва для мене зачинилися задовго перед тим, як почалася моя персональна справа. Зачинилися всюди – у Києві, в Москві і навіть у Болгарії, де готувався до друку мій роман.

Спочатку я не розумів, що, власне, сталося. Адже я нічого недозволеного не чинив. Хіба листи до ЦК можна висувати як обвинувачення?

Три роки без заробітку – чи легко це? Немає його і попереду. Немає тому, що я не зможу зректися своїх переконань.

Міськком партії міститься у сірій будівлі, яку зводили в тридцяті роки для українського уряду. Хто це задумав – Постишев чи Косіор? Зрештою, не має значення. Ця будова повинна була втілювати силу і непохитність Радянської влади. Однак поруч з легким, майже невагомим Андріївським собором (архітектор Растреллі) виріс величезний дот із залізобетонними прапорами. Масивна споруда ця не втілювала в собі нічого, крім бюрократичного несмаку. Вона підігнала під себе Володимирську гірку, де тисячу років тому стояли княжі палаци. Є щось зловісне в цій неймовірній важкості – здається, сама земля намагається її відкинути, але в неї не вистачає сили.

Добре, що я приїхав сюди на дві години раніше. Так я завжди робив, щоб відпочити від давки в автобусі й погамувати біль, який став щоденним супутником мого життя.

Усе це фіксується в моєму мозку – і величезний дот, і воістину величний пам'ятник, в якому так багато доброти, святої людяності. Мідь, залізо, бетон втілюють у собі духовне обличчя часу – це неминуче. Мимоволі замислюєшся: де більше правди – у християнському тисячолітті чи в нашому піввіччі?..

Так, з подібними думками нема чого робити на бюро міськкому. А мені ж не завжди була неприємна будівля, в якій за дві години остаточно і безповоротно вирішиться моя доля. Чверть віку тому я входив до неї як господар. Я був тоді членом Київського міськкому партії, секретарем парторганізації Спілки письменників України, головним редактором літературно-художнього журналу «Дніпро»...

Біль у хребті ще не пройшов. Щоб його погамувати, треба зосередити думки на чомусь іншому. Мимоволі задивився на чоловіка похилого віку, який сидів на сусідній лавці. Він був старший від мене років на десять. Пенсіонер, звичайно. Здається, я міг би докладно описати все його життя. Руйнував церкви, будував заводи, воював, потім відновлював Хрещатик. Але ось чого я не знаю: про що він тепер думає? Погляд у нього якийсь дивний – ніби старий, дивлячись на святого Володимира, намагається щось пригадати. Щось таке, про що йому говорили в дитинстві, але воно давно забулося. Тепер давно забуте знову зажеврило в його душі, ніби жар під холодним попелом, коли на нього подме вітер.

– Скажіть, як ви розумієте хрест? – спіймавши на собі мій погляд, запитав незнайомий. – Адже мусить бути в цьому знаку якийсь сенс.

Я, знаєте, не можу уявити, щоб люди несли з віку у вік щось зовсім безглузде.

Волосся в нього сиве, з жовтуватим відтінком, ніби вуса у запеклого курія. Одягнений мішкувато, але сорочка біла, чиста.

– Є сенс, – відповів я, підвівши очі на постать князя Володимира.

– Який?..

Як пояснити цьому чоловікові, що ось уже понад десять років я пишу до ЦК саме про те, про що він питає? Відповідаю моему співрозмовникові: це найбільша з усіх формул – формула Сонця. І навіть більше – формула Субстанції. У всіх релігіях світу субстанцію називають Богом. Для мене слово «Бог» не є обов'язкове, однаке воно мене і не лякає. Субстанція – це об'єктивна реальність, що перебуває за межами нашого відчуття. Саме тому й існує незалежно від нього. Матерія, звичайно. Невидима Природа. Променева тканина Світової безмежності. Життєдайний суб'єкт, з якого все виникає і туди ж повертається після розпаду. Усе без винятку – зірка, планета, людське тіло...

Мій співрозмовник виявився більш підготовленим для філософської розмови, ніж я міг сподіватися.

– Але ж це метафізичний матеріалізм, – зауважив він.

– Ми заплуталися в метафізичному павутинні, – сказав я з сумом. – І в цьому наша трагедія.

Почав йому пояснювати: метафізика в історичному розумінні те саме, що онтологія. Слова-синоніми. Ленін ніколи не виступав проти онтології як науки про буття. Енгельс, звичайно, виступав проти метафізики. Однаке мені думається, що він виступав проти тих її форм, які сприймали світ заспалим, незмінним. Ось чому потрібний був діалектичний матеріалізм. Але аж ніяк не заради знищення онтології. Знищити її так само не можна, як і субстанцію.

[Тут я ще не позбувся компромісу. Насправді між матеріалізмом Енгельса і матеріалізмом Леніна – ціла безодня. Енгельса можна назвати матеріалістом-предметником. Такий матеріалізм не тільки не потребує онтології – навпаки, вона йому глибоко ворожа. Саме тому Енгельс намагався знищити метафізику. За часів Леніна речовинний матеріалізм був уже неможливий. Тому Ленін, не бажаючи піддавати критиці вульгарний (предметний) матеріалізм Енгельса, м'яко, ніби крадькома, намагається відновити в правах метафізику під ім'ям онтології. Так це й мандрує з одного видання в друге: метафізику плямують як методу буржуазної філософії, онтологію визнають правомірною і потрібною. Досить порівняти відповідні статті в УРЕ, щоб переконатися в цьому. Звідси напрашується висновок: у людей, що називають себе марксистами, ніякої філософії немає і ніколи не було. Боротьба точиться лише через назву: один із синонімів належить знищити, другий можна допустити до вжитку. Ось чому мені не хотілося б, аби щось подібне відбувалося з поняттям «соціаліст» і «комуніст».]

– Чудно, – зітхнув мій співрозмовник, – розумом однаково цього досягнути не можна. Можна тільки вірити.

– Ви член партії? – запитав я. Старий зніяковів.

– Так. Ну то й що?..

– Для комуніста мало самої віри – потрібне знання.

– А ви хіба знаєте?

Я змовчав. Справді: чи знаю я? Щоб відповісти на це запитання, треба якось себе перевірити. Знання перевіряються в суперечках, дискусіях. Але зі мною ніхто не сперечався. І навіть ніхто не хотів поговорити. Просто оголосили: тобі не місце в партії. І хоч як я потім доводив, що в моїх поглядах немає нічого ворожого, мене ніхто не слухав. Так, саме в цьому мене й звинувачували: ти метафізик, а не марксист. Звинувачували на підставі листів, які я надсилав до ЦК. І кожен з обвинувачів потайки думав: «Який же ти дурень! Знай собі те, що знаєш. Але навіщо про це кудись там писати? Та ще до ЦК. От і догрався».

Власне, не тільки думали, але й казали. Застерігали, що добром це не скінчиться. Одначе я не міг не писати – це вище за мене. І вище за всіх нас. Одне слово – Бог! Він же Природа. Те, про що говорили Піфагор, Бруно, Спіноза, Сковорода: Бог є Природа, Природа є Бог...

– Коли вже Природа, то не Бог, – зауважив співрозмовник, якому я повідомив споконвічну формулу пантеїстів.

– Але вона Суб'єкт. Розумієте?..

– Суб'єкт? – здивувався він.

– Саме так. Світова філософія має двоє крил. У ній існує суб'єкт гносеологічний – тобто суб'єкт пізнання. Це я, ви, інші люди. Словом, людина. Але існує також Суб'єкт Творення. Коли ми відкидаємо онтологію, то разом з нею відкидаємо і субстанцію. А тим часом не ми ж створили Всесвіт – він створив нас.

Це, звичайно, не нове. Так завжди й доходили до Бога. Справді, якщо Всесвіт не є Суб'єктом Творення, тоді слід шукати такого Суб'єкта, який створив і Всесвіт, і самих нас. Існування подібного Суб'єкта й заперечував марксизм. Але хіба це дає нам право заперечувати той очевидний факт, що сама Природа є Суб'єктом? Хіба вона не Мати наша? Хіба ми вийшли не з її лона? Тоді хто ми і звідки? Ось чому гносеологія без онтології – наука тих, які не замислюються стосовно свого походження.

Мій співрозмовник не сказав того, що часто мені доводилося чути: «Для чого вам це потрібно?» І я був вдячний йому. Ми обидва, не змовляючись, подивилися на обличчя святого Володимира – подивилися знизу, як малі діти дивляться на батька. Здавалося, він говорив нам: «Думайте, думайте! Не поспішайте з висновками. Ви так багато наробили помилок, що більше не маєте на них права».

Кожен з нас думав про своє. Перед моїм духовним поглядом проходило все моє життя. Щось подібне я відчував лише тоді, коли лежав на бруствері, обливаючись кров'ю. Це було на підступах до Ленінграда, який ось-ось мав опинитися в залізних лещатах блокади.

...Тепла кам'яниста земля під ногами. Терпкий дух полину – так пахне моє дитинство. Вода, молоко – у всьому присмак полину. Я біжу за село зустрічати батька. Мені шість років. Батько працює на шахті. З роботи він обов'язково заходить до крамниці, щоб купити ковбаси і медяників для мене.

Ось він з'являється на горбі, я біжу йому назустріч. Він підхоплює мене і підносить над головою. Моїм очам відкривається неозора степова далечинь із задимленими териконами, павутиною канатних доріг, «кукушками», – так називалися невеликі паротяги, які вивозили вугілля від шахтних копрів.

Почуття чоловічої сили, почуття неба над головою, почуття світового простору, до якого залучають мене могутні батькові руки, – ось що лишилося мені як спадщина. Та ще батьківський обушок, який висів під стелею, і мідна шахтарська лампа. Та шахта, яка любила батька і пишалася його подвигом.

Могутні руки обпалені до кісток. Обпалене все тіло – немає живого місця на ньому. Замість шкіри мокре простирадло. На шахті сталася пожежа, батько кинувся рятувати товаришів, їх урятував, а сам згорів. Двадцять днів прожив він у страшних муках. Мати не підпускала мене до нього – він не дозволяв...

...Жорстоко жив старий Донбас. Шахта на шахту ходили з сокирами. Ми, діти, засвоювали цю безглузду жорстокість від дорослих. Лежу побитий мало не до смерті. Били камінням. І завалили камінням – думали, мертвий. Найстаршому з моїх катів не більше семи років. І мені стільки ж.

Але я все-таки опритомнів і виліз з-під каміння. Чи то ніч навкрути, чи я осліп. Почав кричати. Хтось почув і потягнув мене, закривавленого, до матері. Ліве око назавжди лишилося незрячим. Воно не ушкоджене, але перебитий зоровий нерв...

...Мене приймають у кандидати партії. Приймають люди, яких урятував мій батько. Я закінчив десятирічку – перший письменний у нашій родині! Батько, мати, старші брати – ніхто з них не вмів навіть підписатися. Шахта видає мені путівку в життя: поїдеш до університету комуністом.

І ось я студент Київського університету. Але це був 1939 рік, усі мої однолітки йшли до армії. У моїй групі лишилися самі дівчата. Соромно – ти ж комуніст!..

Виїжджаю на Донбас, хитрую, обдурюючи лікарську комісію – я ж напівсліпий, – і потрапляю в дивізію НКВС імені Дзержинського. Ди-

візія особливого призначення для охорони уряду, Кремля, Мавзолею, дачі Сталіна і шосе, яким він їздить на дачу. Кінні патрулі по лісах. Військові паради, після яких ми, блакитні вершники Берії, поескадронно ховаємося у найближчих дворах. Патронташі набиті бойовими патронами. Навіщо, чому? Мирні люди несуть десятки тисяч портретів людини з вусами, а вусатий оригінал махає рукою своїм незчисленим копіям. Навіщо бойові патрони?..

...Вибухнула війна. Нас, звичайно, туди не пошляють, у нас особливе призначення. *(Згодом я дізнався, що цей мій полк виселяв кримських татар та інші народи, які чимось «завинили» перед Сталіним)*. Рапорт за рапортом подаю комісарові – хочу на фронт. Потрапляю на гауптвахту за свої твори. Вийшовши звідти, знову пишу. Нарешті моє прохання вдовольняють: відряджають на курси політпрацівників до міста Ново-Петергофа. На той час я вже був членом партії.

...Лікарі прочищають рану. Наркоз перестав діяти, але я мовчу, терплю. Чую їхню розмову. Вони пророкують мені похмуре майбутнє: ліжко, вічне ліжко!..

Жахи ленінградської блокади. Рік у ліжку. Одначе... Лікарі помилилися. Я не лише почав ходити, але й повернувся на фронт. Не в окопи, звичайно. Працював інструктором пропаганди шпиталю, замполітом військового складу. А в 1946 році демобілізувався як інвалід.

Життя моє склалося так, що темні сторони нашої дійсності лише злегка торкнулися мене. Арешти на донецьких шахтах у моїй свідомості не поєднувались у загальний ланцюг – я не знав, що це був «набір» досвідчених вибійників і прохідників для Воркути. Від «гнилої інтелігенції» толку мало – у ГУЛАГу також належить зміцнювати диктатуру пролетаріату.

Голод 1933 року гнав людей на Донбас – шахтарі отримували «підземну» пайку. Я чув про голод, але не уявляв усіх його жахів. У нас також голодували, але люди не вмирали.

Тому важким ударом звалився на мене 1956 рік, коли з доповіді Хрущова я дізнався про злочини Сталіна. Я відчув і себе винним за ці злочини. На мені також колись красувався блакитний кашкет. Я пишався тим, що охороняв вождя... Перевернулася моя душа, колишнім я вже бути не міг.

Почалися болючі шукання: де коріння помилок, що породили сталінщину? Щось не те в самій теорії. І коли цієї помилки не знайти, вона лишиться в фундаменті нашого суспільства як міна уповільненої дії. А в нас же є діти. І в дітей також мусять бути діти. Хіба не за них ми спливали кров'ю в окопах?..

Старий перервав мої думки несподіваним запитанням:

– Скажіть, чи ви в усьому довіряєте Марксові?

– Як людині, що любить людей, – безумовно, – відповів я стримано. – Його життя я вважаю подвигом.

– А як ученому?

Питання дуже серйозне. На нього відповісти надзвичайно важко. Чи існує взагалі така наука – марксизм? А якщо існує, то якою мірою марксизм слід вважати наукою у повному розумінні цього слова? Звичайно, фундаментом марксизму є політична економія. Але чому ж сталося так, що югослави ідуть своїм шляхом, ми своїм? Китайці визнають лише свій і албанський марксизм, усіх інших називають ревізіоністами. А що це таке – ревізіонізм? Маркс говорив: «Усе піддавай сумнівові!» Отже, якщо піддавати сумнівові самого Маркса, то це також можна вважати марксизмом – у даному разі ми виконуємо його заповіт. І тоді всякий ревізіонізм зникає – ми лишаємося марксистами. Одне слово, «марксизмів» може бути стільки, скільки знайдеться тлумачів. А тим часом із справжньою наукою нічого схожого статися не може. На всіх мовах, у всіх країнах Ньютона, Ейнштейна, Менделєєва розуміють однаково, їх висновки легко перевірити на досліді. І тоді це є наука.

– Ви вивчали Маркса? – запитав я.

– Хіба його можна вивчити? Це ж цілий океан. Але в комунізм я вірю.

– І я вірю. Років через п'ятдесят люди будуватимуть міста в космосі. Чи можна уявити приватну власність там, у небі?..

– Так, це безглуздя.

Раптом я відчув, що ця людина значно ближча мені духовно, ніж можна б чекати від випадкового співрозмовника. Я розповів йому, за що зазнаю переслідувань.

– Я вірю, що наука, яка пояснює закони суспільного розвитку, у принципі можлива, тому з пошаною ставлюся до Маркса. Він перший намагався застосувати наукові методи до тієї сфери, яка взагалі не підлягала науковому поясненню, – до руху народів, до війн і революцій. Однак він припустився великої помилки, і тепер ми за неї розплачуємося.

– І що?.. Ви її знайшли?

У тоні старого відчувалася недовіра і співчуття одночасно. Видно, він сам довго сушив голову над цими проблемами, через те йому добре відомо, скільки болючих місяців і навіть років мені довелося пережити.

– Думаю, що знайшов, – сказав я. – З цього в мене все й почалося.

Коротко розповів, як мало не опинився в лікарні для божевільних. Урятувала професія – поетам і фантастам не заборонено фантазувати. Але коли я про це почав писати наполегливіше, справа набрала серйозного характеру. Зрештою, не варто нарікати. За попередніх часів зі

мною повелися б так само, як Сталін повівся з М. О. Вознесенським. Сталін тут-таки сів писати «Економічні проблеми соціалізму». Чи можна це вважати простим збігом обставин? Звичайно, тут мусив існувати якийсь зв'язок. Відомо, що Вознесенський працював над тими самими проблемами.

– Я чув, – сказав старий, – що Вознесенський зробив якесь відкриття в галузі політичної економії. А Сталін його привласнив.

– Навряд, – з гіркою усмішкою заперечив я. – Думаю, що це було не так. Чому, на ваш погляд, Енгельс не опублікував четвертого тому «Капіталу»? У нього було досить часу для його опрацювання – повних дванадцять років.

– Чому?..

– Мені здається, вся справа в останній сторінці. Ви звертали на неї увагу?

– Ні, не звертав.

– На жаль, ніхто не звертає. А Вознесенський, видно, звернув. І показав Сталінові. Так я думаю. Четвертий том тоді щойно готували до друку. Те, що було видано Каутським... Там багато власних вигадок. Наукове видання четвертого тому почалося після смерті Сталіна. За архівами Маркса, одержаними з Німеччини. Природно припустити, що Вознесенський ознайомився з ними ще до виходу з друку. Питаннями політичної економії у Політбюро цікавилось двоє людей – він і Сталін. І найголовніше: сталінські «Проблеми» – пряма протилежність тому, про що йдеться на останній сторінці «Капіталу». Сталін ніби злякався, що після його смерті переможе саме цей несподіваний Маркс. Тому він і почав закріплювати те, що взяв від попереднього Маркса.

– Ви так говорите, ніби у вас є докази.

– Доказів немає, крім останньої сторінки «Капіталу». Ви зверніть увагу, як усі ці історичні події збігаються в часі: підготовка до друку четвертого тому, розстріл найвидатнішого економіста і, нарешті, сталінський варіант політекономії соціалізму. Якщо це самі лише збіги, то чи не забагато їх накопичилось за якихось два-три роки? Зрозумійте: Сталін не міг не усвідомлювати, що в «Економічних проблемах соціалізму» він залишав заповіт. Не міг він також не боротися за те, що виліпив власними руками. А остання сторінка «Капіталу» все це руйнує.

– Так, але Енгельс...

– Енгельс і раніше не погоджувався з Марксом у ставленні до фізіократів. А Маркс дедалі більше й більше схилявся до них. І от виявилося: Маркс утвердив свою головну думку посмертно. Зробив її заключною, такою, що підсумовує все його життя. Треба думати, що це стало великою несподіванкою для Енгельса.

– Пробачте, але я поки що не зовсім розумію, про що йде мова, – повільно дістаючи цигарку, промовив старий. – Сталін тоді знищив

не лише Вознесенського, а всіх, хто близько його знав. Що ж то за сторінка?

– Вона все змінює, все... – Я подивився на годинник. До засідання лишалося півгодини. – Але про це не можна говорити побіжно. Це надзвичайно серйозно.

– Ще б пак! – погодився старий. – Коли за неї така боротьба... Прийду додому і відразу її розшукаю. Кажете, остання?

– Так. Після неї йдуть лише додатки.

Старий затоптав покинуту цигарку. Його обличчя стало суворим, ніби він стояв перед рішенням, від якого залежало все його подальше життя.

– Як замислитися, то що ж тут дивного? Маркс не Бог, а лише людина. А людина з людиною завжди має право не погоджуватися. Особливо з самим собою. І якщо Маркс зрозумів, що помилявся... Він зобов'язаний був якось сказати про це.

Я взяв синю теку, що лежала на лавці. Це ще один варіант моїх пояснень до того, що неминуче впливає з останньої сторінки «Капіталу». Десять років я про це пишу в ЦК – десять років!..

Але навіщо я тягну цю теку до міськкому?... У різних партійних інстанціях – від письменницького парткому до ЦК КПРС – за десять довгих літ нагромадилося чимало надісланих мною тек. Не під кожною з них я сьогодні міг би поставити свій підпис. Справа ця надзвичайно складна, опановувалася повільно. З часом проблема ставала дедалі яснішою – і я знову туди писав. Варіанти, варіанти. І з боку онтології, і з боку гносеології, а результат один: бюрократичний дот вищирився тисячами чорних автоматів, немає на мені живого місця – весь я запламований. Чорна людина. Чорна-чорна...

– Слухайте, дорогий, – звертаюся я до співрозмовника, – візьміть цю теку. Там сказано і про хрест, і про субстанцію. Хочете?

Старий сумно посміхнувся.

Самвидав?... Гаразд, давайте. По своїй землі ходимо, не по чужій. Вона всюди кривцею нашою полита. Кого ж нам боятися? – На мить замислився. – Хіба хрест має відношення до останньої сторінки «Капіталу»?

– Найбезпосередніше.

– Де ж вас шукати?

– Наприкінці рукопису є адреса. Повернете поштою. Або приїздіть. У нас грибів багато.

Старий тут-таки розв'язав течку, надів окуляри і прочитав назву моєї праці: «Енергія прогресу». Щось хотів запитати, але передумав.

Потиснувши йому руку, я попрямував на бюро Київського міськкому партії. Почував себе досить бадьоро. Біль минув, з'явилася твердість у ногах. Не полишало відчуття, що святий Володимир із батьківським сумом дивиться услід, благословляючи мене піднесенням хрестом.

Ні, це не буде точно те, що лишилося у старого. Тут я викладу тільки головні думки. Мене не полишає надія, що колись настане можливість все це викласти значно ширше й повніше. А поки що з необхідності писатиму конспективно. Навряд чи в подібній розмові можна обійтися без цитат, однаке я намагатимуся, щоб їх було якнайменше.

Чи думав ти, читачу, про те, що таке гроші? Від нашої відповіді на це питання залежить так багато, що сміливо можна сказати: від неї, від відповіді нашої, беруть свій початок усі життєві шляхи – і особисті, й загальнолюдські. Чи треба робити революції, як і коли їх робити, чи взагалі вони протипоказані земним людям – усе залежить від того, як ми відповімо на головне питання: що таке гроші?..

Це питання завжди розглядала політична економія. Незважаючи на деяку невизначеність цієї науки, без неї на земній кулі жити не можна. До речі, невизначеності існують навіть у фізиці, однаке квантова механіка непогано впоруються із своїми завданнями.

На жаль, у політичній економії невизначеностей значно більше. І найсерйозніша з них – відповідь на питання, яке ми щойно поставили.

СУБСТАНЦІЯ ВАРТОСТІ

Відповідь марксизму звучить: гроші – міра вартості і засіб обліку втіленої в товарах суспільної праці, яка є субстанцією вартості.

Тут ми нібито справді маємо вичерпну відповідь. Далі належить класифікувати різні види вартостей (споживча, мінова, додаткова і т. д.) – і в нас мусить з'явитися впевненість, що науковий апарат готовий, можна з ним вибиратися на гірські стежки пізнання.

Однаке мене бентежить поняття «субстанція», яке виникає в даному разі. К. Маркс повсюдно вживає у рівному значенні вислови «субстанція вартості» і «суспільна субстанція». На думку Маркса, це є не просто праця, а суспільна праця, що дуже важливо. Однак підемо за його девізом: «Усе піддавай сумніву».

Поняття «субстанція» вживається тоді, коли ми дійсно підходимо до вершин пізнання. У релігії це Бог, у діалектичному і метафізичному матеріалізмі – матерія. Ми маємо можливість поставити наступне питання: «Що є субстанція речовини?» Однаке нелогічно звучить питання: «Що є субстанція матерії?» Речовина не є матерія – це лише відносний стан матерії. Так її визначає В. І. Ленін¹. І цілком справедливо. Речовина розпадається до променевих потоків, виділяючи при цьому величезну кількість внутріатомної енергії. Матерія, на відміну від

¹ Ленін В. І. Матеріалізм і емпіриокритицизм. – М., ОГІЗ, 1948, с. 243.

речовини, не зникає і не виникає. Вона, матерія, і являє собою субстанцію всього, що існує й відбувається.

Чи може існувати в світі кілька субстанцій? Мені здається, що навіть саме це питання виглядає абсурдно. Це те саме, що запитати: чи може в людини бути кілька матерів? Мати завжди одна і лише одна.

Але тоді, можливо, існують які-небудь підсубстанції, які можна використати в різних науках?

У природі таких підсубстанцій немає. Якщо вони й з'являються в якихось теоріях, то це не є об'єктивна реальність, а лише умовний термін, що існує заради самої теорії. Приберіть цю вигадану субстанцію чи підсубстанцію – і теорія, що колись виглядала велично, розвалиться на ваших очах.

Знайдуться читачі, які скажуть: «Політекономія – особлива наука, її не можна плутати з природознавством. А ви ставите точнісінько такі вимоги, які можна ставити тільки перед природознавчими науками».

Гаразд, хай буде «особлива». Але в цій «особливій» науці за субстанцію береться категорія суто фізична: праця. Хай вона буде суспільна – це суті справи не міняє. З цієї додаткової умови випливає лише те, що нас цікавить праця не окремої клітини, а організму в цілому. Скільки енергії при цьому виробляє окрема клітина (людська істота чи навіть підприємство), ми не знаємо, та нам це знати й не обов'язково. Ми беремо до уваги сукупну працю всього народу чи навіть людства. Так ставить питання політична економія – і я цього заперечувати не маю наміру.

Заперечення виникають ось у якій частині. Праця і робота – поняття тотожні. Ми працюємо чи робимо – це одне й те саме. Але коли замість слова «праця» вживається слово «робота», політекономія раптом з «особливої» науки перетворюється лише на окрему ділянку фізики. Звичайно, мова йде про фізику в аристотелівському розумінні, але все ж це фізика, а не щось інше. І тоді злісні заклинання, які не дозволяють нам «плутати» фізичне й соціальне, виглядають звичайним шаманством.

Отож замінімо поняття «праця» поняттям «робота». Звідси маємо: субстанцією вартості є сукупна робота суспільства. Нібито ніщо не змінилося. Одначе підемо далі.

Енергія і робота вимірюються в тих самих одиницях: в ергах і джоулях. Отже, їх також можна вважати синонімами. Таким чином за допомогою логічних перетворень у кінцевому підсумку отримуємо таке: субстанцію вартості становить сукупна енергія суспільства.

Уважно простеживши за ходом думки, читач переконується, що в фундаментальній формулі К. Маркса ми, по суті, нічого не змінили. Одначе те, що ми тут отримали, – уже, власне, не марксизм. Тут постають інші соціальні акценти. Практичні висновки також інші.

Сукупна енергія суспільства – це не обов'язково людська праця. Арабські шейхи, які своїми надмірними вимогами стрясають промисловий світ, просто сидять на нафтових свердловинах – їм немає потреби працювати. За них працює загальнолюдська толерантність, яка не дозволяє усунути собаку, що сидить на копиці сіна: і сам не їсть, й іншим не дає. Гострота вислову тут доречна: навряд чи цих мусульманських божків можна вважати благодійниками своїх народів. Проте саме вони сьогодні визначають світову вартість. Вони, а не праця мільйонів західних робітників, яких гнобить енергетична криза.

Отже, вартість перш за все визначається багатством енергетичних джерел, які людина використовує для свого прогресу, її праця лише спрямовує енергію, нагромаджену природою. Вона провідник, а не генератор енергії. Генератор слід шукати в природі.

За часів К. Маркса фізична праця людини посідала помітне місце у виробництві. Звичайно, уже тоді основним джерелом енергії у промисловості були не людські м'язи, а парові машини, що живилися вугіллям. Однак вугілля видобували руками. Тому здавалося, що первинним джерелом енергії є людська праця. Ось чому вона виявилася в теорії Маркса основою вартості чи субстанцією, що загалом одне й те саме.

Але підємо далі. Чи має рацію Маркс взагалі, застосовуючи категорію субстанції до людської праці?

Філософський словник, виданий АН УРСР у 1973 році, у статті «Субстанція» стверджує: «Зразок діалектико-матеріалістичного вживання категорії субстанції дає Маркс у «Капіталі». Аналізуючи поняття вартості, він показав, що субстанцією вартості, не залежною від різних форм її вияву, є людська праця».

Слід сказати, що цей словник, на відміну від московських видань подібного типу, загалом дає правильне визначення субстанції: це є матерія як суб'єкт усіх своїх видозмін. Те ж саме твердив український Інститут філософії і десять років тому в енциклопедичній статті про субстанцію¹.

Київські філософи послідовні в цьому питанні: субстанція – це філософська категорія, яка характеризує матерію як суб'єкт.

А ось як розуміють категорію субстанції юдо-мітінці, яких з повним правом можна вважати батьками вульгарного матеріалізму в нашій країні: «Матеріалісти під субстанцією розуміють щось речовинне»².

І це не помилка на слові, ні! Це система поглядів, яку вперто, послідовно запроваджує філософська школа П. Юдіна протягом сорока років. Безглуздо, вульгарно, антинауково. І, до речі, зовсім не по-ленінськи.

¹ Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1963.

² Философский словарь. – М., 1963, с. 438.

Ленін за речовиною не визнавав права на об'єктивну реальність, що існує поза нашою свідомістю. Це тільки стан матерії, але не сама матерія!..

Але не будемо докладно зупинятися на тих нововведеннях, якими «збагатили» ленінську філософію юдо-мітінці. Згідно з нашими уявленнями, їхня писанина перебуває за межами філософії взагалі, це не більше як догідливе політиканство, що обслуговує невибагливий розум деяких високопоставлених столоначальників. Повернімося до «суспільної субстанції» К. Маркса – чи можна її вважати зразком вживання категорії субстанції, як твердять київські філософи?

Із згаданої статті випливає, що субстанцією завжди є тільки матерія, а не якийсь там процес. Вона, матерія, є суб'єктом усіх своїх видозмін, тобто всіх без винятку процесів, що відбуваються як на Землі, так і повсюдно в космосі.

Праця, робота, енергія і навіть саме життя – це субстанційні процеси, але аж ніяк не сама субстанція. Субстанція лишається десь за порогом усіх перетворень – там, де подальші перетворення вже неможливі.

Навіть юдінський «Философский словарь» у цьому випадку цілком правильно стверджує: «Субстанція – незмінна першооснова всього існуючого, що зберігається за всіх перетворень, на відміну від конкретних предметів і явищ, що міняються»¹.

Як юдінці при цьому умудряються оголосити субстанцією «щось речовинне», це відомо лише Господу Богові. Щоб узаконити речовину в ролі субстанції, треба перш за все знищити атомні реактори, бо вони з усією очевидністю доводять, що речовина в жодному разі не являє собою «незмінної першооснови всього існуючого».

Отож праця не є матерія – вона є процес матеріальний і духовний одночасно. Вона, звичайно, не суб'єкт, а тільки активний вияв суб'єкта. Саме тому праця не може бути субстанцією.

«Чекайте! – заперечить читач, який звик піддавати сумнівові все, окрім марксизму. – Ми вийшли за рамки. Належить говорити не про природу взагалі, а тільки про гроші – про вартість як таку. У широкому розумінні субстанцією, звичайно, є матерія. Це ясно. Але за субстанцію вартості слід брати суспільну працю. Вона є джерелом усякого багатства».

Заперечимо нетерплячому (крім того, нетерпимому!) прихильникові «суспільної субстанції» словами самого ж Маркса:

«Праця не є джерелом всілякого багатства. **Природа** (підкреслення Маркса. – *М. Р.*) такою самою мірою джерело споживчих вартостей (а з них же й складається матеріальне багатство!), як і праця, яка сама є лише виявом однієї з сил природи, людської робочої сили»².

¹ Там само.

² Маркс К., Энгельс Ф. Избр. произв. – М., 1948, т. 1. с. 9.

Так що ж, зрештою, є субстанцією вартості – праця чи матерія? З наведеного висловлювання виходить, що субстанцією вартості виявляється матерія, природа.

Мені заперечать: «Ви плутаєте вартість і споживчу вартість – це неграмотність!»

Але з якого погляду неграмотність? Ось питання. Неграмотність з погляду Маркса чи з погляду світової політекономії і здорового глузду взагалі? Вдумаймося в наведені вище слова К. Маркса, сказані ним з приводу Готської програми, яка починалася так: «Праця є джерелом всякого багатства і всякої культури». Маркс заперечує: ні, не праця, а природа. Людська праця «є лише вияв однієї з сил природи».

Тут я не збираюся сперечатися з Марксом – під цим визначенням праці можна підписатися обома руками. Однак Маркс у цьому випадку заперечує самого себе, тобто вигадану ним «суспільну субстанцію». Хай не так виразно, як на останній сторінці «Капіталу», куди ми ведемо читача, але все-таки заперечує: субстанцією всіх видів вартостей є природа, оскільки вона є субстанцією самої праці. Природа і матерія у даному разі виступають як синоніми. Зрештою, синонімами їх належить вважати завжди, коли мова йде про природу в цілому – тобто про Всесвіт.

Природі, звичайно, гроші не потрібні – вони потрібні лише людині. Робота, енергія повсюдно вимірюється в ергах і джоулях. Однак людську працю в ергах вимірювати не можна – для її вимірювання потрібне щось рухливе, плинне. Так з'являються гроші – відображення субстанції, її вимірювальний інструмент. Але хіба звідси випливає, що інші засоби вимірювання перетворюють працю з явища фізичного на явище, що виникає з якоїсь зовсім іншої субстанції, ніж матерія? Який же це матеріалізм? Хіба тільки за своєю назвою, але аж ніяк не за суттю.

А ця ж умова (не можна «плутати» фізичне і соціальне) дала змогу проробляти з політичною економією такі фантастичні трансформації, що вона взагалі перестала бути наукою – від неї лишилася гола апологетика. Саме це ми й маємо намір показати на прикладі політекономії соціалізму, яка протягом сорока років формується в нашій країні під загальним ідейним керівництвом тих-таки юдо-мітінців.

І ще один дуже важливий факт: повсюдно виступаючи проти метафізики (навіть у її матеріалістичних формах), наші філософи не бажають помічати, що в основі теорії Маркса лежить суб'єктивний ідеалізм. Це незаперечно, бо коріння марксистської теорії занурене у вигадану Марксом «субстанцію», відсутню в самій природі. Вона виникла в голові Маркса як його суб'єктивне відображення дійсності.

Є споконвічний принцип: те, що не матерія, – ідея. І навпаки. Оскільки «суспільна субстанція» не є матерія, вона є всього-на-всього суб'єктивна ідея К. Маркса. І тільки!..

Як ми побачимо далі, ця теорія будується на формальній відмінності двох видів вартості – споживчої й мінової. Тобто спочатку виникає науковий апарат, потім даний апарат такою мірою абсолютизується, що на догоду марксизмові припасовують до нього аналіз явищ природи і суспільного життя.

Однак різниця між споживчою і міновою вартістю дуже відносна. Припалюючи цигарку від дерева, підпаленого блискавкою, я користуюся споживчою вартістю, тобто тим, що дала мені до диспозиції сама природа. Але коли я запалюю сірник, негайно вступає в дію «суспільна субстанція»: сірник – продукт людської праці. Однак мене цікавить не сірник, а тільки вогонь. Чи являє він собою продукт «суспільної субстанції», чи завжди лишається дитиною самої природи?..

Тому, коли ми говоримо про субстанцію вартості, визначення її працею не тільки сумнівне, а й взагалі неправильне. У даному разі ми зловживаємо терміном «субстанція» – найбільшим з усіх людських понять.

Субстанцією є те, про що не можна запитати: «Що є її субстанцією?» Або, наприклад, можна спитати: «Що є субстанцією світла?» Але як на це відповісти? Ми знаємо, що фотон має нульову масу спокою. Нуль маси – це є нуль речовини. Сучасні досягнення фізики переконують нас у тому, що світло являє собою субстанцію всякої речовини – живої і неживої. Але речовина не являє собою субстанції світла. Отже, світло є субстанцією самого себе.

Про працю ми маємо право запитати: «А що є її субстанцією?»

Відповідь. Робоча сила.

Питання. А що є субстанцією робочої сили?

Відповідь. Їжа.

Питання. А що є субстанцією їжі?

І щойно тут, здається, ми наближаємося до справжньої субстанції, бо далі йти нема куди.

«Їжа служить джерелом сили в нашому організмі лише тому, що вона не що інше, як консервант сонячного проміння. Людина має право величати себе сином Сонця».

Так писав К. А. Тімірязев у своїй знаменитій книзі «Життя рослин».

Те, що не є суб'єктом, не являє собою також субстанції. Але чи може процес (праця, робота, енергія) бути суб'єктом? Звичайно, не може – це те саме, що називати батьком чи матір'ю не людей, що нас породили, а лише статевий акт.

Тому дуже поширене твердження, що, мовляв, «праця створила людину», так само помилкове, як і «суспільна субстанція». Правду каже Тімірязев, а не Маркс: людина дійсно син Сонця, син Світла, син Субстанції. Однак не син своєї власної праці, яка у Маркса виступає в ролі якогось містичного суб'єкта.

Існує й такий поворот: якщо субстанція є суб'єктом (це визнають усі послідовні марксисти), то, можливо, субстанцією вартості є сама «суспільна людина»? Одначе людину як субстанцію вартості можуть розглядати лише работорговці. У практичній діяльності так її розглядав Сталін. Йому був дорогий Маркс саме своїми помилками. Тому Сталін і закріпив їх у своїх творах у вигляді єдиної соціалістичної істини – вони підводили теоретичну базу під архіпелаг ГУЛАГ.

МАРКС І ФІЗІОКРАТИ

Чи була політекономія будь-коли наукою у точнішому розумінні цього слова, ніж у Маркса? Її альфою й омегою є визначення субстанції вартості, тобто пошуки відповіді на питання: що таке гроші?

В історії часто трапляється так, що дитячі відповіді на прокляті питання ведуть до надійніших результатів, ніж відповіді лукавих мудреців. Так трапилося й з наївними уявленнями середньовіччя, що дістали свій вираз у теорії меркантилістів: субстанцією вартості (грошей) є самі гроші – їх кругообіг. Гроші творять гроші, тому слід торгувати, торгувати!..

Визначення субстанції помилкове, одначе висновок правильний: вартість повинна вільно, безперешкодно рухатися по артеріях суспільного організму, бо її субстанцією в кінцевому підсумку є сонячне світло. Воно є субстанцією всього живого на земній кулі. Це сьогодні ясно навіть школярам: загальні поняття про вчення Тімірязєва і Вернадського даються в десятиріччі. Тільки академік Опарін продовжує опиратися, намагаючись реалізувати юдо-мітінську «філософію» у головній проблемі сучасного природознавства – у питанні про походження життя. Коли вже за «вченням» юдо-мітінців (а вони успадкували його від Сталіна!) під субстанцією належить розуміти «щось речовинне», то й саме життя треба якось сфабрикувати з земних мінералів. Складне завдання поставив перед собою Опарін!..

Отож справжньою субстанцією вартості є Космічне Світло. Це його коштом збагачуються зернові й інша рослинність. Тварина живиться рослинами, людина живиться рослинами і м'ясом тварин – так сонячне світло входить у кругообіг, який охоплює всю біосферу. Але люди не можуть возити за собою мішки з зерном – це обтяжливо. Вогонь колись добували з лісових пожеж. Сьогодні ліс, і вогонь захищені в сірникову коробку. Те саме сталося з зерном і м'ясом – їх заховали в гаманці: грошові знаки являють собою відображення якоїсь кількості зерна і м'яса.

«А решта товарів? – запитає читач. – Хіба ми купуємо тільки їжу?» Ні, не тільки їжу. Одначе інші товари продукуються, коли є їжа.

Продукуючи одяг, взуття, автомобілі і т. ін. , ми витрачаємо на їх виготовлення якусь певну енергію, котру одержали від Сонця у вигляді їжі. Самі того не усвідомлюючи, ми, як і раніше, – до винайдення грошей, – усе випродуковане нами оцінюємо кількістю хліба. Коли немає хліба, найдорожчі речі втрачають вартість – вони нас більше не цікавлять.

Меркантилісти інтуїтивно схопили головну властивість грошей: це ідеальні провідники сонячної енергії на земній кулі. Коли на їх шляху виникають штучні перешкоди, відбувається замикання і в кінцевому підсумку руйнування системи.

У межах природознавства свого часу дійсно наукову відповідь на ці важкі питання дали фізіократи. Зрештою вони дали значно більше, ніж дозволяло природознавство другої половини XVIII століття. К. Маркс цілком справедливо називає їх батьками сучасної політичної економії. У цьому він цілковито має рацію. Не має рації лише в тому, що називає їхню економію політичною – вона не політична, а фізична. Політичною її зробили Адам Сміт і Давід Рікардо – автори теорії трудової вартості. Маркс поглибив їхні помилки тим, що взагалі залишив від цієї науки голу політику.

Творець фізіократичної теорії Франсуа Кене був королівським лікарем. Досконало знаючи фізіологію людського організму, він почав замислюватися над фізіологією суспільства. Кене дійшов висновку, що суспільство в цілому існує за тими ж природними законами, за якими живе окремий людський організм. Спочатку продукується їжа, потім виникає потреба в інших товарах. Іншої послідовності бути не може.

Але справа не лише в цьому – це зрозуміло кожній людині. Фізіократи розв'язали складніше завдання: звідки прибуває додаткова енергія на земну кулю?

Ростуть міста, збільшується населення. А це ж у кінцевому підсумку загальнолюдський приріст енергії. За рахунок чого він відбувається? Що лежить в основі енергії прогресу?

Докладно дослідивши хліборобство, Кене дійшов висновку: природа хліборобства така, що здатна помножувати нашу працю. Зрозуміти це досить легко. Ніхто не став би орати землю, якби культурні рослини несли в собі таку ж кількість енергії, яку має трава. Кочові народи не змогли створити розвинутих держав. Чому? Тому що їхній енергетичний баланс був заснований не на культурних рослинах, а на диких травах. Вони ж, трави, за енергетичними показниками значно нижчі від культурних рослин: у трав немає найголовнішого – колосків із зерном. Є тільки стебла. Але стебла є також і в злакових: солома завжди використовувалася для годівлі худоби поруч із сіном.

Злаки несуть їжу для людей і тварин одночасно: зерно плюс солома. Трави годують лише тварин, а людина дістає молоко і м'ясо. Хліба в неї

немає. Тому потрібна незмірно більша площа земельних угідь, щоб прохарчуватися однієї людині. Перенаселення настає вже тоді, коли людина з людиною зустрічаються навіть не кожного дня – так мало людей. Про появу міст у даному разі не можна й думати.

Прості розрахунки переконують нас у тому, що хліборобство незмірно збільшує приріст сонячної енергії на земній кулі – за рахунок зерна, звичайно. Той, хто працює у хліборобстві, здатний продукувати більше, ніж потрібно йому і його родині для задоволення власних потреб. Отже, лишки можна обміняти на якісь корисні речі. З'являються люди, яким уже немає потреби турбуватися виробництвом їжі – вони продукують серпи, плуги, борони. Це, у свою чергу, посилює виробничі можливості хліборобства. Воно тепер спроможне годувати ремісників, воїнів, королівський двір. Розвивається наука і культура.

Накресливши цю схему, ми поставимо крапку. Решту читач мусить додумати сам. Тепер він легко зрозуміє, як і чому виникли гроші. Гроші ніколи не були чимось іншим, окрім еквівалента сонячної енергії, що плине економічними артеріями.

Маркс, намагаючись спростувати теорію фізіократів, заперечує: звичайно, приріст органічної речовини в сільському господарстві існує, але ж появляється не без праці. Нібито правильно. Однак вдумаймося в такий приклад: кидають у землю зерно, яке невдовзі вмирає. Але сама його смерть з одного зерна народжує 20–30 зерен. Хіба це справа рук людських? Адже з одного кілограма заліза ми ніяк не зможемо виготовити 30 кілограмів цвяхів. Де ж у цьому разі ми бачимо приріст від власних рук? Є лише зміна форми речей.

Звідси слід перейти до питання: чи відбувається приріст сонячної енергії за рахунок інших видів людської діяльності, чи він можливий тільки в хліборобстві? Ні люди, ні машини засвоювати сонячну енергію не можуть – це роблять лише рослини. Отже, додаткова вартість виникає лише в хліборобстві. Спочатку вона виникає у вигляді ренти, потім у процесі руху економічними артеріями перетворюється на промисловий прибуток. Не можуть люди вкласти більше енергії в будівництво заводів, будинків і т. ін., ніж споживають її в їжі, – проти цього повстає закон збереження і перетворення енергії.

Однак тут потрібне застереження: сказане вище не доводить, що промисловість не впливає на хліборобство. Виникаючи з надр хліборобства, промисловість потім і сама включається у фотосинтез – тобто починає продукувати капітал. Але вона його продукує тільки – виключно! – за допомогою хліборобства. Іншого органу для приймання сонячної енергії у неї немає. Щоб ліпше зрозуміти, в чому полягає помилка авторів теорії трудової вартості (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс), наведемо такий приклад. Припустимо, хтось захотів стати енергетиком. Природно, насамперед він повинен був з'ясувати, звідки надходить

електроенергія на підприємства і міські квартири. Побачивши дрти, він пішов лінією і дійшов до трансформаторної будки. «Еврика!» – захоплено вигукнув наш енергетик. Потім, надовго замкнувшись у кабінеті, почав писати том за томом, створюючи власну школу енергетиків. Та обставина, що до електростанції він так і не дійшов, ні для нього, ні для його послідовників не мала значення. Вони з року в рік уперто твердили: електроенергія продукується у трансформаторній будці – і ніде більше.

Читач обуриться: «Це неможливо». І, звичайно, матиме рацію. Але в марксизмі чомусь це виявилось можливим.

Теорія трудової вартості безпідставна перш за все тому, що вона порушує закон збереження і перетворення енергії. Тут уже політикам доведеться замовкнути – слово забирає фізика! А що політекономія виникла тоді, коли перемогла теорія трудової вартості, то префікс «політ» належить відкинути – реально існує лише фізична економія, заснована школою фізіократів.

За часів Ф. Кене закони фотосинтезу були ще не вивчені. Ніхто не говорив про сонячну енергію. Люди думали, що Сонце дає нам тільки тепло. Решту дає сама земля. Тому фізіократи виводили додаткову вартість («чистий продукт») із здатності землі родити, примножувати багатство.

Вони ставили в основу нагромадження багатства приріст живої речовини. У промисловості цього приросту немає, – отже, промисловість з цього погляду безплідна: вона тільки надає новій формі тілам – глину перетворює на цеглу, вовну на одяг і т. ін. Промисловість є продуцентом форми, але не матерії. А все, що не матерія, є образ, ідея. І ніщо більше!..

Однак ідея у вигляді плуга (він уже не просто шматок заліза!) починає нарощувати матерію у вигляді сонячного проміння, що згустилося в пшеничному зерні. Так на Землю приходить Світло-Творець щоб стати людиною й одержати перемогу над силами тьми, хаосу, смерті.

Ось що говорив з цього приводу фізіократ Ф. Паолетті: «Таке збільшення кількості матерії, якими є продукти землі, без сумніву, не має і ніколи не може мати місця в промисловості, яка дає матерії тільки форму, тільки видозмінює її: тому промисловість нічого не творить. Але промисловість, заперечують мені, надає матерії форму, отже, вона продуктивна, бо вона являє собою виробництво коли не матерії, то форми. Гаразд, я цього не заперечую. Але це не творення багатства, а навпаки, не що інше, як видаток»¹.

Справді, хіба промисловість збагачує земну кулю новою, додатковою енергією безпосередньо – без участі хліборобства? Вона поглинає вугілля і нафту, нагромаджені Землею за рахунок фотосинтезу

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. – М., 1963, т. 26, с. 32.

попередніх епох. І навіть коли уявити, що вся промисловість уже працює на атомній енергії, то й тоді це всього-на-всього видаток: запаси урану не вічні. Нас підбадьорює віра в те, що люди колись загнздають термоядерну енергію. Одначе навіть вона в абсолютному розумінні для земної кулі не є додатковою: заради її продукування доведеться витратити водень, якого досить багато в наших океанах. Але все ж це земна енергія – та, що її законсервувала природа у земній речовині. А додаткова – значить, зовнішня, що прийшла з космосу.

Такою енергією – вічною, невичерпною! – здатне збагачувати нас лише Сонце.

І найголовніше: додаткова енергія сонця надходить до нас у вигляді живої речовини, яку фізіократи ставили в основу енергії прогресу. Саме так (енергія прогресу!) можна назвати Дар Природи – поняття фізіократів, яке в них було тотожне «чистому продуктиві». У пізніших теоріях «чистий продукт» дістав назву додаткової вартості. І відразу все затемнилося – перед очима лишилися тільки грошові знаки, а те, що стоїть за ними, розчинилося в невідомості. У такому затемненому вигляді виступає додаткова вартість у «Капіталі». Що з цього вийшло – показує нам історія.

Фотосинтез продукує щорічно на земній кулі 450 мільярдів тонн живої речовини – по 128 тонн на кожну земну людину! Ось де міститься справжній генератор енергії прогресу.

Ми могли б назвати субстанцією вартості фотосинтез. Одначе фотосинтез також не субстанція, а субстанційний процес. Справжньою субстанцією є Світло-Творець як єдиний Суб'єкт усякого виробництва.

Маркс усього цього не розумів. У «Капіталі» він якісно не розрізняє речовини органічної і неорганічної – не усвідомлює того, що саме органічне (їжа) лежить в основі продукування всіх інших товарів. Ось, наприклад, він пише з приводу «чистого продукту» фізіократів:

«Цей останній фізіократи знову ж таки розуміють неправильно. Вони вважають його чистим продуктом тому, що, наприклад, пшениці виходить більше, ніж з'їдають робітник і фермер; але ж і сукна продукується теж більше, ніж його треба на одяг продуцентам сукна – робітникові і підприємцеві»¹.

Ми могли б спитати Маркса: пшениця сама себе відпродуковує, але чи відпродуковує себе сукно? Його відпродуковує та ж таки пшениця людськими руками. Або сонце – так буде точніше.

Досить порівняти висловлювання Маркса з тим, що говорив Ф. Палетті, і ми зрозуміємо, якою мірою Маркс далекий від наукового мислення. І це дуже дивно: фізіократи появилися на ціле століття раніше від Маркса. Філософія, загальне уявлення про космічні взаємозв'язки,

¹ Там само. с. 135.

відмінність живого від неживого, причини від наслідків – усе це відступає на другий план перед величною бухгалтерією, опрацюванням якої заклопотана голова Маркса.

Він і додаткову вартість виводить з найчистішої бухгалтерії, цілковито не усвідомлюючи, де міститься її первісне джерело. Для нього вона виникає тільки в розрахунках, а не в полі, де виростають зела. Разюче: Маркс навіть не приховує того факту, що його додаткова вартість виростає лише з форми теорії.

«Актор, наприклад, і навіть клоун, є відповідно до цього продуктивним робітником, якщо він працює як найманий у капіталіста (антрепренера), якому він повертає більше праці, ніж одержує від нього у формі заробітної платні; тим часом як дрібний кравець, який приходить до капіталіста додому і латає йому штани, творячи для нього лише споживчу вартість, є непродуктивним робітником»¹.

Абсолютизувавши різницю між видами вартостей – звичайно, відносну різницю! – він звідси виводить додаткову вартість. І навіть вважає її абсолютною. Зрештою він усвідомлює, що далі форми теорії він не пішов: «Тут ми маємо таку характеристику праці, яка виходить не з її змісту чи її наслідків, а з її визначеної суспільної форми»².

Убивче визнання! Світ гримить мільйонами нових машин, розростаються Лондони і Нью-Йорки – людство збагачується додатковою енергією. Але ця енергія, за Марксом, виникає не зі змісту чи результатів нашої праці, а лише з «визначеної суспільної форми». Але хто ж вигидав цю форму?..

Кравець виконує ту саму роботу, однаке все залежить від того, де він її виконує, – форма, форма на першому місці! Бо вся додаткова енергія земної кулі виростає з бухгалтерської книги. Досить клоуну потрапити не в ту графу – і він уже додаткової вартості продукувати не буде. Ніби, кривляючись перед глядачами, повискуючи і перекидаючись, він раніше її продукував! Годі збагнути, як можна було до всього цього додуматися через сто років після Ф. Кене. І вже зовсім важко зрозуміти, чому розумні люди не помічають цих нісенітниць через сто років після Маркса. У наш космічний вік!..

Так виникає «суспільна субстанція» – виникає з форми обліку, а не з об'єктивної реальності як такої.

Те саме відбувається у Маркса з кухарями: кухар у ресторані продукує додаткову вартість; кухар, який працює в капіталіста вдома, продукує лише споживчу вартість, але не додаткову.

Академіки від марксизму припускають, що підручники з фізики пишуться не для них. Інакше вони замислилися б над питанням: як могла дожити до нашого часу теорія, що ніяк не ліпша від ідеї «вічного дви-

¹ Там само. – с. 139.

² Там само.

гуна»? Закон збереження і перетворення енергії – найголовніший закон світобудови. У Маркса він потоптаний так явно, що робиться соромно за земну людину взагалі.

Правда, належить застерегти, що все прийшло до Маркса від А. Сміта, однак Маркс його не спростовує, а навпаки – погоджується. І, погоджуючись, зводить на цьому фундаменті величезну споруду, яку сьогодні іменують марксизмом.

Насправді ж і кравці, і кухарі, і навіть робітники продукують послуги, а не додаткову вартість – її можна продукувати тільки в хліборобстві, де зела сприймають нову, додаткову енергію сонця.

Ось як це відбувається.

«Дайте кухареві деяку кількість гороху для приготування обіду: він зварить його як належить і в готовому вигляді подасть вам на стіл, але подасть він ту саму кількість, яку одержав; навпаки, дайте таку ж кількість гороху городникові, щоб він довірив його землі, і він у свій час поверне вам щонайменше вчетверо більше, ніж отримав. Це й є справжнє і єдине продукування».

Так розуміє продукування фізіократ Ф. Паолетті. Його висновки легко перевірити на досліді – і тому це справжня наука. Але яким чином можна підтвердити «субстанцію» К. Маркса? Бо ж її немає, цієї «субстанції», вона існувала тільки в уяві К. Маркса. У цій «субстанції» немає жодної калорії, вона в дійсності є ніщо.

Тоді як же бути з експлуатацією – хіба її теж немає? Експлуатація існує. Але в тому-то й справа, що до сукупних фондів суспільства від неї немає жодного додатку. Це втрата для робітників і прибуток для капіталіста. Не більше, ніж гра в карти. Тут наявна величезна моральна проблема, однак економічну теорію на цій основі будувати не можна. Більше того, експлуатація не збагачує державу, а веде її до неминучої загибелі.

Але, можливо, Маркс не усвідомлював, що його теорія далека від об'єктивної реальності?

Іноді він усвідомлював це. Однак Маркс цілком свідомо поставив завдання за всяку ціну зруйнувати теорію фізіократів:

«Для того щоб зберегти категорію вартості – не тільки визначення величини вартості робочого часу, а й визначення субстанції вартості суспільною працею, – потрібне заперечення абсолютної земельної ренти»¹.

Сказано це з приводу Д. Рікардо, сказано побіжно, між іншим, але хіба сам Маркс поводить не таким самим чином? Він звик мислити на папері, тому іноді лишаються нам свідчення, які допомагають зрозуміти рушійні причини його багатолітніх праць. Теорія фізіократів і теорія Маркса поруч співіснувати не можуть – це ясно. Тому належить

¹ Там само. – т.2, с. 137.

заперечувати очевидне, заперечувати наполегливо, на сотнях і тисячах сторінок. Навіщо це потрібно Марксові? Невже ним керує лише самолюбство? У нас немає підстав так думати. Але все-таки доводиться зробити висновок, що Маркс не вчений, а тільки політик. Річ у тому, що окремі фізіократи (Шмальц, наприклад) твердили: коли існує Дар Природи, «то на якій розумній підставі можна було б позбавляти його (феодала. – *М. Р.*) цього прибутку?» Коротко кажучи, деякі фізіократи намагалися увіковічити феодалізм і монархію.

Маркс не знаходить проти Шмальца і йому подібних аргументів у законах природи – і тому він «валить» закони природи заради політичних цілей. Мета у нього шляхетна, одначе вона досягається ціною втрати наукової істини. Чи можна виправдати подібні методи боротьби? Ні, не можна. Історія довела, що одна брехня породжує іншу – а тоді нащадки порпаються у кривавому болоті брехні...

Часом він ніби забуває про свій обов'язок заперечувати – заперечувати будь-що! – і тоді в нього з'являються такі рядки:

«Перший доказ на користь того, що продуктивна виключно хліборобська праця, полягає в тому, що вона є природною основою і передумовою для самостійного існування всіх інших видів праці»¹.

Але хіба цього мало? Цей перший доказ блискуче роз'яснює, де саме міститься справжня субстанція додаткової вартості, – другого вже шукати не треба. Одначе Маркс відходить від нього, щоб «спростовувати» саме Сонце – його творчу силу.

Іноді Маркс усвідомлює, що фізіократи зуміли пояснити додаткову вартість глибше, ніж це роблять інші політекономисти – Сміт і Рікардо, наприклад. Він пише, що погляд фізіократів на земельну ренту «був цілком правомірний у своєму більш глибокому сенсі, бо фізіократи розглядали ренту як єдину форму додаткової вартості».

Проте, усвідомлюючи це, – правомірність і глибину теорії фізіократів! – Маркс продовжує її заперечувати в ім'я утвердження «суспільної субстанції».

Тут ми маємо право пред'явити йому претензії морального порядку: о великий учителю наш! Як же ти можеш заперечувати абсолютну земельну ренту фізіократів, коли сам визнаєш, що вона «правомірна у своєму більш глибокому сенсі»? Ти, звичайно, робиш це в інтересах робітничого класу (інакше неможливо довести необхідність його диктатури!), тому я, син донецького шахтаря, повинен бути вдячний тобі за це. Що ж, я дійсно багато за що вдячний Радянській владі. Наприклад, вдячний за те, що вона навчила мене читати й писати. Але я, здається, не заборгував перед нею, тому маю право сказати: за економічний нелад, за злочинні жертви, за бюрократичний гніт над кожною живою думкою – ні, Марксе, за це я тобі вдячним бути не можу! А все

¹ Там само. – т.1, с. 26.

ж це виникло тому, що ти сказав: «потрібне заперечення». Заперечення того, що сам ти вважаєш і правомірним, і більш глибоким. Заперечення Космічної Істини!..

Але Маркс заплатив за це життям: тисячі сторінок заперечення, щоб на останній повернутися до того, що він усе життя заперечував! Так складалася діяльність Маркса. Була вона науковою чи тільки політичною – хай про це судить сам читач.

Час від часу його висновки звучать майже по-блюзнірському: він договорюється до того, що навіть землю оголошує всього-на-всього знаряддям експлуатації робітничого класу.

Треба уточнити: земля у цьому випадку – це ґрунт, гумус. Шар, який містить у собі велику кількість сонячної енергії, нагромадженої за рахунок діяльності рослин, комах і тварин. Мільйони років потрібно було Сонцю, щоб створити його на земній кулі. Це з нього виростає все живе. Завжди, за всіх часів, ґрунт виступав у ролі Богині-Матері: у давніх єгиптян Ізіда, у греків Деметра, у християн – непорочна Діва Марія, що несе на своїх руках Сина Людського.

І ось вона – Мати-Годувальниця наша! – виявляється в числі засобів експлуатації.

«Рента, відсоток і промисловий прибуток... не породжується землею як такою і капіталом як таким...»¹.

Тут час нагадати, що капітал – це продукування додаткової вартості. І нічого більше! Процес збагачення суспільства сонячною енергією. Ненавидіти капітал – це те саме, що ненавидіти Сонце.

Але, за Марксом, усе це витягається виключно з людських м'язів – інших енергетичних джерел у природі не існує.

«...Але земля і капітал дають своїм власникам можливість одержувати відповідну долю додаткової вартості, яку витискає капіталіст-підприємець із робітника»².

Повторюю: експлуатація існує. Заперечувати її ніхто не збирається. Але чи є енергія, витиснута подібним чином, саме тією енергією, яка лежить в основі розвитку земної цивілізації? І, нарешті, постає наступне запитання: на яких енергетичних джерелах має ґрунтуватися комунізм, його побудова? Коли ми відмовляємося витискати енергію з людських м'язів, то звідки її можна отримувати для нарощування прогресу? Чого нема, того нема. Отже, і сам комунізм перетворюється на безплідну утопію.

Якщо добре вивчити Маркса, то виявиться, що він ніде не каже, на якій основі можливий комунізм. Ленін, що у всьому колись покладався на Маркса, опинився завдяки цій довірі у дуже важкому становищі. І тоді він прийняв НЕП – той вид капіталізму, який не усуває

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. – М., 1962, т. II, с. 174.

² Маркс К., Енгельс Ф. Избр. произв. – т. 1, с. 391.

Радянської влади і аж ніяк їй не загрожує. Сталін повів країну іншим шляхом.

Однаке киньмо оком на сучасне людство. Міста населяють мільйони нових людей, а села зникають з лиця землі. Якщо все в світі походить із наших м'язів, то як же 4% американців можуть годувати 96% власного населення та до того ж і нам іноді підкидають через океан десятки мільйонів тонн пшениці? Які мусили б бути м'язи в американських фермерів, коли в них міститься така незбагненна кількість енергії? Люди це чи боги?..

Гаразд, вони працюють на машинах. Але ж машини не продукують хліба – його продукує земля. Таким чином можна пояснити, чому зменшується сільське населення. Але як ви поясните зростання врожайності?

Відповідь. Фермери користуються добривами, які продукує промисловість.

Теж правда. Але звідки промисловість черпає свою енергію? Невже тільки з людської праці? Тоді в американських робітників якісь космічні м'язи – не від світу цього.

Відповідь. Вугілля, нафта...

А що це таке? Звідки виникло?

Відповідь. Від Сонця...

От за яких умов можливий комунізм! І ні за яких інших. Він природно народжується з Світла-Творця як дитина народжується з лона матері. Але Маркс тут ні до чого – його теорія, незважаючи на поставлену мету, не лише нездатна довести до комунізму, а навпаки – породжує застій і занепад виробництва. А що вожді не бажають миритися з явищами застою, вони використовують теорію Маркса у зворотному порядку. Маркс бажав звільнити працю – Сталін закладає ГУЛАГ, щоб переробити людей на вартість. Адже це Маркс його навчив, що інші джерела не існують – тільки людські м'язи. А як не існують, то що ж робити? Мета виправдовує засоби. Нашадки зрозуміють необхідність жертв: у нас не було іншого виходу. Не можна ж зректися комунізму – вони цього не пробачать. А мільйони – десятки мільйонів! – замучених, заморених голодом, розстріляних і розтерзаних вівчарками будуть списані на рахунок ідеї...

І от нарешті ми підходимо до тієї історичної сторінки, до якої дійде не кожний читач. Невже її також написав Маркс? Але тоді все попереднє лише суцільний морок, бездуховний хаос.

Ось ця несподівана сторінка:

«Якби в людини (у кожної людини) всього її робочого дня (всього робочого часу), який вона має в своєму розпорядженні, вистачило тільки для прохарчування її самої (або, у ліпшому випадку, ще й її сім'ї), то відпала б додаткова праця, додатковий продукт і додаткова вартість».

Чи зрозуміло тобі, Людино, про що мова? Коли незрозуміло – думай, думай! А як ти сама цього не усвідомиш, за тебе усвідомить диавол...

Первісна людина не виробляла додаткового продукту – весь її час витрачався на пошуки їжі. Виробництво додаткового продукту почалося тоді, коли з'явилося хліборобство. У такому разі звідки цей продукт виникає – з людських м'язів чи з родючості землі? А точніше: що є субстанцією додаткового продукту і додаткової вартості? Чи можна за допомогою експлуатації, витискання і т. ін. дістати те, чого немає в самій природі?..

Те, до чого на останній сторінці «Капіталу» приходить Маркс, є вихідною позицією фізіократів, фактично він приходить туди, звідки вони починали. Для геніального Кене це було ясно. Саме цей хід думки приводить Ф. Кене до усвідомлення ролі хліборобства як єдиного продуцента. Решта – відносно продукування. Продукування форми, але не матерії. Продукування розкоші, зручності і т. ін., але не самого життя. За промисловістю можна визнати відносну додаткову вартість, але не абсолютну.

Правда, треба ще раз застерегти, що за певних умов відносна додаткова вартість спроможна виробляти абсолютну. Які ці умови?

Якщо махнути рукою на те, що промисловість виснажує запаси вугілля, нафти, газу, тоді можна сказати, що її сьогодні продукує американський капітал, який зумів включити свою промисловість у фотосинтез. У цій справі все вимірюється продуктивністю сільського господарства. Але чи можна відмахнутися від того, що виснажуються енергетичні джерела?

У повному розумінні абсолютну додаткову вартість (чистий продукт) промисловість почне виробляти лише тоді, коли вона буде переведена на термоядерну енергію. Ту обставину, що при цьому витрачається земний водень, дійсно можна не брати до уваги – його вистачить на багато мільйонів років. Одначе слід пам'ятати: абсолютну додаткову вартість (енергію прогресу!) за всіх обставин можна продукувати лише в хліборобстві. Людину не можна підключити до електростанції, як ми підключаємо пральну машину, її можна підключити до неї тільки за допомогою двох космічних трансформаторів – Землі і Сонця. Розмови про штучний харч – це міф атомного віку. Ніколи ми не станемо могутнішими за Всесвіт, і не варто до цього прагнути. Треба вписати земні можливості (здатність землі родити, множити багатства) у можливості небесні – здатність Сонця продукувати живу речовину.

Коли ми цього навчимося, наша цивілізація стане воістину безсмертною.

Але повернімося до останньої сторінки «Капіталу». Після згаданих слів Маркса негайно валиться «суспільна субстанція» – стає ясно, що

субстанцією абсолютної додаткової вартості є не людська праця (хай навіть суспільна!), а природна плодючість землі. Вона ж від першої й до останньої калорії зумовлена діяльністю Сонця. І діяльністю людини, якщо її праця спрямована в річище законів природи. Перемагають Тімірязев і Вернадський, але не Опарін: людина – дитя Сонця, а не якась там самозароджувана, незалежна «субстанція».

Субстанція – основа, сутність. Так перекладається це слово.

І ось ми, нарешті, доходимо до останнього абзаца четвертого тому:

«Основою (читай: субстанцією. – *М. Р.*) абсолютної додаткової вартості – тобто реальною умовою її існування – **є природна родючість землі** (підкреслення Маркса – *М. Р.*), природи, тоді як відносна додаткова вартість заснована на розвитку суспільних виробничих сил».

Цією фразою й завершується останній том «Капіталу». Читаєш її й перечитуєш наново: чи не галюцинація це? Висновок прямо протилежний тому, заради чого створений «Капітал»! Беззастережно визнаний чистий продукт фізіократів, бо нічим більше не є абсолютна додаткова вартість. Дар природи. Дар Сонця. Могутній вияв Світла-Творця як єдиного Суб'єкта всякого продукування...

І ось лежить перед нами величезна гора зіпсованого паперу – «Капітал». Як же до нього ставитися? Мученик бухгалтерського екстазу змарнував власне життя, втягнув у криваві трагедії цілі країни і народи. А на останній сторінці підписався, що ніякої реальності він ніколи не бачив – це була лише фата моргана.

Тепер спробуємо уявити становище Енгельса, який на теорії Маркса звів теорію пролетарської держави. Фундамент будови, яка здавалася вічною, непорушною, раптом розтанув, як березневий сніг. Як же бути? Хіба може утриматися будова без фундаменту? Від чого належить відмовитися – від пролетарської революції чи від Посмертної сторінки Маркса? Виглядає, що то цілком достатня причина, щоб пояснити, чому Енгельс так і не зважився опублікувати останній том «Капіталу». Сталін також м'яв його в руках, не знаючи, як поведетися. Але йому було ясно одне: треба розстрілювати. Так вирішилася доля того, хто зауважив, – доля Вознесенського...

Гіпотеза, звичайно. Підтвердити її фактами я не можу. Але чим далі ця похмура подія відходить у минуле, тим більше нагромаджується фактів, які свідчать на її користь.

ЧИ ІСНУЄ КЛАСОВА БОРОТЬБА?

Що ж сталося під кінець життя з Марксом? Чому він зрікся свого вчення? А тут інакше судити не можна: або немає останньої сторінки «Капіталу», або немає самого «Капіталу». Погодити одне з другим за

допомогою якихось натяжок і компромісів ні теоретично, ні тим більше практично неможливо. Просто кажучи, Маркс під кінець життя перестав бути марксистом – він став справжнім фізіократом.

Щоб якось усвідомити те, що сталося, викладу коротко маловідомий історичний факт. Мова про українського філософа С. Подолинського, який приголомшив Маркса надзвичайно сміливою на ті часи формулою: «Додаткова вартість є додаткова енергія Сонця, яку використовує суспільство для свого прогресу».

Як зауважив читач, саме цю формулу я проводив через усі попередні сторінки.

Сказав це С. Подолинський за три роки до смерті К. Маркса. Подолинський прислав йому книжку з Женеви, де на той час працював над виданням української літератури, забороненої на батьківщині. Здавалося б, Маркс не повинен був схвально поставитися до такої незвичної ідеї – вона очевидячки спростовувала працю всього його життя. І все-таки...

Так, Маркс несподівано погодився, що ідею Подолинського відкидати не можна – у ній міститься зерно істини. Збереглося листування між Марксом і Подолинським. Збереглися нотатки Маркса зі схвальним відгуком про книжку українського філософа.

[Я особисто не бачив цих нотаток, але чув про них від учених, які працювали над даною проблемою. Вони розповідали, що нотатки К. Маркса про книжку С. Подолинського не видають з архіву нікому, не рекомендують навіть згадувати про них. Який у цьому сенс? Адже остання сторінка «Капіталу» природним чином стверджує формулу С. Подолинського. Хай навіть і справді не було б цих нотаток – що це міняє? Сьогодні кожному школяреві ясно, що плодючість землі обумовлена діяльністю Сонця.]

Відомо також і те, що ідея Подолинського не сподобалася Енгельсові. Він навіював Марксові, що ця ідея повертає політекономію до фізіократів, а теорія фізіократів не служить справі пролетарської революції.

Так загалом виглядає цей дуже прикметний факт. Що сталося раніше – знайомство Маркса з ідеєю Подолинського чи його поворот у бік фізіократів? Найімовірніше, що ідея Подолинського зацікавила Маркса саме тому, що внутрішньо він уже до неї був підготовлений. А це означає, що між Марксом і Енгельсом уже не було згоди в головних наукових питаннях. У тих питаннях, від яких залежить тактика і стратегія пролетарської революції. Та й сама революція береться під сумнів: з теорії фізіократів випливає, що справа не в революціях, а в плодючості землі. Чи допоможе революція індійському народові збільшити виробництво пшениці? Революція угноє землю тільки трупами, але від такого добрива «чистого продукту» чекати не доводиться.

Я наводив деякі приклади, які свідчать про те, що Маркс працював ніби підневільно: заперечував тому, що «потрібне заперечення». І вслід за цим вписував такі похвали фізіократам, які ставили під сумнів його власну теорію.

Таких прикладів багато. Ось ще один з них. Маркс висвітлює психологічне коріння походження тих чи інших економічних теорій. Чому, наприклад, фізіократи з'явилися у Франції, а не в іншій країні? І відповідає на це так: тому що Франція була країною розвиненого хліборобства. А от англіцям «...перш за все впадає в око «прибуток від відчуження», тобто описаний Стюартом відносний прибуток. Але коли мова заходить про те, що додаткова вартість твориться в сфері самого продукування, то потрібно перш за все звернутися до тієї галузі праці, де вона виступає наверх незалежно від процесу обігу, тобто до хліборобства»¹.

Так міг би написати кожен з фізіократів. У цих рядках Маркс усвідомлює, що є прибуток відносний і прибуток абсолютний – тобто земельна рента. Саме вона твориться «в сфері самого продукування». Коротше кажучи, продукуванням він визнає тільки хліборобство – те, що визнавали фізіократи.

Тому немає нічого дивного, що невільник Маркс перед смертю скинув кайдани «суспільної субстанції» і заявив про свої переконання просто, без викрутасів. Важко, звичайно, встановити, чиїм він був невільником, – найімовірніше своїм власним. Йому ввижалася неминучість пролетарської революції, і він для неї працював. Але сумніння вченого нагадувало про себе, і тоді вчений перемагав політика. Хоч як там було, а його суперечка з фізіократами виявилася уявною суперечкою. Ні, його працю не можна вважати даремною. Спростовуючи самого себе, Маркс найліпшим чином підтвердив, що економія як наука існує. Вона міститься в тому джерелі, звідки по всьому світу розбіглися її струмки і річки, – у теорії фізіократів. І тому вона є не політична, а фізична...

Безумовно, цю теорію також не можна сьогодні брати без деяких уточнень. Але це становить предмет окремої розмови. Тут ми зобов'язані поговорити про те, чому сучасні погляди на класи потребують перегляду. Сучасний поділ суспільства на класи бере свій початок від А. Сміта, який уперше піддав критиці теорію фізіократів. За А. Смітом, кожна праця є продуктивна, а не тільки праця в сільському господарстві. У цьому розумінні його можна вважати попередником того К. Маркса, який заперечував теорію Ф. Кене. Другим його попередником був Д. Рікардо, який підтвердив класовий поділ А. Сміта і створив теорію трудової вартості. Отже, Маркс не перший почав блукати в п'їтмі, зате перший отямився і сказав: справжніми батьками су-

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. – т. 26, ч. II, с. 21.

часної політекономії є фізіократи. Так він і величає Ф. Кене: батько. І ніяк не інакше! Не Сміт і не Рікардо, а тільки Ф. Кене.

Англіцям справді перш за все впадав у око «прибуток від відчуження» – Маркс це правильно зауважив. І правильно також зрозумів психологічне коріння цього явища: Сміт і Рікардо описували той прибуток, який спостерігали, – тобто промисловий і торговельний прибуток. Земельна рента була десь по той бік Ла-Маншу – яке, мовляв, вона має значення для англійської економіки? Пов'язати причину і наслідок вони не зуміли. Одначе сьогодні світ дедалі ближче доходить до економічної єдності. Енергетична криза багато чого навчила. Ще більше вчить голод. Тому в наш час, як ніколи раніше, треба навчитися точніше визначати, що з чого виростає. Навіть такі авторитети, як А. Сміт, Д. Рікардо і К. Маркс, не повинні нас лякати своєю величчю. Для науки немає і не може бути вищого авторитету, ніж істина.

Першою людиною, яка встановила класифікацію суспільства за виробничою ознакою, був Ф. Кене. Сміт, спростовуючи Кене, перекаряв класову структуру у відповідності з власними поглядами на продукування. Маркс абсолютизував класифікацію Сміта, і в цьому вигляді вона існує до наших днів. Ось класифікація Сміта: робітники, капіталісти, землевласники. Маркс і Енгельс спростили справу тим, що капіталістів і землевласників об'єднали в один клас – клас буржуазії. Селянство являє собою дрібнобуржуазну стихію, воно – клас, що відмирає.

Нове, що внесли Маркс і Енгельс у науку про класи, – неминучість боротьби між ними, неминучість світової пролетарської революції.

Але тільки-но ми з'ясуємо, що додаткова вартість є додатковою енергією Сонця, як запропонована Смітом й абсолютизована Марксом класифікація валиться – разом із «суспільною субстанцією». Чому? Тому що вона не має ніякого відношення до справжнього виробництва. Особливо це стосується тієї класифікації, яка лежить в основі марксизму.

[Класифікація Маркса помилкова ще й тому, що саме слово «буржуазія» він вживає довільно. У книжці К Буржуадемова «Нариси зростаючої ідеології» (вид-во «Ехо», 1974) це питання розглядається докладно. Висловивши нашу згоду з автором названої книжки, звернемо увагу на несподіваний псевдонім – Буржуадемов! Автор обрав його тільки для того, щоб підкреслити: у слові «буржуазія» немає нічого принизливого. У перекладі з французької це означає «мешканці міста». Як вдалося Марксові перетворити «мешканців міста» на клас, ворожий пролетаріатові, – незбагненно! Адже робітники також органічно прилягають до буржуазії. Або навіть являють собою її складову частину. За Ф. Кене, це, власне, і є безплідний клас, тобто промисловість як така.

Слава Богу, сьогодні це усвідомлюють найбільші компартії Європи. Так, наприклад, французькі комуністи відмовилися й від диктатури

пролетаріату, й від терміну «пролетаріат». По суті, вони також перейшли на позицію Буржуадемова, тобто прийняли основні принципи, на яких будується буржуазна демократія].

Боротьба між бідними і багатими існувала завжди, так само як завжди існувала експлуатація. Але річ у тому, що ця боротьба не класова, а лише моральна і цензова. Бо в природі самого виробництва немає тих класів, які встановив Сміт. Він встановив їх тому, що не розумів фізіократів, – сперечався з ними так, як може сперечатися сліпий з глухонімих.

Фізіократи дійсно опинилися в становищі глухонімих – небагато хто спроможний був їх зрозуміти: вони мали космічне мислення задовго до космічного віку. Але не зрозуміти їх сьогодні – це означає приректи світ на неминучу загибель.

Ось як виглядають класи за Ф. Кене:

1. Продуценти. 2. Власники. 3. Безплідний клас.

Продуцентами Ф. Кене назвав людей, які працюють у сільському господарстві. Багатих і бідних, куркулів і наймитів. Але не власників землі, тобто не феодалів разом з королем.

На ті часи земля була у власності короля і феодалів, хліборобам доводилося її орендувати, виплачуючи ренту. Природно, ніяких виробничих функцій за власниками Ф. Кене не визнає.

Але кого ж він іменує безплідним класом? І в цій дивній назві розкривається філософська система Ф. Кене: у ролі безплідного класу виступають люди, зайняті в промисловості: фабриканти, адміністрація і робітники. Усі разом. Багаті й бідні, маєтні й незаможні.

До цієї класовості належить підходити, керуючись законами природи, – моральні проблеми слід розв'язувати окремо. Природа не знає, хто бідний, хто багатий, – це справи людські. Однак природа встановила в біосфері певний порядок – і людина змушена йому підкорятися. У людини ніколи не виросте листя замість волосся і коріння замість ніг. Тому людина ніколи не зможе сприймати енергію безпосередньо від Сонця. Виснаживши плодючість землі, людина втратить енергетичний зв'язок із Сонцем і неминуче загине.

Ось з якої причини потрібно повернутися до тієї класифікації, яку встановив Ф. Кене. Власників землі в давньому розумінні сьогодні немає, зате існує держава, тобто люди, які тримають у руках управління, службу в армії, науку, культуру і т. д. За часів Кене всі вони групувалися навколо королівського двору і феодалного панства. Це, власне, й була феодална держава. Щодо безплідного класу, то тут слід засвоїти головне: додаткову (космічну) енергію промисловість сприймати нездатна – вона робить це за допомогою сільського господарства. З цього погляду промисловість дійсно безплідна.

У перекладі на сучасну мову класи – це в своїй сутності економічні сфери:

1. Хліборобство.
2. Держава.
3. Промисловість.

Таке розуміння сучасних класів цілковито відповідає тій класифікації, яку встановив Ф. Кене. Справа не в тому, як виглядають класи в своїй видимості. Ми зобов'язані дослідити кругообіг сонячної енергії в економічному організмі, тому для нас суспільні класи – це найголовніші органи, без яких організм взагалі неможливий. Якщо ми усвідомили необхідність повернення до теорії Кене, то зобов'язані повернутися й до його класифікації. Вона не політична і не моральна, а лише виробничо-енергетична. І в цьому вся суть!..

Є в цьому питанні також те, що я змушений відкласти на майбутнє, – докладний розгляд «Економічної таблиці» Ф. Кене. У ній криється так багато, що її можна назвати фізичною формулою, яка описує найголовніші закономірності економічної формації. Доречно сказати, що Маркс працював над нею ціле життя, – без неї зрозуміти економічні процеси неможливо. Але її також зрозуміти і пояснити нелегко!

Повірімо Марксові: він вважає «Таблицю» найгеніальнішим відкриттям у галузі політичної економії. Ніхто з політекономів не є такою мірою чужий духові марксизму, як Ф. Кене, – чужий у самій своїй суті, силою вихідних субстанційних позицій. І якщо Маркс так поціновує «Таблицю», на якій виросла фізіократія, – а вона виросла саме на ній! – то слід погодитися, що це відкриття чогось варте. Одначе, на моє глибоке переконання, відкриття Ф. Кене навіть щось більше від того, що в ньому побачив Маркс, – він не до кінця зрозумів субстанційні властивості «Таблиці». Якби він це своєчасно зрозумів, «Капітал» був би значно коротший і починався б там, де закінчується.

На жаль, тут для «Таблиці» не вистачає місця. Але все-таки я змушений заявити: тільки повернувшись до тієї класифікації, яку встановив Ф. Кене, у політичній економії можна побачити закони природи. По-інакшому їх побачити не можна. Зокрема не можна збагнути, чому одна економічна формація виснажує землю, а інша збагачує. А що багатство землі є основним багатством суспільства, то звідси стає зрозумілим, що класифікація Кене не жарти.

Це перша причина, чому належить повернутися до класифікації Ф. Кене. Друга причина полягає в тому, що класова боротьба як така не існує взагалі – є боротьба бідних проти багатих. Боротьба не класова, а моральна. А це зовсім інша розмова!

Багаті й бідні є в кожному класі. Між ними завжди точилася боротьба. А якщо робітники в суто науковому розумінні не є класом, то як тоді бути з диктатурою пролетаріату? Ось яка проблема постала

перед Енгельсом (а пізніше, очевидно, і перед Сталіним) у зв'язку з останньою сторінкою «Капіталу».

Сказати, що диктатура пролетаріату себе виправдала, ми не можемо – на практиці вона ніколи не існувала. Та й не могла існувати – саме тому, що такого класу немає в природі. Після революції негайно виникло те, що є справжнім класом, – держава. До того ж держава з бюрократичними перекрученнями. Сьогодні ці лихі якості нашої держави незмірно посилюються. І в цьому величезна небезпека!

Справа не в тому, що нам подобається і що не подобається, – у цій розмові ми можемо навіть усунутися від таких питань, як права людини, вільна творчість і т. ін. Справа насамперед у тому, що така структура держави веде її до неминучої загибелі. На жаль, загибель держави ніколи не обходиться без людських жертв. Тому наш обов'язок полягає в тому, щоб попередити ці грізні події, пом'якшити повернення суспільства в річище законів природи.

Ми повернемося до них обов'язково – закони природи своє візьмуть. Але повернутися можна по-різному – з жертвами і без жертв. Наш народ достатньо витерпів – нове ходіння по муках було б для нього воістину згубним.

У чому тут справа? Перш за все в тому, що закони природи повстають проти всіх форм адміністрування в економіці. Вартість мусить так само вільно рухатися по економічних артеріях, як рухається кров у людському організмі. Це навіть не порівняння, а той самий закон природи. І там, і там рухається саме те, що живить організм, – сонячна енергія. Ленін добре розумів роль вільної торгівлі, тому він поставив перепону проти розростання бюрократичної пухлини – НЕП. Останній був розрахований не на роки, а на десятиліття – тобто до повної перемоги комунізму. А повна перемога комунізму, за Леніном, – це повне відмирання всякого державного апарату. Але аж ніяк не його розростання!

Основою соціалізму Ленін бачив кооперативний капітал. «Лад цивілізованих кооператорів при суспільній власності на засоби виробництва», – ось що таке, за Леніном, соціалізм. Іноді він те саме називав комунізмом. І це нормально: суттєвої різниці між цими поняттями фактично не існує – різницю встановлено імперативно. Марксові, а потім і Сталінові усе треба було розкласти по полицях.

Ленін вимагав повного невтручання з боку держави у виробничу діяльність кооперації. Самодіяльність мас – ось основний зміст і призначення Радянської влади. Будь-яке інше її розуміння не має нічого спільного з ленінізмом...

Тут хотілося б зробити невеликий відступ. Автор цих рядків належить до того покоління людей, яких вела віра. НЕП – це моє дитинство. Селяни отримали землю. Треба пам'ятати, що на час революції

близько 40% землі перебувало в руках поміщиків. Не можна також забувати, що царська Росія була країною хліборобською. І от нарешті земля дійсно належить селянам! Завдяки цьому після багатолітньої руїни і страшного голоду протягом 2–3 років НЕП звершив чудо...

[За впровадження НЕПу я довго шанував Леніна, бо то був свідомий його поворот від одіозного марксизму до розвитку виробництва, а отже, й суспільства, яке регулюється об'єктивними економічними законами. Я змінив своє шанобливе ставлення до нього на різко негативне, коли відбував ув'язнення й заслання. Там я зрозумів: непростимий гріх Леніна – створення однопартійної системи на чолі з Комуністичною партією, яка породила розгул тоталітаризму, відкинула НЕП і привела суспільство до повного економічного, політичного й морального краху. Проте вносити поправки у книжку, яка була написана й видана раніше, вважав некоректним (1992 рік).].

Сьогодні мені доводиться чути: а чи не було це обманом? На жаль, ми змушені погодитися: так, вийшов обман. Але досі народ гірко зітхає: якби не помер Ленін...

Звідки ця віра? Вона від НЕПу! Якби не було тих 5–6 років, коли наш народ дійсно розправив плечі, п'ятирічки також були б неможливі. Ми вірили: з НЕПом вийшло – і тут вийде. Просто треба терпіти. Зате яке майбутнє перед нами! По суті, Сталін жив за рахунок морального капіталу, який він дістав від Леніна. Але без НЕПу в нашого народу не було б довір'я й до Леніна.

Ті, що молодші, НЕПу вже не пам'ятають, зате пам'ятають страшні тридцять роки. Коротку непівську передишку вони просто не беруть до уваги – про неї, мовляв, і говорити неварто. Але мені це здається помилковим. Недовір'я до Леніна (мовляв, це була його тимчасова тактика) також неправомірне. Про Леніна можна сказати так: його віра в марксизм погано послужила нашому народові. І слава Богові, що він своєчасно її позбувся. І цей історичний досвід не можна не враховувати...

Я вже казав, що Маркс не дав ніяких конкретних вказівок, як саме треба здійснювати побудову соціалізму. Та й не міг дати: він цього сам не знав. Ленінський НЕП – марксизм тільки в тому розумінні, що він був спрямований у річище соціалізму. У всьому іншому НЕП значно більше узгоджується з теорією фізіократів, ніж з теорією Маркса. Якби Сталін не вчинив розправи з радянським капіталізмом – капіталізмом воістину соціалістичним! – ми сьогодні були б найбагатшою державою в світі. І тоді нам не довелося б ставити питання: потрібна чи не потрібна була Жовтнева революція? У тому, що ми сьогодні його ставимо, винен не Ленін, а Сталін.

Про НЕП радянські люди згадують як про золотий вік нашої держави. На жаль, «вік» цей тривав лише шість років. Це є великий внесок у

справу побудови соціалізму. Хай цей внесок не так теоретичний, як практичний: Ленін побачив, до яких страшних наслідків дійшла країна, взявши на озброєння теорію Маркса. Побачив – і дуже круто повернув у бік від цієї теорії. Він не раз згадував, що Маркс описував капіталізм минулого, але нічого не сказав про той «капіталізм, який буває при комунізмі».

Марксизму як такого немає – у теоретичному розумінні він є фікція. Про ленінізм цього сказати не можна: ленінізм є! Звичайно, він є тільки там, де Ленін виявляє повну самостійність, – тобто в НЕПі.

[Цікаво відзначити таке: К. Буржуадемов у «Нарисах зростаючої ідеології» виходить з тих самих переконань, що й я при написанні цієї праці. Само собою зрозуміло, що до цих переконань ми дійшли незалежно один від одного. К. Буржуадемов, відкидаючи марксизм, не спростовує ні ідеї комунізму, ні ленінського НЕПу. Але, звичайно, комунізм Буржуадемова (як і мій) не має нічого спільного з комунізмом Маркса і Сталіна. Зате багато думок Леніна, що знайшли свій вираз у НЕПі, не чужі ні Буржуадемову, ні мені. «Капіталізм, який буває при комунізмі», – ось основний зміст НЕПу! Чи розуміють цю формулу ті, хто так нетерпимо ставиться до людей, які продовжують називати себе комуністами навіть тоді, коли крах марксизму фактично відбувся?. Вадою книжки К. Буржуадемова, на мій погляд, є те, що він приходить до правильних висновків ніби інтуїтивно, навіть не підозрюючи, що існують деякі закони природи, які приводять нас до того ж самого не тільки за інтуїцією, але й на основі знання. Про фізіократів він, мабуть, навіть не чув. Про роль сонячної енергії в економіці у нього немає жодного слова. Більше того, критикуючи Маркса, він ніде не піддає критиці теорію трудової вартості. І навіть складається враження, що вона його влаштовує. Це вже зовсім дивно!

І все ж книжка К. Буржуадемова заслуговує на високу оцінку. Особливо добре висловлена в ній ідея, яку можна сформулювати так: ринок – це кібернетична машина, створена самою природою. Щоправда, Буржуадемов, мабуть, не знає, що за двісті років до нього цю ідею детально опрацювали фізіократи, хоч назви тоді існували інші. Він до всього доходить самостійно, усе відкриває наново. Мушу признатися, що я свого часу діяв так само і навіть «відкрив» наново... «Таблицю» Ф. Кене! Ми позбавлені потрібної інформації і тому змушені відкривати те, що було давним-давно відкрите іншими.].

Я вже казав, що саме «суспільна субстанція» Маркса послужила теоретичною основою сталінського ГУЛАГу. І хоч Сталін використав цю теорію зворотним порядком – тобто робив зовсім не те, чого хотів Маркс! – однак нещастя в тому, що теорію Маркса можна так використати. Більше того, усім своїм багатотомним громадам вона переконує, що по-інакшому соціалізм побудувати взагалі не можна – треба

витискати енергію з людських м'язів, витискати її нещадно! При цьому, звичайно, треба робити це за залізною завісою, бо, згідно з марксистським постулатом, при соціалізмі експлуатації бути не може.

Теорія Маркса породжує кривавий хаос і неправду саме тому, що вона хибна в своїй основі. З іншого боку, кожному ясно: щоб утвердити ГУЛАГ, спочатку треба було ліквідувати НЕП. Безумовно, мова не про окремі концтабори, які з огляду на пережитки воєнного комунізму існували і за НЕПу, – мова про той ГУЛАГ, яким він став у тридцяті роки. Крім того, слід мати на увазі, що ми не маємо наміру ідеалізувати НЕП як щось конкретне: у конкретних виявах він, звичайно, далекий від ідеалу. Ми говоримо про НЕП як про економічне вчення, яке нам здається вдалим. Ми повелися б нерозумно, якби відкинули свій власний досвід, на якому можна поставити знак плюс.

Але, звичайно, не можна забувати, що Ленін у багатьох питаннях до самої смерті лишався марксистом. Він вніс поправку у вчення Маркса про класи (селянство, за Леніном, – клас, а не дрібнобуржуазний прошарок), але загалом його погляди на класову боротьбу не відрізняються від поглядів Маркса.

Це дало можливість Сталінові відкинути компромісні поправки Леніна й застосувати марксизм буквально. Ось, наприклад, які потворні явища виникли з уявлень Маркса про класи і класову боротьбу. Тому що селянство є «дрібнобуржуазна стихія», то заможних селян треба ліквідувати «як клас», а те, що лишиться від цієї «революції», насильно загнати в колгоспи. Не будемо заглиблюватися в тематику, яку з великою майстерністю опрацював О. Солженіцин, – у нас інше завдання. Ні, не будемо нагадувати про незчисленні людські жертви – поговоримо про ті економічні наслідки, які одержано за допомогою такого «витискання», якого не знала людська історія.

Слід підкреслити: я не маю в своєму розпорядженні економічної статистики – користуюсь тим, що дає до моєї диспозиції Большая Советская Энциклопедия, яка почала виходити ще за Сталіна. Останній (п'ятдесятий) том вийшов за Хрущова. З нього я й візьму те, що в цьому випадку потрібне.

Ось як зростав наш експорт у роки НЕПу (в млн. крб.):

1926 - 2525

1927 - 2600

1928 - 2800

1929 - 3219

Добре відомо, що на світовий ринок експортувалося головним чином зерно. Дореволюційного рівня ще не досягнуто, однак зростання експорту наявне. До того ж упевнене зростання!

І ось що діється з нашим експортом після насильницької колективізації:

1933 - 1725
1934 - 1458
1935 - 1281
1936 - 1082
1937 - 1305
1938 - 1021

Особливу увагу слід звернути на експорт 1933 року: цього року в Україні загинуло з голоду не менше 6 мільйонів людей. Але навіть вичистивши під мітлу українські засіки (розбирали навіть селянські печі, шукаючи хліб!), Сталін вже не зміг одержати стільки пшениці для експорту, скільки її вивозили в роки НЕПу.

А, по суті, що ж тут продавали? Мільйони людських життів. Це й є людина в ролі «субстанції вартості». Не перекручення Маркса, а безпосередній наслідок його економічної теорії.

В роки НЕПу в основному вивозилося збіжжя. Далі структура експорту складається так, що відсоток збіжжя в ньому різко спадає:

1938 - 21,3%
1950 - 18,5%
1955 - 10,5%
1956 - 7,1%

А з 1963 року почався імпорт збіжжя з-за кордону, чого не було за всю історію Російської імперії. І це за умови, що на 1956 рік кількість орної землі порівняно з 1928 роком збільшилася на 80 млн. га, тобто на 60%. Тепер вона майже вдвоє більша, ніж була наприкінці НЕПу. Фактично ми маємо по одному гектарові ріллі на кожну людину.

Це величезна кількість! Ніхто в світі не заорює стільки землі. В Україні ми вже і польових доріг не залишаємо – не можемо дозволити собі такої розкоші. Про пасовища й говорити не доводиться – всі вони заорані.

І от подивіться, що з нами діється: мільйони тракторів перевертають шосту частину земної кулі, а народ, який пишався тим, що він показав світові нові шляхи, харчується з-під заступа, яким у вільний від роботи час жіночі руки розпушують ґрунт на присадибній ділянці.

Та у чому ж тоді полягає сама робота, коли не в тому, щоб нищити плодючість землі – основу нашого майбутнього?

От що значить орієнтувати економіку на квазівиробництво! Кожному ясно, що в абсолютному розумінні збагачує тільки експорт збіжжя – це є найчистіший Дар Природи. Та коли продаються кольорові метали, нафта й інша сировина, щоб купити хліба, ми не тільки не збагачуємося при цьому, а й ведемо свій народ до зuboжіння. Фактично ми рухаємося в колоніальне ярмо. Ми з успіхом продукуємо лише зброю, але коли мова йде про хліб, зброя не оборона; господарем буде той, хто простягне нам руку з хлібом.

Можна було б показати, як занепадають – прогресивно виснажуються! – земельні угіддя при такому способі ведення господарства. Одне це пов'язане з субстанційними властивостями «Таблиці» Ф. Кене, яку ми неспроможні тут розглядати. Можна сказати: за сорок років колгоспного ладу ми відібрали у нашої землі стільки енергії, скільки її потрібно, щоб закип'ятити Чорне море. А це ж навіть не енергія вугілля, це енергія хліба! Вугілля можна замінити ураном, воднем, теплом підземних надр і т. ін. А чим можна замінити хліб? Наша середня врожайність сьогодні така, якою вона була у Франції на час появи фізіократів, – близько 9 центнерів з гектара. Саме процес виснаження ґрунту, необхідність з'ясувати його причини явили світові це велике вчення. Народні заворушення, революція, навіть наполеонівські війни – це також результат виснаження ґрунту.

Ми зобов'язані тверезо поглянути правді в очі: якщо далі так піде, то наші діти змушені будуть учитися, як вживати в їжу трактори.

Франції потрібно було 200 років, щоб відновити знищену плодючість ґрунту і довести врожайність до сучасного рівня. Повільно, дуже повільно відновлюється виснажена земля! Тому набагато розумніше не доводити її до виснаження.

ПОЛІТЕКОНОМІЯ СОЦІАЛІЗМУ

Політекономії соціалізму не існує – вона є лише в назві. Та й не могла вона появитися з причин, які були викладені вище. Природа та сама повсюди. Немає фотосинтезу буржуазного і комуністичного – є просто фотосинтез, що лежить в основі земного життя. А що додаткова вартість (енергія прогресу) виникає за рахунок фотосинтезу, то політекономія, як і кожна природнича наука, не може поділятися на буржуазну і соціалістичну. Тому її, політекономії як такої, взагалі немає – є фізична економія. І якщо ми деколи продовжуємо користуватися префіксом «політ», то це лише питання звички.

Капітал є виробництвом додаткової вартості, тобто збагаченням суспільства енергією прогресу. Енергія – це фізичний процес, що його породжує природа, а не політика.

Здавалося б, все це гранично ясно. Які ж ми матеріалісти, коли виводимо енергію зі «святого духу»? У політекономії соціалізму відбувається саме це – енергія виводиться з суспільних відносин, а не з матерії як такої. Фактично наші економісти виводять її з політики. Але ж політика не є матерія, вона лише сукупність ідей, подеколи дуже суперечливих і завжди невловимо плинних.

Однак ми на цьому стоїмо твердокамінно. Ось за що в нас критикують фізіократів: «Вихідною теоретичною першоосновою системи

фізіократів було вчення Кене про виробництво чистого продукту, побудоване на ототожненні багатства (споживчих вартостей) з матерією, речовиною, а збільшення багатства – із зростанням речовини за рахунок лишку, що твориться лише в хліборобстві, яке через це виявляється єдиною галуззю виробництва».

Перш за все належить зауважити, що мова йде не про речовину як таку, а про живу, органічну речовину. Як же вона ще може нагромаджуватися, якщо не за рахунок фотосинтезу? І чому це помилково? Вдуматися лише: фотосинтез щорічно продукує по 128 тонн живої речовини на кожну земну людину! Виявляється, це помилка і не було ніякого фотосинтезу.

«При правильному розумінні ренти перш за все мусила б, природно, виникнути та думка, що рента походить не з ґрунту, а з продукту хліборобства, тобто з праці».

Так сказав колись Маркс – і «Політична економія», видана АН СРСР дванадцять років тому, саме цією фразою намагається обґрунтувати теорію Маркса в цілому. Чи не хистко? Чи можна по цьому містку пройти до комунізму? Чи надійно він підвішений?..

Хрущов і Кеннеді мало не знищили людство у ядерній війні. І за що ж? На чому вони не зійшлися? На марксизмі, звичайно. А вся теорія Маркса – уся ця велетенська споруда! – стоїть на фундаменті, який ми щойно показали.

По-перше, у Маркса з цього приводу наговорено чимало прямо протилежного. По-друге, навіть по даній фразі (основа політекономії соціалізму!) легко встановити недоумство і разючу некомпетентність Маркса. Я вже показував, як він ставить в один ряд сукно і пшеницю, машину і землю, не знаходячи між ними якісної різниці. В хліборобстві у нього відбувається те саме, що і на прядильній фабриці: скільки перероблено сировини, стільки одержано товару. Тому продукт хліборобства він виводить виключно з людської праці. Знову тільки м'язи, людські м'язи – саме з них виростає пшениця. Земля і сонце тут зовсім ні до чого. Але ж не треба бути генієм, щоб з'ясувати: явна нісенітниця! Хіба це людині належить та заслуга, що одне померле зерно замість себе повертає нам 30 зерен? І ця явна нісенітниця мало не знищила людство в атомній війні. До того ж немає гарантій, що таке не станеться в майбутньому. Чи не в божевільному світі ми живемо?..

От вона і вся тут – так звана політекономія соціалізму. Більше нічого в ній немає, крім казуїстичних слівес.

І резюме про фізіократів.

«У своїй теорії «чистого продукту» вони, по суті, працювали над питанням походження додаткової вартості, але виводили її з природи, а не з суспільних відносин».

Це ще раз із згаданої статті в БСЭ. Звичайно, цю фразу належить розуміти як безапеляційний вирок фізіократам: як вони насмілилися плутати природу у людські справи? Ми самі, все самі – самі з себе. Кривляння клоуна продукує чистий продукт (який саме?), а Земля і Сонце його не продукують.

По суті, ми опиняємося в становищі бактерій, які войовничо запевняють, що курячий бульйон для себе вони готували самі. Звідси – саме звідси! – виростає сталінізм. І тут – саме тут! – вирішується доля людства: жити чи загинути в атомній війні?..

Такі теоретичні основи того вчення, яке повело нас на перетворення світу. Мабуть, вся його таємнича велич полягає в тому, що нікому не вдається дочитати «Капітал» до кінця: це не легше, ніж рядок за рядком перечитати телефонні книжки всіх обласних міст Радянського Союзу. І нашої талановитій молоді тисячі викладачів марксизму втовкмачують, що це геніально – так геніально, що годі його зрозуміти. І тупіє наша молодь на цьому – не можна ж себе поважати, коли живеш з думкою: не розумію – отже, дурень; інші розуміють – вони розумні. А чи розуміють інші – ось питання.

Маркс не сам вигадав усю цю нісенітницю – він натягував її в свою теорію з англійської політекономії. Як же їй не довіряти? Інші довіряють. Одначе Маркс набрався мужності заявити: не ходіть до англійців – вони все на світі переплутали. Справжню політекономію створили французи. Та ось іще хлопець з України пропонує розумну думку. На жаль, Маркс про власні помилки заявив до нескромності скромно. Саме тому в нас до цього часу не помітили його відмови від «Капіталу». І не десь там у непомітному місці, а на останній сторінці!..

Одначе погляньмо, чим заклопотана економічна думка в нашій країні. Спочатку про сталінську політекономію. Уся вона укладається в одному абзаці:

«Додатковий продукт – продукт, який виробляється в додатковий час працею безпосередніх продуцентів у класово антагоністичному суспільстві і привласнюється експлуататорськими класами. Категорія додаткового продукту відбиває відносини експлуатації, панування і підлеглості. У соціалістичному суспільстві, побудованому на суспільній власності на засоби виробництва, відсутня категорія додаткового продукту».

Так твердила БСЭ в 1955 році, чітко йдучи за сталінським ученням про економіку соціалізму. Прийом простий: державна власність оголошується «суспільною». Тільки й усього! Петро І, для прикладу, будуючи державні заводи, у подібній демагогії не вправлявся. Державну монополію на горілку нікому з царських чиновників також не спадало на думку оголошувати «суспільною».

Проте слід зауважити, що Сталін умів рубати під корінь, не плутаючись у термінологічному павутинні. Після його смерті це вміння зникло, – і от у 1963 році ми з подивом читаємо:

«Продуктування додаткового продукту має надзвичайно важливе значення для соціалістичного суспільства, оскільки цим забезпечується нагромадження, розширення виробництва у дедалі більших масштабах».

Тут можна було б утішитися: нарешті наші економісти усвідомили, що німецького лікаря Майєра свого часу даремно запроторили до бжевілі. Бо ж він ще в 50-х роках минулого століття насмілювався твердити, що Сонце постачає нас усіма видами енергії. Те, чого не зрозуміли в XIX столітті, у XX не зрозуміти гріх і навіть злочин. Не можна ж відставати від світової науки на цілих сто років!..

Але де там:

«Додатковий продукт у соціалістичному суспільстві не становить собою додаткової вартості, яка відбиває відносини капіталістичної експлуатації». ¹

То що – у нас уже довершилося відмирання грошей і додатковий продукт не є «речовим носієм додаткової вартості»? Чи ми потрапили в рабовласницьке суспільство, в якому додатковий продукт не оплачувався?..

А коли ні те, ні друге, тоді де ж теоретичні праці, що відповідають, яка субстанція лежить в основі додаткового продуктування?

Таких праць немає. В основі продуктування, як і раніше, лишається тільки людська праця. Сонце і Земля у творенні додаткового продукту ніякої участі не беруть.

То спитати б: чому в інших країнах додатковий продукт становить собою головний доказ експлуатації, а в нас це закономірна потреба розвитку? Але ж усі західні економісти так само пояснюють цю потребу. Чи ми маємо право на розвиток, а в інших народів такого права немає?..

Хтось уже зрозумів: фата моргана, однак побоювався сказати про це вголос. І тому додатковий продукт вирішили поновити в правах, не звертаючи з шляху. Але це те саме, що відновити в правах оазу на основі фата моргани.

Сумно все це спостерігати. А ще сумніше робиться, коли пригадуєш, якими методами Сталін учинив розправу з додатковою вартістю і додатковим продуктом одночасно, без подібної плутанини: він створив виробництво за колючим дротом, де додатковий продукт дійсно не є носієм вартості.

От що означає на практиці «незалежність» від природи, яка впливає з формул Маркса.

¹ Політична економія. – К., 1963, с. 389.

Коротко кажучи, реабілітуючи додатковий продукт, ми тим самим реабілітуємо капітал, бо він, власне, і є виробником додаткового продукту, який у товарному виробництві набуває характеру додаткової вартості. Само собою зрозуміло, що економіка лишається товарною доти, доки існують гроші. То чим же допоможуть заклинання і філіппіки на адресу додаткової вартості й капіталу? Тут наявні два виходи: а) виробляти додатковий продукт, який нічого не вартий (у таборах) – тоді ми повернемося до рабовласницького способу виробництва; б) виробляти його в нормальних умовах – і тоді це є капіталістичне виробництво, а не щось інше.

Третього нам не дано, бо його не існує в самій природі. До того ж слід беззаперечно пам'ятати, що ніяка інша формація, крім капіталістичної, абсолютного додаткового продукту не продукує. Саме тому ніяка інша формація не може бути життєздатною. Що стосується соціалізму, то він набуде життєздатності тільки тоді, коли зуміє відновити капітал. На цьому питанні ми зупинимось докладніше у другій частині.

Про розподіл додаткового продукту ми тут не говоримо – це питання моралі, а не самого виробництва. Моральні проблеми не можна плутати з проблемами фізичними – це перша заповідь справжньої науки. Коли щось подібне діється, тоді ідеологічні спекуляції руйнують науку, а разом з нею і виробництво.

ФІЛОСОФІЯ, МОРАЛЬ І РЕЛІГІЯ

Теорія Маркса за самою своєю суттю не тільки не містить можливості побудови комуністичного суспільства, а й несе людям рабство. Проста логіка приводить до цього висновку: коли все в світі виростає з людських м'язів, тобто з «суспільної субстанції», тоді без експлуатації не може бути ніякого прогресу. А комунізм, за нашими уявленнями, – це прогрес. Отже, немає іншого шляху, треба переробити людські мільйони на додатковий продукт. Тим більше що його уже відновлено у правах. Спасибі нашим академікам від політекономії за велику мудрість!

Спробуйте знайти у Маркса хоч одну фразу про те, з яких економічних передумов виростає комунізм. Не знайдете цього! Зате всюди знайдете таке: тільки та праця є продуктивною, яка продукує додаткову вартість. Вона ж, своєю чергою, є відображенням експлуатації праці.

Який же висновок напрашується з цієї теорії? Тільки один – ГУЛАГ...

Ось чому не можна легковажно, не розбираючись, відкидати ленінізм. Ленін показав вихід у НЕПі. І вихід цілком надійний! Звідси, звичайно, не випливає, що ми готові засуджувати кожного, хто насмілиться критикувати те чи інше твердження Леніна. Його, як і кожную живу

людину, треба бачити в розвитку – це головне. Він писав не підручники – він жив, страждав, боровся. Написане в молодості – це одне, написане перед смертю – зовсім інше! А в нас читають Леніна так, як християни читають Євангеліє...

Ленін закликав нас оволодіти всіма досягненнями людства, а не лише марксизмом. До Бога він не закликав, однаке субстанція для нього мала такий самий сенс, який для Спінози мало поняття Бог. За своєю суттю ці поняття є головними. Однаке любити субстанцію важкувато, а любити Бога просто і природно. Як можна не любити те, з чого постає все живе?..

Кожен з нас зобов'язаний прислухатися до голосу духа. Тому, уникаючи політичних спекуляцій, висловлю власний погляд на це питання. З ленінської субстанції (у нього це далеко не речовина!) неминуче випливає: субстанція є загальна основа всіх речей – на відміну від суб'єкта гносеологічного, яким є сама людина. Або простіше: Всесвіт як Суб'єкт.

Однаке світова філософія від Піфагора до Спінози ніколи по-інакшому не уявляла природу. Піфагор говорив: тіло Бога – Світло. Істина – Дух Його. Звідси Бог є Природа, Природа є Бог. Тепер повернімося до додаткової вартості, яку ліпше іменувати енергією прогресу. Ліпше тому, що ця назва повертає їй той сенс, який укладали в чистий продукт фізіократи. Ми вже з'ясували найголовніше: не вона народжується з людини, а навпаки – людина народжується з неї. Отже, вона є те, що бачить релігія в образі Сина Людського, який прийшов до нас від Свого Батька – від Творця-Світла. Саме тому релігія завжди освячувала хліб – тіло Бога. І виноградне вино – кров Його. По суті, вона освячувала фотосинтез, який становить собою нитку зв'язку між нами і Субстанцією.

Іоанн Богослов так пояснює сутність Бога: «Бог є світло, і немає в Ньому жодної птьми».

Так сказано в першому соборному посланні. Те саме, що говорив Піфагор.

Але це так і мусить бути: усі західні релігії беруть свій початок у піфагорійстві.

Піфагор бачив земну людину на хресті. Що це означає? Ось що. До цього часу наука не дала відповіді на запитання: що таке гравітація? В якому співвідношенні вона перебуває з променевою тканиною безмежності – тобто з Світлом-Творцем...

І однак гравітація існує. Саме вона поглинає всю енергію, що прибуває від Сонця. Витративши останню тонну вугілля й останній барель нафти, ми, розглянувшись навколо себе, зрозуміємо: таж це витівки сатани! Це він змушував нас служити власному тілу, а не духові – підсунув нам автомобіль, пральну машину, холодильник.

Прошу не зрозуміти мене так, що всі ми повинні піти в печери. Не про це мова – мова про природу хреста, про космічну діалектику. Слово «сатана» походить від старо-гебрейського «сатан», яке перекладається як «той, що протидіє».

Це є сила, що протидіє Світлу-Творцеві – Живому Вогневі Космосу. Сила мертвотна, інертна і тому зла – саме в ній криється смерть і руїна. Вона своїм корінням вростає в гравітацію.

Треба віддати належне: Енгельса часто навідувало просвітлення. Ось його формула хреста.

«На нинішній Землі, навпаки, притягання завдяки своїй рішучій перевазі над відштовхуванням стало вже цілковито пасивним: усім активним рухом ми зобов'язані потокові відштовхування, що йде від Сонця»¹.

Важко зрозуміти, чому він намагався переконати Маркса, що Подолінський несприйнятний: у цій формулі Енгельс твердить те саме, що твердив український філософ. Дослівно те ж саме!

Притягання примушує нас витратити енергію (мінус). Однак Сонце посилає стільки енергії в зелах, що її мусить вистачити й на те, щоб підтримати наше фізичне існування (нульовий баланс), і на те, щоб за рахунок надлишку (чистий продукт) нарощувати прогрес.

Це й є хрест – одвічний символ земних людей. У релігії він пояснюється так: людина за своїм призначенням істота небесна, але гріхи прикували її до землі. Вона має позбутися гріхів і злетіти в небо.

Що таке космічний корабель – ідея чи матерія? Звичайно, ідея, бо навіть речовина, з якої він складається, не є матерія, а тільки (за Леніном) відносний стан матерії. Так на чому ж ми летимо в космос? Хто дав нам крила?..

За гріхи наші постраждав Син Людський – носій енергії прогресу. Це його розпинали в ГУЛАГу...

Ще одна покута. Ми не стали іншими. Ми ті ж самі, яких виводили на арену Колізею, а римське вельможне панство ревла від захоплення, коли леви роздирали наші тіла. Ми просто не впізнаємо себе. Історія – тільки вічне перевдягання, а дух той самий. Дух Ісуса Христа. І це – Ми!..

Не буду описувати, як я уявляю майбутнє. Не буду тому, що це дуже добре зробив академік А. Д. Сахаров у своїй статті «Ми через 50 років». З'являться космічні міста. Земля перетвориться на житницю Сонячної системи. Тигр заприятелює з ланню, лев з козеням...

Чи можливе все це, чи перед нами нова утопія – цього разу утопія технократа?

Але Іоанн Богослов не був технократом, однак він також заповідав нам Новий Єрусалим – читай: Місто Сонця:

¹ Енгельс Ф. Диалектика природы. – М., 1955, с. 53.

«Брама його не буде замикатися вдень, а ночі там не буде. І прине-суть у нього славу і честь народів, і не увійде в нього ніщо нечисте, і ніхто, відданий мерзоті і лжі, а тільки ті, хто записаний у Агнця в Кни-зі життя».

Під Агнцем (агні – вогонь) розумілося Сонце. Воно дарує нам енер-гію прогресу, яку ми так довго називали принизливим ім'ям: додаткова вартість.

І ось що знаменно:

«Храму ж я не бачив у ньому, бо Господь Бог Вседержитель храм його й Агнець».

Бог Вседержитель – це і є Світло-Творець. Отець всього живого на землі і в небесах. Отець землі і неба. Всесвіт як суб'єкт. Або матерія як суб'єкт – це те саме. Знаменно, що навіть радянська філософія (київ-ська школа) бачить сьогодні матерію в ролі суб'єкта.

Чи буде світ таким, яким його зображував А. Д. Сахаров? З косміч-ними містами, з величезним електронним мозком замість Світового уряду. І в кожного з людей, що вільно ширятимуть між зірками, мале-сенький прилад (медальйон на шиї чи браслет на руці), за допомогою якого він одержуватиме із Сховища Мудрості всю потрібну інформа-цію. Простіше кажучи, виходитиме на прямий зв'язок з Логосом – за-мість заяв, які ми сьогодні подаємо до виконкому...

Якщо ми опануємо термоядерну енергію, а також закони прогресу – це здійснення. І коли такі вчені, як А. Д. Сахаров та інші видат-ні фізики, кажуть: опануємо! – я вірю в це. Бо немає підстав їм не вірити.

Але ні через 50 років, ні через 100 світ не стане таким без нашої боротьби за комуністичні ідеали. *(Тут я не маю на увазі боротьбу як насильство. Мова йде про боротьбу духовну. З насильством нале-жить покінчити назавжди.)* Або соціалістичні – це те саме! Маркс любив усе на світі класифікувати – людей, слова, наукові категорії. Це було б не так уже й погано, якби його класифікація була дійсно науко-ва. Так вийшло і з цими поняттями – соціалізм і комунізм. Одначе ми не схильні підносити до абсолюту часове забарвлення термінів – нам хотілося б повернути їм первісний зміст.

Треба зрозуміти: комуністична ідеологія впливає не з самого ви-робництва чи споживання – вона впливає з наших уявлень про Всес-віт у цілому. Коли ця ідеологія формується лише на споживацьких за-садах, вона породжує той вид атеїзму, який обожнює суспільне корито. А що за межами цього корита як «суспільної субстанції» інші істини не існують, то мета життя зводиться до того, щоб, розштовхуючи інших, якомога скоріше і щільніше підступитися до корита. Притиснутися так, щоб ніяка сила в світі не могла тебе від нього відірвати. Чи може подібний атеїзм прикрасити земну людину?..

Християнство зародилося з філософії Піфагора. Це загальновідомо. Дамо слово йому:

«Отож щастя залежить взагалі від природи і від самої людини.

Храм щастя, до якого всі люди прямують, хоч і хибними шляхами, має найсильнішого собі недруга у демоні якоїсь власності.

Кожен смертний, без сумніву, є власником, але тільки себе самого, тобто своєї особи, свого неподільного, свого Генія, своїх чеснот, бо ж Сонце, Земля і все, що в них міститься, належить усьому світові. Усі політичні наслідки випливають з власностей спільних і приватних. Якби ми могли утвердити народ у справедливості й дійсності цих двох законів Природи, які становлять одне й те саме: вважайте все спільним, не майте у себе нічого власного, – то справу загального відродження було б закінчено: людина зберегла б себе доброю в істоті своїй; люди перестали б бути злими, разом зникло б себелюбство, марнославство, війна, різні зловживання і надмірності в забаганках. Сама природа була б підтримана смертними, смертними, які цілковито розуміють природу; і тоді все на цій кулі зробиться воістину законним, довершеним»¹.

Зверніть увагу: на цій кулі!..

Піфагор не згадує про Бога – він керується законами природи. Але він турбується перш за все про душу людини, а не тільки про її шлунок. Відмова від власності, її усупільнення необхідні. Але вона потрібна не тому, щоб людина була сита, а головним чином тому, щоб очистити її душу від демона власності. Всесвітові потрібна нова людина – одухотворений колективіст, а не корисливий сріболобець.

Що стосується ситості, то вона прийде сама собою, коли закони природи не будуть порушуватися.

Чи ж не мрія про комунізм? Сказано це було 2500 років тому.

І далі:

«Якщо скоро люди взяли б за правило не мати в себе нічого в особистій власності, а користувалися спільним, як усі вони дихають тим самим повітрям, то їм варто було б ступити один лише крок, щоб дійти нарешті рівності, матері неоціненного світу, чесноти і щастя. Але я хочу показати насправді користь цієї рівності, щоб вона не лишалася самим тільки законом, сліпо приписаним. Мені не хотілося б, щоб певні люди могли ще довго безперешкодно говорити: «Нехай філософ кричить неосвіченому натовпові, що Сонце освітлює весь світ: слова його лишаться без успіху, і в нас з народом повік не буде нічого спільного, крім самого лише Сонця».

Рівність є головним предметом моїх бажань»².

¹ «Путешествие Пифагора, знаменитого самосского философа». – М., 1807, ч. 5, с. 584–585.

² Там само. – с. 588–589.

Слова ці звернені до учнів його школи. Піфагорійську школу можна назвати комунією у повному розумінні цього слова: усе належало всім і нікому зокрема. Так викорінювалося в людині почуття самотності – через колектив, через комуну.

Адже слово «комуна» походить від латинського слова «спільне». Тому цілком правомірно звучить незвичне словосполучення: комуністичний капіталізм. Комуністичний капіталізм – це капіталізм громади, а не приватний і не державно-монополістичний.

І знову ж Піфагор підкреслює, заради чого потрібен комунізм:

«Цим то тільки, і зокрема нам, улюблені учні мої, належить право заснувати, без затримки, республіку рівності і під тінню цього покриву проголосити відповідні їй закони. Ми всі без винятку народжені з такими досконалостями, в яких рід людський має потребу для свого існування і збереження; але в той самий час маємо нахил до зла, так само як і здатність робити добро. Наші добрі чи злі якості не зовсім залежать від нас самих: ними ми зобов'язані своєму народженню і потім вихованню, яке одержуємо від своїх батьків. Бувши неминуче мудrimi і щасливими за мудрого чийогось управління нашими нахилами, ми робимося також неминуче злочинними і нечутливими за протилежних цьому засобів. Душа дитини є не що інше, як походження чи плід батьківського мозку. Коли зіпсоване саме джерело, то й струмок у продовженні своєму не може бути свіжий і чистий.

Припустимо спершу початок, а потім скажемо: «Хоч яке було б твоє призначення, не нарікай: у людині, як і в інших істотах, не більше міститься доброго, як злого, не більше темноти, як і світла; не більше холодного, як і гарячого; не більше сухого, як і вогкого. Рівність є головний закон Всесвіту»¹.

РІВНІСТЬ, БРАТЕРСТВО, СВОБОДА

Так бачили Місто Сонця, Республіку Рівності, Новий Єрусалим, Тисячолітнє Царство Господнє пророки всіх часів і народів.

[Перш за все про свої примітки: я вписав їх через півтора року після написання книжки (квітень 1976). Сьогодні ясно визначилося, що для багатьох наших дисидентів комунізм несприйнятний ні в якому вигляді. А. Синявський, наприклад, заявив: «Комунізм з людським обличчям – те ж саме, що крокодил з людським обличчям». Мушу застерегти: це не цитата, а переклад його виступу в Італії.

Зате майже всі дисиденти з великою симпатією ставляться до християнства. Що стосується О. Солженіцина, В. Максимова, А. Синявського, то

¹ Там само. – с. 590–591.

для них християнство – початок усіх початків. Але при цьому вони чомусь забувають, що саме християнство виростає з комуністичної ідеології піфагорійців. Боюсь, що мене зрозуміють неправильно: я не обстоюю ні теократичного комунізму, ні комунізму казарменого типу. Я бачив в Америці кооперативну торгівлю – вона там не дивина. Ніхто з вождів її не творив – створив сам народ. Це, на мій погляд, і є шлях до комунізму – через кооперативний капітал. Але вивчіть добре кооперативний план Леніна – і ви побачите те ж саме. Так, не вийшло. Було розтоптане. Одначе це ще не доказ, що кожен комунізм – рідний брат крокодила. Два тисячоліття він крокував по землі як рідний брат Христа. Але ж ми знаємо, що сатана рухається недалеко від Спасителя і часто підробляється під Нього.].

Земний світ сьогодні схожий на дев'ятий вал, який котиться до невідомих берегів Всесвіту. Чи розіб'ється він об скелі, чи вийде на зоряну рівнину, яка пом'якшить його бурхливу лють? Якщо ми врятуємо його від катастрофи, тоді він розіллється по галактичних луках м'яко і рівно, щоб заспокоїтися на тисячоліття.

В нас безліч технічних досягнень. Розщеплено атом – фізика заглибилася у лоно субстанції. Тепер наука з її материнського лона намагається витягнути божественний плід – енергію синтезу гелію. Витягнути обережно, щоб могутня дитина не згубила себе і земну кулю. А далі що нам обіцяє наука?..

Мабуть, далі людині належить усвідомити: «Хто я є й що (чи хто?) є Всесвіт?» І коли Всесвіт не що, а Хто – їй треба готуватися до зустрічі з Матір'ю.

Це набагато важче, ніж розщепити атом. Мати нас не зрозуміє і не впізнає, коли ми прийдемо до неї з білими руками і чорними душами.

ВТРАЧЕНИЙ ДІМ

Так, незатишно людській душі на сучасній Землі. Вдома вона чи не вдома?..

Чим далі я відходив від святого Володимира, тим важче було зберігати бадьорість духу. Не Володимир і не Ярослав приймуть мене у череві залізобетонної потвори з вивіскою тієї установи, перед якою усе мусить тремтіти. Ось і мене викликали, щоб я тремтів.

Спочатку водили за носа: тебе не друкують? Обурливо! Напиши заяву до парткому, там з'ясують. І це мені говорив не хто-небудь, а завідувачий відділом культури ЦК. Він обурювався, що мене не друкують! А я дивувався: хто ж зачинив переді мною двері видавництва?..

Мені точно відомо: ніхто в парторганізації журналу «Вітчизна», де я був на обліку, навіть гадки не мав, що постане питання про виключення

мене з партії. Та воно, власне, і не постало – воно упало зверху, як падає покрівля в шахті. Упало відразу після того, як я написав заяву. Воно всіх вимучило, перем'яло, виснажило безсонням і підвищенням кров'яного тиску. Але все ж завдання виконали з честю. Як не пригадати оповідання О. Яшина «Важелі»? Так воно було, так є...

Тут, куди я сьогодні прийшов, уже, очевидно, не важелі. Це партійний мозок української столиці.

Ходжу довгим коридором, очікуючи своєї черги. Тричі я стояв перед партійним судом. Сьогодні стану вчетверте. Боже, чого тільки я про себе не наслухався!

Богошукач – це нічого, півбіді. Сперечатися не буду. Правда, спочатку сперечався: показував філософські видання АН УРСР, де матерія розглядається як Суб'єкт. А Суб'єкт – це що ж по-вашому? Дивилися на мене з подивом: невже радянські філософи могли таке вигадати? Не вірили своїм очам. У піонерах були, в комсомолі були.

І завжди знали одне: об'єкт нашого пізнання. Тільки об'єкт! Що може бути простіше? Мацай пальцями, пробуй на зуб – пізнавай. А тут раптом таке. Чи мислимо? Звідки взялося?..

Але це скоро забувається. Думати лінки. Обвинувачення лишається. Махнув на нього рукою: нехай! Бруно, Спінозу, Сковороду також мусили б виключити – батьків європейського матеріалізму. Пристану до них, а раптом не пропаду.

Однаке ходити чи то в американських шпигунах, чи в лакеях імперіалізму не дозволяє сумління, це вже занадто! І все ж усі три інстанції мене допікали тортурами допиту: кому продався, розкажи, кому? За яких обставин?

Коли саме – це питання не стояло: відомо, що я їздив до Америки за туристичною путівкою. Питаю: куди ж ви дивилися стільки років? Чому мовчали? Ви втратили пильність, і вас також треба виключити. За цей час можна було сто разів передати до Америки найважливіші державні таємниці. Ну, от, наприклад, скільки письменники випивають горілки в ресторані «Еней». А що в нас всяка статистика належить до таємниць, то це також непогана знахідка для американської розвідки.

На бюро райкому заявив: розглядаю це обвинувачення як політичну провокацію. Проконтнули і замовкли.

До всього іншого у мене є ще морально-побутовий розклад. Тут мені дійсно на своє виправдання нема чого казати – що є, то є. Не вишло у мене з жінками. Правда, це питання розглядала парторганізація Спілки письменників України п'ять років тому. Тоді чомусь розкладу не встановлено. Зобов'язали впорядкувати родинні справи. Але вони на той час самі впорядкувалися: вступив у новий шлюб, ось уже майже шість років живу по-людському. Нічого нового за цей час не сталося. Мир і спокій у моїй родині. Сини поженилися, привозять до

мене жінок і внуків. Моя дружина їх приймає, як рідних. Усі ми дружи-
мо, всі задоволені.

І все ж через п'ять років переглядається попередня ухвала: тоді (за минуле!) мене покарали слабо, виявили лібералізм. Треба вліпити кріпше.

Невеселе в мене минуле. Прко мені згадувати про нього. Ліпше тюрма чи психіатричка, ніж те, що зробили тоді з моєю родиною, яку довелося покинути. Про те, що викладено в «Енергії прогресу», уперше написав до ЦК одинадцять років тому – в 1963 році. З дружиною обговорював, звичайно. Вона цього не розуміла і не схвалювала. Колишня дружина – викладач медичного інституту, парторг кафедри. Знаємо одне одного з дитинства – разом росли і вчилися. Думав, що зрозуміє. Ні, не зрозуміла.

Вона була моїм першим коханням. Під час війни загубили одне од-
ного. А коли, по багатьох роках, випадково зустрілися, я був одруже-
ний, вона теж. Потягнулися одне до одного – залишили родини, ство-
рили нову. Прожили спільно вісімнадцять років.

Жили б разом до кінця своїх днів, але сталося недобре. У ЦК ви-
вчили те, що я їм писав, і запросили дружину як парторга і як лікаря.
Завідувач відділу культури і науки ЦК КПУ Ю. Кондуфор сказав:

– Ви повинні потурбуватися про свого чоловіка. Його треба лікува-
ти. Як ви цього не зробите, ми потурбуємося самі.

Вона, звичайно, повірила. Та й як не повірити? Не жарти: знайшов
якісь помилки у Маркса! Намагався їй пояснити, що до чого. Справа це
така, що за своє щастя турбуватися гріх і сором. Маркс усе життя голо-
дував, умирали з голоду діти, одначе він вірив, що праця його потрібна
людям. Ну, помилилася людина, – що зробиш? Буває. Його помилка
дорого обійшлася людству. А може коштувати ще дорожче. Так, вона
може завершитися загальною загибеллю. Як тут себе шкодувати? Тре-
ба, дорога, треба! Мусять же там зрозуміти – у них теж є діти...

Одначе чим наполегливіше я її переконував, тим дужче вона дбала
про те, щоб помістити мене до психіатричної лікарні. Іронія долі: саме
до тієї лікарні, в якій 1891 року у сорокалітньому віці згорів Сергій По-
долинський. Згорів тому, що люди його не розуміли. Зрозуміла й оціни-
ла лише одна людина – К. Маркс. Але його давно не було серед живих.

Видно, він також згорів на цьому. Зрозумівши те, що він зрозумів,
уже не можна було жити. Енгельс чомусь не хотів розуміти. А інші до
цього не доросли, їм навіть докоряти немає за що...

Від дружини вимагали, щоб вона виконала доручення ЦК. І вона
його виконувала. Лікарні мені все ж пощастило позбутися, але вдома
було не краще. Три роки терпів ці тортури. Яка це була самотність!
О, мені було зрозуміло, що мав відчувати Подолинський. Дуже згоди-
лося те, що я пережив раніше, – і шахтарське дитинство, і війна, і

ленінградська блокада. Не маючи цього гарту, я не витримав би. У Подолинського його не було...

На четвертий рік усе ж покинув дім. Коли тебе вбивають інші – це ще сяк-так. Але коли це робить дружина за найвищим дорученням... Дівчина з блакитними очима, твоя однокласниця. Істота, яку ти бачив у своїх дитячих снах поруч із Сонцем...

Пішов куди очі дивляться. Природно, у мене не було жінки, до якої я міг піти. Як кажуть, пристав. Хотілося теплих рук і теплого людського серця. Не може людина впоратися з такою важкою самотністю – таке нікому не під силу. Ніби вийшло непогано. Народилася дочка. Розлучення в мене ще не було, одначе вийшов закон, який дозволяв записувати на своє ім'я нешлюбних дітей. Оленка одержала моє прізвище.

І все повторюється знову! Хтось нашіптує її матері, що я страшна людина, моє місце тільки в тюрмі або в психіатричній лікарні. Забравши дитину, пішла від мене. Два роки просидів на її порозі. Просив, благав – ні! Навіть дитину не дозволяє бачити – це небезпечно. Раптом я підкажу Оленці, що дідусь Маркс – бека...

І тоді з'явилася молода жінка, яка заявила так: «Якщо він божевільний, то я теж божевільна. Можете забирати разом з ним».

Вона і стала моєю дружиною. Звичайно, її також викликали до психіатрів. І ті самі слова, ті самі погрози. Але вона не тільки не повірила їм – вона все зрозуміла! Можливо, саме тому зрозуміла, що в неї немає вищої освіти, як її немає й у мене. Мені війна не дала змоги її одержати, їй – загибель батька на війні. Яке це щастя у нас – не мати вищої освіти! Одержавши диплом, людина починає вірити, що все головне вона засвоїла. У мене такої віри не було, тому я вчився...

Оце такий був «розклад». Але анкети всього цього не відбивають – вони байдуже рееструють, скільки разів розлучався і сходився з жінками.

Нарешті я не самотній. Дні й ночі в праці – треба сказати, пояснити, щоб люди мене зрозуміли. Пишу роман «Формула Сонця». Видавництво посилає його до Інституту філософії. Після семимісячного обговорення роман одержує схвальну оцінку інституту. Природно, що в романі все викладалося не так, як тут – м'якше, без будь-яких звинувачень на адресу Маркса. Той факт, що він схвально поставився до ідеї Подолинського, стояв, звичайно, в центрі: це дозволяло розкрити головну ідею.

І вже тоді, коли мені здавалося, що всі мої нещастя позаду, «Формула Сонця» потрапляє чомусь на рецензію до доктора філософських наук Кубланова і доктора історичних наук Маланчука. Чи міг я будь-коли припустити, що стану махновцем (виявляється, махновці визнавали фізіократів!), українським буржуазним націоналістом (перебільшив роль Подолинського!) і запеклим ворогом робітничого класу? Це тому, що класи у фізіократів виглядають інакше, ніж у Маркса...

Звертаюся із скаргою до ЦК – який же я махновець? Адже я був політруком роти в обложеному Ленінграді. І раптом – махновець. Але невдовзі на посаду секретаря ЦК приходить той самий Маланчук, і моя скарга потрапляє просто до нього. Мене починають рубати під корінь. Валентин Юхимович вирішив завершити філософську суперечку радикальними оргвисновками...

І ось я, запеклий ворог робітничого класу, американський агент, чекаю своєї черги: можливо, все зміниться? Можливо, я все-таки не ворог і не агент? Кожний сюди приходить з такою надією, я не виняток.

Секретарка зі мною надзвичайно ввічлива, ніби я прийшов одержувати нагороду. Так, ввічливо тепер приймають наші голови на заріз. Свідчення зростання загальної культури. Чим же ще може стати для мене виключення з партії, як не громадянською смертю? Тридцять п'ять років мого життя перекреслив професор Маланчук, а по суті все життя. Хоч і раніше мене не пестили, але під корінь рубати не зважувалися. Рятувала біографія – син шахтаря, політрук, інвалід війни. Та й книжки мої в Україні знають. Усюди з приводу них відбувалися читачькі конференції – на заводах, шахтах, у колгоспах. Зразковий соцреалізм – тепер у мене таке не вийшло б.

Нарешті мене запрошують на бюро міськкому. Довгий стіл – через увесь зал. За столом сидять зовнішньо культурні люди. Усі виглядають поважно і навіть урочисто. Партслідчий перечитує обвинувачення. Навіть те ставиться за провину, що «Світло» у мене написано з великої літери. О великий Бруно! Допоможи вистояти. Адже вони тут, у цьому залі, – ті, хто тебе спалював...

Переді мною на протилежному боці десятиметрового столу сидить перший секретар Київського міськкому КПУ Ботвин. (Можливо, я припускаюся помилки: і «перший» і «секретар» треба писати з великої літери, на відміну від Світла і Бога, які пишуть з малої). По суті, він розумна і добра людина. Але як це сказано у Піфагора? «Наші добрі чи лихі якості не зовсім залежать від нас самих... Коли зіпсоване саме джерело, то й струмок у продовженні своєму не може бути свіжий і чистий».

Ботвин чомусь більше натискає на мої вірші. Вірш «Мати»:

Трактори, управління, директори...
А годуються люди з твоєї лопати.

І про синів:

Материнської мови забудуть вони:
Вже та мова для них – нехороша...

Вірші надруковані в книжці «Всесвіт у тобі», що вийшла в 1968 році. Уже тоді хотіли порахуватися зі мною, але Шелест не дозволив: цей вірш чомусь припав йому до душі. Тепер мені нагадують і підтримку Шелеста – чи не був я у змові з ним?..

Під назвою вірша зауважено: «З недавнього минулого». Отже, прив'язувати його до наших днів не можна. Пояснюю це Ботвину.

Він утомлено махає рукою – мовляв, знаємо, яке це минуле. Нас дешево не купиш. Очі в нього розумні, з селянською хитринкою.

Хочеться крикнути йому: як ти це знаєш, то чому позбавляєш мене партквитка? Адже він дорогий мені бодай тому, що кров'ю моєю политий у блокаді. Невже брехня повинна стати нормою партійного життя? Чи вже стала? Для себе – одне, для партії – інше. А я так не можу, чуєте?

Ботвин перегортає книжку, зупиняється на казці «Зелене око». Сюжет казки такий. Хлопчик з батьком ходять по селянських дворах, копають колодязі. Якось хлопчик поліз у колодязь і провалився в похмуре царство, де панує злий Мухомор. Опричники Мухомора (гриби-поганки) знущаються над грибним людом. Усі в цій державі живуть з замками на губах – усі вони замкогубі. Хлопчик починає боротьбу з Мухомором, щоб зірвати замки з губів народних – хай ці істоти здобудуть живу мову. Інакше вони залишаться безсловесною худобою...

Казку оцінюють як злісний наклеп на радянську дійсність.

– Але ж це казка, – заперечую я.

– Така ж казка, як «Сон» Шевченка, – спокійно каже Ботвин.

Звідки ви це взяли?

Замкогубі... Хіба не ясно?

Переходжу в наступ:

– Чому ви припускаєте, що замкогубі – це радянські люди? Хто ж тоді Мухомор?

Ботвин мовчить. В очах зникає доброта, обличчя робиться непроникним. Я продовжую:

– Хлопчик провалюється крізь Землю. На протилежному боці земної кулі розташоване Чілі.

– Так би вам і написати, що це відбувається в Чілі, – кричить мужоподібна дама, що сидить недалеко від мене.

– У казці? – дивуюсь я з її уявлення про літературні жанри.

– Ох! – верещить дама. – Не пишіть казок. Пишіть так, щоб усе було ясно.

Але тоді треба залишити тільки партійні газети.

Ботвин погоджується з дамою:

– Не оповідайте мені казок.

Апеляцію відхилено, питання вичерпане. Я залишаю засідання бюро міськкому приголомшений. Хто ж ці люди? Адже вони значно

гірше думають про нашу дійсність, ніж я. При цьому навіть не збираються приховувати, до чого прагнуть і якій ідеї служать. І це столичний міськком! Що ж діється в областях?

Відааляюся від сірого дота, який стільки років був для мене рідним домом. Де ж тепер мій дім?

Намагаюся влаштуватися на роботу – за три роки продано все, що можна продати. Як мені тепер придалася б пенсія! Та сама пенсія інваліда, від якої я чверть віку тому відмовився, – просто викинув пенсійну книжку до кошика для сміття. Але я вже був на комісії. Виявляється, на теперішні часи я чомусь не інвалід. Почуваю себе не ліпше, а гірше, ніж тоді – щороку по два місяці лежу пластом. Що ж з нами сталося за ці чверть віку? Адже фронтовиків дедалі менше й менше...

До речі сказати, і Маланчук, і Ботвин – це вже ті люди, яким не довелося воювати. Вони були тоді в числі «вдячних нащадків». Нині нащадки робляться секретарями столичних міськкомів і навіть ЦК. Як же вони відважилися так зі мною повестися? З якої субстанції створені їхні душі?..

Зрештою, нарікати рано – могло бути й гірше. Я не з тих, у кого Ботвин побачив замки на губах. Замки хай висять – проти цього Ботвин не заперечує! – але ключі мусять лежати у нього в кишені. А коли ти сам відважився відімкнути свій замок – горе тобі, горе! Це гірше, ніж грабунок зі зломом...

Працювати можу тільки сторожем, тому що там, де я живу (близько санаторію), іншої праці для мене немає, а щоденні подорожі до міста в переповнених автобусах – це такі тортури, яких я не витримаю.

Йду до відділу охорони при районному відділенні міліції. Оповідую все як є. Ні з чого вони не дивуються і все розуміють. Людяності тут більше, ніж там – у череві залізобетонної потвори. Але правило в них таке: коли ти хочеш влаштуватися за сумісництвом, принеси довідку, що на твоїй основній роботі не заперечують. Це цілком логічно. А що я все ще лишаюся членом Спілки письменників, то основна робота у мене – література.

Йду до братів-письменників: ради Христа, видайте мені таку довідку. Півмісяця водять за носа. Справа кінчається тим, що видають стандартну довідку: перебуває на творчій роботі – от і все. Зрештою, їх треба розуміти: як може Спілка письменників підписатися під тим, що вона після тридцятилітньої літературної праці не лишає письменникові іншого виходу, як тільки іти сторожем? І от виходить: навіть те, що іншим гарантує забезпечене існування – письменницький квиток! – для мене стає перешкодою на шляху до крамниці з хлібом. Де мій дім?

Колись було в мене все, чим користується письменник, якого підтримує влада. Чотирикімнатна квартира у центрі міста, шестикімнатний дім у Кончі-Заспі – поруч з урядовими віллами, паркан до паркана.

Діти мої купалися в тому самому озері, що й діти секретарів ЦК. Нічого цього давно немає.

І от я зважився. Позичив грошей, купив стару хату, щоб на її місці поставити фінський будиночок. Земля у нас не продається, але й одержати її не можна – треба купувати стару хату. Це цілком законно. Навколо ліси, ніхто не знає цього хутірця – хто мені там перешкодить? Від санаторної території, де ми живемо, кілометрів чотири вглиб лісу. Тільки лелекам та лосям відомо, де розташований хутірець Мриги. Формально він належить до міста, фактично тридцять кілометрів від Києва.

Сталося так, що хлопця, якому ця хата дісталася у спадок від покійної матері, несподівано призвали до армії – ми не встигли виконати деякі формальності. Та дідько з ними, потім устигнемо. Хлопець надійний, не підведе. Споконвіку люди вірили один одному без папірців. І я ставлю будиночок...

Неоформлена забудова – порушення. Одначе закон надає виконкомам право вирішувати, як належить повестися – чи то знести дім, чи оформити його і видати відповідні документи. Усе залежить від того, як і чому людина порушила правило: нажива це чи життєва потреба. І головне: чи не порушує забудова генерального плану міста?..

Спочатку наскочив відділ боротьби з розкраданнями. Але з цього боку все гаразд – крадених матеріалів не виявлено.

Питаю начальника відділу:

– Як ви гадаєте – знесуть?

– Що ви? У вас повне право на додаткову площу. Та й кому цей будиночок заважає? Узаконять, звичайно.

А буває, що й зносять?

Тільки в крайньому разі. Якось пригнали бульдозер до одного порушника. Треба було відірвати його від секти. Питаю: кинеш секту? Не кинеш – дивись! Я запускаю мотор, а він, диявол, хапає мотузок і біжить вішатися. Дітвори в нього щось із п'ятеро. Тут жінка не витримала, кричить: «Я сама тебе раніше порішу. Кажи – кидаю!» Сказав, звичайно. На цьому все й скінчилося. Правда, спився сильно. Усі від нього відвернулися. Пропадла людина...

Я боязко питаю:

Чи не ліпше було б лишити його в секті?

У начальника обличчя світле, добре – таке саме, як у Ботвина. Раптом воно затьмарилося.

– Хіба ж можна?

А невдовзі прийшов грізний папір: негайно знести дім! Або його знесуть виконкомівці за мій кошт.

Йду в районне житлове управління до знаменитої Галкіної, чие ім'я серед домовласників вимовляють пошепки – грім, не жінка! Дійсно,

грим. Така в «Оптимістичній трагедії» В. Вишневського з маузером ходить.

– Я сама поведу бульдозер на ваш дім! – кричить мені Галкіна.

Тут-таки, обернувшись до співробітниці навпроти, яка з апетитом наминає ковбасу, оповідає їй про якогось майора. Насправді не співробітниці вона оповідає, а мені. Щоб я утямив, що до чого. Спритний майор до свого дому прибудував два незаконних будинки. Але Галкіна пошкодувала його погонів. І вже наспростець пояснює, що все залежить тільки від неї – як вона доповість на виконкомі, так усе й буде розв'язано.

Мила дамочка, нічого не скажеш. І посада в неї, видно, прибуткова. У попів тепер таких прибутків немає.

Хочу їй пояснити: я теж майор. Той майор годиться мені в сини, а мої погони з ленінградської блокади винесені. Чим вони гірші?..

Але я промовчав. Справа не в погонах, звичайно. Повертаюся і виходжу. Ото з'явилася в нас мода бульдозерами загрожувати! Проти художників – бульдозери, проти сектантів – бульдозери, проти письменників – теж бульдозери. Чи на добре пішла нам техніка? Колись ми співали: «А наше серце – пламенний мотор!» Чи не ліпше мотор замінити серцем?.. І от сниться мені сон: гуркотить величезний бульдозер на півземлі, півнеба. Реве, як апокаліптичний звір. Сунеться він містами й селами, по дорогах і без доріг. Усе підминає під себе – паркани, хати, скрипки і книжки, картини і скульптури. За кермом сидить залізна Галкіна. Але звідки в неї вуса? Де я їх бачив?

Вдивляюся в її обличчя, з жахом упізнаю: це ж він – Сталін!..

ДОБРИДЕНЬ, ФРАНСУА КЕНЕ!

З БЛОКНОТА НІЧНОГО СТОРОЖА

Рядки ці пишуться в будці нічного сторожа. Можливо, це не так і погано: більше доводиться дивитися на зорі і думати про них. Врешті-решт якось знаходять для себе прохарчування й письменники в неласці, і нічні сторожі. Зате який простір для думки і спокій для душі! Ніхто тебе не понизить на посаді й не усуне з неї – нікуди. Зникає необхідність брехати і пристосовуватися. Саме тому люди, серед яких я тепер живу, такі добрі, відверті. Починаєш усвідомлювати: не людина гріховна – гріх приноситься ззовні, його породжують суспільні відносини. Якби К. Маркс приписав їм тільки цю властивість (а не властивість продукувати додаткову вартість!), я не зважився б звинувачувати його в суб'єктивному ідеалізмі...

Поволі усвідомляю: так же краще. Я однаково не міг би писати те, що вимагає сьогодні від українських письменників новий ідеолог ЦК КПУ В. Маланчук. Працюю над тим, що достигало в душі не менше п'ятнадцяти років. Відриватися від правовірного марксизму було дуже боляче – так боляче, ніби з тебе здирають шкіру. А от тепер відчуваю: почала наростати нова шкіра. І найголовніше: з'явилися нові друзі, які все це розуміють. Уперше почую себе вільним...

Академік А. Д. Сахаров простудіював кілька варіантів «Енергії прогресу» – багато сот сторінок. Андрій Дмитрович не поспішав висловити свою думку. Для обміну думками передав працю своєму другові, докторові фізико-математичних наук В. Турчину. Потім відбулося обговорення на квартирі легендарного академіка. Андрій Дмитрович щойно переніс операцію апендициту, йому ще не дозволяли підводитися з ліжка, однак він сам відчинив двері – і ми з Турчином, промоклі під осіннім дощем, увалилися в його скромне житло, звідки сьогодні гримить на цілий світ Голос Свободи.

І тут мені довелося пережити немалий подив: голос зовсім не гримів – він був тихий і навіть сором'язливий. Така вона є, ця дивовижна людина! У голосі, в обличчі, у манері триматися ніхто не завважив би надзвичайної мужності – є навіть щось дитяче. Відгадуєш: це була колись дуже м'яка, ніжна дитина. Видно, його дитинство не схоже на моє...

В. Ф. Турчин у дорозі до Андрія Дмитровича попередив, що мені доведеться почути багато невтішного. Але все виявилось інакше: найголовніше вони зрозуміли і схвалили. Це була перша в моєму житті розмова, коли мене зрозуміли.

Те, з чим вони погодилися, я взяв за основу для першої частини («Прощай, Марксе!»). Що ж їм не сподобалося в попередніх варіантах? Не сподобалося те, що я маю намір викласти у другій частині («Добридень, Франсуа Кене»). Не сподобалася не сама ідея, а метод її витлумачення.

Справа ось у чому. «Економічна таблиця» Ф. Кене – явище таке незвичайне, що до нього можна підходити з різних позицій. Гадаю, ніде не можна так наочно переконатися в справедливості піфагорійського вчення, як на закономірностях «Таблиці». Саме з цього боку я й піддав її аналізу.

Звичайно, критикувати Маркса з позицій вчення Піфагора про Число можна, однак для сучасної людини це, мабуть, мусить здаватися лише цікавим поглядом – не більше. Тим часом за своїм стилем праця претендувала на те, щоб її вважали твором науковим, а не полемічним. Суміш стилів і жанрів робила все в ній недоведеним, сумнівним. Якщо мені в новому варіанті книжки вдасться знайти правильний тон, то це, звичайно, завдяки критиці А. Д. Сахарова і В. Ф. Турчина.

[Книжка, яку читач тримає в руках, також викликала деякі критичні зауваження з боку моїх наукових консультантів. Передусім таке: я відмовився від опису в «Економічній таблиці» обігу – зосередив увагу на виробництві. Це призвело до того, що механізм «Таблиці» лишився нерозкритим. Він жив, звичайно, в моїй голові, але на папері чомусь відсутній. Тому всі дальші міркування з приводу енергії прогресу перетворювалися на загальні слова. Я відразу ж заповнив цю порожнину – дав опис «Таблиці». Однак розділ цей, підготовлений для пересилки В. Ф. Турчину, конфіскував КДБ разом з рукописом книжки. Тепер мені довелося написати його наново («Короткий опис «Таблиці»). У варіанті, який потрапив до самвидаву, цього розділу немає. Це, звичайно, утруднює розуміння проблеми в цілому. Друге зауваження стосується моєї віри у піфагорійське Число. Ця віра лежить в основі всіх релігій світу. Але, на мій погляд, «Таблиця» – це, власне, і є те Число, в яке вірили піфагорійці. В останньому розділі я показую, що основи «Таблиці» були відомі жерцям і філософам стародавнього Китаю, Вавилону, Єгипту. Звідти вони перейшли до Піфагора. Тут я лишився при своїх переконаннях. Мені здається, що цього разу віра у піфагорійське Число не заважає науковій розмові. Мушу нагадати, що, за визнанням Н. Вінера, саме з цієї його віри виникла нова наука – кібернетика.

Що ж до моїх політичних поглядів, то це питання взагалі не обговорювалося. А. Д. Сахаров і В. Ф. Турчин мають такий широкий кругозір і таку толерантність, які роблять їх справжніми демократами. Треба також мати на увазі, що йшлося лише про головні наукові проблеми, пов'язані з теорією вартості К. Маркса. Коли читач зауважить якісь огріхи в деталях, то вони, звичайно, не мають стосунку до моїх наукових консультантів – за це належить критикувати автора.

А що книжка, по суті, вже опублікована (самвидав – це, безумовно, публікація!), деякі питання, що потребують додаткового роз'яснення, я вирішив висвітлити в примітках.]

Мені важко розмежувати в собі письменника й економіста. Ось чому я вирішив відмовитися від академічної мови: це мають бути монологи людини, що стоїть під зорями й вільно міркує про Всесвіт, про земну кулю, про долю нашого народу і всього людства. А слушно я міркую чи ні – хай судить про це читач. Я не прорікаю істин в останній інстанції – я намагаюся пояснити істину так, як сам її розумію. Уряди не видають законів природи, тому треба не засуджувати, а міркувати.

Попереджаю: я змушений буду повторюватися. Проблема така складна, що її належить обертати перед читачем то однією, то іншою гранню, і кожного разу доводиться говорити про те саме – про енергію прогресу. Переді мною надзвичайно важке завдання: «Економічну таблицю» Ф. Кене, яка майже забута через свою зовнішню «незначущість», треба зробити зрозумілою першому-ліпшому освіченому читачеві. Вона повинна сяяти в його очах так, як зимової ночі сяє чисте

небо, всіяне зорями. Вона прийшла до нас саме звідти – від зірок, від сонця...

Чи впораюся я з цим завданням? Не знаю. Я сказав Сахарову на прощання: «Ви даремно повірили мені». Він дружньо усміхнувся і потис мені руку зі словами: «Дай Боже». Одначе змушений застерегтися: без зусиль з боку самого читача «Таблиця» лишиться для нього мертвою схемою.

Для початку покажу портрет моєї героїні в тому вигляді, в якому він вийшов з-під пера самого Ф. Кене. Потім читач побачить той самий варіант «Таблиці» в українському перекладі. Ми будемо працювати саме за цим варіантом: Маркс у тлумаченні і навіть у формі запису «Таблиці» припустився серйозної помилки. Тому треба повернутися до першоджерела.

АДАМ СМІТ І ЄВГЕНІЙ ОНЕГІН

ЧИ ВИНЕН ЄВГЕНІЙ ОНЕГІН?

Перш за все виникає питання: що перед нами – абсолютний закон природи чи умовна схема, яку можна розглядати лише як першу спробу встановити деякі взаємозв'язки в економіці?..

Не тільки в нашій країні, а й у всьому світі Адам Сміт тішився незмірно більшою популярністю, ніж автор «Економічної таблиці». Для того щоб мати славу освіченої людини, чомусь необов'язково знати, хто такий Франсуа Кене. Та коли не знаєш, хто такий Адам Сміт, скажуть, що ти не маєш навіть початкової освіти. Так це виглядає сьогодні, так було й півтора століття тому, коли Євгеній Онегін, що вчився «чому-нибудь и как-нибудь»,

Бранил Гомера, Феокрита,
Зато читал Адама Смита
И был глубокий эконом.
То есть умел судить о том,
Как государство богатеет,
И чем живет, и почему
Не нужно золота ему,
Когда простой продукт имеет.

Але навряд щоб у салонах онегінських часів серйозно обговорювали «Економічну таблицю» Ф. Кене. І навряд щоб Євгенію було відомо, що його кумир здобув світову славу як перший критик фізіократів. Чому ж

засновник фізичної економії Ф. Кене був майже забутий, а його критик (засновник економії політичної) не тільки став широко відомий, а й підготував ґрунт для виникнення марксизму? Причин багато. І не завжди вони мають науковий характер.

На відміну від хімії, фізики й інших природничих наук, економія як наука розвивається вкрай повільно. Нове слово в ній з'являється не частіше, ніж раз на століття. Воно відразу захоплює запальні уми, негайно виникають політичні течії, які вимагають докорінної перебудови світу.

У фізико-хімічних дослідах реакції перебігають протягом частки секунди. Протягом місяця чи року можна тисячі разів повторити той самий дослід, щоб потім вивести незаперечну формулу. Економія також пропонує свої формули, одначе їхня перевірка потребує століть. Поки та чи інша економічна формула може бути перевірена, мають з'явитися і загинути цілі імперії. Потім має прийти синтетичний розум, який зуміє розібратися у корінних причинах, що породили народні трагедії. І це велике благо, коли такий розум нарешті приходить! Найчастіше йому не дозволяють з'явитися на світ Божий – чи то згноять у божевільні, чи розстріляють.

Матеріал, з яким доводиться працювати економові, надзвичайно невдячний, бо він є держава. Кожна держава має своїх батьків-благодійників, які дуже упереджено ставляться до нових ідей. Для них ліпше, коли все йде по-старому. Анатомувати можна лише померлі держави, а живі вимагають безперервного вихваляння.

Та будемо сподіватися, що ми далеко відійшли від середньовіччя. Так, будемо сподіватися! Гіркий досвід нашого народу має бути узагальнений і усвідомлений. Тому зміцнімося в мужності, щоб займатися тією працею, якої сьогодні найбільше потребує наше суспільство.

Мені здається, що трагічний бік нашого досвіду освітлений достатньо: Хрущов почав, Солженіцин завершив. Навряд чи можна щонебудь додати до того, що вони вже сказали. Я маю на увазі не кількісний, а якісний бік справи. Хоч скільки б нам тепер повідомляли нових фактів, це не прояснить суті. Тому не будемо ще раз нагадувати про жертви таборів і в'язниць. У мене інше завдання – я спробую відповісти на запитання: чому все це стало можливим?..

Моя відповідь може здатися дивною і навіть безглуздою: в тому, що у нас з'явився архіпелаг ГУЛАГ, винен Євгеній Онегін. Мова йде, звичайно, про верхній шар російського суспільства.

Ні, це не спроба обілити Сталіна. Одначе було б наївно припускати, що сталінізм є лише наслідком деспотичного характеру Йосифа Кривавого – у нього є історичне коріння, і воно дуже глибоке.

Онегіна задумав Пушкін як узагальнений образ освіченої верстви початку XIX століття, коли світ вступив у промислову революцію, її

луна докотилася й до Росії. Це була тільки луна – її підхоплювали лише петербурзькі і московські салони. Сама Росія ще не замислювалася над тим, щоб відкрити шлях паровому двигуну.

Завжди, за всіх часів справжніх інтелігентів було менше, ніж тих, що вміли удавати з себе інтелігентів. Добре відомо, що ідеї носяться у повітрі. Але саме тому вони легко перетворюються на моду. Онегін не випадково був «как денді лондонській, одет». Не випадково також він «браніл Гомера, Феокріта» – Євгеній прагнув мати славу «глибокого економа». Це відповідало уявленням того часу про справді освічену людину, і не тільки в Росії, а й на Заході.

Хоч які б великі були ті культурні цінності, які дісталися нам від попередніх епох, однак ми знаємо, що вони, оті цінності, не змогли убезпечити Старий Світ від занепаду і загибелі. Освічені люди одразу відчували велич завдань, що їх ставила перед собою економія. А що все в цей світ приходить згідно з законом заперечення, то на тлі епічної величі, якою дихнула на сучасників нова наука, навіть Гомер здавався неробою, що бринькає на лірі. Тому Онегін його й лаяв. Це теж була мода.

Ідеї носяться у повітрі тому, що людям властиво набувати досвід з побаченого і пережитого. Усі бачили, яких успіхів досягнула Англія, ставши на шлях промислового розвитку. І хоч російське дворянство колись у всьому наслідувало французів, однак Франція занадто довго залишалася аграрною країною. Тому за часів Пушкіна відбулася духовна переорієнтація – Онегін навіть зовнішньо, в манерах й одязі, наслідує англійців, а не французів. Ось чому якась там дивна таблиця, що її колись уклав доктор Кене, у Росії лишилася непоміченою. Зате ідеї Адама Сміта, підсвічені й розквітчані успіхами його батьківщини, відразу ж облетіли світ і докотилися до петербурзьких салонів. Вони виявилися науковими не тому, що такими були насправді, а тому, що походили з Лондона.

Адам Сміт стверджував те, що зовні відповідало досвідові. Доктор Кене хоча й був засновником економії як науки, але його вчення здавалося багатьом людям таким, що суперечить здоровому глуздові. Воно найменше відповідало досвідові, що впадав у око, лишалося в царині чистої теорії.

Вдумаймося в основоположний висновок Ф. Кене, на якому будеться його «Економічна таблиця»: тільки труд хлібороба є продуктивний, інші види праці цілковито безплідні. Промисловість Кене вважав не тільки безплідною, а навіть усіх людей, що працюють на фабриках і заводах, називає безплідним класом. І капіталіст, і робітник нічого не створюють – вони творять уявні вартості...

Перш за все обурилося серце англійця, який законно пишався своєю промисловістю: що за дивак той Кене? Промислові вироби Лондона завойовують світ, приносячи капіталістам казкові прибутки. Яка ж

це безплідність? Зарапортувався старий Кене – його треба поправити. Науку заснував корисну, її належить розвивати! – але в найголовнішому він, звичайно, помилявся.

«Здоровий глузд», який підвів колись французьких академіків, котрі не хотіли визнати, що каміння може падати з неба, переміг і цього разу. Що ж до тих салонів, в яких пишався Онегін, то тут справа стояла ще простіше: про Кене нічого не чули. З Заходу приходило тільки найголосніше, тобто модне. Мода на фізіократів під кінець XVIII століття почала пригасати, англійська економія (уже не фізична, а політична) перемагала.

Та якби навіть ідеї Кене проникли до петербурзьких салонів, то навряд щоб їх схвалив Онегін. Мало того, що він був поверхового розуму, – йому ще була властива зневага до селянської праці. І раптом саме ця праця оголошується єдиною продуктивною! Звичайно, це мало бути поціноване як відсталість думки – не комільфо.

І хоч М. Г. Чернишевський був далекий від того, щоб гребувати запахом селянського поту, однак він також успадкував від російського дворянства негативне ставлення до теорії Ф. Кене. За батьком фізичної економії на два століття закріпилася репутація ретрограда.

Тому немає нічого дивного, що К. Маркс, заходившись вивчати політичну економію, усе життя витратив на те, щоб нарешті усвідомити: та вони ж мали рацію – ці поховані А. Смітом фізіократи!..

Але трагедія полягала ось у чому: усвідомивши це, К. Маркс уже нічого не міг удіяти. За його спиною стояли грубі томи «Капіталу», величезного за обсягом твору, з яким, по суті, ніхто не сперечався. А як і сперечався, то при цьому висувалися такі аргументи, які не мали стосунку до наукового боку питання – вони стосувалися тільки політики. Справді наукова суперечка з теорією К. Маркса мусить виглядати майже так само, як і з теоріями А. Сміта і Д. Рікардо. Одначе ці теорії до наших днів дуже шанують у світі, а фізіократи все ще зазнають усіляких нападок. Вони зазнали часткової реабілітації тільки завдяки К. Марксові.

Остання сторінка четвертого тому «Капіталу», де К. Маркс цілковито переходить на їхній бік, видається чимось мікроскопічним порівняно з тисячами сторінок, на яких він піддає їх критиці. Але, навіть критикуючи фізіократів, Маркс не забуває відзначити:

«Істотна заслуга фізіократів полягає в тому, що вони в межах буржуазного кругозору дали аналіз капіталу. Саме ця заслуга і робить їх справжніми батьками сучасної політичної економії»¹.

А. Сміт також один з класиків буржуазної політекономії, але чи дав він аналіз капіталу – бодай навіть з буржуазних позицій?..

Дане питання нам і належить розглянути. Адже це надзвичайно багато – дати аналіз капіталу! А який аналіз кращий – буржуазний чи

¹ Маркс К. Теория прибавочной стоимости. – М., 1955, ч. I, с. 10.

пролетарський – справа інша. Не з'ясувавши цього, ми нічогосінько не зрозуміємо в нашій історії.

Мое твердження, що в наших нещастях провинив Євгеній Онегін, містить деяку частку гумору, але це сумний гумор. Ми маємо підстави звинувачувати вітчизняну інтелігенцію у верхоглядстві – усі духовні цінності вона звикла брати з Заходу, але погано орієнтувалася в тому, що бере. Так, наприклад, західна інтелігенція, маючи вчення К. Маркса, не поспішала застосовувати його на практиці. Західні інтелігенти, що мають великий досвід інтелектуального життя, бачили чимало теорій, які на початку здавалися безсмертними, а потім зовсім спокійно відходили в небуття. Тому вони цілком резонно розважили: спочатку принаймні належить дочитати Маркса до кінця, потім робити висновки. А ми, не дочитавши, вхопилися за зброю. От і опинилися в пастці...

Мертвих ми вже не воскресимо. Одначе будемо нещадні в аналізі, щоб зберегти живих – дітей та онуків наших. Це завдання дає нам право розмовляти без страху – незважаючи на те, що комусь наші розмови можуть не сподобатися. Ворогом нашим є тільки невігластво – жодна людина, яка любить інших людей, ворогом Істини бути не може.

Отож зосередьмо увагу на вихідних субстанційних позиціях Ф. Кене й А. Сміта – найперших антиподів, чиї розходження спричинили бурхливі події, з яких складається історія двох останніх століть. Пристрасних трибунів лишимо осторонь – той, хто говорить про головне, розмовляє тихо. Кене і Сміт не були трибунами, одначе сотні полум'яних Маратів не зробили того, що зробили ці тихі люди.

Адам Сміт був молодший від Ф. Кене майже на три десятиліття, проте на ниві економії вони виступили приблизно в той самий час. Деяка різниця в часі мала тільки те значення, що А. Сміт був не перший – він уже міг читати Ф. Кене, розмірковувати над його творами і піддавати їх критиці.

Друга половина XVIII століття була періодом бурхливого розвитку мануфактурного капіталізму. З усіх кінців світу до берегів Темзи сунули кораблі з колоніальною сировиною, яка потребувала переробки. Це був світовий конвейер, початки якого ховалися від очей Адама Сміта десь за морями й океанами. І ось перед нами той випадок, коли психологічні причини породжують найпоширенішу з усіх помилок людства. А. Сміт не міг зрозуміти фізіократів – йому для цього бракувало життєвого досвіду. Те, що людям дарує земля, вивантажувалося з корабельних трюмів. Далі починалася праця людей на підприємствах. Ось з якої причини земля, її матірне лоно, цілковито не враховується в теорії А. Сміта. Коріння економічного дерева повисло в повітрі. Одначе Сміт цього не помічає – йому здається, що він охопив процес виробництва повністю. Насправді виробництва тут взагалі не було, бо воно,

виробництво, разом з землею лишилося там, де завантажувалися корабельні трюми, тобто в колоніях. *(Щоб уникнути зайвих повторень, я змушений послатися на першу книжку, де це питання розглядається докладно.)*

Слід також вказати на ту обставину, що А. Сміт за освітою був філолог. Своє трудове життя він починав як викладач літератури. З іншого боку, Ф. Кене все життя присвятив лікарській діяльності, і лише під шістдесят років зацікавився економією. Зрештою, це було не зовсім так: не він шукав і нарешті знайшов «Економічну таблицю», а мабуть, вона сама знайшла його.

Чому я фіксую увагу на цих фактах? Тому що Ф. Кене в своїй «Економічній таблиці» лишився анатомом і фізіологом. Він чудово знає, що в людському тілі існує орган, який постачає весь організм енергією. Суспільство – це якась сума людських організмів, які в своїй фізичній сутності не відрізняються один від одного. Тому столиця Франції має своє «Черевко», так протягом віків називали паризький продовольчий ринок.

Усе це, звичайно, було й у Лондоні. Але так уже сталося, що єдинбурзький викладач літератури не зауважив цього органу в англійській економіці. Сміт народився і виріс у родині митного чиновника, хліборобство ніколи не привертало його уваги. До того ж англійська промисловість спиралася не на власне хліборобство (його не вистачило б для такого розмаху!), а на сільське господарство колоніальних країн. На неї працював майже весь гумусний шар земної кулі. І, нарешті, найголовніше: недостатнє знайомство з природознавством не дало можливості Смітові виявити ту послідовність думки, до якої з молодих літ при звичаївся королівський лікар Франсуа Кене.

Тут доречно буде нагадати про іншого лікаря, який відкрив і обґрунтував закон збереження і перетворення енергії. Мова про Юліуса-Роберта Майєра. Сталося це через сто років після появи «Економічної таблиці», однак вихідні позиції цих великих відкриттів ті самі – і Кене, і Майєр починали з людського шлунка, що постачає організм енергією. До речі, саме Майєр уперше вказав на Сонце як на єдине джерело енергії, якою користуються люди. Цілком природно, що ця енергія перш за все приходить до нас у вигляді злаків.

При глибокому вивченні цього питання виявиться, що закон збереження і перетворення енергії відкрив не Майєр, а Кене. Він відкрив його не на окремому організмі, а на суспільстві в цілому. Однак Ф. Кене обчислив енергію не в джоулях, а в ліврах – тобто саме так, як вона може і повинна обчислюватися в економіці.

Але саме тому, що енергія, якою користується суспільство, набирає характеру вартості, ні Сміт, ні Рікардо, ні Маркс не зрозуміли справжнього змісту теорії Ф. Кене. Не зрозуміли тому, що в них не дозріла відповідь на питання: що таке гроші?

Зрештою, сучасники не зрозуміли також Майєра – він закінчив своє трудове життя у психіатричній лікарні. І те ж саме сталося з Сергієм Подолинським – єдиним із смертних, хто дав справжнє наукове пояснення додаткової вартості: це є додаткова енергія Сонця!..

Досить об'єднати відкриття Кене з відкриттям Майєра – і ми легко дістанемо те, що дістав С. Подолинський. Але ж яка це клята проблема: до цього часу легко поєднуване існує відокремлено – і тому економічне життя лишається ділянкою легких на вагу теорій, якими устаткували його дуже далекі від природознавства А. Сміт і Д. Рікардо. Потім на їхніх теоріях з'являється теорія Маркса, а на ній – сталінізм...

Так виглядає ця трагічна генеза, яка починалася досить невинно: далекі від науки люди уявили себе вченими. І світ чомусь їм заплодував: браво! браво! Тим часом справжні вчені гинули в психіатричних лікарнях. З цього видно, що наші нинішні психіатри не виявляють особливого «новаторства» – за цією наукою завжди було багато гріхів.

Та обставина, що енергія в економіці вимірюється не якимись там хитромудрими приладами, а ліврами, доларами, карбованцями, завжди створювала ілюзію, що основою політичної економії може бути бухгалтерія. Саме так зрозумів «Економічну таблицю» Ф. Кене його сучасник А. Сміт – і з того часу ця найгрубіша помилка гуляє по світу, загрожуючи людству загальним знищенням. Насправді економія – це особлива галузь фізики: вона розглядає енергетичні процеси суспільства.

Сміт вивчив рух вартості від корабельних трюмів через мануфактурні підприємства до покупців. Усюди він бачив працю людей, його це надихало – він своєю теорією сказав те, що через півтора століття М. Горький висловив крилатою фразою: «Людина – це звучить гордо!» Проти цього можна було б не заперечувати, якби не сталося небезпечне переплутування фізики з лірикою. «Низькі» істини науки були відкинуті й забуті, фізіологія суспільства розчинилася в побожному схилянні перед моторними руками трудівників – і ось уже до сліз зворушений викладач літератури прорікає далеко не філологічну сентенцію: неправда, що чистий продукт твориться тільки в хліборобстві, – кожна праця творить додаткову вартість.

Ми тільки прикидаємося, що не любимо підлещування – усі ми любимо підлещування! До нас підлестилися, нас звеличили – і ми утішилися: ось вона, справжня наука!

Тут – саме тут! – відбувається затемнення проблеми, яке затягнулося на віки.

Затемнилася сама суть економії як науки: вона перестала розуміти свій власний предмет, тобто саму себе. Замість того, щоб вивчати енергетичні процеси, що відбуваються в суспільстві, з фізичної перетворилася на політичну, заходила коло вивчення суспільних відно-

син. При цьому вона до такої міри зрослася з політикою, що втратила справжню субстанцію – єдиносутню, всеохоплюючу! – і вигадала для себе таку «субстанцію», з якою можна виробляти все, що першому-ліпшому чиновникові спаде на думку.

Уже саме це свідчить про те, що після Адама Сміта економія зіскочила на платформу суб'єктивного ідеалізму. У цьому вигляді вона дісталася К. Марксові, який з недомислення оголосив її матеріалістичною. Але ж сама її субстанція не є матерія – де ж тут матеріалізм?!

Чистий продукт фізіократів був найменований додатковою вартістю. Цим було сказано те, що хотів сказати Сміт: кожна праця продукує вартість; формально це так, якщо мати на увазі самі лише грошові знаки. Але хіба справа в самій лише формі? Суть втрачається при цьому – достеменно суть! Тепер центр ваги переноситься не на природознавство, а на фінансові відносини. Природа взагалі випала з поля зору економістів – вони стали бухгалтерами і політиками, але не дослідниками природи. І так це глибоко закорінилося, що нам з ними неможливо порозумітися – доводиться звертатися до фізиків.

Чистий продукт фізіократів можна ототожнювати з додатковою вартістю лише в тому разі, коли мати на увазі абсолютну додаткову вартість – тобто споконвічну, первісну, яка виникає в хліборобстві за рахунок надлишків. Сонячну енергію сприймають тільки рослини – цю шкільну істину треба твердити знову й знову, бо політекономи при звичаїлися відривати гроші від енергії. Вимірювальний прилад (гроші) або виготовлена з металу річ набуває в їхніх очах самостійного життя, хоч ніякої енергії в собі не містить. Немислимо навіть уявити, щоб хто-небудь з енергетиків, забувши побудувати електростанцію, задовольнився трансформаторною будкою чи навіть вольтметром – і при цьому одержував скільки завгодно енергії.

Чистий продукт фізіократів має характер споживчої вартості – це є лишок продовольства, який селянин вивозить на ринок. І тільки на ринку зерно, м'ясо і т. ін. робляться товаром, тобто набувають мінової вартості.

Саме ця формальна обставина стала теоретичною основою для «Капіталу» К. Маркса:

«Але звідки в такому разі береться додаткова вартість, тобто звідки береться капітал? Така була проблема, що стояла перед фізіократами, їхня помилка полягала в тому, що приріст речовини, яка внаслідок природного зростання рослин і природного розмноження тварин відрізняє хліборобство і скотарство від промисловості, вони плутали з приростом мінової вартості. Для них основою була споживча вартість»¹.

Саме на формальній відмінності двох видів вартості – споживчої й мінової – ґрунтується велетенська споруда, яку вибудував К. Маркс у

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – т. 26, с. 35.

«Капіталі». Його «Капітал» живиться лише коштом трансформаторної будки – електростанція Марксові не потрібна.

От що накоїв А. Сміт! Завдяки людям на взірць Онегіна впродовж ста років до смітівської теорії так призвичаїлися, що Маркс навіть не помічає: його власна теорія додаткової вартості є ніщо. Бо ж від того, як ми визначаємо пшеницю – споживчою чи міновою вартістю, її загальна кількість не міняється. Але саме вона, пшениця, являє собою основу виробництва. Ставити її в один ряд з сукном, сокирами, чайниками і т. ін. не можна тому, що ці товари з'являються з пшениці, а не навпаки.

У наведеній цитаті Маркс не заперечує природного приросту речовини – він тільки не відрізняє органічної речовини (харчу) від речовини неорганічної, з якої виготовляються промислові товари. Так причина підміняється наслідком, а життя – бухгалтерською книгою. У результаті отримуємо те, чого немає, тобто абсолютний нуль.

Фізик про це повинен сказати так: тут має місце кричуще порушення закону збереження. А що ніде у Всесвіті це неможливо, то й сама теорія не витримує критики.

І от доводиться визнати: Євгеній Онегін (тобто російський денді від культури й науки) дійсно винен. Це завдяки його верхоглядству в Росії з'явилася сталінщина.

А ЧИ ЦЕ НЕ МІСТИФІКАЦІЯ?..

То що ж, дав А. Сміт аналіз капіталу чи не дав? Звичайно, не дав, бо ж він взагалі не бачив виробництва. Нас можуть запитати: виробництва чого? У мануфактурних підприємствах люди працювали і щось продукували. Сукно, цвяхи, пляшки для вина й інші корисні речі. Хіба ці речі не мають вартості? Бо ж покупці платять за них гроші.

Так-то воно так, але ось питання: чи підуть покупці по сукно, коли в них не буде хліба? Наприклад, ударила посуха, пшениці зібрано стільки, що селянин сам ледве зводить кінці з кінцями. До міста він нічого не везе. Що в цей час роблять городяни? Вони дістають зі скринь найцінніші речі і подаються в село, щоб правдами і неправдами обміняти їх на хліб. Гроші відмирають: за них нічого купити не можна. Якщо посуха ударить і на наступний рік, починається масовий голод. Кому тепер потрібні цвяхи? Їх не купують навіть для трун: ховають у спільній ямі. Чи можна в цей час говорити про продукування додаткової вартості? А воно ж саме цей процес називається капіталом...

Таким чином ми з'ясуємо, що продукування додаткової вартості завжди починається з хліборобства – з виробництва тих надлишків, які селянин вивозить на ринок. Просто і природно. Навіть незрозумі-

ло: як усе це можна було затуманити? Немає в селі надлишків продовольства – немає ніякого виробництва і ніякої вартості. Гроші перетворюються на фікцію – їх можна друкувати скільки завгодно, але вони нічогосінько не варті. А тим часом кількість будинків, верстатів і навіть золота не зменшилася. Золото цінується тільки тому, що його приховують на майбутнє, воно виходить з ужитку.

Коли А. Сміт відірвав вартість від хліборобства, то він відірвав її від виробництва взагалі. Про який аналіз капіталу в даному разі можна говорити?

А от фізіократи справді дали аналіз капіталу. Тут К. Маркс ніяк не помиляється. Але що це означає – дати аналіз капіталу в межах буржуазного кругозору? Добре це чи погано?

Думаю, це набагато ліпше, ніж не дати взагалі чи заплутати справу до такого ступеня, що політекономія перетворюється на пастку для мільйонів довірливих людей.

До чого тут якась там буржуазність, коли мова йде про природу хліборобства як такого, тобто про його здатність нарощувати органічну речовину? Ні буржуа, ні пролетар не їдять сукна, пляшок, цвяхів. Навіть золота не їдять. І навряд чи буржуа з'їдає більше, ніж пролетар. Мабуть, менше, бо він не працює фізично.

Але, скажуть нам, буржуа живе в багатому будинку, а пролетар змушений тулитися в сирих нетрях.

Що ж, зауваження цілком слушне. Одначе це до економії як науки не має стосунку: вона цікавиться питанням виробництва, тобто природою вартості як такою. Тут же мова йде не про саме виробництво, а про розподіл, який у цьому випадку вкрай несправедливий. Розв'язувати ці питання повинні партії, державні установи, преса, література, політика. І, нарешті, філософія, яка розкриває перед людиною природу в цілому, тобто сутність світу і сутність явищ.

На цій основі формується етика. Остання дійсно може бути буржуазною чи пролетарською залежно від того, як ми розуміємо справедливість. Для буржуа є справедливим те, що він експлуатує робітників, бо ж експлуатація насправді існує! Робітникам це здається зісною несправедливістю – вони зобов'язані об'єднуватися, щоб спільно відстоювати свої права. *(Тут поняття «буржуа» і «пролетар» можна прийняти в тому вигляді, як це розумів К. Маркс. Одначе це категорії моральні, а не економічні).*

Все це важливе, все потрібне. З цього складається життя на земній кулі. Але етика не є економія такою самою мірою, як вона не є медициною.

Що було б із хворим, якби медики замість тверезого аналізу й діагнозу почали виливати свої емоції з приводу несправедливості природи, що посиляє нам хвороби? Хіба цього чекає від них пацієнт?

Співчуття, звичайно, йому потрібне, але ще більше потрібний кваліфікований діагноз. Інакше лікар перетвориться на шамана.

У лікаря є професійна етика. Повинна вона бути також в економа. На моє переконання, сенс її полягає в тому, щоб, не піддаючись політичним спекуляціям, відважно ставити науковий діагноз енергетичним явищам, на яких побудоване суспільне життя. Економія – це мати фізики, а не поле для політичної гри пустопорожнього резонерства.

Саме з цих позицій поставлю наступне запитання: чи правильно оцінив Маркс заслуги фізіократів перед людством? Взагалі правильно, бо ні до них, ні після них ніхто із смертних – у тому числі й сам Маркс! – не дав справжнього аналізу капіталу. Дали тільки вони. Їх можна доповнювати, – і С. Подолинський доповнює, – але основа, опрацьована фізіократами, лишається непорушною.

Тоді чому фізіократи дали аналіз капіталу саме з буржуазних позицій? Як це треба розуміти?

Виявляється, це треба розуміти так: якщо надлишки продовольства в селі створюються за рахунок природи самого хліборобства, яке здатне помножити нашу працю, – це є економія буржуазна. І навпаки: коли ці надлишки створюються за рахунок експлуатації людської праці (при цьому сама земля оголошується засобом експлуатації!) – це є економія пролетарська. У даному разі її цілком офіційно називають політичною.

[Я вже посилався на книжку К. Буржуадемова «Очерки растущей идеологии», в якій правильно тлумачиться термін «буржуазія», тобто як первісна назва городян. По-українському город – місто (староруський корінь), звідси городяни – міщани. Історично назва ця лишилася за певною категорією городян, а робітна сила, що прибуває з села, справжніми городянами ще не стала – з неї утворився міський пролетаріат. Такий поділ городян на два класи (власне городян і тих, хто ще не встиг стати городянами), за часів К. Маркса був легко помітний. Як класи політичні, буржуазія і пролетаріат на той час існували реально. Але чи існують вони сьогодні? Це поперше. І по-друге: чи можна політичну класифікацію переносити на енергетичні процеси суспільства? Фізіократи цього не допускали, і тому К. Маркс охрестив їх «буржуазними» економами. Себе він цілком довільно приписав до пролетаріату. Яке це все далеке від справжньої науки! Насправді буржуазною (тобто міщанською) є класифікація К. Маркса, бо ж вона заснована не на законах природи, а лише на суб'єктивному бажанні здійснити насильницький перерозподіл багатства. Але хіба можна це зробити назавжди? І якщо ми навіть співчуваємо цьому бажанню, то ніяк не можна співчувати такому методові творити «нову науку», тобто «науку пролетарську» замість «науки буржуазної». Так, наприклад, свого часу пірати здійснювали насильницький перерозподіл багатства. Багато з них лишилися в пам'яті народу як справжні лицарі. Можна уявити, що серед них знайшовся свій економ, який захотів створити політекономію піратську.

При такому підході, як у Маркса, все робиться можливим і навіть законним. Бо ж пірати – це й були перші пролетарі приморських держав. Але чи законна така «політекономія» з погляду науки як такої?].

Сучасний американський фермер годує не менше сорока членів суспільства, і годує так, що нагромаджуються величезні надлишки, які Америка постачає в інші країни. Отже, він годує не сорок осіб, а набагато більше. Оце й є справжня додаткова вартість, тобто виробництво чистого продукту. Такого продукту, який дає змогу 96% американців і величезній кількості людей за межами Америки не думати про те, звідки на їхньому столі з'являється їжа. То що ж – ми всі разом експлуатуємо американського фермера, який найчастіше обходиться працею власної родини? Коли продукт хліборобства, за вченням К. Маркса, належить виводити не з природи, а лише з праці – виключно з праці! – тоді майже півсвіту сьогодні паразитує на праці американських і канадських фермерів. Чи може земна людина поважати себе після цього?!

Для К. Маркса вкрай важливо, яка перед нами вартість за формою – споживча чи мінова? Він оминає той простий факт, що без споживчої вартості не може бути мінової. І якщо фізіократи це розуміли, то вони, на думку Маркса, своєю наукою обслуговували буржуазію, бо пролетарям вдаватися в такі тонкощі немає потреби. Що ж це таке: возвеличення чи оглушення пролетаріату?..

Видно, ні одне, ні друге: це лише свідчення величезної помилки, яка тягнеться через віки. І все ж я не можу позбутися питання: помилка це чи свідомі містифікація?

Бо ж початкові рядки «Критики Готської програми» свідчать про те, що Маркс чудово усвідомлював: не праця, а природа є субстанцією вартості. Чому ж він забуває про це на тисячах інших сторінок?..

Про містифікацію виникає думка тоді, коли вивчаєш, як у Маркса пояснюється абсолютна земельна рента.

Спочатку взагалі про ренту. Для Маркса байдуже, як використовується земля: під забудови, залізниці і т. ін. чи для вирощування сільськогосподарських культур. Для нього важливо тільки те, що кожен шматочок землі дає ренту. Звідки вона з'являється? На думку Маркса, вона з'являється з загальної несправедливості капіталізму: цей лад установив ціну землі. А що рента виникає з праці, не з природи, то, звичайно, земля взагалі не коштує нічого. Так само, як нічого не коштує залізо – вартість має прикладена до нього праця. Коротше кажучи, марксизм урівнює землю з машиною: продукує не машина, а людина. І в хліборобстві так само. Не земля родить – родить людська праця. Такий лейтмотив марксизму – основа, на якій зводиться це вчення. Розглянемо спочатку цю фундаментальну засаду, бо тут криється та вихідна помилка, яка породжує всі інші.

Машина дійсно виникла з людської праці – в цьому немає жодного сумніву. Але чи можна так сказати про ґрунт?..

Тут ми знову бачимо: Маркс не помічає різниці між органічним (сонячним) і мінеральним (земним).

Монголи і казахи ніколи не обробляли землі, тобто не прикладали до неї власної праці. І все ж земля якось їх годувала. Годувала недостатньо, не задовольняла потреби зростаючого населення. Цим пояснюються грабіжницькі напади. Так була уярмлена Росія, Україна й інші землі, підкорені вирваними з меж Монголії зайвими ротами.

Навіть сьогодні неосяжні простори Монголії нараховують не більше одного мільйона жителів. Видно, в 1918 році монголів було ще менше, зате худоби нараховувалося близько 10 мільйонів голів. Так це й мало бути там, де народ живе з тваринництва.

Пояснимо цю думку докладніше. Земля не обробляється, на ній не вирощують злаків. Вона родить те, що для людини неістівне: грубі трави. Хліба у людей немає. Щоб прохарчуватися, людина вирощує величезне число тварин. Вона перетворює їх на білкові машини, які переробляють у своїх організмах жорсткий, малокалорійний харч. Намагаючись наїстися, тварина мусить майже цілу добу жувати. Фактично це самий лише рухливий шлунок. Якби не було цього невтомного шлунка, людині самій довелося б якось пристосуватися до фотосинтезу. Але ж людина перестане бути людиною, коли все її життя буде присвячене самому лише насиченню. Ось чому люди, щоб лишатися людьми, мусять мати такий харч, який спроможний насичувати їх за 10–15 хвилин. Решта часу присвячується творчій діяльності.

Такий харч людина одержала у зернах злаків. Хліб за своєю калорійністю не поступається м'ясу. М'ясо для хлібороба лише святочні ласощі. Основою його існування стає хліб, тварини використовуються для польових робіт, їх тепер потрібно значно менше. Для їх прохарчування використовуються відходи хліборобства: солома, полова, відпадки з млинів. Використовуються також трави (сіно), однаке в меншій кількості, ніж раніше. Іноді людина ніби вступає в обмін з природою: згодовує худобі частину зерна, щоб одержати більше м'яса. Але це для неї не є життєвою доконечністю: тут людина задовольняє хижак, який дримає в ній. За своєю природою вона могла б цілковито переключитися на рослинний харч, треба лише, щоб він був достатньо калорійний.

Тепер повернімося до питання: чи має земля вартість? Чи можна в економіці виходити з переконання, що земля взагалі нічого не коштує?

Монголи й казахи за способом життя тільки тому не були городянами, що жили серед своїх табунів, не користуючись благами цивілізації. Однаке за своїми виробничими показниками вони мало чим різнилися від городян: існували коштом ренти, нічого не роблячи для її

продукування. Адже те, що вони доглядали отари, які паслися, навряд чи можна назвати продукуванням ренти. Тут найпоказовіше виявляється той факт, що ренту продукує саме земля.

Однак нам знову можуть сказати: вони користувалися споживчою вартістю, а додаткова мусить виводитися з мінової. Але чому? Невже тільки заради зручності рахувати гроші? Ох, учені громадяни! Відірвіть нарешті від бухгалтерської книги – з неї не тече молоко. Його можна одержати тільки від реальної корови.

Тепер розгляньмо працю хлібороба. Мотижний спосіб хліборобства вимагав від людини величезної затрати фізичної праці. До речі, за доби великої кількості тракторів наші люди почали повертатися до мотижного способу обробітку землі: на присадибних ділянках землі найчастіше не орють, а перекопують заступом. Отут і справді можна сказати, що рента з'являється з праці: близько 50% молока, м'яса, яєць наш народ дістає з присадибних ділянок, а орної землі під цими ділянками лише 2–3%! Можливо, ці числа не зовсім точні, суть не в цьому, а в тому, що помилкові формули економічних теорій породжують помилкові спрямування економічних процесів. Чим же це може завершитися, якщо ми не отямимося і не побачимо справжнього стану речей?

Тому повернімося до нормального хліборобства, тобто до того хліборобства, яке базується на переконанні: земля (грунт, гумус) не тільки має вартість, але є єдиним продуцентом вартості. Разом з Сонцем, звичайно. Але Сонця ми не виснажимо – це понад наші сили! – а грунт повсюдно виснажується.

Земля під забудовами, під залізницями і т. ін. теж приносить ренту, але вона приносить її тільки тому, що існує хліборобство. Це всього-на-всього бухгалтерська рента, але не справжня.

Давайте уявимо собі, що вже не лишилося землі для сільськогосподарських культур – вся вона забудована. Праці на це витрачено незмірно багато. А як же рента (тобто прибуток від надлишків продовольства) – збільшиться від цієї праці чи зменшиться? Відповідь напрошується сама собою.

Ось чому політекономія, що оперує лише бухгалтерськими категоріями (у відриві від природознавства!), не лише не допомагає нам зрозуміти економічні процеси, а породжує нечувані помилки й економічні викривлення.

Хлібороб недавніх часів орав поле, косив, молотив і т. ін. За допомогою тварин. На відміну від тракторів вони продукують утгноєння. Але ж тварини – це також природа. Тварин він годував відходами хліборобства, а зерно майже цілком діставалося йому. Зерна продуковано стільки, що його вистачало і для самих хліборобів, і для зростаючих міст.

Чи можемо ми сказати, що надлишок хліба з'являється від праці хлібороба? Якщо перед нашими очима не саме життя, а тільки відповідним чином розграфлений grosбух, тоді з великими натяжками (тобто цілковито вдавшись до безформного формалізму!) можна так казати. Але ж у реальному житті це зовсім не так!

Уся справа в самій природі злаків, у тому, що вони мають колосся. Ми вже цей приклад наводили: з одного зерна пшениці виростає 30–40 зерен. Але ж з одного кілограма заліза не можна виготовити 30 кілограмів цвяхів. Звідси ясно: порівнювати землю з машиною не можна – це перетворює науку на моторошний міф, який загрожує нам незчисленними лихами.

Затрати праці в хліборобстві компенсуються з лихвою. На цьому й будується капітал – фактично він будується на злаках, на їхній незмірній щедрості. Це і є великий, воістину святий дар Природи!..

Сьогодні тварин на польових роботах замінили мотори, які живляться не соломою і зерном, а бензином. Люди почали вирощувати не робочу, а м'ясо-молочну худобу. Сталося от що: раніше люди орали соломою, тепер вони її з'їдають. Йдеться не лише буквально про соломку, а й про сіно та різні види силосу. З'їдають, звичайно, не у вигляді соломи, а у вигляді молока і м'яса. Ніколи раніше людина не мала в своєму раціоні такої кількості м'ясних продуктів, як у наш час.

Очистивши енергетичні потоки від впливу грошової облудності, ми побачимо таке: людина з глибин землі підняла сонячну енергію далеких епох (вугілля, нафту, газ) і залучила її до виробництва. Замінивши нею енергію тваринних м'язів, вона цілком звільнила хліборобство від непродуктивних видатків. Ці непродуктивні видатки склалися з того, що людина змушена була ділитися енергією, яка прибувала від Сонця, з робочою худобою. Сьогодні вона усе бере для себе – і зерно, і соломку. Це надзвичайно збільшило рентабельність хліборобства. Ось чому сучасний фермер спроможний прохарчувати 40–50 міських мешканців.

Сьогодні з'явилися проекти заводської переробки нафти на харч для худоби. А дехто навіть мріє таким робом продукувати харч для людей. При цьому не усвідомлюється найголовніше: у цьому разі ми відмовляємося від сонячної енергії (тобто від фотосинтезу) і переходимо на проїдання майбутнього. Земна куля при цьому не збагачується енергією, що прибуває з Космосу (вона, власне, і є абсолютна рента!). Навпаки: відбувається посилене виснаження енергетичних джерел.

Можливо, це могло б стати рентабельним тільки тоді, коли б ми опанували термоядерну енергію. Тоді енергію фотосинтезу минулих епох, законсервовану у вугільних і нафтових джерелах, можна було б переробляти на молоко і м'ясо. Тепер ми її також переробляємо, однак це опосередкована переробка – через хліборобство. Воно ж, хліборобство, відрізняється від промисловості тим, що тут відбувається

природний приріст органічної речовини, тобто збагачення земної кулі енергією, що зрештою виступає як додаткова вартість.

Маркс не заперечує цього приросту – я наводив приклад, який підтверджує, що він його визнає. Але тут у нього з'являється рятівний викрут: це ж споживча вартість. І тому, що у такій формі вартість йому не підходить, він скидає і приріст як такий – далі він просто зникає!..

Саме тут починаєш підозрювати недобру містифікацію. Хай А. Сміт і Д. Рікардо не розуміли природи хліборобства; враховуючи психологію англійця, який робить ставку на корабельний трюм, це можна зрозуміти. Але ж Маркс знає, що в хліборобстві існує приріст органічної речовини! Чому ж він, усвідомлюючи це, виводить ренту з людських м'язів, навіщо йому таке потрібно?..

Найнатхненнішим твором марксизму я вважаю «Маніфест комуністичної партії». Про нього належить говорити окремо. Тут я хочу тільки звернути увагу читача на теоретичний фундамент. Усе – цілком усе! – до чого закликає «Маніфест», базується на тому, що буржуазія «перетворює працю на капітал, на гроші, на земельну ренту»¹.

Тут чітко видно: у подальших теоретичних метаморфозах приріст зникає зовсім – уже не за формою, а по суті.

Подумати лише: на земній кулі існує перетворення праці на земельну ренту! Та що ж це таке: людина породила землю чи земля людину? Як можна було до цього додуматися? А втім, саме це твердження є основою «Маніфесту», як і всього марксизму в цілому. Приберіть цю передумову – і палкі заклики «Маніфесту» позбуваються коріння, що його живить. Лишається блискуча публіцистика без будь-якого теоретичного обґрунтування.

Вдаваймося в такі поняття: капітал, гроші, земельна рента...

Тільки люди, відірвані від природознавства, могли створити такий ряд, припускаючи, що він якісно однорідний. Так, можна записати рівняння: капітал – земельна рента. Але гроші...

Це має звучати приблизно так: ерги, джоулі і... вольтметри. Тобто енергія і прилади, за допомогою яких вона вимірюється, опиняються поряд, втрачаючи якісну різницю.

Як можна працю перетворювати на гроші, тобто енергію на вимірювальні прилади? Звичайно, і на друк грошей, і на виготовлення вимірювальних приладів витрачається енергія. Але ж не це мається на увазі.

Далі. Земельна рента є прибутком від родючості землі. Чи можна людську працю перетворювати на родючість ґрунту? Як це обґрунтувати з погляду закону збереження і перетворення енергії?..

Якщо уявляти працю як керівництво енергетичним процесом самої природи, тоді можна так сказати. Але це знову ж таки публіцистика, а

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Избр. произв. – т. 1, с. 23.

не наукова теорія. Мінеральні добрива з'являються не з людської праці, а з енергетичних процесів, в яких праця виступає як спрямовуюча сила. Підвищувати плодючість ґрунту, використовуючи енергію людських м'язів можна лише на війнах і в концтаборах, де самі ці м'язи перетворюються на добриво.

Наукова теорія не може ґрунтуватися на публіцистичному темпераменті – вона мусить мати до своєї диспозиції достовірні факти. Але де ж існують факти перетворення праці на ренту?..

Я належу до людей, чие життя від першого свідомого кроку і до старості спрямовувалося натхненними рядками «Маніфесту комуністичної партії». Я любив його – це було моє євангеліє. Його публіцистична пристрась переконувала й окрилювала мене. Але що ж я можу вдіяти, коли сьогодні виразно бачу: теоретична основа «Маніфесту» смертельно хибна?!

Ось яку структуру держави вона породжує:

«Експропріація земельної власності і використання земельної ренти на покриття державних видатків»¹.

Це перший засіб, який «Маніфест» пропонує застосувати відразу ж після пролетарської революції. Слідом за цим пропонується централізація транспорту в руках держави, збільшення кількості державних фабрик, створення промислових армій – «особливо для хліборобства». Останнє вирізняється за формою і змістом.

Треба пам'ятати: завжди, у кожному випадку переходу економіки до рук держави знищується капітал як такий. Державний капіталізм тільки тоді лишається капіталізмом, коли закони держави скеровані на його охорону і збереження. Капіталізм може бути заснований тільки на приватній і суспільній власності – але ніяк не на державній! Це можна вважати законом природи. Зрозуміліше це стане тоді, коли ми вивчимо «Таблицю» Ф. Кене. Але стисло можна сказати так: коли зберігається вільний ринок – зберігається капітал, і навпаки.

З «Маніфесту» видно, що Маркс і Енгельс вважали за основу всіх суспільних перетворень перехід засобів виробництва до держави. Саме тому вони боролися проти капіталізму. У даному разі вони були цілком послідовні.

Коли до цього додати уривки з статті Енгельса «Про авторитет», то нічого більше й не треба, щоб зрозуміти, на якому ґрунті могла з'явитися сталінщина. Ось, наприклад, рядки з цієї статті:

«Революція, безсумнівно, найавторитетніша річ, яка тільки можлива. Революція є акт, в якому частина населення накидає свою волю іншій частині засобами рушниць, багнетів і гармат, тобто засобів надзвичайно авторитарних. І коли праця, що перемогла, не хоче втратити

¹ Там само. – с. 27.

плоди своїх зусиль, вона повинна утримувати своє панування засобами того страху, який вселяє реакціонерам її зброя»¹.

От які висновки можна зробити про таке, здавалося б, абстраговане поняття, як природа грошей!

Спочатку створюється видимість науки, потім ця видимість стає основою для практичних висновків. А висновки перед нами.

Ну, добре, погодьмося, що революція інакше виглядати не може. Ф. Енгельс цілком реалістично намалював її криваве обличчя. Погодьмося також із тим, що в якийсь там історичний момент вона потрібна. Але заради чого? – ось питання. Невже заради того, щоб земельну ренту було витрачено на покриття видатків держави? Виявляється, саме заради цього! В свою чергу рента – за «Маніфестом» – це перетворена на родючість землі праця промислових армій. Отож цілих армій, – так і написано. До речі, Енгельс любив, щоб його величали Генералом...

Коли вдуматися в ці основоположні рядки «Маніфесту», відразу стане зрозуміло, на якій основі Маркс і Енгельс прагнули будувати комунізм: на кістках пролетарів, перетворених на трудову армію. **Для цього треба було зруйнувати вчення фізіократів, яке виводило додаткову вартість з природи.** І от ми бачимо: американська земля не потребує трудових армій для її обробки – там енергія видобувається не з людських організмів, а з природи. А у нас до цього часу створюються трудові армії із студентів, учених і т. ін. Та хіба колективізація не була насильницьким створенням трудових армій для хліборобства? Виявляється, це не Сталін вигадав, що держава і її урядова партія повинні триматися на багнетах, які не тільки можна, а й потрібно застосовувати проти власного народу, – Сталін отримав усе це в готовому вигляді! Адже реакціонером можна оголосити кожного, хто має сумнів у доцільності трудових армій і «використанні земельної ренти на покриття державних видатків». З «Маніфесту» випливає, що земля і праця на ній потрібні для існування якоїсь там Генеральної Ради, яка стає на чолі світової держави. А заради чого існує сама держава – це знову ж відомо тільки Генеральній Раді.

Невтішні висновки напрошуються з усього цього. Скидається на те, що помилки Адама Сміта і його перебільшений авторитет стали підставою для тієї містифікації, яка повинна виправдати нечувану сваволу.

Були у нас і «промислові армії», що складалися з мільйонних натовпів «реакціонерів», загнаних за колючий дріт. Земля наша до цього часу нічого не коштує, бо ж вона нерентабельна. Ми єдина держава в світі, де земля втратила рентабельність! Хліб, придбаний у Франції за продану нафту, обходиться нам дешевше, ніж той, який вирощується в радгоспах. Рентабельними лишаються тільки шматочки землі, де процвітає мотижний спосіб обробітку.

¹ Там само. – с. 591.

Так, ми знаємо: все це перетворилося на реальність. Але чи не тому, що свідомо готувалося?

Нелегко мені сьогодні позбутися цієї гіркої думки. Я намагаюся знайти які-небудь мотиви для виправдання К. Маркса і Ф. Енгельса, але їх дедалі менше.

Ось переді мною лист К. Маркса про діяльність Генеральної Ради. Зверніть увагу на форму написання! Сонце і Земля (як планета) у творах Маркса й Енгельса пишуться з малої літери. Головна роль у Раді належить, звичайно, Марксові і Генералові. Дехто з членів Інтернаціоналу насмілювалися критикувати Генеральну Раду. Вони негайно робилися «марнословними, честолюбними, порожніми доктринерами». Важко навіть перерахувати всі лайливі епітети, якими наділяє Маркс своїх доброзичливих критиків. Він грізний Бог і будь-яку критику на свою адресу сприймає як блюзнірство. Особливо перепало Бакуніну:

«Для п. Бакуніна його доктрина (нісенітниця, складена з шматочків, взятих у Прудона, Сен-Сімона і ін.) була і є справою другорядною, лише засобом для його особистого возвеличення. Але коли він з теоретичного погляду нуль, то як інтриган він у своїй стихії.

Генеральній Раді доводилося роками боротися проти цієї змови...»¹.

І не лише листи – «Капітал» також пересипаний подібними висловлюваннями з приводу різних шкіл й окремих осіб. Усюди Маркс підозрює пиху, інтриги, бажання будь-що домогтися особистого возвеличення. Звідки це в нього?..

Як письменник, завдання якого вивчати таємні порухи людської душі, я не можу не поставити цього неприємного запитання. Я розумію: боротьба є боротьба. Гостре слівце в цій боротьбі часом не тільки не заважає, воно навіть потрібне. Та коли вся твоя теорія побудована на формальному розрізненні двох видів вартостей (споживчої і мінової), то само собою зрозуміло, що $1 - 1 = 0$.

Бо ж кількість калорій не міняється від того, що під брамою ринку пшениця має споживчу вартість, а коли віз опинився на ринку – та сама пшениця негайно робиться товаром. Маркс такою самою мірою абсолютизує термінологію, як і власну безгрішність: з самої термінології він виводить енергію. Ця неіснуюча енергія й робиться в нього додатковою вартістю. Але, на його думку, це не нуль, а саме те, на чому мусить ґрунтуватися діяльність Генеральної Ради. У майбутньому Маркс бачить її на чолі світової пролетарської держави. Громадяни цієї держави мусять бути організовані на військовий зразок. Не лише рядові світової армії, а, й такі самобутні особистості, як Бакунін, не сміють і заїкнутися, що вони не в усьому згодні з Марксом...

Як воно готувалося, так і здійснилося. Леніна я змушений вилучити з цієї розмови – у нього окрема доля. Там, де Ленін ішов за

¹ Там само. – т. II, с. 446.

Марксом, він не міг не повторити його помилок: він вірив – і це треба зрозуміти. Але Ленін раніше за інших усвідомив, що буквально наслідувати Маркса не можна! Особливо це стосується останніх років життя Леніна, коли він розробляв НЕП (*нову економічну політику*). Тому діяльність Леніна потребує окремої розмови.

Сьогодні я дедалі менше вірю, що це були помилки К. Маркса й Ф. Енгельса. Досить пригадати ставлення Маркса до абсолютної земельної ренти. Історія цього питання найяскравіше проливає світло на спонукальні мотиви, якими протягом життя керувалися К. Маркс і Ф. Енгельс. К. Маркс під кінець життя покався, хоч і майже нечутно, крізь зуби. Енгельс не кався ніколи. Навпаки, він намагався приховати каяття К. Маркса. Відомо, що Ф. Енгельс хотів зробити значні купюри у четвертому томі «Капіталу», але чомусь не зважився на це. Навпаки, протягом дванадцяти років, на які він пережив К. Маркса, Генерал так і не знайшов можливості опублікувати завершальний том «Капіталу», остання сторінка якого спростовує попередні висновки Маркса про природу абсолютної ренти.

Ніде не лишилося конкретних вказівок на те, які саме купюри хотів зробити Ф. Енгельс. Ми можемо лише здогадуватися. Само собою зрозуміло, що багато висловлювань К. Маркса про фізіократів, які я наводив у першій частині, спростовують уявлення про цільність, монолітність економічної теорії К. Маркса. Він коливається між фізіократами й А. Смітом. До фізіократів Маркс ставиться зовсім інакше, ніж А. Сміт, бо розуміє глибину і вірогідність їхньої теорії. Але саме те, що він це розуміє, наводить нас на думку, що К. Маркс розмірковував так: фізіократи мають рацію, але формально я можу взяти за основу теорію трудової вартості А. Сміта і Д. Рікардо, бо ж вона повсюдно офіційно визнана, – хто мене за це осуджуватиме? Варто лише трохи повернути ключа – і теорія ця стає такою, яка потрібна для справи... Коли й де повернеться ключ, ми розглянемо далі.

ПІДХІД ДО «ЕКОНОМІЧНОЇ ТАБЛИЦІ»

АБСОЛЮТНА ЗЕМЕЛЬНА РЕНТА І КЛАСИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЗА Ф. КЕНЕ

Маркс добре знав і розумів теорію фізіократів і тому він не міг не зрозуміти справжньої суті абсолютної земельної ренти.

Повторюємо: рента в загальноприйнятому розумінні – це дохід, здобутий з кожної ділянки землі незалежно від того, як її використовують: під забудови, під вугільну шахту чи під засів. Тут також відбувається

змішування понять – той самий суто бухгалтерський підхід замість природознавчого. Але в цьому разі можна ще якось із ним миритися. Однак абсолютна земельна рента – це, власне, є те, що у фізіократів називається чистим продуктом. Йдеться виключно про приріст органічної речовини і про дохід від неї.

А. Сміт і Д. Рікардо не розуміли цього приросту – не усвідомлювали того, що саме він є джерелом додаткової вартості. Джерелом для них була праця і тільки праця, а що її живить – це питання вони усунули з поля зору як «неістотне».

Д. Рікардо ще твердіше, ніж А. Сміт, наголошував на праці – теорія трудової вартості у Рікардо вважається основою політичної економії. З цієї причини Рікардо заперечував абсолютну земельну ренту – вона для нього просто не існувала.

Для людини, яка через нелогічність мислення не розуміє вихідної позиції фізіократів, таке заперечення виглядає природним. Воно може сприйматися нами як груба помилка, а не містифікація.

Як же це виглядає у Маркса – помилявся він чи містифікував?

Досі його вихідну позицію я оцінював як наслідок помилки. Однак тепер змушений заявити відверто: ймовірність містифікації не дорівнює нулю.

Маркс не міг не усвідомлювати: доки ми не розв'язали питання про те, як бути з абсолютною земельною рентою, теорія фізіократів виглядає стрункішою і викінченішою, ніж будь-яка інша. Отже, для абсолютної ренти треба знайти інше пояснення, але ж його треба знайти! Просто заперечувати, як це робить Д. Рікардо, – надто прямолінійно. Намагаючись зрозуміти сенс цього заперечення, беручий розум легко звернеться до фізіократів, і тоді вся політична надбудова, яку спорудив на своїй теорії К Маркс, негайно розвалиться.

Ось він критикує Д. Рікардо за заперечення абсолютної земельної ренти, критикує в рядках, які я вже наводив у першій частині:

«Для того щоб зберегти категорію вартості – не тільки визначення величини вартості різною величиною робочого часу, а й визначення субстанції вартості суспільною працею, – потрібне заперечення абсолютної земельної ренти»¹.

Сказано це побіжно, сказано з приводу того, що Д. Рікардо заперечує абсолютну земельну ренту нібито задля захисту своєї теорії. Однак К. Маркс виявляє необережність, сам того не бажаючи, він відкриває нам свій прийом, який полягає ось у чому: абсолютну земельну ренту фізіократів поховати можна, однак робити це належить уміючи.

Та обставина, що теорію трудової вартості можна ствердити тільки заперечивши абсолютну земельну ренту, для Маркса цілком очевидна. Він більш вправний у політичній економії, ніж Рікардо, який будує

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – т. 26, с. 137.

свою теорію на зовнішній видимості явищ. Маркс увійшов у глибину теорії фізіократів, він знає, що цю теорію големи руками не візьмеш.

І от він починає дуже вправно плести рукавиці, щоб ухопити цю теорію за горло: вигадує власну теорію абсолютної земельної ренти. Його завжди рятувала бухгалтерія. Коли так уже повелося в цьому світі, що люди переплутали економію з бухгалтерією, то і в цьому випадку можна скористатися загальним нерозумінням.

Якби Маркс не зробив цього кроку, тобто не уклав власної теорії абсолютної земельної ренти, ще можна було б повірити, що він просто помилявся. Але тут його помилка виглядає занадто свідомою. Наведу такий приклад. Помітивши, що в мене пропав гаманець з грішми, я можу подумати, що він просто загубився. Та коли в кишені замість повного виявився порожній гаманець – та ще чужий! – тут уже не доводиться сумніватися, що його підмінили. І вже, звичайно, таку підміну визнати безкорисливою ніхто не зважиться.

Те саме сталося у даному випадку: підміна повного порожнім.

За Марксом, абсолютна земельна рента є лише різниця між продуктивністю гіршої і ліпшої ділянки землі. Ринкові ціни формуються рівнем вартості продуктів, які дають гірші ділянки, інакше не припустимо, щоб гірші ділянки взагалі хтось почав обробляти. Бо ж так чи інакше хліборобові треба мати якийсь прибуток. А коли він орендує землю, то ще належить внести й орендну плату.

Той щасливець, який має ліпшу ділянку землі, на додаток до середнього прибутку одержує надлишок грошей. Цей надлишок, за Марксом, і є абсолютна земельна рента.

Як і все у Маркса, зовнішньо це здається переконливим. Але давайте порушимо наступне питання: що ж робиться з абсолютною рентою тоді, коли скасовується приватна власність на землю? Візьмімо для прикладу сільське господарство нашої країни: продукує воно абсолютну земельну ренту чи не продукує?

«Ні, не продукує і не повинно продукувати», – вельми впевнено відповідають наші економісти. При цьому в них навіть не виникає думка, що в цій відповіді криється якась помилка. Усі продукти в нас надходять до загального розподілу, усі вони продаються по одній ціні. Коротше кажучи, наша політекономія абсолютну земельну ренту вважає явищем суто капіталістичним.

«Хліборобські продукти продаються за цінами, відповідними їхній вартості, яка визначається умовами продукування на гірших ділянках землі, тобто вищих, ніж загальна ціна виробництва. Якою мірою ця різниця може бути реалізована і перетворена на абсолютну ренту, залежить від рівня ринкових цін, що встановлюється внаслідок конкуренції»¹.

¹ Політична економія. – К., 1963, с. 164.

Звідси висновок: при соціалізмі абсолютної земельної ренти бути не може.

Але ось питання: існує при соціалізмі приріст живої речовини у хліборобстві чи він також відсутній? Звичайно, на це питання кожна нормальна людина відповість ствердно. Якби він не існував, чим би харчувалися люди, які не зайняті у хліборобстві?

І тут ми легко виявимо, що Маркс підміняє поняття, просто відводить нас у зовсім інший бік. Його «абсолютна рента» навіть не наближається до проблеми, яку розв'язували фізіократи і взагалі має розв'язувати економія як наука. Фізіократи досліджували природу, її закони, а Маркс і тепер заходжується коло чистої бухгалтерії.

Адже абсолютна земельна рента фізіократів – це зрештою є енергія прогресу, а гроші – тільки її відбитки, вимірювальний інструмент. Не було б енергії прогресу, не потрібні були б і гроші, бо не було б що вимірювати. Але при тому зникли б з лиця землі всі міста – люди повернулися б до первісного способу життя.

Однак К. Марксові треба ствердити наступне:

«При капіталізмі твориться хибна видимість, нібито рента є... продуктом землі, а не праці. Насправді ж єдиним джерелом земельної ренти є додаткова праця, додаткова вартість»¹.

Коротше кажучи, пшеницю народжують людські руки, м'язи, а не ґрунт і не Сонце. Останні зовсім нічого не продукують.

І Марксові вдалося це утвердити! Здавалося б, жодна нормальна людина не спроможна уявити, що хліборобство може існувати без природного приросту живої речовини. Бо ж тоді ми збирали б рівно стільки зерна, скільки кидали в землю. Усе відбувалося б так само, як на фабриці: скільки перероблено сировини, стільки її виявилось б у товарі. І все ж люди в академічних мантиях всупереч здоровому глуздові продовжують спростовувати те, що ясно навіть дитині.

Зрештою, К. Маркс не такий простак, щоб заперечувати природний приріст продукту в хліборобстві. Ми вже це з'ясували: не заперечуючи самого приросту, він затемнює справу з допомогою термінологічних надмірностей. Для того самого предмету вводиться кілька термінів: споживча вартість, мінова вартість і просто вартість. Хоч перед нами та сама пшениця і її кількість не змінилася, але, міняючи назви, можна відвести нас від самої пшениці до ґросбуха, де від графі до графі вона втрачає властивості пшениці і перетворюється на якусь абстракцію. У цих абстракціях ми остаточно заплутуємося і вже починаємо ствердно похитувати головою: так, звичайно, це не пшениця – це зречевлена праця. Чия праця зречевлена у пшениці – праця землі і Сонця чи тільки людства? Бо ж марно говорити про працю природи – хіба природа працює? І нам навіть на думку не спадає замінити слово «праця» на

¹ Там само. – с. 160.

слово «робота» чи «енергія» – тоді ми зрозуміли б, що енергію продукує сама природа. Таким чином ми потрапляємо в пастку.

Вдаваймося в логіку теорії абсолютної земельної ренти, яку пропонує К. Маркс. Чому ж просто рента – це зречевлена в продуктах хліборобства додаткова праця, а абсолютна рента – чистий продукт, тобто дарунок природи? Коли пригадати, як розселялися американські колоністи, то ми зрозуміємо: це випадок, кому яка ділянка дісталася – гірша чи ліпша. Хто раніше прибув до Америки, той одержав ліпшу ділянку, і навпаки. Але загальний сенс такий: не люди створили ґрунт – його створила природа. Його стан залежить від людей – житимуть вони у згоді з природою чи стануть хижакими.

Тепер згадаймо таке: затрати праці сплачуються за умовами обробітку гіршої ділянки. Отже, те, що К. Маркс називає абсолютною рентою, власникові ліпшої ділянки дістається без витрати праці. Тут уже як не крути, а доводиться визнати, що джерелом ренти є сама земля.

Істина, яку Маркс виштовхав у двері, повертається через вікно: виявляється, її не так-то й просто позбавитися навіть за допомогою штучного крутіства! Містифікуючи проблему (тобто намагаючись спростувати, що плодючість землі – загальне джерело додаткової вартості), Маркс всупереч власному бажанню тільки підтверджує спростовуване. Бо ж цілком зрозуміло: більший відсоток ренти, одержаний коштом ліпшої ділянки, і менший її відсоток, продукований гіршою ділянкою, мають ту саму природу. Більше чи менше, а таки звідси ж – із землі!..

Навіщо була потрібна Марксові ця містифікація? Чи справді він намагався звільнити працю від влади капіталу? Чи намагався зруйнувати капітал в ім'я цілей Генеральної Ради, яка хотіла одержати до своєї диспозиції численні армії пролетарів? А як треба жити і що належить робити пролетарським арміям – це продиктує Генерал...

На жаль, я змушений повторити: ймовірність цього не дорівнює нулю. Таку підміну понять не можна зробити помилково!..

Насправді звільнення від влади капіталу – це звільнення від надлишків продовольства. Так це виглядає за теорією фізіократів, так це виявилось і в нашій практиці. Те, що ми бачимо навколо, легко переконує, чия економічна теорія є справжньою.

Мета містифікації стає особливо зрозумілою тоді, коли ми замислимося над класифікацією суспільства, прийнятою в марксизмі. Справа ось у чому. Досі побутують такі вислови: вищі і нижчі класи, маєтні і вбогі. Достоевський нараховує в Росії чотирнадцять класів. Г. Велс в Англії нарахував близько десятка. Часом навіть лікарів і вчителів вважають окремими класами.

Власне кажучи, живих істот можна класифікувати за будь-якими ознаками. Наприклад, за кольором, зажерливістю, придатністю хутра

для комірців і т. д. Людей можна класифікувати за фахом, за родинним станом (одружений чи неодружений), за майновим цензом – бідний чи багатий. Проти такої класифікації навряд чи можна заперечити: вона нікому не заважає і ні до чого не зобов'язує.

Однак в економії, як у науки, окреме завдання: вона класифікує не людей, а економічні органи тільки за виробничими ознаками. Коли лікар студіює анатомію, він вивчає не окремі клітини, з яких створено організм, а окремі органи. У цьому істотна різниця. Питання це розглядалося в першій частині, але дещо належить додати.

Загальновизнано: продуктивною є тільки та праця, яка виготовляє додатковий продукт. А коли наша політекономія почала визнавати необхідність додаткового продукту, то логічно, що вона дотримується того самого погляду.

Чистий продукт, енергія прогресу чи абсолютна земельна рента – це те саме. Їх також можна назвати абсолютною додатковою вартістю, як називає Маркс на останній сторінці «Капіталу», де він явно переходить на позицію фізіократів.

Лихо в тому, що політекономія за два століття навігадувала занадто багато назв для того ж самого явища. Ось чому мені здається, що енергія прогресу як наукова категорія найточніше відбиває сутність явища.

Класифікацію за виробничими ознаками ми знаходимо тільки у Ф. Кене. Якби А. Сміт умів бачити, а не просто ковзати поглядом по поверхні явищ, він би не зважився замінити класифікацію Ф. Кене своєю власною. Однак, не розуміючи суті фізіократичної теорії, він не зрозумів також суті класовості в «Економічній таблиці» Ф. Кене.

Клас, за Ф. Кене, – процес виробництва і обігу, а не якась там категорія людей, здатна викликати наше обурення чи захоплення способом життя і моральними нормами.

Тільки це і є справді наукове розуміння класів, бо й сам капітал – фізичний процес. Маркс також бачить капітал як процес, але класи в нього – це люди. Економія при цьому втрачає наукову органічність: на фізичне накладається політичне, і тоді можна піратувати скільки душі завгодно.

Люди в теорії Ф. Кене присутні такою ж мірою, якою припускається, що все це роблять вони. Для економічного процесу вони не більш, ніж клітини, з яких складається орган, – Ф. Кене не цікавиться ними, це не його завдання. Він цікавиться тільки органами, а не клітинами. Він дивиться на суспільство так, як Вернадський дивиться на біосферу в цілому: не зсередини, а з Космосу.

Там, де вивчаються енергетичні процеси, немає і не може бути місця для емоцій. Емоції, що народжуються з наукової творчості, не беруть участі в формулах, лишаються в душі вченого. Нарешті, вони мо-

жуть мати місце при популярному описові об'єктивної реальності як стильові особливості автора. До речі, стиль Ф. Кене дуже поетичний, на відміну від стилю К. Маркса. Але в самій «Таблиці» немає жодних емоцій – є безстороння об'єктивність ученого.

Очевидно, саме тому Ф. Кене і не зрозуміли, що надзвичайно емоційний матеріал (людське суспільство!) він показав у каналах руху, які існують реально, однак люди в щоденному житті їх не помічають. Вони спілкуються між собою, радіють і страждають. Вони вимагають, щоб хтось пояснив усі їхні «чому». Поезія, мистецтво, релігія дають відповідь художньо-емоційну. Вона не має характеру якоїсь суворої формули. І вже закорінилася думка, що фізичних формул, які відповідають на всі людські «чому», взагалі бути не може. Може існувати тільки історичний матеріалізм або релігія, які по-різному висвітлюють шляхи людські, але сходяться на тому, що єдиної формули для всіх історичних епох і процесів виробити не можна.

Ось чому тоді, коли така формула дійсно з'явилася і на ній була побудована нова наука, мало хто з людей зрозумів і цю формулу, і саму науку. Не вистачало чіткої послідовності при огляді подій і філософського досвіду.

Сталося таке: Кене показав, що наука, яка пояснює закони суспільного розвитку, можлива, однак його не зрозуміли і почали вигадувати кому що до вподоби. «Новаторам» здавалося, що вони вигадують ліпше, розумніше, далекоглядніше. Насправді, відходячи від Ф. Кене, вони щодалі відходили у ділянку нестримного дилетантизму, плоди якого лише через непорозуміння можна назвати наукою. Ось чому людство почало вивчати політекономію не в школах, а в концтаборах. Фізична економія до цього не веде!

Отож заглибимося в класифікацію суспільства, щоб зрозуміти головні принципи, на яких побудована «Таблиця» Ф. Кене – всеосяжна фізична формула, значення якої загалом не змінилося за двісті років і в основі змінитися не зможе. Так само не зможе змінитися, як ньютонівський закон тяжіння. І хай не лякають нас тим, що це, мовляв, усуває історичний матеріалізм. Що я думаю про його засновників – було вже сказано. Але ось несподіваний парадокс: «Таблиця» Ф. Кене не тільки не заперечує історичний матеріалізм, а навпаки: є його природною основою. **Бо те, що в Маркса й Енгельса називається таким, насправді являє собою вульгарне застосування суб'єктивного ідеалізму до людського суспільства і його історії.**

Рушійною силою в ученні Маркса й Енгельса виступає боротьба класів. Самі ж класи при цьому визначаються зовсім суб'єктивно – за А. Смітом, який, нічогосінько не зрозумівши у теорії фізіократів, вирішив її спростовувати.

Наведемо такий приклад. Якийсь мастак зробив годинник, що не тільки показував час, а й виводив на сцену постаті людей, котрі демонстрували типи людського роду. Майстер помер, годинник дістався іншому. Але от біда: чомусь він почав відставати. Чи так здалося новому власникові. Тоді він почав збивати фігурки, замінюючи їх іншими. Він це робив цілком «науково» – спочатку всі фігурки поділив на два класи: клас «хороших» і клас «поганих». Він був певен, що саме від цих класів залежить хода часу: досить поганих замінити хорошими – і відразу годинник історії провістить новий світанок...

Усе своє життя присвятив фанатичний дилетант цій справі, але так і помер, нічого не усвідомивши і не з'ясувавши. По ньому лишився тільки зіпсований годинник і нічого більше.

У чому ж полягала його помилка? Та просто у тому, що він зосередив увагу на фігурках, а не на механізмі, який надавав їм руху. Він бачив те, що належало бачити фотографові, а тут потрібний був механік. Та, либонь, його головне лихо – і наше! – було в тому, що він занадто довго лишався жорстокою дитиною: псував, ламав, знищував, щоб роздивитися...

Гаразд, будемо спростовувати Ф. Кене. Але перш, мабуть, треба усвідомити, що саме ми намагаємося спростувати. Перш за все належить з'ясувати питання: з яких передумов виходив батько фізичної економії, піддаючи класифікації людське суспільство?

Люди вдаються до трьох видів діяльності.

1. Продукують харч.

2. Здобувши харч від продуцентів, використовують свої сили на виготовлення різних виробів, які знову обмінюються на харч. Тут можна додати: і на інші вироби. Але тим самим ці інші вироби ми замикаємо у тому ж класі.

3. Не продукують харчу чи будь-яких виробів. Отже, нічого не мають для обміну, але якось усе-таки існують. У цьому «якось» цілий клас, хоч способів здобування харчу існує безліч – від шаманства до імператорської корони.

На цих трьох сферах людської діяльності і ґрунтуються класи Ф. Кене, про які вже була мова в першій частині. Не групи людей, а фізіологічні функції суспільного організму. Люди ж це до тієї міри, до якої виробничі функції втілюються в людях.

Це може образити людину, яка призвичаїлася думати «піднесено»: люди – це не функції!

Так, ми дійсно не функції, а особистості, це правда. Однак ми наділені фізіологією, а її належить вивчати без надміру патетики. Фізіологія суспільства виявляється в економічному житті, отже, мова йде про точне визначення предмета економії як науки: політична чи фізична?..

Тепер давайте спростовувати Кене. Але яким чином? Який вид діяльності тут пропущено?

Той, хто бажає спростувати Ф. Кене, хай раніше знайде в людському суспільстві, крім трьох перерахованих, четвертий вид діяльності. Коли він упорається із цим завданням, ми уважно вислухаємо його. А поки що заходимося коло свого діла.

Тут відразу видно вихідну субстанційну позицію фізіократів: харч, сонячна енергія, яку засвоюють рослини і потім передають людині, – воістину те, що стоїть в основі самого життя.

Класифікація Ф. Кене не підлягає змінам у часі: люди завжди так жили і завжди будуть так жити. Умови нашого життя можуть змінюватися залежно від матеріальної основи, від того, яку енергетичну базу ми маємо. Стародавній світ не мав машин, тобто не зумів дістати з глибин землі сонячну енергію попередніх епох (вугілля, нафту, газ), щоб замінити нею м'язову енергію тварин і людей. Він користувався лише тією енергією, яку дають нам трави і злаки. Ось чому існувало рабство.

Одного цього прикладу досить, щоб стало зрозуміло: саме це й є історичний матеріалізм в його достеменному вигляді. І хоч ця форма мислення достатньо себе скомпромітувала, однак в Маркса й Енгельса вона була матеріалістичною тільки за назвою. Саме тому не слід обвинувачувати матеріалізм узагалі.

Що є рушійною силою суспільства за класифікацією Ф. Кене? Сонце, звичайно. Та енергія, яка нагромадилася в гумусному шарі, а також додаткова, тобто та, яка щорічно надходить у новому врожаї.

Людина, яка уважно стежить за ходом думки, перерве нашу розмову таким запитанням: хіба енергія вугілля, нафти, газу в «Таблиці» Ф. Кене не бере участі? Тоді Кене припустився помилки – не помітив головного.

Відповідь: помилки немає, хоча ці види енергії справді в «Таблиці» не враховуються.

Повторимо: Ф. Кене анатомує економічний організм, а не засоби виробництва. Саме тому його відкриття залишиться справедливим на всі часи. Засоби виробництва, за Кене, безплідні – продукують тільки земля.

Є шлунок і є кухня. Шлунок, кровообіг, серце – це органи, за які турбується лікар. Кухонне устаткування, яке допомагає приготувати їжу, не його клопіт.

Людина всіх часів споживала і споживає приблизно ту саму кількість їжі, хоч вона різна на смак і за якістю. Їжа завжди продукується діючим фотосинтезом, а не фотосинтезом минулих епох. Енергією минулих епох (вугілля, нафту, газ) можна використати в машинах, але не в людських організмах. Саме тому промисловість безплідна: вона переробляє, а не виробляє. М'ясорубка не продукує м'яса, вона тільки

допомагає приготувати котлети. Пекарня не продукує пшениці – там випікають булки.

А що Ф. Кене починає рух вартості від людського шлунка, то всі види енергії, крім тієї, яку щорічно дає Сонце, потрапляють до категорії безплідних.

Але ми, звичайно, знаємо, що без енергії вугілля, нафти, газу не було б промисловості. Без промисловості ми не мали б сучасних умов побуту, їжі також було б менше: промисловість виробляє велику кількість добрив, які підвищують врожайність. Отже, у «Таблиці» Ф. Кене ці види енергії виступають опосередковано – через родючість землі.

Людство наближається до грізної альтернативи – або знайти нові джерела технічної енергії, або розпрощатися з теперішньою формою цивілізації, що забезпечує нам незнаний досі життєвий рівень. Практично це повинно виглядати так. Якщо нові види енергії знайдуть (і при тому в необмеженій кількості), пророцтво Ціолковського здійсниться: люди розселяться в космічних містах і на інших планетах. Коли ж кількість їх буде обмеженою, ми зможемо підтримувати сучасний рівень цивілізації, удосконалюючи й одухотворяючи суспільні інститути, нами створені. Коли ж нові види технічної енергії не будуть знайдені взагалі, нам доведеться переходити на кінний транспорт, розводити худобу для сільськогосподарських робіт і т. ін. Коротше кажучи, суспільство повернеться на рівень середніх віків. У цьому вигляді йому доведеться існувати доти, доки винайдуть нові види енергії. Цілком природно, що кількість населення повинна впасти до рівня середніх віків.

Слід розглянути також різні варіанти застосування атомної зброї. На жаль, ця пекельна реальність поки що не виключена. Існують три варіанти: а) війна між Америкою й СРСР, яка змете сліди цивілізації з лиця нашої планети, очистивши її для зародження й розвитку розумнішого суспільства в дуже далекому майбутньому; б) обмежені атомні війни, які знищать частину людства, розв'язавши таким трагічним чином демографічну проблему; в) найрозумніший варіант: переробка атомних бомб на сировину для електростанцій.

Природно, нам хотілося б, щоб енергетична криза закінчилася повною й остаточною перемогою людського розуму: створенням термоядерних реакторів, які розв'яжуть усі енергетичні проблеми відразу, бо людина зобов'язана готувати свої нерви до того, щоб розумно скеровувати корабель цивілізації серед космічних бур, які ось-ось завіють на нашої планеті, їхнє грізне дихання вже долітає здалека.

Ми не зобов'язані перед кимось вибачатися за критику марксизму: ця критика спрямована на те, щоб наш загальний космічний корабель на ім'я Земля був стійкіший серед небезпек, які чекають на нього у недалекому майбутньому. Бо ж їх уникнути неможливо! Це

так само певно, як те, що автомобілі живляться бензином, а він виробляється з нафти.

Вдумливе ставлення до тієї класифікації, яку встановив Ф. Кене, дає змогу розглядати й обговорювати найрізноманітніші історичні композиції, не множачи тих жахливих помилок, які пережив наш народ, повіривши в наукову безгрішність К. Маркса.

Не буду повторювати того, що було розглянуте в першій частині. Нагадаю лише, що з трьох класів Ф. Кене врешті-решт створилося щось стійке, неминуще: а) хліборобство, б) промисловість, в) держава.

Інші способи класифікації суспільства нічого спільного з наукою не мають.

ВИХІДНІ ПРИНЦИПИ «ЕКОНОМІЧНОЇ ТАБЛИЦІ» Ф. КЕНЕ

Класи Ф. Кене – це сфери руху сонячної енергії в економіці. Вони виникли з твердо запрограмованих можливостей біосфери, в надрах якої сформувалася земна людина.

У загальному вигляді їхній початок можна уявити так. Зустрілося на березі ріки четверо людей. Сіли над водою, розговорилися. Нічим вони не відрізнялися один від одного, доки не зголодніли. Але ось надійшов час обідати. Виявилось, що торба з їжею є тільки в одного з них: у того, хто вирощував злаки і тварин. Позначимо його літерою А. До нього підійшов другий (Б) і подав ніж: візьми, у тебе нема чим різати хліб. Селянин поділився хлібом, а ніж залишив у себе – придасться в господарстві. Коваль і селянин обідають – вони задоволені один одним: обидва ситі.

Підійшов третій (В): хочете, затанцюю? Або заспіваю. Або прочитаю молитву. Або навчу пізнавати час за сонцем.

Йому відповіли: усього хочемо – давай нам і пісню, і молитву, і науку. І поділилися хлібом: третій був їм потрібен. Бо сказано: не хлібом єдиним живе людина.

У четвертого (Г) теж не було ні хліба, ні ножа, ні якоїсь іншої речі, яку можна обміняти на хліб. Зате він був сильніший і спритніший від інших. Він вирвав у селянина ніж: віддай торбу з їжею, а як ні – заріжу.

Тепер вони йшли разом, але господарем був четвертий – той, у якого був ніж і була їжа. Прийшли до хатини, і тут кожен почав робити те, до чого звик з дитинства. Селянин орав поле, коваль кував залізо. А той, кому всі вони підкорилися, проголосив себе вождем. Вони самі приносили йому плоди своїх рук. Коли вождеві робилося сумно, він кликав (В): затанцюй чи заспівай. Або розпитай у небесних світил, скільки мені лишилося жити. За розваги вождь кидав своєму дворакові крихти зі свого столу.

Із цих чотирьох типів і сформувалися класи. Форми мінялися, але сутність лишалася та сама, бо **А, Б, В, Г** існували за всіх часів. Це не просто людські характери – це потреби і можливості суспільства.

Прочу звернути увагу на надзвичайно важливу обставину: нікому з них не треба їжі більше, ніж з'їдає одна людина. Чому я фіксую увагу на цьому? Ось чому: тут закладено можливість енергетичного обліку головних економічних процесів. Коротше кажучи, саме на цій фізіологічній константі побудовано «Економічну таблицю» Ф. Кене.

Якби енергетичної рівності не було, не можна було б знайти першооснову, яка організовує і дає змогу відбити в порівняно простій схемі продукування, обіг і відтворення. Але фізіологічна константа існує: кожна людина з'їдає приблизно однакову кількість їжі.

І є в нашому розпорядженні друга константа – соціальна: **А, Б, В, Г**. Маючи два види констант (фізіологічну і соціальну), ми дістаємо можливість будувати універсальну економічну схему, яка лишається справедливою завжди – від первісного суспільства до наших днів.

Проте не слід забувати, що третій клас (держава) складається з двох соціальних типів (**В + Г**). З першого почали розвиватися наука і культура, з другого – державний апарат з його армією, поліцією і т. д. Згадаймо, наприклад, що в Англії і Швеції до цього часу академії наук за традицією називаються королівськими. Тип **В** завжди існував в особі двірського. Блазень, астролог, кріпак-актор чи митець. Він ніколи не зміг виділитися в окремий клас. Ніхто в суспільстві не носив у серці стільки гіркоти й ненависті до тупого властолюбця **Г**, як цей пристрасний, одухотворений мученик. Завжди, за всіх часів він почував себе знедоленим. І так самісінько почуває себе сьогодні, коли пишуться ці рядки.

Саме цей тип робиться каталізатором усіх суспільних процесів. Досягнення і помилки людства – від законів руху небесних тіл до барикад Красної Пресні – все це з'явилося завдяки йому. Але перш ніж приступити до побудови схеми, доводиться відкинути уявлення К. Маркса про класову боротьбу: такої боротьби немає, бо немає в людському суспільстві тих класів, які накинув йому Адам Сміт, що не розумів фізіократів.

Правда, тут потрібне уточнення: класової боротьби немає при капіталізмі. З цього не виходить, що немає боротьби пригноблених проти гнобителів. Така боротьба існує, і вона справедлива. Однак при капіталізмі ця боротьба має моральний, а не класовий характер. Тип **В** завжди боровся і продовжує боротися проти **Г**, але це той самий клас. Робітники борються проти капіталістів, але одні й другі, за Ф. Кене, творять безплідний клас – тобто єдиний промисловий комплекс. Господар фабрики не є держава. Фабрика може перейти до рук трудового колективу, але не до рук держави. Тим часом як сьогодні не

лише комуністи, а й багато соціалістів намагаються перетворити найважливіші галузі економіки на державну власність. Яка сумна омана! З гуманітарного погляду ці люди виглядають якнайкраще: захищають плюралізм, свободу слова і т. ін. При цьому вони не усвідомлюють: тоталітаризм починається з переходу економіки в руки держави. Усі інші його властивості остаточно формуються і закріплюються з часом як кінцева політична надбудова. Головне питання в тому, що не вільно руйнувати капітал – тобто не можна переривати вільний обмін товарів, бо ж це є рух сонячної енергії, тотожний рухові крові в нашому організмі. Коли утворюються тромби – організм гине, бо порушується енергетичний обмін.

В наш час боротьба майже всюди втратила класовий характер. Класовою вона була тоді, коли народ скидав власників землі – поміщиків і царя. Власники, за Кене, справжній клас, це й є феодальна держава. Саме цей тип держави переривав вільний рух вартості, спричиняючи економічні тромби. Боротьба велася за перемогу капіталізму – тобто за вільний енергетичний обмін, який є потребою природи. Само собою зрозуміло, що мова йде про ринкову економіку.

Ми не ставимо собі за мету повчати людей, як їм належить перебудовувати політичне й економічне життя суспільства. Мова йде про те, яка форма економіки відповідає законам природи і яка вступає в непереборну суперечність із цими великими законами. Коли економіка потрапляє до рук держави, закони природи неминуче порушуються. Держава встановлює заробітну платню, визначає ціни і т. ін. Само собою зрозуміло, що вільному рухові вартості у такому разі настає кінець, перемагає волюнтаризм. Так, наприклад, лейбористи націоналізували вугільну промисловість Англії. Заробітну платню шахтарів установлює держава. І от виявилось: шахтарі заробляють менше, ніж конторські службовці. Якби англійський уряд домігся заборони страйків, шахтарі не змогли б усунути цю кричущу несправедливість. Однак до цього питання треба підходити не лише з боку моральних норм: у даному разі руйнується економічний механізм, тобто капітал. Але ж лейбористи не комуністи! Тим часом їхні економічні помилки точно такі, які властиві комуністам. З другого боку, югославські комуністи ставлять в основу економіки громадський капітал. Ринок при цьому не руйнується. На жаль, у Югославії є інша вада: однопартійність.

І все ж ми бачимо: справа не в тому, як називають себе ті чи інші партії (комуністами, соціалістами, лейбористами і т. ін.), справа перш за все в тому, куди вони спрямовують економіку: до рук держави чи до рук народу? Формула політекономії соціалізму, яка ототожнює державне з загальнонародним, – це, звичайно, демагогія.

Мое особисте переконання полягає ось у чому: доки немає гарантій, що економіка не перейде до рук держави, ніяких економічних

перетворень починати не можна. Так, я переконаний, що громадський капітал (він же й комунізм) найбільше відповідає людській природі. І все ж приватний капітал – це величезний крок уперед порівняно з тоталітарними формами економіки. Тоталітаризм – це пережиток феодалізму на промисловій основі. Але за промислової доби він незмірно небезпечніший, ніж за минулих віків.

Належить підкреслити: тільки капіталізм фізіократи вважали природним економічним ладом.

А. Сміт, якого до цього часу високо шанують в Англії, цього всього не розумів, хоч також відстоював капіталізм. Ось класи за А. Смітом: робітники, капіталісти, землевласники.

У цій класифікації ніякої організуючої основи знайти не можемо, бо класи А. Сміта відірвані від енергетичного обміну. Перш за все тут не передбачено клас, який продукує харчування, тобто клас-генератор, який постачає енергію суспільному організмові. Коли нема генератора, звідки взятися енергетичному обмінові? Хто, що і на що буде обмінювати?.. Так воно й було в Англії за часів А. Сміта: грабували колонії, англійські робітники переробляли індійську сировину, а продукти їхньої праці привласнювала верхівка держави. Це ще не був капіталізм, бо він без вільного обміну неможливий. Це був лише імперіалістичний феодалізм, побудований не на вільному обміні товарів, які посиляли з метрополії до колоніальних країн, а на засобах насильства.

Однаке в метрополії створювалася видимість капіталізму: **Б, В, Г** мали гроші, купували колоніальний харч і промислові товари. Ось чому англійська політична економія виключає **А** – початок усіх початків. Цю дійову особу грабували десь за океаном, Сміт і Рікардо не мали потреби замислюватися про торбу з їжею.

Відносно вільний обмін існував тільки в метрополії. У далекого, невидимого **А** ніякої свободи не було: до нього застосовували насильство. Коротше кажучи, такий капіталізм нагадує демократію старогрецьких міст, де рабів взагалі не брали до уваги: вони були на становищі тварин. Навіть Піфагор, пристрасно проповідуючи комуністичні ідеали, жодним словом не згадає про долю рабів¹.

Так з'явилася англійська політекономія, котра всі багатства нації виводила лише з праці. Яка сила живить саму працю, вона не бачила і не хотіла бачити: для неї це було неістотне.

Не змінилася справа і за часів К. Маркса, про що свідчить його стаття «Британське панування в Індії» – відверта апологія колоніалізму. По суті, тільки сьогодні Англія ступила на шлях капіталізму як такого. Ось чому А. Сміт і Д. Рікардо виявилися не вченими, а лише нарисовцями, які намагалися за зовнішнім образом суспільного життя встановити якісь універсальні закономірності. Звідси хибне уявлення про класи.

¹ Див. ч. 1, розділ «Філософія, мораль і релігія».

Правда, розглядаючи й змальовуючи годинника історії, Сміт і Рікардо не пропонували стріляти з гармат по людських фігурах, щоб таким чином поліпшити хід годинника. Вони проповідували загальну терпимість і гармонію суспільних відносин. Цими гуманними мотивами керуються також лейбористи, які, видно, до цього часу стоять на позиціях класичної англійської політекономії. Але тут виступає мораль: якщо існує наукова помилка, містифікатори знайдуться. Досить пригадати трагічний поворот ключа: К. Маркс об'єднав капіталістів і землевласників в один клас – клас буржуазії.

У даній класифікації немає ні грана науки – є лише абсолютно обивательський погляд на явища суспільного життя. Але саме тому, що він обивательський, йому дісталася перемога. Людство було підкорене не наукою, а спритною журналістикою, умінням К. Маркса і Ф. Енгельса писати, видавати, пропагувати.

Що ж ми маємо в результаті? Два ворожих класи, які зовсім нічого не продукують, однаке готові один одного захопити за горло заради взаємного знищення. Адже промислове виробництво – це виробництво уявне, виробництво форми, а не енергії, яка живить суспільний організм.

Тепер повернімося на берег річки, звідки ми починали. Припустімо, селянин раніше, ніж супутники, захотів їсти.

Пішов і забрав торбу з їжею. У тих, що сидять на березі, є лише ніж, але нема їжі. Що ж вони мають робити? Який сенс з того, що Б, В, Г, вирываючи один в одного ніж, почнуть по черзі пхати його в порожні шлунок? Побожний А відслужить за них панахиду і пожуриться, що ці люди були такі дурні.

Ось врешті-решт що мусить статися, якщо застосувати теорію Маркса на практиці. Так, власне, і виглядала наша громадянська війна з її воєнним комунізмом. Тільки НЕП врятував народ від дальшого взаємознищення. Однаке неп – це вже не марксизм. У ньому Ленін виявив ту самостійність думки, забувати про яку ми не маємо права. Справа тут не в особі Леніна. Та й взагалі не в особах – народ, його доля вище тих, кого ми називаємо геніями. Тут ми розглядаємо економічні теорії як такі, досліджуючи їхнє коріння і наслідки. Тому не можна не замислитися над питанням: навіщо Ленінові знадобився НЕП? У самому цьому питанні вже є відповідь.

Що сталося тоді, коли було ліквідовано НЕП, нам добре відомо. Наздогнавши селянина, що пішов з торбою, відібрали всю їжу. Щось з'їли, щось продали на стороні. Опинившись знову без хліба, почали нищити один одного. Так з'явився ГУЛАГ...

Однаке повернімося до Ф. Кене. Адже, по суті, ленінський НЕП був не чим іншим, як поверненням до фізіократів на соціалістичній основі. І хоч Ленін, видно, не помітив, що Маркс також під кінець життя

змушений був до них повернутися, однаке він, Володимир Ілліч, не бувши зашкарублим догматиком, знайшов таку розв'язку економічних проблем, яку підказало саме життя.

Розгляньмо енергетичну рівність класів, продиктовану наявністю двох видів констант: фізіологічної і соціальної. Та рівність, з приводу якої з такою злостивістю висловлюється К. Маркс, коли згадує про Бакуніна, називаючи його нулем: «Його програмою була поверхово на-смикана звідусіль суміш – рівність класів... – стриманість щодо участі у політичному русі»¹.

Бакунін і Маркс, – точнісінько так, як Ф. Кене й А. Сміт, – розмовляли різними мовами і тому не розуміли один одного. Бакунін, як і належить переконаному фізіократові, скептично ставився до політики: від неї багато крові, але мало хліба. Від Махна й до окопників республіканської Іспанії анархісти, яких ми зробили страховищем, повторювали те саме.

Фізична (а потім і моральна) рівність класів впливає з «Економічної таблиці» Ф. Кене, з якою, видно, Бакунін був знайомий. Але класовість при цьому розуміється по-іншому – от у чому справа!..

Класів три – більше їх бути не може. Хоч ми нарахували чотири ді-йових особи, однаке двоє з чотирьох (В, Г) нічого матеріального для обміну не мають – ні їжі, ні будь-яких виробів (сокир, цвяхів і т. ін). Вони удвох з погляду виробництва становлять один клас. Як ми його назвемо – це справа другорядна. Для нас важлива сутність явища, а не термінологія. Ми вже бачили, як небезпечно прив'язуватися до дефініцій – вони самі потім здаються джерелом вартості. Так, власне, й сталося у Маркса.

Один з цих двох (В) все-таки дещо може запропонувати для обміну. Пісня, молитва, уміння читати й писати – це теж чогось варте! Але другий (Г) має тільки силу і жадобу влади. Це його єдиний «товар».

Люди, в яких є для обміну їжа чи промислові вироби, посваритися не можуть: вони потрібні один одному. Інакше стоїть справа з тими, хто може запропонувати суспільству лише владу чи розум. Власне, влади не пропонують – її накидають силою, вважаючи, що вона сама для себе розум...

Усе, що звідси випливає, ми залишимо для роздумів читачеві – йому є над чим замислитись.

Третій клас – це держава. Яка саме держава – залежить від того, що в ній перемагає: сила (Г) чи розум (В).

Тепер уявімо собі, що ми маємо три хлібини, які треба поділити на чотири особи. Саме три, а не чотири – це дуже важливо! Природно, що кожний з чотирьох бажає одержати для себе цілу хлібину.

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Избр. произв. – т. 2, с. 446.

У державі, де існує вільний обмін товарами, цілі хлібини дістануться двом трудівникам (А, Б). Це станеться цілком природно, без втручання ззовні – внаслідок простого обміну. Третю хлібину у тому чи іншому вигляді поділять між собою носії Логосу (В) і носії влади (Г).

Усе це, звичайно, мислиться в русі – система пульсує, прагнучи до хаосу, однак кінцевість вільного обміну впорядковує її, бо насильницьке втручання в економіку заборонене законом. Влада для того й існує, щоб цей природний порядок не порушувався. Само собою зрозуміло, що це є капіталістична система, а не якась інша.

Поки що не будемо заглиблюватися в питання, що діється у кожному з трьох класів: кожний клас виступає як єдиний суб'єкт, що продукує енергію (їжу), зречевлену форму (промислові товари) чи знання, що охороняються законом (Логос + влада).

Хлібороб одну хлібину з'їдає сам, другу передає суб'єктові, який продукує промислові товари.

Тепер запитаємо себе: за яким законом відбувається обмін між хліборобом і ковалем чи міським робітником? Закон досить простий: мені потрібно стільки хліба, скільки я можу з'їсти. Більше не потрібно, менше не можна.

Саме цим і визначається енергетична рівність класів. Те, що одержав селянин в обмін на хліб, саме по собі нічого не варте. Вартість зосереджена в хлібі. Вартість хліба – це його здатність насичувати, відновлювати сили. Робітник (коваль) і далі буде працювати, щоб мати хліб. Селянин також буде працювати, щоб мати хліб для харчування і для обміну на промислові вироби.

Однак вартість цих виробів завжди визначається вартістю хліба – його загальною кількістю. Багато хліба – гроші в ціні, товари дешеві. І навпаки.

Політекономія соціалізму, виходячи з учення К. Маркса, твердить: земля нічого не коштує. На цьому висновку побудовані всі закони нашої країни. А тим часом усе навпаки: тільки земля має вартість, бо вона її продуцент. Без продуктивних сил землі нічого не варта форма, якої набувають мертві мінерали під дією наших рук: залізо лишилося залізом і тоді, коли нас не буде на світі. Те, що ми його плавили, гнули, кували, нічого до нього не додало. Але коли ми хоча б на кілька кілокалорій збагатили землю, тоді можна сказати: ми створили багатство! І навпаки: коли заради промислової й військової могутності ми виснажуємо землю, ми пропасті люди.

Енергетична рівність класів за ринкової економіки диктується тим самим законом природи, який примушує рідину в двох сполучених посудинах триматися на одному рівні – законом збереження.

А що гроші є відбитком енергетичних процесів, то силою адекватності явищ твориться загальний рівень цін. Його ніхто не накидає –

він є закон самої природи. Отож, коли ціни намагається визначити держава, закони природи неминуче порушуються.

Що ж відбувається у третьому класі? Йде боротьба за те, щоб одержати свою пайку хліба. Той, у кого влада, відштовхує того, хто має розум. Останній змушений іти туди, де його нагодують. Заради цього він вигадує хитромудрі удосконалення для промисловості і сільського господарства. Тут він отримує досить хліба й інших корисних речей.

Але що таке інші корисні речі? Колись з'їдений хліб, не більше. Цінуються вони до того часу, доки продукується їжа.

Жоден багатій нічого не забирає з собою до могили, крім власного тіла і труни. Однак він вкладає свої здібності в розвиток економіки і цим корисний суспільству. Йому, як дитині, дозволяють побавитися «багатством», яке фактично не є його багатством, бо він неспроможний ним скористатися. Усе, чим він володіє, по його смерті дістанеться іншим людям. Фактично він бере напрокат. Справжнім багатством є тільки їжа, яку він з'їдає. Та ще, можливо, бензин, що згорає в його авто. Але бензину і їжі він споживає не більше, ніж інші люди.

Ні, він не феодал. Між ним і феодалом різниця полягає в тому, що феодал руйнував комунікації, якими рухається сонячна енергія, а він, капіталіст, сприяє їхньому розвитку.

Тоді як же ставитися до мільйонерів – має їх суспільство терпіти чи вони є класовими ворогами?

Класовими ворогами вони не є, бо немає класу мільйонерів. Це питання моралі, а не класової боротьби. Тут багато могла б зробити релігія.

Та коли існує потреба боротьби – а вона, видно, існує! – то боротися належить так, щоб не зашкодити загальній справі. Це перш за все боротьба внутрішньокласова, бо бідні й багаті є в кожному з трьох класів. При цьому слід пам'ятати: борючися проти капіталістів, не можна боротися проти самого Капіталу!

Боротьба проти Капіталу – це спроба передати його в руки держави. При цьому Капітал негайно гине. Країна на промисловій основі повертається до феодального способу виробництва. А може повернутися навіть до рабовласницького, як це мало місце за сталінських часів. Уявімо собі, що Капітал зруйновано – перемогла Генеральна Рада, створена Марксом і Енгельсом. Але хіба зникає при цьому котрийсь з чотирьох типів, які ми описали? Нічого подібного. Зникає лише вільний обмін – ціни встановлює держава, монополізуючи всі види торгівлі. Сільське господарство пригноблене, земля виснажується, бо ж вона нічого не коштує...

Колишніх феодалів тепер немає. Однак тисячі, десятки тисяч чинowników роблять те, що робили феодали, – не купують, а відбирають

силою. З незчисленної кількості напівголодних наглядців та обліковців виліплюється тисячоликий феодал – держава. Нікому від цього не легше, ніхто не виграє – усі ми опиняємося в якихось титанічних жорнах, які перемелюють наші душі й кості. Класових ворогів немає, кожний з цих чиновників вважає себе трудящим, а не експлуататором. Але ж експлуатація таки існує: народ експлуатує сам себе. Починаєш підозрювати, що цим процесом керують не люди, а якась містична сила, ім'я якій Пітьма.

Та ось що лишається незаперечним: хоч як експлуатувалися б люди, держава від цього не багатіє, а навпаки – прямує до зубожіння. Чому? Тому що експлуатація населення ніколи не збільшує кількості продукowanego хліба. Навпаки: його виробництво неухильно знижується через втрату зацікавлення хліборобством і землею. Зменшується кількість худоби, земля дедалі менше дістає органічних добрив. А без органіки мінеральні добрива мертві. Весняні води й вітри виносять рештки родючого ґрунту в моря й океани. Держава прямує до неминучої загибелі. Ні грізна зброя, ні могутня промисловість їй уже не допоможуть – з-під ніг вислизає земля.

СУТНІСТЬ «ЕКОНОМІЧНОЇ ТАБЛИЦІ»

КОРОТКИЙ ОПИС «ТАБЛИЦІ»

Усі ці процеси годі вивчити і пояснити, доки ми незнайомі з «Економічною таблицею» Ф. Кене.

Щоб упевнитися, якою мірою в нашій країні байдужі до справжнього економічного знання, пропонуємо читачеві відкрити БСЭ т. 20, с. 529–530, видання друге. Читач знайде на цих сторінках короткий опис «Економічної таблиці». Але от яка дивина: хоч би скільки ви докладали зусиль, аби щось зрозуміти з енциклопедичних описів «Таблиці», – однак нічого не зрозумієте! Не зрозумієте тому, що на сторінках БСЭ описується те, чого взагалі немає в «Таблиці», – обіг якихось таємничих 5 мільярдів ліврів. Звідки вони з'являються? Чому їх 5 мільярдів – не більше й не менше?..

Ви знову вдивляєтеся в «Таблицю», але знаходите там зовсім інше – не 5 мільярдів, а всього лише... 1500 ліврів. Різниця ж яка! Ніби вам показали муху, а розповідають про слона. Хоч і хто ви були б – лірик чи фізик, – різниця між тим, що ви бачите, і тим, про що розповідають, робить вас безсилим перед цією «науковою» таємницею. Запідозривши себе в цілковитій бездарності, закриваєте БСЭ, щоб ніколи більше до цих сторінок не повертатися. На цьому й кінчається ваше знайом-

ство з батьком фізичної економії – але далеко не політичної, як урочисто називає Ф. Кене творець «Капіталу».

І все ж належить процитувати опис «Таблиці» з БСЭ, бо зрозумілішого опису за всі роки існування Радянської влади в нашій країні не було видано. Спочатку те, що сляк-так можна зрозуміти:

«Кене ділив суспільство на три класи: 1) продуктивний клас, в якому він помилково об'єднував фермерів-капіталістів і сільських найманих робітників; 2) безплідний клас, до якого він, крім експлуататорів-промисловців і купців, залучав також ремісників і найманих робітників у промисловості;

3) клас власників, до якого він зараховував землевласників і короля».

Звичайно, цього ви також у «Таблиці» не знайдете. У ній ви бачите тільки рух вартості, а не класи. Однак це не повинно бентежити: ліва частина «Таблиці» (виробничі видатки – це продуктивний клас; середня частина (річний дохід) – клас власників; права частина (непродуктивні видатки) – безплідний клас. Для Ф. Кене це само собою зрозуміло. До того ж відсутність класів у їхніх старих назвах робить «Таблицю» інструментом для кожної економічної формації.

Така класифікація ще раз свідчить, що класи, за Кене, – це економічні процеси, а не відповідні категорії людей, які об'єднуються за ценовими ознаками: багаті до багатих, бідні до бідних. Кене не слід дорікати тим, що він, мовляв, не співчував бідним: не про це мова в «Таблиці» і взагалі в його теорії! З таким самим успіхом можна закидати подібний гріх В. Гершелєві, який вивчав зірки.

Автори статті в БСЭ, критикуючи Ф. Кене, ідуть цілковито за Марксом. Він же, Маркс, бачив капітал як процес, а класи – як категорії людей, що відрізняються одна від одної способом життя (буржуазія і пролетаріат).

Навіть цього вистачає, щоб заплутати справу. У Ф. Кене сувора логіка: якщо капітал – процес, то й клас – процес, бо його класи – фізичні органи капіталу. Однак, Маркс, визнаючи капітал фізичним процесом (виробництво додаткової вартості), вводить морально-цензову класовість. Природно, що бідні городяни (пролетаріат) – вже не процес, а живі люди. Так само й буржуазія. І тут руйнується економія як наука: у ній з'являються різноманітні, незіставні поняття, які розривають єдиний логічний ланцюг. Процеси не беруть до рук зброї. Люди, підбурені демагогічною політекономією, хапаються за зброю – і тим самим руйнують природні економічні процеси. Потім, опинившись у кривавому хаосі, вони неспроможні зрозуміти, що, власне, з ними сталося: хотіли зробити краще, а вийшло гірше...

У «Таблиці» Ф. Кене:

Економічна таблиця Франсуа Кене

Розглядаві підлягають: 1) три види витрат, 2) їхнє джерело, 3) їхнє використання, 4) їхній розподіл, 5) їхня продуктивність, 6) їхнє відтворення, 7) їхня взаємодія поміж собою, 8) їхнє відношення до населення, 9) до землеробства, 10) до промисловості, 11) до торгівлі, 12) до загальної маси багатств нації.

Продуктивні витрати, які відносяться до землеробства і т.ін.

Витрати за рахунок доходу, за винятком податків, діляться на витрати продуктивні й непродуктивні

Непродуктивні витрати, які відносяться до промисловості

Щорічні витрати для отримання доходу в 600 ліврів становлять 600 ліврів

Щорічний дохід

Щорічні непродуктивні витрати на промисловість

600 ліврів виробляють

600 ліврів

Вироби сільського господарства

Промислові вироби і т. ін.

Половина надсилається сюди

Половина надсилається сюди

300 л.	відтворюють чистих	300 л.	300 л.
Половина надсилається сюди			
150	відтворюють чистих	150	150
Половина і т. д.			Половина і т. д.
75	відтворюють чистих	75	75
37-10	відтворюють чистих	37-10 су	37-10
18-15	відтворюють чистих	18-15	18-15
9-7-6	відтворюють чистих	9-7-6	9-7-6
4-13-9	відтворюють чистих	4-13-9	4-13-9
2-6-10	відтворюють чистих	2-6-10	2-6-10
1-3-5	відтворюють чистих	1-3-5	1-3-5
0-11-8	відтворюють чистих	0-11-8	0-11-8
0-5-10	відтворюють чистих	0-5-10	0-5-10
0-2-11	відтворюють чистих	0-2-11	0-2-11
0-1-5	відтворюють чистих і т. д.	0-1-5	0-1-5

Відтворено всього 600 ліврів доходу плюс річні витрати в 600 ліврів і відсотки на первісні вкладення хлібороба в 300 ліврів, які земля повертає. Таким чином відтворено 1500 ліврів, включаючи дохід в 600 ліврів, який становить базу розрахунку, за винятком сплаченого податку і витрат, необхідних для його щорічного відтворення і т. д.

Саме в тому полягає значення «Таблиці», що вона дає змогу побачити невидиме. Клас, за Марксом, побачити легко, для цього необов'язково бути видатним мислителем; процес класу, за Кене, побачити надзвичайно важко – для цього треба підвестися над буденним життям, щоб людство в цілому постало перед твоїм зором як пульсуючий орган Всесвіту.

Просимо читача виписати вузлові процеси «Таблиці», які водночас є класами (продуктивний, безплідний, власники). Тепер докінчимо з неясностями стосовно суми ліврів, скільки ж їх – 1500 чи 5 мільярдів?

Справа ось у чому: для внутрішнього механізму «Таблиці» не має значення, які величини в ній діють. Важливо одне: цих величин п'ять, і вони обов'язково рівновеликі. Маркс у «Капіталі» користується варіантом «Таблиці», в якій беруть участь в обігу не 1500 ліврів, а 5 мільярдів. Звичайно, це зручніше: перед нами рухаються рівновеликі одиниці, ніби на магнітному барабані лічильної машини. Варіант, який відтворює БСЭ, сформований інакше: $1/5$ річного продукту становить у ньому 300 ліврів. Отже: $300 \times 5 = 1500$. Тільки й того! Маркс для розрахунку бере цілу країну, Ф. Кене проектує «Таблицю» на окреме господарство. Але й те, й те цілком законне. Якби автори статті пояснили це читачеві, тоді дещо в «Таблиці» Ф. Кене можна було б зрозуміти. Кажу «дещо» тому, що її властивості не вичерпуються обігом, а Маркс далі обігу не пішов. Однак наші академіки від політекономії до того перелякані, що взагалі не бажають будь-що говорити від себе. Та й відвикли вони від цього.

Природно, що у статті про Кене належало подати авторський варіант «Таблиці», а не варіант Маркса. Але тому, що автори статті описувати «Таблицю» бояться (або взагалі її не розуміють), їм довелося механічно переписати з «Капіталу» ті пояснення, які дає Маркс. При цьому вони навіть не потурбувалися про те, щоб звести до відповідності грошові величини. Жениться Петро, а наречену до вівтаря веде Федір.

Із цього видно, на якому рівні перебуває у нас економічна наука.

Ось варіант К. Маркса, яким він користується в «Капіталі»¹:

Продуктивний клас	Клас власників	Безплідний клас
2 млрд.	2 млрд.	1 млрд.
1 млрд.		
1 млрд.		1 млрд.
1 млрд.		1 млрд.
Витрати на щорічні аванси – 2 млрд.		
Всього 5 млрд.		Всього 2 млрд.

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – т. 26, с. 383.

На безглуздості цього варіанту зупинимося далі. Спочатку покажемо те, що Маркс у загальних рисах відтворює правильно. Треба лише пам'ятати, що там, де в Ф. Кене виступають триста ліврів, у Маркса ми бачимо 1 млрд. Читаємо далі в БСЭ:

«До початку процесу обігу клас фермерів сплачує класові землевласників ренту в сумі 2 млрд. ліврів. Сам обіг складається з 5 актів: 1. Клас землевласників купує у класу фермерів засоби харчування на 1 млрд. ліврів, і $1/5$ річного продукту виходить з обігу. 2. Клас землевласників на другий млрд. ліврів одержаної ренти купує у безплідного класу промислові вироби. 3. Клас безплідний на одержаний за свої товари 1 млрд. ліврів купує у класу фермерів продукти харчування. Таким чином до класу фермерів повертається другий млрд. і $2/5$ продукту виходить з обігу. 4. Клас фермерів купує у безплідного класу на 1 млрд. ліврів промислових виробів, що йдуть на відновлення інструментів і матеріалів, вартість яких увійшла у вартість випродукованого річного продукту. 5. Клас безплідний на цей 1 млрд. ліврів купує сировину у класу фермерів. Таким чином, обіг річного продукту забезпечує повернення використаних фондів сільського господарства і промисловості як передумову відновлення продукції».

Сумнів тут викликає п'ятий акт, бо в оригіналі «Таблиці» ми його не бачимо. Маркс багаторазово повертається до даного питання, потім раптом вирішує: це сировина, куплена безплідним класом у фермерів. Але чи так це? Нам здається, що К. Маркс у даному разі помиляється.

Будемо все-таки сподіватися, що з непорозумінням покінчено: тепер читач може скористатися із статей у БСЭ, щоб зорієнтуватися в обігу.

Я змушений застерегти: обіг не головна тема нашого дослідження. Наша тема – продукування енергії прогресу. Через це зосередимо увагу на тому, що стосується продукування.

Повернімося до варіанту Ф. Кене, бо варіант К. Маркса спотворює «Таблицю». Отож характерні особливості, які з першого погляду звертають на себе увагу.

1. «Таблиця» вчить: хліборобство має властивість на кожний вкладений карбованець давати карбованець прибутку. Кожний досвідчений хлібороб погодиться, що Ф. Кене в цьому аж ніяк не помиляється: бо ж хліборобство побудовано на природному прирості живої речовини. У інших галузях економіки природного приросту немає. Саме тому продуцентом загального прибутку нації, держави в цілому є тільки хліборобство. Воно кровотворний орган цивілізації. У «Таблиці» це виглядає так: 600 ліврів творять ще 600 ліврів. Тобто, вклавши в хліборобство 600 ліврів, ми на кінець року одержимо 1200 ліврів. Однаке половина цієї суми є постійним капіталом хліборобства. Вона належить не людям, а самій землі, тому відчуженню не підлягає. Якщо ми її

відберемо, то тим самим знищимо хліборобство. Наступного року ми не лише не дістанемо прибутку – у нас нічого буде їсти, міста почнуть вимирати з голоду.

До постійного капіталу входить хліборобський реманент, їжа для хліборобів і свійських тварин. Купувати щось нове на ці гроші хлібороби не можуть. Коротше кажучи, ця сума здатна підтримувати існування сільського господарства, однак енергія прогресу при цьому не продукується. Земля також поступово виснажується: у хлібороба немає засобів, щоб купувати мінеральні добрива, зупинити ерозію ґрунту і т. ін.

2. Там, де ми бачимо в «Таблиці» річний дохід, міститься держава з її бюрократією, армією, поліцією. Мабуть, це тоталітарна держава, бо весь дохід від землі потрапляє в її розпорядження. Сучасна капіталістична держава володіє тільки частиною доходу. Рядок «за винятком податків» поки що пропустимо, він вимагає окремої розмови. Само собою зрозуміло, що банки, міністерства і військові штаби нічого не продукують. Але держава друкує гроші. Це і є її єдина «продукція». Саме звідси гроші надходять до хліборобства і промисловості. В обмін чиновники отримують продукти сільського господарства і промислові вироби, армія забезпечується зброєю.

3. Промисловість, звичайно, щось продукує, але чи продукує вона вартість? Ні, вартість продукується тільки в хліборобстві, хоч грошові знаки видає держава. Про це ми говорили достатньо, повторювати немає потреби. До того ж сама «Таблиця» найкраще показує, де справжній генератор вартості.

Між промисловістю і хліборобством існує обмін товарами, це показано у «Таблиці» і особливих пояснень не потребує.

Либонь, сказано достатньо, щоб зрозуміти зовнішні властивості «Таблиці». Однак, на наш погляд, вона характеризується глибинними властивостями, які вводять нашу думку в субстанційну природу самого Всесвіту.

Повернімося до попереднього розділу, де ми поділили людські типи за родом їхньої діяльності на А, Б, В, Г. Ми навмисне зробили це раніше, ніж заходилися коло «Таблиці». У читача був час подумати, чи все нами враховано. Тепер поговоримо про інше. Чи випадково Природа закладає в генетичний код саме ті особливості людських характерів, які створюють класи в «Таблиці» Ф. Кене? А ми ж знаємо: одні люди народжуються з потребою віддати всі свої сили хліборобству, інших тягне до молотка і ковадла, треті з дитинства мріють про військовий мундир чи високу державну посаду, четверті обирають для себе мистецтво або науку. Хай нас не дивує назва «клас» у «Таблиці» Ф. Кене – справа не у назвах, а в економічних процесах і духовній сутності самої людини. Усюди є хліборобство, держави, промисловість. Усюди наука

й мистецтво або перебувають в повній залежності від держави, або знаходяться під її опікою. Держава може бути грубим деспотом чи розумним меценатом, однаке поети, митці, вчені завжди перебувають в її сфері. У самостійний клас вони ніколи виділитися не могли.

Той, хто серйозно над цим замислиться, знайде в «Таблиці» Ф. Кене такий закон Природи, який підводить нас до Творця. Кене цього не приховує, навпаки, підкреслює, що його «Таблиця» є закон самого Творця. Природно, що БСЭ обвинувачує за це Кене в ідеалізмі і фідеїзмі.

Поставимо наступне питання: чому класів три? Невже це проста випадковість? Ні, випадковістю це бути не може: класи, як їх розуміє Кене, завжди існували і навряд чи коли перестануть існувати. Якщо припустити, що з часом відіме держава, то однаково її функції буде виконувати якийсь орган – наприклад, ООН або Світова Академія Наук.

На поставлене запитання можна відповісти так: тому їх три, що класи є земним відображенням Святої Трійці. Трохи несподівано, чи не так? Фізиків це пояснення, звичайно, не може задовольнити. Тоді належить відповісти мовою науки: тому що простір тривимірний. А по суті – за винятком самої термінології – це та сама відповідь. Перипатетики, звідки бере свій початок християнство, троїстість природи (тріаду) пояснювали троїстістю простору. Так само до цього питання ставиться й сучасна наука. Звідси висновок: досить одухотворити Всесвіт, тобто побачити його в ролі Суб'єкта, і тоді Свята Трійця перетвориться на об'єктивну реальність. При цьому, звичайно, мається на увазі не іконописне зображення Трійці.

Жити – значить постійно боротися з гравітацією. Сучасна наука твердить, що гравітація – властивість самого простору. Щоб ходити по землі, пересувати вантажі і т. д. , треба мати енергію. Енергію ми одержуємо від Сонця у хлібних злаках. Отже, клас хліборобів – витвір самої Природи. Він споконвіку стоїть в основі земної цивілізації.

Але ми хочемо не лише ходити – ми прагнемо долати простір якнайшоріше. Без техніки це неможливо. Отже, промисловість – також конечна потреба Природи.

Якби в нас були тільки потяги й автомобілі, ми не опанували б третього виміру простору – висоти. І вже, звичайно, ніколи не виїшли б у Космос. Тому Природі потрібні не лише хлібороби і промислові робітники – їй потрібні Жюль Верн, Ціолковський, Корольов. Жюль Верн зобов'язаний написати роман «З гармати на Місяць», щоб навчити людину мріяти. Ціолковський мусить довести, що ця мрія не казка, а реальна можливість. Корольов побудує ракету, яка підійме в космос Гагаріна.

Та ось заковика: чи є доконечною потребою Природи Сталін, який закинув Корольова в тюремну шарашку, де геніальний конструктор

мусив від імені земного людства опанувати третій вимір Всесвіту – космічну висоту? Відомо, що видатних конструкторів Сталін тримав у тюрмі, створивши там для них конструкторські бюро під особистим наглядом Берії.

Держава – це В + Г.

Тип В – Корольов.

Тип Г – Сталін.

Один з них – носій Логосу, другий – потворне втілення влади. Але Природа виділила для них один спільний мільярд. Або, простіше кажучи, одну хлібину – другої їм не дано. Той факт, що за державою в «Таблиці» числиться ніби дві частини річного продукту, – адміністративна умовність. У продуктах сільського господарства споживається одна частина, друга у вигляді грошей мандрує до промисловості.

Легко уявити, скільки Корольову було залишено від сталінського хліба – усього лише тюремну баланду. Тут насправді Святий Дух змушений пробиватися з-під сатанинського гніту.

Класів – три, мільярдів – п'ять. П'ять біблійних хлібин...

Правда це чи пуста вигадка Ф. Кене? Закон Природи чи умовна схема? Від відповіді на ці питання залежить наше ставлення до того «твору» К. Маркса, який він іменує «Економічною таблицею» Ф. Кене. Насправді варіант Маркса дуже далекий від авторського оригіналу. Тільки те в ньому правильне, що одиниць (хлібин) за хліборобством нараховується п'ять, і всі вони рівновеликі.

Але чому ж ми в оригіналі «Таблиці» знаходимо не п'ять, а лише чотири хлібини?

Ось вони:

а) 600 ліvrів – постійний капітал хліборобства.

б) 600 ліvrів – дохід від землі, який фермери змушені сплатити власникам у вигляді ренти.

Таким чином $300 \times 4 = 1200$. Та ще якісь неясні 300 ліvrів, які Ф. Кене називає «відсотками на первісні вклади хлібороба». Земля повертає їх разом із доходом, але ми чомусь їх ніде не бачимо. На них ніхто нічого не купує, вони в обігу не беруть участі.

Можна припустити, що вони знаходять собі місце в рядку: «відпродукують чистих». Але за змістом самої «Таблиці» таке припущення навряд чи буде правильне: гроші, здобуті фермерами за продукти цього року, дадуть прибуток тільки в наступному господарському році – після збирання нового врожаю. У скрині гроші не ростуть – це відомо. Тому рядок «відпродукують чистих» становить ніби рефрен на тему: один карбованець, вкладений у землю, дає карбованець прибутку. Адже, по суті, має бути так: не один карбованець прибутку, а півтора карбованця. І тільки в цьому разі спільний баланс «Таблиці» зійшовся б. Правда, повернення первісних вкладів не прибуток, це також треба мати на увазі.

«Таблиця» Ф. Кене побудована так, що кожен її рядок (від великого до малого і навпаки) повторює загальну закономірність – закономірність від найнижчого рядка до верхнього, де показаний річний доход – 600 ліврів. Заради того, щоб окрема клітина повторювала загальну закономірність, й існують рядки «відпродуковують чистих». При цьому треба мати на увазі: на наступний рік. Отже, в цих рядках ми не знаходимо того, що шукаємо.

Маркс дуже довго працював над п'ятою одиницею, намагаючись з'ясувати, куди ж вона потрапляє. Потім, після тривалих пошуків, які проходять через багато сторінок «Капіталу», він вирішив: безплідний клас купує на цей мільярд сировину у фермерів. Таким чином розшуквана величина, на його думку, потрапляє в промисловість.

Ставши на цьому рішенні, він сміливо вносить поправку в «Таблицю» Ф. Кене: неправильно, мовляв, що за промисловістю не числиться жодної продуктивної одиниці, – їх дві.

Він чомусь нарахував 7 продуктивних одиниць у «Таблиці» (див. його схему), а Ф. Кене твердить, що їх тільки 5. Чия ж правда? Невже автор «Економічної таблиці» не навчився рахувати до 7? Важко в це повірити – тут криється щось інше.

А криється от що: Маркс підносить до абсолюту грошові знаки, а Ф. Кене простежує фізіологію суспільства. Звичайно, промислові робітники не отримували хліба від власників – вони отримували тільки гроші. Хліб на ці гроші вони куплять у фермера. Правий бік «Таблиці» починається сумою 300 ліврів, отриманою від власників, до яких належить і король. Держава відкриває рух вартості – у цьому її головний обов'язок.

Даалі ця сума в процесі обміну з хліборобством дробиться на 150 ліврів, 75 ліврів і т. д. – аж до 1 лівра і 5 су. Одначе треба пам'ятати: це все ті самі 300 ліврів, отриманих від держави. Це загальний бюджет промисловості. Коли взяти й скласти весь правий стовпець – дістане-мо 600 ліврів. Але так робити не можна! На жаль, саме так вчинив Маркс.

[600 ліврів, які держава спрямувала рівними частинами у хліборобство і промисловість, протягом року лишаються тією самою сумою (по 300 ліврів), бо ні обмін товарами, ні праця в промисловості загального прибутку держави не збільшують. Це легко простежити: з 300 ліврів безплідний клас скеровує 150 ліврів у хліборобство, купуючи їжу й сировину. Але рівно стільки ж повертається від хліборобів, що купують промислові товари. Отже, кожний з цих класів лишається при своїх. Доречно поставити таке запитання: чому навіть ті, хто не знає фізіократів, щорічно складають новий бюджет? Якби прибуток визначався не хліборобством, а промисловістю, щорічний бюджет був би не обов'язковий. Тут ясно видно той факт, що

абсолютний дохід ми отримуємо тільки від нового врожаю. Не слід забувати також про те, що базою розрахунків у міжнародній торгівлі є міжнародний урожай. «Таблиця» Ф. Кене описує глобальні закономірності. При цьому скоріше закономірності продукування, ніж обігу.]

Коротше кажучи, промисловість від хліборобства отримує одну частину річного продукту, а не дві, як думає Маркс. Протягом року ця частина споживається повністю: бо ж це хліб, молоко, м'ясо. Сюди входить і сировина, яку Маркс виділяє в самостійну одиницю, наприклад, шкіра і вовна. Тобто все те, що продукує земля.

Отже, промисловість постійного капіталу не має – от у чому справа! Верстати й приміщення – це взагалі не капітал. Або принаймні відносний капітал, але не абсолютний. Зі сказаного раніше це має бути ясно. Капітал є те, що продукує додаткову вартість. А що її здатне продукувати тільки хліборобство, то весь капітал зосереджений у лівій частині «Таблиці». З'їдений хліб – це не капітал. Перероблена вовна ніякого приросту не дає. Вона може дати комусь приріст грошей, але й самі гроші не капітал. Отже, за промисловістю ніяких продуктивних одиниць не числиться. Правда на боці Ф. Кене, а не Маркса. Маркс купив сировину у фермерів на гроші, яких у безплідного класу ніколи не було.

У такому разі куди ж зникає п'ята одиниця? Чому Ф. Кене про неї згадує, а в самій «Таблиці» ми її не бачимо?

Просимо читача запам'ятати таке: книжка ця пишеться заради того, щоб відшукати цю таємничу одиницю, бо саме вона й є енергією прогресу.

Ми вже сказали: 600 ліврів (дві одиниці) – це постійний капітал хліборобства, його відібрати неможливо. Але те, що Ф. Кене називає відсотками на первісні вклади хлібороба, відібрати можна. Земля їх поверне, але звідси ще не випливає, що вони дістаються хліборобові, а не комусь іншому.

Що таке первісні вклади хлібороба? Ці вклади могли робити діди або навіть прадіди наших прадідів. Вони намагалися поліпшити структуру ґрунту і робили це в міру можливості. Нарешті, ці вклади можна приписати самій Природі, коли мова про нові землі. У нащадків можливість поліпшити землю відбирається разом з відсотками на первісні вклади. Земля при цьому виснажується, держава існує за рахунок предків, а також за рахунок нащадків, яких вона позбавляє найпотрібнішого – шматка хліба.

Так завжди поводитися феодальна держава, яку змальовує Ф. Кене в своїй «Таблиці». Саме тому вона була зруйнована буржуазною революцією. Цьому сприяв своїм ученням Ф. Кене, хоч за політичними переконаннями він залишився монархістом.

Кене не міг не бачити, що відсотки на первісні вклади відходять від хліборобства. Одначе його бажання (і його вчення) полягало в тому, що в хліборобстві мусить лишатися $3/5$ річного продукту, а не $2/5$. Він заявляв про це ясно, з великою письменницькою майстерністю. Але коли й хто з власть імущих прислухався до голосу Розуму?

У «Таблиці» ми не бачимо, як і де входить до обігу п'ята одиниця. Маркс «відкриває» те, чого немає. Робить він це не без наміру, про що поговоримо далі. Що ж до батька фізичної економії, то він ніби залишає вільні клітини, які можна заповнити і так, і інакше. Коли в хліборобстві маємо не тільки постійний капітал ($2/5$ річного продукту), але й відсотки на первісні вклади ($1/5$) – держава багатіє, народ живе в достатку, у всіх сферах суспільного життя спостерігається прогрес. Чому? Тому що існує капітал – тільки так він виникає, не інакше. Ось чому в першій частині я стверджував, що ніяка інша економічна формація, крім капіталістичної, абсолютного додаткового продукту виробляти не може. За допомогою витискання енергії з людських м'язів можна деякий час продукувати відносний додатковий продукт – будувати канали, видобувати золото, випускати трактори. Одначе родючість землі таким способом збільшити не можна – навпаки, земля дедалі більше виснажується, загрожуючи народові загальним голодом. А абсолютний додатковий продукт – тільки продукт сільського господарства! Прогресивна економічна формація чи регресивна – це ясно з того, скільки вона продукує хліба. Природа сама підбиває підсумок нашої господарської діяльності. Вона великий суддя, нам лишається тільки вислухати її вирок. Ніякі ідеологічні спекуляції у цій справі не допоможуть. Сказано: легше верблюдаві пролізти крізь вушко голки, ніж грішникові потрапити в царство небесне. І це правда.

Саме тому, що в «Таблиці» лишаються незаповнені клітини, ми не знаходимо в ній $1/5$ річного продукту – ця величина випадає з обігу. Видно, й Ф. Кене не було цілком ясно, куди її належить віднести. У прибутку – не можна: цим було б узаконене пограбування землі державою.

Ми можемо припустити таке: $1/5$ річного продукту лишається в хліборобстві в натуральному вигляді. Необхідний запас зерна на випадок неврожаю. Такі запаси дійсно існували. Одначе вони не збільшувалися, а тільки оновлювалися. І все ж незаперечним лишається головне: ця одиниця мусить лишатися в хліборобстві! За її рахунок збільшується поголів'я худоби, а разом з тим зростає кількість органічних добрив.

Коротше кажучи, селяни дадуть собі раду, що робити з надлишками продовольства. Одначе ми зобов'язані чітко уявити, що надлишки повинні діставатися хліборобові, а не комусь іншому. Тільки тоді можливий прогрес!..

На закінчення кілька слів про волонтаристські тенденції Ф. Кене. Ніхто з нас не безгрішний. Одначе буває гріх і гріх. Волонтаризм Ф. Кене міститься в словах «за вирахуванням податків». Річ у тому, що Ф. Кене пропонував збирати податки тільки з власників землі – тобто з поміщиків і короля. Сенс у цьому був чималий: коли прибуток від землі спочатку потрапляє до них, а потім уже розпливається по всьому суспільству, то тут-таки, на місці, і належить робити всі податкові операції. Одначе разом з теоретичним сенсом було в цьому проекті немало наївної простодушності. Що фактично мусить статися? Ось що: поміщики й король збільшили б орендну платню, та й годі. Таким чином у хліборобстві, як і раніше, лишався б постійний капітал, а 1/5, якої ми шукаємо, забиралася б у вигляді податків на прибуток від землі. Тому даний проект ніколи не був здійснений. До цієї поради Ф. Кене, висловленої в «Таблиці», належить поставитися критично.

Ніяка тоталітарна держава не лишає хліборобові більше, ніж вимагає цього постійний капітал. Отже, ніяка тоталітарна держава нездатна продукувати абсолютний додатковий продукт й абсолютну додаткову вартість – енергію прогресу. Вона з усією неминучістю лишається регресивною. Усвідомлюють це можновладці чи не усвідомлюють – наслідок один: загибель держави, голод, ріки крові. Але все ж, коли правителі це усвідомлюють, можливий безкровний вихід – як це, наприклад, мало місце в 1861 році, коли царська Росія, скасувавши кріпацтво, стала на шлях капіталістичного розвитку.

Природі байдуже, хто відбирає від продуцента надлишки продовольства – малочисельні феодали чи багаточисельна бюрократія, яка в загальній масі живе не ліпше від робітників і хліборобів. Кінцевий результат той самий: п'ята одиниця, яка повинна лишатися в хліборобстві, потрапляє туди, де новою енергією вона збагачуватися не може.

Уявімо собі таке. В автомашині є акумулятор і є генератор. Це відомо кожному. Якщо непомітно для нас відключається генератор, можна їхати на самому акумуляторі. Але настане час, коли ми витратимо всю нагромаджену в акумуляторі енергію – і тоді машина зупиниться.

Це навіть не порівняння, а той самий процес: ґрунт – сонячний акумулятор, держава – водій, хліборобство – генератор енергії. Коли держава рік у рік відбирає від хлібороба надлишки продовольства, то тим самим вона відключає генератор – усі ми їдемо на акумуляторі, який не заряджається. З цього прикладу має бути зрозумілим, що нас чекає попереду. Але куди ми вийдемо з нашої машини, коли не лишиться землі під ногами? Хто нас забезпечить новою землею?

Так, за свідченням Ф. Кене, загинула Римська імперія. Так гинули всі попередні цивілізації. Ось чому виникає думка, що ці великі закони природи були відомі стародавнім філософам і знайшли свій вияв у релігійній символіці (наприклад, п'ять хлібин Ісуса Христа).

Сьогодні в нашій країні можна говорити про те, що ми наближаємося до економічної рівності: за деякими винятками, міський чиновник у нас навіть менше забезпечений, ніж робітник чи колгоспний механізатор. Виняток становлять люди, які посідають високі державні чи партійні посади. Але загалом навіть їхній заробіток не перевищує заробітку американського інженера чи будівельного робітника. Щодо заробітку американського лікаря, то він недосяжний навіть для членів Політбюро. Коли враховувати нечисленність цієї верхньої категорії, то дійсно можна говорити про досягнення якогось суспільного ідеалу. Але який оманливий цей ідеал! Людина, яка не орієнтується в економічних законах, бачить лише зовнішній бік дійсності. Через це багато радянських людей задоволені своїм становищем. І все ж у народі шумує глухе невдоволення: щось не так! Справді: доки у нашій країні буде проблемою хліб, молоко, м'ясо? Бо ж ніде в розвинених країнах це вже з давніх-давен не проблема! Коротше кажучи, ми почали помічати, що *мотор* працює з перебоями – в акумуляторі лишилося мало енергії...

Західні критики помиляються, коли роблять наголос на класовій нерівності в нашій країні: заперечуючи марксизм, вони, по суті, сприймають ті критерії оцінок, які становлять сутність цього вчення. Критерії ці можна без вагання назвати буржуазними у повному розумінні цього слова.

На жаль, діагноз нашої хвороби набагато гірший: класової нерівності в нас немає, зате рівність досягається такою ціною, що весь народ разом прямує до катастрофи.

За феодалізму було ясно, кого скидати. Наш соціалізм, який виріс з надр феодалізму, такої ясності не має: феодал начебто перетворився на тисячі дрібних чиновників. По суті, кожний третій у нас чиновник. Кого ж скидати – самих себе? Лишається один вихід: взявши за керівництво закони природи, організовано перебудувати економічне життя суспільства. «Капіталізм, який буває за комунізму», – ось що має стати метою перебудови.

Сьогодні наші керівники нібито почали розуміти фізіократів: у сільське господарство поспіхом перекидаються величезні суми державних грошей. Але ж це лише гроші, а не надлишки продовольства – тобто не енергія! Грошей ніхто не їсть – ні люди, ні корови, ні коні. Селянин (коли таке бувало?) змушений їхати до міста, щоб купити там кілька буханців хліба, випеченого з американської пшениці. А пшениця купується за золото, нафту, газ – тобто ми проїдаємо те, що належить не нам, а нашим нащадкам. Проїдаємо майбутнє. Невже й до цього можна звикнути?!

Ні, все це поки що дуже далеко від справжнього розуміння законів природи. Наша економіка тільки тоді повернеться в їхнє первісне річище, коли держава взагалі відмовиться від обов'язку годувати народ:

хай народ сам себе годує. Не треба про нього дбати – він зуміє сам подбати про себе. Як він це буде робити – йому відомо ліпше, ніж державі. У держави повинна бути інша турбота: стежити за тим, щоб ніхто не утискував хліборобів. Вони повинні вільно розпоряджатися надлишками продовольства. Заради цього й існує держава. Але ніяк не заради того, щоб перебирати на себе обов'язки годувальника.

На жаль, наша держава до цього часу робить те, що вона робила за часів воєнного комунізму. НЕП відкинута як щось тимчасове, перехідне. І в цьому наша корінна економічна помилка!

У нас є міцна керівна сила – Комуністична партія. Вона не раз доводила, що здатна повести народ на великі подвиги. Так, наприклад, було за часів війни. Та лихо в тому, що норми воєнного часу, коли дискусії були недоречними, закріпилися в партійному житті на довгі часи. Коли так буде тривати, тоді нас може врятувати тільки чудо. Або взагалі ніщо не врятує.

Але ж хочеться вірити, що ніхто з нас не є ворогом власних дітей та онуків. Саме тому є надія, що Розум переможе. Акумулятор ще не до кінця вичерпаний. Нам треба зупинитися й подумати, що робити далі. Одне тут не підходить приказка: ліпше пізно, ніж ніколи. Коли буде занадто пізно – ми підемо на брухт!..

Наш народ звик жити за формулою, яку висміяв В. Маяковський: «Нам думати нема чого – хай думають вожді». Але земля в нас одна – і для вождів, і для рядових громадян. До того ж діти вождів не обов'язково будуть вождями, навіть навпаки: деякі з них сьогодні стали широко відомими дисидентами. Ось чому заборона думки, заборона вільного слова – це найтяжчий злочин перед землею, перед людьми, перед сучасним і майбутнім людства.

ПІДРОБКА НА ПІДРОБЦІ

У «Капіталі» Маркса ми знаходимо «Таблицю», спотворену до невпізнання. Важко зрозуміти, за яким правом К. Маркс творить свій власний варіант «Таблиці», навіть натяком не згадуючи про це.

Мушу зізнатися: я спочатку поставився з повним довір'ям до варіанту К. Маркса, припускаючи, що він нічим не відрізняється від оригіналу. Тільки з допомогою А. Д. Сахарова й В. Ф. Турчина утямив, що з цим варіантом щось негаразд. Ми багато часу витратили на пошуки в ньому фізичного сенсу, але його так і не вдалося знайти. У мене на той час було власне «відкриття». Я бачив помилки «Таблиці», але приписував їх самому Ф. Кене. І лише тоді, коли порівняв варіант К. Маркса з оригіналом, мені стало зрозуміло, що справа тут не в Кене. Щодо мого «відкриття», то його негайно довелося поховати. Сумно було, але що

вдієш? Воно відіграло лише ту роль, що допомогло мені глибше зрозуміти закономірності «Таблиці».

Що впадає в око з першого погляду? Те, що у варіанті Маркса взагалі немає капіталу, тобто немає продукування чистого продукту. Усе в цій схемі обертається по колу: продукування, обіг, відтворення. Але відтворюється не більше, ніж споживається. Отже, мова йде не про продукування в тому значенні, як розуміли його фізіократи, а про продукування в розумінні К. Маркса: нічого до людської праці природа не додає – праця продукує працю, та й годі. Грунт, Сонце ніякої додаткової енергії продукувати не можуть: що є в наших м'язах, те й наше. Висновок: рента – це перетворена на продукти хліборобства праця, яка потім перетворюється на гроші. Звідси бере початок публіцистична пристрасть, яка так грізно гримить у «Маніфесті».

І знову доводиться запитувати себе: невже це лише помилка? Та ні, не може бути! Маркс же визнає природний приріст живої речовини. Якщо визнається приріст, то як можна не визнавати, що земля не машина? Машина, переробивши 10 кг металу, повертає стільки ж кілограмів виробів за вирахуванням відходів. Але в хліборобстві все по-іншому: одне зерно пшениці здатне повернути 30 зерен. З цього виходить: перепускаючи багатства нації (а вони завжди тільки енергія!) через хліборобство, ми дістаємо приріст національних багатств. Не замкнене коло, а прогрес!

Досить побіжно глянути на «Таблицю» в її авторському варіанті – і ми неозброєним оком побачимо, що вона відрізняється від мертвої схеми К. Маркса: вона показує процес приросту багатства, який відбувається в хліборобстві.

«Таблиця» Ф. Кене – справжнє дерево життя, що шумує живим життям під живим Сонцем. Схема К. Маркса * – те саме дерево, але його зростання штучно припинене. На нього ніби впала величезна кам'яна брила, зігнувши його стовбур. Тепер його гілля росте вниз – воно скоро зростеться з корінням. Якби це було можливе, соки продовжували б рухатися в замкненому колі, і тоді ми мали б вічний двигун. Але вічним двигуном є тільки сам Всесвіт – і ніщо, окремо взяте в ньому. Отже, дерево життя, зображене К. Марксом, приречене на загибель. Воно нізвідки не отримує притоку енергії, по суті, воно відрізане від Сонця, від Всесвіту...

Повернімося до оригіналу. Простежуючи рух вартості знизу вгору, ми бачимо, як з 1 су твориться 2 су і т. д., аж до тих 600 ліврів, які творять річний прибуток.

Ось ми кинули зерно в землю. Воно може зійти або загинути – залежно від умов. Тому кинуте зерно не має вартості – це наші витрати.

* За браком першоджерел тут пізніший варіант «Таблиці» Ф. Кене приписано К. Марксові. Про цю помилку розповідається в статті «Формула енергії прогресу як світова константа» (Автор).

Коли зерно зійшло, воно відразу ж починає продукувати вартість. Спочатку вона дуже мала, як і сама прорість. Згодувавши ранню прорість худобі, ми, звичайно, щось там одержимо – молоко, м'ясо, вовну, шкіру. Одначе в цьому разі вартість буде виражена не в ліврах, а тільки в су. Природно, що ми не виправдаємо витрат. Та коли ми дочекаємося повної зрілості злаків – дістанемо річний дохід. Земля не тільки виправдає витрати, а й принесе нам нову вартість – додаткову. Або чистий продукт, як каже Ф. Кене.

[Коли Маркс пише, що безплідний клас купує сировину у фермерів, – це правда. Одначе неправда, що вартість сировини виходить за межі тих 300 ліврів, які безплідний клас отримує від власників. У ці 300 ліврів входять усі продукти землі. Кене це окремо зауважує написом над лівою частиною «Таблиці»: «Продукти сільського господарства»].

Усе це просто і ясно. І головне: досить виїхати за місто, щоб дістати підтвердження теорії Ф. Кене в неозорих масштабах. Здавалося б, немає ніякої можливості її перекутати.

Тепер повернімося до варіанту К. Маркса. Чи бачимо ми тут процес приросту? Про нього немає й згадки.

Маркс уяснив тільки рівність величин, які беруть участь у «Таблиці»: те, що в Кене становить 300 ліврів, у К. Маркса становить 1 мільярд. Цю надзвичайно важливу якість «Таблиці» він схопив правильно, хоч і не ставить перед собою питання: чому це так?

Я не вважаю, що моя відповідь на це питання є повною, – я просто вірю, що земне людство, передаючи цей закон з одного століття в друге, помилятися не могло. Формула ця перевірена на трагічному досвіді наших предків, які перетворили родючі землі на пустелі. Предки вірили, що вони продовжують власне життя в нащадках, – і тому зробили все можливе, щоб передати нам грізне попередження: обережно – смертельно!

Містика Числа – насправді не містика, а закон природи. У всіх вимірах простору (а їх три) ми витрачаємо стільки енергії, скільки споживаємо. Не більше й не менше. Простір сам породжує рівність величин, які ми спостерігаємо в «Таблиці». Безплідний клас не може випродувати більше вартості, ніж одержує від фермерів, і в цьому вся справа.

Словом, це є велика кібернетика самого Всесвіту, яку Ф. Кене називає природним порядком. Земна куля виступає в ролі магнітного барабана, а ми, люди, тільки елементарні частинки, які мають суворо визначені канали руху. Історична доля народів вирішується за принципом: або – або.

Марксові здається непотрібним і позбавленим смислу процес приросту. Зрештою, не здається: завдання саме в тому й полягає, щоб при-

брати приріст. Він сам пояснив, для чого це потрібно: «Потрібне заперечення абсолютної земельної ренти».

Коли це не містифікація – тоді що ж? Як назвати цю немислиму підробку? Адже Маркс ніде не зауважує, що перед нами його власний варіант «Таблиці». Тут до такої міри потоптане авторське право, що немає слів для найменування цього акту.

Підробка здійснюється саме так, як ми її зображували: на театральному схилинні перед геніальністю Ф. Кене. К. Маркс пише, що Ф. Кене вдалося охопити відтворення «...в одній «Таблиці», яка фактично складається лише з п'яти ліній, що зв'язують шість вихідних пунктів чи пунктів повернення. Ця спроба... була у найвищій мірі геніальною ідеєю, незаперечно найгеніальнішою з усіх, які взагалі висунула до цього часу політична економія». *(До речі, ми вже з'ясували, що в «Таблиці» немає п'ятої лінії, п'яту приписав сам Маркс неіснуючою купівлею сировини за неіснуючі гроші).*

Тут Маркс стає на коліна не перед Кене, а перед самим собою, тобто перед власною підробкою! У Маркса ніщо не росте. Це ясно як з самої «Таблиці» в його варіанті, так і з його опису. Він описує зовсім не те, що відбувається в Кене й у живій реальності, він описує фальшиву схему, якою підмінює «Економічну таблицю» Ф. Кене. Підробка маскується словесним феєрверком, який він влаштовує во ім'я Отця, але без Святого Духа, тобто без духу і змісту самого оригіналу: і дух, і зміст знищуються возвеличенням «заслуг», які насправді є вадю. Але читач вірить: такий він і є, цей Франсуа Кене. Читачеві навіть не спаде на думку, що Маркс пристосував його «Таблицю» для власного вжитку: пристосував, щоб знищити! Й одночасно утвердити власні ідеї.*

Збиваючись, кидаючи це заняття і беручись за нього знову, К. Маркс описує зовнішню видимість «Таблиці». Далі обігу він у цих описах не йде, та й не може піти: тоді йому довелося б говорити про справжнє продукування й відпродукування, а саме цю якість «Таблиці» він прагне затуманити.

Складається враження: Маркс розраховує на те, що фізіократів забули – вони давно переможені англійською політекономією. Але обійти їх повною мовчанкою не можна, адже Маркс робить огляд історії політекономії в цілому, «кожному воздаючи за його заслугами».

Лишається одне: препарувати фізіократів таким чином, щоб вони працювали на «Капітал». Після цього можна й не шкодувати похвал: якщо такий геніальний той, чий помилки ти викриваєш, що ж мають думати про тебе самого?..

* Підробка справді є. Маркс приписує дві продуктивні одиниці промисловому класові, але хибний варіант «Таблиці» належить самому Ф. Кене. Детальніше про це йдеться в статті «Енергія прогресу як світова константа».

Проте вчення Ф. Кене (воістину сонячне!) в інтерпретації К. Маркса втрачає свою геніальну простоту, перетворюючись на щось викопне: зовсім чуже для сучасників і нащадків, воно робиться мертвим.

Та ось Маркс якось упорався з цим завданням. Що ж він робить далі? Він показує, що всі одиниці в «Таблиці» Ф. Кене рівною мірою продуктивні. Це так. У цьому його цілковита правда. Але у Ф. Кене цих одиниць тільки п'ять, і всі вони числяться за хліборобством. За такого стану речей безплідний клас дійсно лишається безплідним, тобто промисловість нічого не продукує, крім форми. Справжню вартість (а не вартість позірну) продукує тільки земля. Якщо загине ґрунт – неминуче загинуть і гроші, які він щорічно творить. Безплідний клас без хліборобства не диспонує ніякою вартістю.

І тут Маркс вчиняє другу підробку: приписує безплідному класові 2 мільярди. Він їх знаходить не у Ф. Кене – там їх немає! – а в своїй власній схемі, яку видає за «Таблицю» самого Ф. Кене.

Ні, ви подумайте, до чого дійшло: Маркс нагороджує суспільство двома неіснуючими мільярдами! Коли повернутися до оригіналу, це буде 600 ліврів. Ще один річний дохід, якого Ф. Кене в своєму власному творі чомусь «не зауважив». Оце дописка – подвоєння доходу за рахунок нуля!

Так Маркс, блискавично кинувши дві кісточки на рахівниці, розправляється з теорією Ф. Кене: мовляв, неправда, що безплідний клас не має ніякої вартості – у нього є 2 мільярди. При цьому додає: це впливає з самої «Таблиці»...¹

Небагато, зовсім небагато потрібно К. Марксові, щоб виправдати захоплення влади арміями пролетарів, які потім будуть перетворені на те, на що їх перетворив Сталін, скориставшись «відкриттями» велемудрого автора «Капіталу». І коли припустити, що Вознесенському дійсно вдалося все це розкопати (о-о, це діло нелегке!), що ж лишалося робити Сталіну? Він скористався тією порадою, яку на всі випадки життя дав Ф. Енгельс: розстрілюй не замислюючись, це цілком морально.

Так формується ця «наука» – вся вона тримається на тому, що фізіократів поховали й забули. І ще на тому, що людям властиво вірити: ніякі закони природи над суспільством не мають влади. Людина – це звучить гордо! Вона – вінець природи й її господар. Слова голосні, гучні, а які їхні наслідки? Про це розповів О. Солженіцин.

Ми повинні глибоко замислитися над тим фактом, який щойно розглянули: уся додаткова вартість, яку розглядає К. Маркс у «Капіталі», звичайна приписка! Її немає й ніколи не було. Зосередьтеся на «Таблиці» Ф. Кене в оригіналі. Виявивши математичні знання першокласника (він же вмів рахувати до 7), ви самі упевнитесь в цьому.

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения, т. 26, с. 384.

Отже, «Капітал» – твір міфічний, він не має жодної форми реальності. Але який моторошний міф!..

Мені важко повірити в те, що я бачу на власні очі. Адже за такі приписки належить судити. А тут відбувається протилежне: судить і розстрілює той, хто вчинив злочин. Що ж ти еси, марксизме?! Адже у К. Маркса це не проста приписка – за нею стоїть цілий світогляд. Виявляється, і його, світогляд, можна виробляти (так у нас і кажуть!) на двійці, яка вписана в «Таблицю» зовсім довільно – без найменшого обґрунтування. І, звичайно, всупереч волі її автора, бо ж це робилося через сто років після Кене.

Зміст «Таблиці» Ф. Кене саме в тому й полягає, що в ній обертається п'ять продуктивних одиниць ($300 \times 5 = 1500$), а не сім, тобто безплідний клас не має жодної продуктивної одиниці. Ось чому цей клас так і називається – безплідний.

Коли не говорити про приписку, то в принципі можна поведистися так, як повівся Маркс: замінити гроші в «Таблиці» Ф. Кене абстрактними одиницями. Можна тому, що всі одиниці в ній дійсно рівновеликі. Чи це су, ліври або долари – не має значення. Важливо лише те, що це є енергія, яка починає свій рух від пророслого зерна до врожаю в коморі. Хай Ф. Кене ще не усвідомлює, що це енергія Сонця, – на його думку, це лише продукт самої землі, що має здатність помножувати багатство. С. Подолинський потім істотно доповнив Ф. Кене. Однак динаміка «Економічної таблиці» від цього не зміниться, «Таблиця» лише дістане нову прив'язку. Вона тепер не лише відбиток продуктивних сил землі – вона робиться дзеркалом Космосу, його земним екраном, на якому розвивається сонячне дійство, її значення зростає – зростає незмірно – однак ми не можемо нічого в ній змінити. Вона має тільки одного автора – другого ніколи не буде, бо «Таблиця» Ф. Кене реконструкції не потребує. А коли й треба в ній щось уточнити, то лише роль незаповнених клітин, в яких містяться відсотки на первісні вклади хлібороба. Технічно це здійснити не важко, але як важко домогтися, щоб ці відсотки завжди і всюди лишалися в руках хлібороба!..

Треба пам'ятати таке: замінюючи гроші в «Таблиці» абстрактними одиницями (як це робить Маркс), ми не відбиваємо процесу в цілому, а беремо його кінцевий результат – річний продукт. Піддаючи його аналізу, ми простежуємо, який він здійснює рух в суспільному організмі. Саме в тому й полягає перша підробка Маркса, що він про це не згадує і не повідомляє. Коментатори називають підробку «деякими скороченнями». Скромно сказано!¹

При такій згадці (вона вкрай потрібна) ми маємо право відобразити рух річного продукту в абстрактних мільярдах, чи навіть у безрозмірних

¹ Там само. – с. 447.

одиницях, бо гроші, по суті, безрозмірні. Тому що гроші безрозмірні, вони робляться загальною мірою всіх видів енергії, якими володіє суспільство.

Проте це буде не сама «Таблиця» – так само, як кошик, наповнений яблуками, не є деревом, а елеватор не є полем.

Обумовивши це, ми дістаємо право перейти до аналізу річного продукту. 1500 ліврів розпадаються на п'ять рівних частин по 300 ліврів. Якби за безплідним класом справді можна було визнати те, чим «винагороджує» його К. Маркс, тоді сукупний річний продукт мав би становити 2100 ліврів.

Але справа не в загальній сумі грошей – вона може бути якою завгодно. Справа в кількості складових частин річного продукту в їхньому безрозмірному вигляді: скільки їх – 5 чи 7?

Припустимо, все, що виробила промисловість Франції, продали Америці. Звіди привезли хліб, м'ясо, масло. Тоді, звичайно, додається 2 одиниці – у Франції їх виявиться не 5, а 7. Та, по-перше, мова йде не про таке «виробництво», а про виробництво як явище природи взагалі, тобто про виробництво у глобальних масштабах. А по-друге, навіряд чи щось подібне можливе. Тільки Англія і Японія, що не мають достатньої кількості землі, обмінюють свої промислові вироби на продукти сільського господарства не в себе вдома, а за кордоном. Але хіба це усуває закон природи? Тут треба просто враховувати вихід тих самих економічних процесів на міжнародну арену.

Можна припустити, що Ф. Кене помилився – він же людина, а не Бог, – але в такому разі К. Маркс зобов'язаний був не просто приписати дві одиниці, а включити їх у процес і показати, звідки вони з'являються, як беруть участь в обігу і відпродукуванні. Нічого цього немає! Є механічна приписка – без пояснень, без спроб ввести приписане в загальний рух вартості.

Отже, доводиться відкинути те, чого немає. Само собою зрозуміло, що цією дією ми відкидаємо «Капітал» у цілому, бо ж він (за винятком останньої сторінки) має в «субстанції» грубу підробку. Ця підробка й робиться для Маркса «суспільною субстанцією»!

Можливо, формули К. Маркса відповідають зовнішній видимості явищ, тобто з бухгалтерського погляду справедливі. Існують верстати, фабричні приміщення, сировина, люди, що на верстатах працюють. Коротше кажучи, існує промисловість (безплідний клас). Віконце каси годує людину, бо ж тут у простягнену руку робітника чи інженера касир вкладає те, заради чого людина працює, – гроші. Але в тому й полягає завдання справжньої науки, щоб відповісти на корінне питання: що таке гроші? Яка їхня субстанція?..

Коли замість відповіді на це питання ми знаходимо підробку, то робимо висновки про ту «науку», яку створив К. Маркс. Він бачить капі-

тал там, де його немає і не може бути: у промисловості. Але раніше треба дійти до того, щоб один цвях з самого себе міг народити бодай 2–3 цвяхи, а тоді вже говорити про промисловий капітал. Поки цього немає – немає й промислового капіталу, бо промисловість не продукує живого, зростаючого.

У першій частині я говорив: незважаючи на помилки, Маркс заслуговує на пошану. Заслуговує саме тому, що набрався мужності переглянути свою теорію: написав останню сторінку «Капіталу», поставився схвально до ідеї С. Подолинського.

Що ж, якоюсь мірою це міняє справу: кожен грішник, який покався, заслуговує на пошану. Але ось питання: чи всі земні грішники заслуговують на це?..

СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ КАПІТАЛУ

«Капітал» К. Маркса – взагалі не капітал. Не капітал тому, що описує уявне продукування. Продукування форми, але не енергії, яка живить суспільний організм. Повернувшись на берег річки, де ми зустріли А, Б, В, Г, побачимо це ясніше: ніж, виготовлений ковалем, джерелом енергії не є. Ковадло, молот і т. д. також ніякої енергії не продукують. Джерелом енергії лишається торба з хлібом – і нічого більше. Правда, джерелом енергії можна визнати також вугілля в горні – без нього продукування форми або дуже буде утруднене, або зовсім не відбудеться. Але для того, щоб видобути вугілля, треба поспідати, – вугілля неістівне. До того ж, як відомо, вугілля не росте. Тому всі види енергії минулих епох, які дає фотосинтез, лишаються за межами «Економічної таблиці».

Видобування енергії з земних надр взагалі не є продукуванням, нова енергія при цьому не продукується: навпаки, витрачається стара, яку отримала земна куля від Сонця багато років тому. Вона, ця енергія, являє собою основу для безплідного класу. Звичайно, у вигляді мінеральних добрив, бензину для машин і т. д. видобута з-під землі енергія потрапляє в хліборобство, нарощуючи його продуктивні можливості.

Можливості хліборобства нарощуються коштом безплідного класу ще й тому, що в сільському господарстві лишається менше людей і менше робочої худоби. В основному це тепер не робоча худоба, а м'ясо-молочна.

Таким чином нафта й вугілля, беручи участь у сільськогосподарських роботах, переробляються на їжу. Адже ясно: чим більше живої сили в хліборобстві (люди і тварини), тим більше продуктів сільського господарства споживається натурою. І навпаки.

Мотори замінюють м'язову енергію живих організмів. Худоба тепер відіграє ту саму роль, що вона виконувала у народів, які жили з тваринництва. Орють, сіють, збирають врожай машини – людей на полях не більше, ніж пастухів у степах Монголії. Але загальна кількість енергії, яку зв'язує фотосинтез, виростає і множить, бо ж два способи ведення господарства (тваринницький і хліборобський) зливаються в одне.

Коли порівняти міський дім з монгольською юртою, то вона, юрта, замість однієї родини тепер спроможна вмістити і прогодувати сотні родин, які, так само, як і монгольська родина, не продукують ренти. Але вони, сучасні городяни, на відміну від кочових племен, зуміли видобути з глибин землі приспану там енергію, змусивши її працювати на себе і на фотосинтез. У цьому їхня перевага.

Якщо не буде знайдено нових джерел енергії – вічних, невичерпних! – уся наша казкова могутність перетвориться на ніщо. Юрта знову набуде попередніх розмірів. Або принаймні вона лишиться сільською хатою. Мільйони (чи навіть мільярди) залишаться без їжі...

Ось чому немає помилки в тому, що «Економічна таблиця» враховує тільки один вид енергії – енергію сучасного фотосинтезу, але не фотосинтезу минулих епох.

Нам простіше буде зрозуміти «Економічну таблицю» Ф. Кене та її складові частини, коли уявити собі такий образ: перед нами 5 одиниць річного продукту (300 ліврів – одна п'ята). 2 з них – це солома, яку можна згодувати худобі, 3 – це хліб. Щоб не повторюватися, можна повернутися на ті сторінки, де ми ділили три хлібини на А, Б, В, Г – розподіл там описано.

Солому нікуди відправити не можна – вона може бути перероблена на молоко і м'ясо тільки в межах сільського господарства. Молоко і м'ясо можуть бути продані, хлібороб дістане гроші. Але це вже обіг, який ми не маємо змоги докладно вивчати, – ми мусимо зосередити увагу на виробництві.

Загальний сенс такий: соломі відібрати не можна – вона завжди лишається у сільському господарстві. Це означає, що у хлібороба, в гіршому разі, завжди є 2 одиниці з 5. Корова, телиця, вівця – словом, якось прохарчуватися можна. Природа в соломі ніби створила гарантію, щоб сільське господарство не можна було зруйнувати остаточно.

Хліб відібрати легко. Уся справа в тому, скільки його відбирають. Від цього залежить, в якому напрямі рухається суспільство: шляхом прогресу чи регресу.

Коли ми уважно вдивимось в «Таблицю», то побачимо таку картину: крім двох одиниць, які хлібороб одержує за рахунок соломи, він ще може одержати одну цілу хлібину (1/5 річного продукту). Мова йде про відсотки на первісні вклади хлібороба. Про це ми вже говорили. Одна-

че не треба боятися повторень – у даному разі вони не зайві. У «Таблиці» це виражене в ліврах:

а) 600 – видатки хлібороба, які земля повертає;

б) 300 – відсотки на первісні вклади хлібороба, які земля також повертає.

Видатки хлібороба – це і є дві одиниці, які ми приписали соломі. Нам зручніше використовувати такий образ, бо ж ясно: на солону ніхто не зазіхатиме. Але цілком можливо, що це не тільки образ.

Щоб наші багатства постійно зростали, треба більшу частину річного продукту пропускати через хліборобство, бо ж ніде, крім хліборобства, цей продукт не збагачується новою енергією. В інших сферах суспільства це лише видаток. Видаток на озброєння, комфорт, на респектабельність і т. ін.

При правильному розподілі річного продукту це виглядає так:

А – 3 частини (хліборобство);

Б – 1 частина (промисловість);

В + Г – 1 частина (держава).

Таким чином у селянина лишається солома й одна хлібина, два інших класи одержують по одній хлібині.

При такому розподілі енергія прогресу продукується! Це вкрай важливо: енергія прогресу – наша мета. Суспільство в цілому стає генератором, який продукує енергію прогресу. Але, звичайно, справжній генератор міститься в лівій частині «Таблиці».

На жаль, ці умови не завжди виконуються – і тоді суспільство переходить на життя коштом пограбування землі. Так назріває катастрофа, яка кінчається великою кров'ю. А за нашого часу може закінчитися загибеллю цивілізації.

Спробуємо все це дослідити. Отож переходимо на абстрактні (безрозмірні) одиниці, припускаючи, що це може розкрити рушійну пружину того годинника історії, по якому Маркс і Енгельс закликали стріляти з гармат. Тепер спотворений годинник доводиться ремонтувати. Чи впораємося ми з цим завданням? У кожному разі треба раніше вивчити механізм, інакше про ремонт не може бути й мови.

Перш за все запитаємо себе: що ми називаємо річним сукупним продуктом? Видно, більшість скаже: все, що протягом року продукує нація.

Але чи так це? Наведемо такий приклад. Детройт задихається сьогодні від сотень тисяч автомобілів, яких ніхто не хоче купувати – араби не дають нафти. Належать ці автомобілі до сукупного продукту чи це самі видатки? Бо ж нафта – це також енергія Сонця.

Зрештою, це ще півбіди. Може виявитися вдосталь і пального, й автомобілів, а земля перестане родити. Нафтою ми не наїмося.

От чому в сукупний продукт можуть бути включені тільки вироби сільського господарства – усім іншим товарам забезпечують вартість

саме вони. При цьому належить мати на увазі загальні можливості земної кулі: автомобіль можна обміняти на хліб в іншій країні. Одначе треба, щоб хліб десь був! Без цієї умови все в світі втратить вартість – навіть людське життя...

Приймаємо як дане нам самою природою: продуктивних одиниць 5 – не менше і не більше. Ще раз:

- 1) щорічні видатки на хліборобство, які земля повертає, – 2;
- 2) річний дохід – 2;
- 3) чистий продукт – 1.

Протягом року все поглинається – не поглинається лише чистий продукт (відсотки на первісні вклади), якщо ми вміємо вести господарство розумно. Одначе в кожному разі у нього є можливість лишитися непоглиненим і перетворитися на енергію прогресу. Це в наших руках – справа нашого розуму, нашого сумління. В інших складових частин капіталу такої можливості взагалі немає: вони для того й існують, щоб бути поглиненими.

Розгляньмо складові частини річного продукту.

Видатки на хліборобство. Щоб сільське господарство могло існувати (тільки існувати!), воно щорічно зобов'язане вкладати в обробіток землі, у засоби виробництва, мінеральні добрива і т. ін. $\frac{2}{5}$ річного продукту. Сюди входить і те, що споживається натурою: їжа для людей і харч для тварин. Якщо припустити, що злаки містять $\frac{2}{5}$ енергії в соломі і $\frac{3}{5}$ у зерні, то можна сказати: сільське господарство існує за рахунок соломи, а зерно цілковито дістається містам. Природно, що йдеться про кількість одиниць річного продукту, а не дослівно про соломі й зерно.

Припущення ці мають підстави, хоч їх поки що не можна визнати достатніми. Так, наприклад, учив наших колгоспників американський фермер Р. Гарст: 60% кормових одиниць міститься в зерні кукурудзи, 40% – у стеблах і стержнях качанів. Очевидно, те саме можна сказати й про інші злаки, хоч у різні роки на різних посівних площах можна спостерігати помітні відхилення. Посуха може вдарити тоді, коли стебла злаків вирости високі, а зерно щойно почало наливатися. Словом, тут ми маємо справу не з твердою формулою, а з загальними статистичними закономірностями.

Зрештою, якби в економіці могли існувати тверді формули (як, наприклад, у механіці Ньютона), рівень цін не знав би ніяких коливань. «Таблиця» Ф. Кене, видно, має ймовірнісний характер, але в основному цілком правильно описує економічні процеси.

Можна припустити інший спосіб доведень. Ми знаємо, що кочове тваринництво існувало за рахунок диких трав. Міст кочові народи не будували – не було чим годувати городян. Міста з'явилися після того, як почало розвиватися хліборобство. Звідси можна зробити загальний

висновок: тип А міг би й не обробляти землі, якби не було Б, В, Г. Його могла б прогодувати степова трава, як годувала вона монголів. При цьому, звичайно, ніколи б не з'явився масовий розподіл праці, без якого неможлива цивілізація.

Але загалом 5 одиниць, які становлять річний продукт, не можуть бути нічим іншим, крім соломи й зерна. Заради одержання цієї енергії й існує хліборобство. У сучасному суспільстві важко визначити, хто годується за рахунок соломи, а хто поїдає хліб – енергія, відчужуючись, трансформується в безмежне число різних товарів, однак сам генератор (фотосинтез) продукує її в двох основних видах: солома плюс зерно. У цьому, звичайно, немає жодного сумніву.

Відбувається приблизно таке: хоч хлібороб за характером діяльності відрізняється від тваринника-кочівника, однак він диспонує тією самою кількістю енергії, що й кочівник, – його годують дві одиниці, які містяться в соломі. Але кочівникові не доводилося відновлювати процес виробництва: дикі трави відпродукують самі себе, без втручання людини. Хліборобові доводиться кожного року орати й сіяти наново. Тому, природно, для нього двох одиниць мало – потрібна третя, щоб сільське господарство розвивалося.

Виникає образ: постійний капітал хліборобства нагадує кореневу систему довголітніх трав. Це, власне, і є коренева система суспільства. Енергія, яку споживає хліборобство, потрібна для того, щоб не загинуло наше коріння.

Так виглядають щорічні видатки сільського господарства, які земля повертає. Вона повертає їх тільки для того, щоб знову відібрати для себе самої.

Дві одиниці з 5 не можуть бути відібрані у сільського господарства. Вони, ці 2 одиниці, і є акумулятором сонячної енергії, яка потім надходить в інші сфери економіки.

Природа ухвалила таким чином, щоб продуцент їжі (без міського населення) міг задовольнити свої головні потреби за рахунок 2/5 сукупного продукту. Однак енергія прогресу при цьому не продукується, а земля (грунт) поступово занепадає: акумулятор відключається від генератора.

Річний дохід. З «Таблиці» виходить: скільки коштів ми вкладаємо в сільське господарство, стільки одержуємо доходу. На 2 млрд. ліврів одержимо 2 млрд. ліврів доходу, на 600 дістанемо 600 і т. д. Така природа хліборобства – це відомо людям споконвіку.

І впливає також другий висновок: ніде більше дохід не продукується – його продукує тільки земля.

Дохід – це ще не енергія прогресу. Це лише доконечна передумова для існування держави. Рента, але не абсолютна рента, тобто не те, що в чистому вигляді надходить у нагромадження. А нагромадження – це

родючість землі. І тільки! Усі інші види нагромаджень – уявне багатство, але не справжнє.

За рахунок доходу існують **Б, В, Г**. Точніше, могли б існувати. Цього для них цілком вистачає. На жаль, не завжди вони задовольняються двома частинами річного продукту.

Уже саме те, що дві хлібини треба розділити на трьох претендентів, створює конфліктну ситуацію. Коли в суспільстві все визначається декретами, а не вільним обміном, влада вирішує цю проблему так, як підказує зовнішня видимість, а не глибинна сутність. Якби навіть вона добре знала «Таблицю» Ф. Кене, то й тоді їй важко було б утриматися від спокус. Але вона її ніколи не знала і знати не хоче. А тут ще прийшов Маркс і своєю «наукою» узаконив те, що незаконне за самою своєю природою...

Ось чому тоталітарний режим завжди переступає межі дозволеного: він прагне відібрати весь хліб, залишаючи хліборобам саму соломку. І якщо хлібороб усе ж якось продовжує існувати, то тільки тому, що природа створила кінцеву гарантію в соломі й траві: корову в місті тримати не можна – її там немає чим годувати. А завдяки корові прохарчується якось і сам селянин. Навесні він зоре ниву і знову її засіє. І так споконвіку.

Сьогодні з трибуни наших з'їздів з гордістю оголошують, що сільське господарство почало отримувати гроші від держави. Раніше не отримувало їх зовсім! Сподіваюся, цим усе сказано. Бо гроші не капітал. Капітал – це надлишки продовольства. А їх відбирають, як і раніше. Тому хліборобство фактично не отримує тієї частини продукту, з якої твориться енергія прогресу.

Кількість людей у тій чи іншій сфері визначається загальним розвитком продуктивних сил. Коли багато робочої сили зайнято в сільському господарстві, дві інші сфери (державна і промисловість) налічуватимуть менше людей. Не може бути багатомільйонних армій, великого державного апарату і розвиненої промисловості, коли хліборобство потребує багато ручної праці.

Клас власників (він же держава) налічував небагато людей. Однак жили вони так, як дозволяв прибуток, – будували для себе пишні палаци, набували багато дорогих речей, утримували велику кількість слуг. Тому що прибуток спочатку потрапляв до них, перш за все задовольнялися їхні потреби і забаганки. Тут-таки знаходив собі прохарчування й тип В – алхімік, астролог, музикант, поет.

Але є ще військо, яке треба годувати, одягати, забезпечувати зброєю. Ці потреби змушували власників розвивати промисловість.

Незважаючи на якісь там відхилення, енергетична рівність класів зберігалася завжди. Цей закон природи можна порівняти з іграшкою під назвою Іван-покиван: хоч як Івана валяй – він підводиться знову.

Природа має добрий гумор і тому іноді найголовніше видає нам у вигляді іграшки. Така, наприклад, російська матрешка – Всесвіт за Піфагором...

Сьогодні земля в тому чи іншому вигляді перейшла до рук суспільства. Але її природа від цього не змінилася: як і раніше, вона відповідає нам подвоєнням укладених у неї коштів. А фактично на дві частини витрат твориться приріст, який становить три частини річного продукту. Три частини з п'яти. Видно, цей приріст з'являється виключно за рахунок зерна. Воно є могутнім енергетичним доповненням до того, що мають у собі дикі трави.

Тут не завадить ще раз повернутися до того, що марксистська філософія іменує «містикою»: зерно – тіло Боже. Але ж це дійсно так. Трійця втілюється в зерні. Його створила Природа для того, щоб забезпечити існування трьох класів. В цьому разі три класи потрібні Природі тому, що людина зобов'язана опанувати три виміри простору. До того ж і сам марксизм не заперечує троїстості природи – саме на законі тріади будується його діалектика. Тут знову живі поняття затьмарюються термінологічними нововведеннями: тріада – не те, що трійця, а буржуазія – не те, що городяни. Але чому ж не те, коли це лише переклад – у першому випадку переклад з грецької, у другому – з французької? Відповідь завжди приблизно така: як уже Маркс і Енгельс сказали, що це не те, – отже, не те. Твоє діло завчити, а не мудрувати...

Енергія прогресу. Третя частина приросту може бути поглинена державою, а може перетворитися на енергію прогресу – усе залежить від того, яка це держава.

Держава складається з двох суспільних типів – В + Г. Типи ці не обов'язково спостерігаються в чистому вигляді, але функції, належні їм, виступають вельми виразно. Усе залежить від того, як була запрограмована держава від самого початку, – тоді, коли силою якихось суспільних потрясінь чи свідомих реформ визначалися її функції й межі влади.

Ні, це неправда, що засоби виробництва визначають виробничі відносини, – Маркс і в цьому помилявся.

Справа полягає ось у чому: якщо енергія прогресу продукується – це буде один тип держави, коли не продукується – зовсім інший. При цьому засоби виробництва ті ж самі – трактори, комбайни, автомобілі і т. ін. Але в одному випадку праця спрямована на збагачення народу, а в іншому – на проїдання майбутнього, на зубожіння народу і загибель держави.

В одному з попередніх розділів я згадував про рабство – чому воно було так довго основою держави? Тільки тому, що не продукувалася і не могла продукуватися енергія прогресу. Але рабство можливе й за нашого технічного віку – причина та сама. То що ж чим визначається?

Усе в суспільстві визначається ступенем людської свободи. Людина мусить мати право жити як завгодно, торгувати чим завгодно і з ким завгодно. Мова йде, звичайно, про цивілізовану торгівлю. Це її природне право, яке ніким не може бути відібране. При цьому зникає потреба витіснення типу В типом Г, тобто вільного Розуму пануючою силою. Зникає тому, що економікою не треба керувати, – вона стає самодіючим організмом.

У державі, де все регламентується, де жодна людина – у тому числі й вищі представники влади – не має свободи, енергія прогресу неминуче поглинається. Вона поглинається тому, що розростаються військові видатки, а також видатки на апарат пропаганди й насильства.

Імператив Сили не має і не знає ніяких меж. Насильство заповнює собою все, що може заповнити. Воно з'їдає все, що може з'їсти. А що багатство суспільства належить Силі, то їй, звичайно, дістається й абсолютна рента – третя частина приросту, яка могла б стати енергією прогресу: той хліб, який належить завжди залишати хліборобові.

І тоді відбувається таке: сільське господарство дістає рівно стільки, скільки потрібно для його існування, але не більше того. Воно дістає $\frac{2}{5}$ загального річного продукту, бо менше йому залишити не можна. Адже не можна занадто часто повторювати 1933 рік!..

Орються ниви, збирається врожай. Владі здається, що все відбувається саме так, як і мусить відбуватися. Лихо підкрадається непомітно і спочатку не здається непоправним: чомусь земля погано родить. Хоч як реорганізуються управління, міністерства, райкоми, а наслідок той самий: погано, погано родить земля...

І в цьому корінь зла! Врожайність знижується саме тому, що абсолютна земельна рента (чистий продукт) розчинилася в інших сферах – вона не повертається в сільське господарство для відтворення й збагачення в новому циклі хліборобських робіт. Держава переключається на життя за рахунок виснаження й розграбування ґрунту.

Щоб земля не виснажувалася, сільське господарство повинне отримати не $\frac{2}{5}$, а $\frac{3}{5}$ річного продукту. Практично це означає, що хлібороби мусять самі розпоряджатися надлишками продовольства, яке вони продукують. Але так уже було запрограмовано ще «Маніфестом комуністичної партії»: рента використовується на покриття видатків держави.

Яка саме рента?.. Є її умовне поняття, є абсолютне. Однак ми про це вже говорили: Маркс так спотворив уявлення про ренту, абсолютну ренту і т. ін., що саме його теорія й породила всі економічні потворності, які нас оточують.

Взагалі кажучи, повсюди державний апарат існує за рахунок ренти. У капіталістичному суспільстві це не так ясно, як за феодалізму, де рента спочатку опинялася в руках власників (прибуток), а потім ділилася на

дві частини – продуктивні й непродуктивні видатки. І все ж внаслідок складної системи податків в остаточному підсумку відбувається те саме: капіталістична держава, як і всяка інша, існує за рахунок ренти.

Але ось у чому різниця: вона, капіталістична держава, не відбирає надлишків продовольства у хліборобів – чистий продукт цілковито дістається їм, а не державі. Отже, капіталістична держава розпоряджається тільки рентою, але не абсолютною рентою. У хліборобстві залишається $\frac{3}{5}$ річного продукту. Тут чистий продукт щорічно збагачується. Як з одного зерняти протягом 10 літ можна отримати чималий урожай, так з одного су можна отримати 600 ліврів. Саме цей процес і відбиває «Економічна таблиця» Ф. Кене – так блискуче відбиває, що ліпше ще ніхто зробити цього не зміг.

Якщо земля нічого не коштує, первісні вклади не беруться до уваги. Однак на землі протягом століть жили люди. Вони не тільки орали, а й вивозили на поля велику кількість добрива – худоби завжди було багато. Значно більше, ніж тепер, коли вирощується тільки м'ясо-молочна худоба.

Діє ще один нищівний фактор: земля нічия, їй приписано годувати суспільство – і вона зобов'язана ці приписи виконувати. Хрущов колись сказав: наші поля угнують тільки перелітні птахи...

Є авторське право на роман, симфонію, пісню. Однак немає авторського права на продукти сільського господарства. Але це ж у найвищій мірі творча праця! Одна ділянка землі відрізняється від іншої до цілковитої протилежності. Одна вимагає вапна, друга гною, третій вистачає мінеральних добрив, четвертій...

Та що про це розводитись, коли найбільше на планеті поле протягом багатьох літ зорювалося за системою «з гір вода»! Хтось випродукував цю воістину шкідливу інструкцію – і мільйони тракторів зорювали весь ґрунт, яким володіє радянський народ, уздовж схилів, а не впоперек. Весняні води вільно скочувалися борознами, зносячи з собою і вологу, і родючість землі. І це по всій території Радянського Союзу! Підраховано, що тільки в Ростовській області щорічно з цієї причини винищується по 8000 га родючої землі! Практично щороку кілька колгоспів припиняли своє існування.

Хіба таке могло б відбуватися, якби хлібороб був справжнім господарем землі?..

Хліборобство – це творчість, велика творчість! І до того ж таїнство. Земля не машина, земля породжує життя: вона родить, як жінка. Вона Ізіда, Деметра, Свята Мадонна. Вона Мати Божа!

Ми ж виходимо з того, що машина має вартість, а земля її не має, бо ніхто з людей землі не творив. Але це невірно, її творили багато поколінь сільських трудівників. А ще раніше її творило Сонце протягом багатьох мільйонів років...

Енергію прогресу творить свобода. Свобода торгівлі, свобода пересування, свобода вкладати гроші туди, де вони найпотрібніші. Держава і її органи не знають цього і знати не можуть. Мозок не може керувати «організацією» руху крові – це в його обов'язки не входить. Раз і назавжди при створенні це було організоване Творцем.

Думаю, що нам потрібен НЕП, – іншого виходу в нас немає. У першій частині я показав, як за кілька років НЕП підвищив експорт зерна майже в два рази. Потім усе це було погублене насильницькою колективізацією.

Чому і як зростає енергія прогресу? Тому що на своїй землі селянин сам не з'їсть, а посіви нагодує. І нагодує тварин. Не тому він так зробить, що вони обіцяють йому прибуток, хоч і це також мається на увазі. Головне полягає в тому, що він почуває себе їхнім господарем. Чи навіть батьком, творцем живого. Але бути батьком там, де доля твоєї дитини від тебе не залежить, людині дуже боляче. Щоб захистити душу від болю, вона байдуже до землі і заливає горе горілкою...

Машина, заводський конвейер не викликає тих почуттів, які опановують хлібороба на своєму полі. Це почуття духовної і фізичної єдності з Природою – велике, святе почуття! Сьогодні його виганяють з душі хлібороба як «пережиток капіталізму»...

«Маніфест комуністичної партії» твердить: «Під свободою, в рамках нинішніх буржуазних відносин, розуміють свободу торгівлі, свободу купівлі і продажу. Але з падінням торгівлі падає і вільне торгування»¹.

Ленін, опрацьовуючи теоретичні основи НЕПу, кинув гасло: комуністи повинні стати торговцями! «Чи надовго?» – питалися в нього нетерплячі герої революції, що звикли до воєнного комунізму. Відповідь Леніна звучала: до повної перемоги соціалізму. Щоб не порушувати заповіті Леніна, Сталін негайно ліквідував НЕП і оголосив: соціалізм побудовано. Коли одне пов'язане з іншим, то по формі заповіті Леніна не був порушений. І ще Ленін ставив умову: колективізація сільського господарства можлива тільки при загальній грамотності населення. Сталін і в цьому «не согрішив»: були створені лікнепи, в яких за два-три місяці селян навчали підписуватися. Щодо обов'язкової добровільності вступу до колгоспів, то це розв'язувалося простіше: всі вступали «добровільно», як потім «добровільно» підписувалися на позики і т. ін.

Тепер комуністам бути торговцями немає потреби – можна використовувати ренту на покриття державних видатків, як учив Маркс. Тому й були знищені мільйони селян («розкуркулювання»), щоб дістати в свої руки ренту!

Так загалом виглядає ця народна трагедія. Так виглядає й докорінна відмінність між правовірним марксизмом і ленінізмом.

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Избранные произв. – т. 1, с. 23.

Одна справа, коли рента сама стає основою держави – силою законів природи; й інша справа, коли її насильно обертають на покриття видатків держави. У другому випадку апарат держави непомітно для себе переступає межі дозволеного – переступає тому, що зняті всі шлагбауми. І тоді поглинається не лише рента – поглинається також енергія прогресу.

Не думаю, що в разі докорінної реформи всі селяни підуть з колгоспів на свої ділянки. Та коли колгоспники будуть усвідомлювати, що в кожного з них є таке право, то й самі колгоспи змінять своє обличчя. Вони перетворюються саме на те, що здатне забезпечити розвиток кожної особистості.

Ми «замінили» закони природи законами держави, припускаючи, що природа не керує суспільством. Але природа керує кожною стеблиною – як же можуть люди вийти за її межі?..

АЛЕ НАСАМПЕРЕД ХЛІБОМ...

НЕОБХІДНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕФОРМИ

Багато дисидентів доходять до крайніх форм заперечення: усе погане в нашій дійсності, усе нічого не варте. Мовляв, треба вчитися в Заході: там люди довели, що капіталізм і буржуазна демократія здатні забезпечити свободу особи і вищий рівень продукування.

Годі заперечувати, це правда: довели! Одначе ми повинні виходити з власних умов. Тому поставимо наступне запитання: чи можлива в нашій країні реставрація капіталізму західного типу? Після тверезих роздумів кожен погодиться: ні, неможлива. Я не буду доводити, що вона до того ж і небажана – тут знову виникне причина для суперечок. Але навіщо ці суперечки, коли навіть ті, хто хотів би все перебудувати на західний лад, погоджуються, що соціалізм як такий у нашій країні знищити неможливо? До того ж і в західних країнах ніхто не виступає проти соціалізму. *(Сьогодні автор вважає, що прогресивні форми соціалізму поки що взагалі неможливі.)* Що ж до комуністів, то сама ця назва відірвана від сутності понять: вона прив'язується тільки до нашого гіркого досвіду. Коли якесь слово починало дратувати, його належало замінити синонімом. Але ж справа не в словах, а в суті! Припустимо, ми ковтнули окропу й опекалися – то невже після цього з словників треба викинути слово «вода»?

Ось чому, говорячи про необхідність реформ, відкинемо чисто емоційні нашарування на цій проблемі – лишимо тільки суть.

Отож ми з'ясували: виснаження землі є наслідком знищення енергії прогресу. Тобто, наслідком несвободи хлібороба розпоряджатися

надлишками продовольства, які мусять належати тільки йому, а не ко-мусь іншому.

В економіці діє автоматика цілісних величин: або хліборобство отримує 2/5, або 3/5 – все залежить від того, яка форма державно-го устрою перемогла. Величини ці можуть дробитися тільки в процесі переходу, перебудови економіки, потім закріплюються досить твердо.

Щоб не бути голослівним, наведу такі приклади. Ось перед нами бюджет **третьої довоєнної п'ятирічки** (1938–1940)¹.

Загальні видатки 452 млрд. крб.

з них:

а) вкладено в народне господарство 170 млрд. крб. (2);

б) інші видатки 282 млрд. крб. (3).

Тут дуже чітко виступає згадана закономірність: видатки на продукцію становлять дві частини з п'яти. Саме те, що ми спостерігали в «Економічній таблиці».

Те саме легко ствердити в бюджетах повоєнних п'ятирічок.

Четверта п'ятирічка:

а) вкладено в народне господарство 710 млрд. крб. (2);

б) інші видатки 1155 млрд. крб. (3).

П'ята п'ятирічка:

а) вкладено в народне господарство 988 млрд. крб. (2);

б) інші видатки 1523 млрд. крб. (3).

Незважаючи на деякі коливання, це співвідношення зберігається й далі як визначальна закономірність нашого бюджету.

Зате **друга довоєнна п'ятирічка** (1933–1937) демонструє інші економічні відношення:

а) вкладено в народне господарство 184 млрд. крб. (2);

б) інші видатки 186 млрд. крб. (2).

Чи треба пояснювати, чому тут трійка перетворилася на двійку? Тому що люди не з'їли хліба, який для них призначений самою природою. Він був насильно відібраний. Вилучено не тільки надлишки, а й навіть те, що було потрібне для прохарчування. Потім цей хліб відправили за кордон, а звіди завезли машини, щоб почати індустріалізацію країни. Які це спричинило страхиття, добре відомо.

Мені здається, ці приклади дуже яскраво підтверджують основні закономірності «Економічної таблиці»: річний продукт завжди складається з **п'яти** рівних частин. Так його розподіляє сама природа – від нашої волі тут ніщо не залежить. Менше двох частин ми не можемо лишити народному господарству – це наше коріння, воно вимагає своєї двійки і неухильно її одержує. Одначе трійка може бути використана по-різному. Саме про це й повинна йти мова.

¹ Большая Советская Энциклопедия. – М., 1965.

Слід зауважити: бюджет охоплює не всі сторони економічного життя. Справжнє призначення статей нам взагалі невідоме. І все ж ми бачимо: закономірність зберігається. Мабуть, тут ця закономірність проходить через якусь призму і схоплюється нами в дзеркалі. Але тим дивовижніша сама «Таблиця»!

Загалом тільки наш бюджет і може бути для неї підтвердженням: бюджети капіталістичних країн ще менше відбивають господарське життя суспільства – вони мають інше призначення. У нашому бюджеті допомагають підтвердити «Таблицю» вади тоталітарної системи – її прагнення досягнути неосяжне.

Слід визнати: у співвідношеннях частин сукупного продукту є таїнство природи. Людям важко уявити, що природа так імперативно втручається в економіку: вона загинає людські пальці саме так, як під час молитви вчили їх загинати діди і прадіди наші. Мабуть, ясно, про що я кажу. Докладніше ми поговоримо про це в наступному розділі, де спробуємо показати історичну спорідненість між економією і релігією. А тут нам доведеться прийняти це як закон природи – найбільшу з усіх формул людства. І тому, що даний закон природи дійсно існує, спроба К. Маркса приписати зайву двійку до «Таблиці» Ф. Кене не лише легковажна авантюра, а й найтяжчий з усіх злочинів, які будь-коли вчинено в науці. Бо ж саме від цієї приписки виникли неймовірні трагедії нашого народу. Як же ми можемо пропустити її в майбутнє? Усьому живому властиво турбуватися про нащадків, а ми ж люди!..

Математики, фізики, кібернетики можуть знайти багато цікавого для себе в тих закономірностях, на яких твердо, з великою вірогідністю ґрунтується «Економічна таблиця» Ф. Кене.

Вдумаймося в цей дивовижний факт: багато тисяч економістів працюють над укладанням державного бюджету. Обговорюються, виправляються, доповнюються всі його статті. Потім збирається Верховна Рада. Бюджет знову обговорюється, вносяться поправки. І коли все це доходить кінця – раптом виявляється, що ніхто нічого не робив: усе за людей зробила природа! Підраховано, скориговано і підбито загальний підсумок, який за даного економічного ладу інакшим не може бути.

Постає питання: навіщо ж утримувати величезний апарат, коли плануємо не ми – планують закони природи, які ми спростувати неспроможні?.. Звідси простий висновок: уряди взагалі не повинні керувати економікою – нею керує Природа.

Ось що таке на практиці «Таблиця» Ф. Кене. Нічого дивовижнішого від цього закону природи людський розум ніколи не спостерігав. Це найвеличніше з усіх явищ, що їх люди мають вивчати й обговорювати. Організуюча, скеровуюча Сила, яку ми помилково приписуємо урядам. А вона вища, незмірно вища від них!..

Продовжимо розмову про 1/5 сукупного продукту – ту його частину, яка здатна перетворитися на велике добро або породити численні нещастя.

Нещастя падають на суспільство тоді, коли абсолютна земельна рента не стає енергією прогресу – на ній розростається дармоїдська армія уповноважених, штовхачів, всіляких канцеляристів, а також стражів «безпеки», небезпечнішого від яких немає нічого в світі. Сюди належать і регулярні війська, до яких ми відчуваємо пошану, – кожному з нас доводилося побувати в цій школі мужності. Але міра, число, кількість!..

Хоч би й що ми думали про зовнішню небезпеку, проти якої створюються багатомільйонні армії, нам треба пам'ятати: існує небезпека страшніша – виснаження землі, голод. Ленін мав рацію: не регулярна армія рятує батьківщину в роки воєнних випробувань – її рятує озброєний народ. Це ми знаємо з Вітчизняної. Тому ленінська програма партії в будівництві збройних сил орієнтувалася на територіальні частини.

Тепер, коли нам відомі економічні константи, ми легко можемо підрахувати, яких невідшкодованих втрат зазнала наша земля внаслідок хибно скерованого економічного процесу. Починаючи з 1930 року, ми щороку відбирали в неї таку кількість енергії, яка своєю вартістю дорівнює 1/5 щорічного продукту. Це сьогодні визнала сама партія, тож сумніватися не доводиться. Коли до цього додати вивітрювання й вимивання органічних речовин, то не помилковим буде твердження, що енергії цієї вистачило б на те, щоб закип'ятити Чорне море. Воістину космічна величина!

Чи довго ми зможемо так господарювати? Що залишимо нащадкам?..

Щоб зрозуміти, чим загрожує людству економічна теорія К. Маркса, досить невеликої нотатки в одному з науково-популярних журналів¹.

Ось ця нотатка.

«Материк втрачають ґрунт. За спостереженнями австрійського геолога Герберта Франца, материк катастрофічно втрачають ґрунт. Вітер і вода зносять щорічно з Європи в моря й океани 840 мільйонів тонн ґрунту, а з Африки 21 мільярд тонн! Усі материк нашої планети втрачають щорічно близько 2 сантиметрів ґрунтового покриву. Причина цього явища – вирубування лісів й інше втручання людини в природу».

Простіше кажучи, причина цього явища – праця. І що ж – збагачує вона людство чи збіднює? Видно, тут коментарі зайві.

Якщо врахувати, що за найсприятливіших умов 1 см родючого шару нарастає за 1500 років, то, виходить, сучасники щорічно знищують

¹ Ж. «Знание – Сила». – М., 1975, № 1, с. 13.

3000 років загальнолюдського майбутнього. Ось чого нам коштує теорія трудової вартості! І коли навіть у цій гіркій арифметиці є деякі перебільшення, то загалом вона не грішить проти істини.

Звичайно, цей процес цілком припинити неможливо. Одначе ми знаємо: американські, канадські, західноєвропейські фермери рік у рік нарощують урожайність. Цього не можна домогтися, не поліпшуючи структури ґрунту. Голландські фермери роблять родючим навіть відвойоване в моря дно. Отже, існує також зворотний процес – нарощування родючості ґрунту. Звичайно, це робить Капітал!..

Якби наша країна, маючи 1/4 орних земель планети, зуміла здійснити поворот до прогресу, цивілізація була б урятована. Ось що криється в глибинах нашої суперечки про Маркса й фізіократів.

Необхідності економічної реформи в нашій країні сьогодні ніхто не заперечує. Незрозуміло тільки найголовніше: яким чином вона має здійснюватися і до яких меж її можна довести? Деякі керівники, говорячи про реформу, мають на меті якісь дрібні подачки і незначні поступки, які, по суті, нічого не міняють. Але таку «реформу» ми взагалі не будемо обговорювати. Мова йде про справжню реформу, а не іграшкову.

У полі мого зору перебувають основні закономірності – конкретні рішення мають бути опрацьовані фахівцями. Одначе деякі зауваження, що впливають з самої суті економічних процесів, хотілося б висловити.

Хибне вже те, що перші спроби здійснити економічну реформу стосувалися головним чином промислових підприємств. Не звідси треба починати – реформу належить починати з сільського господарства! Вона повинна бути дійсно реформою – повною, безкомпромісною, з усіма наслідками, що з цього випливають:

- 1) вільний ринок для продуктів сільського господарства;
- 2) вільний вихід з колгоспу на ділянки, які за справедливим жеребкуванням видаються кожному, хто захоче перейти на індивідуальне господарювання;
- 3) при виході з колгоспу кожен має отримати свою частку спільних багатств;
- 4) землі має бути повернена її споконвічна вартість.

Слідом за цим мають бути виведені з державного сектора всі підприємства, які тією чи іншою мірою пов'язані з сільськогосподарським виробництвом: млини, пекарні, магазини, ресторани, їдальні.

Це, в свою чергу, зумовить виведення з державного сектора заводів сільськогосподарських машин, мінеральних добрив і т. ін.

Словом, весь господарський комплекс, зайнятий продукуванням їжі, у першу чергу повинен вийти за межі державної монополії. Це мають бути цілковито вільні, незалежні кооперативи, де влада держави

виявляється тільки в тому, що відповідні органи (суд, прокуратура) стежать за дотриманням закону.

Те саме має статися в легкій промисловості. У сфері обслуговування, як і в сільському господарстві, може бути залучений приватний капітал.

Немає потреби все це описувати докладно – багато можна запозичити з практики югославських і польських комуністів. Я намагаюся визначити напрямок процесу, і тільки.

Важка індустрія довше за інші галузі може перебувати в руках держави – у цьому не буде особливої небезпеки, бо енергія прогресу продукується в тій сфері, яка виводиться з державного сектора в першу чергу. Але потім і важкому машинобудуванню має бути надана господарська незалежність. Інакше ми не зійдемося зі світовим капіталом.

Звичайно, безробіття нам не обминути – це найгрізніше явище, яким неминуче супроводитиметься економічна реформа. Але при згаданій послідовності безробіття не буде надмірним. У кожному разі, воно не вийде з-під контролю держави. І навпаки – коли почати реформу з підприємств важкої індустрії, безробіття затопить нас і в країні почнеться хаос. До того ж така реформа нічого не дасть для нагромадження прибутків: хоч скільки б ми нових машин продукували, без реформи в сільському господарстві наші багатства не збільшаться ні на гріш. Навпаки: ми будемо прямувати до всенародного зубожіння.

Сьогодні безробіття нам не таке страшне, як років через 10–15: наші природні ресурси (нафта, газ та інша сировина) мають великий попит у всьому світі. Це дасть можливість надавати потрібну допомогу безробітним. А що з нами буде завтра, коли ці джерела почнуть помітно виснажуватися? Який світ ми залишимо нашим дітям? На що вони будуть спиратися, щоб виправити помилки своїх пихатих батьків?..

Ця думка повинна зменшити страх, з яким ми підходимо до необхідності економічної реформи. Немає в нас права на страх, якщо ми не хочемо, щоб нас проклинали нащадки.

Партія винна в тому, що ленінський НЕП був розтоптаний Сталіним, – це треба визнати беззастережно! Хрущов це вже визнав. Вона ж, партія, і зобов'язана вивести наш народ із смертельної пастки. Це на її сумлінні. З особистого досвіду знаю, що в її лавах є чимало чесних, самовідданих людей. Тут уся справа в тому, чи прийдуть до керівництва антисталінські сили, які сьогодні пригноблені, або ж їм назавжди закритий шлях до вищих партійних посад. Але в довговічність сталінських методів керівництва я не вірю. Те, що визріло в людських душах, силою придушити не можна. Країна потребує глибоких демократичних перетворень. Сьогодні це ясно не тільки дисидентам, а й багатьом членам партії. Коли ж біля цієї справи заходиться сам народ, не уникнути великої крові. Не дай нам, Боже, цього!..

Але, очевидно, все має розпочатися з відкритих дискусій. Тільки те, що явно підбурює громадян до насильства і кривавого хаосу, повинно підлягати обмеженню. Ніяку критику партії й урядових органів не можна засуджувати і переслідувати – це природне право громадян належить поважати і захищати радянськими законами. На жаль, сьогодні відбувається протилежне: критиків бюрократичного режиму оголошують ворогами. Але ж сам Ленін у програмі партії визначив наш державний режим як бюрократичний.

СПОРІДНЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ І РЕЛІГІЇ

Досвід показує, що в умовах однопартійної системи бюрократія здатна перетворитися на жорстоку, безпринципну касту, для якої байдужі ідеї, закони природи і навіть майбутнє наших дітей. У неї єдине прагнення – за всіляку ціну утримати владу. Для неї радянське тільки те, що вона сама оголошує «радянським». Ось чому однопартійна система врешті-решт повинна бути замінена демократичним плюралізмом.

У першій частині я вже згадував: Біблія не заважала Ньютонові й Ейнштейнові, але чомусь дуже заважала Марксові. Чому?.. Чи не криється тут якась духовна таємниця, яка заходить набагато глибше, ніж може здаватися на перший погляд? Адже Марксові так і не вдалося пробитися до матеріалізму – від об'єктивного ідеалізму Гегеля він прийшов до суб'єктивного ідеалізму свого власного зразка.

Питання це мене так захопило, що мої попередні варіанти, обговорювані на квартирі академіка А. Д. Сахарова, по суті, були присвячені цій темі. Помилка полягала в тому, що я намагався недобрий міф «Капіталу» викрити за допомогою добрих міфів, тобто релігійних. Науковий бік питання, здавалося мені, такий очевидний, що про нього, власне, не варто багато говорити.

Не знаю, чи вдалося мені в цій книжці зрозуміло викласти те, що раніше, мені здавалося, не вимагає особливих доказів. Кому ж неясно, що земля не машина? Адже це навіть нудно доводити. Кожен колгоспник доведе це краще від мене...

На жаль, саме це вимагає доказів, бо теорія Маркса в тому й полягає, що землю (грунт, гумус) за її продуктивними якостями не тільки можна, а й треба урівнювати з машиною. Коли немає такого рішення – немає й теорії К. Маркса.

Можливо, «Економічна таблиця» Ф. Кене ще не стала аксіомою – вона потребує дальшої перевірки й нових доказів. Однак перевірки потребує також теорія відносності А. Ейнштейна. А втім, логічна стрункість ейнштейнівської теорії, її внутрішня несуперечність переконують нас у тому, що вона в своїх основних постулатах справедлива.

«Економічна таблиця» (а вона, власне, і є науковим апаратом теорії фізіократів) за двісті з гаком років дістала такі підтвердження, які намагаються заперечити тільки люди, що не хочуть розлучитися з особистою владою.

Ось прості й самозрозумілі підтвердження «Таблиці». Там, де перемагає теорія К. Маркса, негайно зазнає занепаду сільське господарство. Доки земля, що містить у собі енергію минулих віків, продовжує якимось годувати, безплідний клас (промисловість) може спромогтися на значний розвиток. Але промисловість сама собою не веде до збагачення. Завжди збагачує тільки земля, а вона виснажується до такої міри, що народів не вистачає хліба. Як же народ може впоратися з цим лихом? Адже це нісенітниця, що можна, мовляв, підвищити родючість ґрунту за допомогою праці як такої: родючість ґрунту – це надзвичайно складний енергетичний процес самої природи. Людина може в нього втрутитися – це правда! – але не стільки фізичною працею, скільки розумною організацією суспільства; такою організацією, за якої особиста свобода кожного громадянина вшанована більше, ніж псевдонаукові догми.

Щоб урятувати землю, треба перш за все припинити її пограбування. Припиняє виснаження землі тільки капітал, бо ж він – це процес збагачення землі сонячною енергією.

Яких ще треба доказів, крім цих? Невже нових мільйонів загиблих з голоду?

Я переконаний, що «Таблиця» Ф. Кене така ж значуща, як теорія відносності, і навіть незмірно значиміша: у «Таблиці» ми самі виявляємося тими елементарними частинками, які рухаються суворо окресленими каналами. І коли ці окреслення правильні (а вони правильні!), то людство не має права повторювати помилки, які занадто дорого коштували нашому народові, – такі помилки є свідченням згубного невігластва. За нашого освіченого віку це, очевидно, найтяжче звинувачення. Тому треба витягнути «Таблицю» з вікового поховання, зробивши її доступною для розуміння найширших кіл читачів.

Я не певен, що це завдання виконав, – занадто вже важка справа! Крім того, ще багато треба зробити, щоб «Таблиця» набрала не тільки фізичного, а й духовного значення.

Ф. Кене про це говорив досить просто: духовне значення «Таблиці» належить шукати в Біблії. Так, саме так він і говорив! Це ще один приклад, коли перед нами справжній учений, а не містифікатор, що уявив себе Богом, тоді Біблія не заважає: вона робиться духовною підпорою наукового пошуку.

Автор «Таблиці» був глибоко віруючою людиною. Досить нагадати про його розходження з Дідро: Кене вийшов зі складу співробітників Енциклопедії тому, що був непримиренним противником матеріалізму.

І тут усе стає з ніг на голову. Чи навпаки: з голови на ноги. Перед нами той випадок, коли сутність явища затемнюється твердою пропискою за певною адресою. Тому нам тепер належить з'ясувати саму цю адресу.

Мені здається, що в даному разі все визначається таким питанням: про який матеріалізм іде мова? З сучасних позицій учення К. Тімірязєва цілком матеріалістичне. Воно ж доводить, що тіло наше, як і вся біосфера в цілому, – це сонячне світло, перетворене на білкові клітини. Теорія відносності приводить нас до висновку, що не тільки органічна, а й кожна речовина врешті-решт може розглядатися як законсервоване світло. Звичайно ми кажемо: законсервована енергія. Помилки тут немає, але з онтологічного погляду це визначення мені здається неточним: енергія – процес, а не субстанція. У субстанції ми бачимо тільки світло. Воно ніби пригальмовується, консервується якимись силами, які нам ще недостатньо зрозумілі. Кількість роботи (енергія), яку закладає природа в цю консервацію, визначена відомою формулою Ейнштейна.

Отже, матерія і речовина – поняття далеко не тотожні. В. І. Ленін у своїй книжці «Матеріалізм і емпіріокритицизм» визначає речовину (масу) лише як відносний стан матерії. Це уточнення я вважаю надзвичайно важливим і справедливим. На жаль, наші філософи не роблять з нього потрібних висновків.

За часів Дідро під матерією розуміли тільки речовину, а не щось інше. Зрештою, так це було й за часів Ф. Енгельса. Такий матеріалізм, природно, не міг задовольнити Ф. Кене, бо ж він бачив, що закономірності його «Таблиці» з речовинно-вульгарного матеріалізму вивести неможливо.

Тепер запитаємо себе: а чи матеріалізм це взагалі? Коли я називаю матерією те, що бачать мої очі й відчувають мої пальці (річ, предмет), то хіба тут мова йде про матерію? Та ні ж бо! Це лише зовнішня форма її існування. Загальмоване світло (поле) набуває форми і робиться предметом. Однак сам предмет існує тільки для рецепторів моїх відчуттів – існує лише як форма. Природа ще до нашого народження запрограмувала рецептори наших відчуттів на дану сферу, тобто на певну густину. Ми ж намагаємося з цієї якості наших рецепторів вивести щось об'єктивне. Але ж для Всесвіту (тобто для самої матерії) густина поля (світла) є щось похідне, вторинне. Наші рецептори схоплюють це вторинне, створюючи для нас ілюзію об'єктивної реальності. Насправді світ речей творить сам суб'єкт – у даному разі сама людина. Він твориться тільки в її свідомості завдяки якостям рецепторів. Чи точніше: завдяки тій програмі, яку заклала в них природа.

Матеріалісти-речівники типу Дідро (та й типу Енгельса) цей погляд називають суб'єктивним ідеалізмом. Усе ж навпаки! Форма не є матерією – вона є образом, ідеєю. Той, хто, виходячи з якості наших

рецепторів, намагається підмінити матерію образом, формою, і є суб'єктивний ідеаліст у повному розумінні.

Це зовсім не схоластична суперечка: ми ясно бачимо, що теорія Маркса дістала визнання тільки тому, що гносеологія переплутала суб'єктивний ідеалізм з матеріалізмом. Маркс наділяє світ, суспільство, економічні процеси тією характеристикою, яка дозріла в його голові, але дуже далека від об'єктивної реальності.

Зате релігійний Ф. Кене створив воістину матеріалістичну теорію додаткової вартості. Як же це зрозуміти? Чому це стало можливим?

Мені здається, справа ось у чому. Об'єктивний ідеалізм (на відміну від суб'єктивного) і метафізичний (онтологічний) матеріалізм розглядають світ з боку субстанції, тобто з боку всеосяжного Суб'єкта, якого можна ототожнювати із Всесвітом. Далі можна гадати, хто він є, цей Суб'єкт, – матерія, дух чи те й інше. При цьому враховується, що ми бачимо лише форму, тобто образ, ідею. Рецептори відчуттів створила природа на те, щоб дух наш дістав адресу (прив'язку до світової безмежності). Адже саму безмежність бачити не можна! «Бачити» безмежність – значить нічого не бачити...

Об'єктивний ідеалізм і метафізичний матеріалізм не заперечують обмежені істини суб'єктивного ідеалізму – вони включають їх у себе як елементи пізнання. Повна картина припускає синтез двох поглядів: від суб'єкта пізнання (людини) до Суб'єкта Творення (Всесвіту) і в зворотному порядку – від Суб'єкта Творення до суб'єкта, який пізнає.

Але чи кожний з нас доростає до цього синтезу? Шлях гносеологічний (від суб'єкта, який пізнає) набагато легший. Лихо в тому, що він занадто часто зупиняється на формі, не підводячи до Субстанції. Шлях онтологічний (від Суб'єкта Творення) вимагає особливого обдарування і великого філософського досвіду. У цьому разі людина повинна думкою підвестися до Бога, щоб з висот емпірею оглядати земну дійсність.

Ф. Кене це вдалося, К. Марксові – ні. Але саме ті люди, яким це не вдається, завжди дуже радикальні, їхній радикалізм виростає на обмеженості й егоїзмі. Ось чому те, що насправді є лише суб'єктивним ідеалізмом, було оголошене єдино можливою формою діалектичного, а також історичного матеріалізму.

Бухгалтерія Маркса в основному коректна – якщо не говорити про явну підробку, яку він учиняє при описі «Таблиці» Ф. Кене. Але саме ця підробка (приписка безплідному класові двох неіснуючих одиниць) дає підставу Марксові перетворити бухгалтерію на видимість економії як науки. Так самісінько він підміняє матерію (Субстанцію) її зовнішньою видимістю – формою, речовиною.

Сьогодні метафізичний матеріалізм не надто відрізняється від об'єктивного ідеалізму. Ми можемо сперечатися лише з такого приводу: що первісне – сонячний промінь чи дух, що летить у ньому? Вчені сформулюють це по-інакшому: світло чи інформація? Так сьогодні розглядається біосфера в цілому. Само собою зрозуміло, що інформація є Логос, Знання, Ідея і т. ін. Однак ми бачимо: те й інше приходить до нас разом. Тоді навіщо суперечка? Що дає ця суперечка?..

Однак з суб'єктивними ідеалістами (особливо тоді, коли вони вважають себе матеріалістами) дійти згоди набагато важче. Для них істина тільки те, що можна побачити, помацати, розбити молотком. Або обстріляти, розстріляти...

Ті суб'єктивні ідеалісти, які не називають себе матеріалістами, твердять: цей стіл існує тому, що я його бачу; не буде мене – і стола не буде. Матеріаліст-речівник заперечує: неправда, стіл лишається на своєму місці і по моїй смерті. При цьому обидва вони вірять, що вправляються у філософії, а не товчуть воду в схоластичній ступі.

Перший погляд недостатній, хоч і містить у собі філософський елемент. Такий Фіхте. Його треба не заперечувати, а включити в платонізм як складову частину загального. Другий погляд – той самий суб'єктивний ідеалізм, однак він себе ще не усвідомив – ніби щойно вилиз з ведмежої шкури. Йому ще вчитися та вчитися. Але ось лихо: саме цей вид суб'єктивного ідеалізму переміг там, де ідеалізові взагалі немає місця, – в економії, яка через це з фізичної перетворилася на політичну.

І тут ми наражаємося на історичний парадокс: виявляється, релігії всього світу були засновані саме матеріалістами. Мова йде, звичайно, про метафізичний матеріалізм. Тобто про такий матеріалізм, який ми спостерігаємо в «Економічній таблиці» Ф. Кене. А це ж і є саме матеріалізм, чого не можна сказати про теорію К. Маркса.

Зрештою, це має бути ясно з основоположної формули Піфагора: тіло Бога – світло. Істина – дух Його. Звідси: Бог є Природа, Природа є Бог. Платон також піфагорієць. Однак він зосередив увагу на рухові й природі ідей, що не заперечує матерію як таку. А що більшість релігій беруть свій початок у піфагорійстві, то виходить, усі вони у своїй сутності пантеїстичні.

Що ж нам дає додаток до «матеріалізму» К. Маркса й Ф. Енгельса у вигляді епітета: діалектичний? Діалектику виробили ідеалісти. Бог і диявол – уже діалектика. Тим часом саме цей додаток надзвичайно беззастережно повертає нас до тієї форми суб'єктивного ідеалізму, яка стоїть десь на рівні ідеології диких народів. Зрештою, навіть вони прочували, що видимість – ще не істина, а лише ілюзія.

Однак повернімося до більш суттєвого предмета розмови. Запитаймо себе: що таке п'ять хлібин Ісуса Христа? Чи не вони стали для

Ф. Кене тією константою, на якій він вибудував свою «Таблицю»? Адже її сутність саме в тому й полягає, що суспільство харчується за рахунок п'яти хлібин, тобто п'яти рівновеликих частин річного продукту.

Твердження це, звичайно, може здатися ризикованим. Але я в цьому разі не претендую на сувору науковість – я просто розмовляю з небом, землею і зірками. А ще до християн були вавілоняни, які взагалі лічбу починали від п'яти¹.

Зрештою, немає народу, який не освячував би це Число. Хрест, про значення якого в найстислішій формі ми говорили у першій частині, завжди доповнювали п'ятикутною зіркою. Вони виступали як щось єдине. Саме звідси з'явилася седмиця: дві схрещені одиниці (в єгиптян дві стріли) існують окремо від пентаграми, ніби виростаючи з неї. Але зовсім не так, як робить це Маркс, приписуючи дві одиниці до «Таблиці» Ф. Кене. Вони існують у «Таблиці», однак існують не у вигляді продуктивних одиниць, одержаних від Сонця, вони існують як знаряддя праці, як справа рук людських. Нарешті, вони існують як форма цивілізації. Чи навіть як сама цивілізація. Але це не основа – не пентаграма! – а похідне від неї.

У нашій країні в пошані схрещення серпа і молота – чудовий образ! Схрещення це виростає з глибин пентаграми – саме так це й відбувається насправді. Ось чому протиставлення серпа і молота церковному хресту – це знову ж таки боротьба тільки за символи, а не за сутність. А саме ж так і будується антирелігійна пропаганда, котра сьогодні за своєю суттю бюрократична, як і багато чого іншого.

На описаних вище закономірностях будували свою символіку піфагорійці. Але так само робили й масони, які залишили помітний слід у нашій історії, їх у повному розумінні можна назвати піфагорійцями.

Звичайно, це вже не наука – це релігія. Але де пролягає межа між одним і другим?..

Коли виходити з переконання, буцімто наука є те, що підтверджується лабораторним дослідом, тоді базою науки слід визнати формули Ньютона й Ейнштейна.

Гаразд, не заперечую. Але в цих формулах є не тільки числа – є фізичні розмірності. А що вони таке? Наприклад, що таке секунда?..

І тут ми заходимо в безвихідь, з якої вибратися неможливо. Найточніша відповідь полягає в тому, що це 30 км земної орбіти: Земля проходить цей відтинок шляху за одну секунду.

Негайно постає нове питання: а що таке сантиметр, метр, кілометр?..

Формальну відповідь дати не важко. А по суті?..

Не будемо ж ми абсолютизувати ці поняття, як робить це Маркс з різними видами вартостей. Нам сьогодні навіть незрозуміло, за яким

¹ Авдиев В. И. История древнего Востока. – М., 1948, с. 111.

правом він це робить. А він же робить це тому, що політекономія була наукою наук. Сьогодні наукою наук стала фізика. Але чи не помиляємося ми в цій кон'юктурі?..

Тож скажімо так: на ці питання поки що немає відповіді. Існують надзвичайно переконливі наслідки, термоядерна реакція відбувається! А що це таке в своїй глибинній сутності – ніхто не знає. І багато хто вірить, що можна про це не думати.

Але з фізичною економією так не виходить – у неї природа інша: ця наука має в собі щось синтетичне. Вона вивчає людину в каналах руху, які створені самою природою, – як ядерні фізики вивчають рух елементарних частинок. І ось ми знаходимо щось таке, що міститься на грані всіх відомих наук – фізики, хімії, економії. Список можна продовжити, бо жодній із сучасних наук це не суперечить. Мова йде про старокитайську релігійно-філософську книжку, яка називається «Книга Великої Таємниці». Ось рядки з неї:

Якщо Єдине Світло стоїть над усім розвитком,
То все суще знаходить тілесність через нього.
Світи й країни, царства й доми
В троїстій розгорнутості знаходять звершення.
У рахунок часів відбиваються роки,
І сотні злаків у добрий час досягають¹.

Чи можемо ми сказати, що Майер був перший, хто зрозумів природу фотосинтезу? Виявляється, всі народи-сонцепоклонники знали цю Таємницю. Більше того, є підстави припускати, що їм були відомі такі таємниці природи, до яких наша наука ще навіть не наблизилася.

Те, на чому я хочу зупинитися далі, можна розглядати як гіпотезу, здогад чи якимось інакше. Суть не в цьому, а в тому, що, на моє глибоке переконання, стародавнім народам були відомі таємниці гравітації. Принаймні вони були відомі їм такою мірою, якою ці знання потрібні, щоб зберегти життя на земній кулі.

Давайте міркувати так: на Землі схрещуються в герці сонячне світло і гравітація. Схрещуються так, як серп і молот, тобто хліборобство і промисловість.

Сонце дарує нам енергію, щоб ми могли рухатися, тобто жити. Уся ця енергія витрачається на щогодинну, щохвилинну боротьбу з силами тяжіння: саме з цієї боротьби і складається все наше життя. Необхідність цієї боротьби породила автомобілі, літаки, ракети.

Ми вже говорили про природу кочового тваринництва, яке існує за рахунок диких трав. Повторимо дещо зі сказаного. Трави відрізняються від злаків тим, що не мають колосся з зерном. Якби не було злаків,

¹ Щуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга перемен». – М., 1960, с. 139.

не було б сучасних міст. Коли врахувати досвід Монголії, то на кожного жителя потрібно не менше десяти голів худоби, щоб прохарчуватися. Корова і кінь виростають не за один рік. Ця умова викликає потребу мати величезну кількість худоби.

Чи можна уявити планетарну отару, яка нараховує сорок мільярдів голів? А саме таку кількість худоби потрібно, щоб прохарчувати сучасне людство за рахунок пасовищ. Але де взяти стільки пасовищ? І де жити самим людям при такій кількості худоби?..

Ось чому мені здається, що американські фермери не помиляються: видно, в середньому, незважаючи на відхилення, злаки дійсно несуть 60% харчових одиниць у зерні і 40% у соломі.

Тепер пригадаймо: хліборобство потребує дві одиниці з п'яти у вигляді постійного капіталу, тобто щорічних авансів, які земля повертає. За кількістю одиниць на це вистачає соломи. Однак ніякої додаткової енергії при цьому немає: що отримано, те й з'їдено. Простіше кажучи, за рахунок соломи, як і за рахунок трави, може існувати тільки один клас. Його чисельність множитися також не може, коли немає вільних земель. Коротше кажучи, є серп, але немає молота.

Усі наші енергетичні видатки – наслідок тяжіння, його поглинальних властивостей. Ми ніби відкупляємося від гравітації, віддаючи їй дві одиниці з п'яти. Це доконечне жертвоприношення. Три одиниці – наш прибуток, рента. *(Очевидно, читач пам'ятає наші пошуки п'ятої одиниці, з якої твориться енергія прогресу.)* Завдяки їй виникають міста, в яких знаходять собі роботу і їжу ще два класи – промисловість і держава. Це і є «троїста розгорнутість».

Хай пробачить мені читач вимушені повторення: я боюся, що неясно пишу, – і тому мушу повторювати те, що вважаю вкрай важливим.

Стародавній світ зараховував гравітацію до сил Пітьми. І це цілком справедливо: нічна пітьма поглинає світло, яке вільно летить у просторі; гравітація поглинає світло, зв'язане у фотосинтезі. Усе вугілля, нафта і хліб – це Світло, затримане Землею в живій речовині. У сучасній науці це поглинання називається ентропією. В основі ентропії лежить гравітація – стародавня Пітьма, яка в «Книзі Великої Таємниці» виражається двійкою. Тобто саме так, як у народному господарстві виражаються видатки, бо це вони і є:

Світло й Пітьма стоять поруч,
Як два і три.

То як же в цій стародавній формулі не побачити те саме знання, на якому побудована «Таблиця» Ф. Кене? Це ж і є її справжня динаміка!..

Далі. Злаки, які «в добрий час досягають», несуть у собі те, що народжує енергію прогресу:

Світло покладає п'ять благословень,
Вони ж стосуються сходження догори.

П'ять хлібин, п'ять благословень. Хіба це не те саме?.. Коли в суспільстві перемагає Сила, а не Розум, тоді третій клас (держава) не задовольняється одиницею річного продукту – з'їдає все, що може з'їсти. При цьому з п'ятьох хлібин виготовляється шість. Виникає бризантна система, в якій шість потоків (потреб) треба задовольнити п'ятьма каналами – шостого не виготовила сама природа. Шість потоків тому, що дві хлібини – це постійний капітал (солома), а три хлібини (зерно) доводиться ділити на чотириох претендентів. Один із цих претендентів явно зайвий – тисячоликий бюрократ. Що з цього виходить на практиці, ми знаємо: бюрократ сам вишукує «зайвих», відправляючи їх за колючий дріт або в землю. При цьому «зайвими» виявляються такі люди, як академік М. І. Вавилов – директор Інституту генетики АН СРСР, який загинув з голоду на табірній баланді в січні 1943 року.

«Книга Великої Таємниці» про це оповідає з філософічним спокоєм:

Пітьма ховає в собі шість крайнощів,
Вони ж належать до сходження вниз.

(У варіанті «Таблиці» К. Маркса – це, як він пише, «шість вихідних пунктів повернення».)

Мені здається, цих рядків досить, щоб за ними відтворити «Економічну таблицю». Цілком можливо, що вона саме так і виникла: Ф. Кене схилявся перед старокитайською філософією і багато про неї думав.

Природа надзвичайно ощадна: з усіх можливих рішень вона обирає найпростіше. У неї є для цього ціла вічність – вистачає часу, щоб відкинути зайвину. Тому верхня частина біосфери (цивілізація) отримала від природи набагато більше, ніж інші частини: вона отримала злаки. У зерні й соломі природа відбила потреби і можливості суспільства, які випливають із протиборства двох сил: Світла, що несе життя, і гравітації (Пітьми), що виступає в ролі протидіючого суб'єкта (Сатана – Протидіючий).

Це породжує ще один історичний парадокс: цілком може статися, що найнасушніші проблеми, пов'язані з глибинною природою гравітації, належать до фізичної економії і релігії. Думаю, що це природно: адже саме їм вдається переступити через геоцентричні властивості фізичних формул, заснованих на земних розмірностях. Вдається тому, що релігія і фізична економія користуються безрозмірними величинами, які у своїй сутності є піфагорійським Числом. Саме Число звільняє нас від геоцентризму, вводячи нашу думку в глибини Субстанції, яка не має і не може мати ніяких розмірностей.

Шестирукий Бог Зла, Шестилапий Звір (666) – усе це люди несли через тисячоліття, щоб потім знати, які небезпеки їх чекають попереду.

«Нікому не можна буде ні купувати, ні продавати, крім того, хто має це накреслення, чи ім'я звіра, чи число імені його».

Тут мудрість є. Хто має розум, той вирахе число звіра: бо це число людське. Число його шістсот шістдесят шість».

Так описані шість крайностей (у Маркса: «шість пунктів повернення») в Апокаліпсисі. Хіба це не те саме, про що говорить «Книга Великої Таємниці»? І хіба це не політекономія? Ех, як ми її вивчили! Пора б нам відпочити від цієї гіркої науки... Я не маю наміру перетворювати Біблію й інші релігійні джерела на посібники з економії. Навпаки: істини економії як науки повинні знайти духовну прив'язку до великих істин релігії. До цього закликав нас Ф. Кене. Бог – Той, що творить Світ, – був, є й буде єдиним Суб'єктом усякого продукування, бо ж Він продукує Вічне Життя.

Гравітація – це інструмент Природи, за допомогою якого вона, Природа, кристалізує, ліпить, творить і знищує все, що не пройшло через космічний «техконтроль». Будемо сподіватися, що земна цивілізація таки пройде крізь вушко голки – безжальних законів природи. І пройде наш народ!..

Щоб побачити Шестирукого Бога Зла (він же й Шестилапий Звір), належить повернутися до того варіанту «Економічної таблиці», яким устаткував свій масивний твір К. Маркс. Уважно вивчивши його варіант, ми зрозуміємо: це і є 666.

Ні, це не плід хворої уяви. Наша філософія пишається тим, що Ф. Енгельс розшифрував це число як Римську імперію, її економічний уклад¹. На цьому й будується антирелігійна пропаганда. Мовляв, ніякого «звіра з безодні» немає – є історичний матеріалізм, є економіка та її закони...

Що ж, Енгельс розшифрував 666 цілком правильно, хоч він і не розумів, як виникають в економіці «шість крайностей».

Енгельса можна доповнити висновком Ф. Кене: Римська імперія загинула саме тому, що її економіка існувала за рахунок пограбування ґрунту. І ще точніше: тому що хліборобство дістало 2/5 річного продукту, а не 3/5. Залиште йому 3/5 – і Шестилапий Звір буде переможений! Але залишити треба так, щоб хлібороби самі розпоряджалися продуктами Землі й Сонця. Зрештою, по-інакшому це зробити взагалі не можна. При спробі зробити це по-інакшому хлібороб дістане тільки розцяцьковані папірці, що звуться грошима, а продукти землі, як і раніше, опиняться в інших сферах.

Планета агонізує: знищуючи родючість ґрунту, кожного року ми скорочуємо термін існування нашої цивілізації на 3000 років. Задумай-

¹ Большая Советская Энциклопедия. – М., 1965, т. 2, с. 555.

ся над цим, громадянине Землі! Відбувається це головним чином за рахунок тих країн, в яких уже переміг марксизм чи активно пропагується.

Не міфічний образ, не поетична метафора, а достеменна реальність: «Таблиця» Ф. Кене у варіанті К. Маркса – це і є «звір з безодні». І на цій основі стоїть його «Капітал»!..

До речі сказати, Достоевський в «Ідіоті» розшифровує «звіра з безодні» як паровий двигун. А це ж і правильно: безплідний клас існує за рахунок підземної енергії – вугілля, нафти, газу. Але промисловість робиться звіром тільки в умовах тоталітарного режиму, ось у чому справа!..

Тому кожний житель земної кулі повинен вивчити «Таблицю» Ф. Кене: тільки вона може врятувати нашу цивілізацію від неминучої загибелі. Спорідненість між фізичною економією і релігією мені здається повною: вони рідні сестри.

1974–1975. Київ.

НЕ ЗАГЛЯДАЮЧИ В СВЯТЦІ

ВІД АВТОРА

Назва «Не заглядаючи в святці» розкриває умови, в яких було написано це есе: у мене під рукою не було жодної книги або запису, на які я міг би спиратися. Не було навіть класиків марксизму – отже, все належало брати з пам'яті, не зазираючи в першоджерела, котрі не без іронії я й називав святцями.

Де ж це відбувалося, чому в мене не виявилось жодної книги? У тюрмах і концтаборах бібліотеки були непогані, якусь корисну книгу там завжди можна було відшукати. А книг я не мав тому, що так це було заплановано моїми замовниками із КДБ. Вони, напевно, хотіли знати, що є в моїй голові такого, яке тримається в ній з попередніх часів. Адже ж я тоді був уже близький до завершення семирічного ув'язнення в таборах суворого режиму.

Та розповім послідовно, чому і як виникла ця економічна праця. Генеральним секретарем ЦК КПРС став Юрій Андропов. У своїх промовах він висловлював занепокоєння станом радянської економіки та непевністю, недостовірністю так званої політекономії соціалізму. У мене не було причин шанувати людину, з чийої особистої ініціативи я й потрапив за ґрати, та я готовий був працювати навіть на диявола, якби він подав надію, що економічні реформи можливі. До речі, М. Горбачов був висуванцем Ю. Андропова. З якими намірами Михайло Сергійович прийшов до влади – добре відомо, але не всі помічають, що його реформаторські ідеї нерідко перегукуються з думками шефа. Історія ніколи не трималася прямої дороги – їй властиві дивовижні зигзаги.

В розмовах із зеками я не приховував, що деякі висловлювання нового генсека мені подобаються. Це відразу ж стало відомо оперуповноваженим КДБ. Невдовзі мене викликали гебісти високих рангів і запропонували висловитися з приводу економічного становища в країні та про те, як би я радив змінити його на краще. Щоб я мав змогу писати, мене відвезли в концтабірну лікарню, віддали в моє розпорядження велику палату, що нагадувала окрему квартиру, і забезпечили чаєм.

Коли я попросив деяку довідкову літературу, вони чомусь цього «не почули».

Я розкошував у санаторних умовах близько двох місяців, хоч економічна праця «Не заглядаючи в святці» була написана за п'ять днів. Відтак до мене прибули два посланці – із Москви капітан КДБ Сорокін, а з Києва підполковник КДБ Гончар. Ознайомившись з моєю працею, вони заявили: це добре, праці можна надати державний хід, але раніше я мушу покаятися й засудити свої злочини. Я увірвав розмову й попросив повернути мене в концтабір.

9. VI. 1994. М. Руденко

ПЕРЕДМОВА

*...Якщо говорити відверто, ми ще досі не вивчили належною мірою суспільство, в якому живемо і працюємо, не повністю розкрили при-
таманні йому закономірності, особливо економічні. Тому іноді змушені діяти, можна сказати, емпірично, надто нерациональним способом проб та помилок. (З промови Ю. В. Андропова на червневому Пленумі ЦК КПРС).*

Щоб на 66-му році після Жовтневої революції сказати ці слова, потрібно мати неабияку мужність і неабике почуття відповідальності за долю народу та держави. Але я пишу ці рядки не задля похвали, а для того, щоб сказати сувору істину: входження в ХХІ століття може й не відбутися, якщо ми і далі будемо діяти способом проб та помилок. Такий спосіб був ще якось терпимий на початку нашого століття, але не в його кінці, коли гігантські маховики вітчизняного та світового виробництва так розмахалися, що від них похитується земна вісь. І навіть місячна...

Ця невелика праця призначена, головним чином, для вирішення деяких оперативних питань. Умови, в яких я працюю (в найбуквальнішому розумінні жодної книги під рукою!), не можуть породити щось значне. І все ж у такій праці є свій резон: я немовби складаю іспит – складаю через десять років після того, як з даного питання мною був прочитаний останній рядок знаменитих авторів. Термін чималий. Однак я вдячний за надану можливість: для мене самого дуже важливо зробити ревізію пам'яті – тобто перевірити, що в ній закріпилось, а що благополучно вивітрилось. І якщо після тяжких життєвських потрясінь пам'ять не втратила головного (дрібні погрішності – до уваги не беру), отже, воно, це головне, має неминуще значення. Принаймні для мене і системи моїх переконань.

ФІЗИЧНА ЕКОНОМІЯ – ЩО ЦЕ ТАКЕ?..

Нікого не дивує, що географія виступає у спареному вигляді – економічна та фізична. Кожному ясно: у першому випадку увага фіксується на діяльності людини, а в другому – на діяльності самої Природи.

Етнос, суспільство – складник земної біосфери, який щорічно немовби відроджується за рахунок фотосинтезу, тобто за рахунок діяльності Сонця. Людство в цілому можна віднести до **живої речовини** нашої планети. Це наукове поняття введене Вернадським – воно стало найважливішим елементом його вчення про біосферу. Наш дух може обуритися: невже ми, люди, – всього лише жива речовина? Мовляв, це звучить грубо, вульгарно. Але природознавство духовне життя суспільства не досліджує – предметом його вивчення є людський організм як біотіло. І з цього погляду у формулі Вернадського нічого вульгарного немає.

Щоб наш організм міг існувати, Сонце щорічно нарощує додаткову біомасу у вигляді трав, злаків і, нарешті, у вигляді тварин, яких ми вживаємо в їжу. В загальній кількості щорічний приріст біомаси на земній кулі складає сотні мільярдів тонн. Це є не що інше, як сонячна енергія, зв'язана в живій речовині. Ось її точна фізична формула: $E = mc^2$.

Таким чином з'ясовується, що земні люди володіють не лише суспільно-духовною, а й фізичною сутністю. Втім, ми ніколи у цьому не сумнівались. Як же могло трапитися, що політична економія усунулася від проблем фізичних? Чи завжди так було?

Ні, не завжди. Більше того: батьками сучасної політичної економії, на думку Маркса, є **фізіократи**. Так, саме батьками – і ніяк не менше! Ні за ким з політекономів Маркс не визнає таких високих заслуг перед світовою наукою, як за фізіократами. І особливо за Франсуа Кене.

У чому ж суть фізіократичної теорії? Якщо говорити стисло, то вона ось у чому: **всі види вартості породжуються землею і лише землею**. Фізіократи нічого не знали (та й знати не могли!) про фотосинтез – приріст нової органічної речовини вони виводили із спроможності землі родити, нарощувати біомасу. Але ж те, чим ми сьогодні можемо уточнити та доповнити їхнє вчення, не зачіпає його корінних положень – особливо у їх практичному сенсі.

Тепер запитаємо себе: як може не мати вартості те, що її породжує? Адже земля, за нашими уявленнями, нічого не коштує, бо ніхто з людей її не створював. Вартість же виводиться виключно з людської праці.

У що обходяться ці переконання, самі за себе говорять такі факти: лише в Ростовській області, наприклад, ерозія щороку виводить з ладу не менше 8000 га колгоспних земель. Можна навіть сказати: на берегах Тихого Дону щороку вмирає по одному укрупненому колгоспові. Якщо

цей процес узагальнити, то виявиться: за шість десятиліть до річок та морів винесено з наших полів енергії родючості стільки, що її вистачило б для того, щоб скип'ятити Чорне море. І це навіть не вугілля – це хліб! Так колись римляни «кип'ятили» Середземне море, знищуючи родючість земель, що були житницею стародавнього світу. При цьому римлянам і на думку не спадало, що вони творять непоправне зло. Дитя разом з молоком вигризає материнські груди...

Вважаю, цим ми вже відповіли на запитання, що таке фізична економія? Вона повинна стати надійним мостом між науками суспільними та природничими. І якщо ми не зуміємо його навести, дорога в майбутнє буде засипана мертвими пісками неосяжних пустель.

ПРО ЧЕТВЕРТИЙ ТОМ «КАПІТАЛУ»

Четвертий том «Капіталу» вийшов з друку вже після смерті Сталіна. В тому, що ми його отримали у сучасному вигляді, величезна заслуга Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. У сучасному вигляді – це означає так упорядкованим, що ним можна користуватися. Відомо: Маркс його не завершив, якась думка несподівано обривалася, щоб знайти свій розвиток через десяток або сотню сторінок. Практично до ретельної обробки в Інституті марксизму-ленінізму для читача цього тому взагалі не існувало. А він докорінно відрізняється від трьох попередніх!

У чому ж його відмінність? У четвертому томі по-новому оцінюються фізіократи: вони за своїм значенням висувуються на перше місце в розвитку економічної думки. Більше того: навіть завершується четвертий том (тобто завершується «Капітал»!) настільки несподівано, що можуть похитнутися наші уявлення про марксизм як цілісне вчення. Саме це зі мною трапилося, коли я писав «Економічні монологи», які вийшли потім на Заході. Детальніше зупинюся на цьому згодом.

А зараз, шановний читачу, зніми з полиці третю частину четвертого тому і заглянь у самий кінець – туди, де вже починаються додатки до «Капіталу». Йдеться буквально про останню фразу, що немовби підводить підсумок усього життя та діяльності К. Маркса. За браком першоджерела перекажу її своїми словами.

Абсолютна додаткова вартість виникає із природної родючості землі, природи (підкреслене К. Марксом), тоді як відносна додаткова вартість народжується в процесі розвитку суспільних продуктивних сил.

Не беру даної фрази в лапки тільки тому, що за словниковим складом вона може виглядати дещо інакше. Але зовсім не за змістом! І це

не просто якась випадкова фраза – вона підготовлена відповідним розділом, у якому К. Маркс розмірковує про джерела додаткової вартості. Перебіг міркувань приблизно такий: без хліборобства неможливі ні додатковий продукт, ні додаткова вартість, бо всі інші джерела не дозволяють виробляти надлишків продовольства. Збирач дикорослих коренів, а також мисливець можуть прогодувати тільки самих себе або, у кращому разі, свої сім'ї, але не більше цього. І тільки хлібороб здатний виробляти більше, ніж потрібно для прогодування сім'ї. Надлишки продовольства йдуть на ринок, де перетворюються у джерело абсолютної додаткової вартості. Це її коштом виростають міста, розвиваються ремесла, науки, культура...

Чи треба пояснювати, що тут К. Маркс виводить **абсолютну додаткову вартість** із цілком інших джерел, ніж у попередніх томах «Капіталу»? І до такої міри інших, що вся теорія виглядає іншою, бо це вже справжня фізіократія.

ЯК ЖЕ В ЦЬОМУ РОЗІБРАТИСЯ?..

Ми в цьому не розберемося, доки не збагнемо цілей К. Маркса, а також природознавчих можливостей його часу. Мета Маркса полягала в тому, щоб створити пролетарську економічну науку, а не яку-небудь іншу. У даному разі теорія фізіократів ніяк не підходила – її навіть наближено не можна було взяти за основу. До того ж вона поступово перетворилася в науковий релікт – її витіснила із світової арени англійська політекономія, заснована, як відомо, на **трудовій** вартості. Так уже складалася в Англії економічна думка: родючість землі як субстанціональне джерело вартості перебувала десь у колоніях, за морями-океанами, тому англійцям здавалося, що виробництво починається в корабельному трюмі й завершується у фабричних стінах. Мотив суто психологічний, однак у розвитку економічної думки він відіграв вирішальну роль. Адам Сміт, а потім Рікардо заклали основи тієї науки, яка отримала назву власне політичної економії, – бо у Кене, Тюрго, а також їхніх послідовників економія була суто фізичною.

Так зародилися дві споріднені науки, які повинні були розвиватись у взаємодії, доповнюючи та підсвічуючи одна одну. Але сталося інакше: політична економія розвивалася (особливо завдяки Марксові), а фізична виявилася майже забутою. Причиною цього забуття є недостатній розвиток природничих наук – Ф. Кене випередив свій час більше, ніж на два сторіччя.

Справді, який закон природи є основним у теорії Ф. Кене? Звичайно ж, **закон збереження і перетворення енергії**: додаткова енергія Сон-

ця у вигляді надлишків зерна є джерелом додаткової праці і, відповідно, додаткової вартості. Тут ми спостерігаємо не тільки верхівку економічного айсберга, а бачимо його у глибині, навіть у субстанції. Не можна виводити суспільну енергію виключно з людських м'язів, не пояснюючи при цьому, яким чином вона там з'явилась. Але зв'язати всі ланки воедино досі було надзвичайно важко. І якщо завзятого трудівника Майєра оголосили психічно хворим лише за те, що він на фізіологічному комплексі «організм – їжа» відкрив закон збереження та перетворення енергії, то як можна було зрозуміти Кене, який відкрив той самий закон не на окремому організмі, а на людстві в цілому? І при цьому на ціле сторіччя раніше від Майєра!..

На жаль, не розуміють його й досі. Не розуміють затято, немовби навіть хизуючись цим своїм дрімучим нерозумінням. І не тямлять, що воно – згубне!..

У часи К. Маркса важко було розібратися, що Ф. Кене є родоначальником іншої науки, – і тому Маркс оголошує його батьком сучасної політичної економії. Маркс розумів, що без Кене не можна обійтися. Ось чому в Маркса є немовби дві абсолютні додаткові вартості: одна народжується із суспільної праці, друга – з природи. Насправді це дві грані тієї ж суті.

Сьогодні, щоб уникнути подібних непорозумінь, ми зобов'язані зробити уточнення: Кене є батьком не політичної, а фізичної економії – і тоді все стає на свої місця.

Як саме? А ось як: фізіократи брали за основу **споживчу** вартість (тобто натуральний продукт у його природному середовищі), а політекономи – **вартість мінову** за відомою формулою: **гроші – товар – гроші**. І це закономірно: природі невідомі ані товар, ані гроші – вони відомі тільки людському суспільству. Отже, в цілковитій істині реально існують два крила єдиної сутності. Обидва вони правомірні, обидва необхідні – на одному крилі далеко не полетиш. Ясно і те, що автор цих рядків – тобто я сам, звичайно, – тільки змарнував критичний порох, намагаючись спростувати К. Маркса у надрукованих на Заході «Економічних монологах». Зате є урок на майбутнє: не можна з позицій природознавства критикувати науки суспільні. І, зрозуміло, навпаки. У будь-якому випадку така критика призводить до плутанини.

[*Пізнніше зауваження.* Цей мотив повторюється в листі на ім'я М. С. Горбачова у 1986 році: я шукав можливості якось пом'якшити поразку марксистської «науки». Але у такому вигляді пом'якшення виглядає як відступ від істини. Істина ж полягає в тому, що Маркс побудував усі політичні висновки (необхідність пролетарської революції та пролетарської держави) на відносній додатковій вартості (тобто, трудовій), приймаючи її за абсолютну. Помилка ця настільки велика, що вона призвела до знищення багатьох

мільйонів ні в чому не винних людей. Але сама по собі наука про відносну додаткову вартість (тобто політична економія) можлива і необхідна. У даному разі К. Маркс прийнятний і корисний. Повніше ця думка розвинута в роботі «Шлях до хаосу».]

РОЗМОВА РІЗНИМИ МОВАМИ

Проте це не означає, що ми у всьому вже розібрались і немає потреби в уточненнях. Навпаки: уточнення лише починаються. Адже ми дивимось на Кене і Маркса з позицій сучасного природознавства, а як воно далеко пішло за минулі сторіччя!..

Тим, хто бажає зрозуміти, в чому саме потрібні уточнення, опишемо полеміку між Кене і Марксом. Звичайно, їм довелося полемізувати крізь ціле сторіччя, котре їх віддаляло один від одного. Але полеміка все ж відбулася. Йдеться про «Економічну таблицю» Ф. Кене, про яку ми згодом поговоримо докладніше, а тут зосередимо увагу на **фізичній** класовості – вона докорінно відрізняється від класовості політичної! Уже хоч би тому ми зобов'язані зрозуміти, що перед нами дві різні (але, безумовно, тісно пов'язані) науки – дві, а не одна.

До речі, майже всі радянські автори, які писали про Кене, вчиняють те саме, що вчинив я стосовно Маркса, але у зворотному порядку: критикують батька фізичної економії за «хибне» визначення класів, але критикують, звичайно, з політичних позицій. Це нагадує розмову різними мовами, у яких слова звучать однаково, а за змістом відрізняються докорінно. Наприклад, російське слово «Луна» – це супутник Землі, а слово, яке звучить так само українською мовою, – російське «эхо». Подібні слова-«пастки» особливо часто зустрічаються у споріднених мовах.

Економія фізична та економія політична також близькі родичі – можливо, навіть сестри – і тому тут так багато своїх «пасток». Нерідко навіть надто вчені люди схильні забувати, що класовість Кене зовсім іншого роду, ніж класовість Маркса. Саме це я і збираюся показати.

Класи Кене – це не що інше, як виробничо-енергетичні сфери. Все те, що виробляє та споживає суспільну енергію. Однак ця енергія і виробляється, і споживається у строго **квантовому** вигляді – тобто рівновеликими порціями. Тому критикувати Кене за те, що він не поділяє людей на багатих та бідних, на експлуататорів та експлуатованих, – це означає власноручно розписатися у повному нерозумінні законів природи, дзеркально-динамічним віддзеркаленням яких є «Економічна таблиця».

У перекладі сучасною мовою класи Кене можна записати так:

1. Сільське господарство.
2. Промисловість.
3. Держава.

Вони є всюди, де етноси встигли створити свої держави, тому думати, що «Економічна таблиця» вичерпала себе в епоху Кене, – це знову ж таки геть нічого не розуміти в законах природи, від яких залежить як процвітання, так і загибель цілих держав і народів. До речі, Маркс це добре розумів – він усе своє життя займався вивченням закономірностей «Таблиці». Маркс вважав її **найгеніальнішим з усіх відкриттів людського розуму**. Не беру ці слова в лапки з тієї ж причини, що й раніше.

Фізичні класи в «Таблиці» виступають під такими назвами:

1. Виробники.
2. Власники.
3. Безплідний клас.

Виробники – це всі, хто працює в сільському господарстві. Тобто фермери, що орендують землю у феодалів. Власники – це поміщики разом з королем, які представляли державу в часи Кене. І, нарешті, безплідний клас – це промисловість, де, звичайно, за робітниками завжди більшість, але Кене не відділяє їх від капіталістів – не в цьому його завдання!

Так ось: клас, для якого працював К. Маркс, виявляється, уражений невиліковною безплідністю. Чи може примиритися з цим пролетарська думка? Не міг примиритись і Маркс – він поставив собі за мету довести, що Кене помиляється. І довів. Але як довів? Тут виявляється: обидва генії мають слухність, але розмовляють вони різними мовами.

З погляду **мінової** вартості байдуже, що ми купуємо – кілограм кукурудзи чи кілограм цвяхів: для будь-якого комерсанта і те, й інше – просто товар, та й годі. Але з погляду **споживчої** вартості (особливо, коли аналізується її внутрішня суть) усе це далеко не байдуже. Кілограм цвяхів є просто кілограм заліза – мертвий мінерал, ні в якому вигляді не спроможний **сам із себе** породжувати додаткову суспільну енергію. Зате киньте в землю одне тільки зерно кукурудзи – і ви отримаєте 100 зерен. Ось у чому різниця між цими товарами!..

Таким чином ми з'ясовуємо, що додача суспільної енергії можлива тільки в хліборобстві – і ніде більше. При цьому йдеться про **абсолютну** додатковість. Адже не можна вважати додатком суспільної енергії добуте із шахти вугілля або одержану із свердловини нафту: у даному разі ми **знищуємо** те, що меншою мірою належить нам, а незмірно більшою – нашим нащадкам. Яка ж це додача? Це всього лише видаток, знищення суспільної енергії. Робить це виплекана нами промисловість, що виробляє всього лише **форму**: залізо перетворює на

ножі, трактори, цвяхи; глину перетворює на цеглу і т. п. Всі ці речі мають вартість тільки тому, що на їхнє виготовлення витрачено людську працю, а сама праця була забезпечена біологічною енергією. Ми завжди платимо лише за сонячну енергію, яка нашими руками рубає, шліфує, ліпить. За ту енергію, що виробляється у сільському господарстві і стає живою кров'ю суспільного організму.

Щоправда, ми добре знаємо, що в промислово розвинених країнах урожайність зростає в багато разів, – отже, промисловість, впливаючи на хліборобство, сама стає виробником **енергії прогресу**. Так ми називаємо те, що на останній сторінці «Капіталу» Маркс називає абсолютною додатковою вартістю. Право на введення нового наукового поняття ми отримуємо тому, що займаємось фізичною економією – на відміну від політичної.

Тепер декілька слів з приводу взаємодії промисловості та хліборобства: ця взаємозалежність така складна і неоднозначна, що заради розкриття величезних, часом навіть катастрофічних суперечностей, притаманних даній взаємозалежності, я і займався двадцятирічним дослідженням. Якщо б настільки складних протиріч не існувало, то і моя робота була б непотрібна. Тому відкладемо цю розмову на майбутнє, а самі підємо по прямій: коли немає хліба, всі багатства нації стають фіктивними. Сподіваюсь, із цим сперечатися ніхто не стане.

Так от: у «Таблиці» Ф. Кене діють, охоплюючи всі види економічного життя, **п'ять** квантів суспільної енергії, виражених мільярдами ліврів. Той, хто бажає розібратися у цьому детальніше, повинен вивчити відповідні розділи четвертого тому «Капіталу». Там читач знайде немовби ненароком кинуте зауваження К. Маркса: ні, в «Таблиці» не 5 мільярдів, а 7 – п'ять на боці виробників і два на боці безплідного класу. Отже, безплідний клас названий безплідним буцімто через непорозуміння: він, мовляв, є виробником вартості.

Як же так – невже Кене і Маркс не навчилися рахувати до 7? А річ ось у чім: Кене дивиться на економічне життя з точки зору виробництва біологічної енергії, яка щороку прибуває у новому врожаї. Маркс дивиться на той самий процес з точки зору витрат людської праці: якщо в машини, приміщення, промислову сировину і т. д. вкладено працю, то, отже, все створене є капітал. Нібито має слушність Маркс – не Кене. І він справді має слушність. Але тільки з погляду **мінової** вартості, а не з погляду біологічної енергії. Якщо рік, два, три на підприємства не надходить ця енергія, вони зруйнуються і заростуть бур'яном, а грошовими знаками можна буде розпалювати печі. Отже, має рацію Франсуа Кене, бо рівновеликих порцій біологічної енергії у хліборобстві справді лише п'ять. А в цих п'ятьох могутніх квантах існують ніші для трьох класів – у суворій відповідності із Законами Природи. Та коли ці великі Закони порушуються...

Про це пізніше. Тут відзначимо таке: хіба можна було б у всьому цьому розібратися, якби ми не зрозуміли, що перед нами дві різні науки? На жаль, я також зрозумів це надто пізно – і тому не уникнув помилок.

ЕКОНОМІЧНИЙ ІДЕАЛІЗМ

Ми, здається, вже достатньо підготовлені, щоб розглянути деякі питання радянської економічної науки. Вона веде свій родовід від Маркса. Між тим Маркс займався політекономією капіталізму, а перед нами наука, що претендує на те, щоб висвітлити економічні проблеми соціалізму. Подивимось, як вона це робить.

Відомо, що основний економічний закон капіталізму полягає у виробництві додаткової вартості. Ми вже з'ясували, що абсолютна додаткова вартість (у її субстанціональних витоках) виникає із родючості землі. До цього висновку приводить закон збереження та перетворення енергії, сперечатися з яким марно.

Ми знаємо також, що є інший підхід до тієї ж проблеми – підхід не фізичний, а соціальний. У даному випадку відлік починається не від землі, а від людини. Які природні джерела живлять людську працю – це питання не розглядається. Тут людина немовби виходить на другий поверх – із середовища природного до середовища суспільного, що має свої власні проблеми. Тоді ми отримуємо соціальну модель походження додаткової вартості, яку сформував Маркс. Вона настільки ж правомірна, як і модель фізична. Просто нам потрібно засвоїти, що додаткова вартість однаковою мірою володіє і фізичною, і соціальною суттю – важливо лише не змішувати їх між собою.

Та хоч би з якого боку ми підходили до капіталізму (чи то з фізичного, чи то із соціального), звинуватити його, капіталізм, у пристрасті до ідеалістичних тлумачень виробництва у нас немає підстав. Це ясно вже з його основного економічного закону. Поясню, що я розумію під економічним ідеалізмом. Є об'єктивний перебіг самого економічного процесу, і є наші уявлення про нього. Вони можуть здаватися навіть ультраматеріалістичними, але віддзеркалюють не об'єктивну реальність, а наше суб'єктивне бажання бачити цю реальність так, а не інакше. Простіше кажучи, бажане приймається за реально існуюче.

Як же виглядає основний економічний закон соціалізму? У відомих підручниках, створених людьми в академічних мантиях, він формулюється так: **задоволення дедалі зростаючих потреб трудівників.**

Що ж, гасло вельми благородне. Але чи можна навіть найблагородніші гасла плутати з економічними законами? Адже економічні закони

ґрунтуються на об'єктивних законах природи. Якщо вони нам невідомі і з цієї причини ми їх постійно порушуємо, то, звичайно, жодні гасла нам не допоможуть.

У часи Сталіна вважалося злочином відстоювати необхідність додаткового продукту при соціалізмі: мовляв, додатковий продукт є **речовим носієм додаткової вартості**; вона ж, **додаткова вартість**, народжується з експлуатації праці і є головною метою капіталістичного виробництва. Оскільки при соціалізмі немає експлуатації людини людиною, то не може бути і згаданих атрибутів капіталу.

Після смерті Сталіна у дане питання внесено поправку: **додатковий продукт необхідний також і при соціалізмі, оскільки без нього неможливе розширене відтворення**.

Здавалось би, даною поправкою назавжди покінчено з похмурою наївністю зубрил, що вдають, ніби вони «розвивають» науку. Та дарма! Додатковий продукт у товарній економіці справді невіддільний від додаткової вартості. А наша ж економіка залишається товарною. Виходить, ми повернулися до економічного закону капіталізму? Як же тут бути? І тоді у підручниках робиться така приписка: мовляв, додатковий продукт за соціалізму не має характеру додаткової вартості, котра відображає експлуатацію праці. Всього лише бюрократична приписка – без будь-яких доказів. І чомусь нікому не спадає на думку, що в усіх цих вправах немає науки – є лише пуста гра в дефініції. При цьому головна турбота полягає в тому, аби щось, що здається науковим, якомога спритніше сформулювати, а який зміст вкладається в ці формулювання – не має значення.

Насправді ж це є гірший вид ідеалізму – ідеалізм економічний. Гірший тому, що виростає не з філософських переконань, а всього лише з наукової безпорадності та лінощів думки.

Мені здається, що економію соціалізму взагалі не можна формувати на соціальній основі – її слід будувати на основі фізичній. Тоді вона буде по-справжньому ділова та воістину наукова. Втім, я не збираюся наполягати на цьому твердженні. Проте я глибоко переконаний, що без фізичної економії не можна виробити справжнього розуміння прихованих та явних економічних процесів.

Слід сказати ще про одну складність: деякі керівники вимагають від економічної думки не стільки достовірних наукових висновків, скільки підтвердження усталених поглядів. По суті вимагається апологія замість науки. А що ж робити, якщо закони природи у своїй суті протилежні цим поглядам? Мовчати про це? Але хіба таке мовчання не є зрадництвом?..

Я стверджую з усією відповідальністю: у законах природи є місце для соціалізму, однак **немає місця для волюнтаризму та бюрократичних збочень**. І такою мірою немає для них місця, що соціалізм вза-

галі задихнеться, якщо не будуть знайдені форми економіки, котрі усувають це згубне зло.

На жаль, навіть ті спроби, що робляться новим керівництвом (колективний підряд), недостатні, щоб знищити волюнтаризм. Для успіху цієї справи потрібні не якісь там **периферійні нововведення, а докорінні реформи у самій структурі держави.**

Я поставив своїм завданням розкрити закони природи – подобаються вони нам чи ні! – щоб керівники держави отримали можливість грамотно маневрувати. Мушу застерегти: закони природи не дозволяють багато з того, до чого ми призвичаїлися. Знаю, що перебудова дуже тяжка – передусім тяжка психологічно. Але так чи інакше, я зобов'язаний своє завдання виконати: якщо мене не зрозуміють сьогодні – зрозуміють завтра.

ВИДИ ВИРОБНИЧОЇ ЕНЕРГІЇ

Фізика не ділиться на капіталістичну та соціалістичну – вона всюди та ж сама. І всюди сьогодні земні люди живуть коштом чотирьох видів виробничої енергії. Ось ці види:

1. Абсолютна виробнича енергія;
 2. Відносна виробнича енергія;
 3. Виробнича енергія, що убуває;
 4. Енергія прогресу.
- Спробуємо охарактеризувати кожен з цих видів.

АБСОЛЮТНА ВИРОБНИЧА ЕНЕРГІЯ

До абсолютної виробничої енергії належить енергія самої біосфери – тобто все те, що живить життя, підтримує в людині спроможність до праці та розумової діяльності. Звичайно, передусім це дари землі, що надходять на наш стіл. Але це ще не все. Адже нам для існування потрібна не тільки їжа – потрібний кисень. Пустелі його не виробляють – виробляють ліси, поля, луки. Це виробництво вимагає енергії. Вона у великій кількості надходить від Сонця, перетворюючись у рослини, тварин, комах.

Здавалось би, що таке дощовий черв'як? Дрібниця, мізерія. Але якщо ми насичуємо землю хімічними добривами (відносна виробнича енергія) і не постачаємо гноєм (абсолютна виробнича енергія), дощовий черв'як загине. Загинуть також бактерії, що роблять гумусний шар живим тілом. Структура ґрунту погіршиться, бо це він,

дощовий черв'як, перепускаючи його крізь себе, нарощує природну родючість. І нехай на мене не дивиться косо пильний начотчик, якщо я підкину таку ересь: абсолютну додаткову вартість виробляє дощовий черв'як.

Тепер нехай читач сам робить висновок, потрібна вона у соціалістичному суспільстві чи ні. І нічого при цьому посилатися на Маркса: він з цього приводу не сказав ані слова, справедливо вважаючи, що нащадкам також слід щось залишити для пошуків Істини. Що стосується Леніна, то він дав нам теорію НЕПу. І дав не на чотири роки, як це вийшло у Сталіна.

Отже, абсолютна виробнича енергія – це є енергія фотосинтезу. Сонячна енергія, що перетворюється у живу речовину. Енергія самого життя. І при цьому вся сукупно, а не тільки та її частина, що стає енергією прогресу. Про останню необхідна окрема розмова: у її фізико-математичному відкритті й полягає мета даного дослідження.

ВІДНОСНА ВИРОБНИЧА ЕНЕРГІЯ

Це, можна сказати, енергія техногенна. Енергія всіх без винятку електростанцій – ГЕС, ГРЕС, АЕС. А також енергія заводів, що виробляють трактори, автомобілі і т. ін. – тобто енергія промисловості у цілому. Металеве життя, що почало розвиватися у надрах біосфери і намагається замінити її собою. Та діяльність, яку Ф. Кене називає безплідною. А він же має слушність: якщо завтра помре наше поле, від цієї діяльності залишиться лише перерита земля – і нічого більше. Щось подібне на земній кулі вже траплялося не один раз.

До останнього часу всіма видами енергії нас забезпечувало Сонце. Сьогодні відносну суспільну енергію навчилися виробляти люди. Я маю на увазі атомну енергію. Її можна назвати суспільною, бо вона – породження людського розуму. Проте не слід зазнаватися: ми не вміємо без допомоги природи відносну виробничу енергію перетворювати в абсолютну. І ніколи не навчимося: це є священна монополія самого Життя.

Людину не можна підключити до електромережі, щоб вона живилася за комп'ютерним меню. До того ж справа не лише у живленні, а в якості самого життєвого середовища. У солов'їних трелях, шумі лісів і ранковому плюскотінні сріблястих риб. Це не просто поезія, що також немало, – це єдине **біополе планети**. Вирвана із нього людина здатна жити деякий час, але не все своє життя. Навіть отримуючи необхідне (наприклад, у космічному кораблі) вона занепадатиме через відсутність материнських імпульсів земного життя. Ось чому ми зобов'язані чітко бачити неперехідну грань між відносним та абсолютним.

Державність виникла й існувала впродовж тисячоліть коштом абсолютної виробничої енергії. Інші види енергії (в тому числі й енергія прогресу) почали з'являтися тільки після винаходу парової машини. Та перш ніж вони з'явилися і почали накопичуватись, виник той вид енергії, яку ми відносимо до убуваючої. Йдеться, звичайно, про енергію вугілля, нафти, газу.

Тут навряд чи потрібні розлогі роз'яснення. Хіба що слід відзначити, що час уже нам припинити спалювання цих найцінніших продуктів сонячної діяльності – адже це якщо не жива, то принаймні органічна речовина. Та речовина, з якої вже сьогодні люди навчилися виготовляти для себе безліч корисних речей – від одягу до їжі і лікарських препаратів. Звичайно, нафтою харчуватися неможливо, зате нею харчуються бактерії, які потім перетворюються у чистий харчовий білок. Тому убуваючу енергію в багатьох відношеннях ми маємо право прирівняти до абсолютної. Спалюючи її, ми завдяки цьому умиртвляємо планету, позбавляючи наших нащадків елементарних життєвих умов.

Дехто каже: нехай горить – нас виручить атомна енергетика. При цьому люди не розуміють різниці між відносною і абсолютною енергіями. Від електрики до органічної речовини (та ще в глобальних кількостях!) шлях дуже довгий і надто важкий. Ось чому я вважаю позитивним явищем те, що у нас прискореними темпами розвивається атомна енергетика. Але чи правильно, що заради хліба щоденного ми маємо намір надто довго спалювати сибірський газ якщо не в Москві, то в Бонні й Парижі? Я б не висловлював сумніву, якби він використовувався там з іншою промисловою метою. І гіркоти у мене не було б, якби ми його туди перекачували не заради хліба.

Кажуть: рука того, хто дає, не збідніє. Але при цьому слід розрізняти, що ми даємо і що отримуємо навзаєм. Хліб приходить з Космосу – треба тільки навчитися його брати. Приходить у будь-якій кількості, бо можливості злаків практично невичерпні. А чи можна отримувати з Космосу нафту, газ, золото, алмази? Ось чому той, хто вимушений купувати хліб, неухильно посувається до зuboжіння. Борясь, Боже, нам при звичаїтис до цього стану – при звичаїтис такою мірою, що він видаватиметься нормальним. Значно розумніше (і безпечніше!) налаштуватися на таку думку: якщо наблизимось до цього прикрого рубежу, слід нам готуватися до докорінної перебудови. Задля цієї мети і пишуться ці рядки: не можна розпочинати перебудову, не розуміючи світу, в якому живемо.

Абсолютна виробнича енергія існувала завжди, а енергія прогресу, що є немовби її дочкою, з'явилася тільки разом з капіталом. Власне, вона і є капітал, бо це не що інше, як фізичний аналог абсолютної додаткової вартості, про що вже говорилося раніше.

Розглядаючи убуючу суспільну енергію, ми не згадали про ту енергію, що закладена в гумусному шарі планети. Не згадали тому, що вона здатна і убувати, і зростати – в залежності від того, як ми ведемо наше господарство.

Вернадський вважав земне життя явищем антиентропійним: життя акумулює сонячну енергію, не дозволяючи їй розсіятись у космічному просторі. Але як назвати те життя, що знищує родючість землі, накопичену за багато мільйонів років? Адже це і є ентропія! Досить вказати на такий факт: щоб утворився сантиметровий шар гумусу, фотосинтез має попрацювати не менше тисячі років. А знищити його можна за одне десятиріччя. На жаль, це відбувається у нас на тисячах і сотнях тисяч гектарів. Як же можна називати даний вид суспільного життя – невже антижиттям?..

Не хочеться продовжувати цю думку – у ній занадто багато гіркоти та печалі. І навіть є щось таке, чого без древньої метафізики нам не збагнути.

Щоб рухатися далі без непорозумінь, треба, мабуть, повніше розібратися в тому, що таке додаткова вартість. Дивна річ: у нашій країні не піддається остракізмові рентабельність і прибуток, а от додаткова вартість на думку деяких політекономів, – це щось таке, чого слід всіляко уникати. І не просто уникати, а обрушувати на це «вороже» щось увесь запас класової ненависті.

Продовжимо розмову про додатковий продукт, який, як відомо, вже відновили в правах. Ніхто не стане заперечувати таке: все, що радянські люди виробляють на суботниках, – це, безумовно, додатковий продукт у його найчистішому вигляді. І ось ЦСУ, зовсім не зважаючи на підручник політекономії, оголошує: додаткового продукту вироблено на стільки-то мільйонів карбованців. То що ж це, як не додаткова вартість? Чи ми повертаємось до капіталістичної термінології тільки під час суботників? Але ж рента і прибуток – це синоніми тієї ж таки додаткової вартості. На якій же підставі ми для них запалили зелені свілофори?..

Де ти є, справжня економічна наука, – відгукнись! Невже ти не тільки свій науковий апарат, але й саму Істину розміняла на мідаки бюрократичної демагогії? Невже ти не помічаєш, що життя рухається за своїми природними законами і через вікно, разом з чистим повітрям, повертає те, що бюрократи і начотчики виганяють крізь двері?..

Постараюся заспокоїти тих, хто занадто стурбований тим, щоб радянську економіку, боронь Боже, не звинуватили у таємному поверненні до капіталізму: ніякого капіталізму у нас немає, бо немає капіталу. Доказ простий: ми змушені купувати хліб за кордоном. І це при тому, що володіємо майже четвертою частиною орного поля планети. Нам би слід годувати півтора мільярда людей, а ми не в змозі прогодувати самих себе. Звідси випливає, що **наше хліборобство не виробляє абсолютної додаткової вартості**. А капітал – це і є її виробництво. І ніщо інше! Той капітал, що базується на відносній додатковій вартості, є, звичайно, відносний капітал. А це майже те ж саме, що його немає взагалі.

Промисловість виробляє відносну додаткову вартість, але не абсолютну. До такого висновку приходять Маркс у завершальному розділі четвертого тому «Капіталу». З цим, звичайно, не можна не погодитися. Відносна додаткова вартість – це, власне, вартість облікова, фінансова. Або, простіше кажучи, бухгалтерська. А на ній далеко не заїдеш.

Мені можуть заперечити: адже не тільки наша країна купує хліб в Америці – купують Англія, Японія та інші країни. То що ж – у них також відсутній капітал?

На це можна відповісти: економіка цих країн органічно включена в світовий капітал, а ми ж від нього ізольовані! І в цьому справа. Тому навряд чи потрібно радіти, що у нас немає капіталу: адже капітал може бути не тільки капіталістичним, але й комуністичним, на що неодноразово вказував Ленін.

Тут ми знову бачимо схрещення двох наук, двох сутностей додаткової вартості – **політичної й фізичної**. Своєю політичною стороною додаткова вартість для соціалізму справді не підходить, бо вона знеславлена експлуатацією праці. Я не жив при капіталізмі, але чому я не повинен вірити Максиму Горькому чи, припустимо, Ептону Сінклеру? Однак фізична сторона додаткової вартості не тільки нам не може зашкодити, а навіть навпаки: без неї не існує самого виробництва.

До речі, у строго науковому сенсі виробництвом іменується **тільки** виробництво додаткового продукту та додаткової вартості. Або ж капітал. Всі інші види праці не є продуктивними, що, звичайно, не слід сприймати як щось образливе. Але хто ж із наших людей, вирушаючи на роботу в колгосп, бодай раз у житті заявив, що він вирушає на виробництво? Все навпаки: виробництвом у нас іменується промислове підприємство. Цей приклад свідчить про те, як глибоко вкоренились хибні економічні погляди. Справа ж не в тому, як ми називаємо той чи інший об'єкт, – справа в правильній чи неправильній моделі світу, тобто у нашому світогляді. Адже помилковий світогляд – явище зовсім не безневинне. Звідси, власне, і починається злочинне ставлення до землі, яка «нічого не коштує». Сформувався тип людини, свідомість якої

докорінно відрізняється від свідомості наших батьків і дідів. А чи це на краще – ось питання!..

Отже: енергія прогресу є фізичний аналог абсолютної додаткової вартості. Якщо відсутнє її виробництво – держава зі всією неминучістю посувається до своєї загибелі. І тим швидше, чим інтенсивніше розвивається промисловість. Це згубне прискорення пояснюється тим, що за **законом збереження і перетворення енергії родючість землі** (абсолютна суспільна енергія) **переливається в енергію промислових підприємств** (відносну суспільну енергію).

Економіка володіє кібернетичними властивостями: як вона запрограмована в процесі становлення, так і продовжує діяти, доки інша програма не переводить її на нові рейки. Спроби часткових вдосконалень, заміни одних деталей іншими, як правило, нічого не дають – можна змінити тільки увесь механізм в цілому. Той, хто вміє бачити, – бачить!..

ХЛІБ І ГРОШІ

Уявімо таке: керівник великомасштабного енергетичного відомства видав наказ, щоб повсюди, де вимірюється електрика, стрілки вольтметрів були припаяні до числа 250. Читач уже, звичайно, приготував запитання: ну і як він, бідний, – одужав після лікування?..

Справді: навіщо ж тоді вимірювальні прилади, якщо їм наперед диктується, які результати вони зобов'язані показувати?

З допомогою вольтметрів вимірюється відносна суспільна енергія. А чи існують прилади, що вимірюють абсолютну? У даному випадку необхідна ще більша точність, бо це енергія самого життя.

Так, прилади такі існують, але виглядають вони інакше: це гроші. До приладу входять також людські пальці, але не державні органи – останнім тут нічого робити.

Те, що гроші є вимірювальним приладом, декому може видатися метафорою. Проте усвідомлювати це слід у найбуквальнішому розумінні – наприклад, так, як сприймається метр, що є приладом для вимірювання простору. Або пристроєм – адже ми сперечаємось не про слова, а про сутність. З допомогою грошей суспільство вимірює, **скільки в даному місці протекло біологічної енергії** чи то в її натуральному вигляді (продовольство), чи у вигляді предметів, на виготовлення яких її витрачено.

Немає і не може бути більш досконалої кібернетичної машини, ніж ринок. Він ніколи не помиляється. Йому завжди відомо, у якому стані перебуває ґрунт, скільки з нього вибуло і скільки додалося родючості.

Всі його ціноутворювальні органи містяться на Сонці – вони виглядають вихороподібними плямами. Це також не метафора. Ще в середині минулого сторіччя американський професор Джевонс висловив думку, що капіталістичні кризи якимось чином зв'язані із циклічною діяльністю Сонця. Подальші спостереження підтвердили його гіпотезу – і це допомогло західним країнам уникати криз перевиробництва.

Сучасне безробіття – це явище іншого роду: воно відбиває рівень автоматизації. Закони рентабельності **обов'язково** припускають резерв не зайнятої працею робочої сили. Тут важливо інше: як живе безробітний? Чи є у нього кошти для життя, чи він їх не має?..

Американці мені розповідали, що вони також планують своє економічне життя, але планують **через фотосинтез**. Якщо припускається падіння попиту на зерно, власті закуповують у фермерів якусь частину майбутнього врожаю ще до того, як насіння кинуте у ґрунт. Закуповують з умовою, що ці землі взагалі не будуть засіяні. Тоді фермери засівають їх азотистими травами і щедро підживлюють мінеральними добривами. Так нарощується родючість землі і водночас попереджається перевиробництво зерна.

Подальший механізм зрозумілий: **вартість усіх інших товарів визначається вартістю зерна**. По суті ми носимо у гаманцях мішки із зерном. А не помічаємо цього тільки тому, що навчилися виробляти їх **товарний еквівалент** у вигляді грошових знаків.

Ще Кене і Тюрго вчили: перевиробництво продуктів сільського господарства так само шкідливе, як і дефіцит. Рівень цін на продовари повинен дещо перевищувати рівень цін на товари промислові. Цим підтримується активність ділового життя. Суспільству в цілому так само шкідливо нарощувати зайвий жир, як і окремії людині. В кінцевому підсумку це стверджує чільне становище хліборобства стосовно інших сфер.

Тепер подивимось на інший економічний механізм: оскільки земля «нічого не коштує», у нашій країні найдешевший товар – це хліб. Його вартість визначена державою на багато років незалежно від того, поганий урожай чи добрий, були стихійні лиха чи не були. Звичайно, все це виглядає дуже гуманно, але як же бути із законом збереження та перетворення енергії, якому підкоряються навіть зірки й галактики? Доводиться зауважити: гуманність може залишитися тільки гаслом, якщо ми умертвимо землю. А ми, на жаль, у цьому вже досягли значних успіхів.

Сьогодні нерідко можна почути заклики відносно наукового ціноутворення. На це може бути одна відповідь: **ціноутворення є істинно науковим тільки тоді, коли ним займається сама Природа**. Вимога, щоб наші комітети, комісії і т. д. навчилися встановлювати держмонопольні ціни «строго науково» – вже є акт антинауковий за самою сво-

єю суттю. Це підрубує економічну науку під корінь, не залишаючи від неї живого місця. Ми, звичайно, можемо продовжувати це заняття, але тоді навряд чи варто скаржитися, що економічної науки у нас, по суті, немає. І навряд чи це можна назвати соціалістичною цивілізованістю. Чи якось інакше...

Слід вважати законом: абсолютна суспільна енергія повинна володіти настільки ж вільним рухом – без обривів, без вузьких місць, – як і енергія відносна. Або ж кров у нашому організмі. Останній приклад навіть кращий. Природа не визнала можливим покласти на людський мозок таку турботу: взяти кров, наприклад, з великого пальця лівої ноги і перекачати її у праве вухо. Серце цим займається без участі мозку.

Таким серцем в економіці є ринок. Кібернетична машина, в якій роль електронів виконують самі люди. А там, де ця кібернетика зруйнована, де обов'язки ринку переймає на себе державний мозок, зі всією неминучістю виникають численні закупорки та тромби, які загрожують невиліковною гангrenoю. «Так ось де таїлась загибель моя», – похмуро проспіває наш нащадок, презирливо дивлячись на держпланівські рахівниці.

«ЕКОНОМІЧНА ТАБЛИЦЯ» Ф. КЕНЕ – НАЙГРАНДІОЗНІШИЙ З УСІХ ЗАКОНІВ ПРИРОДИ

Сподіваюсь, читач уже хоч би поглянув, як стрибають одиниці у тій таємничій головоломці, яку К. Маркс вважає найгеніальнішим з усіх відкриттів людського розуму. Я не стану тут зображати «Таблицю» в іншому вигляді – нехай вона поки що залишається такою, як її зобразив К. Маркс у четвертому томі «Капіталу». Так, її можна зобразити по-різному – в залежності від того, які її властивості ми виводимо на перший план. Щоб описати всі її властивості, мало і цілого тому. Скажу головне: у фізичній економії вона відіграє таку ж роль, як і Періодична таблиця Менделєєва в хімії та фізиці.

Та якщо це справді так, чому ж люди досі не розуміють, як їм потрібно жити і будувати свої держави? Здійснивши велике відкриття, Ф. Кене був упевнений, що люди негайно його зрозуміють і перебудують життя у відповідності із Законом Природи, який він урочисто називав Законом Творця. Кене особливо покладав великі надії на освіченого монарха. Але зрозумів його лише міністр фінансів (Тюрго), а не король, за що останній і наклав власною головою. І заслужено: коли настає час Великих Знаків, нерозуміння їх смертельне!..

А втім, навряд чи Людовик XVI був спроможний зрозуміти «Економічну таблицю». Ми вже згадували, що Ф. Кене випередив свій час біль-

ше, ніж на два сторіччя. Тільки в наше сторіччя природознавство дозріло для того, щоб дослідити і пояснити всі її глибинні закономірності.

«Таблиця» Ф. Кене онтологічна за самою своєю суттю. Ми зобов'язані бачити себе, всю свою діяльність немовби з боку самої Світобудови – тобто побачити себе у ролі мікрокосму. В статистиці (тобто ніби в непорушному фотографічному зображенні) ми у даному разі будемо нагадувати найдрібніші залізні ошурки, що лежать на білому папері, під яким сховано магніт. Відомо: залізний пил при цьому розміститься за силовими лініями магніту. Люди також розташовуються за силовими лініями сфер-класів, що і відбиває «Таблиця». Природно, людей так приваблює можливість отримання їжі та інших життєвих благ.

У динаміці ця модель ще складніша. Щоб отримати зоровий образ, уявімо собі фантастичний кулепідшипник, який складається із шести кульок. Точніше, він мав би складатися з шести, але місця у ньому заготовлені тільки для п'яти. Всі кульки живі – кожна з них прагне зайняти своє місце. Одна кулька зобов'язана перебувати десь за межами системи – ніби тут працює невидимий жонглер. Затишно їм живеться тільки всередині системи: за межами системи – морок, і холод, і голод, і скрегіт зубовий. Але якщо невидимий жонглер прогавив, шоста кулька також вривається всередину – і тоді всі вони починають перемелювати одна одну, перетворюючись у вогняне місиво. Система розвалюється...

Ясно, це не кульки, а люди. Політичні класи, народи, етноси. Це кров і згирища, смерть і людські муки...

Тепер повідомлю, це відкриття вже не один раз відвідувало Землю. Далекі предки, які пережили крах державних систем, передавали його нащадкам або у вигляді таємничих поетичних образів (китайська «Книга Великої Таємниці»), або у вигляді релігійних міфів (Біблія).

«Книга Великої Таємниці» (яка назва!) у чудових філософських віршах зображує модель Світобудови:

Світи і країни, царства й домівки

В троїстому розвитку знаходять звершення¹

Затим іде яскравий опис процесу, що його ми сьогодні називаємо фотосинтезом. На переконання авторів «Книги Великої Таємниці», Єдине Світло стоїть над усім розвитком:

...Все суще набуває тілесності через Нього,

І сотні злаків своєчасно досягають.

Далі ми знаходимо саме те, що потрібне:

Світло покладає **п'ять** благословінь –

Вони належать до піднесення.

¹ Щуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга перемен». (Цитує з пам'яті. – М. Р.).

Прошу згадати п'ять складників сукупного продукту у «Таблиці» Ф. Кене – тобто **п'ять квантів** абсолютної суспільної енергії, які, без сумніву, «належать до піднесення».

І, нарешті, у «Книзі Великої Таємниці» ми бачимо те, що стає причиною суспільних катаклізмів:

Пітьма приховує в собі **шість крайностей**,
Котрі належать до занепаду.

...Шоста куля вривається до системи, де є місце всього лише для п'яти. Вона виконує роль апокаліптичного звіра. Зрештою, це він сам і є. Нагадаємо, що в Апокаліпсисі звір виступає у вигляді числа 666 – «числа імені його». А Бог, за твердженням євангелістів, має **п'ять хлібин**, якими можна нагодувати п'ять тисяч людей – і при цьому залишиться набагато більше хліба, ніж було спочатку. П'ять тисяч людей за біблійних часів – це дуже багато...

Чи можна сумніватися, що тут ми маємо той самий, як каже Ф. Кене, Закон Творця? Я називаю його Законом Природи. Нехай же цей тривожний перегук через віки допоможе читачеві уявити його грандіозність.

ЧОМУ ТРИ І П'ЯТЬ?..

Троїстість розвитку (тріада, трійця) – заповіт усіх філософських систем та всіх релігій світу. Є своя тріада і в марксизмі (закон заперечення заперечень): теза, антитеза, синтез.

Г. Галілей бачив сутність тріади у тривимірності простору. При цьому він посилався на Арістотеля, який вважав Світобудову досконалою саме тому, що вона тривимірна.

Причини фізичної трикласовості, на мою думку, коріняться у глибинах тієї ж субстанції. Чи краще сказати просто: в субстанції. Коли ми намагаємося створити модель світу, субстанція може бути тільки одна. І вона, звичайно, з погляду наших чуттів є не що інше, як сам простір (вакуум). І похідне від нього – гравітація. Справді, хіба не в двобій з гравітаційними силами щороку вступає людина, витрачаючи сонячну енергію, отриману з їжі? Хіба не гравітація стоїть в основі ентропії? Ми навіть маємо право сказати так: життя – процес антигравітаційний. Так само, як казали антиентропійний...

До першої половини двадцятого сторіччя земна цивілізація лишалася двовимірною – люди пересувалися тільки по поверхні планети, висоти атмосфери та космосу їм були недосяжні. Третім виміром про-

стор (висотою) ми оволоділи завдяки промисловості – мабуть, саме в цьому її вселенський сенс.

Що ж стосується держави...

Якщо держава розумна, Влада і Логос виступають в єдиному образі. З точки зору матеріальної це є сфера, що споживає, – вона не виробляє навіть **форми**, як це робить промисловість. Природою їй призначено виробляти правопорядок, наукову думку та духовні цінності. Тобто саме те, що давні називали Логосом. На жаль, далеко не завжди державний устрій буває розумним. І тоді **п'яти** каналів не вистачає – шоста куля (Звір-Люцифер) починає свердлити для себе особливий канал. З П'яти Хлібин люди намагаються виготовити шість. Хліба стає дедалі менше, хліборобство занепадає. Починається перманентний голод... Решту можна не пояснювати.

Чому ж рівновеликих одиниць абсолютної суспільної енергії ми маємо п'ять – не більше і не менше?..

Звернемо увагу на такий історичний факт. Кочові народи створювали нестійкі держави. Міст було мало або взагалі не було – міська культура почала розвиватися разом із розвитком хліборобства. Щоб могло існувати кочове плем'я, на кожного його члена повинно припадати близько десятка голів худоби – інакше відчуватиметься нестача в їжі. Так, наприклад, 1913 року в Монголії налічувалося близько мільйона жителів і 10 мільйонів голів худоби.

(Принагідно слід зауважити: з погляду природи є своя необхідність у кочовому скотарстві. Далеко не всі землі можна орати – немало таких земель, які легко перетворити на пустелі. Коли етнос гармонійно співіснує з ландшафтом, виробники самі вирішують, як провадити господарство – орати землю чи використовувати її як пасовища. Там, де орати не можна, сивоголові мудреці передають з покоління в покоління: не смійте, правовірні, ворухити землю навіть носками свого взуття. І як символ цього заповіту нащадки з віку у вік носять взуття із загнутими догори носками.

Та коли в незахищений від ерозії степ вривається наддержава, яка діє способом проб і помилок...

Не критимусь: я натякаю на Казахстан. Боюся, що немала небезпека підстерігає також Монголію, яка вже піднімає свою цілину. І, можливо, цим небезпечним шляхом вирушать деякі африканські країни. Але це вже інша тема).

У будь-якому випадку ми існуємо коштом сонячної енергії, зв'язаної у фотосинтезі. В кочовому господарстві це відбувається таким чином: десяток жуйних істот день і ніч переробляють малокалорійний корм, щоб забезпечити їжею одну людину. Прошу зауважити: тут людина будує своє господарство на дуже низькій енергетичній основі – на траві, у якій є лише хирляві стебла і немає колосся з зерном. Саме тому кочові

народи не мають можливості створювати розвинуті міста: їх додатковий продукт занадто слабкий. Або його немає взагалі.

У порівнянні з кочовим скотарством хліборобство, звичайно, незмірно багатше енергією. Засіяна злаками нива має стебла (солому) і зерно. Енергетичне співвідношення між зерном та соломою таке:

солома – 2;

зерно – 3.

Звичайно, йдеться про усереднене співвідношення. Воно тут виражене в абстрактних одиницях – достоту за «Книгою Великої Таємниці», де сказано:

Світло й Пітьма стоять поряд,

Як два і три.

Пітьма, звичайно, зафіксована у соломі, придатній лише для худоби як грубий корм. Якщо навіть вона не використовується в корм (вистає зерна та сіна), а стає підстилкою, ми все одно повинні її враховувати: солома допомагає нарощувати кількість гною.

У зерні ми бачимо відображення Єдиного Світла, що у християнстві виступає як Єдиний Бог у трьох особах – Свята Трійця. Не випадково Церква оголошує хліб тілом Бога, а вино – Його кров'ю. А. Толстой у «Воскресінні» марно повстав проти обряду, що виник на даній основі, – у ньому приховано великий зміст. Наші предки передають нам тривожну інформацію з давніх часів. Вони зрозуміли, чому загинула Римська імперія. Вони не бажають, щоб це сталося і з нами.

Цікавий факт: автор передмови до книги Щуцького «Китайська класична «Книга Змін»» зазначає: як радянські, так і зарубіжні сходознавці зовсім не розуміють «Книгу Великої Таємниці» – її цифрова символіка не піддається розшифруванню. Чи не дивно: займаючись цілком іншою проблемою, ми водночас розшифрували «Книгу Великої Таємниці». Але чи зрозуміють нас учені-сходознавці? А втім, на мій погляд, прихована у «Книзі» воістину Велика Таємниця належить до іншої галузі знань – до фізичної економії. І ще раз: який же грандіозний цей Закон!..

ЧОМУ ГИНУТЬ ІМПЕРІЇ?

Чому все-таки загинула Римська імперія? (Відомо: десь у IV ст. нашої ери римляни вже не тільки не могли утримувати армію, але голодувала вся країна). Відповісти на це можна так: мабуть, римляни вміли тільки руйнувати родючість ґрунту, але не вміли її нарощувати.

І все ж ця відповідь не може нас задовольнити. Що ж тут, власне, вміти? Вивозь вдосталь гною – і земля виснажуватися не буде. Люди знали це споконвічно. І навіть краще, ніж знають сьогодні. Отже, першопричина руйнування природної родючості в чомусь іншому. В чому ж саме?..

Ніхто не стане заперечувати: є в природі якісь сили, що породили життя. І вони, мабуть, володіють власною стратегією. Природі потрібне не просто життя як стихійна гра світла й п'тьми – їй необхідне таке життя, на яке можна покласти величезні вселенські турботи. А все, що не відповідає цьому завданню, – повинно загинути. Ось чому природа виробила складну і надто приховану від нашого ока систему, яку ми щойно розглянули. Виявляється, природа здатна дати вічне життя тільки такій економічній системі, в якій люди трудяться не з примусу, а на поклик серця. Багатства **виробляє Свобода** – і тільки вона одна! Жодними іншими хитрощами держава розбагатіти не може. Там, де виробник не почуває себе господарем плодів своєї праці – незалежно від того, як ця формація іменується, – економічна система повинна зруйнуватися.

Як же це відбувається конкретно? Господар власного поля спочатку нагодує землю, відтак нагодує худобу – і лише потім прикидає, що лишилося для нього і членів його родини. Добре, якщо є надлишки, – він відвезе їх на ринок, щоб оновити інвентар та одягу. А якщо надлишків немає, потрібно сподіватися на майбутні врожаї. Але земля у будь-якому випадку не постраждає – вона обов'язково буде нагодована. І буде нагодована худоба: вона є виробником гною, без якого не можна нагодувати землю. Гній виробляється дуже дбайливо: з осені до весни його не вигрібають – підкидають усе нову й нову підстилку. До весни гною натоптуться стільки, що доводиться кликати на толоку сусідів, щоб гуртом вивезти його в поле.

Так було споконвіку. Але так було у натуральному співжитті людини з природою. Коли ж виникає наддержава з її величезним військом, владною бюрократією та деспотичною ідеологією, природні взаємозв'язки, що існували тисячоліттями між виробником і гумусом, неухильно руйнуються. Держава не купує, а забирає силою – просто грабує виробника. Або ж вдає, що купує – сама призначає ціни. Виробник свої біди перекладає насамперед на худобу – її кількість різко скорочується. Харчуватися вона може лише коштом соломи – зерна не вистачає навіть для людей. Земля отримує все менше гною, врожаї падають, а податки зростають...

Так утворюється зачароване коло, з якого немає виходу, окрім перебудови самої державної машини. Проте досі не спостерігалось, щоб держава зайнялася самоперебудовою. Це трапилося лише один раз за всю історію людства – при Олександрові II у Росії. А скільки бродила

по власній крові голодуюча Європа, щоб зайняти відведені природою канали у Вселенському Кулепідшипнику! Франції, наприклад, потрібно було для цього понад сто років безперервних кровопролитів.

Тепер повернемося до П'яти Хлібин – як вони діляться в змальованій нами державі? Ось як:

хліборобство і скотарство – 2;

державна і промисловість, яка зароджується, – 3.

Під промисловістю, яка зароджується, мається на увазі передусім будівництво (Рим для свого часу виглядав грандіозно); потім ткацтво, ковальська справа тощо.

При такому енергетичному балансі сільський трудівник ледве зводить кінці з кінцями: практично йому залишена тільки солома, а зерно забирають до міста. Звичайно, це не слід розуміти буквально – йдеться про енергетичні одиниці. Але нерідко трапляється щось подібне і в буквальному розумінні. Отут і починається пограбування землі. І не випадково двійка у «Книзі Великої Таємниці» є відображення Питьми – коли вона господарює на полях та під сільськими стріхами, на країну справді опускається Питьма: **шість крайностей**, що їх вона в собі містить.

Слід раз і назавжди засвоїти: всі видатки за межами хліборобства не є продуктивними. Чому? Тому, що тільки гумус акумулює додаткову енергію Сонця. При цьому, звичайно, мається на увазі біологічна енергія – не технічна. Застереження необхідне, бо сьогодні навчилися накопичувати сонячну енергію технічними засобами. Але така енергія, зрозуміло, до абсолютної суспільної енергії не відноситься.

Запитується: чи можливе виробництво енергії прогресу при описаному балансі? Ні, неможливе. Потреби сільського господарства у зерні величезні – особливо у сфері тваринництва. Американська корова з'їдає до трьох тонн зерна за рік – вона немовби є біологічною машиною, що переробляє зерно на молоко та гній. Зате і віддача відповідна – до 25 тисяч літрів молока в рік! А ось у «Теньгушевской правде» (Мордовська АРСР) взимку 1979 року я побачив імена доярок, поміщених на районну Дошку пошани за те, що вони надоювали по... 4 літри в день від корови. Скільки ж надоювали ті, котрі не потрапляли на Дошку пошани?..

Звичайно, немає сенсу тримати череду корів і погано їх годувати – краще тримати одну корову і годувати добре. Але ж є звітність за поголів'я! Цей бюрократичний централізм (шоста куля!) і вбиває живе діло...

Енергія прогресу можлива лише за умови, що суспільно-енергетичний баланс матиме такий вигляд:

продуктивні видатки – 3;

непродуктивні видатки – 2.

Словом, усе зерно повинно залишатися там, де воно виробляється. А вже виробники самі розберуться, як саме потрібно його вжити. В Америці, наприклад, хлібні вироби споживаються у надто обмеженій кількості – зерно згодовується худобі, а люди харчуються за рахунок продуктів тваринництва. Причина фантастичного нагромадження світових багатств у США пояснюється зазначеною вище формулою. Збагачується лише той, хто продає хліб, але не той, хто його купує. Це відомо з часів Адама.

Різниця між двійкою та трійкою – це і є **енергія прогресу** в її **істинному вигляді**.

Коли енергія прогресу нарешті з'являється у суспільстві, воно семимильними кроками рухається до достатку, а держава здобуває безсмертя. Тому наші двічки та трієчки повинні палахкотіти вогнем у мозку кожного, хто стурбований станом справ в економіці. До того ж їх легко відшукати у щорічному державному бюджеті.

Коштом енергії прогресу, передусім, має нарощуватись урожайність: там, де ми сьогодні збираємо по 10–15 центнерів з га, наші нащадки зобов'язані отримувати по 100–150 центнерів. У природі злаків така можливість існує. Має удесятеритися поголів'я худоби і, відповідно, кількість гною. Це призведе до того, що нечорноземні області доведуть структуру ґрунтів до рівня чорноземних. Ось які завдання можна буде вирішувати, якщо у нас нарешті з'явиться енергія прогресу. Але як цього добитися? Адже це те ж саме, що увійти в лоно Боже і отримати райське життя.

НЕСМІЛИВІ КРОКИ

Мабуть, уже все головне, що складає сутність фізичної економії як науки, якоюсь мірою представлене читачеві для огляду. Представлене, так би мовити, те, що можна викласти, не заглядаючи в святці – тобто без залучення наукових першоджерел. Залишається космологічна частина, але вона безпосередньо до економічних проблем не належить. Про неї можна поговорити в іншому місці – тоді, коли я отримаю можливість викласти всю систему поглядів; викласти не побіжно, злету, а послідовно, із притягненням всіх необхідних знань, якими володіє сучасна наука.

Цю невелику працю хотілося б завершити тим, чим вона відкривалася: викласти своє ставлення до починань нового керівництва в галузі економіки. Що й казати, йому дісталася нелегка спадщина! Економічна реформа, що задумана Косигіном, була зім'ята – інтереси покійного Генерального перебували десь в іншій сфері. Те, що новий

керівник негайно, буквально з перших же днів, поринув у проблеми економіки і, як мені здається, вловив причини її слабкостей – це, звичайно, підбадьорює і обнадіює. Проте, якщо економічна реформа запізнилася на 20–30 років (а це саме так!), то попри енергію і організаційний талант нового керівництва, уникнути величезних труднощів навряд чи вдасться.

Безумовно, мені симпатичні ті перші кроки, котрі вже зроблені. Розумію: важкий ешелон не можна на повному ході перевести на нову колію – він може зійти з рейок і полетіти під укіс. Проте я бачу своє покликання в тому, щоб ставити економічний діагноз і на його основі робити висновок.

Наскільки я можу судити, колективний підряд зацікавив виробників (виробниками, ясна річ, я називаю працівників сільського господарства). Насамперед правильно вловлене головне: виробник повинен відчувати себе господарем землі, а не батраком – нехай навіть громадським. Доти, доки земля буде нічиєю – як на фронті між окопами супротивників! – про її відродження нічого й гадати. А якщо земля не відроджується, значить, помирає.

Головним лихом нашої економіки є те, що земля втратила вартість – хоча, звичайно, тільки вона її завжди і виробляла. Саме поняття «вартість» завжди містило в собі неясність, таємницю, розкрити яку повністю в часи Маркса було дуже важко – природознавство не надало для цього достовірних даних.

Земля не може бути нічиєю, як не може бути нічиєю жінка – тоді й діти будуть нічії. Це в кращому випадку. А в гіршому діло кінчається безплідністю – як у жінки, так і в землі.

Хоча колективний підряд – крок у правильному напрямку, мені цей крок уявляється надто несміливим. На моє переконання, потрібні кроки більш рішучі – аж до виходу з колгоспу на одноосібне поле. За бажанням, зрозуміло, і з законною часткою суспільного фонду. Сьогодні немає сумніву, що колгоспи не розпадуться. Але як це зразу ж підніме їх роль та авторитет!..

Час, врешті, засвоїти уроки минулих десятиліть: бюрократичними засобами неможливо позбутися бюрократизму, а з допомогою вольових прийомів не можна викоренити волюнтаризм. Якщо знову повернутися в коло бюрократичних методів і понять, то це в розумінні енергетичному рівнозначно тому, що повернутися до ідеї вічного двигуна.

Ось, наприклад, до яких нежданих гримас призводить здавалося б, чудове починання – бригадний підряд. У «Літературній газеті» (кінець червня чи початок липня 1983) опубліковано нарис про один з районів Рязанської області, який весь уже на підряді. Люди почали працювати краще. І негайно з'ясувалося: працювати краще – собі на шкоду. Справді, навіщо колгоспнику гроші, якщо на них у селі не мож-

на купити яєць, молока, м'яса? Все це потрібно виростити, виробити. А якщо у колгоспі працювати по-справжньому, як у себе вдома, то на додаткове виробництво уже не залишається ані сил, ані часу.

І до чого ж додумалися рязанці? Поряд з колгоспами почали створювати колективні ферми, але вже для задоволення особистих потреб. Двоповерхова колективізація! Щось на зразок російського матюччя. Автор нарису із захопленням пише про це «починання», але чим тут можна захоплюватись? Чи не краще скоротити на один поверх? А ось який із цих двох поверхів підлягає скороченню – про це треба думати. Мені особисто здається, той, що закладений у тридцятому році. Тут він так і залишився чужим, що з усією очевидністю доводить досвід рязанців. І якщо ми справді маємо намір удосконалювати наш соціалізм, то ніщо чуже, нежиттєздатне залишати не маємо права. Інакше найкращі наші починання будуть обертатися проти нас...

Земля помирає не за один рік. І тому у нас іще є деякий запас часу, аби її **реанімувати**. Але реанімація можлива лише тоді, коли наша економіка стане воістину **самодіючою**, як і належить бути всякій грамотно сформованій економічній системі. Іншого нам не дано, бо немає його, іншого, у законах самої Світобудови.

Пермська область

20 червня 1983 р.

БИТВА ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ

РЕВОЛЮЦІЯ І ГУМУС

Мое життя почалося грижею, котру я накричав біля материнських грудей, бо в них не було молока. Голод 1921 року радянська держава не приховувала – на відміну від штучно створеного голоду 1932–1933 років. Перший стався внаслідок так званого воєнного комунізму. То був час, коли більшовики ще навіть не знали, чи слід вводити гроші, бо Маркс у своїх неосяжних писаннях не сказав жодного слова про те, які економічні закони діятимуть після перемоги пролетаріату. Одне було ясно – не буржуазні, бо революція спрямована саме проти буржуазії. Селянство вважалося дрібнобуржуазною стихією, отже, з ним також можна не церемонитись. Озброєні пролетарі в шкірянках (продзагони) вривалися в селянські хати, розвалювали печі, переривали заступами долівки – після їхнього гостювання села нагадували справжні руїни. У такий спосіб шукали прихований від міського пролетаріату хліб. Скаржитися було нікому – все діялося законно, навіть «науково»: пролетаріат на практиці здійснював свою диктатуру.

Саме він, озброєний пролетаріат, і є державою в розумінні Маркса. І в розумінні Леніна того періоду.

Ця, здавалось би, струнка й надійна теорія (саме такою вона уявлялася російським марксистам) негайно ж показала, що кабінетні розумування із рожевих ілюзій здатні народжувати страхітливих монстрів. Диктатура пролетаріату на практиці виродилася в узаконений бандитизм, тисячоруче мародерство й таке пограбування селянства, яке увірвало саму можливість орати й сіяти. В усій неосяжній імперії запанував нечуваний голод. Гинули люди – мільйони людей! Вони проклинали більшовиків, Леніна, пролетарську революцію.

Я почав себе пам'ятати з не вельми естетичної частівки, яку співали ті, хто змушений був кинути землю, що з годувальниці перетворилася на катувальницю, й вирушити на Донбас – у його темні, жорстокі, та все ж рятівні надра. Частівка, мабуть, народилася у 20–21-му роках і за

інерцією докотилася до року 1926-го. Пізніше вона стерлася з пам'яті народу – НЕП швидко покінчив з голодом. А коли НЕП було ліквідовано, з'явився інший герой анекдотів і в'їдливих частівок (надовго – на ціле тридцятиліття!), але тепер такі співанки коштували життя.

Ось вона – частівка, з якої розпочався для мене світ:

Сідіт Ленін на луґу,
Гризьот конскую ногу.
Ах, какая гадіна –
Конская гов'ядіна!

Звісна річ, шестилітня дитина нездатна досягнути різниці поміж алегорією і реальністю – я сприймав ці слова буквально. Леніна я вже бачив на портретах. Один із його портретів височів над мостом через річку – на вершині примітивної дерев'яної арки. Я вдивлявся в обриси дивакуватого чоловіка в кепочці, з червоним бантом на грудях, і не тямив: хто ж він є – людина чи вовкулака із страшної казки? Вдень, мабуть, живе людським життям, а надвечір робиться схожим на вовка. Бо інакше навіщо ж йому тікати в луґи, щоб там потай від людей гризти «конскую гов'ядину»?..

Відтак мій дитячий мозок доріс до сприйняття страшної реальності: скільки я себе пам'ятаю, стільки в Радянському Союзі не зникає проблема їжі. Вона завжди злободенна – то мільйони людей гинуть від страхітливого голоду, то рятують трудящих продовольчі картки або спецталони. І це за умови, що СРСР володіє найбільшим орним полем земної кулі. Йому належить (подумати тільки!) 2/3 світових чорноземів. І то найглибших, найліпших. Без особливих зусиль ці землі могли б прогодувати 1,5 мільярда людей. Та з якихось таємних причин вони неспроможні прогодувати навіть населення Радянського Союзу.

Протягом десятиліть сотні тисяч тракторів виконують лише одну-єдину функцію: вельми успішно винищують природну родючість ґрунтів. Майже всюди на неосяжних просторах імперії – від Балтики до Тихого океану – ось уже близько шести десятиліть оранка провадиться за принципом «з гір вода». Тобто не вперек схилів, як це роблять добрі господарі, а уздовж – бо так воно легше і для трактора, і для тракториста. Цим створюються ідеальні умови для того, щоб осінні і весняні води рік за роком зносили найвартісніше, чим володіє людство, – гумусний шар планети! – в замулені ріки, а відтак у моря й океани, звідки гумус уже ніколи не повернеться на зубожілі лани. Мільйони або й мільярди років Сонце нагромаджувало на поверхні земної кулі оту енергію життя, – поверхневий покрив, що насправді є живим тілом планети. Так, справді: гумусний шар – тоненьку плівку, якою, мов немовля пелюшкою, обгорнена земна куля, – лише його й можна

назвати живим тілом. Його та ще живі організми, тобто біосферу. Все інше на Землі мертво.

Живі організми існують завдяки гумусу. Якщо його знищити, то й усі живі організми також помруть. На поверхні земної кулі запанують неосяжні пустелі. Земля стане схожою на безживну поверхню Марса.

Це добре, що люди сьогодні повстали проти нагромаджень атомної зброї. На жаль, не всі поки що розуміють, що загибель загрожує нашій цивілізації не лише з цього боку. Погляньмо на світову карту: всі старі цивілізації оточені безводними пустелями. Часом серед пустель археологи викопують засипані пісками старовинні міста. Історики засвідчують: Сахара в давні часи була житницею й багатющим пасовиськом. Там римляни вирощували сотні тисяч коней для бойової кінноти. А нині?..

Ми з дружиною прибули в Західну Європу просто із сибірського заслання – з передгір'їв Гірського Алтаю. Благословенний світ! Невисокі гори довкола Горно-Алтайська вкриті таким родючим чорноземом, що навіть на вершинах їхніх вирощують картоплю. Орати їх розпочали порівняно недавно, родючість ґрунтів іще не зруйновано – і ось погляньте, як тут сьогодні господарюють. Я сам це бачив: гній із корівників не вивозять на поле, а вивалюють у найближчі яри. Відтак весняні води змивають його в Катунь. Я звернувся до дядьків: хіба ж так можна? Адже ж у світі не існує кращих органічних добрив, ніж коров'як. На це сибіряки презирливо відповіли:

– Ми нашу святу землю занехаювати лайном не будемо.

Гірські схили заорюють так само, як усюди в Радянському Союзі: уздовж, а не впоперек. Може, колгоспних трактористів і звинувачувати не годиться: бракує відповідної техніки. Адже ж це справа не проста – орати на схилах гір. Ми з дружиною мало не плакали, споглядаючи буйноплинну Катунь після дощів: її волошкові води ніби хтось зафарбував сажею. То з гірських оранок дощі вимивали сонячну енергію, без якої неможливе життя на Землі. Ця форма землекористування нагадує продовження людського роду в такий спосіб: акушери вбивають матір, щоб з її лона видобути дитя...

МОТИЖНЕ РІЛЬНИЦТВО

У Радянському Союзі створилася неймовірна ситуація: велетенська індустрія, безліч сільськогосподарських машин, але ці машини дають народові так мало, що трудове селянство фактично перейшло на мотижний спосіб рільництва. Народ здебільшого харчується не з державних крамниць, а з базару. А все, що потрапляє на базар, колгоспники вирощують на своїх присадибних ділянках за допомогою споконвіч-

них лопат, сапок тощо. І до того ж у вільний від роботи час. Чим же вони займаються в час робочий, осідлавши свої надпотужні трактори? Руйнують природну родючість ґрунтів. Спроваджують у ріки сонячну енергію, котру не можна назвати кров'ю лише через те, що й сама людська кров народжується з неї. Але кров'ю економіки назвати можна.

Люди чомусь не думають про гумусний шар планети як про найсвятіший дарунок Сонця. Вони невдовзі схаменуться. Та чи не буде пізно?..

Добре відомо: присадибні ділянки становлять лише 2% землі, яка обробляється в Радянському Союзі. Але на цій мізерній площі недавно вироблялося близько 40% молока, м'яса, яєць, картоплі тощо. Зараз виробляється значно менше: село втрачає трудові руки, молодь покидає материнські хати, рушаючи до промислових центрів. Процес природний, у багатьох країнах він уже цілком завершився. Але в Радянському Союзі цей природний процес породжує неприродні явища: тому катастрофічно спустошуються продовольчі крамниці. Бо тепер довкола хат, на присадибних ділянках, обробляється уже не 2%, а, мабуть, не більше 1,2% продуктивної землі. Село обезлюдніло й постаріло. Це одразу ж позначилося на продовольчому балансі радянської імперії. Отже, справді-таки годують не колгоспні трактори – годують тисячолітні лопати й сапки. Годує знана з діда-прадіда праця, яка вкладається у виробництво в години, призначені для відпочинку. Народ у буквальному розумінні перейшов на «підніжний корм».

Тепер, дорогий читачу, тобі легко уявити саму суть радянської індустрії. Вся вона працює кудись мимо – в якесь зажерливе Ніщо, в темне, безпросвітне Нікуди. Або скажемо так: працює лише на всесвітню ентропію. Тобто на ту загадкову силу природи, яка поглинає всі види енергії – і світло Сонця, і тепло людського тіла, і родючість ґрунтів, і величезні багатства наших енергетичних джерел. І, зрештою, саме життя. Безумовно, там, у цій загадковій, непізнаній силі, ховається й сама костомеха Смерть.

З ЧОГО ПОЧИНАЛАСЯ БИТВА ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ?

Чому ж так склалося? Коли це почалося?..

Почалося давно – іще в XVIII віці. По суті, вже понад два століття на земній кулі точиться війна поміж протилежними економічними теоріями. Думати, що це війна суто наукова, академічна – велика помилка. Це є війна поміж капіталізмом і соціалізмом. А чи вона здатна утриматися в академічних берегах? Якби ж то!..

Дехто гадає, що економічних теорій багато – може, навіть стільки, скільки професорів та академіків. Насправді ж їх тільки дві. Створені

вони не академіками, а дилетантами – одна створена королівським лікарем Ф. Кене, друга – викладачем літератури А. Смітом. Професори й академіки з'являться згодом. Дехто з них виростить якусь галузку на дереві пізнання – але ж не більше. Дерев залишиться двоє, і тільки двоє. Двоє, навіть якщо з'явиться мода на новітні економічні теорії. До таких «модних» теорій належить і марксизм.

Одне з дерев народить поживні плоди, які ошчасливають вільних людей; друге (разом з «модними» напрямками), як ми згодом переконаємось, обдарує людство отруйними плодами. Ці плоди спершу захмеляють, породжують яскраві утопічні ілюзії. А коли проминають десятиліття і зрештою настає тверезість – знесилені, покалічені люди, які роками брели по коліна у кривавих ріках, опиняються на пустельних берегах, зовсім непридатних для людського існування. Вони все ще не можуть повірити, що їхнє життя було марним. А якщо й не марним, то лише тому, що в негативному досвіді людства є також позитивне начало: руйнівний шлях комусь-таки належало пройти, щоб нащадки ніколи до нього не наближалися – нехай він заростає бур'янами забуття.

Давайте поміркуємо про економічну науку як таку. Про саму сутність економічної науки. Адже ж не всякі розумування – хай навіть вельми дотепні й захоплюючі яскраві – можна назвати наукою. Науковими є лише такі теорії, які піддаються перевірці в експериментах. Саме він, його величність Експеримент, має право сказати останнє слово: що ми тут справді маємо – наукову теорію чи тільки утопічний міф?..

Легко ставити досліди в мікросвіті: порівняно з тривалістю його процесів наше життя виглядає цілою вічністю. Генетика, незважаючи на трагічні ускладнення, перемогла в СРСР саме тому, що героїня генетичних дослідів, знаменита мушка, протягом нетривалого часу встигає ошчасливити вчених кількома поколіннями своїх нащадків. Та коли йдеться про економічну науку, то в цьому разі об'єктом експериментів є людське суспільство. Тут ми самі мусимо виступити або в ролі піддослідних мушок, або навіть (даруй мені, читачу!) в ролі бактерій, які розмножуються в скляній посудині з таємничим бульйоном. Завдання полягає в тому, щоб якась несуетна, вайлувата бактерія, вчепившись за стінку посудини, спокійно й розважливо поставила перед собою оці запитання: за рахунок чого ми всі живемо? Що дозволяє нам розмножуватись? Що станеться з нами, коли в посудині не залишиться поживних калорій – окрім наших власних організмів?..

Хоч це, може, й образливо для нас, людей, але питання, котрі належить розв'язати економічній науці, по суті, нічим не різняться від наведених вище. І в цьому немає нічого дивного: життя всюди засноване на тих самих енергетичних законах. Спершу слід побачити джерело життєвої енергії, далі належить уважно вивчити закони її перетворення.

Цей фізико-енергетичний підхід до життя (ба навіть до економіки!) декого здатний відштовхнути: мовляв, такий підхід вульгаризує науку про людське суспільство.

Я поки що не стану боронитися від можливих закидів – моя праця присвячена іншим проблемам. Скажу тільки ось що: зорі, галактики, сам Всесвіт безвідмовно підкоряються законові збереження й перетворення енергії. Де ж візьме сил людське суспільство, щоб вийти з-під його деспотичної влади?

Основою економічної науки завжди було вчення про додатковий продукт і його суспільне віддзеркалення – додаткову вартість. А в глибинах цієї проблеми ховається вічна загадка: які сили зумовлюють людський поступ? Чи досить самого лише розуму й таланту, щоб завжди перемагав прогрес? Чому впали такі економічні велетні, як Єгипет і Римська імперія? Хіба їм бракувало розуму й таланту?..

Вчення про додаткову вартість – то вчення про економічні підвалини, на яких стоїть земне людство. У залежності від того, як ми розуміємо природу додаткової вартості, формуються всі суспільні інститути й сама державність. Далі я спробую показати, що існує також зворотний зв'язок: від того, як сформована держава, залежить існування додаткової вартості або її відсутність. І то в масштабах цілої держави. При цьому йдеться не про відносну додаткову вартість, а про абсолютну. Різниця між тим і тим, глибинне розуміння цієї різниці і є полем бою для протилежних економічних теорій. Саме на це поле ми й поведемо нашого терплячого читача.

АКАДЕМІЧНІ ПАРАДОКСИ

У марксизмі додаткова вартість пов'язується з негативними тлумаченнями, оскільки вона буцімто народжується із капіталістичної експлуатації. У сталінських працях так само тлумачиться й додатковий продукт. Що ж, тут можна помітити певну послідовність, адже додатковий продукт є речовим носієм додаткової вартості.

Після смерті Сталіна радянські політекономи реабілітували додатковий продукт. Реабілітація, на мій погляд, виглядає цілком тверезо: без додаткового продукту неможливе розширене відтворення. А це унеможлиблює й розвиток людської цивілізації.

Здавалося б, разом з реабілітацією додаткового продукту мусила бути реабілітована й додаткова вартість. Але ж ні! Категорія додаткової вартості зазнала пропагандистських маніпуляцій: за соціалізму, мовляв, додатковий продукт не володіє атрибутами додаткової вартості, бо наявність таких атрибутів характеризує капіталістичний спосіб виробництва. І що ж тоді залишиться від марксизму?

Не деінде, а саме тут, у цьому пункті, ховається вузлик, котрий поєднує радянську політекономію з марксизмом. Варто визнати, що виробництво додаткового продукту неминуче передбачає виробництво додаткової вартості – і ми негайно потрапляємо в обійми капіталістичних теорій. Адже ж капіталізм є не що інше, як виробництво додаткової вартості. І тільки!.. Ось чому наперекір елементарній логіці (або просто за допомогою такого аргументу, як піднятий кулак) все ще піддається остракізмові додаткова вартість. І в той же час партійне керівництво закликає до відновлення прибутку! Відбувається жонглювання пустими словами, яке люди в академічних мантиях (а точніше – їхні хлібодавці) намагаються видати за науку.

Радянським ідеологам невтямки, що їхні «наукові» вправи теоретично узаконюють рабовласницький устрій: лише раб, виробляючи додатковий продукт, не виробляв додаткової вартості. Чому? Тому, що цей додатковий продукт здебільшого не продавався, а споживався господарем. Економіка ще не стала товарною.

А проте радянські ідеологи, самі того не бажаючи, стихійно натрапили на істину. Справді ж бо, що отримували за свою працю мільйони сталінських рабів, змушених жити й помирати за колючим дротом? Хіба що кулю в потилицю. Ба навіть сьогодні, в часи гласності й перебудови, рабство за колючим дротом не лише триває, а навіть зміцнюється. Академік А. Д. Сахаров гадає, що в радянських концтаборах нині перебуває понад два мільйони в'язнів, засуджених за кримінальні злочини. Я певен, що їх значно більше. Це є школа ненависті – пердовсім ненависті до праці, бо вона там справді-таки рабська. Це страхотливий конвейер, де формуються кадри майбутніх бракоробів, бо ненависть до праці – почуття стійке, воно зберігається до кінця життя. З цього погляду вельми утопічно виглядає мрія Горбачова про вихід радянських промислових виробів на світовий ринок.

Мабуть, доречно поговорити про саму систему так званих виправно-трудових колоній. Звісна річ, злочинні елементи існують у кожному суспільстві. Тут головне – скільки їх? Кількість карних злочинців завжди була показником здоров'я чи хвороби суспільства. Десь, мабуть, у 1982 році, перебуваючи в уральському концтаборі суворого режиму, я прочитав в «Известиях» гнівну статтю з приводу злочинності в США. Мовляв, американське суспільство гние й розкладається – в його в'язницях перебуває близько 500 тисяч карних злочинців. Число карних злочинців у радянських тюрмах і концтаборах завжди становило державну таємницю. Але цілком вірогідно, що воно разів у шість-сім більше.

Докорінна причина цього сумного явища така: тавруючи додаткову вартість як наслідок визиску й експлуатації, московські рабовласники потай збільшують кількість державних рабів, сподіваючись у такий

спосіб розв'язати свої економічні проблеми. Ця система з часів Сталіна фактично не змінилася – змінилися лише мотиви ув'язнень. По суті це навіть не ув'язнення, а передача в рабство на обумовлений вироком час. При цьому рабовласником є сама держава. Вона стала такою не стихійно, а завдяки марксистській науці: якщо рушій прогресу (тобто додаткова вартість) народжується із експлуатації праці, отже, мільйони, десятки мільйонів – негайно за колючий дріт! А фасад держави можна розмалювати так, що наївні люди повірять: що написано в конституції, те й слід вважати реальністю.

ТЕОРІЇ-СУПЕРНИЦІ

Але ж повернімося до розмови про першоджерела двох протилежних економічних теорій, яким судилося більше ніж на два століття очолити боротьбу класів, країн і народів. Поки що немає ознак, що третє тисячоліття нарешті звільниться від цих кривавих змагань. Так званий реальний соціалізм іще не усвідомлює, що гігантський експеримент, в якому на людей зважали не більше, ніж на звичайну глину, уже фактично завершився. Робляться спроби його реанімації, державних рабів привчають потроху користуватися «свободою». Проте ця «спроба» нагадує видовження ланцюгів, від чого їхня вага лише зростає.

І все ж закони природи своє візьмуть – це неминуче! Отож зосередимо увагу на короткому описі цих законів. Дещо я вже висловив у книзі «Економічні монолози». Тут я хочу торкнутися описаних там законів природи лише тою мірою, яка допоможе висвітлити питання: чому економічна перебудова, розпочата Горбачовим, приречена на поразку?

Насправді то є шлях до хаосу, а не до порятунку. І хаос не обіцяє бути поміркованим – він принесе в собі суспільні бурі й криваві шторми. Мабуть, радянське керівництво повною мірою усвідомлює цю грізну небезпеку і навіть вдається до запобіжних дій. Але ж як воно це робить? Органи безпеки кидають за колючий дріт «особливо небезпечних державних злочинців» – тобто людей, готових віддати власне життя за те, щоб розумне суспільне начало перемогло безкровно, внаслідок реформ, а не стихійного зіткнення руйнівних сил. І в той же час у державі накопичується вибуховий матеріал – зростають табори карних злочинців, де будь-який конфлікт розв'язується методами поножовщини. Мільйони молодих людей проходять цей конвеєр винищення людського в людині так само методично, як це робиться в Афганістані.

Радянські органи безпеки (та й вище парткерівництво) виходять із дореволюційного досвіду: передусім треба знешкодити «бунтівників», здатних очолити народні маси. Їм невтямки, що на цей раз «особливо

небезпечні державні злочинці» не послуговуються революційною теорією – навпаки, щиро й безкомпромісно засуджують будь-яке насильство. Так, вони справді прагнуть до суспільних перетворень, але ж перетворень мирних, демократичних. Отож є небезпека, що марксистська теорія іще раз підведе самих же марксистів – громовідвід споруджується не там, де справді можлива гроза. Бо люди нерозумні вважають, що всі небезпеки «від великого розуму» – й не більше.

Та продовжимо почату розмову. У світі перемогла думка: існує єдина наука, яка називається політичною економією, вона охоплює всі без винятку наукові течії, котрі так чи інакше стосуються економічних проблем. Може, це й справді відповідало б дійсності, якби ми погодилися накинати смертне покривало на фізіократію, котра такою ж мірою далека від політики, як і класична механіка І. Ньютона. Отже, до політичної економії вчення фізіократів взагалі не належить. Політичні тлумачення економічна наука дістала внаслідок перемоги трудової теорії вартості.

Фізіократів називали просто Економістами. Слово це писалося з великої літери – на знак пошани до засновників величного вчення, котре, на жаль, і досі не всім зрозуміле.

Обиватель гадає (та й не лише обиватель!), що з приводу економічних проблем можна лише висловлювати певні міркування, а твердо щось знати в цій галузі (так, скажімо, як знають у фізиці) просто-таки неможливо. Мабуть, саме оце хибне переконання й призвело до того, що фізіократів шанують лише як діячів своєї епохи – для нашого часу шукають «авторитетніші» імена, бо ми, мовляв, просунулися від Ф. Кене надто далеко – завершуємо ХХ століття. Так, скажімо, у видавничій передмові до моєї книги «Економічні монологи» наводиться приклад можливої критики з боку «ерудитів»: «Ризиковано в кінці ХХ століття шукати порятунку від Маркса в теорії королівського лікаря ХVІІІ століття Франсуа Кене».

На цей закид «ерудитів» можна відповісти так: закони природи не чекають на будь-які зміни – вони вічні. І якщо хтось із людей їх дослідив, то нам лишається тільки добре вивчити ці закони або аргументовано довести, що їх взагалі немає в природі. Давність відкриття при цьому жодним аргументом бути не може. Так само, як і той факт, що вони, ці закони природи, відкриті не фахівцем, а дилетантом. Даруйте, але ж до Ф. Кене і А. Сміта (котрий, до речі, також не був фахівцем) наукового розуміння економічних законів узагалі не існувало. Звідки ж узятися фахівцям? Отож ми маємо лише таку можливість: розглянути, яка із двох протилежних теорій (а вони таки дійсно протилежні!) є справді науковою, яка з погляду сучасної науки мусить мати відносний характер. Відносний через те, що в її основі стоїть відносна вартість, але ж не вартість абсолютна. Різниця в цих поняттях така ж сама, як

поміж бляшаною паляницею на вітрині, що розмальована під справжню, і паляницею справжньою, випеченою із борошна.

Хай дарує читач, що автор цих рядків також не фахівець в економічних науках – лише поет. Проте я щиро вірю: трапляються випадки, коли інтуїція поета приводить до істини прямішою дорогою, ніж методичні зусилля вчених. Цілком можливо, що це саме такий випадок.

Слід мати на увазі, що відстань у 250 років розмиває обриси відкритого. Інформаційна повинь крутити наш мозок у шаленому вирі, приковуючи увагу до наймогутнішого, – і нам здається, що за тих давніх часів не могло народитися відкриття, котре ще й нині варте уваги. Я ж глибоко переконаний ось у чому: Ф. Кене так випередив свій час, що його відкриття по-справжньому можна зрозуміти лише сьогодні.

Про А. Сміта, мабуть, не варто розповідати докладно: з книжок про нього можна спорудити хмарочоси.

Але відкиньмо все емоційне – заглянемо до субстанціональних підвалів його теорії. При цьому добрі поради (розвиток торгівлі, пошана до приватної власності тощо) слід залишити осторонь. Бо не в цих порадах суть економічної теорії: цілком і повністю її належить бачити в розумінні природи вартості. Все інше не стільки наука, скільки нашарування довкола науки. Або догмати. Ці нашарування й догмати, як показує історія, можна зішкребти концтабірним заступом – і тоді з'являються нові догмати, цілком протилежні авторським.

У чому ж полягає різниця поміж теоріями двох першозасновників економічної науки – Адама Сміта і Франсуа Кене? Не розібравшись у минулих змаганнях людського розуму, не можна нічого втямити в битвах сучасних.

Почнемо з Адама Сміта, хоч він свою економічну теорію сформулював і оприлюднив пізніше, ніж це зробив Кене. На думку А. Сміта, вартість народжується не з природи, як стверджували фізіократи, а цілком і повністю з людської праці. Немає праці – немає вартості. Так, скажімо, значно пізніше К. Маркс, який в основу свого вчення поставив трудову теорію А. Сміта, беззастережно скасував вартість землі: адже ж ніхто із людей землю не створював. Що з того вийшло згодом (особливо в Радянському Союзі), легко побачити в комуністичних гастрономах.

Звісно, не слід спрощувати аргументи А. Сміта і навіть К. Маркса – витонченості логічних побудов їм не бракує. Але ж суть їхнього вчення ми тут викладаємо цілком об'єктивно: поміж А. Смітом і К. Марксом існує пряма лінія спадковості. Ні, не в порадах щодо конкретних діянь та заходів – в цьому вони ніскільки не схожі. Лінія спадковості простежується в найголовнішому: Маркс бере для своїх революційних писань трудову теорію вартості, створену Смітом і розвинену Рікардо. Фізіократична теорія жодним своїм боком не годиться для створення

так званої пролетарської політекономії. Навпаки, самою сутністю своєю вона повставала проти марксистських спекуляцій – із неї народжувалися цілком протилежні висновки. І доволі однозначні: лише капіталізм (і тільки він!) є природним економічним ладом.

Класична англійська політекономія й сьогодні користується заслуженою шаною. Але наважимося запитати: чи можна цю науку звинувачувати в тому, що в її надрах виросла теорія Маркса, яка обійшлась народам земної кулі в сотні мільйонів людських жертв? Гадаю, однозначна відповідь на це гостре питання була б неминуче хибною. Ми ще повернемося до цього поважного питання, щоб показати соціальне значення трудової теорії вартості в тому вигляді, як вона сформована Смітом. А тут наведемо деякі свідчення, які підтверджують думку про фундаментальну спорідненість теорій А. Сміта й К. Маркса.

Так, скажімо, Дж. Бонар ще в 1926 році змалював уявну бесіду з Адамом Смітом. Ось які звинувачення він кидав своєму опонентові:

«Докторе Сміт, ви стверджуєте, що праця – джерело всякого багатства. Хіба це не підбурююча заява?.. Майбутні покоління, напевне, скажуть, що ви навіть не просто марксист, а більшовик»¹.

Сучасний американський історик економічної думки Джон Фред Белл, викриваючи помилки А. Сміта, пише:

«Твердження, що праця повинна вважатися джерелом всякої вартості, є найсерйознішою із усіх помилок, але саме на цьому твердженні заснована теорія вартості в соціалістичних доктринах».

Другий американець, Пол Дуглас, висловлюється так:

«Отже, саме на вігських сторінках «Багатства народів» (книга А. Сміта. – *М. Р.*) слід шукати джерело ідей англійських соціалістів, а також і теоретичної системи Карла Маркса».

Тепер послухаємо, що скаже автор книги про Адама Сміта, радянський вчений, доктор економічних наук Андрій Анікін:

«Найбільшою заслугою Сміта є наукове обґрунтування трудової теорії вартості... Ця ідея веде до теорії додаткової вартості, створення якої Марксом було революційним переворотом у політичній економії. Економічне вчення Сміта стало одним із джерел марксизму».

Отже, і недруги Маркса, і його фанатичні послідовники сходяться на тому, що англійська класична політекономія справді стала колицею марксизму. Я не ставлю своєю метою щось засуджувати або підносити, керуючись політичними міркуваннями. Я віддав багато сил і років (та ще яких), аби віднайти істину без політичних ярликів – тобто таку, що виростає із самої природи. Ось чому я схильний відмовитись від надмірної категоричності. Якщо казати правду, то є свої резони і в трудовій теорії вартості, – але це тільки тоді, коли ми вбачаємо в ній допоміжну функцію. Що це означає конкретно, побачимо далі.

¹ Анікін А., Адам Сміт. – М., 1968.

На мій погляд, повну економічну істину належить шукати у Франсуа Кене.

Доктор Кене був уже старий, коли до Версалю, де в королівському палаці він займав скромне помешкання, прибув із Англії його молодий критик Адам Сміт. Кене з ним не сперечався – доктор бачив, що англієць надто далекий від розуміння підвалин, на яких заснована його теорія. Такий далекий, що й дискутувати з ним неможливо. Тому старий іронічно посміхався: він був певен, що теорія, котра не є відображенням законів природи, неминуче залишиться поза наукою.

Одного не врахував Ф. Кене: коли йдеться про економічну науку, то підтвердження в експериментах належить чекати кілька століть. Тим часом перемагає не той, хто зазирає в глибини природи, в її субстанціональні надра, а той, хто апелює до щоденного досвіду. Цей досвід здається навіть непересічним людям таким самоочевидним і самодостатнім, що просто смішно вслід за Ф. Кене стверджувати: всі, хто працює в промисловості, – то є клас безплідний. Безплідний тому, що ці люди не виробляють чистого продукту. І взагалі вартість виробляють лише ті, хто працює в землеробстві.

Ми ще раз повернемося до цих питань – надто вони складні, щоб розумом і серцем вжитися в них за допомогою якоїсь однієї фрази. Отож доведеться наперед просити пробачення за неминучі повторення.

Що таке чистий продукт? Чому він є основою абсолютної додаткової вартості?..

Спинись на цьому питанні, дорогий читачу, бо, не зрозумівши цього, ти не зрозумієш докорінної різниці поміж теоріями Ф. Кене і А. Сміта. А також не зумієш досягнути, що в основі вчення Ф. Кене стоїть закон збереження й перетворення енергії.

Простежимо за трудовим днем (місяцем, роком) заводського робітника. Щодня обробляючи залізо, він, по суті, міняє лише зовнішню форму матеріалу – від його праці природного матеріалу більше не стає. Не стане його більше й від праці рудокопів: вони беруть лише те, що вже існує в природі. Нового продукту, котрий надходить на земну кулю від Всесвіту на додаток до існуючого, праця рудокопа не породжує. Ось тут і виникає питання про чистий продукт. Або про нову вартість – ту вартість, яку ми й називаємо додатковою. І в самій природі, і у вченні фізіократів вона походить від чистого продукту – такого продукту, який виникає на додаток до вже існуючого в земній природі. Ну звісно ж: промисловість здатна лише переробляти те, що створює сама природа. З цього погляду промисловість безплідна. Через те й людей, котрі зайняті в промисловості, Ф. Кене називає безплідним класом.

Тепер погляньмо на працю хлібороба: кинувши в землю пуд зерна, він отримує від неї 10 – 20 пудів. Або й більше. Не без праці, звичайно. Але ж у праці робітника чогось фундаментально додаткового (заліза, наприклад) немає абсолютно, а в праці рільника такий додаток завжди існує – природа відгукується на його працю додатковою продуктивністю.

Звідси ясно: Ф. Кене, на відміну від А. Сміта (отже, й К. Маркса), промовляє не від імені якоїсь групи людей, що занурена в свою працю й нічого не бачить довкола, – він промовляє від імені землі й сонця, котрі справді здатні створювати щось нове, додаткове – те, чого вчора іще не існувало.

Але й нове (жива речовина, як пізніше скаже Вернадський) не все належить до чистого продукту. Бо селянин якусь частину залишить для сім'ї, для худоби й птиці. Чистим продуктом є лише те, що він повезе в місто на продаж. Мислячи послідовно, ми дійдемо простого висновку: саме ота частина зерна, м'яса тощо, яку селянин не спожив сам, а привіз до міста, – саме вона і є основою розбудови земної цивілізації. Саме тут і закладена безвідмовна дія закону збереження й перетворення енергії. І саме тут, а не деінде належить шукати додаткову вартість, яку можна назвати енергією прогресу. В аристократичних салонах XVIII століття, де полюбляв розважатися А. Сміт, часом виникали такі розмови:

Мадам Гельвецій. Чому кожен, хто не порпається в землі, безплідний? Звісно, ми живемо за рахунок селянина. Та невже ткачі, кравці, торгівці також безплідні? Адже ж вони працюють з ранку до ночі!

Адам Сміт. Цей парадокс справді перевершує розуміння простих смертних. Але ж люди люблять парадокси й не люблять визнавати, що вони їх не розуміють.

Я запозичив цей діалог із книги, на яку вже посилався. Безумовно, доктор економічних наук А. Анікін, так само, як і пані Гельвецій, захищає трудовий люд. Зрештою, так само, як захищає К. Маркс, – з позиції повного нерозуміння теорії Ф. Кене.

Ні, доктор Кене не збирається принижувати чесних трудівників, що виготовляють для нас одяг, меблі, будують житло тощо. Саме тут, у цьому пункті, найчастіше й корениться нерозуміння економічної теорії Ф. Кене: здебільшого до отієї «безплідності» ставляться вельми емоційно, а не енергетично, як ставився сам Ф. Кене. Щоправда, в його часи чітких уявлень про енергетичні взаємодії та взаємоперетворення ще не існувало. Але інколи геній приходить набагато раніше, ніж наука створює передумови для того, щоб його розуміли. Його дивовижна інтуїція сягала так глибоко, що навіть через кілька століть він усе ще лишається незрозумілим. І тоді вселюдська Істина – можливо, найвища від усіх наукових істин! – здатна загубитися серед безлічі писань, які

несуть у собі знань не більше, ніж судження мадам Гельвецій, до якої, на жаль, охоче приєднався й Адам Сміт.

Королівський лікар XVIII століття Франсуа Кене зумів піднятися думкою над виром людським, зумів побачити людство як єдиний організм, де кожна особа виконує роль окремої клітини, а кожна група клітин об'єднується в органи, які Ф. Кене називає класами. То є класи фізичні, а не політичні, – і саме цим вони різняться від класів К. Маркса. При цьому слід абстрагуватися і від зовнішнього вигляду клітин, і від їхніх індивідуальних якостей – єдино сутнім лишається фізична функція кожної окремої частки суспільного організму.

Цілковито, без будь-яких умовностей і компромісів, слід бачити теорію Ф. Кене як досконале відображення фізіології суспільства. Саме фізіології, а не політики! Ні емоційне, ні політичне ставлення до неї не повинно мати місця.

Можливо, доктор Кене вжив не кращу назву для класу, який він назвав безплідним. Але справа тут не в назві, а в суті економічних процесів. Отже, ткачі, кравці, металурги й десятки інших професій не мають права ображатися, якщо про них скажуть, що з погляду виробництва вартості вони безплідні.

В основу вартості Ф. Кене ставив не саму працю, а ті сили природи, котрі уможливають існування цієї праці. Тобто він починав не від м'язів людських, а від природних джерел, які наповнюють м'язи живою силою. А вже потім ця сила може бути використана для праці.

Послідовність думки привела Ф. Кене до землі, яка щороку обдаровує людей своїми плодами. Ці плоди (особливо злаки) щорічно збагачують нас енергією, котра забезпечує і працю, й саме існування людського суспільства.

Все це виглядає до наївності просто – так просто, що буцімто не заслуговує ні дискусій, ні права називатись наукою. Хіба ж А. Сміт сумнівався в тому, що робітників треба годувати?

Але ця простота оманлива. Звісно, без праці не виникає навіть звичайний паркан – не лише такі міста, як Москва або Нью-Йорк. І все ж, що саме дозволяє мільйонам людей не орати ниву, не вирощувати картоплю, бо продуктів харчування так багато, що міські мешканці західного світу можуть купити їх на кожному кроці? Купити вільно, без черг і за помірні ціни.

І навпаки: як тільки приходять до влади комуністи, одразу ж починається голод. Зарадити цьому можна лише тим, що народ починає харчуватися «з-під ніг» – тобто кожен мусить обробляти якийсь шмат землі, аби прогодувати себе і своїх дітей. Як правило, це шматки землі, на які не можна загнати колгоспний трактор. Сьогодні по всій радянській імперії (можливо, за винятком Москви, Ленінграда й Києва) лікарі, інженери, вчителі – всі без винятку обробляють землю, вирощують

свиней і кроликів, бо інакше довелося б голодувати. Держава, яка привласнила право з власної руки годувати народ (володарює той, хто годує!), сьогодні простягає народові порожню руку.

В алтайському засланні я знав прославлених хірургів і першокласних юристів, на яких після державної праці вдома чекав новий робочий день – вже для себе, для сім'ї. Вони їздили в гори по сіно, правдами і неправдами добували комбікорм, щоб нагодувати свиней, кроликів, нутрій. А я дивився на руки хірурга, яким ціни немає, й думав: невже ж, чоловіче добрий, оцими чутливими пальцями вигрібати гній із хлівця? Адже ж помре їхня чутливість – і тоді...

Московська преса пише про Угорщину як про соціалістичний рай – ця країна сьогодні є зразком для перебудови радянської економіки. Та коли підрахувати, скільки там людей змушені займатися виробництвом продуктів харчування (після основного робочого дня), то ми налічимо близько 60%.

Отже, соціалізм породив нечувану досі форму експлуатації: працюючи на державу, сам себе годує.

Якщо ми сумлінно врахуємо і працю в державних установах, і працю в індивідуальному господарстві, звідки люди годуються – тоді (і лише тоді!) можна буде об'єктивно обговорити марксистські догмати стосовно додаткової праці, котра, на думку Маркса, є джерелом додаткової вартості. Бо де ж у світі громадяни змушені витрачати стільки додаткової праці, щоб якось прожити, не вмерти з голоду? Хіба в Америці або навіть в Іспанії лікар обробляє город чи, ризикуючи потрапити за ґрати, по знайомству шукає комбікорм для власного поросяти, аби прогодувати свою родину? Хіба в будь-які часи (за всю історію людства!) де-небудь з'являвся державний закон, котрий дозволяє працювати на себе лише після восьмигодинної праці на державу? І ця *додаткова праця* ще й обкладається податком! Тобто праця, котра дозволяє державному рабові звести кінці з кінцями – аби якось проіснувати. І закон, що нарешті таку працю дозволив, усюди в світі був сприйнятий як початок економічної перебудови в СРСР...

Хочеться запитати: чому ж комуністична олігархія не застосовує Марксове вчення про походження додаткової вартості стосовно власного народу? Мимоволі спадає на думку: слово «язичник» походить від уміння вертіти якесь учення лише на язичі – не прикладаючи його до діла...

ЧОМУ КОМУНІСТИ НЕСУТЬ ГОЛОД?

Я зробив цей відступ для того, щоб знов повернутися до двох протилежних економічних теорій – трудової теорії вартості й теорії фізіократів. Першу взяли на озброєння комуністи. Друга панує в капіталіс-

тичному світі. Щоправда, капіталістичний світ не дотримується якоїсь однієї економічної теорії – їх там стільки, скільки витримає книжковий ринок. Але ж не має значення, знають чи не знають люди, за якою теорією вони живуть – важливо тільки те, як саме вони живуть.

Комуністи й теоретично і практично віддають владу безплідному класові. Бо саме клас (пролетаріат) вони оголошують носієм прогресу. Диктатура пролетаріату (а насправді диктатура чиновників) підминає під себе селянство, державна піраміда перевертається догори дном – вона тепер стоїть на хисткому вістрі, ледь-ледь не падає. Те, що було її надійною підвалиною, згодом відмирає (або винищується, як це було за часів сталінщини): на вершині перевернутої піраміди опиняється безліч ротів, які живуть не для того, щоб виробляти, а для того, щоб заважати виробництву.

Отже, повторимо: у Ф. Кене йшлося, звичайно, про виробництво вартості – про її витoki, первісні джерела, які дарують трудовим м'язам живу силу. Далі вона, ця сила, трансформується у різноманітні видимості, котрі здатні вводити нас в оману – як вони, скажімо, вводили в оману А. Сміта і його послідовників. І тоді ми забуваємо про всевлadність закону збереження й перетворення енергії.

Щоб оголити проблему й побачити її в натурі, уявімо Ленінград часів блокади. Історичні вартості царських палаців, золото, рідкісні твори мистецтва – скільки всього лишилося в оточеному німцями місті! Та чого це все варте, коли мільйони (це справді були мільйони, а не сотні тисяч!) лягали в мерзлу землю, бо в місті не було хліба? Там, де не має вартості навіть людське життя, про яку іншу вартість можна казати? Отже, вартість походить спершу від продуктів землі, а вже потім від праці.

Адам Сміт відкинув цю передумову – як добре відомо, продукти землі прибували до Англії в корабельних трюмах. Далі починалася людська праця – розвантаження, перевезення на фабрики, виготовлення всіляких товарів. Робота сонця і землі на далеких материках, яка передувала праці на фабриках, лишилася поза увагою А. Сміта. Ось чому він не зрозумів фізіократів. Суто психологічний момент, який власне й породив трудову теорію вартості.

Звідки ж насправді походить додаткова вартість – основа зростання багатств, рушійна сила прогресу? У Маркса вона походить із експлуатації праці: капіталіст сплачує робітникові не все, що той заробляє, левову частину залишає собі. Саме ота частка й використовується на розбудову виробництва. Для Енгельса, скажімо, наявність розширеного відтворення за умов капіталізму є головним доказом експлуатації: мовляв, якби капіталіст сплатив робітникові все, що йому належить, то не лише не побудував би нові цехи, а одразу б збанкрутував.

Звідси висновок: капіталізм належить повалити, щоб додаткова вартість повністю опинилася в руках пролетаріату. Так виникло вчення про революцію, пролетарську диктатуру і пролетарську державу. Як бачимо, висновки про форму державності передовсім залежать від уявлень про природу додаткової вартості.

Ні, я не хочу звинувачувати ідеологів комунізму в шахрайстві – хоч таке звинувачення не було б безпідставним. Адже ж на ділі вийшло ось що: мовляв, хай пролетаріат відвоює у капіталістів додаткову вартість, а ми її потім поцупимо. Не хочу звинувачувати, тому що насправді виявилось: красти нічого – «додаткова вартість» із рушійної сили прогресу перетворилася на причину економічного занепаду. Експлуатації – скільки завгодно, а справжньої додаткової вартості немає – є мінусова вартість, що виснажує суспільство.

Що ж тут сталося? Чому сталося?..

Справа в тому, що А. Сміт в основу всякої вартості поставив відносне – людську працю. Ф. Кене в підвалинах вартості вбачав абсолютне – не саму працю, а те, що забезпечує працю живою силою. Витрачена під час праці жива сила і надає вартості речам, котрі виготовляє людина.

Із кілограма заліза не можна виготовити цвяхів більше, ніж кілограм. Отже, жодної додаткової вартості, окрім тієї, що походить від людської праці (залізо здобуло нову форму), в даному разі отримати не можна. Тут є змога навіть сказати, що Маркс правий – але він правий лише відносно.

Селянин кидає в землю зернину кукурудзи – й скільки ж він отримує їй восени? 100 або 150 зерен. Які ж сили примножили його працю? Земля, вода, сонце. Тобто сама природа. Отже, тут, у рільництві, народилася така додаткова вартість, яка зумовила існування додаткової вартості й там, де виготовляють цвяхи, її джерело слід шукати не в м'язах робітника, як це робив Маркс, а там, де вона з'являється в первинному, потенційному вигляді – як жива сила, що здатна наснажити м'язи. Так, скажімо, походження електричного струму належить шукати не в рубильникові, за допомогою якого він вмикається.

Якби додаткової вартості не існувало в рільництві, не могла б вона з'явитися й у промисловості, її не слід рахувати двічі – вона всюди та ж сама: кілограм цвяхів чогось вартий лише тому, що на його виготовлення використано енергію, добуту в рільництві.

Тепер зрозуміло, яку саме безплідність мав на увазі Ф. Кене. Якби в природі злаків не існувало того надміру енергії, котрий перевершує зернові потреби хлібороба, кожен із нас мусив би орати й сіяти, щоб якимось прогодуватися. Не було б фабрик, заводів, та й самої держави. Люди не створили б своїх мегаполісів – вічно жили б так, як живуть австралійські збирачі коріння. Навіть кількість людей на земній кулі не

перевершувала б кількості ескімосів або, скажімо, бразильських індіанців.

Уявно продовживши процес, який починається там, де комуністи захоплюють владу, неважко побачити: трудова теорія вартості (теоретична основа комунізму) є справжньою і єдиною причиною голоду. А трохи далі, в майбутніх століттях, вона може стати причиною виродження і навіть загибелі людства. Невже ж ми своєчасно не розпізнаємо її докорінної помилковості? Час, давно час...

ЗЕМЛЯ І ЛЮДИ

ЗУБОЖІННЯ ЗАМІСТЬ ЗБАГАЧЕННЯ

Праця створює вартість лише такою мірою, якою її створює сама природа. Якщо ми зруйнуємо родючість землі, вартість наших заводів і фабрик негайно впаде. Вона впаде рівно настільки, наскільки ми зруйнували родючість ґрунтів. При цьому слід мислити глобально, в масштабах земної кулі – адже ж промислова Японія, скажімо, живе за рахунок інших країн, які виробляють надмір продуктів сільського господарства.

Звідси випливає невтішний висновок: шлях індустріалізації в Радянському Союзі від самого початку був спрямований не на збагачення народу, а на його зубожіння. Процес був спрямований так, що індустрія зростала за рахунок руйнування сільського господарства. Державна піраміда була перевернута вістрям донизу – щоб розширити площу для тих, хто споживає, нічого не виробляючи. А мільйони найталановитіших виробників були або одразу ж знищені, або вивезені в сніги сибірської півночі, де їхній дорогоцінний досвід невдовзі помер би разом із ними. У нових поколіннях хліборобів влада рік за роком знищувала пошану до землі. Земля стала нічия – бо, за вченням Маркса, вона взагалі не володіє вартістю.

Ця теза: земля не володіє вартістю – чого вона варта! Хіба ж це не диявольщина? Йй-бо, тут уже тхне чимось страхітливо містичним – отим звіром, що має число 666.

Саме це й стало початком руйнування економіки, яке триває в Радянському Союзі ось уже понад сім десятиліть. І поки що заходи, які вживає уряд Горбачова, вельми далекі від того, щоб припинити цей згубний процес.

У вченні Ф. Кене є елементи, котрі дозволяють сполучити його із сучасною наукою – з фізикою, біологією, кібернетикою тощо. Фізіократи, скажімо, нічого не знали про фотосинтез – вони виводили на-

рощування органічної речовини від природної здатності землі родити, збільшувати наші багатства. Сьогодні ясно, що це є творча робота Сонця. Робота фотосинтезу. Отже, тоді, коли руйнується родючість ґрунтів, ми виступаємо ворогами самого Всесвіту – не лише ворогами власних нащадків. Безумовно, ми заслуговуємо лише одного вироку: знищення.

У той же час легко побачити, що вартість – не що інше, як синонім сонячної енергії, котра здобула ознаки енергії біологічної. І лише тому вона стає енергією нашої праці.

Усе, що ми споживаємо за обіднім столом, – це є сонячна енергія, котра виступає в образах живих організмів. Подобається нам це чи не подобається, а на земній кулі все живе продовжує існувати коштом поїдання живого. Отже, коли ми думаємо про рух біологічної енергії в економічних артеріях, стає зрозуміло: їй належить забезпечити таку ж свободу пересування, з якою в наших власних жилах рухається кров. Інакше виникнуть неминучі тромби, а відтак гангренозні явища. І це не слід сприймати як метафору – економічний організм різниться від організму окремої людини лише тим, що він складається з мільйонів людських організмів. Вони ж, ці мільйони, фізіологічно нічим не відрізняються. Отже, є кров видима і кров невидима. Невидимою кров'ю можна назвати ту біологічну енергію, котра пройшла через руки продавця, коли ми купували в нього якийсь крам. Приладом, що вимірює цю енергію, є гроші. І це знов-таки не метафора – це слід розуміти буквально. Він, цей прилад, просто інакше виглядає, ніж електровимірювальні прилади. І все ж його функції такі ж самі. Просто в даному разі ми маємо інший вид енергії: біологічна енергія здатна вимірювати сама себе.

ГРОШІ Й ДЕРЖАВНІ ЦІНИ

Уявімо таку ситуацію: якийсь винахідливий бюрократ наказав припаяти стрілку вольтметра до певного числа – він не бажає, щоб вимірювальний прилад показував більше або менше, хай завжди показує те ж саме. Бо так чомусь заплановано згори...

Кожен погодиться, що такому бюрократові місце в психіатричці. Але ж у Радянському Союзі протягом десятиліть держава призначає тверді ціни на всі без винятку товари – призначає декретами, постановами ЦК тощо. Гроші при цьому втрачають свою вимірювальну функцію – вони відображають лише свавільну примху високого начальства, не більше. Уже цього цілком досить, щоб зруйнувати економічний організм – зруйнувати остаточно й безповоротно.

Тут так звана плановість обертається диким хаосом – тільки й того, що цей хаос поки що схований від ока олігархії, його бурхливий вихід

із гумусу відсувається на кілька десятиліть. Насправді він уже панує над суспільством – лише політична поліція утримує державну греблю, котра ось-ось має прорватися. Та її терористичні зусилля марні.

Дія відбувається під ногами й під колесами – там, де живуть наші предки. Бо вони не вмирають – предки живих істот. Всіх живих істот – рослин, комах, тварин. І людей також, хоч нам і неприємно думати, що ми своїми тілами належимо гумусові. Предки вмирають лише тоді, коли ми разом із гумусом спроваджуємо їх у ріки й океани – замість того, щоб плекати й збагачувати в степовому чорноземі. І, помираючи від лихої волі нерозумних нащадків, вони чинять справедливую кару – самих нас перетворюють на гумус...

Свавілля державних цін завдало особливо тяжкого удару сільському господарству. У сталінські часи колгоспники взагалі нічого не отримували за свою працю. То був рабський труд без будь-якого забезпечення найперших людських потреб. Після смерті Сталіна продукти сільського господарства держава почала «купувати». Ціни, звісно, призначалися самою державою. Отже, гроші все ще лишаються умовністю – щось на зразок талонів або хлібних карток. Так, скажімо, держава купує в колгоспі центнер зерна за 15 карбованців, а на базарі він коштує 30 карбованців. Щоправда, там його купують не центнерами, а кілограмами – щоб годувати домашню птицю.

А тепер поговорімо про «перестройку». Ніхто з радянських керівників не приховує, що необхідність перестройки виникла не з чієїсь доброї волі – вигоріло пальне в двигунах, які крутили колеса радянської економіки. Колеса нині крутяться все повільніше й повільніше; є небезпека, що вони взагалі можуть спинитися.

А якщо говорити без метафор, то гігантська імперія досі існувала лише завдяки незліченним природним багатствам та азіатській невибагливості населення. До цього слід додати настирливу пропаганду, якій довго, дуже довго вдавалося засліплювати переважну більшість населення брехливими відомостями про західний світ.

Нещодавно в Горно-Алтайську мені довелося почути таку розмову:

– Безумовно, ми живемо краще, ніж американці, – запевняла в розшарпаному автобусі літня жінка свою сусідку.

– Авжеж, – погодилася сусідка. – У нас хоч картоплі вистачає.

Або такий приклад. Якось Горбачов натякнув у Мурманську, що наближається підвищення державних цін не лише на м'ясо, але й на хліб. При цьому він послався на те, що в Америці, мовляв, хліб набагато дорожчий, ніж у Радянському Союзі. Про заробітки американських трудящих він, звісно, промовчав. Черга біля продуктової крамниці почала сварити Горбачова. Але ж як вона його сварила?

– Туди к бісу! Він хоче, щоб і в нас було так само, як у тій нещасній Америці.

Ні, про гумор тут не йшлося.

Я дивився у виснажені обличчя жінок, виснажені вічним недоїданням, злиднями, тіснотою житла, й добре бачив, що вони-таки справді співчують американському народові, який, на їхню думку, живе ще гірше. Брежнєвська пропаганда витіснила хрущовський заклик «наздогнати й перегнати Америку» – ми її давно «перегнали»: в нас хоч картопля є. Або «другий хліб», як у нас кажуть.

Але далеко не всі радянські громадяни такі засліплені. Інтелігенція поволі продирається до істини – особливо в європейській частині імперії.

Перед виїздом на Захід нам з дружиною довелося півтора місяця прожити в Москві. Враження таке: уже й столиця живе на грані голоду. Щоправда, хліб поки що є. Але ж м'ясо й м'ясні продукти за державними цінами продаються вельми рідко. Натомість з'явилося багато так званих «кооперативних» крамниць, де кілограм ковбаси коштує близько десяти карбованців. Або навіть більше. Якщо середня зарплата лікаря, вчителя, інженера практично становить близько 150 карбованців на місяць, то кожен із них здатний купити за свій денний заробіток лише півкіло ковбаси, а відтак пішки добиратися додому, бо йому вже не вистачить навіть на автобус. Майже стільки ж коштує й кілограм м'яса. Але ж сім'я потребує не лише цих важливих продуктів – є безліч інших витрат, без яких життя неможливе. Як же звести кінці з кінцями?..

Так стоїть справа сьогодні. Що ж чекає радянського громадянина завтра? Чи є надія на поліпшення його добробуту?

Особливо неприємно вражає те, що держава знов-таки ховається за кооперативну торгівлю. Це та сама псевдокооперація, яку запровадив ще Сталін. Горбачов боїться визнати, що це вона, держава, продає ковбасу і м'ясо майже вчетверо дорожче – фактично державні ціни від Балтики до Владивостока вже піднято. Але піднято покрадьки, щоб народ прийняв їх мовчазно, без голосних обурень. Бо де ж вони, оті «кооперативи», котрі постачають московським продмагам такий дорогий крам? Їх немає – це знов-таки грубий обман на високодержавному рівні. Обман сягає значно глибше, ніж бачить народ: «тверді» державні ціни нібито існують – отже, зберігається надія, що справи колись поліпшаться. Але ж вони існують не заради народу – заради партійної верхівки. Існують для того, щоб вона, партійна верхівка, отримуючи високу платню, могла в три-чотири рази витрачати на харчування менше, ніж «маса».

Якщо ж реформа починається з брехні – значить, вона взагалі не починається. Брехня – то є атмосфера, якою щодня доводиться дихати радянській людині. Кілька правдивих повістей і романів – це ще слабенькі вентилятори, вони неспроможні освіжити суспільну атмосферу. До справжньої гласності дуже далеко. Поки що це тільки гра в гласність.

Тут нам знов доведеться повернутися до полемічного зіткнення двох економічних теорій – А. Смита і Ф. Кене. Усвідомивши, на яких теоретичних засадах відбувається економічна реформа в СРСР, ми зможемо безпомилково прогнозувати її наслідки.

Із вчення Ф. Кене випливає вельми просте економічне правило, яке в жодній цивілізованій країні, окрім Радянського Союзу і його сателітів, ніколи не порушувалось. А ще раніше порушувалося в рабовласницьких та частково у феодальних державах. Саме це порушення й стало причиною їхньої загибелі.

Маркс оголосив смертний вирок капіталізмові лише на тій підставі, що, мовляв, усі попередні економічні формації неминуче гинули – отже, мусить загинути й капіталізм. Головний конфлікт у надрах капіталістичної формації він вбачав поміж працею і капіталом. Саме цей конфлікт, на думку Маркса, й мусить зруйнувати капіталістичну систему. На практиці ж відбувається цілком протилежне: капіталістичні держави процвітають, а радянська держава, що керується Марксовим вченням, нарешті сама оголосила про своє економічне банкрутство; її керівники іще вірять, що становище можна залагодити. Ні, панове, це вже початок кінця! Для комунізму природа приготувала саван...

Вона, природа, володіє такими біоенергетичними каналами, яких цілком досить для економічного процвітання, якщо дотримуватись правила: все, що виробляє селянин, належить йому і тільки йому. Селянин сам повинен вирішувати, що він повезе на продаж, а що залишиться в господарстві. Податок він має сплачувати не хлібом, м'ясом тощо – податок мусить бути грошовий. І, безумовно, не надмірний. Оце й усе! Дотримуйтесь цього правила – і ваш народ ніколи не знатиме голоду, а всі інші галузі людської діяльності розвиватимуться самі собою, без будь-якого втручання з боку урядів. І навпаки: як тільки цей встановлений самою природою порядок порушується – економіка негайно ж занепадає, бюрократія розплodжується до численності африканської сарани, держава здобуває риси авторитарності або й того гірше: перетворюється на тоталітарну імперію. Час її падіння можна визначити доволі вірогідно – треба лише добре засвоїти внутрішню динаміку «Економічної таблиці» Ф. Кене, в яку сьогодні можна вкласти значно більше наукових знань, ніж бачив у ній сам автор. Але це вже окрема розмова, для якої тут бракує місця.

Справа у самій природі злаків. Кене визнає: тут ми маємо закон самого Творця. Доречно нагадати: найвище таїнство Боже Церква також вбачає в злаках – хліб є тілом Христовим.

Але сюди ж таки рушили й сили темряви: той, хто хоче неподільно запанувати над народом, передовсім намагається отримати у своє

розпорядження хлібне зерно. По-справжньому Сталін захопив владу лише тоді, коли, не зважаючи на десятки мільйонів людських жертв, зігнав селянство до колгоспів, звідки зерно можна викачувати цілком безборонно. Разом із зростанням радянської імперії тоді ж таки в її невидимих надрах з'явилася інша програма: програма неминучого падіння.

Я дослідив цю неблаганну закономірність давно – понад чверть століття тому. Ще радянські гастрономи були заповнені не лише «драми моря» – на вітринах височіли апетитні гори ковбас, окостів, зельців тощо. Та я вважав своїм громадянським обов'язком писати в ЦК про згубну небезпеку, що насувається з найближчих десятиліть. Обрав для себе гірку роль радянської Кассандри. Мене лякало не стільки падіння імперії, що демагогічно називає себе союзом, скільки трагедії мільйонів людей. Бо, на жаль, імперії падають не так, як, скажімо, валиться скирта соломи. Часом імперія своїм падінням калічить і винищує цілі покоління.

Відомо, чим завершилися мої звернення до ЦК: нещадною розправою.

Тоді я поїхав до академіка А. Сахарова і, послуговуючись його консультаціями в галузі фізики (фізіократична теорія мусить бути надійно підперта сучасними науковими знаннями!), написав «Економічні монології». Книжка вийшла друком в українському видавництві «Сучасність» (США, 1978). На її сторінках зазначено, в кого я консультувався з приводу поширення на економіку закону збереження й перетворення енергії. Фізіократи цього зробити не могли – в їхні часи про цей фундаментальний закон природи наука нічого не знала.

Саме в цьому й слід бачити мій внесок.

Дехто гадає, що «Економічна таблиця» Ф. Кене мала значення лише для свого часу – сьогодні вона, мовляв, становить лише історичний інтерес. Насправді ж це не так. Не так, бо економіка завжди залежить від законів. Якщо говорити коротко, то з «Таблиці» для будь-якого часу можна зробити висновки: складових частин біологічної енергії є завжди п'ять: вони повинні розподілятися поміж суспільними сферами (класами) в таких співвідношеннях:

Хліборобство – 3 частини (60%);

Держава – 1 частина (20%);

Промисловість – 1 частина (20%).

При цьому враховується не лише біологічна енергія зерна, але й соломи. Солома здебільшого згодовується худобі. Там же, де солома використовується на підстилку, вона також не пропадає: допомагає нарощувати масу гною – отже, збагачує землю. Тоді в кормових потребах солома замінюється сіном, коренеплодами тощо. Звісна річ, худоба на таку заміну не скаржиться.

Тут важливо не забувати, що злаки несуть у зерні 60% біологічної енергії, а в соломі – 40% . Безумовно, йдеться не про окремих злак і навіть не про окрему ниву – йдеться про глобальну закономірність.

БІОЕНЕРГЕТИЧНІ СПІВВІДНОШЕННЯ І ФОРМА ДЕРЖАВНОСТІ

Соломи держава ніколи відібрати не може: що вона з нею робитиме у столиці? І тому вельми часто виходить так, що селянству залишається тільки солома (40% біологічної енергії хліборобства), а держава (разом з промисловістю) стає володаркою всього зерна (60%). Саме така ситуація й склалася після сталінської колективізації.

Арифметика вельми проста (простішою бути не може!), але які ж трагедії стоять за нею! Сталін якось признався Черчиллеві, що колективізація обійшлася радянському селянству в 10 мільйонів людських жертв. Сюди, треба гадати, не входять 8 мільйонів українців, що були заморені штучно створеним голодом у 1932–33 роках. Бо то вже не стільки жертви колективізації, скільки жертви сталінського страху перед волелюбністю українського народу.

Чому хліборобству для своїх потреб слід мати 3 одиниці біологічної енергії? Можна сказати так: ні промисловість, ні державні установи не мають нічого спільного з фотосинтезом – вони в цьому розумінні абсолютно безплідні. Отже, Ф. Кене не помилявся. Адам Сміт, який цього не розумів, на жаль, виявився далеко не самотнім. Більше того: навіть сьогодні, коли це, здавалось би, зрозуміло кожному школяреві, така велетенська наддержава, як Радянський Союз, усе ще нездатна розібратися в математичних можливостях п'яти пальців. Адже ж цілком ясно: все, що має ту чи іншу вартість, здобуває її від землі й сонця – тобто від природи, а не лише від нашої праці. Якщо завтра, скажімо, впаде на Землю астероїд і підійме в атмосферу величезну кількість пилу, через який не зможе пробитися сонячне проміння – поняття вартості одразу ж зникне, бо припиниться фотосинтез.

Звідси висновок: якщо більше віддавати туди, де Космос збагачує Землю новою енергією (до того ж енергією самого життя!), суспільство почне багатіти. Конкретно це відбувається так. Селянин знає, що головним його багатством є земля – отже, найперше слід нагодувати її. Не будемо вдаватися в деталі, щоб показати, як він виконує цей найвідповідальніший у світі обов'язок, – більшості читачів це добре відомо. Відтак буде доглянута й нагодована худоба: без неї немає ні органічних добрив, ні молока, ні м'яса. І лише тоді сам селянин сяде до столу.

Отже, 3 одиниці біологічної енергії діляться поміж землею, худобою та самою людиною, що обслуговує сільське господарство. Не станемо прискіпливо дошукуватись, у якому вигляді селянин споживає

оті 3 одиниці біологічної енергії. Найпевніше 2 з них будуть спожиті у вигляді соломи, а третя – у вигляді зерна. Слід враховувати, що заміна коней і волів машинами витрат не зменшує – це лише переносить витрати в інші економічні галузі. Але ж частин біологічної енергії в сільському господарстві має бути 3 – і ніяк не менше! Бо якщо воно отримує лише дві одиниці з 5 (саме це й відбувається ось уже близько 60 років у Радянському Союзі!), – земля починає занепадати. Вона занепадає передусім тому, що занепадає тваринництво – отже, поле в достатній кількості не поповнюється гноєм. Негайно ж виникає порочне коло: худоби мало тому, що падає врожайність, а врожайність падає тому, що мало худоби. Держава своїми політичними маніпуляціями неспроможна розірвати це коло – його розриває лише економічна катастрофа, що руйнує таку форму державності, бо вона заперечує найголовніший закон природи. Йдеться знов-таки про закон збереження й перетворення енергії.

Мінеральні добрива допомагають справі лише тоді, коли не бракує добрив органічних. А коли органіки замало, мінеральні добрива здатні зруйнувати структуру ґрунтів: адже гумус – це живе тіло, воно наповнене бактеріями, дощовими черв'яками тощо. Хто не бачив, як дощовий черв'як перепускає через себе землю? Хто не помічав, що під кізяком навіть у посуху зберігається волога? Без органіки, на голій хімії, земля родитиме недовго.

Ось чому все, що виробляє селянин, повинно бути його повною власністю. Тільки він знає, де в нього яка земля, бо він усю її перем'яв власними пальцями.

Трудова теорія вартості зробила землю всього лише одним із засобів виробництва – тобто звела її до одного рівня з заводським конвеєром. Це найбільша з усіх помилок, в які будь-коли впадало земне людство. Фабричний конвеєр – лише мертва автоматика, а земний гумус – жива дитина Сонця. І водночас Мати Земного Людства. Божа Мати, якщо хочете! Деметра, Ізіда, Діва Марія. Бо хіба ж даремно ми ототожнюємо хліб із тілом Христовим, а виноградний сік із Його кров'ю? Слід зауважити: духовні підвалини своєї теорії Ф. Кене радив шукати в Євангеліях...

ЗНОВ ПРО ВІДНОСНЕ Й АБСОЛЮТНЕ

Тепер уявімо, що б сталося, якби завтра в Радянському Союзі було прийнято такий закон: все, що виробляють люди в сільському господарстві, належить їм і тільки їм. Віднині їм вільно продукти своєї праці вивозити на світовий ринок – хоч у Китай або Японію. І земля також належить їм, а не державі. Бо саме так і було проголошено в перших

декретах Радянської влади: земля – селянам, заводи – робітникам. Не якісь інші, а саме ці гасла дозволили більшовикам захопити владу.

Сталося б ось що: так звана планова економіка одразу ж перетворилася б на ринкову. Бо джерелом ринкової економіки передовсім є зерно, яке селянин вивозить до міста. Саме з нього починається обмін товарами.

У масштабах держави товарного зерна виявиться 2 одиниці з 3-ох – вони дістануться промисловим робітникам та службовцям. Тобто тій категорії людей, яку Ф. Кене вважав безплідною. Бо люди – не дерева, вони не мають листя, щоб приймати життєдайну енергію безпосередньо від Сонця.

Якщо ж казати точніше, то 20% біологічної енергії дістануться державі, ще 20% – промисловості. На більшу кількість держава й промисловість не мають права, якщо не бажають завдяки стихійному розмноженню бюрократії перетворити свої землі на безплідні пустелі.

Ринкова економіка нагадує велетенську кібернетичну систему, перфокарта для якої виготовляється на обробленій ниві. Ця система діє безвідмовно, бо вона самодіюча. Адміністративне втручання в неї здатне лише зашкодити. І розподіл 5 одиниць біологічної енергії, котрі ми маємо в злаках (солома плюс зерно), також відбувається автоматично. Отже, можна сказати так: багатства народжуються із свободи.

Чи готовий уряд Радянського Союзу перейти до ринкової економіки? Поки що ми бачимо лише деякі неістотні компроміси. Щодо закону про індивідуальну трудову діяльність, то ми вже запитували у прихильників економічної теорії Маркса: чи не повертається Радянський Союз до ранньої стадії капіталізму, коли люди працювали по 12–14 годин на добу?..

ДЕЩО НА ЗАХИСТ ТРУДОВОЇ ТЕОРІЇ ВАРТОСТІ

І тут, нарешті, ми змушені сказати кілька слів на захист трудової теорії вартості. Ця теорія втрачає ознаки наукової теорії, коли її починають абсолютизувати – тобто виводять вартість (до того ж абсолютну вартість) лише із самої праці, без участі природи. А потім на такому хисткому ґрунті спекулятивно вибудовують новий тип держави, новий характер людських взаємин і нову ідеологію. Та ще таку жорстоку ідеологію, що вона ось уже не одне десятиліття заливає землю людською кров'ю. Проте, якщо ми для трудової теорії знаходимо відповідне місце, то вона здатна вступити в гармонійну взаємодію з теорією фізіологів. І тоді ми дістаємо від неї користь.

Взаємодію цих теорій можна бачити в такій ієрархії:

– теорія фізіократів пояснює природу абсолютної додаткової вартості;

– трудова теорія пояснює природу відносної додаткової вартості.

Якщо ми так (і тільки так!) побачимо їхню наукову функцію – відпаде багато непорозумінь, котрі змушують людство нагромаджувати атомну зброю, бо кожна із цих теорій сьогодні намагається захистити себе тисячами нищівних мегатонн. Щоправда, капіталізм, який виростає із фізіократичної теорії, не схильний занадто теоретизувати – він уже, по суті, навіть забув про свої теоретичні підвалини. Йому вистачає практики, яка промовляє сама за себе.

З приємністю слід відзначити, що в деяких радянських органах друку почалося відкрите обговорення: як далі бути з землею? Її занепад уже перестав бути державною таємницею. Обговорюються такі форми землеволодіння, котрі змогли б врятувати землю від подальшого руйнування. Проте слід зауважити, що пропозиції поки що не виходять за межі оренди землі у держави, а це зовсім не те, що здатне вилікувати смертельно хворий гумус. Занепад землі в Радянському Союзі зайшов так далеко, що тут потрібні значно радикальніші заходи.

Оренда особливо широко була розповсюджена в часи пізнього феодалізму – саме в розрахунку на орендаря й сформована динамічна взаємодія «Економічної таблиці» Ф. Кене. Саме він, орендар, і називався в ній виробником чистого продукту – отже, й додаткової вартості. Далі йшли власники (феодалі) та безплідний клас (промисловці). Оце і є три суспільних класи, на яких заснована «Економічна таблиця».

Ми вже казали: «Таблиця» ґрунтується на енергетичній природі злаків, а ця природа залишилась тією ж самою. І залишилися класифери: хліборобство, держава, промисловість. Можна сподіватися, що такими вони залишаться і в майбутньому. Отже, немає жодних причин зрікатися «Таблиці» – вона й сьогодні не менш точно відтворює економічні взаємозв'язки, ніж будь-яка інша наукова формула.

На мій погляд, недостатнє розуміння універсальних закономірностей «Таблиці» й стало причиною тверджень, що Ф. Кене, мовляв, уже застарів, – з'явилося багато нових економістів, котрі пішли значно далі. Дозвольте запитати: а куди ж далі – далі законів природи? Тут, власне, якщо й можна піти далі, то лише в одному напрямку: прив'язати землю до неба – тобто показати, що земля (гумус) родить завдяки діяльності Сонця. Точніше кажучи, слід пояснити роль фотосинтезу в економічних процесах. А відтак накласти універсальні закономірності «Економічної таблиці» на сучасне суспільство. Саме в цьому я й бачу своє завдання.

Що ж до оренди, то багатолітній досвід переконливо свідчить: ні, ця форма землеволодіння нездатна врятувати ґрунти від руйнування й виснаження. Саме тому в Європі й відбулась так звана буржуазна

революція наприкінці XVIII століття, а в Росії селянська реформа 1861 року. Земля мусить мати не умовного, а безумовного господаря, який знає, що збагачена його зусиллями земля (на це потрібен капітал!) перейде синові, а від сина – онукові і т. д. Я розумію, як складно виглядає ця проблема в радянських умовах. Але пригадаймо ось що: більшовики просто ошукали народ після революції. Отже, доведеться виконати те, що вони обіцяли: справді-таки віддати землю селянам. Альтернативи тут немає і не може бути.

Фізіократична теорія не задовольняється тим, щоб показати пальцем на людину (передовсім на її м'язи) як на джерело вартості – вона бачить людину у взаємозв'язку з природою. Звісно, без людини безглуздо говорити про будь-яку вартість. Та не менш безглуздо вбачати вартість у самій лише праці: праця може бути спрямована й так, що вона стане причиною зубожіння, а не багатства. Можна вважати не лише правилом, а навіть законом природи: якщо селянин не є безумовним власником землі, а також продуктів своєї праці (рабовласницька, феодальна й тоталітарна формації) – праця всього суспільства спрямована на виснаження гумусу й народу, отже, на саморуйнування держави.

Це трапляється саме тоді, коли теоретики абсолютизують теорію трудової вартості, не розуміючи її відносного характеру. Я сам пройшов радянські концтабори – мені не вельми приємно зайвий раз нагадувати, що в Радянському Союзі на цей вид праці (назвемо її власним іменем – рабською працею) покладаються великі надії. Тут доречно запитати: а чи в планах перебудови не передбачається саме в такий спосіб упоратися з неминучим безробіттям? І що це означає конкретно: зобов'язати безробітних здобути нову кваліфікацію? Я вже був таким безробітним, коли мені заборонили друкуватися: спершу пере-кваліфікувався на нічного сторожа, а відтак на мордовського й уральського зека...

Та повернімося до трудової теорії вартості. Ні, вважати її зайвою не можна – вона потрібна, коли вирішуються суто соціальні проблеми. Проте її роль в економічній науці слід вважати допоміжною.

Вирішуючи соціальні проблеми, можна абстрагуватися від питання про первісні джерела вартості – досить мати на увазі лише людську працю. Так, скажімо, діяли західні профспілки, захищаючи трудові інтереси робітництва. У цьому плані можна вважати класичним твором книги американського письменника Ептона Сінклера «Король-Вугілля». У ній ідеться про те ж саме, що й у «Капіталі» Маркса: про жорстоку експлуатацію пролетаріату в епоху первісного нагромадження капіталу. Важко, дуже важко доводилося профспілкам утверджувати право на умови праці, котрі зробили робітника почесним громадянином сучасного капіталістичного суспільства. Були класові бої, були й

жертви. Та коли зрештою перемогли профспілки, автор знаменитого роману сказав: годі! Ворогом не є і не може бути сам капітал – ворогами є люди, що вдаються до зловживань. Цим Сінклер відрізняється від Маркса, для якого ворогом стає капітал як такий, капітал як сутність. Але сутність чого?..

І в цьому вся справа. Адже капітал є не щось інше, як виробництво додаткової вартості. Якщо додаткова вартість є наслідком експлуатації людської праці – капітал у самій своїй суті ворожий трудовій людині. І навпаки: якщо підґрунтям додаткової вартості є додатковий продукт, котрий запрограмовано в самій природі, тоді справа набирає цілком протилежного характеру: капітал є велике благо, а його руйнування – тяжкий злочин перед земним людством.

Саме цей злочин сім десятиліть тому й було вчинено в Радянському Союзі. Він стався внаслідок абсолютизації відносного. То байдуже, що Адам Сміт, а може, й сам Маркс – (тут у мене поважні сумніви) хотіли людям добра – верховні будівники комунізму взяли від них не людинолюбні мотиви (геть сентименти!), а практичні висновки: якщо вартість народжується із праці, зганяймо людей до колгоспів та концтаборів – і перемогу комунізму забезпечено! Їм було невтямки: нарощуючи мертве (канали, заводи, електростанції), вони вбивали живе – людей і гумус. Людей їм не шкода – натомість з'являться нові. Про те, що відбувається вбивство гумусу, котре веде до зубожіння, вони просто не думали – адже про це ні в Маркса, ні в Леніна не написано.

ПРИЧИНИ НЕМИНУЧОГО ХАОСУ

І ось настав такий час, коли країна володіє гігантським промисловим потенціалом, безміром електроенергії, а люди мусять харчуватися за рахунок клинців землі, куди не можна загнати трактор. Там продовжують рільництво лопата і споконвічна сапка – майже ті самі інструменти, з яких починалося хліборобство близько 10 тисяч років тому. І Політбюро на чолі з М. Горбачовим приймає рішення (безумовно, «мудрі»!) то про розвиток індивідуального садівництва та городництва, то несподівано узаконює право городянина на купівлю покинутої сільської хати. Боже, до чого ж дійшло це суспільство! Кроку не ступити без рішення Політбюро. Дитині панчішки не натягнути – бо й про це має подбати Політбюро. І про колготки, і про зубну пасту – про все, про все!

Але зверніть увагу: під садки й городи віддаються найгірші землі. А покинуту сільську хату можна купити лише за умови, що вирощену на присадибній ділянці картоплю ти здаватимеш у колгоспну комору.

До того ж правління колгоспу має право залучати тебе до праці на колгоспному полі.

Отже, віддай, шановний городянине, гроші й купи за них рабство, від якого втекли колишні мешканці покинутої хати. Кого ж радянські керівники закликають до нового мислення? Чи не слід їм починати із себе?..

Якщо найближчим часом державна земля не перейде в руки селянства (тобто не буде нарешті здійснене гасло, котре забезпечило перемогу більшовиків) – промислова реформа, що, по суті, вже розпочалася, лише прискорить економічне падіння гігантської імперії. А вслід за економічним падінням завирує суспільний хаос, із якого комуністична партія вже ніколи не впливе на поверхню громадського життя. У листі на ім'я М. Горбачова я писав із сибірського заслання: якщо радянську державу порівняти з возом, то можна сказати, що сьогодні двоє його коліс уже зависли над прірвою. Чи вистачить сил утримати віжки, щоб віз не звалився в прірву? Правду кажучи, на це надії мало.

Причина, котра приведе до остаточного падіння, полягає в тому, що, закликаючи народ до нового мислення, радянський уряд (і навіть сам Горбачов) все ще послуговуються старими марксистськими догмами. Так, скажімо, комуністична партія з давніх-давен віддавала перевагу промисловості – саме тут вона вбачала справжнє виробництво. Тут, а не в сільському господарстві. Я маю на увазі виробництво в його абсолютному розумінні – тобто продукування додаткової вартості. Або капітал як такий.

Але ж промисловість за самою своєю природою нездатна виробляти ні додаткового продукту, ні додаткової вартості – вона виготовляє саму лише форму. Тільки форму – й нічого більше! Залізо вона здатна перетворити на танки, автомобілі, верстати тощо. Від цього заліза аж ніскільки не прибуде – навпаки, його стане менше. Стане менше також нафти, вугілля тощо. І так геть-чисто все: дерево, що стає меблями, глина, що робиться цеглою, нас переконують: промисловість продукує лише форму, але ж не абсолютну вартість. Вартість до цих речей надходить із сільського господарства. Бо тут, як і у Всесвіті, володарює закон збереження й перетворення енергії: здобувши відповідну кількість калорій від шматка хліба, людина використала ці калорії на виготовлення якоїсь потрібної речі. Ця річ знову обмінюється на хліб. Отже, насправді працює людина завдяки хлібу. Або точніше – працює Сонце. Це воно, всемогутнє світило наше, надає вартості речам, котрі ми виготовляємо на наших заводах. Якщо завтра Сонце не подарує землянам новий урожай (новий приплив вартості!), всі наші заводи позаростають будяками, а люди власними тілами поповнять гумусний шар планети.

Сучасна економіка надзвичайно ускладнює бачення цих простих взаємозалежностей. Але складність бачення не міняє суті явищ. Так,

скажімо, Ленін бачив комунізм (що слід розуміти як рай земний) в електрифікації всієї країни. А виходить чомусь навпаки: чим більше в СРСР електрики, тим менше хліба.

Наведемо такий приклад. Протягом останніх десятиліть були знищені багатющі заплави Дніпра, які на сто кілометрів ліворуч і на стільки ж праворуч забезпечували найліпшим у світі сіном українське тваринництво. А на соковитих отавах випасалися незліченні череди – тисячі, сотні тисяч голів. Сьогодні як символ застійного мислення радянських вождів там залягли застійні водоймища. Гідростанції не вельми збагатили державу електрикою, але скільки ж втратило суспільство молока і м'яса! І як ми занапастили живу душу нашого народу – освячений у тисячоліттях Дніпро!..

Гадаю, цей сумний приклад показує, як хибно спрямована праця призводить не до збагачення, а до зубожіння народу. До зубожіння матеріального й духовного одночасно. А хіба ж це єдиний приклад? Їх тисячі, сотні тисяч – аж до створення першої в Європі пустелі в колись багатючих калмицьких степах.

Зрештою ми маємо повне право засвідчити: вся радянська промисловість працює на самовиснаження країни. Огляньмось довкола: що вона дає окремій людині?

У 1985 році мене як інваліда війни відпустили із південносибірського заслання у відпустку до Києва. Я проїхав поїздом майже від китайського кордону до української столиці. Годинами не відходив од вікна. Перед моїми очима пропливали такі убогі села, якими вони не були, мабуть, і за часів царських. Почорнілі дерев'яні халупки – така сьогодні вся неосяжна Росія. А міста – суцільні казарми, без будь-якої архітектури, наче вони збудовані для війська, не для мирного населення. Жодного оригінального будинку! Тим часом електрика є всюди. І є телевізор – невтомний пропагандистський водолай, котрий допомагає тримати народ у цілковитому засліпленні. Щоправда, останнім часом телепередачі стали самокритичніші. Та коли йдеться про цивілізований Захід, правди не почувеш. Мабуть, ця правда виглядає вельми небезпечно, бо призводить до невтішного запитання: за що ж ми кров проливали? Хіба сім десятиліть капіталістичного розвитку зробили б менше й гірше? І як могла статися отака трагічна дивовижа: переможені країни (Західна Німеччина та Японія) протягом короткого часу досягли найвищого у світі життєвого рівня, а радянський народ повертається до життєвого рівня першої половини тридцятих років? Знову черги, порожні гастрономи й сумні анекдоти, якими ошуканий партією народ намагається розвіяти смуток.

Наштовхують на болючі запитання й сотні інших фактів. Мисляча людина бачить: якщо радянському урядові доводиться потайки, але щоденно (сьогодні на один крам, завтра на інший) підвищувати дер-

жавні ціни, якщо доброякісних товарів (особливо продовольчих) стає все менше й менше, то куди ж ми посуваємось? Де та межа, від якої має початися зворотний процес – зростання народного добробуту? Виходить, ми таки справді йдемо не вперед, а назад? Але куди саме?..

Уряд у пропаганді зробив крутий поворот: уже ніхто не втішає казочкою про близьку перемогу комунізму – навпаки, з'явилися окремі судження, що сьогодні ми від нього далі, ніж були в роки короткого НЕПу. Всіляко засуджується сталінщина і брежньовська застійність. Є намагання відродити деякі непівські методи господарювання.

Що ж, я готовий вітати ці спроби. Але мене переслідують сумніви: чи не пізно партія схаменулася?

Саме на цьому й зосередимо нашу увагу. Є вельми істотна різниця в матеріальних і моральних передумовах ленінського НЕПу і горбачовської перебудови. Така поважна різниця, яка не дозволяє навіть порівнювати можливості й наслідки цих двох непорівнянних економічних маневрів.

Конкретніше розглянемо ці питання в наступному розділі.

ФАКТОР ЛЮДСЬКИЙ І ФАКТОР ГУМУСНИЙ

КОЛИ ВІДСУТНЯ АБСОЛЮТНА ДОДАТКОВА ВАРТІСТЬ

Ленін розпочав НЕП із реформи в сільському господарстві. Були скасовані й суворо заборонені всі адміністративні заходи воєнного комунізму – заходи, що в непомірно збільшеному вигляді відродилися за часів Сталіна. Власне, методика господарювання в сільському господарстві лишається й досі тією ж самою: хліб на селах відбирається повністю. Щоб не посилати в села озброєні продзагони, партія раз і назавжди вирішила цю проблему – примусово зігнала селян до колгоспів. То була тотальна війна проти селянства, яку не можна й порівнювати з нетривалими жорстокостями воєнного комунізму. Сталіністи рубали під корінь. Ба навіть корчували найкраще, найздоровіше коріння, лишаючи в селах нездібних, непрацездатних або напівлюмпенів та зледачілих п'яниць.

Я вже казав: програма на форму економічної системи закладається в сільському господарстві, бо саме тут, а не де-інде виробляються абсолютний додатковий продукт і абсолютна додаткова вартість. Або не виробляються взагалі!..

Останнє твердження декому може видатися неймовірним або й нісенітним: якщо не виробляється додатковий продукт, за рахунок чого живуть міста й робітничі селища? І як він може не вироблятися, коли

ми вже казали: можливості додаткового продукту закладені в самій природі злаків?

І все ж я не помиляюсь: можлива й така суспільна ситуація, коли абсолютна додаткова вартість не продукується взагалі. Щоб це зрозуміти, погляньмо на сучасний стан радянської економіки: щороку Радянський Союз закуповує за кордоном 30–40 мільйонів тонн зерна. А насправді йому не вистачає щорічно близько 100 мільйонів тонн, бо сучасний цивілізований світ продукує не менше, ніж по тонні на душу населення. Якщо зерна продукується менше, тоді гастрономи виглядають по-радянському: продукти тваринництва (м'ясо, ковбаси, вершкове масло тощо) зникають з прилавків.

Щоб купувати зерно, потрібна валюта. Карбованці добувають на тому ж таки Заході, розпродуючи природні багатства: золото, нафту, газ, лісоматеріали тощо. Отже, сьогодні радянське суспільство живе коштом нащадків – власних онуків і правнуків. Тобто 280 мільйонів з волі більшовицької партії фактично паразитують на згвалтованому тілі планети. Чи можна за цих умов казати про виробництво абсолютної додаткової вартості? Безумовно, ні – вона в Радянському Союзі цілком відсутня. При цьому трудова вартість може існувати – як умовний вимір людської праці. Але ж яка від неї радість? Ми отримуємо гроші тільки за те, що вельми успішно руйнуємо власне майбутнє.

Гляньмо тверезим оком: адже не сьогодні виникла суспільна ситуація, за якої абсолютна додаткова вартість припинила своє існування. Це сталося давно – одразу ж після сталінської колективізації, коли все без винятку зерно, зібране на ланах, легко й просто засипали в державні комори. Бо в колгоспах справді-таки забирати зерно дуже легко.

З якої ж причини припиняється виробництво абсолютної додаткової вартості? Адже ж світить Сонце, як воно світило завжди. Щоліта визрівають злаки. Чому ж економічна ситуація складається так, буцімто суспільство цілком відрізане від Сонця – благодатне світило перестає дарувати нам те, що ми маємо право назвати **енергією прогресу**? Саме так я й називаю абсолютну додаткову вартість в «Економічних монологах». І глибоко переконаний, що називаю правильно.

Слід звернути увагу ось на що: та обставина, що злаки мають 5 одиниць біологічної енергії, була відома дуже давно. Саме ця енергія завжди програмувала розподіл праці: селянин діставав своє, ремісник своє, особа державна або духовна – також своє. Отже, в самій природі злаків закладені підвалини будь-якої держави, котра завжди складається із трьох класів-сфер. Я знов-таки мушу адресувати читача до «Економічних монологів», де я про це розповідаю докладно. Тут же знов і знов слід повторити: коли в сільському господарстві залишаються дві одиниці біологічної енергії (фактично лише солома) – суспільство справді відрізає себе від Сонця (хоч і не помічає цього!); пере-

ходить на життя коштом проїдання енергії гумусу – тобто за рахунок прогресуючого виснаження землі. Нова сонячна енергія в гумусних прошарках у цей час не нагромаджується – селянин ледь-ледь живе, де вже йому дбати про збагачення землі. Та й земля фактично чужа. Селянина охоплює тяжка апатія. Більше вродить чи менше – все одно йому не дістанеться навіть соломи, не кажучи вже про зерно. І якщо хочете знати, звідки походить масове самогеноваріння, то воно саме звідси.

Це психологічний бік справи. Що ж до енергетичного, то тут для прикладу годиться така наочна модель: взаємодія генератора й акумулятора у звичайному авто. Якщо, скажімо, зіпсується генератор, водій зможе деякий час їхати за рахунок енергії зарядженого акумулятора. Але чи довго?..

Гумусний шар планети і є справжнім акумулятором сонячної енергії. Генератором здатна бути людська праця – якщо вона цілком вільна. І навпаки: генератор одразу ж виходить з ладу, якщо з'являється насилиство над працею.

У часи НЕПу гумусний акумулятор володів значним запасом енергії – капітал, попрацювавши півстоліття, відродив виснажену феодалізмом землю. Цієї енергії вистачило для їзди без генератора знов-таки на півстоліття. Ось вам наочна дія закону збереження й перетворення енергії!

Сьогодні колеса радянської економіки ледь-ледь крутяться. Чи здатний цей процес прискорити М. Горбачов? Якби він був навіть Богом, то й тоді для відродження енергії гумусу, висмоктаної сталінським тоталітаризмом, йому б належало попрацювати з півстоліття. Або й ціле століття. І не в умовах державного свавілля, коли все зерно в селах відбирається (сьогодні «купується» за псевдокарбованці), а в умовах повної свободи – свободи продукувати, свободи володіти, свободи продавати. Бо тільки вона, свобода, і є справжнім і єдиним продуцентом національних багатств. У цьому шотландський монах Д. Скот був далекоглядніший від свого земляка А. Сміта – Скот проголошував: Бог є Абсолютна Свобода. Усе, що ми знаємо про християнську цивілізацію Заходу, переконує нас у несхибній правоті цієї величної формули.

ЧИ МОЖЛИВА РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ БЕЗ РЕНТИ?

На противагу НЕПові сучасна економічна реформа в Радянському Союзі розпочалася з промисловості – не з сільського господарства. Створення агропрому, введення бригадного та сімейного підряду – це всього лише чергове бюрократичне крутіство в межах тієї ж колгоспно-радгоспної системи. Керівництво партії прагне обдурити

саму природу: нехай, мовляв, земля і все, що вона продукує, належать державі (фактично: партійній олігархії), а виробник мусить працювати так, ніби все це належить йому. За це він отримуватиме трохи більше стандартних папірців, котрі в Радянському Союзі називаються грошима. Тільки називаються, бо насправді такими не є: вони в собі не несуть енергетично-вимірювальної функції.

Адже ж **функція грошей** саме в тому й полягає, щоб у кожному окремому випадку цілком точно **вимірювати, яка кількість сонячної (біологічної) енергії** протекла в даній крамниці, на даному прилавку. То є енергія, котру витратив робітник на виготовлення товару – якщо це промислові вироби. Біологічною енергією промисловий товар не володіє – він володіє лише її відображенням у вигляді нової форми, котру придбав природний матеріал внаслідок людської праці. Залізо стало голкою або плугом, дерево зробилося меблями тощо.

Та коли на прилавок потрапляють продукти сільського господарства, вони є одночасно і носіями сонячної (біологічної) енергії, і носіями тієї енергії, котру витрачено людьми на їхнє виготовлення. Само собою зрозуміло: пріоритет належить цим товарам, бо з них починається всяке виробництво.

Проте марксистський догматизм, що прийшов до соратників Горбачова (та й до нього самого) іще з дитячого садка, віддає перевагу промисловим виробам – і саме тому економічна реформа почалася з промисловості. Ні, це вже не просто черговий бюрократичний маневр – тепер це конкретна і надзвичайно відповідальна справа: з 1 січня 1988 року майже всю промисловість (треба гадати, за винятком військової) переведено на самофінансування. Або, кажучи іншою мовою, вступив у дію закон рентабельності...

Тут, даруйте, ми й спіткнемося об специфічно радянську нісенітницю, котра заряджена хаосом, як набій пороховим. Справа ось у чому: радянське поняття рентабельності є лише умовним – це тільки назва, бухгалтерська функція, а не економічна категорія, котра має своїм підґрунтям ренту як об'єктивну реальність.

У капіталістичному виробництві навіть тоді, коли економісти забувають про вчення фізіократів, рента стає підґрунтям будь-якого товару автоматично – внаслідок ринкових відносин, що охоплюють усі галузі економіки.

Ми вже не раз звертали увагу читача на продукти сільського господарства, що перевершують харчові потреби селянства. Отой надлишок, що з'явився невідь звідки – і є **рента**. Або ж **абсолютна додаткова вартість**. «Невідь звідки» – вираз не лише риторичний: в трудовій теорії вартості цей надлишок взагалі опиняється поза увагою. Справа виглядає так, буцімто жодного надлишку взагалі не існує – є лише те, що виробляє сама людина. Тому теорія вартості й дістала назву трудо-

вої: мовляв, усі багатства народжуються від людської праці – природа нічого нам не дарує. Не хочу витрачати слів на марну суперечку: сьогодні лише сліпець здатний обстоювати цю фундаментальну неправоту А. Сміта. А відтак і неправоту К. Маркса.

Отже, справа виглядає так: радянський уряд рішуче, радикально переводить промисловість на закони рентабельності, не володіючи реальною рентою. Рентою в її природному, а не бухгалтерському розумінні. Які тут можливі наслідки? Наслідком такого рішення може бути лише економічний хаос. Бо це все одно що виїхати в російське бездоріжжя на вантажному авто без мотора. Людам доведеться вилазити із кузова й гуртом пхати машину. Як довго? Куди й навіщо?..

Неварто особливо теоретизувати, щоб побачити недалеко майбутнє радянської держави в його справжньому вигляді.

У перспективі – голод. І це вже голод не на рік або два – голод без надії на полегшення. Що ж тут робити? З'являється урядове рішення: негайно, просто-таки гігантським стрибком зробити радянські промислові вироби конкурентоспроможними на світовому ринку. Це збагатить державу валютою, і тоді можна буде уникнути голоду. Хіба ж не фантастика? Вона нагадає сумної пам'яті китайські «великі стрибки».

Якби навіть справді росіяни зуміли обскакати на світовому ринку німців, англійців, японців (що вельми й вельми сумнівно!), негайно ж виникла б інша проблема: хліб зробився б дефіцитним для народів, яким Бог не дав і десятої долі від орного поля, котрим володіє радянська імперія.

О ні, це зовсім не внутрішня справа, як люди господарюють на землях своєї країни. Це завжди справа загальнолюдська, навіть космічна: планета – єдине ціле, дитина Галактики. Космос не споруджував ні китайської, ні берлінської стіни. Отже, володіючи найбільшим орним полем земної кулі, гріх купувати хліб в інших країнах. Щоправда, мовою радянських атеїстів слово «гріх» звучить не так суворо, як слово «злочин». А шкода! Передовсім шкода тому, що в Біблії не раз згадується, як із-під ніг народів, котрі впадали у великий гріх, Бог забирав Хлібну Основу. Єврейські пророки вміли казати правду. Як же не шкодувати, що комуністи не вміють бачити цілком очевидного?..

Горбачовська фантастика залишиться фантастикою – радянська реальність буде іншою: якщо люди й не помиратимуть від голоду, то лише завдяки мотижному рільництву. Держава, яка перейняла на себе обов'язок годувати народ (хоч завжди мусить бути навпаки!) – не годує його сьогодні, не зможе годувати й завтра. І зрештою настане день, коли народ скаже: годі! Це станеться тоді, коли в робітничій сім'ї забракне не лише м'яса, а й хліба насущного. Гірко визнавати, але доведеться: день цей уже недалеко, бо на заморських хлібах народ, який незабаром стане 300-мільйонним, жити не зможе. Точніше кажучи: не

народ, а народи Радянського Союзу. Таке уточнення стане знаменням новітніх часів. Воно стосуватиметься не лише форм граматичних, але й форм самої державності, яка народиться по той бік голодного хаосу.

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР

Кожен поворот партійної політики породжує свої газетні штампи. Учора, скажімо, серед пропагандистської піни булькало загадкове поняття: реальний соціалізм. Звідки воно походило і що в нього належало вкладати? Це добре чи погано – реальний соціалізм? На чому слід робити наголос – на тому, що соціалізм зрештою став реальністю? Чи, може, на тому, що він є реальним – тобто не тим, яким його вимріяли утопісти? А там думай про нього, що хочеш.

Часом здавалося: хтось із брежнєвської мафії виявився розумнішим від інших – хитро й тонко підпустив у схоластичну пропаганду елемент критицизму. Мені це подобалось: породжувало надію, що не всі там, довкола вождя радянської держави, як почали величати Брежнєва, надувні ляльки, є й розумні люди. Прихід М. Горбачова потвердив це моє припущення.

Але часом пропагандистські штампи породжують безнадію. Або навіть апатію. Ось, наприклад, газетний штамп часів горбачовської перебудови: людський фактор. Тут одразу ж із державно-політичного хмаровиння проступає випечене обличчя марксистського сноба, який навіть не припускає, що й сам він може опинитися у сірому вируванні отого «фактору». Учора це була просто «маса» – щось на зразок замішаної глини, цементу або навіть пластиліну, із якого можна виліпити що завгодно. Сьогодні «маса» перетворилася на «фактор» – отже виросла в ієрархії партійних понять. Виявилось, людську масу не можна ліпити – вона чинить опір, хоча й пасивний. А це вже «фактор». У «факторі» з'явилося щось таємниче, навіть загрозливе – з «масою» все було ясно, а з «фактором» доведеться поморочитись. Об нього можна обпекти руки або й зірватися з чиновницької драбини. А це трапляється лише раз на віку – мов у канатохідця, що балансує на канаті поміж двома хмарочосами.

І тут одразу ж починає відкриватися головний зміст перебудови: вона потрібна не заради самої людини, а заради виробничих темпів, котрі почали падати. Не держава для людей, а люди задля держави. Так було, так є. І дух той самий, і та ж сама мета: людина – лише засіб, а не особистість.

Але ж сім десятиліть тому слово «Людина» писалося з великої літери – як і Бог. Нації також писалися з великих літер: Росіяни, Українці, Грузини. Це в тій самій імперії, котра була тюрмою народів. І справді ж

таки була нею – з тим важко не погодитись. Та ось питання: чи перестала бути? А якщо не перестала – чи полегшало людям тоді, коли у Бога і народів хтось високий (вищий від Господа!) відібрав велику літеру? Хто ж він є? Відомо хто: Комуністична партія. Ось де велика літера збереглася...

Звісно, я тут кажу не лише про форму написання, а передовсім про сутність явищ і понять. Саме ж ота сутність і визначає людські стосунки.

Я не хочу повертатися до подій таких відомих читачеві, що вони ризикують здобути ознаки тривіальності. Гірко, але факт: і найстрашніше, і найсвятіше від надмірного вжитку робиться тривіальним. Отож, мабуть, на цих сторінках не слід докладно описувати, як учорашня «маса», що нині в партійній мові здобула високий чин «людського фактору», поволі, рік за роком, навчалася зневажати землю, працю, Бога, саме життя.

Можливо, це для мене стане колись окремою темою. На цю тему мені є що сказати – і з далеких років колективізації, коли я ще був дитиною, і з недавніх – сибірського заслання, коли я зробився старим зеком. У першому випадку я бачив, як партія лише починала вбивати в людях пошану до землі й праці. Одночасно пошану до Бога і самого життя. У другому – я побачив наслідки страхітливих зусиль по виготовленню «нової людини» – побачив людину, яку партія сформувала впродовж радянських десятиліть. На моїх очах так просто, без особливих емоцій чоловіки встромляли ножі в груди своїм сусідам по гуртожитку, а жінки випивали оцетну есенцію, щоб залишити після себе вологі горбики землі й беззахисних сиріток. На численних етапах, коли випадало спілкуватися з кримінальними в'язнями, я бачив таке падіння людської моралі, що «брати молодші», земні тварини, є незмірно шляхетнішими, ніж оті людиноподібні істоти.

Але ж їх за ґратами мільйони – ось що найстрашніше! Згодом вони таки покидають тюрму – цю школу зненависті, школу деформації людського в людині, школу зневаги до праці й самого життя – покидають, щоб, повернувшись до заводів і радгоспів, вабити тюремною «романтикою» молодих, недосвідчених. І ті йдуть за ними – йдуть знов-таки мільйонами! – бо нічого ліпшого довкола себе не бачать.

І часом звідти, з-за колючого дроту, юній душі задержувато усміхнеться свобода, якої ніде не побачиш у «великій зоні» (так зеки називають увесь СРСР), – бо в малих зонах народжуються й такі колючі перлини:

Стыд и срам на всю Европу –
Темнота мы, темнота:
Двадцать лет лизали... –
Оказалось, что не та.

Тільки ми не унываем –
Не такой уж мы народ:
Наша партия родная
Нам другую подберет.

Це вже вам не «Сідіт Ленін на лузі» – тут відчувається справді нова людина: дотепна, освічена, навіть талановита. І все ж прошу мені повірити: автор похмурої частівки про «конскую гов'ядину» в розумінні суспільно-моральному був незмірно вартіснішим, ніж автор сатиричного шедевиру, який ми щойно процитували. Той іще не втратив ні любові до землі, ні пошани до праці. А в душі новітнього автора багатотисячні ВТК (виправно-трудова колонія) виробили таку незбориму огиду до праці, що він уже й для себе самого лінується ворухнути пальцем. Він не вірить нікому й нічому – окрім хіба що тієї безсумнівної істини, що партія не забариться – обов'язково «другую подберет». І та, друга, знов сяде йому на шию.

ВСЕНАРОДНА АПАТІЯ

Тепер порівняймо «людський фактор» часів НЕПу і той самий «фактор» за умов горбачовської реформи. Спраглі до праці селяни, позбувшись війни та воєнного комунізму, протягом якихось двох непівських років відродили народний добробут. І це після страхіть громадянської війни, розрухи й голоду.

Ось що в передмові до «Економічних монологів» пише генерал П. Григоренко з цього приводу:

«М. Руденко цифрами ілюструє величезний господарський стрибок, на який країна здобулася за шість непівських років. А я наочно пам'ятаю, як протягом одного лише сільськогосподарського сезону країна вирвалася зі страшного голоду. Я ніколи більше не бачив такої кількості людей у полі... Усі сміються, сміємося і ми. І так зі сміхом село першого ж року НЕПу саме наситилося і місто нагодувало. А роком пізніше країна почала експортувати збіжжя. І з кожним роком експорт зростав, аж до часу, коли почалася колективізація і ліквідація «куркульства як класу», що призвело до нового, ще страшнішого голоду».

Ба навіть у часи пізніші, коли хребет народний був уже перебитий сталінськими репресіями й Другою світовою війною, – навіть у роки сорокові й п'ятдесяті напівголодні, в солдатських черевиках і в'язанках, знеможені люди порівняно швидко наповнили міські гастрономи горами ковбас, сирів тощо. Гастрономи ломилися від продуктів. Такі делікатеси, як паюсна ікра, тріскова печінка й краби продавалися на

кожному розі. Ціни були порівняно приступні – не кусалися так, як нині. Колгоспникам, звичайно, доводилося терпіти, але вони вірили, що це тимчасово; їх, власне, нічим уже залякати не можна: колективізація навчила селянство жити з таких мізерних клаптиків землі, що тут, на присадибних ділянках, продуктивність праці досягла, мабуть, найвищих показників у цілому світі.

Три фактори обумовили повоєнне відродження добробуту:

- 1) залишкова наснаженість гумусу від часів доколгоспних;
- 2) віра народу в те, що економічні труднощі породила війна;
- 3) активна праця селян у колгоспах і на присадибних ділянках – праця, яка в наступних поколіннях почала занепадати.

Сьогодні все це майже вичерпано – і фактор гумусний, і фактор моральний. Умерла віра в комуністичні гасла. Ба навіть зникла довіра до законів, які сьогодні видає держава, щоб якось уникнути безпросвітнього румунського соціалізму. В нас так довго вбивали особисту ініціативу, що, по суті, сформувався новий тип людини: більшості радянських людей уже не треба ні багатства, ні комфорту – аби чарка та кусень хліба, щоб занюхати сивуху.

Тепер партія спохопилася: як ліквідувати всенародну апатію? Інтелігенція, звичайно, доволі жваво реагує на нові явища в літературі. Тут є певні зрушення. Та хіба їх досить? Хіба вони здатні оновити життя? Кожному видно: ні партійний апарат, ні апарат КДБ не зазнали жодних змін. Ані змін кількісних, ані якісних. Озброєний чорнильними автоматами (райкоми та обкоми) і автоматами бойовими (міліція й КДБ) державний фактор усе ще лежить страхіливим гнітом на факторі людському. І доки це становище триватиме, всенародна апатія лишиться тією реальністю, об яку розбіються найліпші наміри М. Горбачова.

ПЕЧАЛЬНІ ПРОГНОЗИ

Тепер ми наблизилися до невідворотного питання: що ж нас чекає попереду – на рубежі другого й третього тисячоліття? Коли у Горбачова запитали, якої оцінки він жадає для себе десь років через десять, симпатичний генсек відповів приблизно так: я, власне, не передбачаю, що через десятиліття належатиме минулому – саме тоді на повну силу розгорнеться те, що ми закладаємо сьогодні.

Може, це й правда: розгорнеться. Але ж як саме?.. Я писав генсекові із сибірського заслання: якщо партія й надалі відбиратиме хліб у селянства, якщо вона не поверне селянам державну землю, із якої вже висмоктано життєву сонячну енергію, – початок третього тисячоліття ні йому, Горбачову, ні народам гігантської імперії не віщує нічого доброго. Звичайно, лист був коректний – як і належить писати людині,

котра прагне врятувати свою державу від загибелі. До того ж робить це, не рубаючи людських голів, – ба навіть дещо відпружуючи ідеологічний зашморг, накинутий попередниками на народну горлянку. У своєму листі я виклав міркування, знайомі читачеві з «Економічних монологів» і конспективно відтворені в праці, яку я оце завершую. Посилався й на те, що писав до ЦК раніше – починаючи з 1960 року! Все це були волення людини, якій страшно бачити майбутнє радянської держави – страшно не за саму державу, а за людей, яких вона розчавить своїм падінням. Розповів, як за оці похмурі пророцтва радянським видавництвам було заборонено приймати від мене навіть звичайну лірику – про вербиці та про козуль. А 1974 року за метафізичний світогляд і грубі помилки у поетичній творчості мене було виключено із лав партії. Далі все ясно: розпочався мій хресний шлях по дорогах Мордовії та Сибіру...

Про все це я докладно розповів генсекові – значно докладніше, ніж згадую тут. Було це напередодні XXVII з'їзду – можливо, саме тому й зателефонували із ЦК КПРС до Горно-Алтайського обкому. Гуртожиток будівельників, де я мешкав у тісній кімнаті (правда, самі будівельники мешкали іще гірше), почали відвідувати чорні «Волги». Одні начальники приїздили, щоб повідомити: невдовзі економічний відділ ЦК докладно відповість на мого листа. Інші просили його копію, щоб бути «в курсі дела».

Жодної відповіді я так і не отримав – ото ж гадаю, що мої подальші кроки не можуть вважатися порушенням громадянської етики: хто не діждався відповіді від власного уряду, має право через його голову звернутися до земного людства.

Щоправда часткова відповідь з'явилася в рішеннях XXVII з'їзду – там чорним по білому написано, що держава надалі не буде відбирати в колгоспах зерно повністю, як робилося це раніше. Колгоспи матимуть твердий план на п'ятирічку. Виконавши планові поставки зерна (так званий «продаж» державі), решту матимуть право реалізувати за власним розсудом – на будь-якому ринку...

Не дочекавшись відповіді з ЦК, я написав туди знов – на цей раз із приводу згаданого рішення з'їзду. Я позитивно відгукнувся про нього – та лише як про чверть кроку в правильному напрямку. Напрямок заслуговує схвалення: зерно справді треба залишати на селі. І чим більше його залишається, тим краще – це єдино правильний шлях для нарощування біологічної енергії. А саме вона є справжнім багатством будь-якого суспільства. Бо то є енергія самого життя. Маючи безмір електроенергії, можна померти від голоду: людина не вмикається в електромережу, мов комп'ютер.

І саме тому зерно, а не щось інше, поволі стає субстанціональним наповненням грошей на світовому ринку. Раніше це було золото. Але нині слід ставитися до нього як до звичайного металу – хоч і дорогоцінного.

Казав я в своєму листі й про те, що сучасна система землеволодіння (державно-колгоспна) не дозволить нарощувати врожайність – навпаки: земля й надалі втрачатиме родючість. Бо вона фактично *нічия*. Ніхто особисто в ній незацікавлений – вона перетворилась на безлику абстракцію.

Казав і про те, що сама економічна система (з усім її партійно-бюрократичним навантаженням) і надалі не дозволить залишати селянству ні зернини: адже ж вона існує саме для того, щоб правдою чи неправдою (останнє трапляється частіше) відбирати продукти праці в хлібороба.

Два врожаї зібрала країна після XXVII з'їзду – і жодного разу навіть для прикладу (заради заохочення!) ніде в колгоспах не залишилося й по тонні зерна: держава, як і раніше, «закуповувала» його повністю, стовідсотково. А райкоми й обкоми наввипередки рапортували Горбачову про патріотичний рух колгоспного селянства – понадплановий «продаж» зерна по всіх безмежних усядах. І гноїли його в буртах під дощами, як це робилося завжди. Отут вам і вся перебудова. Є лише «справна» цифра: у 1986 році зібрано «рекордний» врожай: 210 млн. тонн. Мільйонотий партапарат старанно, як його вчили протягом багатьох десятиліть, надував чергову мильну бульбашку. Про рік 1987-й пропаганда мовчить: як видно, похвалитися нічим.

Дивує мене горбачовська похвальба врожаєм 1986 року: де ж елементарна тверезість? Що «рекордного» є там, де до норми на душу населення не вистачає 70 мільйонів тонн? Як видно, й розумним людям властиві ті ж самі слабкості, що й людям обмеженим: так і тягне бажане оголосити дійсним...

Ні, Михайле Сергійовичу, – мало, дуже мало зробила очолювана вами партія, щоб економічна реформа завершилась успішно. Чомусь це зрозуміло кожному сільському дядькові, але незрозуміло ні вам, ні ЦК: щорічно купуючи десятки мільйонів тонн хліба на Заході, не можна було розпочинати економічну реформу з промисловості – її належало розпочинати з сільського господарства. Тільки так – не інакше!

Ось що я писав майже півтора десятиліття тому в книжці, яка посідає значне місце у моєму судовому вирокі:

«В полі мого зору перебувають основні закономірності – конкретні рішення мають бути опрацьовані фахівцями. Однак деякі зауваження, що випливають із самої суті економічних процесів, хотілося б висловити.

Помилкове вже те, що перші спроби здійснити економічну реформу стосувалися головним чином промислових підприємств. Не звідси треба починати – **реформу належить починати з сільського господарства!** (Підкреслено тут і далі в час писання. – М. Р.). Вона повинна бути дійсно реформою – повною, безкомпромісною, з усіма наслідками, що з цього випливають:

- вільний ринок для продуктів сільського господарства;
- вільний вихід з колгоспу на ділянки, які за справедливим жеребкуванням видаються кожному, хто захоче перейти на індивідуальне господарювання;
- при виході з колгоспу кожен має одержати свою частку спільних багатств;
- землі має бути повернено її споконвічну вартість.

Слідом за цим мають бути виведені з державного сектора всі підприємства, які тією чи іншою мірою пов'язані з сільськогосподарським виробництвом: млини, пекарні, магазини, ресторани, їдальні.

Коротше кажучи, увесь господарський комплекс, зайнятий продукуванням їжі, у першу чергу повинен вийти за межі державної монополії (див. «Економічні монолози»).

Невелике пояснення: тут ідеться про косигінську реформу, яка була заблокована брежнєвським партпаратом. Та все ж деякі відомості пробивалися в пресу – це давало змогу висловитись.

І саме за це (читайте мій вирок) я відбув сім років таборів суворого режиму й чотири роки заслання. П'ятого не відбував – був великодушно помилуваний. Але ж за право на друкування моїх художніх творів від мене вимагали засудження моїх політичних «злочинів».

Я відмовився засуджувати наведений вище «злочин», бо й сьогодні думаю так само. Ось чому я опинився на Заході.

Це ж ясно: на декорованому тлі порожніх гастрономічних полиць не можна приймати державних рішень, що мають породити нечуване безробіття. Бадьорі запевнення (о-о, вони завжди бадьорі), буцімто в нас безробіття не буде, бо господарство планове, – ці запевнення уже мають перші наслідки: звільнених науковців «планово» перекваліфікують на технічних працівників нікчемних побутокмбінатів. А десь попереду мільйони (якщо не десятки мільйонів) людей, котрих заводське та академічне начальство змушене буде виставити за двері з дуже простої причини: їм ні з чого платити заробітну платню. Якщо цього не робити, то жодна реформа навіть не розпочнеться.

Є лише одне виправдання горбачовській реформі: без неї результат був би некраший. Крім того, існує моральний мотив: коли людина, що тоне, хапається за соломинку – ми їй співчуваємо більше, ніж тій, котра йде на дно бездіяльно, мов сокира.

ЩЕ РАЗ ПРО М'ЯЗИ І ШЛУНОК

Отже, коротко підсумуємо. Сталося таке: спершу прийшов Ф. Кене – королівський лікар, що глянув на суспільство так, ніби це одна людина. Бо чим, власне, мільйони людей відрізняються від окремо взятої лю-

дини? З боку фізіологічного лише кількісно. В кожного із них є орган, котрий переробляє живу речовину на енергію м'язів і мозку. Отже, слід починати не з м'язів (тобто не з людської праці), а з питання: як і звідки потрапляє енергія в орган, що називається шлунком? У Франції (в Парижі) легко було відповісти на це питання – незмірно легше, ніж в Англії, де жив А. Сміт. Продовольчий ринок у Парижі так і називався: Череву Парижа...

Саме тут починається справжня економічна наука. Саме тут, а не в демагогічній класифікації К. Маркса, до якої, безумовно, А. Сміт непричетний – він створив лише передумови, розпочавши економічне стеження від м'язів, а не від шлунку. Шлунок А. Сміт залишив поза увагою – а разом з тим лишилися поза увагою цілі колонізовані материки, які виробляли сільськогосподарську продукцію, щоб англійська промисловість запанувала над цивілізованим світом. Вона й справді запанувала. І тоді вчення А. Сміта впливало на поверхню інтелектуального життя, а вчення Ф. Кене пішло на дно, де й пролежало ось уже два з половиною століття. Ми кажемо: годі йому там лежати – ніщо сьогодні так непотрібне людству, як це велике вчення.

Сучасна демографія, екологія, рільництво змушують нас уважніше вивчити початкову й завершальну протилежність цих двох економічних шкіл. А також наслідки цієї протилежності. Зрештою, у нас є цілковите право сказати: негативний наслідок експерименту – це також вельми великий здобуток для науки. Часом він буває вартіснішим від позитивного наслідку. Позитивний економічний наслідок належить капіталістичному світові, котрий навіть не знає, що він розвивається за законами, відкритими Ф. Кене. Капіталізму й не треба було цього знати – він просто не вдавався до жодних експериментів, а йшов методично, впевнено тим шляхом, яким його вела сама природа.

Соціалістичний світ, як запевняють його лідери, вирушив у дорогу, керуючись вченням К. Маркса й В. Леніна. Мені приємно, що видавництво «Сучасність» зрозуміло парадоксальне, на перший погляд, протиставлення ленінського економічного вчення марксизму. Це протиставлення в «Економічних монологах» виникло не випадково: Ленін справді був першою людиною, котра збагнула непридатність «старих книг» (так він називав «Капітал») для побудови соціалізму. І через те його соціалізм (НЕП) зробився дуже близьким родичем капіталізму. Що з ним, таким соціалізмом, мало статися при нормальному економічному розвитку – цього ми не знаємо, бо НЕП було зруйновано через п'ять років по смерті Леніна. Найлогічніше припустити, що мав, зрештою, перемогти вельми наочний закон природи, про який ми вже згадували: не можна бути трішки вагітною...

Як же має завершитися соціальний експеримент М. Горбачова – перемогою чи поразкою?..

Проте Горбачов жодних експериментів не ставить – навпаки, він прагне врятувати імперію від негативних наслідків експерименту, на який її з жорстокою легковажністю штовхнули більшовики. Але занадто пізно – ось у чому справа! І через те зусилля Горбачова, на жаль, не зможуть навіть пом'якшити державного падіння.

Зарадити лихові сьогодні можна було б хіба що радикальною реформою в сільському господарстві. Такою реформою, яка безумовно й безкомпромісно повернула б землю **на лікування** – тобто у повну, з переходом у спадок, узаконену найвищими гарантіями власність селянства.

Можливо, дещо пом'якшить падіння ширша передача землі в оренду. Але від падіння не врятує. Бо все одно це ліки ненадійні: сьогодні орне поле Радянського Союзу – мало не чверть орного поля планети! – перебуває в такому виснаженому стані, що йому потрібні не орендарі, а реаніматори. Реаніматорами є лише фермери-землевласники. В орендаря мета протилежна: не вкласти капітал у землю, а видобути його із землі. А далі хоч і полин не росте. І лише фермер-землевласник та його законні спадкоємці є лікарями-реаніматорами, які здатні повернути напівживій землі те, що з неї випито сталінським тоталітаризмом – життєдайну енергію Сонця. Хлібну Основу, як вона називається в Біблії.

Поки що не видно, щоб Горбачов і його оточення зважились на такий шлях – він рівнозначний самоусуненню комуністичної партократії від влади. Ні Югославія, ні Угорщина як приклад нам не годяться: там збирають в середньому по 60–65 центнерів зерна з гектара. Тобто в 5–6 разів більше, ніж у Радянському Союзі. А якщо й брати їх за приклад, то він знов-таки дасть негативний досвід: ось, бач, і врожайність висока, а країни такі далекі від економічного процвітання, ніби це Азія, не Європа. Або Латинська Америка, що сьогодні захлинулася у фінансових боргах. В чому ж тут справа?..

Відповідь однозначна: в тоталітарності й авторитарності цих держав. Знов-таки слід повернутися до формули Д. Скота: Бог є Абсолютна Свобода. Якщо й виникає на шляху Абсолютної Свободи економічна нерівність поміж окремими індивідами, то вона перекривається іншими вигодами: свободою творчості. Творцем належить бачити не лише майстра пера або пензля – творцем є також фермер. І, можливо, передусім він, фермер, виконуючи повеління Господнє, творить справді живе, а не лише відображення живого на полотні чи в глині. Творцем належить бачити також капіталіста: хіба його мистецтво фінансової гри стоїть нижче від гри шахових королів?..

Якщо ми продовжимо розгляд, кого належить уважати творцем і кому вельми потрібна творча свобода, то нам доведеться згадати й кухаря, і механіка, і кравця, і навіть хлопчика-водоноса десь на південно-

му базарі. Ніхто із людей, що трудяться за власним покликанням, не залишається поза переліком. І тоді ми зрозуміємо, чому в концтаборах Радянського Союзу так багато кримінальних в'язнів: не маючи змоги вільно розвинути закладені в них природою здібності, ці люди живуть так, мов корінці дерева, що нашттовхувалися на гранітну скелю, – вони намагаються всіляко її обійти. Але обходити заборонено законом. Той, хто за капіталістичних умов міг би стати найкориснішою людиною, стає тюремним покручем. Він уже ніколи не повернеться до нормального життя, – бо те, для чого він народився, виявилось забороненим.

Що ж до капіталістичної нерівності, то слід зауважити: ця нерівність ніколи не досягає абсолютного характеру. Ніхто не з'їсть одразу трьох обідів, не видудлить відро вина, не залізе у два авто, не засне одночасно в кількох кімнатах тощо.

І врешті-решт ніхто з тих, хто вміє вигравати на арені справді вільного світу, не забирає свої багатства на той світ, – усі вони залишаються на землі, серед смертних людей у вигляді нових надбань християнської цивілізації. І в цьому – саме в цьому! – належить бачити найвищу справедливість. Гадаю, такої справедливості цілком досить, бо вона встановлена не людьми, а Богом. Чим кінчаються намагання її «удосконалити», добре видно з трагічного досвіду Радянського Союзу.

Мюнхен. 16. 12. 1987 – 16. 01 1988 р.р.

ФОРМУЛА ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ ЯК СВІТОВА КОНСТАНТА

ДЕ ШУКАТИ ПОРЯТУНКУ?

Минуло чверть століття відтоді, як було написано першу сторінку «Енергії прогресу». За цей час я не лише встиг насморбатися в'язничної баланди, але й сподобився пожити в західному світі, де теорія Ф. Кене не просто забута (при цьому давно забута), а викликає іронічну посмішку. Переміг Адам Сміт, що зумів утвердити теорію трудової вартості, котра, власне, й породила марксизм. На фізіократичній теорії чистого продукту Маркс не міг би виробити вчення про диктатуру пролетаріату – вчення, котре обійшлося людству в десятки мільйонів замучених у катівнях та виморених голодом від України геть до розтерзаної Камбоджі.

Зрештою ми, дякуючи Господу, дожили до того, що з марксизмом у нашій країні покінчено. З цього приводу можна було б і порадіти, якби не думка: а що ж прийшло натомість? Та, власне, нічого не прийшло – залишилася порожнеча. На Заході, бач, довели, що не обов'язково сушити мозок всілякими теоріями – цілком досить успішної практики. Отож і ми повинні дихати в потилицю Заходові – він виведе нас куди треба. Що ж, це правда: західно-європейський і американський досвід не вельми завдає клопоту економістам-теоретикам – там більше в шані практичні поради. Фундаментальне питання стосовно витоків додаткової вартості мало кого цікавить. Досить того, що додаткова вартість існує, а звідки вона походить – не так уже й важливо.

Та ми в себе привчені жити за наукою – і раптом опинилися без неї. До того ж бачимо: ніби й робимо все, що нам підказує Захід, а додаткова вартість не продукується. Коли ж і звідки вона почне з'являтися?

Щоправда, якщо виводити додаткову вартість з експлуатації праці (тобто за Марксом), то таке явище ми вже маємо. Але країна в цілому не лише не підіймається вгору, а спускається все нижче й нижче. Особливо занепадає сільське господарство – ми дожилися до того, що

збираємо на своїх найбагатших у світі ланах 24–26 млн. тонн збіжжя, хоч маємо змогу брати по 100 млн. тонн чи навіть більше. Що з нами діється? Де шукати порятунку?

На жаль, у наших книжкових крамницях не можна купити наукових праць Ф. Кене й Сергія Подолинського, які (і тільки вони) здатні відповісти на це болісне питання. Сучасний Захід нам не відповість – там цього не знають. Їм просто поталанило: свого часу вони міцно стали на капіталістичні рейки й без особливих пригод просуваються все вперед і вперед. Навіть перетворені на суцільні руїни Німеччина і Японія за якихось десятирок років опанували світовий ринок. А марксистська держава (держава, що виграла Другу світову війну), опинилася в економічній безодні і зрештою розпалася. Ну то й слава Богу – Україна з цього приводу не вельми шкодує.

Сьогодні ми віримо: фінансова допомога Америки нас порятує так само, як вона порятувала Західну Європу по війні. Ми розраховуємо на приватизацію. Останнім часом наші урядовці навіть заговорили про ринок землі. Що ж, це правильний напрямок – принаймні він породжує надію. Але ж приватна власність на засоби виробництва і зокрема на землю іще не є гарантією економічного видужання. Єдиною гарантією може стати лише Знання – повне, всеосяжне знання, звідки виростає багатство нації.

Те, що багатство народжується із праці, як нас навчали Адам Сміт і Карл Маркс, – постулат хибний. Ось я нарешті отримав твір Сергія Подолинського «Людська праця і єдність сили». Цей твір виданий не окремо – його вмонтував у свою книгу доктор економічних наук Степан Миколайович Злупко. Твір починається твердженням, яке багатьох здивує: «...Нічого не може бути створене працею... її мета і корисність полягає лиш у перетворенні певної кількості сил»¹. І далі С. Подолинський розвиває думку: тільки та праця корисна, яка зв'язує у фотосинтезі сонячну енергію і тим самим затримує її на планеті. Та ж праця, котра розсіює її в космічному просторі (породжує ентропію), неминуче є шкідливою.

Я питаю: чи здатні ми оволодіти космічною свідомістю, коли обговорюємо економічні проблеми? Якщо нездатні, ми ніколи не зрозуміємо ні Ф. Кене, ні С. Подолинського. Треба завжди мислити потребами Всесвіту – і вже потім власними потребами. Ми не самі від себе – людство є діючим органом Всесвіту. Саме так його бачив Сковорода. Так бачить і С. Подолинський. І лише тоді, коли ми працюємо на Всесвіт, ми працюємо на себе. Отож і корисність чи шкідливість нашої праці вимірюється саме цим, а не нашими побутовими уявленнями про працю.

¹ Злупко С. М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. – Львів, Каменярь, 1990, с. 112–113.

Відомо, що сонячну енергію нагромаджує на планеті лише сільське господарство. Промисловість цілком і повністю працює на ентропію: спалює вугілля, газ, нафту. Ф. Кене називає промисловість безплідною, часом навіть шкідливою. Сергій Подолинський підходить до цих проблем не стільки з боку економіки, як передовсім з боку виживання нашої планети. Його підхід не монетарний, як у Кене, а суто енергетичний. Зрозуміла річ: лише збагачуючи землю сонячною енергією, можна продовжити її життя до безміру. З огляду на це С. Подолинський каже: «Строго беручи, тільки людське рільництво вповні оправдує нашу дефініцію праці»¹.

І ось два зовсім несхожі підходи (один монетарний, другий енергетичний) з різницею понад сто років породжують абсолютно однакові висновки. То що ж нам робити з промисловістю – винищити її? Звичайно, ні! Але доконечно треба, щоб не сільське господарство працювало на промисловість – треба, щоб вона, промисловість, визначала свою працю тим, якою мірою це корисно для розвитку сільського господарства. Там, де діється навпаки (а саме так жив Радянський Союз і так досі живе Україна), ніщо нездатне відвернути катастрофу. Ось що з цього приводу казав Франсуа Кене: якщо «...дана нація перебуває в стані занепаду, занепаду, що прогресує із року в рік, то, коли відомий напрямок руху, можна визначити за допомогою розрахунку момент повної катастрофи»².

Я вирішив не гратися в скромність – це надто дорого коштує народів. Отож поділюся гірким досвідом: починаючи з 1963 року, я методично писав до ЦК КПУ й ЦК КПРС про те, що стан нашої економіки катастрофічний – ми посуваємося до загибелі. Іще вітрини наших крамниць були завалені ковбасами, шинкою й іншими наїдками, а я вже бачив попереду розвал економіки й голод. Тоді я нічого не знав про Ф. Кене й С. Подолинського – я самотужки прийшов до того ж самого, що й вони. І вже коли моя власна економічна теорія була готова, я несподівано побачив, що відкрив давно відкрите – відкрите іще за часів біблійних та старокитайських. Відтак прийшло й розуміння Ф. Кене та С. Подолинського.

У своїх попередніх економічних творах я не раз згадував про «Книгу Великої Таємниці» та деякі сторінки Біблії. Отже, в мене вже була теоретична база для пророцтв. Я шарпав працівників ЦК, вони відбивалися від мене – і зрештою викликали дружину, аби вона подбала про моє лікування. Три роки я терпів її вперте намагання влаштувати мене в психіатричну лікарню – і зрештою не витримав, сім'я розпалася. Сталося це 30 років тому.

Тут не місце, аби деталізувати цю драматичну історію – я написав спогади, де розповідаю її детально. А згадав про це лише для того, аби сказати читачеві: вчення про додаткову вартість в його фізіократич-

¹ Там само. – с. 133.

² Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. – М., 1960, с. 360.

ному варіанті дозволяє бачити наперед – бачити так ясно, що ти переживаєш майбутні катастрофи на кілька десятиліть раніше. Самозрозуміло, що ці гіркі знання нездатні зробити людину щасливою. Хіба міг почуватися щасливим Ф. Кене, коли писав зацитоване? А ось іще: «Фонд багатств, що вживаються в обробітку й становлять первісні видатки, зазнає погіршень, котрі вимагають постійного відновлення, абсолютно необхідного, аби цей важливий фонд не рухався до повного знищення; останнє зруйнувало б землеробство, отже й відтворення, а також багатства держави, й зрештою привело б до знищення населення»¹.

Мушу признатися, що мені моторошно цитувати ці рядки, бо я бачу: ми сьогодні підійшли буквально до останньої межі в цьому згубному процесі. Але фізіократ є анатомом економічного організму, йому належить виховати в собі неабияку мужність. Син царського камергера Сергій Подолинський в сорок років помер у Київській психіатричній лікарні. Чи можна уявити міру терзань цього генія, котрого так-таки ніхто й не зрозумів за життя? Не набагато глибше зрозуміли і його великого попередника Ф. Кене. Допоки ж триватиме це вкрай небезпечне нерозуміння?

2. МОНЕТАРНЕ Й ЕНЕРГЕТИЧНЕ

Читаю, мабуть, помітив, що в цій моїй праці, як у жодній із попередніх, чимало цитат із Кене й Подолинського. Це й справді так: уперше в житті я маю на робочому столі книгу Ф. Кене – ту єдину книгу, яка була видана в СРСР 1960 року тиражем 4 тис. примірників. Більше ніколи твори «справжнього батька політекономії», як називав Кене творець «наукового» комунізму К. Маркс, в Радянському Союзі не видавалися. Зате із видань самого Маркса можна скласти паперовий Еверест. Щодо С. Подолинського, то він взагалі не видавався ні разу, – я вже писав, де роздобув його працю. Отож тоді, коли я почав писати «Енергію прогресу», друзі-москвичі прислали мені сторінки з книги Кене, передруковані на машинці – так званий «самвидав». Та й сам я працював для «самвидаву». Аби розібратися у вченні Кене, мені цих сторінок вистачило, але стався неприємний конфуз дещо іншого характеру. Двома фразами про це не скажеш, отож відкладемо цю розмову на наступні сторінки, а тут поговоримо про інше.

Гадаю, вчення фізіократів не знаходило повного розуміння тому, що воно цілих два століття проіснувало тільки в монетарному образі, – чомусь ніхто не наважився підняти його до рівня сучасного природознавства. Це міг би зробити С. Подолинський, але він надто рано

¹ Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. – с. 364.

згорів на космічному полум'ї. Здавалося б, усе просто: треба побачити вартість як енергію фотосинтезу – і фізіократичні «забобони» (саме так висловлювалися «поважні» люди) одразу ж перетворяться на справжню науку. Отож зробимо те, що належало зробити 100 років тому: схрестимо фізіократію з енергетичним вченням С. Подолинського – останнє цілком готове до такої операції.

Про те, що С. Подолинський був повним однодумцем Ф. Кене й міг плідно продовжити його справу, свідчить багато рядків із його праці. От, скажімо, він цитує Кене: «Ми не займаємось формальною стороною виробництва, як це, наприклад, роблять ремісники, оброблюючи матеріал, – лиш реальним виробництвом багатства. Я говорю: реальне продукування тому, що не хочу замовчувати того факту, що праця ремісника надає сирому матеріалові певну додаткову вартість, але не треба змішувати звичайного додавання товарів з їхнім реальним виробництвом».

Далі Подолинський пише від себе: «Ми тепер можемо пояснити ці суперечності так, що праця дійсно не витворює ніякої матерії і що продуктивність праці може полягати лише в тому, що *щось* – теж не створене працею, прибуває до певного предмету. Се «щось», на нашу думку, – власне, енергія»¹.

Справді геніальний аналіз! Адже ж вартість будь-яких товарів ґрунтується на тому, скільки сонячної енергії, отриманої з їжі, витрачено на їхнє виготовлення. Якщо це ясно, тоді ясно також те, де належить шукати справжнє продукування. Щось коштує лише сонячна енергія, котру ми витратили в праці, а не сама праця. Нам можуть сказати: працюють двоє – швець і талановитий художник. Поснідавши, вони прийняли в себе однакову кількість сонячної енергії. Але швець до обіду пошив один черевик, а художник створив шедевр, якому ціни немає. Як же тут вимірювати працю їжею? Таке зауваження буде нібито й справедливе, але треба пам'ятати: економічна наука має усереднювати явища, не беручи до уваги винятки. Бо інакше вона, ця наука, взагалі стане неможливою – ми опинимося в хаосі. Доводиться брати середньостатистичні величини й мислити масштабами цілої нації або навіть цілого людства.

Не слід думати, що Кене або Подолинський принижували роль людської праці. Саме праця (особливо в рільництві) створює умови для максимального нагромадження сонячної енергії на планеті. Сонячна енергія прибуває у формі зерна, соломи та диких трав. І це вже не монетарне розуміння продукції, як маємо у Кене, – це вже розуміння енергетичне. Шкода, що так мало сучасних економістів вийшли на цей рівень! Тут же все просто: кидаємо в землю зернятко кукурудзи, а

¹ Злупко С. М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. – с. 145–146.

отримуємо скільки? Може, навіть сотню. Краще попрацюємо в полі – отримаємо більше, гірше попрацюємо – отримаємо менше.

Ми своєю діяльністю вписані в закони природи і передовсім у всеосяжний закон збереження й перетворення енергії. Саме на цьому законі стоїть «Економічна таблиця» Ф. Кене в кожному своєму елементі – і через те вона справедлива, якщо не казати про окремі неточності. Про ці неточності ми ще поговоримо, а тут мені хотілося б іще зацитувати Ф. Кене, доки маю змогу користуватися його книгою. Ось як Ф. Кене пояснює причини занепаду землеробства:

«...Це може статися в доволі короткий час внаслідок восьми головних причин:

- 1) Нерозумної форми оподаткування.
- 2) Надмірного гніту податків через високі видатки на їх збирання.
- 3) Надмірності витрат на всілякі прикраси.
- 4) Надмірних судових витрат.
- 5) Відсутності торгівлі продуктами землі.
- 6) Відсутності свободи у внутрішній торгівлі.
- 7) Особистої несвободи мешканців села.
- 8) Неповернення чистого продукту класові виробників»¹.

Хіба це не про нас писано майже 250 років тому? Впродовж багатьох десятиліть наших затурканих виробників мордовано всіма цими надмірностями, особливо трьома останніми. Тепер нам треба все це виправляти. Що може бути тяжчим від цього завдання? Та нам буде ще тяжче, якщо ми не знатимемо, що належить робити. Отож починати слід з видання творів Ф. Кене, С. Подолинського та інших фізіократів – без них ми залишимося сліпими. І не варто слухати всіляких снобів, що це, мовляв, повернення ледь не в середньовіччя – треба пам'ятати, що Всесвіт існує в одному примірнику. І якщо хтось його правильно пояснив у середньовіччі або навіть раніше, не варто відкидати старовинну модель, а натомість шукати модних теорій тільки через те, що вони сучасні. Отак же колись і за Маркса ми вхопилися лише тому, що він став модним. Утверджуючи долю України, не модою слід керуватися, а тільки Істиною.

Проте слід застерегти читача: повертаючись до Ф. Кене, не можна застосовувати його теорію буквально; особливо це стосується його геніальної «Таблиці». Змінилося з десятків людських поколінь відтоді, як її було створено. Давно вже з надр землі піднято й широко впроваджено в життя сонячну енергію попередніх епох – нафту, газ, вугілля. Монетарно ця енергія змішується з енергією сучасного фотосинтезу: бензин, газ і продукти харчування ми купуємо за ті ж самі гроші. Світове вирування різнорідних енергій в друзки розламає «Таблицю». Отож «Економічна таблиця» Ф. Кене в її феодальному вигляді неспроможна

¹ Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. – с. 279.

адекватно віддзеркалити сучасних економічних відносин. Та звідси не випливає, що все в ній загинуло. Її космічні принципи і навіть її складові елементи цілком придатні для створення новітнього наукового апарату, про що буде мова далі.

3. ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

І тут належить авторові цих рядків самокритикуватися. Я вже згадував, у яких умовах мені доводилося працювати, – особливо це стосується «Економічних монологів» (1974–1975 роки). Мое листування перлюструвалося, багато листів до мене взагалі не доходило – їх просто крали гебісти. Крім того, вони часто навідувалися з обшуками й вигрібали з помешкання все написане мною, ба навіть не мною. Ось чому я не отримав від московських друзів розділу із книги Кене, де мовиться про те, що він створив два варіанти «Таблиці» – один у 1758 і другий 1766 роках. При цьому другий варіант значно відрізняється від першого, хоч Маркс і його послідовники цього не визнавали. Маркс користувався другим варіантом – в першому не можна було приписати дві неіснуючі продуктивні одиниці безплідному класові. В другому варіанті він мав змогу це зробити й справді зробив: з його тлумачень виходить, що в «Таблиці» діють не п'ять рівновеликих одиниць сукупного продукту, а сім – п'ять на боці продуктивного класу й дві на боці безплідного. З цього, мовляв, треба висувати: безплідний клас не є безплідним, він має право стати гегемоном. Саме на цьому й вибудувана теорія пролетарської диктатури.

Все це доволі широко висвітлено в другій частині «Економічних монологів», де я детально викладаю своє розуміння «Таблиці» Кене. (Ж. «Вітчизна», 1992. – №№ 11–12).

Нині я старанно вивчив написане понад два десятиліття тому й дійшов висновку, що мені нічого додати до цих сторінок. Краще я вже не напишу – це було б лише сіреньке повторення.

Я не раз чув, що вони, ці розділи (як і сама «Таблиця») вельми важко піддаються розумінню. Але це, на мій погляд, залежить від причин світоглядного характеру – не від складності самої «Таблиці». За нею стоїть таємниця П'яти Пальців Космосу, а її розгадати непросто. Я вже не раз писав: вона спільна і для фізичної економії, і для релігії.

У чому ж полягає моя помилка? В тому, що другий варіант «Таблиці» разом з двома по-шахрайському приписаними продуктивними одиницями я також додав до провини Маркса. Насправді ж цей варіант створив сам Кене, а Маркс лише спритно ним скористався.

Отже, у Ф. Кене є два варіанти «Таблиці». Хто уважно читав «Економічні монологи», той бачив: про перший варіант я писав з непідроб-

ним захопленням, а другим, який я помилоково приписав К. Марксові, був надзвичайно невдоволений. То що ж тепер, коли я побачив помилку, – бити відбій і переглядати свою оцінку? Скажу чесно: я був би радий це зробити, якби другий варіант своєю помилковістю не містив у собі великої загрози для людства.

Справа ось у чому. Перший варіант надзвичайно гармонійний і вельми близький до істини, проте в ньому криється загадка: кому дістається п'ята одиниця, котру земля повертає (попередні вкладення землеробів)? Її в «Таблиці» ніде не видно – про неї лишень є згадка під «Таблицею». Було б добре, якби вона лишалася в землеробів: тоді за її рахунок змогла б нарощуватися енергія прогресу. Та як свідчить сама історія Франції, ця продуктивна одиниця дісталася не землеробам – і через те енергія гумусу грабувалася, земля занепадала. Є свідчення, що наприкінці XVIII століття у Франції не могли отримати більших урожаїв, ніж по 9 центнерів з гектара, – народ голодував. Зрозуміла річ, саме це й стало причиною революції.

З усього видно: Ф. Кене був невдоволений невизначеністю щодо п'ятої одиниці – він прагнув якось усунути цю неузгодженість. Так у 1766 році з'явився другий варіант «Таблиці», де долю п'ятої одиниці було вирішено: її оголошено сировиною, що надходить безплідному класові. Отже, безплідний клас отримав від виробників дві продуктивні одиниці: одна у вигляді харчів і друга у вигляді сировини. Якщо згадати, що одна продуктивна одиниця дісталася власникам у вигляді продуктів харчування, то підсумок такий: у виробників лишилися натурою дві продуктивні одиниці, а три перейшли до власників землі й промисловців¹. Отже, склалася та катастрофічна ситуація, проти якої повставав сам Ф. Кене, що всюди повчав: якщо виробники отримуватимуть менше, ніж $\frac{3}{5}$ сукупного продукту, земля прогресивно виснажуватиметься. Таким чином, бажаючи захистити землю, Кене узаконив її руйнування.

А проте сам Кене цього не бачив: він оперував лише грошима (мільярдами ліврів), а не енергетичними одиницями, якими володіють злаки. Що саме ховається під машкарою отих мільярдів, для Кене лишалося таємницею. Саме так і сталася ця помилка, котрої досі ніхто не помічав. Та її й не можна помітити, якщо тобі властивий монетарний, а не енергетичний погляд на економіку.

Слід сказати кілька слів на користь Ф. Кене: формули, за якою $\frac{3}{5}$ сукупного продукту має належати виробникам, він буцімто й не зрадив. Але справа в тому, що виробники в нього отримують 3 мільярди грошима та промисловими виробами, і лише 2 мільярди натурою. Грошей не їдять ні тварини, ні люди. Отже, тут запрограмована ситуація, коли селяни та їхні родини мають їздити по харчі до міста – як це

¹ Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. – с. 361–362.

Економічна таблиця Франсуа Кене

Розглядаві підлягають: 1) три види витрат, 2) їхнє джерело, 3) їхнє використання, 4) їхній розподіл, 5) їхня продуктивність, 6) їхнє відтворення, 7) їхня взаємодія поміж собою, 8) їхнє відношення до населення, 9) до землеробства, 10) до промисловості, 11) до торгівлі, 12) до загальної маси багатств нації.

Продуктивні витрати, які відносяться до землеробства і т.ін.

Витрати за рахунок доходу, за винятком податків, діляться на витрати продуктивні й непродуктивні

Непродуктивні витрати, які відносяться до промисловості

Щорічні витрати для отримання доходу в 600 ліврів становлять 600 ліврів

Щорічний дохід

Щорічні непродуктивні витрати на промисловість

600 ліврів виробляють

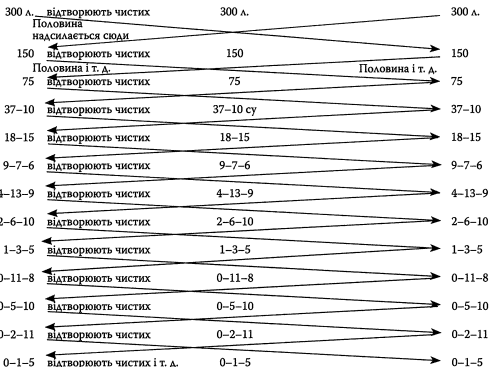
600 ліврів

Вироби сільського господарства

Промислові вироби і т. ін.

Половина надсилається сюди

Половина надсилається сюди



Відтворено всього 600 ліврів доходу плюс річні витрати в 600 ліврів і відсотки на первісні вкладення хлібороба в 300 ліврів, які земля повертає. Таким чином відтворено 1500 ліврів, включаючи дохід в 600 ліврів, який становить базу розрахунку, за винятком сплаченого податку і витрат, необхідних для його щорічного відтворення і т. д.

відбувалося в Радянському Союзі. Та й досі не перевелося. А ще гірше те, що в такій програмі немає змоги розвивати тваринництво – отже, й промисловість не отримуватиме сировини у вигляді шкіри, вовни тощо.

А проте я, здається, поквапився заявити, що ніхто не помічав помилки Ф. Кене: в 1968 році цю помилку було помічено у відділі кібернетики економічного факультету Московського університету І. І. Коваленком. Дослідивши математично другий варіант «Таблиці», І. І. Коваленко написав: «На внутрішні потреби цього класу (виробників. – М. Р.) сільськогосподарських продуктів не лишається»¹. Щоправда, І. І. Коваленко вслід за Марксом продовжує вихваляти цей варіант, але ми не схильні до нього приєднуватися: ми, на жаль, тут бачимо пастку.

4. ЩО НАЛЕЖИТЬ РОБИТИ?

Пишучи «Енергію прогресу», я ще всього цього не бачив, але в «Економічних монологах» уже піддав другий варіант таблиці суворій критиці. В «Монологах» це детально розглядається. Повторю цей розгляд тут.

Економічна таблиця Ф. Кене (1766)

Продуктивний клас	Клас власників	Безплідний клас
2 млрд.	2 млрд.	1 млрд.
1 млрд.		
1 млрд.		1 млрд.
1 млрд.		1 млрд.
Витрати на щорічні аванси – 2 млрд.		
Всього 5 млрд.		Всього 2 млрд.

Це Марксом вписані 2 млрд. під безплідним класом – сам Ф. Кене за безплідним класом вбачає лише 1 млрд. – тобто сировину. Щодо продуктів харчування, то вони повністю поглинаються, отже, в процес

¹ Коваленко И. И. Экономическая Таблица Ф. Кенэ и ее современные экономико-математические интерпретации. – М., Изд. Московского университета, с. 12.

відтворення включатися не можуть. Я тут передаю погляд Кене, але це не означає, що я з ним згоден. Крім того, слід пам'ятати, що Кене виходить з 5 продуктивних одиниць, а Маркс їх нараховує сім, що не відповідає дійсності. Стисло пояснимо, що відбувається в цій арифметичній схемі.

До початку процесу обігу клас фермерів сплачує класові землевласників ренту в сумі 2 млрд. ліврів. Сам обіг складається з п'яти актів: 1. Клас землевласників купує у виробників продуктів харчування на 1 млрд. ліврів і $1/5$ річного продукту виходить з обігу. 2. Клас землевласників на другий мільярд, отриманий від виробників, купує промтовари в безплідного класу. 3. Клас безплідний на 1 млрд., отриманий від землевласників, купує у класу фермерів продукти харчування. Таким чином до класу фермерів повертається другий мільярд і $2/5$ продукту виходить з обігу. 4. Клас фермерів купує у безплідного класу на 1 млрд. ліврів промислових виробів для відновлення засобів праці. 5. Клас безплідний на цей мільярд ліврів купує сировину в класу фермерів. Кругообіг грошей і товарів завершився, а сумнівів не поменшало.

Виникає запитання: як же функціонувала промисловість за першим варіантом «Таблиці», де п'ятий акт був фактично відсутній, і чи справді Ф. Кене мав право $1/5$ національного продукту перетворити на сировину для безплідного класу? Адже всі закономірності «Таблиці» засновані на енергетичній природі злаків, і тільки злаків: зерно + солома. Саме в такому вигляді посувалася ця інформація з глибокої давнини. Щодо інших сільськогосподарських культур, то вони не можуть становити самостійної енергетичної одиниці; їх, як і трави, слід зараховувати до двох одиниць, що належать соломі. Інакше ми ніде не знайдемо продуктивної одиниці для нарощування енергії прогресу. А це породжує катастрофічну помилку – помилку, що призводить до виснаження землі й прогресивного руйнування самого землеробства. Між іншим, на нашому боці солідний математичний аналіз, проведений в Московському університеті. Гадаю, такому свідченню належить довіряти.

Отож, підсумуємо: з двох варіантів «Економічної таблиці» Ф. Кене я визнаю бездоганим лише перший – він справді нагадує живий організм, що випroduкує одиницю додаткової енергії. Це саме та одиниця, якої ми в цьому варіанті «Таблиці» не бачимо, – про неї є лише згадка під «Таблицею»: проценти на попередні вкладення, котрі земля повертає. Цілком логічно їх знову повернути землі – саме так і наростає прогрес врожайності. Інакше нам не бачити енергії прогресу. І тоді ми назавжди відріжемо себе від найвищої в світі Істини. Ця ж Істина полягає ось у чому: додаткова вартість на земній кулі продукується, хоч ми поки що й не бачимо

справжніх джерел її походження. Із усього сказаного можна зробити висновок: ні, це не сама праця – це якийсь таємничий канал, що належить природі.

Там, де продукується додаткова вартість в національних масштабах (Америка, Західна Європа), відразу ж настає процес високого самозбагачення. Там, де додаткова вартість (енергія прогресу) відсутня, нація пригнічена злиднями, що дедалі прогресують. Розвинені нації похристиянському діляться своїми багатствами, але вони неспроможні витягнути із перманентних злиднів тих, хто працює не на самозбагачення, а на ентропію.

Окремо слід розглянути таке явище: як опанували багатством ті нації, котрі не володіють багатими землями – скажімо, Японія, Англія, Швеція тощо? Це нібито ставить під сумнів наші висновки, котрі належить розглядати на рівні законів природи. Насправді ж тут немає жодних протиріч. По-перше, через торгівлю вони вписані у загальносвітовий фотосинтез – американський, канадський, австралійський тощо. По-друге, є ще в Ісуса Христа, окрім П'яти Хлібин, дві рибини – тобто приморські держави на 40 відсотків (дві продуктивні одиниці) здатні задовольняти свої харчові потреби за допомогою морського фотосинтезу, про який не варто забувати. Так, скажімо, Японія справді майже на 40 відсотків задовольняє свої харчові потреби за рахунок моря. Багато продуктів харчування вона купує на світовому ринку. Та якщо Росія, Україна, Китай, Індія, Африка тощо також будуть харчуватися за рахунок світового ринку, земний фотосинтез не витримає такого навантаження. Але практично цього не може бути: для такого процесу необхідно витримувати конкуренцію на ринку промислових товарів. Малоімовірно, щоб згадані країни й регіони витіснили з нього Японію або Англію. Щодо України, то їй просто гріх на таке розраховувати: адже ж вона володіє найкращими в світі чорноземами.

Що належить робити, аби енергія прогресу зрештою стала живою реальністю? Відповімо на це так: не проїдати п'яту одиницю десь у верхній сфері (держава), а залишати її в землеробстві. Розумію, що повторення не прикрашають мого стилю, але дбаю не про стиль – про долю України. І через те буду це повторювати знову й знову: лише з неї, з п'ятої одиниці, може народитися енергія прогресу.

Практично це має бути так: весь, до останньої калорії, цьогорічний врожай повинен залишатися в цілковитій власності виробників. Держава не має права брати на себе функцію посередника в реалізації врожаю – там, де це відбувається, держава не утримується від спокуси, аби накинути свої власні ціни. Та ще й невідомо, коли вона заплатить за зерно. Нерідко й таке трапляється, що не платить взагалі. І тоді ми через державне лукавство повертаємося від ринкової до розподільчої

економіки – ринок руйнується, сільське господарство занепадає, бо з нього висмоктують життєдайну енергію держава і промисловість. І доки Україна житиме за цією схемою, вона лише проїдатиме західну допомогу, все глибше й глибше занурюючись у борги, а реальний вихід із кризи залишиться нездійсненою мрією.

Тут панує закон збереження й перетворення енергії, який обійти неможливо. Недарма під час роботи над «Енергією прогресу» й «Економічними монологами» моїм консультантом в галузі фізики був академік А. Сахаров. Це закони справді фізичні – хто з ними лукавить, той прямує до знищення.

Що ж робить селянство з одиницею, на яку ми збільшуємо його фонд, котрий протягом століть становив лише дві продуктивні одиниці? Передовсім годує землю, бо ця одиниця належить саме землі. Та ще розмножує худобу: коли мало худоби, землю можна годувати лише хімічними добривами. Це руйнує структуру ґрунтів і завдає не виправної шкоди здоров'ю нації. Отже, тут вирішуються не лише економічні, а й екологічні проблеми. І найголовніше: земельну ренту належить брати грошима, але ж не натурою.

Слід пам'ятати: енергія прогресу нарощується через прогресивне збільшення родючості ґрунтів. Саме так це й відбувається на Заході. Лише за таких умов ми будемо отримувати на українських землях по 80–100 центнерів з гектара. І не в окремих районах, а масово. Саме це й має стати нашою метою на найближчий час. Що ж до промисловості, то вона, звичайно, незайва. Але треба добре подумати, яка саме це буде промисловість і в яких відносинах вона перебуватиме із сільським господарством. Їй має належати підпорядкована роль.

Ніяких інших податків, окрім земельної ренти, у сфері сільського господарства брати не можна. Щодо інших сфер, то й там податки мають бути помірковані. Мабуть, це потягне за собою скорочення державного апарату, армії, міліції тощо. Та якщо ми любимо не лише себе, а й своїх дітей і онуків, то мусимо негайно й безвідмовно приймати таке рішення.

5. КОРІННЯ ФОРМУЛИ ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ

Тепер спробуємо вирішити деякі природознавчі проблеми. Скажімо, таку: чому в «Таблиці» Ф. Кене ми маємо п'ять продуктивних одиниць, а не сім, як стверджує Маркс? Це що, воля самого Кене чи закон природи? Якщо закон природи, тоді продуктивна П'ятірка є світовою константою.

Почну з того, що перші варіанти формули енергії прогресу в мене з'явилися в 1963 році. То були надзвичайно болісні пошуки Істини після ХХ з'їзду компартії СРСР: я прийшов до висновку, що в страхітливих злочинах винен не тільки Сталін – винна ідеологія, яка по суті була для нас новітньою релігією. А в нашій ідеології найважливіше місце посідало вчення Маркса про додаткову вартість. Саме в цю точку я й націлювався – то було яблучко моєї мішені.

Аби усвідомити, що додаткова вартість походить від Сонця, довго думати не довелося. Пригадую, це була перша думка, яка одразу ж заповонила мою уяву. Я навіть вжахнувся від того, що це ж бо так просто, але чомусь ніхто про це не думає. Про Подолинського я тоді ще не чув так само, як і про Кене. Почав мудрувати, якими долями розподіляється сонячна енергія в суспільному організмі. В основу розподілу, звичайно, брався річний продукт землеробства. Тут за логікою розподілу поміж трьома сферами (сільське господарство, держава й промисловість) я здобув ту п'ятірку, яка сьогодні нам добре відома. А починалося з природи самих злаків – поміж звичайною травою і пшеницею є істотна відмінність: пшениця багатша від трави на цілий колосок. Як потім, після тривалих підрахунків, з'ясувалося, зерно в колоску становить 60 відсотків біологічної енергії, а солома – 40 відсотків. Тут немає твердої закономірності для кожної окремої ниви – це середньостатистичний висновок глобального характеру. До того ж сюди на підмогу приходить також сіно – словом, те, чим годують худобу. Символічно все це можна записати як солому. Тепер маємо те, що я шукав: солома + зерно = 2 + 3, отже, виразно бачимо 5 одиниць біологічної енергії.

Треба сказати: я віддав багато сил і часу цим дослідженням. Та коли дістав об'єктивний результат, одразу ж вдарило в голову: П'ять Хлібин Ісуса Христа! Отже, про це знали й шифрували у притчах те, що належало знати нам, далеким нащадкам.

Потім один російський письменник чомусь подарував мені китайську класичну «Книгу Змін» в інтерпретації Ю. К. Щуцького – подарував нібито без будь-якого приводу. Я був навіть здивований цим подарунком. У передмові до цієї «Книги» йшлося іще про одну вельми таємничу книгу, яка називалася «Книгою Великої Таємниці». Тут же повідомлялося, що ніхто із вчених її не розуміє й немає жодного ключа до адекватного тлумачення цього тексту. Передмова широко цитувала «Книгу». І тільки-но я поглянув на цей текст, як усе стало зрозуміло: це був надзвичайно вагомий додаток до того, що я вже, по суті, знайшов. Та ще в найліпшому викладі!

Я вже двічі цитував «Книгу Великої Таємниці» – в «Енергії прогресу» й «Економічних монологах». Але це так важливо, що не гріх іще раз нагадати таємничі формули. Ось необхідні цитати із «Книги Великої Таємниці»:

Якщо Єдине Світло стоїть над усім розвитком,
То все суще знаходить тілесність через нього.
Світи й країни, царства й доми
В троїстій розгорнутості здобувають звершення.
В рахунок часів відбиваються роки,
І сотні злаків у добрий час досягають.

Звичайно, тут ідеться про цілу Світобудову, але ми візьмемо тільки те, що нам треба: ідейну настанову (природний порядок, який проповідував Ф. Кене) і складові елементи для його «Таблиці». Щоправда, я тоді ще не був з нею знайомий, але, по суті, повторив її відкриття. Ось ті складові елементи.

1. Світло й Пітьма стоять поряд,
Як два і три.

Хіба це не та П'ятірка, котру ми визначили як світову константу? Хіба не так християни складають пальці для молитви? Тут просто слід налаштувати думку на певне світобачення. Але підемо далі:

2. Світло покладає п'ять благословень,
Вони ж стосуються до сходження вгору.
3. Пітьма ховає в собі шість крайнощів,
Вони ж належать до сходження вниз.

Звичайно, п'ять благословень Світла – це, власне, і є п'ять продуктивних одиниць фотосинтезу, що діють в економіці. А шість крайнощів – це шість ентропійних каналів тоталітарної держави, по яких мають пройти п'ять потоків енергії фотосинтезу. Вони тут грубо, по-наси́льницькому перерозподіляються, змішуються, й зрештою настає суспільний хаос. Народ голодує. Наслідком є виснаження землі, падіння держави, загибель населення. Саме так, на жаль, скомпоновано другий варіант «Таблиці», від якого ми змушені відвернути уважно-го читача. Самозрозуміло, що в даному разі енергія прогресу не продукується. Чи слід зайвий раз казати, чим це загрожує враженій кризою Україні? Ми тут змалювали прірву Пітьми, яку вона успадкувала від СРСР. Сама Україна в цьому, звичайно, невинна, але закони природи про це не питають. Потрібна героїчна терпимість і рішучість нашого народу – лише ці якості допоможуть організовано вийти з кризи. Тут ми хочемо показати, як і куди виходити, бо це справа набагато складніша, ніж нам здається.

Виникає запитання: як могло статися, що «Таблиця» Ф. Кене з такою наочністю повторює закономірності «Книги Великої Таємниці»? Гадаю, розгадку слід шукати ось у чому. Як добре відомо, Ф. Кене захоплювався китайським деспотизмом, на багатьох сторінках праці, що так і називається («Китайський деспотизм»¹) утверджував думку: цей суспільний лад фактично має науковий характер, бо ґрунтується на природному порядку. Природний порядок, як висловлювався Ф. Кене, запроваджений самим Творцем. Він не стомлювався знов і знов це повторювати. Ми могли б сказати, природний порядок базується на світових константах фотосинтезу.

Проте ці константи, як видно, в самому Китаї були зациклені на простому відтворенні. Цю ідею (просте відтворення) пропагував і Кене. В Китаї він не був, але пише, що завжди намагався погостити з мандрівниками, які звідти поверталися. Дослідники вважають, що це тільки авторський прийом, котрий дозволяв пропагувати у Франції природний порядок, але я гадаю: тут дещо більше, ніж прийом.

І ось я зараз питаю себе: чи вірно я зробив, відсунувши власне відкриття як безнадійно запізнile? На перший погляд, цілком вірно: мало честі відкривати те, що було відкрито понад двісті років тому. Уважний читач пригадає: я про це розмірковував на сторінках «Енергії прогресу» і в «Економічних монологах», неприховано іронізуючи над собою. А сьогодні гадаю, що ця іронія зовсім недоречна. Адже ж це неправильно, що я повторно відкрив «Економічну таблицю» Ф. Кене. Я тільки підійшов до тих самих світових констант і закономірностей – тут справді маємо повторення, котре надійніше утверджує константи. А проте їх знали всі попередні цивілізації – самі по собі вони не є жодним відкриттям. Що ж до мого відкриття, то воно й близько не повторює «Таблицю» – ба навіть перебуває на вищому щаблі, хоч зовні виглядає значно скромніше.

Мені якось ніяково це пояснювати, що, сподіваюсь, читач розуміє. Але тут справа не в моїй особі – справа в тому, аби люди зрозуміли складні енергетичні процеси, котрі природа ховає так старанно, як ніякі інші. Якщо я понад тридцять років глузував з себе, що, мовляв, знайшов сокирку під лавкою (відкрив давно відкрите), то це ясно показує: я не закоханий сам у себе – закоханий лише в Істину. Тепер бачу, що скромність тут недоречна – вона затуманює саму енергію прогресу разом з її формулою, а це в жодному разі неприпустимо. Отож нехай дарує мені читач, що я змушений говорити про себе самого як про когось іншого – цього вимагає справа.

В даному разі я говорю про те, з чого починав, – про формулу енергії прогресу, описану в творі під цією ж назвою. Там я про «Таблицю»

¹ Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. – с. 501.

Ф. Кене лише згадує – я видобув її з «Капіталу», інших джерел у мене тоді не було. Я захоплювався нею як небесним явищем, не помічаючи її хибності.

І ось нині я себе питаю: що дало мені платформу для нищівної критики Маркса тоді, коли він був богом для половини земного світу, – невже «Таблиця» Ф. Кене? Але ж ми не знайшли в ній енергії прогресу. Навіть перший варіант, який я схвалюю, належить доповнювати поясненнями й виставляти певні умови, аби його можна було впровадити в практику. Що ж до другого варіанту, то він взагалі хибний.

Звідки ж, з якої платформи ми дивимось, що це дозволяє нам так ясно бачити і помилки Маркса, й помилки самого Кене? Звичайно, з позицій формули енергії прогресу. А це означає, що вона, ця формула, підняла нас вище, ніж позиція Кене, – про Маркса я вже й не кажу.

Та, власне, це й не могло бути інакше: відкриття Кене народилося із грошового обігу – тут космічні процеси виступають у вельми непевному відображенні. Якщо навіть вважати, що до Ф. Кене прийшла та сама інформація з попередніх цивілізацій, котру я тут видав читачеві, то й тоді лишається загадкою, як йому вдалося побудувати «Таблицю», виходячи лише з фінансової статистики. Це було й лишається дивом.

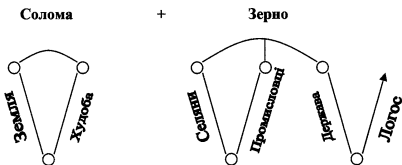
А проте криве дзеркало його підвело в другому варіанті: оперуючи грошовими мільярдами, він не помітив, що залишив селян без хліба, а селянських коней без вівса. Саме це спостереження й змушує мене з більшою пошаною поставитися до свого відкриття – тобто визнати перед власним сумлінням, що воно відбулося і його поки що *замінити нічим*. Читач тому свідок, що на сьогоднішнє визнання витрачено кілька десятиліть – від першого листа до ЦК на цю тему через «Енергію прогресу» до завершальної статті, над якою я оце зараз працюю.

Формула енергії прогресу почала формуватися на енергетичній природі злаків – тобто так, як бачив цю проблему Сергій Подолинський. І зовсім не має значення, знав я про його теорію чи не знав. В шістдесятих роках ХХ століття, коли починалася моя праця, бачити вартість лише в грошовому одязі – це, даруйте, дрімуча обмеженість. Якби я не бачив її енергетично, то Подолинський мені б не допоміг. Отже у формулі енергії прогресу було мимоволі реалізоване його бачення вартості – тобто відбулося схрещення ідей С. Подолинського з ідеями французьких економістів ХVIII століття. Таким чином, сталося оновлення фізіократичних принципів, їхнє омолодження. І в такому вигляді, гадаю, фізіократичне вчення можна вважати завершеним. Ф. Кене плюс С. Подолинський – це вже не часткова, а повна Істина.

Тепер, коли нам відомий внутрішній зміст п'яти продуктивних одиниць, на яких базується економіка, ми дуже просто можемо записати формулу енергії прогресу – так просто, що мені аж ніяково за цю про-

стоту. А проте на щось складніше моєї фантазії не вистачило. Ми вже показували її в «Енергії прогресу» – ця формула виглядає так:

Формула енергії прогресу



Солома плюс зерно – це і є п'ять продуктивних одиниць національної економіки: 2 в соломі, 3 в зерні. Трійця в єдиному, Бог. Та й де ж бо йому ще міститися, як не в зерні? Щодо соломи, то не обов'язково саме нею годувати корів. Її можна використати як підстилку – в цьому разі вона все одно понесе здобуту від сонця енергію в гумус разом з гноєм. А корів можна годувати сіном чи кукурудзинням – це все одно дві продуктивні одиниці. Та й від буряка отримаємо не більше.

Простіше кажучи, корова сама знає, скільки їй спожити. Це і є одна з енергетичних констант, як і в людській їжі. Отож ми й загнули два пальці, як нас навчали змалечку: то є солома. Лишилася трійця в єдиному – зерно. Тут слід скласти три пальці до купи і вписувати себе правцею в знак вічної додатковості – знак «плюс», з котрого й починається енергія прогресу.

Як правило, зерно прагнуть цілком вигребти із села, лишивши селянам тільки соломі, – в місті з нею робити нічого. Насправді ж ринок народжується саме з зерна й повністю на ньому базується. Отже, тоді, коли за допомогою хитрощів чи насильства держава відбирає зерно (або купує його за безцінь), справжнього ринку немає й не може бути – лишається безглузда гра в ринкові відносини там, де в суті своїй панує бюрократично-адміністративна економіка. Держава не розуміє, що сама собі рие могилу: про наслідки такої економіки я вже казав.

Енергія прогресу виробляється в лівому кутку формули – там, де продуктивна одиниця повністю належить землі. Вона може належати по-різному: угноєння з домішкою соломи та хімічних добрив, перегулювання землі, сівба азотоносних трав з наступним заорюванням тощо. Важливо те, що для цього потрібні кошти й продукти натурою – отже, має існувати відповідний фонд. Він так само необхідний, як аку-

мулятор і генератор необхідні для автомобіля. Ми вже десь наводили приклад: деякий час можна їхати на самому акумуляторі, без генератора, але ж недовго. Отак воно й у відносинах з землею.

Далі праворуч маємо по цілій продуктивній одиниці для селян та всіх, хто працює в промисловості. Це вже зерно в його натуральному вигляді. Нам можуть сказати: для селян багато, для промисловців мало. Може, й справді так, але не поспішайте перерозподіляти: хай цим займається ринок. Ми не повинні диктувати селянинові, скільки він має тримати птиці, годуватиме він свиней зерном чи тільки буряками, потрібні йому коні чи не потрібні. Все це має вирішувати сам селянин. Зайвину зерна він продасть чи прибереже для якоїсь потреби – це його особиста справа. Важливо те, що третя продуктивна одиниця також належить селянинові – він її повний господар. Отже, як і казав Франсуа Кене, сільському господарству належить залишати 3/5 загальнонаціональної продукції – але ж натурою, не грошима!

Якщо виникне потреба, селяни самі перетворять хліб на гроші – і цим самим запрограмують ціни на всі товари, котрі з'являються на ринку. Треба знати: ціни програмуються продуктами харчування, а не промисловими виробами. І, звичайно, не державою, якщо вона бажає жити. Отже, економікою має право керувати лише Бог – і Він це постійно робить з глибин пшеничного зерна. Найбільш яскраво це виступає в бюджетах радянських п'ятирічок, які я наводив в «Енергії прогресу» й «Економічних монологах».

Остання продуктивна одиниця у формулі енергії прогресу цілком законно належить державі. Це її природна ніша, і вона має право користуватися нею доти, доки природа не покладе край її існуванню на земній кулі. Ось лише біда: держава не завжди задовольняється одиницею. Але їй дозволено природою користатися двома одиницями в такому вигляді: одиниця натурою, друга одиниця грошима, аби держава мала змогу придбати промислові товари. Здебільшого тут ідеться про забезпечення армії.

Те, чого бракує державі, вона здатна отримати з міжнародної торгівлі – особливо тоді, коли на світовий ринок експортуються промислові вироби. В такому разі на нас працює фотосинтез інших країн, отже, це сприяє нашому збагаченню. Не забуваймо: справжнім багатством є лише продукти фотосинтезу, що зв'язують і затримують на планеті сонячну енергію. То є, можна сказати, промисел Божий. А те, що виготовляємо ми власними руками, є відносним багатством. На жаль, сьогодні ми не маємо навіть достатніх запасів хліба на чорний день, а вони повинні бути якомога більші.

Шоста лінія – Логос. Це є наука, література, журналістика, всі види мистецтв. Окремою продуктивною одиницею природа ці види людської діяльності не забезпечила. І це, мабуть, не випадково – слово

людське, знання, мистецькі твори також володіють високою вартістю. Їх має любити й шанувати народ – отже вони повинні обслуговувати всі сфери нації.

Підсумуємо: енергія прогресу приходять до нації лише через землю – і ніяк інакше. Якщо нація не залишає окремої продуктивної одиниці для збагачення землі, вона, земля, виснажується, держава й нація прямують до загибелі. Іще суто гностичне зауваження: другий прихід Ісуса Христа – це прихід на земну кулю енергії прогресу. Так про це думали й писали два тисячоліття тому александрійські гностики. Щоправда, писали не дослівно так, але йшлося про те, що за другого пришествя з'явиться безмір пшениці, не буде голодних, ростимуть виноградні дерева тощо. Гадаю, гностики не помилялися. Наше найвище бажання, аби Він, Син Божий, прийшов на земну кулю в образі Святої України.

7. МОДИФІКАЦІЯ ФОРМУЛИ ЕНЕРГІЇ ПРОГРЕСУ

З дитинства я жив звабливою утопією, яку посіяв марксизм, – вірою в комуністичний рай на земній кулі. Переживши безмір страждань, я прийшов до заперечення марксизму – отже, й комуністичного раю. А що ж далі? Фізіократи вважали природним (отже, й найбільш справедливим) капіталістичний лад. Сьогодні я переконаний, що вони в цьому не помилялися. Та що ж нам лишилося для мрії? На це я відповім так: у мене є віра, що сам по собі прогрес у надрах капіталізму приведе земне людство до чогось такого, що ми вкладали у свої мрії про комунізм.

Є така мрія й на релігійній основі. Тисячолітнє Царство Боже. Самозрозуміло, що справа не в назвах, а в самій суті: чи коли-небудь здобуде втілення мрія піфагорійців, гностиків, утопістів з комуністичним забарвленням чи без нього? Чи взагалі можливе Царство Боже на Землі? Адже ж не марно земна людина відвідала Місяць, посилає космічні кораблі на Марс, будує станцію в космосі. В цьому щось є – таке, для чого капіталістичні відносини згодом стануть непридатні.

Але ж задля того, аби відмовитись від капіталізму й природно, без будь-якого насильства, вросли у вищий соціальний устрій, потрібне нагромадження багатств, яких земним людям не під силу спожити. Та чи існують такі можливості в самій природі?..

Якщо ми приходимо до висновку, що справжнім багатством завжди є нагромаджена на земній кулі сонячна енергія (передовсім у вигляді збіжжя), то така можливість існує. В «Енергії прогресу» я присвятив цій темі кілька сторінок, де розглядається мінімум і максимум енергії прогресу. Було б дивно, якби через чверть століття автор не вніс нічого

нового до цієї теми. І таке доповнення справді є. На згаданих сторінках я виводив енергію прогресу лише із технічного розвитку, що призводить до відмирання класів навіть у фізіократичному розумінні. Поки що сфери не відмирають (сільське господарство, промисловість, держава), але відмирають класи як плоть суспільства: все менше й менше людей зайнято в сільському господарстві. Так, скажімо, в США працює в цій сфері лише 2 відсотки населення. Ба навіть у нашій країні існує агропромисловий комплекс – тобто сфери начебто зливаються. А це ж лише початок процесу, якому належить майбутнє.

Щодо відмирання держави, то тут також бачимо деякі зрушення: посилення функцій ООН, виникнення Євросоюзу, діють Інтерпол і міжнародний трибунал, збройні сили ООН тощо. Щоправда, розпад СРСР нібито свідчить проти наших міркувань, але це не так: тут ідеться про розпад останньої в світі імперії. Більшість європейських країн це пройшли давно, ми просто спізнилися.

Прочу зрозуміти: відмирання держави не можна змішувати з відмиранням націй чи бачити як повне зникнення кордонів – це відмирання армій, митниць, віз тощо. Простіше кажучи, цивілізоване співжиття народів, котре не загрожує поглинанням однієї нації іншою. Україні до цього ще далеко, але в Європі, скажімо, цей процес уже починається. Ми ж тут намагаємося вгадати напрямок самого процесу.

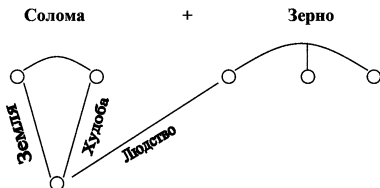
Отож повернемося до нашої формули, яка була показана в «Енергії прогресу». Сьогодні її треба уточнити. Від того, що там написано (відмирання класів), я й нині не відмовляюся. Бачу це не як революційний процес, а як наслідок тривалої еволюції.

Що ж конкретно належить уточнити? Ось що. Шлях до максимуму енергії прогресу лежить не лише через відмирання класів (це само собою), а передовсім через практичне продукування могутнього надлишку біологічної енергії, як це показано вище. Власне, й відмирання класів можливе лише на цій основі.

Продукування енергії прогресу ми нині бачимо лише в США, Канаді та Західній Європі – тобто там, де продукуються значні надлишки збіжжя. Про максимум енергії прогресу поки що можна тільки мріяти, але теоретичні передбачення приходять раніше від практики. Тому покажемо формулу максимуму енергії прогресу.

Як і завжди, землеробство володіє трьома продуктивними одиницями – менше йому залишати не можна, бо почнеться занепад. Але тепер це такі велетенські одиниці, що дві із п'яти лишаються неспожиті на земній кулі – їх споживають космічні міста, колонії на Місяці й Марсі. Земля стала житницею Сонячної системи. Їжа нічого не коштує, отже, поняття вартості взагалі відмерло. Демографічні проблеми людство якось розв'язало, надмір багатств для особистого користування не вабить людину – її вабить творча праця. Вона, праця, і є найвищою

Максимум енергії прогресу

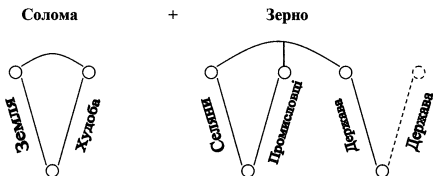


нагородою. Так я уявляю майбутнє людства – може, навіть не вельми далеке. Якщо вже найрозвиненіші країни почали продукувати енергію прогресу, то є надія, що інші їх наздоженуть. Гадаю, тут вельми важливе знання енергетичних процесів в економіці – вони, ці знання, мають стати розкритою книгою.

І, нарешті, треба показати, як і чому виникає занепад нації. Коротко можна сказати так: багатства продукує свобода. Свобода володіти засобами виробництва, свобода торгівлі, свобода слова й творчості. І навпаки: несвобода сковує рух сонячної енергії в артеріях економічного організму, породжує застій. Наслідки ті ж самі, до яких приводять застійні явища кровообігу в живому організмі, – виникнення тромбів, гангрена й смерть. Це навіть не порівняння, а буквально той самий процес: там і там рухається сонячна енергія, а вона всюди має рухатися вільно.

Отож покажемо модель тоталітарної держави, де перемогли *шість крайнощів*, котрі ховає в собі Темрява.

Тоталітарна держава



Держава залишає в сільському господарстві саму лише солому, а зерно повністю відбирає – до останньої зернини. Гадаю, тут не потрібно багато пояснень: нам аж занадто знайома ця катастрофічна ситуація. Логос ніби помер – його поглинула держава, усюди панує цензурний гніт. Земля голодує разом з народом, врожайність падає з року в рік. Тим часом державний апарат розбухає неймовірно. Йому вже не досить п'яти Христових хлібин – він їх переліплює на шість. А це, як відомо, число Звіра: 666. Три шістки чи одна – це просто різні форми того ж самого. Далі пояснювати не варто: ми цього набачилися на нашій землі.

Україна здобула незалежність і за всіма зовнішніми ознаками намагається стати демократичною державою. Та, окрім ознак зовнішніх, є ознаки глибинні: від СРСР нам дісталася економіка тоталітарної держави. Вслід за Марксом ми все ще приписуємо промисловості продуктивні одиниці, а їх там немає. Це не означає, що я готовий зруйнувати промисловість, але ж не слід за допомогою промисловості руйнувати сільське господарство – так ми ніколи не подолаємо кризи. Та й держава наша має стати значно скромнішою – не виходити поза можливості природи.

Треба на державному рівні сприяти розвитку фермерства – нашим зразком має стати сільське господарство США. Слід віддавати до суду тих, хто гальмує розвиток фермерства – від найнижчих посадових осіб до найвищих. Тут ми повинні бути безжально суворими, бо це єдиний шлях до порятунку.

А найголовніше ось що: треба, щоб увесь народ нарешті зрозумів, що з нами діється й чим це загрожує, – тоді нам легше буде уникнути катастрофи.

Січень, 1997 р.

РІВНОВАГА БАГАТСТВА АБСОЛЮТНОГО Й БАГАТСТВА ВІДНОСНОГО

1

Зразок такої рівноваги ми поки що бачимо лише в Сполучених Штатах, і слава Богу, що цей зразок для наслідування на земній кулі вже з'явився – то ж бо є добрий натяк, що наша планета й життя на ній не призначені для знищення. Навпаки, можна вірити, що бодай однією ногою на планету Земля ступило Космічне Безсмертя.

Саме тут ми й підходимо до нашої теми: що, власне, вважати головним багатством нації – тобто багатством абсолютним? І що то є конкретно: фордівські заводи в Детройті, банки на Уолл-стріті чи майже непомітні ферми, котрі зовні не виглядають пишно і не впадають в око? Це не те й не інше. І навіть не все разом. Справжнє багатство Америки не можна побачити чи відчувати на дотик: бо це вікова здатність американської нації тримати ідеальну рівновагу поміж капіталом абсолютним і капіталом уявним – інакше кажучи, відносним.

На жаль, тут ми вступаємо в ту інтелектуальну сферу, де все хистке й непевне. Справді ж бо, чи маємо ми остаточну відповідь на питання: що таке капітал? Ні, не маємо, бо це не гроші й не заводи, а світовий процес, котрий визначається так: продукування додаткової вартості. Коротко й знов-таки не зрозуміло, бо немає повної ясності у визначенні категорії додаткової вартості.

Економія як наука починалася з Франсуа Кене, який виводив додаткову вартість із самої природи – тобто із здатності землі родити й таким чином збільшувати наші багатства. Абсолютним багатством послідовники Кене вважали приріст органічної речовини в землеробстві. Живучи в гармонії з землеробством, домашні тварини розмножуються й ростуть, даруючи людям молоко, м'ясо, вовну для одягу й шкіру для взуття.

Ні, то не праця людини із одного зернятка кукурудзи дозволяє отримати сто зернят чи навіть більше – людина тільки створює умови, аби це життєдайне диво стало можливим. Зерно злаків перетворюється на хлібні буханці й м'ясо, завдяки яким розбудовуються міста, заводи, космодроми. Отже, в основі капіталу стоїть природа – діяльність землі й сонця. Та коли ми кажемо «земля», то знов-таки маємо на увазі сонце, бо йдеться про родючий шар планети, що впродовж незлічених тисячоліть нагромадив у собі безмір сонячної енергії.

Ф. Кене не вживав оце аж надто прозове поняття: додаткова вартість – він казав інакше: дар природи. Або дещо точніше: чистий продукт. Тут йдеться про ту частину продукції, котру не споживає селянський двір, а вивозить у місто, на базар. Власне, саме з неї, цієї базарної частини, й розпочинається цивілізація, бо як інакше можна уявити розростання міст, перетворення їх на сучасні мегаполіси? Отож вона, ця не спожита селянством частина, й породжує додаткову вартість – саму можливість її існування. А ще точніше – це є абсолютна додаткова вартість або енергія прогресу.

Ніби все зрозуміло. Насправді ж іще й досі такий погляд на капітал багатьом людям здається дивним, навіть фантастичним. Городянам ближче теорія Адама Сміта, який стверджував: будь-яка вартість народжується із людської праці. Незалежно від того, яку саме роботу виконує людина, – все одно вона створює вартість. Так воно й пішло

далі – боротьба двох протилежних теорій, а те, що з'являлося потім, продовжувало якусь одну із них.

Може здатися, що Сміт казав правду. Станемо на його точку зору й спробуємо уявити процес народження вартості. Людина розкопує землю, добуває залізну руду. Із руди виготовляє залізо, із заліза – сокиру. Що ж ми тут бачимо, окрім людської праці? Адже ж руда сама по собі нічого не коштує, як вода в річці або повітря в наших легенях. Це те, що дано від початку, як земля куля й життя на ній. Виготовлену сокиру можна продати. Звідси висновок: вартість з'являється із людської праці.

Відтак сюди приходить Маркс і вибудовує таку велетенську споруду, яка півтора століття здається непохитною. І вже мільйони людей почали вважати її вічною, мов сонце над головою. Та чомусь нікому з них не спадало на думку доволі просте й природне запитання: чи могла б з'явитися на світ сокира, якби в рудокопа й коваля не було їжі? Тоді що ж тут первинне – їжа чи праця?

Запитання, здавалось би, наївне. Звичайно, людина раніше має наїстися, а тоді вже рушає на роботу. Послідовність тут очевидна й не викликає полеміки. Але ж їжа, як і повітря, є природною потребою людини, то навіщо ж про неї згадувати? Суспільна функція людини починається з праці – отож і ми повинні починати саме з неї. Тоді це буде справді науково. Так міркують проповідники теорії трудової вартості, зокрема марксистки.

І саме тут доводиться сказати: ні, панове! Ви жорстоко помиляєтесь: звідси ви не в науку вирушаєте, а в чистої води схоластику. Ви на тому самому предметі нагромаджуєте купу дефініцій (просто вартість, споживча вартість, мінова, додаткова тощо) – і в цьому квазінауковому апараті губиться сам предмет, його природна сутність.

Справжня наука починається не з праці, а з їжі, бо тут вступає в дію тотальний закон Всесвіту – закон збереження й перетворення енергії. Коли ж ви починаєте з праці, людина вилучається з природи взагалі – тоді з нею можна робити що завгодно. Саме тому й з'явився сталінський ГУЛАГ, що людина була вилучена з природи, перетворена на якусь окрему «субстанцію» і з неї почали добувати вартість. Жодної вартості в такий спосіб добути не вдалося – лише були загублені десятки мільйонів людей, про що ми ніколи не повинні забувати.

Фізіологічне в людині не слід ні сором'язно відкидати, ні марнословно освячувати – треба бачити те, що існує реально: тілом своїм ми вписані в природу так само, як і наші рукотворні механізми, наприклад, автомобіль. Автомобіль ми заправляємо бензином, власний організм заправляємо їжею. Але там і там діє сонячна енергія, хоч буцімто й не схожа в своїй речовинній упаковці. На отій несхожості багато що вибудовано – так багато, що саме тут ми бачимо, чим рабовласницьке суспільство відрізняється від капіталістичного.

Маркс усе в світі пояснював боротьбою класів – на цьому стояла вся його «наука». Та якщо в послідовній зміні історичних формацій ми впізнаємо енергетичні чинники, все стане значно яснішим і правдивішим. Справді ж бо, в часи побудови єгипетських пірамід чи навіть за Римської імперії підземні запаси сонячної енергії дрімали в повній недоторканості. Енергетичні потреби держави задовольнялися коштом людських і тваринних м'язів. Саме тому й почали використовувати полонених як робочу силу. Так з'явилися рабовласницькі держави.

Отож у даному разі Маркс також починає свою розвідку пізніше, ніж слід: з класів (раби й рабовласники), а не з енергетичних потреб держави. Поділ суспільства на рабів та рабовласників не був першо-причиною кривавих змагань поміж ними – все це лише наслідки енергетичного голоду попередніх епох. Капіталізм розпочався тоді, коли перші потоки сонячної енергії у вигляді вугілля вихопилися на поверхню планети. Навіть паровий двигун і перший паротяг належать до наслідків, а не до причин.

2

Послідовність думки неминуче приводить до розмежування двох видів сонячної енергії – законсервованої в товщах землі й нової, додаткової, котра приходить від Сонця в кожному річному циклі фотосинтезу. Хоч якою могутньою здається сучасна цивілізація, але вона поки що базується на енергії нафти, газу й вугілля. Ці види сонячної енергії вичерпуються – отже, базувати на них безсмертя нашої цивілізації нікому не спаде на думку. Але тут, здається, є вихід: уже сьогодні 45 відсотків електричної енергії в Україні виробляють атомні електростанції. Звичайно, ця енергія до сонячної вже не належить, хоч невичерпною її також назвати не можна: запаси урану в надрах нашої планети не такі вже й великі.

А проте в перспективі існує можливість опанувати для господарських потреб термоядерну енергію, котру можна вважати майже вічною. Отже, з цього боку енергетичний голод буцімто нам не загрожує. Загрожує він з іншого боку – і саме цю небезпеку слід постійно мати на увазі, бо вона смертельна. Заради того, щоб легше було її побачити й зрозуміти, я й пишу цю статтю.

Повторимо наше запитання: що є абсолютним багатством, а що відносним? Звернімося до єгипетських пірамід: чи належать вони до абсолютного багатства? Нам вони цікаві, ми їх вивчаємо, але ж цілком зрозуміло: якби їх взагалі не існувало, це б не дуже позначилося на нашому житті. Зате як трагічно позначається виникнення й розростання

Сахари! На її величезних просторах не завжди вітер пересував піщані пагорби й панувала спека, що інколи навіть у затінку сягає майже 60 ступенів за Цельсієм. Колись тут паслися тисячорогі череди і, мабуть, люди шкрябали землю сохою. Можна з певністю сказати, що спорудження пірамід прискорило розростання пустелі: впродовж століть треба було годувати сотні тисяч рабів-будівельників. Земля занепадала й руйнувалася.

У давнину люди не знали, що все в світі підпорядковане законові збереження й перетворення енергії: енергію гумусу через людські організми було перенесено й витрачено на спорудження титанічних пірамід, без яких цілком можна прожити. Та навіть у XX столітті завдяки перемозі теорії трудової вартості впродовж сталінських п'ятирічок родючість ґрунтів так само, як у старовинному Єгипті, переливалася в незліченні будови-гіганти. Гриміли переможні марші, заводами-гігантами втішалися й пишалися, а тим часом європейська частина Росії стала малопридатною для сільського господарства. Відтак підняли неозору цілину в Казахстані, дуже швидко випали з неї сонячну енергію. Далі орати нічого – почали купувати хліб в Америці...

Ці трагічні спостереження можна продовжити. Так, скажімо, в Європі з'явилася перша пустеля – в колись багатючих калмицьких степах. Помирає Аральське море – воно відступило від берегів на десятки кілометрів. Вітри здіймають з оголеного дна соляні хмари, несуть на родючі долини Середньої Азії. Випито силу з незрівнянних за своїм багатством українських чорноземів...

Та годі. І так ясно: саме цей руйнівний процес повалив найбільшу в світі імперію – Радянський Союз. У Біблії сказано: з-під ніг нерозважливих господарів Бог забирає хлібну основу. Так було завжди, так має бути довіку.

Де ж ми бачимо правду в твердженні Адама Сміта й К. Маркса, що кожна праця створює додаткову вартість? Праця за умов високорозвинутої промисловості здатна доволі швидко залишити нас без хліба. Шкідливість нерозсудливої праці особливо видно на осушенні Аральського моря: потужні води Амудар'ї й Сирдар'ї роками не доходили до нього – вони розбиралися, аби виростити якомога більше бавовни. Все це діялося з наказів Москви – ніхто не мав права їх не виконати, хоч місцеві люди добре бачили, чим це загрожує. Давно відомо: земля гине й економіка руйнується передовсім через відсутність свободи. І з тих самих причин падають імперії – це наперед запрограмовано природою.

Отож хочемо ми чи не хочемо, а в земному світі абсолютним багатством слід вважати саме те, від чого деякі міські панночки гидливо відвертаються – коров'ячий кізак. Тут є іронія, але вона належить не мені, а самій природі. Те, що ми виготовляємо власними руками, до абсолютних багатств не належить. Як тільки занепадають ниви, все ви-

готовлене нами заради побутових вигод втрачає будь-яку вартість. Ми виносимо на базар останню одежину, аби купити хліба.

Те, про що я тут пишу, не може обійтися без повторень. Отож не побоїмося їх, аби парадоксальну правду про коров'ячий кізяк підтвердити науковими аргументами. Світи органічний і неорганічний розмежовані тим, що всяка органічна речовина, на відміну від мінеральної, є носієм сонячної енергії. В часи Ф. Кене нічого не знали про фотосинтез, але послідовність мислення привела фізіократів до правильних висновків: саме нарощування органічної речовини, що має місце лише в сільському господарстві, стоїть в основі додаткової вартості. Ми замінили поняття додаткової вартості іншим – енергією прогресу. Зроблено це не з якихось формальних міркувань, а лише із суто наукових.

Справа в тому, що категорія додаткової вартості містить у собі два нетотожних процеси, які не дозволяють порозумітися школі фізіократів і послідовникам Адама Сміта. Повернемося до виготовлення сокири: тут немає нічого від сонячної енергії, окрім праці. До сирого матеріалу, якою є руда, додається праця рудокопа й коваля. В людській праці використовується сонячна енергія, добута з їжі. Отже, сокира несе в собі додаткову вартість – ту, котра додана працею. З цих позицій можна назвати справедливим вчення Сміта. Але тут потрібне уточнення: це є відносна додаткова вартість. Відносна тому, що заснована на ентропії – тобто розсіюванні сонячної енергії, а не її нагромадженні. Якщо вдатися до порівнянь, то різниця між абсолютною й відносною вартостями така, як між справжньою хлібиною і виклепаною із бляхи, що лежить на вітрині.

Тепер розглянемо приклад із зернятком кукурудзи. Аби з нього виросла сотня зернят, не потрібно витратити праці стільки, щоб вона дорівнювала енергії всієї сотні. Нехай витрачено енергію 50 зерен – тобто лише половину. Друга половина в молоці чи м'ясі буде продана на базарі. Саме вона і є енергією прогресу.

Та чи виникає така енергія при виготовленні сокири? Ні, не виникає. Навпаки: тут поглинається та енергія, котру ми отримали з поля. Отже, відносна вартість виникає за рахунок абсолютної додаткової вартості, поява якої можлива лише в сільському господарстві.

Проте справа не лише в назвах, а в глибинній суті економічних явищ. Коли не продукується енергія прогресу, перестає продукуватися й відносна вартість – люди виготовляють лише ті предмети, котрі можна обміняти на хліб. Завмирає прогрес технічний, науковий і всякий інший. Ось чому абсолютна додаткова вартість справді є енергією прогресу, а не лише за назвою.

Правду Адама Сміта можна назвати маленькою правдою – інакше кажучи, правдою відносною, як і зміст цього виду вартості. Правда

Ф. Кене є абсолютною – так само, як природа його вартості, що сягає в глибини світової субстанції.

Як же сталося, що Ф. Кене виявився майже забутий? У 1958 році світ відзначив двохсотліття його геніальної «Таблиці». В Радянському Союзі (1960 рік) уперше за всю його історію було видано вибрані твори батька наукової економії, котру політичною зробив К. Маркс – у Кене вона була фізичною. Тираж цього видання непристойно малий – 4 тисячі примірників. По тому Кене був знову похований і забутий.

У чому ж тут справа? На мій погляд, у тім, що вчення Ф. Кене надто довго залишалося в монетарному вигляді. У феодальні часи його «Економічна таблиця» виглядала всеосяжно справедливою. Тоді в суспільстві, як і в попередні епохи, панував лише той вид енергії, який щороку приходить від Сонця. Їздили на конях, орали волами, все життя стояло на продукції землеробства. Зрозуміла річ, за тих часів і фінансова система не знаходила іншого обґрунтування – вона повністю базувалася на природі злаків. Саме тому й мав змогу Ф. Кене побудувати свою «Таблицю», виходячи лише з грошового обігу.

Та коли в суспільстві з'явилися інші види сонячної енергії (добути з-під землі), грошовий обіг починав свій шлях уже не тільки від колооска, а передовсім від вугільної шахти й нафтової свердловини. Колосок виглядав не головним у цій енергетиці – він би не зміг рухати паротяги й пароплави. І хоч джерела людського харчування містилися все там же, в хліборобстві, та ліври, франки й карбованці плинули іншими шляхами, ніж раніше, – «Економічна таблиця» Ф. Кене вже нездатна була їх охопити й проаналізувати: фотосинтез попередніх епох в ній не вміщався. Оскільки вчення Ф. Кене базувалося на «Економічній таблиці», то й воно, на думку багатьох економістів, втратило значення.

3

Насправді ж це не так. Нафта, газ і вугілля не є вічними – це добре відомо. Вони не змінили ентропійного характеру промисловості – навпаки, незмірно посилили його. Принцип, за яким Ф. Кене називав промисловість безплідною, став цілком очевидним – особливо там, де розвиток промисловості відбувається за рахунок виснаження сільського господарства.

Треба пам'ятати: серед безлічі наукових формул «Економічна таблиця» Ф. Кене була єдиною формулою, що описувала енергетичні закономірності людського суспільства. До Кене вважалося, що подібні формули взагалі неможливі – мовляв, людська діяльність не вкладається в жодні формули. Та й у сучасному світі запанувала така думка.

В статті «Формула енергії прогресу як світова константа» я показав: капіталістична й навіть тоталітарна економіка може бути зведена до формул, але не за монетарним принципом – за енергетичним. І не в калоріях, звичайно, а в безрозмірних одиницях, що відображають п'ять рівновеликих частин сукупного продукту нації. Для економіки взагалі найзручнішим є принцип безрозмірності: адже гроші також безрозмірні.

Якось у мене запитали: «Чому від «Таблиці» Кене до формули енергії прогресу проминуло майже два з половиною століття? І це при тому, що формула енергії прогресу й «Таблиця» засновані на тих самих константах».

Гадаю, на це можна відповісти так: у фізичних або генетичних дослідях треба небагато часу, аби побачити наслідки. Економічні експерименти вимагають століть. До того ж вони коштують землянам мільйони людських жертв.

Один з таких експериментів (мабуть, найтрагічніший) ми щойно завершили. Було б неприродно, якби ми не зробили з нього наукових висновків. Дуже важливо, що все це розкопано в тисячоліттях: попередні цивілізації знали ці грандіозні закони природи. Та, мабуть, вони їх пізнавали вже тоді, коли було пізно. Лишалось зашифрувати закони в релігійні міфи й символи, аби далекі нащадки не спізналися.

В сучасному світі слово «виробництво» втратило свій первісний зміст. У фізіократів воно стосувалося лишень тієї сфери, де можливий надлишок продукції – при цьому надлишок стосовно сирого матеріалу. Або, інакше кажучи, приріст матерії. В землеробстві сирим матеріалом можна вважати зерно, яке ми кидаємо в землю. Коли зберемо врожай, після всіх витрат, разом з прохарчуванням селянської родини, лишаються тонни збіжжя, центнери м'яса, молока тощо, які фермер вивозить на ринок.

А який приріст матерії маємо в ткача, шевця тощо? Із кілограма заліза можна виготовити не більше, ніж кілограм цвяхів. Кілограм вовни або шкіри ми також знайдемо в одязі та взутті – вони не розмножуються, як зерно кукурудзи або пшениці. Що ж нового з погляду природи ми отримуємо в промисловості? Залізо лишається залізом і після того, як ми виготовили з нього сокиру. Вовна лишається вовною, а шкіра шкірою, хоч вони тепер мають іншу форму – форму вовняної куртки або шкіряного черевики. То що ж ми тут виготовляємо, окрім форми? А форма, як відомо, – не матерія, форма є те ж саме, що ідея. Поміж Платоном і Арістотелем точилася не вельми глибока суперечка – форма чи ідея? Сутність тут однакова, різниця тільки в словах.

Отож коли ми вживаємо поняття «матеріальне виробництво», то це може стосуватися лише сільського господарства – тільки тут виробляється нова матерія. Тут, і ніде більше. Разом з тим вона є абсолютною

додатковою вартістю або енергією прогресу. Треба побачити це: в землеробстві ми вступаємо в співробітництво з Сонцем. Але Сонце також лише дитина Всесвіту. Отож ми вступаємо в співпрацю з самим Всесвітом – інакше кажучи, з Богом. Коли в такий спосіб пояснити хлопчині, що таке хліб, він ніколи не наважиться ганяти носакми хлібину замість футбольного м'яча.

Філософія виробництва має переробити нашу свідомість із марксистської, де земля прирівнюється до машини, в християнську, де хліб є тілом Христовим. У 1961 році я побував в Америці як турист. Із Чикаго повезли нас на ферму. Я запитав у фермера, як він бачить свою професію. У відповідь він побожно, як молитву, проголосив назву фермерського союзу, членом якого він є: «Руки, Розум, Серце». Трійця в єдиному. Земне відображення небесної Трійці. Цим було сказано все.

Тепер, коли ми зрозуміли виняткову роль сільського господарства – його справді божественну роль! – повернемося до того, з чого починали: до рівноваги поміж багатством абсолютним і багатством відносним. Тут ми вживаємо слово «багатство» в рівному значенні зі словом «капітал». Треба також мати на увазі: коли ми до слова «капітал» не додаємо прикметника «відносний», то завжди йдеться про капітал абсолютний, що заснований на енергії прогресу. І відповідно відносний капітал заснований на відносній вартості.

Рядовий американець майже не думає про їжу – вона там коштує недорого. Якщо казати правду, то вона в доларовому еквіваленті коштує так само, як і в Україні, або навіть дешевше. І це при тому, що середня заробітна плата в Америці у тридцять разів вища, ніж у нас. Це мусить нам сказати дуже багато. Можна стверджувати: в Америці зовсім немає голодних – немає навіть серед безробітних і бездомних. І це тоді, коли майже всі ми живемо надголодь.

Що ж саме так збагатило Америку? Відповідь проста: розвиток капіталу. А що ж таке капітал і як його розвивати? Капітал є продукування додаткової вартості. Так досі економічна наука визначала категорію капіталу.

Дозволю собі не погодитися з цим визначенням. І ось з якої причини: існує абсолютна додаткова вартість (варіант Кене) і відносна вартість (варіант Сміта). Перша є, по суті, еквівалентом тієї сонячної енергії, котру селянин вивозить на базар у харчових продуктах. Друга є еквівалентом сонячної енергії, яку робітник споживає в їжі й витрачає на продукування промислових виробів.

Як бачимо, різниця тут докорінна – аж до повної протилежності. Перша спрямована на нагромадження сонячної енергії, друга – на її витрату, тобто розсіювання в космосі. Це не ясно тільки тоді, коли ми маємо справу з грошима, але не з сонячною енергією. До речі, навіть Маркс наприкінці життя погодився з фізіократами: абсолютну додат-

кову вартість належить виводити з продуктів землеробства. Цим він сам перекреслив марксизм, про що я писав і в «Енергії прогресу», і в «Економічних монологах».

Тепер я питаю: з якої додаткової вартості належить виводити капітал – з абсолютної чи відносної? Відповіді немає, бо, як правило, капітал не прийнято ділити на абсолютний і відносний. Та якщо ми повністю споживаємо весь річний урожай, нічого не лишаючи в елеваторах на випадок посухи, ми не маємо капіталу, бо в нас для нього не лишається хлібної основи. По-перше, часом неврожайні роки приходять не поодиночі, а по-друге, населення щороку зростає. Та й взагалі не може бути капіталом спожитий хліб, якщо він навіть перетворився на промислові вироби. То є відносний капітал, який можна оцінювати грошима, але не вартістю людського життя. Прийде голод – промислові вироби втратять вартість. Отож так звана уречевлена праця в абсолютному розумінні не є капіталом. Не є капіталом навіть земля, якщо вона рік за роком втрачає родючість, – адже ж капітал є процес нарощування врожайності, а не навпаки.

Тоді як же визначити, що таке капітал? Гадаю, реальне визначення капіталу має виглядати так:

КАПІТАЛ Є ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ МІНУС ЕНТРОПІЯ.

Отже:

$$K = E - F$$

Тут K – капітал, E – енергія прогресу, F – кількість ентропії.

Для мене, скажімо, ця формула цілком достатня. Та якщо комусь таке визначення видається перемудрованим, складемо ту ж саму формулу із усталених понять:

КАПІТАЛ Є АБСОЛЮТНОЮ ДОДАТКОВОЮ ВАРТІСТЮ ПІСЛЯ ВИРАХУВАННЯ З НЕЇ ВІДНОСНОЇ ВАРТОСТІ ТА ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ.

Йдеться ось про що. Ми вже з'ясували, що відносна вартість народжується з абсолютної – тобто промислові вироби несуть у собі уречевлену сонячну енергію, котра надходить на ринок у продуктах харчування. Вона, ця енергія, становить 1/5 сільськогосподарської продукції. Державні службовці разом з армією нічого не виробляють, але поглинають також 1/5 харчових продуктів.

Вся ця сонячна енергія (з обох сфер $-2/5$) безслідно зникає в космосі, якщо не брати до уваги фекалій, використання яких є винятком. Отож хочемо ми чи не хочемо, а держава й промисловість є виключно ентропійними органами суспільства.

Зате 3/5 сільськогосподарської продукції виробляють із себе енергію прогресу, як це було показано в статті «Формула енергії прогресу»

як світова константа». Звичайно, це відбувається в кращому разі: якщо із села не вивозиться одиниця, що належить збіжжю – дві одиниці із сільських багатств, як ми вже казали, належать соломі й травам. На них, слава Богу, ніхто із можновладців не кладе ока. Державники полюють лише на зерно.

Сподіваюся, читач бачить: тут ми виводимо капітал не з грошового обігу, а з космічної субстанції. Сучасний грошовий обіг нічого не каже про справжню природу капіталу, а тут ясно: капіталом, по суті, є тільки збіжжя в наших елеваторах, бо воно гарантує добробут і безсмертя нації. До капіталу слід додати також землю, котра рік за роком нагромаджує в собі сонячну енергію – на відміну від тієї, котра виснажується. Бо та, що занепадає, перебуває поза енергією прогресу – отже поза капіталом.

По суті, ми називаємо капіталом добре відрегульовану систему нагромадження сонячної енергії на планеті, і тільки це є справжнє виробництво. І абсолютне наше багатство. Все інше належить бачити багатством відносним – і уречевлену працю, і навіть добуту з надр сонячну енергію попередніх епох.

Земля, що збагачується у взаємодії з енергією прогресу, – це живий мотор цивілізації. Даруй, читачу, оце повторення: так у кожному автомобілі взаємодіють акумулятор і генератор. Перший безперервно підживлюється за рахунок другого. Зніміть генератор – і ви деякий час будете їхати на акумуляторі. Але, проїхавши кілометрів двадцять, акумулятор доведеться викинути. Отак Росія «викинула» із зернового балансу майже всю свою європейську частину – давно вже перейшла на життя за рахунок нафти, газу й інших природних багатств. Що з нею буде, коли й ці багатства вичерпаються? А це ж неминуче станеться.

І все ж ми змушені визнати, що, незважаючи на шалену ентропійність сучасної цивілізації, жити інакше ми не можемо й не будемо. Зрештою весь наш добробут, за винятком їжі, базується на відносному капіталі. І в цьому немає нічого лихого, якщо добре відрегульовані генератор та акумулятор, про які ми вже не вперше згадуємо. Саме це я й називаю рівновагою абсолютного багатства й багатства відносного.

Сонце нам ніколи не відмовить – отже, немає небезпеки, що колись увірветься фотосинтез. Сьогодні навіть астероїди, які здатні колись упасти на Землю, перебувають на обліку – кожен з них буде знищений земними ракетами раніше, ніж наблизиться до нашої планети. Отож ніщо не заважає утвердженню земного безсмертя, окрім нашого незнання.

Лютий 1997 р.

Фізики, хіміки чи навіть генетики, котрий має справу з основами живого, для своїх експериментів потрібні години або тижні. Найбільше роки. Відтак дослід можна повторити, аби упевнитися, що закономірність встановлено цілком надійно. Цього не скажеш про економічну науку – тут експерименти ставить сама історія, вони вимагають багатьох десятиліть або навіть століть. А часом і століть замало: аби зрозуміти економічні процеси, що відбуваються сьогодні, доведеться вдивлятися в глибини тисячоліть.

Почнемо розмову з Адама Сміта – з його, здавалось би, несхибної економічної теорії, котра дістала назву *трудової*. Вона вельми проста й самоочевидна: вартість будь-якого виробу вимірюється кількістю вкладеної в нього праці. Та й сама праця є товаром – і тоді, коли вона уречевлена в якихось завершених výroбах, і тоді, коли виступає потенційно – тобто винесена на ринок у вигляді робочої сили.

Правду кажучи, цю теорію взагалі спростувати неможливо. Давно визнано геній Сміта, нам до цього визнання додати нічого. Проте читач не міг не завважити, що я майже у всіх своїх економічних творах доволі гостро сперечався з трудовою теорією, схилившись на бік фізіократів, яких буцімто остаточно й безповоротно спростував А. Сміт. Така думка запанувала давно – майже відразу після оприлюднення книги А. Сміта, що мала назву «Дослідження про природу й причини багатства народів». (Оскільки надалі я цитуватиму лише цю книгу, то, гадаю, досить буде в дужках після кожної *цитати* позначити відповідну сторінку).

Перед нами московське видання цього твору, позначене 1895 роком, – тобто воно вже вступило в друге століття. Пізнішого видання славетного твору англійського економіста в Парламентській бібліотеці України, котра нещодавно була бібліотекою КПРС, нам віднайти не вдалося – його там просто немає. Та й московський раритет в цій одній з найбагатших київських бібліотек існує лише в одному примірнику. Він виглядає напрочуд охайно – як видно, небагато рук його торкалося. Мабуть, я не помилюся, коли скажу: і колишні цекісти, й депутати нашого парламенту навряд чи здатні позмагатися в допитливості з пушкінським Євгенієм Онегіним.

Та все ж будемо сподіватися, що хтось таки прочитає оці мої невеликі рядки й переконається, що в економічній науці не менше пригод, ніж у романах відповідного жанру. Різниця лише в тім, що тут кожна пригода у своєму розвитку затягується на кілька століть.

Вимушений зауважити: полемізуючи з трудовою теорією, я всюди намагався підкреслити лише її *недостатність* – і в самого Сміта, і

особливо в Карла Маркса, де вона вилучена з капіталу, бо людська праця, за Марксом, становить самодостатню «суспільну субстанцію», що будімо абсолютно ворожа капіталові. Саме на цій «ворожості» й засновані всі найголовніші догми марксизму.

Та коли ми вказуємо на недостатність якоїсь теорії, то цим не вчиняємо замаху на її життя, а лише з'ясовуємо ту межу, до якої цю теорію можна вважати справедливою. Так, скажімо, теорія Ньютона в сучасній фізиці вважається справедливою лише тоді, коли ми хочемо описати рух речовинних об'єктів – планет, їхніх супутників тощо. Коли ж ми переходимо до світлових швидкостей – в дію вступають інші закони, де теорія Ньютона вважається недостатньою.

Далі ми спинимося на цьому прикладі детальніше, аби показати, що це не лише приклад, а й головна причина, чому теорія А. Сміта була на довгий час абсолютизована, а теорія Ф. Кене, котрий є справжнім батьком економічної науки, майже забута чи згадувалась негативно. Коротко скажу: причиною тут є обмеженість ньютонівської моделі світу, в чому винні обивателі в академічних мантиях, а не сам Ньютон. Так само можна сказати й про А. Сміта. Сам Сміт глибоко шанував Ф. Кене і навіть вважав його своїм учителем. Ось що каже про А. Сміта його біограф і популяризатор Курсель Сеньоль:

«Він сам говорив потім, що присвятив би Кене свій великий твір про багатство народів, якби цей знаменитий доктор не помер раніше, ніж з'явилася ця книга. І справді, легко помітити на творах Сміта печать економічної школи (тобто школи фізіократів. – М. Р.), хоча його вчення багато в чому розходиться з поглядами Кене» (Передмова, VIII).

А ось іще свідчення Курселя Сеньоля:

«Сміт не раз заявляв, що система політичної економії Кене, незважаючи на всі її недоліки, була з усіх теорій цієї важливої науки найближчою до істини» (там же).

Але в тлумаченні цієї проблеми (Кене – Сміт) перемогли не такі щирі й порядні коментатори, як щойно процитований, а такі, як А. Бланкі, що жив і працював у першій половині XIX століття. Ось як він висвітлював цю тему:

«Адам Сміт різко відрізняє своє вчення від вчення... фізіократів, які не бажали визнати іншого джерела багатства, окрім землеробства... Таку ж помилку зробили й послідовники меркантильної школи, визнавши саму лише торгівлю... Адам Сміт відкрив нову еру політичної економії й показав істинне джерело всіх наших доходів» (6).

З перших сторінок я звалив на голови читачів цілу купу цитат, але ж так, мабуть, легше зрозуміти, що теорії Кене й Сміта вступають у протиріччя лише тоді, коли цього вперто домагаються вчені мужі типу А. Бланкі. Я й сам упродовж кількох десятиліть переписав чимало па-

перу, аби побачити з повною ясністю природні можливості їхнього синтезу. Гадаю, це неминуче: рано чи пізно із двох буцімто несумісних теорій повинна народитися єдина економічна теорія, де спершу мають розглядатися витoki *абсолютної* додаткової вартості, а відтак здобуває свої права *відносна* (трудова) вартість, бо остання народжується з надр абсолютної. Так це виглядає в самій природі, і саме це я й спробую довести даною працею.

Коли з'явилися щойно написані рядки, у мене перехопило подих від зухвалої парадоксальності їхнього змісту. Ні сам я, ні хтось інший на земній кулі не припускали раніше, що така комбінація в принципі можлива. Та й взагалі уже понад двісті років економічна наука не висувала якихось фундаментальних ідей, котрі б допомагали вивчити справжні витoki й субстанційну природу додаткової вартості. В підвалинах економічної науки назавжди залишаться Ф. Кене й А. Сміт, хоч вони й видаються нам вельми різними – різними майже до протилежності. І так само, на перший погляд, протилежно витлумачується в них природа додаткової вартості. Гадаю, це належить до хитрих жартів діалектики, котра майже завжди спершу приводить до *роздвоєння єдиного*, а в синтезі неминуче з'єднує їх на вищому рівні. Замість прийняття цієї доволі відомої догми чекаю звинувачень в еклектизмі – чекаю чого завгодно, але до всього готовий, бо переконаний у своїй правоті.

Заради заглиблення в тему уважніше вивчимо захоплення книгою А. Сміта – ті вкрай безграмотні захоплення, якими заповнив книгу Сміта уже згаданий нами коментатор А. Бланкі. Можна б цього й не робити, якби вони, оті захоплення, не були типовими. І це, даруйте, почалося від появи книги Сміта й, на жаль, триває аж донині! Підтримують традицію вічні, незнищенні обивателі з дипломами, котрі з двох теорій завжди обирають саме ту, яка зручно й комфортно, без жодних зусиль лягає на їхні ледачі мізки. Мовляв, що ж тут такого складного? Людина попрацювала – їй треба заплатити. Оце й уся премудрість. Потім з'являться паперові цеглини, з яких можна спорудити новітні хмарочоси – багатомільйонні видання класиків марксизму. Забудуть лише перевидати невелику книжечку, котра підводить наукову базу під марксизм. Ринкові проповіді Адама Сміта, на думку марксистів, можна відкинути геть – важливо те, що мірилом вартості він зробив кількість витраченої праці. Це авторові «Капіталу» підійшло якнайліпше. А що з того вийшло потім – пояснювати неварто: добре відомо, як було ХХ століття засноване колючими дротами, поза якими конали жертви трудової теорії.

Уже тільки цей приклад – приклад титанічно-страхітливий! – мусить нам підказати, що у вченні А. Сміта бракує чогось істотного, якщо його можна було так апокаліптично використати. Вчення Кене в жодному разі не надається до таких нищівних експериментів.

А проте я тут маю на увазі не буквально те, що зроблено Ф. Кене в далекі часи феодалізму, а ті підвалини й навіть конкретні елементи його дивовижного відкриття, що скромно називається «Економічна таблиця». Екстраполюючи ці здобутки Великого Доктора на сучасне природознавство, можна підняти його ідеї до рівня Космічної ери. Що ж до вчення А. Сміта, то воно може знайти місце в цій синтетичній теорії як важлива частина загального. І це тому, що Кене створив фундамент теорії *абсолютної* додаткової вартості (енергії прогресу), а Сміт, можна сказати, створив доволі викінчену теорію *відносної* додаткової вартості. Проте друга без першої неспроможна не лише функціонувати, але й народитися.

Та повернімося до розгляду коментарів А. Бланкі. Автор книги «Про багатство народів» (дозволимо собі скоротити назву) був добре знайомий з Франсуа Кене. Сміт майже на тридцять років молодший від королівського лікаря, що жив у Версалі, під одним дахом з французьким монархом. Кене й Сміт багато годин провели у вчених бесідах, котрі, власне, й сформували А. Сміта як економіста сусідньої держави. Можна з певністю сказати: Англія без француза Кене не мала б свого класика економічної науки, яким ось уже два століття вона пишається.

Сміт з багатьох причин не прийняв головної ідеї Ф. Кене, що полягала ось у чому: лише землеробство продукує *абсолютну* додаткову вартість; промисловість за самою своєю природою здатна виробляти хіба що *відносну* вартість, поглинаючи при цьому енергію прогресу – тобто енергію, котра у вигляді харчів прибуває від землеробства. Для прозорості ідеї фізіократів я тут осучаснив термінологію, але це не порушує суті. Назва «енергія прогресу» (у фізіократів *чистий продукт*) стосується тієї частини сільськогосподарських продуктів, які село не споживає, а вивозить на міський ринок. Повторюю: енергію прогресу можна також називати абсолютною додатковою вартістю – це та ж сама економічна категорія. За рахунок цієї енергії (а вона є не що інше, як енергія Сонця!) розростаються міста, розбудовується промисловість, забезпечується держава, розвиваються наука й мистецтво.

Кене був громадянином аграрної країни, до того ж за фахом лікар. Це дозволило йому цілком точно побачити, де міститься орган, який забезпечує людський організм енергією – самозрозуміло, що то є шлунок. Якщо шлунок порожній, будь-яка праця стає неможливою. Отож Великий Доктор починає не з праці, а з енергії, котру людина отримує з їжі. Фактично він відкрив те саме, що потім, через сто років після нього, відкриве Юліус-Роберт Майер, досліджуючи кругообіг сонячної енергії в організмі окремої людини. Йдеться, звичайно, про всеосяжний закон збереження й перетворення енергії. До речі, Майер також був лікарем. Його не зрозуміли – кинули до психіатричної лікарні, де

він і помер. Відкриття збагнули й належно поцінували лише після його смерті.

Ф. Кене на ціле століття раніше відкрив той самий закон на сонячній енергетиці нації, навіть цілого людства. І тут його зрозуміти було набагато важче, ніж у випадку з Майєром. Смію запевнити, що Ф. Кене ще й досі не зрозуміли – переважна більшість західних економістів і сьогодні ставить його нижче Сміта. Про наших економістів помовчу. То скажіть, панове, чи доречно дорікати викладачеві літератури А. Смітові за те, що він далеко не все второпав із надміру складних пояснень природознавця-вчителя? Але Сміт інтуїтивно відчував: істина дружить з доктором Кене значно ближче й повніше, ніж з іншими економістами. Отож неправда, що Сміт різко протиставляв себе фізіократам – він до кінця життя схилявся перед Великим Доктором.

І вже по-справжньому мене обурило, що А. Бланкі віднайшов місце для фізіократів в одній компанії з меркантилістами. Яка ж низька економічна освіта у людей, котрі наважуються поціновувати безсмертну діяльність геніїв! І це чомусь стало традицією, котра передається через століття. Окремо доведеться зосередити увагу на твердженні А. Бланкі, що А. Сміт буцімто *«показав істинне джерело всіх (!) наших доходів»*. Це вкрай хибне твердження належить розглянути ширше й повніше, бо воно, на жаль, вельми поширене й досі.

2

Саме тут ми й повинні поговорити про так звану ньютонівську модель світу – поняття, котре до Ньютона не має жодного стосунку. Сам Ньютон був справжнім філософом, він добре розумів, що небесні тіла, рух яких визначали відкриті ним закони, – це ще не Всесвіт у його повноті, з його просторовою тканиною, котра не є й не може бути мертвою порожнечою. Ньютон відкрив і пояснив те, що спромігся відкрити й пояснити, – те, що відкрила космічна пелена самої епохи. Він виявився на вершині наукових знань, але то були знання про відносне. В галузі економічних наук те ж саме можна сказати про А. Сміта. Обидва вони є діти того ж самого століття – через те не спромоглися зробити й сказати більше, ніж дозволило їхнє століття.

Отож коли впродовж двох століть Всесвіт був схожий на механізм годинника – в цьому винен не Ньютон, а його коментатори. І так само винен не А. Сміт, що йому приписали відкриття «істинного джерела всіх наших доходів» у вигляді праці як мірила вартості.

Аби побачити хибність такого судження, нам доведеться вжитися думкою в категорію *субстанції*. Це поняття вводять тоді, коли ми доходимо самої суті якогось природного явища – сягаємо таких глибин,

що далі заглиблюватись нікуди. Так, скажімо, субстанцією вартості К. Маркс називає працю. Хай навіть суспільну працю – це не дуже міняє справу. Зрозуміла річ, тут ми не бачимо розходжень з економічною системою А. Сміта. І ось ми питаємо себе: а чи дійшли ми в цьому визначенні єдино можливої суті? Де там! Справжньої суті ми не досягнемо навіть тоді, коли запитаємо: «А що є субстанцією праці?» Таке запитання цілком законне, бо ми добре знаємо: людські м'язи наповнюються необхідною для праці енергією лише тоді, коли людина добре харчується. Отже, субстанцією людської праці доведеться визнати харчові продукти, котрі ніде більше не продукуються, окрім сільського господарства й рибальства.

Та насправді й це ще не субстанція, бо можна поставити чергове запитання: «А що є субстанцією людської їжі?» Грамотна відповідь буде така: сонячне проміння, що вловлюється злаками та іншими рослинами в процесі фотосинтезу. Отже, наша їжа є не що інше, як законсервоване проміння Сонця.

Лише тепер ми знаємо, хто наш хлібодавець, – і через те лише в цьому разі ми відкриваємо для себе «істинне джерело всіх наших доходів». Щоправда, Сонце також є дитиною Всесвіту, а Всесвіт як Ціле належить бачити єдиним живим організмом, що віддзеркалює себе в Людині. Людина відтворює Всесвіт у мікросвіті. Хіба ж це не почесна місія? І що може бути почеснішим? Існує прямий зв'язок між Всесвітом як Цілим і земною Людиною, а хто цього не відчуває – той іще не став Людиною в повному розумінні цього слова.

В одній із своїх економічних праць я написав таке: «Лише тоді, коли ми працюємо на Всесвіт, ми працюємо на самих себе». Як це зрозуміти? Всесвіт як кінцевий організм (грандіозний, та все ж кінцевий) мусить дбати і дбає про власну захищеність від ентропії. Це, безумовно, стосується кожної планети й кожної живої істоти зокрема. Роль ентропії в старінні й загибелі цивілізацій найглибше із усіх земних людей розумів Сергій Подолинський, що започаткував цю тему в геніальному творі, котрий має назву «Людська праця і єдність сили». Тут уперше в історії людства висловлено думку, що на ремісницькі й промислові виробы витрачається сонячна енергія, котра вливається в економіку лише через землеробство – і ніяк інакше. Отже, із усіх видів людської діяльності тільки землеробство компенсує ентропійні втрати земної цивілізації, а решта суспільних сфер повністю працюють на ентропію.

Доведеться дещо пояснити. Ентропія – то є розсіювання енергії у світовому просторі. Закони природи складаються так, що всі види енергії, зрештою, перетворюються на теплову, а остання безслідно й безвідплатно поглинається світовим простором. Отож не тільки домовласник мусить дбати, щоб вікна взимку були заклеєні, – про збере-

ження отриманої від Сонця енергії повинні дбати всі земні держави. Найбільш ентропійною є промисловість – вона випалює поклади вугілля, нафти й газу, котрі є сонячною енергією, законсервованою в попередні геологічні епохи. Та й сама робоча сила не продукує нічого, що б збагачувало земну кулю сонячною енергією, – навпаки: десятки, сотні мільйонів промисловців поглинають сонячну енергію в їжі, котру продукує землеробство. Те ж саме належить сказати про військовиків та державних чиновників.

Ласкаво прошу зрозуміти мене правильно: я пишу ці рядки не для того, аби звеличити сільську працю й затаврувати працю в промисловості або на державній службі. Я займаюся фізіологією суспільного організму, як це робив Франсуа Кене, котрому багато хто й досі не може пробачити, що він промисловий клас оголосив *безплідним*. Йдеться про безплідність космічно-енергетичну, а не якусь іншу. Ні машини, ні люди не володіють здатністю до фотосинтезу – цю функцію виконують лише рослини. Саме вони й збагачують землю енергією Сонця. То чим же винні робітники або державні службовці, що природа не увінчала їх замість волосся зеленим листям?

Проте нам конче треба знати, де саме панує ентропія, бо в ній ховається виснаження й смерть земної цивілізації. Як можна їх уникнути, я досліджую в двох попередніх працях: перша називається «Формула енергії прогресу як світова константа», друга – «Рівновага багатства абсолютного й багатства відносного». А в творі, над яким я сьогодні працюю, в нас дещо інша тема.

Хочу звернути увагу ось на що: в часи Франсуа Кене земна наука нічого не знала ні про фотосинтез, ні про ентропію та всеосяжність закону збереження й перетворення енергії – всі ці знання прийшли набагато пізніше. Кене і його друзі фізіократи поставили в підвалини своєї теорії дуже прості знання:

ЗЕМЛЯ ЗДАТНА РОДИТИ, ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ ЛЮДСТВО ЇЖЕЮ, А ЇЖА ВІДРОДЖУЄ СИЛИ, ПОТРІБНІ ДЛЯ ПРАЦІ.

В центрі нашої уваги належить бачити сільську продукцію, що потрапляє на міський ринок, – це саме вона є рушійною силою прогресу. А. Сміт у своїй книзі згадує про неї, але вона, на його думку, так само виникає із людської праці, як і будь-які інші товари – скажімо, цвяхи, сокири тощо. Ф. Кене називав її *чистим продуктом* або навіть *даром природи*. І справді ж бо: ця частина врожаю є *надлишком продукції*: потреби селянської родини в їжі повністю задоволені, всі ситі, а на ринок потрапляє тільки те, без чого селянський двір не відчує нужди. Йдеться, звичайно, про типове, бо випадки, коли селянин-бідняк відриває від власного рота, аби прогодувати й узуті дітей, існували завжди. Економіст у своїх дослідженнях мусить виходити лише з типового – інакше не можна вибудувати наукову систему.

Слід зауважити, що економічна система Ф. Кене сьогодні справедлива лише в загальних принципах. Його геніальна «Економічна таблиця» – перестала бути живим дзеркалом економічних взаємодій суспільства відтоді, як із надр почали підіймати законсервовану енергію попередніх епох – спершу вугілля, а відтак нафту й газ. Вся динаміка «Таблиці» заснована на енергії *сучасного* фотосинтезу – тобто на енергії землеробства. Велетенські вливання в економіку сонячної енергії з підземних покладів зруйнували закономірності «Таблиці», бо тонна пшениці й тонна нафти коштують майже однаково. Але чорні нафтові потоки перевершують енергетику *сучасного фотосинтезу* – і це розламує «Економічну таблицю» Ф. Кене. Та слід пам'ятати головне: з підземних джерел ми не отримуємо абсолютної додаткової вартості – земна куля в цьому разі не збагачується сонячною енергією, а прогресивно збіднюється. Отже, ми тут маємо не енергію прогресу, а прогресивне нарощування ентропії.

Що ж до «Економічної таблиці» Ф. Кене, то її базові закономірності, як виявилось, ті ж самі, що у моїй формулі енергії прогресу. А проте ці закономірності були відомі всім попереднім цивілізаціям – від стародавнього Китаю до давньоалександрійських гностиків. Про все це я детально розповідаю в праці, до якої вже адресував читача, – вона має назву «Формула енергії прогресу як світова константа».

І ось ми, зрештою, підходимо туди, де має бути цілком ясно й недвозначно сказано, – в якій взаємозалежності мусять перебувати теорія фізіократів і трудова теорія англійських класиків. Повторимо: одна з них започаткована Ф. Кене, друга – А. Смітом. Понад двісті років вони сприймалися як несумісні. Перша виводила додаткову вартість із природи, друга – з людської праці.

Розглянемо аргументи, що діють на користь фізіократів. Ось ми кинули в землю зернятко кукурудзи. Восени отримали добірний качан, у якому нарахували близько сотні зерен. Звичайно, нам довелося добряче попрацювати. Та хіба менше працює коваль? Але ж від його праці не прибуває матерії – скільки б він не кував залізо, його вага не збільшується. А вага зернятка кукурудзи після нового врожаю збільшилася в десятки разів. Ці самоочевидні закономірності можна легко поширити на все землеробство й усю промисловість.

Кукурудза, пшениця, овес тощо – то є жива енергія Сонця. Залізо – земний мінерал. Скільки б ми його не обробляли, воно залишиться все тим же земним мінералом, форма його зміниться, а суть залишиться та ж сама. То що ж ми виробляємо в промисловості – невже тільки саму форму? Так, тільки форму. Матерію можна виробляти лише в землеробстві – й ніде більше.

Згадаймо суперечку Платона й Арістотеля: один утверджував ідею, другий – форму. А по суті йшлося про те ж саме – тут різниця лише в

назвах: адже слово «ідея» можна перекласти як образ. Тобто відображення чогось, його форма. Лише форма – не матерія.

І саме тому фізіократи тільки землеробство називали *виробництвом*, бо лише тут виробляється нова, *додаткова матерія*. Частину продуктів споживають сам виробник і його родина, але ж земля й сонце так потужно винагороджують працю землероба, що залишається вельми значний *додаток*. Саме він і перетворюється на абсолютну додаткову вартість або енергію прогресу. Вона абсолютна тому, що абсолютно *нова* для планети – щойно прибула із Сонця. А чи є абсолютно новим залізо, з якого виготовлено плуг? В жодному разі не є й ніколи не може бути. Тоді чому ж ми за нього так дорого платимо?..

І тут нам доведеться від філософії повернутися до земної очевидності, на якій, власне, й виросла трудова теорія Адама Сміта. Я вже казав: спростувати її неможливо, бо навіть дитині ясно, звідки батьки приносять гроші – безумовно, з роботи. І, ясна річ, їх заплатили за виконану роботу. Отож цілком справедлива також головна формула А. Сміта: вартість товару вимірюється кількістю праці, вкладеної в його виготовлення. Або не виготовлення, а добування, як, скажімо, при добуванні золота, алмазів тощо. Так само формується ціноутворення у мисливстві. А. Сміт пише: *«Наприклад, якщо в народі-звіролова зазвичай вважалося, що забити бобра вдвоє трудніше, аніж дику козу, то, зрозуміла річ, один бобер міг обмінюватися на дві кози або міг коштувати стільки, скільки коштують дві кози. Вельми зрозуміло, що будь-який витвір, що вартий дводенної або двогодинної праці, поціновувався вдвоє дорожче від того, котрий вимагав одnodенної праці»* (59).

Мабуть, не варто збільшувати кількість цитат, аби зрозуміти гранично просту економічну систему Сміта. Саме через оту свою зрозумілість вона й витіснила на 200 років нелегку для розуміння теорію Ф. Кене. Хай мені пробачить уважний читач, але через оте спрощення проблеми вартості мені інколи соромно за нашу сучасну цивілізацію. Особливо гірко від того, як вона повелася з Ю. Р. Майером і С. А. Подолинським, котрі за свої геніальні відкриття поплатилися життям, що увірвалося в психушках. Майер таки здобув світове визнання бодай по смерті, а Подолинського поки що знають здебільшого за те, що він листувався з Марксом. Тут Україна все ще нагадує шевченківську сирітку: «А я в попа обідала...»

Що ж великого зробив С. Подолинський – такого великого, що його місце належить бачити серед економічних геніїв світу? У праці, яку я називав, він *ускладнив* предмет, котрий досліджував А. Сміт, – ускладнив такою мірою, що цього ось уже понад сто років не бажають зрозуміти не лише чужоземці, але й співвітчизники С. Подолинського.

Про що ж тут ідеться? А йдеться про те, що Сміт досліджував не лише вторинне й відносне, а й сам метод його досліджень сьогодні виглядає доволі поверхово. Для С. Подолинського метод Сміта виглядав поверхово понад сто років тому – й він писав про це, спираючись на Ф. Кене. Праця С. Подолинського, про яку я згадував, дуже коротка, але вона варта сотень томів, якими й досі рясніють полиці наших бібліотек.

Ось С. Подолинський розглядає деякі судження Ф. Кене. Мабуть, Кене мав на увазі саме молодого Сміта, чий погляд йому були добре відомі, коли писав з приводу праці ремісників – мовляв, самозрозуміло, що в цьому разі до вартості сирого матеріалу справді долучається вартість праці. Можна погодитися, що остання є додатковою вартістю. Але ж тут Ф. Кене не бачить для себе нічого цікавого: в згаданому процесі лише один товар додається до другого. Адже праця ремісника є товаром так само, як і необхідний для виробників сирий матеріал. Суспільство в цьому разі не збагачується, бо цілком відсутній приріст матерії, як це має місце в землеробстві.

Далі С. Подолинський роздумує: а що, власне, додається до сирого матеріалу, коли ремісник завершує працю? І понад сто років тому цілком сучасною мовою відповідає: те «щось» є **енергія**! З контексту добре видно, що йдеться про сонячну енергію.

Ні, не жандарми кинули С. Подолинського в київську психушку, звідки його на сорок першому році життя винесли в труні. Його туди кинули нерозуміння й цілковита байдужість людей, котрих прийнято називати вченими. То невже й сьогодні так важко зрозуміти, що в цій короткій фразі С. Подолинського маємо наукову теорію, котру український геній не встиг розвинути?...

Спробую стисло пояснити, чого саме бракувало А. Смітові і що так ясно побачив С. Подолинський. Я вже писав, що вбачати в праці субстанцію вартості – це однаково, що в трансформаторній будці шукати джерело електроенергії.

Люди й справді є біологічні трансформатори сонячної енергії. Закон збереження й перетворення енергії однозначно диктує: скільки прийнято енергії на вході, стільки ж її отримано на виході. Людина як біотрансформатор віддає одержану від Сонця енергію в праці чи навіть у розвагах – але віддає.

Можуть з'явитися закиди, що я буцімто занадто «механізую» людину. Але ж людина за своїм природним призначенням дуже багато виконує суто механічної роботи. Виконує навіть тоді, коли не рубає вугілля в забої, а просто ходить, грає в теніс чи гольф, займається спортом тощо. Отже, людина справді трансформує енергію Сонця в інші види енергії. Це неминуче, й для нас у цьому процесі нічого принизливого немає.

Саме тут і з'являється можливість побудувати енергетичну модель нашої цивілізації в тому вигляді, в якому вона існує в живій реальності. Земні споруди (будинки, залізниці, шосейні дороги тощо) так дорого коштують тому, що на них витрачено дуже багато сонячної енергії в праці. Це так звана уречевлева праця, котра вже не володіє сонячною енергією (вона цілком віддана ентропії), від неї лишився тільки спогад у вигляді нової форми, якої під її орудою набули земні матеріали. Отож коли ми купуємо будинок, ми фактично платимо за енергію-спогад. Це стосується енергії як сучасного, так і давноминулого фотосинтезу – тобто хліба й нафти майже рівною мірою.

Сказане вище можна поширити буквально на всю земну цивілізацію – на столиці з їхніми хмарочосами, на банки й музеї, на метрополітени й театри. На все, що прийнято вважати багатством нації. Усе воно, оте багатство, засноване на тій енергії, котру вже пожерла ентропія, – колишня сонячна енергія й справді перетворилася тільки в спогад. А банки тим часом продовжують обраховувати вартість усіх названих багатств у сотнях мільярдів доларів. З таким же успіхом можна обраховувати вартість повітряних замків у якій завгодно кількості.

Під уречевленою працею (або відносною вартістю, відносним капіталом) непорушним фундаментом *обов'язково* має стояти вартість щорічного врожаю та елеваторних запасів з попередніх років. Саме тут у цих запасах ми й бачимо абсолютний капітал. Або просто капітал, бо з'їдений хліб не є жодним капіталом так само, як і спалений бензин. Якщо раптом вчинилося стихійне лихо (скажімо, багатолітня посуха або великі повені) і в нас нічим нагодувати народ, всі дорогоцінності втрачають вартість і обмінюються на шматок хліба.

На наше щастя, таке лихо поки що не буває планетарним – воно, як правило, падає на окремі регіони, усі континенти поспішають на допомогу.

Але заради теорії ми маємо право уявити, що раптом глобально увірвався фотосинтез, – що станеться з золотом, діамантами, розкішними віллами й мільярдами доларів, котрими сьогодні пишаються окремі особи? Відповідь дуже проста: все перетвориться на сміття, окрім хліба. Звідси висновок: абсолютним капіталом належить вважати запаси продовольства, котрих не встигла поглинути ентропія. Що ж до тієї сонячної енергії, котру було витрачено на розбудову міст і цивілізації взагалі, то вся вона володіє лише відносною вартістю. Та це, звичайно, не повинно нас ображати: неминуче мусимо визнати, що найвищі здобутки рук людських поступаються перед колоском пшениці, бо то ж таки Боже – основа життя нашого.

Які ж висновки випливають із виміру людської праці кількістю сонячної енергії, спожитої в їжі? Це передовсім підносить із забуття теорію фізіократів, хоч вони й не виводили свою теорію в Космос –

обмежувалися землею. Але те, як вони розуміли землеробство, зобов'язує нас не комуś іншому, а саме їм віддати пальму першості в реальному зв'язку земної економіки з космічними силами. Так звана «суспільна субстанція», на якій заснована філософія марксизму-ленізму, в цьому разі перетворюється на кабінетні марення кривавих утопістів, що мріяли про світове панування. Ідеологія атеїзму втрачає свої головні козири, бо суспільна «незалежність» від Всесвіту виявляється обманом – ми свій хліб отримуємо із Космосу. Та й сама земля (як гумусний шар планети) народжена Космосом. Те, що ми прив'язані до Сонця, – тільки наша адреса у Всесвіті. Навіть Марк Аврелій умів бачити Всесвіт як Єдине Ціле – тобто живий, одухотворений організм, часткою якого є наша маленька планета. А хіба Сковорода інакше пояснював Бога?..

Практичні висновки також зовсім інші, ніж це впливає із трудової теорії. Так, скажімо, є величезною помилкою те, що в країнах СНД економічні реформи розпочалися не з сільського господарства, а з промисловості. Саме це й стало причиною багатолітніх злиднів. На жаль, ще й досі, через шість років після розпаду СРСР, реформи в сільському господарстві не привели до ринкових відносин у землеволодінні – отже, російські й українські злидні пануватимуть доти, доки не вимруть ідеологи й захисники колгоспної системи.

Ще в 1975 році я закликав радянських урядовців до економічних реформ, котрі належить розпочинати з розпуску колгоспів та передачі продуктивних земель у власність виробників. В «Економічних монологах» це виписано доволі детально. Але ж рукопис цієї книги був конфіскований КДБ й став основним доказом моєї антирадянської діяльності: я був засуджений на 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. І все ж мене втішало бодай те, що мене почули. Почули також в Америці – «Економічні монолози» були там видані в 1978 році, коли я перебував у концтаборі. А через десять років у Детройті оприлюднено мою працю, в якій я критикував реформи М. Горбачова за те, що вони починаються не з сільського господарства, а з промисловості. Я назвав цю книгу «Шлях до хаосу». В ній я передбачив провал горбачовських реформ і неминуче падіння радянської економічної системи.

А проте останнє передбачення, по суті, було першим: про неминучий крах радянської економіки я почав писати в ЦК з 1963 року. Спершу мене оголосили психічно хворим. Київські психіатри цього не підтвердили, що робить їм честь. Відтак мене виключили з партії, а також із Спілки письменників. Та це мене не зупинило. Що сталося далі, я вже казав: концтабори, заслання, еміграція.

А власне, за що? За те, що я був цілком певен у своїх пророцтвах. А вони, в свою чергу, базувалися на знаннях, котрі я прагну викласти читачеві, якщо такого пошле мені доля. Все ж бо, що я тут розповідаю,

і належить вважати моїм *економічним експериментом*, котрий триває ось уже 34 роки. Що він ставиться не вельми академічно, не повинно нас розчаровувати: на жаль, так було завжди. Така доля обминула хіба що Адама Сміта, який здобув світову славу майже одразу по оприлюдненні своєї знаменитої книги – вона виявилася напрочуд зрозумілою й через те надзвичайно популярною.

3

Мушу визнати, що я й сам перебуваю під її чарами, хоч мені добре відома недовершеність трудової теорії – належало б її розпочинати не з праці, а з їжі, як того вимагає закон збереження й перетворення енергії. Щоправда, тоді ми неминуче прийшли б до Ф. Кене. Ну то й що? Ні Ф. Кене, ні С. Подолинський ніколи не применшували значення суспільно корисної праці. Просто їх більше цікавило нагромадження на планеті живої матерії – або, простіше кажучи, органічної речовини, народженої Сонцем. Це, власне, і є людська або тваринна їжа – передумова будь-якої праці. І то є найбільше земне багатство – абсолютний капітал.

Якщо про це пам'ятати, то А. Сміта читати корисно й приємно, бо він не лише великий економіст, а й талановитий письменник. Тут є лише одна прикрість: це саме з нього народилася кривава утопія К. Маркса. Але для того, щоб відбулась така страхітлива метаморфоза, потрібно було неабияк препарувати вчення А. Сміта. Маркс із теорії Сміта взяв лише два елементи: смітівську класовість капіталістичного суспільства й абсолютизовану працю, що, по суті, була поставлена ним над природою («суспільна субстанція»). Тобто Маркс взяв у А. Сміта лише те, що не володіло поважною науковою аргументованістю, а базувалося лише на так званому здоровому глузді.

Я вже казав: з науково обґрунтованої теорії Ф. Кене марксизм жодним чином вирости не міг. Більше того: як тільки К. Маркс повернувся до теорії фізіократів, він одразу ж перетворився на антимарксиста. Таким він виглядає на останніх сторінках «Капіталу» – йдеться буквально про останні фрази IV тому, де розглядаються джерела додаткової вартості. Хоч це й вельми дивно, але тут Маркс доходить висновку: *абсолютна додаткова вартість виникає із природної родючості землі, тоді як відносна додаткова вартість породжується розвитком суспільних продуктивних сил*.

Як бачимо, наприкінці життя К. Маркс зрікається самого себе (себе попереднього) і водночас покидає трудову теорію, запозичену в А. Сміта. В розмовах із старшими чинами КДБ (а їх у мене було доволі) мені доводилося чути: мовляв, у партійних колах визнають, що мені вдалося

встановити протиріччя в працях К. Маркса. Я й справді про це багато писав до ЦК. Приємно було чути, що мене таки справді зрозуміли. Але ж який блискучий «гонорар» я отримав – 12 років неволі! Навіть дружину засудили на 5 років таборів суворого режиму й 5 років заслання за те, що вона передруковувала мої твори й поширювала їх у «самвидаві».

Та чи слід звинувачувати А. Сміта в тім, що на його світлому й духовно чистому творі вирости отруйні мухомори марксизму? Принаймні сьогодні мені цього робити не хочеться, хоч раніше подекуди я кидав таке звинувачення. Та нині я вжився в духовну й інтелектуальну атмосферу Смітової книги – ото ж добре бачу: якщо поводитися з нею чесно, беручи її повністю, а не вибірково (тобто за принципом: беру тільки те, що мені підходить), то вона й сьогодні здатна бути добрим порадиником. Для прикладу дозволю собі зачитувати того Сміта, якого у всі часи не полюбляли державні чиновники:

«Великі народи ніколи не бідніють від марнотратства й нерозумної поведінки приватних осіб, але вони бідніють часом від марнотратства своїх урядів. У більшій частині держав увесь суспільний дохід іде на утримання непродуктивних людей. Такими є: всі особи, що складають багаточисельний і блискучий двір, духовенство, масивний флот і великі армії в мирний час... Всі ці люди нічого не виробляють і утримуються повністю за рахунок праці інших. Тому якщо вони розмножуються більше, ніж скільки їх треба, то можуть впродовж одного року спожити таку велику частину продукту країни, що його не вистачить на утримання робітників, котрі могли б відтворити його для наступного року» (203).

Так мужньо й безсторонньо міг писати лише великий громадянин планети, котрий щиро переймався долею людства. Гадаю, українському урядові також належало б зробити практичні висновки з цих зауважень Сміта. І не тільки урядові, а й Верховній Раді. Тут справді А. Сміт сприймається, ніби наш сучасник. Та й не тільки тут – можна наводити немало рядків, у яких Сміт постає перед нами безсмертним другом і порадиником.

Цікаво, що наведені тут думки були невдовзі прокоментовані вже знайомим нам А. Бланкі: *«Ця надто різка відмінність між продуктивною й непродуктивною працею визнається тепер поважною помилкою»*. Написано це в сороковому році XIX століття. А. Бланкі, вдаючись до софістики, намагається довести, що всяку корисну працю слід вважати *продуктивною*. Чи варто сперечатися, що корисність і продуктивність – поняття не тотожні? Коли ми говоримо про продуктивні сили суспільства, то завжди йдеться про матеріальне виробництво. До того ж Сміт не заперечує корисність державної служби взагалі, а лише застерігає від надмірного розростання апарату управління (*якщо вони розмножуються більше, ніж скільки їх треба*).

Московський видавець А. Сміта, підтримуючи його погляди, запитує: *«Чи не варто визнати, згідно з твердженням Сміта, що політична економія має справу лише з матеріальними цінностями?»* (198). Як бачимо, намагання якось обійти закони природи, усунути з дороги вчених, котрі нагадують про їхню невідворотну дію, існувало стільки, скільки існує економічна наука.

Слід зауважити, що в цій своїй боротьбі Адам Сміт є послідовником фізіократів. Тут не можна не погодитися з тим, що писав про А. Сміта автор передмови Курсель Сеньоль: *«Цей безсумнівний вплив енциклопедистів й французьких економістів не зрозуміли сучасники Адама Сміта при появі його «Дослідження про багатство народів»»* (IX). Не буде зайвим додати: цього не зрозуміли й досі – ні в нас, ні на Заході.

А ось уже важко навіть розрізнити, ким це написано – Смітом чи фізіократами: *«Кількість добутих продуктів зростає разом з тим, як збільшується використання на культуру землі капіталу... Протилежні обставини, тобто зменшення покращень землі, погана культура... діють на зменшення ренти з землі, на скорочення дійсного добробуту землероба»* (131). Можна сказати, це є головна тема моїх економічних досліджень – ото ж приємно, що я в цьому разі маю підтримку не лише від Кене, але й від Сміта, якого прийнято йому протиставляти.

І все ж нерідко доводиться казати про непослідовність А. Сміта, його просування серед фраз і абзаців буцімто наосліп. Тут чи там на сторінках славетної книги наштовхуєшся на незрілість думки й доволі спрощені судження, науковість яких виглядає сумнівно. Здебільшого це трапляється там, де діють сили, зумовлені розвитком землеробства. Ось, наприклад, він розмірковує про походження розподілу праці. На перше місце в нього виступають людська воля й здібності, а не історичні причини, зумовлені законами виробництва:

«...Прагнення до обміну викликало початково й розподіл праці. Так, скажімо, якщо серед якогось мисливського племені або ж племені пастухів з'явиться людина, що вміє виготовляти луки й стріли так швидко й майстерно, як ніхто із його співплемінників, то він легко обміняє цю зброю на м'ясо й дичину і швидко зрозуміє, що таким робом зможе придбати більше м'яса й дичини, ніж якби сам ходив на полювання» (23).

Тут нібито все правильно (так воно й було насправді), але, як частенько трапляється в Сміта, хоча й правильно, та недостатньо. При цьому недостатньо такою мірою, що тут уже йдеться не про наукові судження, а радше про побутові. Проте це не тенденційно висмикнуто нами із контексту – А. Сміт усюди виводить появу обміну продуктами праці із суб'єктивних, а не об'єктивних причин, продиктованих

законами природи. «*Прагнення до обміну й торгу*» (26), за Смітом, належить виводити із самої людини, її внутрішньої природи, а не зовнішніх сил, котрі підштовхують її до цього.

Навіть сам розподіл праці, на думку А. Сміта, є наслідком «...обумовленого, вродженого у всіх людей прагнення, що підштовхує їх до торгу, до взаємного обміну одного предмета на другий, без всякого упередженого розрахунку стосовно очікуваного від того зиску» (20).

Правду кажучи, мені важко повірити в торгівлю без всякого зиску. Та, мабуть, не лише мені. А проте в даному разі йдеться про дещо поважніше – закони природи, котрих А. Сміт не бачить, не знає або свідомо їх ігнорує. Чомусь він бере свої приклади або з мисливського, або з пастушого життя – тобто з таких загублених часів і куточків землі, куди ще не прийшла цивілізація. Ми ж бо знаємо: якщо вона так-таки й не прийде, то луки й стріли залишаються на століття, їх мінятимуть на м'ясо – і цим обмежиться розвиток «товарообміну». Почавши, по суті, з дикунства, А. Сміт не дозволяє собі зазирнути далі.

А далі, власне, мають бути збудовані великі міста, без яких цивілізація взагалі неможлива. Та чи можна їх побудувати на такому забезпеченні продовольством, як полювання на диких кіз, бобрів тощо? Так ми підходимо до неминучості землеробства, з якого й починається справжнє товарне господарство. Тут обмін товарами не може бути аматорським, як він виглядає у Сміта, тут діють невідворотні потреби: селянин зобов'язаний взути й зодягнути свою сім'ю, а робітник – нагодувати свою.

Зрозуміла річ: ні перший, ні другий ухилитися від цього не можуть, якщо навіть не відчують внутрішнього прагнення до обміну й торгу чи, навпаки, – відчують до них відразу.

Отож як тільки з'явилося на своєму місці землеробство, уже немає потреби вдаватися до суб'єктивного ідеалізму, аби якось пояснити виникнення торгівлі – вона виникає із самої природи, як і все на земній кулі. Власне, я не проти ідеалізму як такого, але не в економічних теоріях. Слід пам'ятати: економічне тотожне фізичному, а не метафізичному. Ньютон, як відомо, був великим фізиком і водночас філософом-метафізиком. Але він ніколи не плував фізики з метафізикою й навіть закликав своїх колег: «фізики, бійтеся метафізики!» Само по собі законне те й те, але протизаконне їхнє взаємозаміщення.

Якщо погортати записника, то можна знайти й інші свідчення непослідовності, що властива А. Смітові. Він був учнем Франсуа Кене й до кінця життя залишався тільки учнем, а не соратником чи продовжувачем його справи, як, скажімо, Тюрго. А проте А. Сміт розробляв ту частину політичної економії, якої цуралися фізіократи, за що й поплатилися нерозумінням і забуттям. Я кажу про відносну вартість, котра приходить уже не безпосередньо із Космосу, від Сонця, а з'являється

виключно внаслідок людської праці. Джерелом її походження є енергія прогресу. Але продуценти відносної вартості контактуються з енергією прогресу лише через їжу. П'ючи молоко, вони ще пам'ятають про корову, а до сонця їхня думка вже не сягає.

При визначенні відносної вартості йдеться про те, про що А. Сміт пише: «Що складає природну винагороду за працю, й заробітну платню, то це – витвори самої праці» (74). Так не можна сказати про пшеницю чи кукурудзу, бо тут людина не стільки творить, як спрямовує сили природи, виборює вигідні умови для сонячного творення. А коваль, скажімо, творить самотужки від початку й до кінця. Тесля має справу з сонячним матеріалом – деревом, але його стосунок й до матеріалу, й до праці такий самий, як і в кузні, – до Сонця і коваль, і тесля прив'язані тільки їжею, але не характером праці. Сонце потрібне хіба що для їхніх очей – і не більше того.

Але ж ось у чому справа: сьогодні це не просто переважна більшість земного людства – це, можна сказати, все людство, за винятком 3–4% фермерського населення, коли казати про Захід. Та й у країнах СНД сільським господарством займається менше людей, ніж промисловістю, торгівлею тощо. Із власного досвіду знаю, як важко їм пояснити, що це Сонце їхніми руками розбудовує земні міста, заводи й фабрики, бо такі ж воно їх годує. А понад Сонцем є вищі щаблі космічної ієрархії – ті щаблі, де, за нашими уявленнями, належить бачити Бога...

Звичайно, це вже виходить за межі економічної теорії. Проте в її межах лишається та істина, що кожна людська праця, як і саме життя, мають бути забезпечені відповідними порціями сонячної енергії, законсервованої в їжі. Отож кожна річ, виготовлена людськими руками, несе в собі чи на собі відображення певної кількості сонячної енергії, котру було витрачено на її виготовлення. Саме це і є основою її вартості.

Таким чином, гроші є вимірювальним інструментом, що призначений відповідати на питання: скільки сонячної енергії, витраченої в праці, варта одна або друга річ? Це, власне, однаково, що відповісти на питання: скільки варта праця, вкладена у виготовлення тієї чи іншої речі?

Читач може зауважити: якщо правильно те й те, навіщо ж нам морочити голови? Відповідь: бодай заради вірного, а не спотвореного світогляду. Звідси випливають практичні уявлення: якщо гроші є вимірювальним інструментом певної енергії, то визначати ціни державним декретом – те ж саме, що на вольтметрі або амперметрі наглухо припаяти стрілку до цифри, котру ми вподобаємо. Абсурд? Безумовно. Але в такому абсурді ми жили десятиліттями й називали його наукою.

Цілком очевидно: якщо вартість є синонімом енергії, то її потоки мають бути *абсолютно вільні*. Людина не думає, як їй належить переганяти власну кров із одного органу до іншого. Так само й уряд не

повинен думати, як забезпечити електростанції вугіллям, а селянські господарства соляркою. Це має відбуватися на основі саморуху й саморозвитку капіталу. А капітал, власне, і є саморухом сонячної енергії в економічному організмі. Якщо на шляху енергетичних потоків виникають тромби – це здатне породити гангрену, загнивання, смерть. Так я колись писав до ЦК, пророкуючи загибель радянської економічної системи.

На жаль, чимало від радянської економіки лишилося в сучасній Україні – передовсім колгоспи й громадське землекористування. Фермерів поки що дуже мало, вони так причавлені податками, що ледве дихають. Зате розкошують справжні господарі колгоспів, які й досі ті ж самі, що й були. Доки ми не подолаємо це болото, із економічної кризи нам не видертися.

На завершення нашої праці поговоримо про співвідношення капіталу абсолютного й капіталу відносного. Повторю: капітал абсолютний базується на енергії прогресу – тобто на тій частині нового врожаю, яка лишається в елеваторах як економічна база самого існування нації. Слід зауважити, що на інших сторінках я називав енергією прогресу ту частину врожаю, яку селяни вивозять на ринок. Це так само правильно, але в цьому разі вивезена на ринок пшениця перебуває в якості енергії прогресу короткий час – доки її не купили для того, аби змолоти й з'їсти.

З'їдена пшениця в процесі людської праці здобуває іншу якість – перетворюється на фабричні й заводські вироби, що тепер замість абсолютної здобувають відносну вартість. Ця вартість є відносною бодай тому, що в разі глобального неврожаю заводські вироби взагалі здатні втратити будь-яку вартість.

Впродовж свого життя автор цих рядків пережив кілька повальних голодоморів. Особливо запам'ятався блокадний голодомор в Ленінграді: все там було, все необхідне для життя й високого комфорту – все, окрім хліба. За шматочок хліба, не більший від сірникової коробки, можна було придбати золото й діаманти, але ж не навпаки – за золото й діаманти не можна було придбати й крихти хліба. Отож гадаю, що зміст абсолютної й відносної вартості довго пояснювати немає потреби.

Слід сказати, що, засуджуючи в цілому теорію К. Маркса, останні рядки IV тому «Капіталу» я сприйняв цілком позитивно. Саме там я побачив істину: абсолютна додаткова вартість продукується землею, відносна – людською працею. Там це тільки фраза (остання фраза «Капіталу»!), але яка за нею трагедія! Життя Маркса прожите марно, бо правда лише в цій стислій фразі, а не в горах переписаного паперу, що принесли йому світову славу майже на рівні Бога. Тому він і спростував своє вчення майже пошепки – буквально крізь зуби.

До речі, праця С. Подолинського, котру я вже згадував («Людська праця і єдність сили»), викликала листування поміж К. Марксом і Ф. Енгельсом. Маркса вона вразила своїм глибоким змістом, змусила напружено думати. В цей час він поволі, сторінка за сторінкою, почав схилитися на бік фізіократів, що виразно простежується в IV томі «Капіталу». Можна припустити, що С. Подолинський, як мовиться, піддлив масла у вогонь.

Енгельс почав рятувати становище – він переконував Маркса, що прив'язка людської праці до сонячної енергії, по суті, нічого не міняє – все одно, мовляв, капітал виростає з експлуатації. І взагалі, мовляв, захоплення Подолинським повертає нас до фізіократів.

Та Маркса, мабуть, це вже не лякало: він зробив те, що ми знаходимо на останній сторінці «Капіталу», – справді повернувся до фізіократів. Енгельс побачив це лише після смерті К. Маркса, коли почав готувати IV том до видання. Є поважні свідчення, що він хотів зробити деякі купюри, але так-таки й не наважився на цей крок. Його вагання призвели до того, що IV том «Капіталу» так і не був виданий – в сучасному вигляді він вийшов з друку лише після смерті Сталіна. Видання Каутського до уваги не беру – його не можна назвати науковим. Отож у нас є підстави гадати, що С. Подолинський, якого досі посправжньому не пошановано в Україні, своєю геніальною працею змусив Маркса перекреслити власне життя, чого так довго не помічали. Та повернімося до А. Сміта. Його й досі вважають злободенним, бо він є представником більшості людства – того людства, яке виробляє відносну вартість. Це, власне, і є наша цивілізація, бо фактично майже вся вона заснована на ентропійній енергетиці. Ентропійна – отже, така, що майже всю здобуту від Сонця енергію розсіює в космічному просторі, лишаючи в елеваторах непомірно малі запаси енергії прогресу. Вугілля, нафта, газ спалюються в таких велетенських кількостях, що це загрожує планеті небезпечним потеплінням – через парниковий ефект.

Щоправда, майже 50% електроенергії Україна виробляє на атомних електростанціях, а це вперше за всю історію людства енергія *суто земна* – не сонячна. І все ж поки що вона коштує не так дешево, як нам би хотілося. Наші грошові витрати неминуче пов'язані з витратами сонячної енергії – отже, з ентропією. Коли йдеться про АЕС, то це витрати людської праці на спорудження станцій, їхнє обслуговування, видобуток урану тощо. І все ж сьогодні, як відомо, це найдешевша електроенергія.

Коли йдеться про економічну науку, я свідомо не користуюся ustalеним поняттям «політична економія» – не користуюся тому, що у фізіократів вона *не політична, а фізична*. Політичною економія стала тоді, коли перемогла трудова теорія. Все, що я написав протягом кількох десятиліть на економічні теми, є намаганням відродити фізичну

економію, з якої, власне, й почалась економічна наука як така. Людство віддало перевагу Адамові Сміту, бо він виявився набагато зрозумілішим, ніж Франсуа Кене. Та що ж нам робити далі? Спрощення економічної теорії до її охлократичного рівня – це, власне, і є так звана диктатура пролетаріату, з якою ми добре знайомі.

І все ж надзвичайна наочність трудового походження наших багатств (бодай на мить погодимось з А. Бланкі) зобов'язує рахуватися з видимістю явищ. До того ж це не просто видимість: Природа обдаровує тих, хто ревно працює. Звичайно, людина не створює качан кукурудзи, але від її праці й агрономічних знань залежить, яким той качан виросте – багатим на зерно чи бідним. Фактично людина вступає у співпрацю з Космосом. Але не слід забувати, що в кожному разі енергія злаків приходить із Космосу. Стверджувати так, як це робили Сміт і Маркс (мовляв, родить не земля, а наша праця), ми не маємо жодного права: тут ми й космічне, сонячне приписуємо виключно собі. Доки ж маємо бути сліпими?..

В економіці, як добре відомо, є тактичні і є стратегічні масштаби. Для вирішення тактичних проблем не обов'язково прокручувати справу на сепараторі двох теорій у їхній єдності, як про це була мова раніше (Кене – Сміт). Інколи досить опиратися лише на трудову теорію. Але з трудовою теорією можна погоджуватися доти, доки вона не суперечить природознавчим істинам. Це доволі широкий економічний діапазон – принаймні все те, що ми приписуємо до відносного капіталу. Мабуть, 90% усього, що нині вважається капіталом, – адже поділ його на абсолютний і відносний поки що не вийшов за межі даної теорії.

І справді, чи варто воювати з вітряками, коли трудова теорія в принципі нікому не шкодить, а її творець Адам Сміт такий наочний і переконливий? Ну, звичайно, казкові хмарочоси Мангеттена вирости із праці землян – який у цьому може бути сумнів? Той незаперечний факт, що на їхнє спорудження використано велику кількість сонячної енергії, ми просто запишемо в природознавчому зошиті – там, де йдеться не про Сміта, а про В. І. Вернадського.

Але ж тоді, коли ми вирішуємо, якою належить бути Україні (аграрно-промисловою чи промислово-аграрною?), ми одразу ж вступаємо в економічну стратегію світового масштабу. Аби упоратися з цим завданням, слід передовсім зважити потенційні можливості наших чорноземів. Ми не маємо права їх занедбати заради металургійних та машинобудівельних монстрів – не гіганти індустрії зроблять нас багатими, а найкращі в світі чорноземи.

Мені інколи показують на Японію, Швецію, Англію та деякі інші країни, де обмаль орної землі, і з докором запитують: звідки ж взялося їхнє багатство – хіба не з промисловості? Так, з промисловості, але вони свою промисловість вписали у світовий фотосинтез. Простіше

кажучи, продають промислові вироби і купують хліб. Та чи розумно нам ставати на цей шлях? Неминуче настане час, коли світовий фотосинтез не витримає надмірного навантаження. І взагалі дико, аморально простягати руку до чужого хліба, коли власний втоптуємо в багно.

Це не означає, що промисловість нам не потрібна, але ж ось питання: яка саме промисловість? І головне: чи маємо ми право виснажувати землеробство й тваринництво, аби їхнім коштом вдихнути життя в змертвілі гіганти, що колись працювали на так звану оборону? На жаль, ми це робили й робимо, не розуміючи, що працюємо не на збагачення, а на збіднення України. Тобто знов-таки на ентропію. Багатою вона стане лише тоді, коли кожен гектар її землі родитиме по 80–100 центнерів добірного збіжжя. Не раніше, але й не пізніше.

Листопад, 1997

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І УКРАЇНА

*Сьогодні ми хочемо бачити
Україну світовою державою,
включеною в процеси глобалізації.
Віктор Ющенко*

Плануємо не лише ми – передусім планує Світовий Розум, програмує для земного людства шляхи розвитку на століття й тисячоліття. Благословенним є той народ, який зумів своєчасно налаштуватися на цю глобальну програму, визначивши своє місце в світовому русі. Аби не схибити, треба побачити напрямок розвитку людства бодай впродовж одного століття. А бажано й набагато далі. Мені скажуть: для цього треба бути пророком. Я ж відповім: пророком здатний стати кожен, хто оволодів фізичною економією.

Фізична економія навчає: завжди слід виходити з енергетичних підвалин, на яких базується життя народів. У книзі «Енергія прогресу» я дослідив детально найголовніші види енергії, без яких неможливий не лише розвиток – неможливе саме життя на планеті. Я тут не зумію повторити в достатньому обсязі того, що я стверджую чи розвінчую у названій книзі. На жаль, вона була видана мізерним тиражем і вже загубилася серед книжкового океану. А проте бодай коротко дещо повторити треба.

Адам Сміт і слідом за ним Карл Маркс вбачали субстанцію вартості в людській праці. Недостатність і навіть хибність цього визначення зробили ХХ століття найкривавішим періодом земної історії. Далі з

таким визначенням вартості й особливо додаткової вартості рухатися не можна – економічна неграмотність загрожує планетарним занепадом або навіть загибеллю цивілізації. В чому тут річ? Річ у тому, що праця як така не є й не може бути субстанцією вартості – вона сама вимагає відповіді на запитання: де шукати субстанцію праці? Безумовно, субстанцію праці ми знаходимо в їжі, а їжа приходить з космосу через фотосинтез. Я сказав би навіть так: приходить від Світової Монади – тобто від Бога.

Сміт і Маркс не розвідали джерело додаткової вартості до кінця. Його ж слід бачити там, де народжується нова матерія, а разом із новою матерією – нова енергія. Це відбувається лише в процесі фотосинтезу – тобто на пшеничній ниві.

Щоправда, на земній кулі Сонце в процесі фотосинтезу виробляє сотні мільярдів тонн органічної (сонячної) речовини. Але для нашого вжитку найпридатніша та органічна речовина, яка продукується в землеробстві. У Сміта і Маркса пшениця також народжується з людської праці – і саме тут захована найголовніша їхня помилка: людська праця в процесі землеробства надає лише 1/5 продуктивних сил, а решта належить Природі – передовсім Сонцю. Та навіть згадана 1/5 також неможлива без їжі.

Коли ми так дивимося на нашу Україну, то нам одразу ж стає зрозумілим її елітарне становище на земній кулі. Впродовж тисячоліть цю землю було законсервовано для вирішального уроку в історії людства, який сьогодні названо глобалізацією. Назви швидко втрачають свою новизну, а разом з новизною і свій внутрішній зміст. Мені хотілося б, щоб слова Віктора Ющенка, винесені мною в епіграф, не старіли, бо в них маємо велику істину: земна цивілізація підходить до свого завершального екзамєну, а його підсумки значною мірою залежатимуть від того, як цей екзамєн складе Україна. Не доведи Господи, щоб вона повторила долю Аргентини, яка не зрозуміла власної місії на планеті і тому зазнала краху.

Належить розрізняти сучасний фотосинтез і фотосинтез минулих епох, що породив запаси нафти, газу, вугілля. В цьому розумінні ми обділені Природою, якщо не казати про вугілля. Але фотосинтез минулих епох абсолютної додаткової вартості не породжує, бо підземні джерела сонячної енергії активно вичерпуються. Це не є збагачення земної цивілізації, а навпаки – її виснаження. Треба мислити космічно – тобто мати перед очима не десятиліття, а принаймні століття. Практично це означає ось що: якомога більше фінансів належить перепускати через землеробство – наше збагачення відбувається саме тут і тільки тут. Давно відомо: засіяна нива за нормальних умов подвоює вкладені в землеробство кошти. Ніде більше ми не отримуємо стовідсоткового доходу. До того ж ми тут маємо справу з багатством абсо-

лютним, а не відносним, тобто з нароснуванням нової матерії, отже й новітньої енергії, що є прибутком не лише бухгалтерським, а й космічним. Це ж дуже просто: кидаємо в землю одне зернятко кукурудзи, а восени отримуємо сотню. Як же можна тут (саме тут!) не побачити абсолютної додаткової вартості, яка потім через працю вливається в суспільство, продукуючи безліч промислових товарів? Під цим законом фізичної економії стоїть закон збереження й перетворення енергії.

Якби ми розпочали земельну реформу на десять років раніше, то давно вже було б покінчено з економічною кризою в Україні. Отож не відволікаймося від головної мети: впродовж наступного десятиліття маємо довести продуктивність землеробства до 100 мільйонів тонн товарного збіжжя на рік. Декому це може видатися фантазуванням, проте якщо збільшити й максимально здешевити кредитування сільського господарства, забезпечувати сільгоспвиробників так, як ми забезпечували армію під час війни, – 100 мільйонів тонн товарного зерна стануть живою реальністю. І тоді проблеми газу й нафти відпадуть самі собою. Разом з тим ми почнемо продукувати заможне майбутнє нашого народу. І це в той час, коли народи, що сидять на газових і нафтових трубах, бездумно його проїдають. Звісно, цим я не заперечую розвиток промисловості, але панівним повинно лишатися землеробство.

Та чи впораємося ми з такою зерновою повинню, до якої я закликаю? Варто згадати 2001 рік, коли навіть 36 мільйонів тонн породили переполох і страх перед загрозою зернового надвиробництва. Насправді в сучасному й майбутньому світі, де вже сьогодні мільярди людей голодують, зернове надвиробництво в принципі неможливе. Зате можливе неграмотне розпорошення коштів і загальнонародна економічна сліпота. Я не вважаю зайвим нафтогін Одеса–Броди, колись він справді на нас працюватиме. Та це колись. А сьогодні треба закликати наших селян споруджувати приватні зерносховища, без яких не можна уявити фермерського господарства в Америці чи Канаді. Селяни мають налаштуватися на те, що хліб споживається протягом року – отже й продавати його треба протягом року. Або навіть значно більше. Це можливо лише тоді, коли господар врожаю не поспішає його продавати, а тримає у власному зерносховищі, доки світова ціна не визріє для вигідного продажу. Часом на це доводиться витратити по кілька років. Отож треба, щоб наше селянство могло зберігати в себе понад 100 мільйонів тонн зерна, які мають реалізуватися неквапно – тобто не місяцями, а роками. Грандіозність цього завдання не потребує коментарів. Хто полюбляє говорити про економічну стратегію України, той мусить побачити її саме тут.

Згадаймо, що Одесу наші предки збудували заради того, щоб вільно й вигідно торгувати українською пшеницею. Це добре, що там сьогодні

спорудили нафтовий термінал. Та якщо правильно числити, то раніше нам належало побудувати великий і навіть величний зерновий порт. Це добре, що ми плануємо спорудження танкерів. Та чи плануємо спорудження зерновозів? Гадаю, їх треба не менше, ніж танкерів. А може, й більше.

Є одна грань у світовій економіці, природа якої теоретично не з'ясована, хоч у розвинених країнах вона добре відома з боку практичного. Йдеться про субсидії сільському господарству у найбільш розвинених країнах. Тут можна так поставити питання: ці країни найбільш розвинені через те, що сільське господарство в них отримує поважні субсидії, чи навпаки – субсидії видаються завдяки тому, що уряди цих країн можуть собі це дозволити?

Поки що утримаємося від прямої відповіді, натомість запитаємо себе: а чому, власне, сільське господарство потребує дотацій, якщо ми стверджуємо, що абсолютна додаткова вартість продукується тільки там і нідеінде? Де ж тут логіка?

Якщо, скажімо, морська поверхня випаровує воду і в такий спосіб продукує туман, то чи доцільно відбирати його в суші й додавати морю? Адже цим ми лише обкрадали б наші степи, відбираючи в них вологу й переганяючи туди, де її й так більше, ніж досить.

Що ж, з боку позірнього, ці два приклади здаються майже тотожними і через те однаково абсурдними. Насправді ж поміж ними немає нічого схожого. Анічогісінько! Якщо в економічні явища зазирати глибше, то ми побачимо таке: високорозвинені країни просто повертають сільському господарству те, що йому належить, так само як людині належить її права рука, а чайці – праве крило. І саме через те вони багаті. Бідні країни цього ніколи не роблять – і саме через те вони бідні. Але що ж тут відбувається насправді?..

Відбувається ось що. Вся промисловість базується на фотосинтезі попередніх епох (вугілля, нафта, газ). Власне, промисловості взагалі не могло б з'явитися, якби продукти давно минулого фотосинтезу не було піднято з-під землі. Гадаю, це зрозуміло без розлогих пояснень. Атомну енергетику залишимо осторонь – вона поки що не посіла панівного становища.

Зате буквально на наших очах сільське господарство потрапило в енергетичну залежність від промисловості. Раніше селяни всі силові потреби вирішували за рахунок сучасного фотосинтезу: орали, сіяли й збирали врожаї волами та кіньми, які живилися не коштом солярки й бензину, а за рахунок вівса, сіна тощо. Всі ці потреби (а вони космічно грандіозні!) можна було вирішити вдома, без втручання промисловодержавних органів. Тепер вирішення цих проблем домашніми засобами взагалі немислиме – держава і промисловість назавжди ліквідували таку можливість. Логіка ринку (не теорія, а практика) в економічно

розвинених країнах запровадила й узаконила енергетичний перерозподіл між селом і містом у вигляді фінансових дотацій селу. Ось чому багаті країни продовжують багатіти, а бідні все глибше занурюються в злидні. І так буде доти, доки в бідних державах не запанує розум. І треба сказати: це найперше стосується України. Чудово, що ми зважилися на земельну реформу, – це дійсно гігантський суспільний подвиг. Та наша реформа поки що далека від моделі економічно розвинених країн – і цим усе сказано. Отож, якщо ми хочемо вийти на рівень Західної Європи, треба негайно робити наступний крок, слід буквально сьогодні розпочинати гармонізацію промислово-державних і сільськогосподарських відносин. Не зробивши цього, ми повторимо гіркий досвід Аргентини.

А проте занепад Аргентини пояснюється загальною недосконалістю сучасної економічної науки. Запитаємо себе: чи можлива була б сучасна фізика, якби вона не виробила еталона довжини, яким є метр, що несе в собі космічну сутність? Адже ж добре відомо – метр народився із Паризького меридіана. А до того часу існували такі «еталони», як ступня, лікоть, вершок тощо. Про яку науку на цих «еталонах» можна говорити, коли добре відомо: в кожній окремої людини свої власні розміри ступні, ліктя і своя товщина пальців? Чи можна на цій основі розробити науку, яка здатна вивести земне людство в космос?

Тепер дозвольте заявити: світова економічна наука досі не має еталона вартості. І це та наука, від якої залежить життя на землі. На початку ХХ століття еталоном вартості була унція золота. А проте в другій половині минулого століття золото було розвінчане як еталон – воно лишилося просто дорогоцінним металом. І це правильно. Я пережив ленінградську блокаду й добре знаю: вартість золота доходить до нуля, коли немає хліба.

В сучасному світі своєрідним еталоном вартості став американський долар. Деякі західні економісти заклопотані таким становищем: гроші не можуть бути еталоном вартості – потрібен якийсь універсальний товар. Інакше кажучи, потрібен товар товарів.

Я поділяю згадану заклопотаність: сьогодні людство має в обігу понад сто трильйонів американських доларів. Якщо захитається американська грошова система – захитається світ. Частково це вже сталося після нападу арабських терористів на Америку – відразу ж долар знецінився на десять відсотків. Самі американські керівники запевняють співвітчизників, що це напад не останній – терористи готуються навіть до ядерного удару. Що ж тоді станеться з американським долларом?

На жаль, політекономи все ще ніяк не домовляться стосовно того, що саме можна вважати товаром усіх товарів. Та й не можна про це домовитися на основі політекономії. Тут однозначно потрібна фізична

економія, з якої випливає: товаром усіх товарів є пшениця – це саме з неї та інших культурних злаків на земній кулі з'явилася вартість взагалі і навіть абсолютна додаткова вартість. Отож, еталоном вартості найдоцільніше зробити тонну або центнер пшениці. Якби це справді сталося, сотні мільйонів землян були б врятовані від голодної смерті.

І нарешті про «Енергію прогресу». Ця моя книга здобула визнання серед науковців і політиків, та й серед читацького загалу. Мій телефон перегрівся від вимог: допоможіть роздобути «Енергію прогресу». Мій гонорар за неї – 12 років неволі. Чому ж її сьогодні переслідує державна байдужість? Аджеж цю книгу слід видати не тритисячним тиражем, а тристатисячним щонайменше! Вона несе народові економічну грамотність, а така грамотність в епоху глобалізації обіцяє багатство. Іншими шляхами багатство не приходить – тільки через потужну інформацію. Отож, у цьому разі копійчана ощадність недоречна.

Фізична економія виникла в середині XVIII століття у Франції. Її фундатором був королівський лікар Франсуа Кене, який стверджував: справжнім виробництвом є лише землеробство, бо тільки тут виникає й нарощується нова матерія, що є підвалиною додаткової вартості. Жодна з інших галузей економіки в абсолютному значенні додаткової вартості не продукує. На жаль, Кене невдовзі забули, перемогла трудова теорія А. Сміта, яка на Заході й досі є панівною. Економічні успіхи Заходу пояснюються не теорією, а практикою – перемогою ринкових відносин. А як же теорія? Ось як: там вірять, що ринкові відносини народилися з теорії А. Сміта, хоча насправді все навпаки: з трудової теорії народився марксизм, який одразу ж ліквідував ринок. Усі ці непорозуміння сталися тому, що фізична економія Ф. Кене не дістала фундаментальних наукових підтверджень. Перемогла політична економія, бо їй наукові підтвердження були не потрібні – вона зайнялася тлумаченням зовнішньої наочності. А проте трудову теорію (політичну економію) не варто відкидати – її слід бачити як справді політичну науку, бо такою вона є. Треба узаконити обидві науки: фізичну економію і економію політичну. Це приблизно так, як відбувається в географії: фізична й адміністративно-політична.

Україні поталанило: в XIX столітті вона отримала геніального вченого, котрий розробив науковий апарат фізичної економії. Я кажу про Сергія Подолинського, який висловлювався так: додаткова вартість є додаткова енергія Сонця, що споживається землянами через землеробство. Володимир Вернадський не приховував, що він використав ідеї С. Подолинського в праці над створенням парадигми земної біосфери і ноосфери. Отже, «Енергія прогресу» з'явилася не на порожньому місці – сьогодні можна говорити про українську школу фізичної економії.

В Україні ось уже три роки успішно діє Наукове товариство ім. С. Подолинського, яке налічує півсотні членів. Здебільшого це доктори й кандидати наук, і не тільки наук економічних, а й фізичних, технічних тощо. Це зрозуміло: адже йдеться про фізичну економію. Керує Товариством молодий, надзвичайно талановитий доктор економічних наук, професор Шевчук Володимир Олександрович. Автора цих рядків обрано почесним головою. З повною відповідальністю стверджую: Товариство ім. С. Подолинського має глибоко підготовлені кадри для створення в Києві інституту фізичної економії. Київським вченим є що сказати світові – особливо сьогодні, в епоху глобалізації.

13 липня 2002 р. Київ

НЕ ЗАГУБИТИ ЛІХТАРИКА

Ось я тримаю в руках журнал, який називається так незвично, що важко навіть повірити в його існування: «Физика сознания и жизни, космология и астрофизика».

Отже, ми вийшли на ту межу, коли наукова думка нарешті зважилася зібрати воедино мислення й фізичні явища, свідомість і Світобудову. Власне, так воно мусило бути споконвіку, проте вчені добре пам'ятали суворе гасло І. Ньютона: «Фізико, бійся метафізики». Тож коли ми нині намагаємося об'єднати свідомість і фізику, то тут доводиться говорити про початок нової епохи в науці, бо свідомість, безумовно, категорія метафізична. І тільки свідомість, а не щось інше.

Щоб не «забруднитися» метафізикою, дехто з фізиків почав стверджувати, буцімто думка також матеріальна і її напруження можна виміряти відповідними приладами. Та якщо ми підемо цим шляхом, то у Всесвіті взагалі не залишиться місця для духовного. Тоді навіть людину можна буде розглядати як своєрідний комп'ютер – і не більше того. Ні, панове, думка не є матеріальною, хоч вона й здатна поширюватися з допомогою матеріального поля. Ваші вельми дотепні прилади вимірюють не саму думку, а лише біополе. А воно, безумовно, існує.

Проте духовне поле у Всесвіті також існує як окрема Субстанція. Саме в ньому швидкість руху перевершує швидкість світла у вакуумі – перевершує в безліч разів. Звичайно, рухається духовна інформація, та хіба цього мало? Але немає й ніколи не буде винайдено апарату, який ловитиме хвилі цього всесвітнього поля. Можна сказати й так: цей апарат давним-давно існує – він називається живою істотою. Будь-якою істотою: комахою, рослиною чи навіть людиною. А всесвітнє духовне поле земляни споконвіку називають Святим Духом. Це ж бо

тільки він є невичерпним джерелом всякого життя й людського мислення. Там же, де немає духовної іскорки, немає й самого життя.

То як же бути з метафізикою – слід її боятися чи не слід? Я на це відповів би так. У радянській філософії називали метафізичним (трансцендентальним, потойбічним) усе, що лишається поза відчуттями – отже поза обивательським досвідом. Побутовий (вульгарний) матеріалізм на державному рівні проіснував аж до падіння тоталітарної держави. Через те все потойбічне (не підвладне нашим відчуттям) відносили до метафізичного, тобто нематеріального. Але ж матеріальним є сам Бог – так принаймні Він виглядає в пантеїзмі. Бог Марка Аврелія (Всесвіт як Ціле), Спінози, навіть Сковороди виглядає абсолютно пантеїстично – отже матеріально. І тільки Боже Мислення (Святий Дух) є справді метафізичним – тобто таким, що перебуває поза фізикою. Все інше у Всесвіті піддається фізико-математичним формулам і рівнянням – отже піддається вивченню засобами фізики. А бачимо ми його чи не бачимо, вловлюємо своїми відчуттями чи не вловлюємо – це не має стосунку до розмови про метафізичне.

Отож коли ми трансцендентальне не ототожнюємо повністю з метафізичним, то можна сказати, що для фізики існує безмір діяльності поза нашим земним досвідом. Адже там, поза нашими відчуттями, лишається майже весь Всесвіт, бо ми сприймаємо і вивчаємо його невелику частку. Доведеться заперечити твердження Канта, буцімто все трансцендентальне навіки лишиться поза можливостями пізнання. Не все, а лише справді метафізичне. Щодо Святого Духу, то, гадаю, нікому з фізиків не спаде на думку виготовляти хитромудрі прилади для Його вивчення. Саме з цих позицій я щиро й сердечно вітаю появу вищезгаданого журналу.

Уточнюю ще раз: я відкидаю твердження про матеріальність думки людської так само, як і думки Божої, – це веде до спотворення земного вчення про Світобудову. Навіть страшно уявити, куди здатне завести людську спільноту таке несподіване «новаторство». Насправді процес мислення слід виводити з матерії – і в людині, і в самому Всесвіті. Але звідси аж ніяк не випливає, що думку слід оголосити матеріальною. Звідси випливає зовсім інше: матерію належить бачити не лише гносеологічно, а й онтологічно.

Але що це означає на практиці? Марксисти також виводили мислення із матерії. Яка ж різниця між нашим баченням матерії та баченням її марксистами? І чи так уже й важливо наголошувати на окремих нюансах, коли основа спільна? Відповім: між нашою парадигмою Світобудови і парадигмою марксистською ціла прірва, хоч і дійсно матеріальна основа здається однаковою. Принаймні так це виглядає у вербальній тканині. Та різниця полягає ось у чому: ми бачимо матерію онтологічно, а марксисти у своїх дефініціях не виходять за межі гносе-

ології. Розумію, тут можна остаточно заплутати читача, якщо останні рядки залишити без пояснень.

Онтологія – лише синонім метафізики. Отож можна сказати й так: ми бачимо матерію метафізично. Інакше кажучи, ми бачимо її у вигляді Субстанції, котра є суб'єктом усіх своїх видозмін, діянь і всіх видів творення в глибинах світового простору. Та й сам світовий простір уявляємо як один із двох видів матерії, котру можна назвати Матерією Темряви – на відміну від Матерії Світла. В цьому роздвоєнні Субстанції й належить шукати діалектичну потужність Всесвіту – потужність мислення й матеріального діяння.

Марксистська ідеологія є наукою про пізнання, де в ролі суб'єкта виступає сама лише людина й ніхто, крім неї. При цьому метафізика (онтологія) брутально відкидається. Виходить, навіть Всесвіт не є Суб'єктом Творення. За цією парадигмою, все виникло само собою – тобто без втручання Свідомої Волі. А проте цей вид світобачення нам добре відомий – особливо старшому поколінню читачів. Зрозуміла річ: у такому разі Всесвіт зі своїми галактиками, зорями й людьми міг виникнути лише принагідно, з якогось неймовірного випадку. А міг і зовсім не виникнути. Отже, свідомість у такому баченні Світобудови не є й не може бути чимось закономірним. Це лише сліпа гра якихось невідомих сил.

Проблема мислення нерозривно поєднана з проблемою бачення й розуміння матерії. Якщо ми бачимо матерію у вигляді речовини (зорі, планети чи якісь побутові речі), то при такому світобаченні маємо той вид свідомості, який інакше не можна назвати, як вульгарний матеріалізм. Такий вид свідомості сповідував марксизм. За Ф. Енгельсом, дефініція матерії виглядає так: матерія є не щось інше, як рух і речовина. Все починалося й кінчалося в межах земного досвіду. При цьому ніщо не змінювалося навіть тоді, коли радянська людина опинялася в космосі. Пригадую, як обговорювалась у світі поїздка космонавта Г. Титова в Америку, де він на якомусь зібранні заявив: «От бач, побував у найвищому небі, а Бога там не бачив». Йому прислали записку такого змісту: «Дурню, не туди дивився – треба було дивитися в себе». Слід віддати належне Титову: він не приховав цієї записки – прочитав її американським слухачам, а відтак розповідав про неї на виступах у Радянському Союзі.

Я з задоволенням прочитав декларативну сторінку у першому числі журналу, який оце рецензую, – її надруковано під промовистим заголовком: «Фізика, свідомість, життя і Всесвіт». Енергійна, пристрасна мова. Стисло, але сильно висловлено загальнолюдське бажання зрозуміти самих себе – чому і завдяки яким силам земні люди отримали свідомість. Віра в те, що цю таємницю зрештою буде розгадано. Декларацію підписав А. Букалов – головний редактор журналу, доктор

філософії, директор Міжнародного інституту соціоніки. Я не раз перечитав згадану сторінку, аби усвідомити, що думає про матерію головний редактор – отже редакційний і авторський колективи. І що ж я виявив? Виявив, що всі ми *звідти* – з радянського минулого.

Ось я зупинив погляд на новаторській дефініції академіка В. І. Вернадського – «жива речовина». Це не просто назва, а велике вчення, яке вельми точно характеризує земну біосферу. Мені відомо, що думав геніальний учений про матерію і чому він не міг висловитись, наприклад, так – «жива матерія». А тому, що мертвої матерії взагалі немає, матерія може бути лише живою; або то вже йдеться не про матерію як таку, а тільки про речовину, що здатна бути і мертвою, і живою. І залізо – речовина, і тільки жука, що повзе по дорозі, – також речовина. Але одне мертве, друге – живе. Тілом своїм (але ж не духом) людина також належить до речовинного світу. Матерію слід розуміти лише як Субстанцію – інакше не може бути й мови про дослідження свідомості. Субстанція є Суб'єкт (маємо право читати: Бог) – ото ж зрозуміло, звідки походить наша свідомість: вона належить Богові.

Так, новаторства у моїх твердженнях шукати годі. Але ж Всесвіт існує в єдиному екземплярі, і якщо його в головних параметрах встигли пояснити наші пращури, то нам лишається тільки те, чого вони не встигли пояснити. А такого у Всесвіті вистачить на всі майбутні тисячоліття. Вистачить, безумовно, і для журналу, який ми рецензуємо.

Чому я засумнівався в правильності обраного напрямку, накресленого головним редактором журналу? Тому що наприкінці декларації, яка мені багато в чому сподобалася, він вжив вислів «жива матерія» – в рівному значенні з живою речовиною. Це однаково, що в одеських катакомбах загубити ліхтарика. А провідна нитка при цьому виявилася обірваною.

25 січня 2003 р. Київ

НА ШЛЯХУ ДО СВІТОВОЇ МОНАДИ

1

Тисячі, десятки тисяч років люди жили під Сонцем і молилися на нього. Дехто молиться й сьогодні – скажімо, рунвірівці. Тож виходить, що автор «Енергії прогресу» підкріплює їхні молитви науковими аргументами? Якщо добре подумати, то доведеться погодитись, що справді підкріплює: абсолютну додаткову вартість продукує Сонце. За допомогою власної праці ми виробляємо лише відносну вартість. Коли ж погодитись, що Сонце світить за рахунок власної енергії (термоядер-

ний синтез), то нам взагалі немає потреби зважати на Всесвіт як Ціле – ми від нього незалежні...

Звичайно, автор так не думає, та чимало людей все ще в душі залишаються сонцепоклонниками. А скільки ж їх, таких зірок, як Сонце? Самих тільки галактик у Всесвіті не менше трильйона. Тож хіба можна злічити зорі?..

Проте перейдемо до нашої основної теми. Книга «Енергія прогресу» якщо й не стала на крило, то принаймні вже міцно зіп'ялась на ноги. Її шукають, про неї пишуть. Оформилась і заявила про себе Українська наукова школа фізичної економії. Видано Академією Наук величезну престижну «Економічну енциклопедію», яка присвятила велику статтю цій науковій школі. Стаття починається так:

«Українська наукова школа фізичної економії – напрям розвитку національної та світової наукової думки, що охоплює відкриття природних законів в економічному бутті та адекватне відображення господарської реальності в системі знань. Існує з 80-их ХІХ століття і є втіленням на теренах України фізичної економії як базової, основоположної складової наукового економічного знання і фактором його розвитку. Найсуттєвіші здобутки У.н.ш.ф.е. містять праці її найвідоміших подвижників – С. Подолинського, В. Вернадського, М. Руденка та ін.»

Тут є за що подякувати Богові: високі слова і висока честь. Правду кажучи, я не сподівався зазнати такої честі за життя. Та якщо вже це сталося, мені лишається останні дні свої присвятити служінню Великій Правді – як я її сьогодні бачу.

Далі про мене в Енциклопедії сказано:

«Намагаючись розвинути У.н.ш.ф.е., український учений, мислитель, письменник М. Руденко стверджує, що основою життєдіяльності людини є не земля з її надрами і навіть не Сонце, а Світова Монада.»

Можливо, тут є дещо незнайоме для деяких читачів: що це воно таке – монада взагалі і Світова Монада зокрема? Чи не маємо тут якесь новітнє поганство? Стисло поясню: монада за вченням Піфагора, Джордано Бруно й Готфріда Лейбніца є структурною одиницею світового буття. Найдрібнішу монаду зустрічаємо в електроні, найбільшу належить бачити в центрі Світобудови – її можна ототожнити з Сонцем Всесвіту. Як видно, автор статті в Енциклопедії непогано знайомий з моєю філософсько-космологічною книгою «Гносис і сучасність», котра від початку й до кінця присвячена цій науковій проблемі. На її сторінках я визнаю, що цю книгу належить розглядати як продовження «Енергії прогресу».

Отож ми не зрікаємося Сонця, але закликаємо читача думати про те Сонце, довкола якого обертаються галактики. Саме таку модель світу я пропоную в «Гносисі». Українська преса й широка громадськість зустріли книгу з ентузіазмом; щодо офіційної астрофізики, то тут

з'явилося чимало опонентів. Це й не могло бути інакше: моя парадигма Світобудови докорінно відрізняється від усіх парадигм, які досі з'являлися в науці. Монада в мене виступає не як абстрактна одиниця буття, а в кожному разі просторово й енергетично обумовлена – з точними фізико-математичними розрахунками. Такого тлумачення монади в науці ще не траплялося.

Тут ми підходимо до необхідності пояснити, чому це людина з літературними нахилами (поет, прозаїк), уже утвердивши себе в згаданих жанрах, неждано-негадано переходить до наукової діяльності, яка за радянських умов не обіцяла інших гонорарів, окрім тюремної баланди.

2

До 36 років я не знав жодних світоглядних криз: жив з великою довірою до комуністичної партії, вважав себе вірним солдатом Сталіна і таким насправді був. XX з'їзд компартії, викривши злочини Сталіна, породив у моїй душі таку кризу, яка поставила мене перед духовною прірвою. Писати так, як писав раніше, я вже не міг. Криза затягнулася років на сім. Я шукав відповіді не лише на політичні питання: мені треба було знати, яким він є насправді – той світ, у якому живе земне людство і за рахунок яких джерел воно існує. Взявся вивчати «Капітал» К. Маркса – і мені почали відкриватися протиріччя в самому марксизмі. І тоді вже впало все разом – від моєї партійності, котра була для мене єдиною релігією, до самого суспільного устрою. Я писав філософські трактати – цілі томи. Невдовзі бачив їхню недолугість. Спалював їх у заплаві Дніпра – і виготовляв нові томи, котрі також потрапляли на вогнище. Так я прожив до 1963 року, який став для мене переломним. Про подію, що сталася зі мною 12–15 серпня 1963 року, я розповідав двічі – у «Метафізичній поемі», що була написана в мордовському концтаборі для політв'язнів, і в книзі спогадів, яка має назву «Найбільше диво – життя». Цю книгу написано вже на волі.

...Була десята ранку. Я сидів за письмовим столом у дачному кабінеті. Думки були все ті ж самі. Щоправда, в цей час я вже почав задумуватись про те, що економічне життя людства базується на злаках – тобто на сонячній енергії, яка прибуває на землю через фотосинтез. У пам'яті сплило: п'ять хлібин Ісуса Христа. В мене з'явилася певність, що має існувати природний розподіл енергії злаків: дві одиниці енергії в соломі, три – в зерні. І коли я про це подумав, на мене впала якась дивна блискавиця, в полоні котрої опинилася спершу моя голова, а потім увесь організм. Часом я відчував на черепі вогонь, який не обпікав, а променево розмовляв зі мною. Він наповнював моє ество незбагненною силою. Часом відчуття сили було таке велике, що я роз-

ростався у своїх відчуттях до космічних масштабів. І солодко було на душі, неймовірно солодко...

Не слід забувати, що я на той час був атеїстом. Отож можна уявити: понад усіма благодатними відчуженнями був іще якийсь невиразний страх, ніби ось-ось має надійти кінець світу. А проте благодатні, радісні переживання переважали...

Тут я переадресую читача на мої попередні описи цієї переломної події в моєму житті. Мушу признатися, що для мене завжди існувало моральне питання: чи маю я право посилатися на оті сакральні три доби, висловлюючи свої наукові переконання? Попри всі гризоти з цього приводу, я кожного разу приходжу до такого висновку: ти не лише маєш право про це говорити – ти мусиш. Адже ж не приховав Дмитро Менделєєв того факту, що Періодична система елементів у повному розумінні не є його особистим відкриттям – вона з'явилася так, як до Діви Марії прийшло знання: їй належить народити Бога – тобто через пророчий сон. Не приховував своїх зустрічей з Розумним Вогнем також Блез Паскаль.

Три серпневі доби 1963 року перетворили мене на космічну книгу, котра мусить сама себе прочитати й перелитися на папір. На це я витратив рівно сорок років. Щоправда, в мене поки що є певність лише у завершеності «Енергії прогресу», але ж немає такої певності стосовно «Гносису». Тут існують деякі проблеми і саме заради їхнього висвітлення я пишу цю статтю.

Чому треба прив'язувати економічну модель суспільства до вчення про Світобудову? Тому, що земна людина повинна мати цільний світогляд, а він, світогляд, складається не лише з соціального, а й з космічного. Якщо ж ці фактори існують нарізно, то це ще не світогляд.

3

Двадцять століття залишило нащадкам доволі дивне уявлення про Світобудову. Почнемо з так званої ізотропності Всесвіту. Йдеться про те, що Всесвіт однаковий у всіх напрямках – у ньому відсутній центр. Галактики вільно розгулюють в середині замкнутої сфери з радіусом 10^{28} см. А взагалі кажучи, вони розбігаються. Чим далі від нас міститься галактика, тим швидше вона від нас тікає. Чомусь немає в галактик власних орбіт – біжать вони як їм заманеться й куди заманеться. Наче більярдні кулі на зеленому сукні...

Важко повірити в такий хаос на самій вершині Всесвіту – там, де мав би мешкати Бог. Скажімо, в атомі, в Сонячній системі, в нашій Галактиці електрони, планети, зорі рухаються за власними орбітами, нікуди не збочуючи.

Не зрозуміло також, чому розбігаються галактики – адже ж планети й зорі не мають такого нахилу. До того ж прямолінійний рух небесним тілам взагалі невластивий: як відомо, усюди існує нездоланна кривизна простору, яка перешкоджає прямолінійному рухові. Звідки ж ці разючі відхилення в Метагалактиці? Принагідно зауважу: Всесвіт і Метагалактика – те ж саме.

Тут є своя історія. На початку ХХ століття, коли Ейнштейн зайнявся космологією, вважалося, що наша Галактика ізотропна – тобто не володіє цетром. Ейнштейн не без певної логіки міркував так: якщо ізотропна Галактика, мусить бути ізотропною також Метагалактика. Згодом у Галактиці відшукали центр, а про Метагалактику забули. Так вона, бідна, майже сто років чекає, доки її причепурять та приведуть до якогось ладу.

Існує закономірність: коли зміниться кілька поколінь астрофізиків, то вже завчені замолоду недоладності перестають муляти вчених і навіть здаються чимось нормальним.

Повернемося до галактик, які розбігаються: чим вони далі від нас, тим швидше рухаються. А, може, й справді швидше, бо ми дивимося в напрямі цетру Метагалактики, де повинна існувати Світова Монада. Я певен, що саме так воно й відбувається: орбіти галактик неймовірно великі, а ми так далеко від центру, що й справді бачимо прискорення – так воно мусить бути. Адже ж і в нашій Сонячній системі найближчі до Сонця планети рухаються найшвидше. Трохи забігаючи наперед, скажу: ми перебуваємо від центру Метагалактики на відстані 10^{35} см. Це така відстань, що змушує здригнутися від жаху. Що ж до космологічного радіуса (10^{28} см), то як ми побачимо далі, це є радіус Світової Монади. В її надрах жодних галактик немає і не може бути – всі вони рухаються назовні. Треба засвоїти: по суті, ми живемо на далекій околиці Всесвіту. Хто хоче про це знати повніше й точніше, раджу прочитати мою книгу «Ігносис і сучасність».

4

До певної межі вчення про монаду і вчення про гравітаційний радіус можна вважати близькими. Навіть основоположна формула однакова: GM/c^2 .

Тут G – гравітаційна стала, M – маса, c – швидкість світла.

Але офіційна фізика вимагає, аби попереду згаданої формули була поставлена двійка: $2GM/c^2$. Ця вимога геть руйнує вчення про монаду. Щоправда, є видатні вчені, котрі не визнають двійки (наприклад, лауреат Нобелівської премії В. А. Гінзбург), але їх небагато. Ось що з цього приводу каже В. Гінзбург:

«Розрахунок цей (що породжує двійку – М. Р.) виглядає непослідовно бодай тому, що фактично для тіл зі швидкістю, порівняною зі швидкістю світла c , кінетична енергія дорівнює: $\frac{Mc^2}{\sqrt{1-v^2/c^2}} - Mc^2$, а не $Mc^2/2$.

Якщо в наведеному розрахунку вважати енергію корпускули рівною Mc^2 , то для R_g ми отримали б значення GM/c^2 . (В. Л. Гінзбург «О физике и астрофизике», Москва, «Наука», 1980, с. 111).

А цитата на цю тему із «Большой Советской Енциклопедії» (перше повоєнне видання) виглядає так:

«Для визначення того, в яких випадках ефекти загальної теорії відносності дуже великі, зручно ввести для кожного тіла (або системи тіл) величину, що називається гравітаційним радіусом цього тіла (або системи). Гравітаційний радіус є мірою маси тіла, що виражена в одиницях довжин. Вона дорівнює: $\frac{GM}{c^2}$.

Тут M – маса тіла, G – стала тяжіння, c – швидкість світла.

Гравітаційний радіус Землі дорівнює лише 5 мм, Сонця – 1,5 км, а Галактики – одній двохсотій долі парсека (1 парсек – 3,26 світлового року). У всіх цих прикладах гравітаційний радіус в мільйони разів менший від звичайного «геометричного» радіуса». (БСЭ, т. 9, с. 292–295).

Саме ці два приклади я виставив, аби захистити «Гносис і сучасність» від атак солдатів парадигми, але це мене не врятувало: атаки не припиняються. Отож мені не лишається нічого іншого, як попередити читачів «Гносису», що така неприємна проблема існує. Гадаю, значно розсудливіше заявити: раз вам конче потрібна двійка, то давайте попросимося і кожен займеться своєю темою. Отже погодимося з опонентами: радіус монади близький родич гравітаційного радіуса, але він удвоє коротший. Бо інакше нам довелося б сперечатися з усією світовою фізикою. Разом з тим це захистить деякі інші формули, які нам потрібні. Майже всі вони виходять за межі офіційної фізики і належать до фізики *сингулярної*, що має місце виключно в монаді.

Було б нерозумно думати, що справжнім життям є тільки наше, земне, а на ближчих до центру Всесвіту галактиках взагалі життя немає, бо то полум'яний світ, там немає таких «нормальних» планет, як Земля. При цьому способі мислення ми змєртливи б 80–90 відсотків Метагалактики. Навпаки, нетиповим є життя в нашій Галактиці через її запаморочливу відстань від Світової Монади.

Що наша Галактика надзвичайно далеко від цетру Всесвіту, видно навіть з того, як широко розсіпані в ній зорі й сузір'я. Саме довжина зовнішніх радіусів галактик (більша чи менша) дозволила нам правильно розмістити галактики навколо Світової Монади. А той незаперечний

факт, що із *самої моделі* Світобудови мені вдалося визначити швидкість нашої Галактики (отже й місце її орбіти), вказує на доволі круту матеріальність вакууму. Простір (вакуум) здається порожнечою лише земним людям, бо так сформовані природою їхні органи чуттів. Насправді галактики *орють* світовий простір, як плуг оре поле. Відомо, плуг при цьому гріється. Гріються також зорі й галактики. Природі зовсім не потрібні термоядерні реактори в надрах зірок і галактик – у Світової Монади є простіші засоби, аби змусити небесні тіла світитися: гігантська маса цих тіл і швидкість. Наведемо такий приклад. Наша Галактика складається з мільярдів зірок, а її загальна світність не перевершує світності одного квазара, що рухається недалеко від Світової Монади. То невже ж у надрах квазара повинно міститися не менше мільярда термоядерних реакторів? Де ж їх там розмістити і на скільки їх вистачить?..

«Гносис і сучасність» завершується рівнянням, яке розкриває гравітаційну природу світності Сонця. Представники офіційної фізики недоволені цим розділом, але мого рівняння не спростували. І все ж вони продовжують пояснювати сонячну енергетику термоядерним синтезом. Чому ж тоді у верхніх шарах сонячної корони температура становить кілька мільйонів градусів, а на поверхні Сонця лише 6 тисяч? Хіба не тому, що у верхніх шарах корони відбувається найпотужніше тертя сонячної атмосфери об матерію простору?..

Хоч як далеко ми перебуваємо від Світової Монади, а рух нашої Галактики забезпечує саме Вона. І якщо їй в чомусь допомагають високі галактичні сутності, то це так само, як ми, люди, допомагаємо Сонцю підтримувати життя на Землі. Передовсім я маю на увазі сільське господарство, де виробляється абсолютна додаткова вартість – тобто енергія прогресу.

Аби дати змогу людям, які вміють читати фізичні формули, зайнятися космологічними розрахунками, додаю до цієї статті невеликий фрагмент із книги «Гносис і сучасність», що має самостійне значення.

Грудень 2003 р.

ГНОСИС і СУЧАСНІСТЬ



ГНОСИС І СУЧАСНІСТЬ

(Архітектура Всесвіту)

МОНАДИ ВСЕСВІТУ

Розмах антропогенного впливу на довкілля наприкінці ХХ століття сягнув таких масштабів, що поставив під загрозу саме життя на планеті. Процеси екологічної деградації набувають глобальних масштабів, загрозливих для всієї біосфери. Це й руйнування життєво важливого озонового шару навколо Землі, і кислотні дощі, які отруюють ґрунти й води, і радіаційне забруднення біосфери, й багато іншого.

Двадцяте століття принесло небачені досягнення, що ґрунтуються на силі людського розуму, проте сама планета і все людство опинилися на межі тотальної екологічної катастрофи. Перед безоднею опинилось довкілля, перед невизначеністю – Людина, перед хаосом – Суспільство й Культура. Як утриматися на цій останній межі, як уникнути тотального розпаду світових зв'язків?

Немає готової відповіді на ці болісні питання. Мабуть, простої відповіді й не може бути. Очевидною є лише необхідність об'єднати зусилля теоретиків і практиків, політиків і науковців, діячів культури, людей усіх професій, мешканців міст і сіл, представників різних релігійних сповідань тощо. Благородною ідеєю такого єднання повинні стати не лише завдання, спрямовані на забезпечення виживання землі, але й відкриття нових, досі непізнаних і невикористаних резервів і можливостей земної Людини.

Лише такий якісний стрибок до вершини творчості забезпечить просування людства у його подальшому еволюційному розвитку. Завдання нашого покоління – не просто зберегти життя на Землі, а й створити умови для принципово нових форм буття.

Людина – це мірило всіх речей на Землі, вона повинна зайняти центральне місце у розв'язанні цих найважливіших проблем, особливо зараз, на початку третього тисячоліття. Академік В. І. Вернадський передбачав, що розвиток життя на Землі йтиме, можливо, в напрямі від біосфери до ноосфери, єдиного розуму Космосу.

Як би там не було, а саме цей перехідний період розвитку життя на Землі чи не найкритичніший. Основна проблема полягає в тому, щоб

визначитися, у якому напрямі розвиватиметься життя, які пріоритети стануть визначальними для Людини. Це повною мірою стосується і пріоритетів розвитку науки в суспільстві. Згадаймо, що початок останнього століття другого тисячоліття ознаменувався глобальною революцією у фізиці, найважливішій науці про Природу. На додаток до класичної фізики, механіки Ньютона, зародилася нова фізика, передусім квантова механіка. Процес пізнання світу через квантову фізику – це не лише розвиток науки в ХХ столітті, адже її розвиток триватиме принаймні в столітті наступному. Пріоритет розвитку належатиме наукам, які стосуються самого феномену Людини на Землі. Можливо, саме тут виявиться і певна криза знань, бо такий високий сьогодні розвиток науки в суспільстві, що Людина, здається, знає все і про все. Можливо й так, але про саму себе Людина знає чи не найменше.

На мою думку, вихід із такого кризового стану може і повинен полягати в синтезі планетарних знань. Свідченням цього є наукова праця українського письменника, філософа Миколи Руденка «Гносис і сучасність», якій випало з'явитися на світ саме в цей перехідний період розвитку суспільства.

Фундаментально ознайомившись із цією працею в рукописі, я висловив авторові своє ставлення до суті розвиненої ним проблеми і зробив деякі письмові нотатки, з чим, на моє щастя, автор погодився, як і з тим, що висловлені мною думки можуть стати передмовою до його праці.

Микола Данилович Руденко не просто znana в суспільстві Людина як поет, філософ, стійкий борець за права людини, не лише порядна, добра, мужня Людина, про яку можна сказати словами: «Це честь і сумління нашої епохи», але це в прямому розумінні Пророк ХХ століття. Автор незвичайного роману «Сила Моносу» («Вітчизна» № 1–2, 1995 р.), «Економічних монологів», книги «Енергія прогресу» і, нарешті, автор цієї праці, яка дає нам узагальнену, чітку наукову концепцію про Всесвіт, про Абсолют, про Духоматерію.

У своїх спогадах Микола Руденко пише про місію свого життя на Землі, місію, котру йому визначила нелегка доля, яка чомусь є типовою для пророка, але на відміну від багатьох пророків в історії минулого, він за життя має визнання народу, вільного народу України. І хоч це визнання прийшло вже на схилі літ, після багатьох років забуття, замовчування і багаторічного тюремного ув'язнення, та все ж, гадаю, саме в цьому його щастя.

Написати передмову до праці «Гносис і сучасність» мене спонукали кілька обставин. Проблеми космології, першооснов буття, пошуки Абсолюту – це фундаментальні проблеми, які особливо бентежать земну людину саме зараз, на початку третього тисячоліття. Над вирішенням цієї проблеми працюють багато різних учених світу, в першу чергу

фізиків, філософів, технологів тощо, але найбільше досягнув успіху у висвітленні цих надзвичайно важливих проблем саме Микола Руденко. Як у романі «Сила Моносу», так і в цій праці автор наводить численні фізичні формули, оцінки різних фундаментальних світових сталей, хоч і не дає розгорнутих пояснень їхнього походження. Це для звичайних вчених, зокрема фізиків, може видатися неможливим. Тим більше, що автор цих фундаментальних наукових суджень не має диплома про вищу фізичну освіту. Він називає себе «самоуком» і бачить зміст свого життя в словах: «Я просто роблю те, чого не можу не робити». Але формули й викладки в цього «самоука» не лише правильні, а вражають своєю прогностикою. Всі вони заслуговують на увагу, їх необхідно обговорювати й захищати.

Нарешті ще одне. Праця «Гносис і сучасність» – це, за визнанням Миколи Руденка, результат більше, аніж половини його життя. Коли ж оцінювати глибше, то це, власне, є науковий підсумок усього його життя. Тому хочеться, щоб будь-який читач цієї книги, – чи то фахівець, чи пересічна людина, – поставилися до неї як до праці, що складає сьогодні основу пояснення Всесвіту як Цілого: від Бога, Абсолюту до Людини, від Мікро- до Макрокосмосу, від електрона до Метагалактики.

А тепер кілька слів з позицій сьогоднішніх уявлень фізики про життя, про живі структури, про природу Всесвіту. Гадаю, головна заслуга автора полягає в тому, що він розвинув науку про Монади. Він пише: «...окрім Монад у світі нічого немає». Найменша Монада належить електронаві – її розмір становить 10^{-56} см. Найбільша Монада міститься у центрі Світобудови – її радіус 10^{28} см.

Розділ «Фізика і метафізика» – це вдала спроба з єдиних філософських позицій сформулювати новітню теорію пізнання Природи, Всесвіту як Цілого. Автор справедливо критикує марксистсько-ленінську філософію. Особливу увагу він приділяє термінології, визначенню основних понять. Важливим, на думку автора, є саме те, що простір виступає не лише як арена діяння світових сил – він сам володіє внутрішніми силами, які, власне, і формують увесь видимий світ. Саме через внутрішню природу фізичного простору (вакууму) лежить шлях поєднання фізики й метафізики. Як нагадає автор, ще Платон пророче писав: «Геометрія наближає нас до Бога».

З часу зародження квантової фізики, як це вперше підкреслював В. І. Вернадський, людину необхідно розглядати як квантову систему, в єдності фізичного тіла й поля, а також духовного тіла (тобто душі). Лише єдність фізичного і духовного дає гармонію Людини й Космосу.

Уперше поняття про Монаду ввів Піфагор, який, до речі, однозначно був пророком своєї епохи. Микола Руденко в цій книзі, яка є продо-

вженням його економічних праць, створює цілісну картину буття від «людського суспільства до Світової Монади».

Далі йде розділ «Гносис як необхідність». Автор висвітлює своє розуміння Гносису як найзагальнішого вчення про Всесвіт. Правильним є твердження, що основою земного життя є енергія. Справедливо також і те, що хоча гравітація відіграє головну роль у Космосі, в житті на Землі її внутрішня природа залишається нез'ясованою. Проте справа не лише і, можливо, не стільки в розкритті внутрішньої природи гравітації, скільки у вивченні властивостей фізичного простору, в глибині якого відбуваються усі процеси розвитку Космосу в цілому.

Цікаві судження автора про так звану об'єктивну реальність – про те, що існує незалежно від нашого «єго». Важливим, а може, й вирішальним у розвитку Космосу є полярність небесних тіл. В основі полярності стоїть безперервне взаємоборство сил Світла й сил Темряви. З боку фізико-математичного вони поміж собою рівні. Але ж сили Світла (передусім Сила Моносу) діють з глибин простору, сили Темряви діють ззовні, що й породжує гравітацію.

Невмирущим є Світло: «Світло не вмирає, вмирає лише тіло», – пише автор.

Монади (від атомної до Світової) саме тому і є носіями Світла, що вони народжуються в глибинах простору, ніби в материнському череві. Світло – то їхні м'язи. Саме завдяки Світлові вони здатні існувати. Внутрішнє Світло чинить опір матерії Світового Простору. Це він, простір, і є власне матерія. Микола Руденко показує, що А. Ейнштейн здогадувався про це, але йому не вистачило життя, аби ці свої здогади оформити в фізико-математичну теорію. Проте його вчення про кривизну простору є слушним натяком на таке бачення простору: порожнечу не можна викривити – викривити можна лише щось матеріальне.

Вслід за А. Ейнштейном, М. Руденко бачить Всесвіт конечним. Навіть космологічний радіус А. Ейнштейна за формулами М. Руденка той самий: 10^{28} см. І маса Всесвіту (Метагалактики) та ж сама – 10^{56} г. Але за теорією Монад 10^{28} см – це не радіус Всесвіту як Цілого, а лише радіус Світової Монади. У глибині Світової Монади немає ні атомів, ні галактик – там усюди панує «Світло, в якому немає жодної Темряви».

Так Іван Богослов пояснював сутність Бога.

Галактики рухаються довкола Світової Монади: найближчі з них біжать зі швидкістю, що близька до світлової. Чим далі від поверхні Світової Монади міститься орбіта галактики, тим повільніше вона рухається. А на відстані від центру Метагалактики, що дорівнює 10^{49} см, гравітаційні сили Світової Монади повністю вичерпуються. Отож А. Ейнштейн, створюючи космологію, обчислив лише розміри Світової Монади, але вірив, що це і є Всесвіт як Ціле. М. Руденко показує:

А. Ейнштейн помилився в 10^{21} разів. Це не просто довільні судження, а фізико-математичні розрахунки.

Можна чи не можна з цим погоджуватись – окрема розмова. Але не можна приховати, що сьогодні є така чітка і логічна позиція, котра варта нашої уваги.

Головне, що вводить автор принципово нове – це структурна одиниця простору, буття, яка і має назву «Монада».

Цікавим і, можливо, дискусійнішим виявився розділ «Від метафізики до фізики». Йдеться про електрон. Що означає запитання, як створити електрон? З чого?.. Для автора електрон – це процес. Далі знову йдеться про природу вакууму, його матеріальність. Вакуум – це своєрідний «моноліт» поля, яке відіграє головну роль в існуванні видимого Космосу. Тобто такого Космосу, який сприймають наші органи відчуттів, а також наші прилади.

Автор фактично дотримується теорії відносності А. Ейнштейна в питанні про скінченність швидкості світла. Слід зауважити: сьогодні наука припускає, що в природі є процеси, які відбуваються з будь-якими швидкостями, в тому числі й більшими, ніж швидкість світла. Але ці міркування виходять за межі даної теорії.

Слушним також є твердження, що об'єктивно існує лише простір, в глибинах якого пульсують незліченні рої більших і менших Монад. По суті, об'єктивно реальними є два види матерії – матерія Монади (Духоматерія) і матерія Світового Простору, що сам у собі (поза Монадою) є пасивним, безжиттєвим. Можна сказати й так: матерія Світла й матерія Темряви.

Деталізується в книзі й питання гравітаційних потенціалів та гравітаційних радіусів. Власне, на думку автора, гравітаційний радіус – це радіус Монади. У праці автор наводить конкретні математичні визначення для гравітаційного потенціалу й гравітаційного радіуса. До того ж наведено конкретні величини гравітаційних радіусів (без конкретизації фізичного змісту) для Галактики ($1,5 \cdot 10^{16}$ см), Сонця ($1,5 \cdot 10^5$ см) і Землі (0,45 см). Що ж це таке – радіус Монади? Здається, це і є той простір, де фізика і метафізика межують або навіть переходять одна в одну.

Власне, вперше пропонується квантувати фізичний простір за допомогою Сили Моносу. А Сила Моносу – це світова стала, яка поєднує найбільше з найменшим. Величина кванта простору, виведеного за допомогою Сили Моносу, виглядає в праці як $1,6 \cdot 10^{-33}$ см. Так само вона виглядає і в сучасній ядерній фізиці. Отже Сила Моносу (10^{49} дн) – тобто Сила Цілого Всесвіту – однаково діє і на космологічному, й на ядерному рівнях.

Важливим у праці М. Руденка є твердження про те, що «лише та космологія, яка змальовує Всесвіт єдиним живим організмом, спроможна стати наукою третього тисячоліття».

Наведено в праці значення радіуса Монади електрона ($6,6 \cdot 10^{-56}$ см), як найменшої частинки Всесвіту. Звичайно, всі ці величини лежать далеко за межами можливостей експериментальних перевірок.

Отже, найменший розмір Всесвіту сьогодні визначено як радіус Монади електрона.

Суть усієї праці охарактеризовано так: «Монада – це особа. І в цьому суть справи». Далі автор стверджує: «Ми, люди, власне, також Монади». По суті, за автором, Монада духовна й Монада фізична – це те ж саме. «Радіус Монади, – стверджує він, – єдина об'єктивна реальність». Автор наводить конкретні значення радіусів Монад від електрона до Метагалактики. Отже, Монада – жива система.

У праці М. Руденко трактує природу світіння Сонця. Автор не підтримує думку про термоядерну природу світіння, підкреслюючи, що немає потоків нейтрино від Сонця. На думку автора, «Сонце спрямовує на Землю промені Галактичної Монади. Життя – не від Сонця, а від Світової Монади!» Хіба ж це не революційний підхід до буття, до життя на Землі, до життя Всесвіту в цілому?

Вершиною цієї філософської праці є додаток, який автор написав нещодавно. В ньому М. Руденко намалював уявну карту-схему Метагалактики, чим іще раз підтвердив, що: «У світі немає нічого випадкового – для кожного тіла чи галактики існує своє місце, яке відповідає загальному порядку, спільному для всіх рівнів – від атома до Метагалактики».

Слід зауважити таке: саме тут, на цих сторінках, існує реальна можливість перевірки теорії Монад взагалі. Користуючись гігантськими величинами (Сила Моносу, радіус Світової Монади тощо), автор зрештою виводить доволі близькі нам величини: відстань нашої Галактики від центру Всесвіту (10^{35} см) та її швидкість (близько 100 км/сек). Згадані параметри він обрахував і для найближчих галактик – в сантиметрах! А відтак у радіусах Світової Монади. Виходить, наша відстань від центру Всесвіту становить 10 мільйонів радіусів Світової Монади. Страхітлива відстань! Мабуть, саме тому в нашому світі так впевнено почувається Темрява, яка вщерть залила кров'ю ХХ століття. А проте реальні швидкості нашої та найближчих галактик, на мою думку, піддаються перевірці. Нам же вони, ці величини, видаються реальними.

Праця Миколи Руденка «Гносис і сучасність» виходить у світ на межі не лише століть, а й тисячоліть, і в цьому її особливе пророчє значення як Програми розвитку науки про суть життя, про Всесвіт в цілому на наступне тисячоліття.

Сам автор визнає: «Я знаю: ще далеко той час, коли вчені повірять у мою теорію так само, як у неї вірю я. Але рано чи пізно це повинно статися».

Так, майбутнє сучасного Гносису Миколи Руденка – це майбутнє розвитку суспільства в новому тисячолітті. Лише науковці майбутнього зможуть довести чи спростувати твердження пророка ХХ століття, яким є Микола Руденко. В кожному разі, спасибі йому за все від людей, що живуть нині, і тих, що житимуть після нас, в епоху Водолія.

Михайло КУРИК,
доктор фізико-математичних наук,
професор

ВІД АВТОРА

*...Важливе місце, що надається науці
в свідомості людства, є найяскравішими виявами
метафізичних потреб нашого часу.
...Космічне релігійне почуття є найсильнішим
і найшляхетнішим із чинників наукового дослідження.
...Я не можу знайти слова ліпшого, ніж «релігія»,
для визначення віри в раціональну природу реальності.
А. Ейнштейн*

Працю «Гносис і сучасність» написано в квітні–травні 1976 року. Уже в «самвидаві» утвердились «Енергія прогресу» й «Економічні монологи», отож на додаток до них я планував оприлюднити книгу, що мала підсумувати мої уявлення про Всесвіт, багатолітні пошуки Абсолюту. На той час у мене склалися приязні відносини з академіком Андрієм Сахаровим, я мріяв показати цю працю йому, але ж не судилося: її було конфісковано в чернетках працівниками КДБ, де вона й пролежала майже два десятиліття. Повернувся до неї лише в січні 1999 року. Наново написав п'ятий розділ, з'явився суттєвий додаток до десятого розділу, а решту книги уважно проредаговано.

Поняття Гносис у даній праці, по суті, не прив'язано до релігійно-філософської течії, яка в другому–третьому століттях нашої ери конкурувала з християнством, хоч імена деяких гностиків того періоду (Валентин, Василид) часом згадуються. Я вкладав у це поняття значно ширший зміст. На той час улюбленим афоризмом стовпів радянського атеїзму була фраза: «У Всесвіті ніде немає місця для Бога». Це багатомовно здавалося дотепним і переконливим. Я ж був глибоко переконаний, що таке місце є – Монада, отож і вирішив показати його тим, хто ще не втратив здатності мислити.

Мене прикро вражає, з яким автоматизмом переходять від «наукового» атеїзму до релігійного догматизму люди, у яких, власне, ніколи не було жодної віри, та вона їм і не потрібна. Гірко це споглядати, бо саме цей перелом викриває, як за сім радянських десятиліть спустошено людські душі. Ось чому, на мій погляд, потрібен Гносис – не просто віра, а Знання.

Стосовно якоїсь конкретної релігії Гносис має бути нейтральним. І в той же час він здатний бути підвалиною для всіх релігій, бо вони, по суті, різняться не стільки знанням про Бога, як адаптацією цього знання в певному національно-географічному середовищі.

В цій праці зростаються між собою фізика й метафізика – одне переходить у друге. Зникає різниця між матеріалізмом та ідеалізмом – на рівні Монади вони виглядають абсолютно рівноправно, бо мають справу з духо-матерією. Від найменшої фізичної величини (10^{-56} см – Монада електрона) і до найбільшої (10^{56} г – маса Всесвіту) Космос наскрізь прописується тими ж самими формулами, бо всюди панують ті ж самі фізичні й духовні закони – закони Монади. Окрім Монади, у світі фактично нічого немає – і через те її цілком правомірно ототожнити з Богом. До того ж вона володіє найвищою Силою – Силою Моносу.

У свій час я оприлюднив роман під такою ж назвою (ж. «Вітчизна», ч. 1–2, 1995). Його фізико-математична основа (та ж сама, що й у цій книзі) дістала схвальні відгуки поважних фізиків. Отже, з цього боку нібито все гаразд. А проте я не сподіваюся здобути визнання серед філософів, які вчора проповідували «науковий» атеїзм, а сьогодні озброїлися церковним хрестом. Вони тепер так ревно захищають Бога, що вважають для Нього «приниженням» потрапити до фізичних формул. Та їм належало б знати (вони ж філософи!), що пантеїзм саме через те і є справжній теїзм, що він визнає Богом Всесвіт як Ціле. І це не якась там метафора, а тисячолітня філософія, котра породила таких мислителів, як Піфагор, Бруно, Спіноза, Сковорода. То що ж тут дивного, коли ми до Всесвіту прикладаємо фізичні формули? Хоч це й парадоксально, але факт: із ревнителів атеїзму виходять найзапададливіші ревнителі старосвітських догматів. Я вже мав з ними сутичку на академічному рівні. Через те й мушу сказати: цю книгу написано не для них.

*Микола РУДЕНКО,
Дійсний член Української Вільної
Академії Наук (США)
Січень, 1999*

1. ФІЗИЧНЕ І МЕТАФІЗИЧНЕ

Давно минули часи, коли самоук міг привернути увагу громадськості до своїх наукових суджень. На що ж я сподіваюся, пишучи цю книгу? Лише на одне: на інтелектуальний демократизм читацької публіки. На те, що вона якщо й не виявить особливої довіри, то принаймні не засудить. А там, дивись, віднайдеться жива душа, для якої мої вболівання виявляться не лише зрозумілими, але й духовно близькими.

Звичайно, я знайомив з моїми формулами та розрахунками поважних фізиків. Навіть вельми поважних. Ніхто з них не зміг спростувати моїх рівнянь. Наївно було б гадати, що в сучасних умовах цього досить для утвердження тієї чи іншої теорії. І все ж для мене це вельми важливо: з боку фізико-математичного я, здається, не повинен чекати ударів. Можна сказати, існує надійна нічия: ні спростувати, ні ствердити. Така позиція мене поки що влаштовує: адже ж те, про що йдеться в цій книзі, належить не так до фізики, як до метафізики.

Тут повинно з'явитися традиційне заперечення: саме це, мовляв, і належить засуджувати. Іще Ньютон заповідав: фізика мусить боятися метафізики.

Так, я згоден: **мусить!** У фізики свої шляхи, у метафізики – свої. Те, що описується формулами, неминуче належить до фізики, бо тут панує математичний деспотизм, котрий не має нічого спільного з алгеброю духу, якою займалися старовинні гностики.

На жаль, у всі часи ідеологи домагалися панівного становища в суспільстві. Так, скажімо, середньовічна Церква вважала, що, вміючи оперувати числами 3 і 7 (йдеться про їхнє метафізичне значення), вона має право підпорядкувати собі всі без винятку людські знання. І великий Галілей тільки пошепки міг стверджувати: «Все ж таки обертається». А через кілька століть «корифей усіх наук» Й. Сталін, розгромивши мовознавство, переходив до кібернетики, щоб оголосити її «диявольщиною».

Та, зрештою, – незважаючи на жахливі жертви! – перемогли Галілей і Вінер, бо на їхньому боці були не метафізична алгебра духу й не догми марксизму, а звичайна шкільна алгебра.

Проте належить іще раз нагадати: будь-яка істина, якщо її абсолютизують, переростає у свою протилежність. Отож, напевне, те ж саме повинно статися й з твердженням: фізико, бійся метафізики! – повинно, якщо це твердження ми зрозуміємо надто буквально. Але тут, напевне, доведеться пояснити, що саме я маю на увазі, коли вживаю цей термін – «метафізика».

Відомо, що термін «метафізика» належить Арістотелю – великий філософ відносив сюди все те, що він розглядав після фізики. Після фізичного можна розглядати лише духовне, ідейне.

Для Маркса й Енгельса характерна етимологічна глухота. Мається на увазі або довільне вживання наукових понять, або таке, що визначається модою. Так, скажімо, перша половина XIX століття в Європі відзначалася припливом безземельних селянських мас до капіталістичного міста – їхньою пролетаризацією. Справа виглядала так, ніби суспільство складається з двох класів – пролетарів та буржуазії. В буквальному перекладі «буржуазія» – це городяни, мешканці міст. Звісна річ, для вчорашнього кріпака, який приніс до міста самі лише латки на штаних, корінні мешканці міста здавалися заможними. Явище суто психологічне й до того ж тимчасове: згодом пролетарі також повинні перетворитися на буржуазію – якщо це слово розуміти в його докорінному значенні.

Але Маркс і Енгельс беруть тимчасове, психологічне (по суті – обивательське!) для визначення не лише ефемерного явища, а цілої історичної епохи. Більше того, тимчасове екстраполюється на майбутнє – і ось маємо: «пролетаріатом» себе величає радянська бюрократія, котра і за цензом, і за державною могутністю незмірно перевершує римських аристократів.

Те ж саме в марксизмі відбувається з метафізикою: тимчасове непорозуміння набуває «науковості» – і ось уже метафізика із класичної науки про Буття перетворюється на щось ретроградне, навіть вороже трудовому людству. Непорозуміння полягало ось у чому. Після Ньютона наукова думка рушила на штурм речовинного світу – його глибинної структури. Складалося враження, що ось-ось природу буде «розгвинчено» до кінця – до останніх «цеглинок». В тому, що ці останні «цеглинки» реально існують, не було жодного сумніву. Є тільки вони й порожнеча – тобто вакуум, сам космічний простір. Отже, фактично вважали, що після фізики нічого немає і не може бути. У філософії найвищої шани здобув Демокріт – батько атомістичного світогляду. І хоч Неподільний (атом) ділився нескінченно, пропорційно зростала віра, що десь-таки є справді Неподільне – тобто те, що можна назвати основою світу.

Віддавши речовину фізиці (що загалом правильно) і вслід за цим оголосивши її матерією, примітивний матеріалізм XIX ст. скасував поняття Субстанції – філософської категорії, котра розглядає матерію як **Суб'єкт**. Здавалося, все у світі можна пояснити комбінаціями атомів у порожньому просторі. Атоми вічні, вони ніколи не виникали й ніколи не зникнуть. Бачити атом (чи навіть планету) в ролі Суб'єкта – це принаймні смішно. Отже, суб'єктом лишилася сама людина, яка пізнає природу.

Галузь філософії, яка утверджує не лише суб'єкта пізнання (людину), але й **Суб'єкта Творення** (матерію чи Бога), називається онтологією, або метафізикою. Фактично це синоніми. Далі можна сперечатися,

хто цей Суб'єкт (Дух чи матерія), але раніше слід усвідомити, що він існує, – не може не існувати!

Досі людська думка ніколи не піддавала сумнівові існування Суб'єкта метафізичного – тобто Суб'єкта Творення. Адже ж не ми створили Всесвіт, а Всесвіт створив нас. При цьому Всесвіт розуміється як уся природа. То була проста пантеїстична логіка, яку можна заперечити лише в тому разі, коли на твій мозок упаде тяжке потьмарення.

На жаль, потьмарення впало – і ось уже метафізика виявилася зайвою. Лишилася тільки гносеологія – наука про пізнання. Філософи почали стверджувати: нас, мовляв, ніхто не створював – життя виникло з матерії (читай: з атомних комбінацій). Звісно, за таких умов воно могло виникнути лише **якось** принагідно. А могло й не виникнути зовсім. Замість Закономірності й Необхідності запанував Випадок – та ще який войовничий! Войовничість йому потрібна для того, щоб оголосити людину продуктом елементарної хімії. Якщо чиясь думка з цим не погоджувалася, людину знищували «в ім'я науки».

Саме на цих гносеологічних підвалинах і виникає «діалектичний» матеріалізм Ф. Енгельса як антипод матеріалізму метафізичного.

Щоб здобути право на створення нового, треба довести, що старе себе вичерпало. З цієї метою Енгельс формулює штучне звинувачення – він усюди запевняє, що метафізика нібито бачить світ **незмінним**. Інших причин для її усунення взагалі не існувало. Але ж як тут усе сплпуюно! Фактично філософію як науку зліквідовано, а діалектика перетворилася на демагогію. Щоб розібратись у цьому, слід пам'ятати, що:

а) діалектику створено старовинними метафізиками – отже, протиставляти її метафізиці немає жодних причин;

б) метафізика ніколи не проповідувала **незмінності** світу – вона шукала незмінну першооснову світу.

Якщо ми вміємо мислити логічно – тобто не ухиляючись в бік полемічних ефектів, – то нам легко зрозуміти нюанси, які зумовили успіх «діалектичного» матеріалізму. Геть-чисто все тут засновано на підміні філософської категорії **матерія** категорією фізико-хімічною – **речовина**. Отже, підміна метафізичного фізичним фактично сталася – і до того ж у найширших масштабах! Вона сталася не лише в марксизмі. Навпаки: саме тому й став можливим марксизм, що ХІХ століття породило й узаконило цю підміну. Відтоді людські уявлення про співвідношення фізичного й метафізичного були так заплутані, що сьогодні казати з певністю, де кінчається фізика й починається метафізика, взагалі неможливо.

Метафізика завжди починалася з простої думки: те, що я бачу, є лише зовнішній образ. Речі в свою глибину зовсім інші. Які саме – я

сказати не можу (річ у собі), але знаю: вони тільки для моїх відчуттів володіють поверхнею. Насправді жодної поверхні немає – її немає ніде, як глибоко ми не занурювалися б у речовинну структуру.

Сьогодні це зрозуміло навіть школяреві: атом у свою глибину – згущена променева субстанція, а не просто комбінація «елементарних» часток. Ніде немає тієї останньої частки, про яку можна було б сказати: ось вам цеглинка світу! А раз так, то речовина – взагалі не матерія. Чому? Тому, що матерія – це справді щось стале, незмінне. Інакше втрачається сенс в існуванні самого цього поняття. Справді, якщо в глибині природи ніде немає тієї останньої межі, поза якою зникає саме **зникнення**, а натомість з'являється щось стійке, незмінне, тоді про яку ж матерію можна казати? Дух є, ми це бачимо на собі, але ж матерія... де вона? Що ви маєте на увазі, коли вживаєте це слово? Чи філософський матеріалізм допоможе в цьому розібратися?..

І все ж матеріалізм крізь товщу тисячоліть ніс тверду впевненість, що в природі існує ота незмінна **Субстанція**, котру справді можна назвати матерією. Для нього ще три тисячі років тому – а може, й раніше! – було ясно, що це аж ніяк не речовина. Старовинні філософи проникали думкою в глибини речовинної структури й добре бачили, що речовина – це лише ілюзія, майя. А матерія все ж таки існує – вона ховається десь значно глибше, ніж речовина. І навіть сама речовина (атоми, планети, зорі) народжується з неї. Оскільки матерія є спільною основою всіх речей, організмів і явищ, то вона, звичайно, нічим, окрім **Суб'єкта**, бути не може. З неї все виникає і в її надра повертається після розпаду...

Оце ж, власне, і є метафізичний матеріалізм. Тоді що ж таке матеріалізм «діалектичний»? Чого він прагне, що проповідує?..

Передусім він проповідує войовничість заради самоутвердження. Це головне! Все інше для нього не має принципового значення. Ставка робиться на робітничий клас, а йому, робітничому класові, ніколи дошукуватися сократівських істин – треба на хліб заробляти. Отже, по суті, ставка робиться на неосвіченість.

В дійсності метафізика не лише ніколи не відкидала діалектику, а без неї не могла зробити й кроку. Навіть релігія не жила без діалектики. Бог і Сатана, Світло й Темрява – хіба ж це не діалектика? Отже, насправді жодних підстав, окрім підстав суто демагогічного характеру, для протиставлень діалектичного метафізичному ніколи не існувало. Що ж до «незмінності» світу, проповідь якої Енгельс приписує метафізиці, то це просто-таки недобра вигадка – в метафізиці взагалі йдеться не про це! Йдеться про розуміння Субстанції – тобто про те, що для матеріалізму Енгельса виявилось зайвим. Разом з тим виявилася зайвою й сама матерія – те, що в Енгельса називається матерією, у грамотних матеріалістів ніколи нею не було.

У сталінському «Короткому курсі історії Комуністичної партії» є виклад діалектичного матеріалізму – четверта глава, яку приписували самому Сталінові. Пізніше йому приписали весь «Короткий курс», але це було звичайнісіньке підлабузництво.

Сталін володів цікавою якістю: він умів здирати з понять словесне драпування, щоб видобути, як він любив висловлюватись, «раціональне зерно». Часом він так оголював те чи інше поняття, що відразу ж було ясно: в марксизмі не лише немає нічого геніального, а й просто самостійного, оригінального.

Але ж волосатий кулак Сталіна завжди був дуже переконливим аргументом.

Раціональне зерно діалектичного матеріалізму, на думку Сталіна, виглядає так: діалектичний метод Маркс і Енгельс запозичили у Гегеля, а вчення про матерію – у Фейєрбаха. Останній був метафізичним матеріалістом. Та коли його сполучити з гегелівською діалектикою – він одразу ж нібито стає предтечею марксизму...

Уже з цих сталінських пояснень видно, що марксизм – це, власне, не оригінальне філософське вчення, а еклектична суміш, яка відзначається нетерпимістю та надмірною войовничістю.

В Енгельса все вирішується якнайпростіше: **життя – це існування білкових тіл**. Оце тобі й уся філософія! Зрозуміло, на кого її розраховано, – лише на людей, які ніколи не задумувалися про те, в якому світі вони живуть. І взагалі не збираються про це думати.

Це неправильно, що в галузі самого матеріалізму марксистки стали послідовниками Л. Фейєрбаха. Л. Фейєрбах як метафізик критикував людей, які намагалися вивести мислення (отже, й саме життя) з фізико-хімічних процесів. Для нього, як і для Спінози, матерія – це Субстанція, а не атоми, не планети і взагалі не **тіла**. Фактично він бачив матерію як **сам простір** – тобто бачив її субстанційно, науково, а не по-обивательському. І ось диво: як тільки фейєрбахівський матеріалізм «запліднюється» діалектикою – матерія як Субстанція чомусь відразу ж зникає, а натомість з'являється матерія як **тіло**. Тобто на місце філософа приходять обиватель.

Що з того, що на словах Енгельс приєднується до критики тих, хто виводив мислення з фізико-хімічних процесів? Щоб їхній матеріалізм зробити «науковим», він доповнює його соціальними явищами. Саме так він розуміє філософську категорію **Буття**, що завжди означало Природу взагалі, Природу як **Суб'єкт**, а не щось конкретне. Звісно, якщо саме життя виступає в Енгельса лише як існування білкових тіл, то всі суспільні явища можна звести до фізико-хімічних процесів. Так це фактично й робиться: всю людську історію пояснюється як боротьбу класів – тобто як відповідну **реакцію**. І навіть цей хімічний термін широко вживається в марксизмі.

У марксистському визначенні життя що не слово, то й злидні філософії – лихо, в якому марксисти звинувачують усіх, окрім себе.

По-перше, саме **існування тіл** належить обґрунтувати – це ж одне з основних питань філософії! Реально вони існують чи уявно? Об'єктивно чи суб'єктивно? Комплекс відчуттів чи матерія? По-друге, коли ми кажемо «білоке», то взагалі нічого цим не кажемо. Ніякої інформації тут немає – це умовна назва якогось поняття, котре в свою чергу є тимчасовою умовністю. Жодне з цих визначень до філософії взагалі не належить.

Отже, в «діалектичному» матеріалізмі Енгельса немає ні діалектики, ні матерії. Діалектики немає тому, що немає стрункої послідовності мислення. Береться на віру зовнішній образ і оголошується матерією. Відомо, що слово «образ» – це буквальный переклад слова «ідея». Цілком зрозуміло: якщо матерією оголошується те, що дається у відчуттях як **образ**, то насправді ми оголосили матерією тільки ... ідею. Отут і пошукай матеріалізму! Вдень із свічкою не знайдеш. Ідеалізм є – він ніколи не відмирав і на годину. Що ж до матеріалізму, то без матерії він, звичайно, неможливий.

Далі я спробую довести, що справжній матеріалізм може бути лише метафізичним – або це взагалі не про матеріалізм йдеться, а лише про його ефемерний сурогат на зразок матеріалізму Енгельса. Цьому питанню присвячено всю книгу, а тут я лише пунктирно прокреслю головну думку.

Гносеологія розмотує клубок пізнання від людського «я» – вона робить матерію **об'єктом**. Це законно, бо все, що я намагаюся пізнати, є для мене **об'єктом** пізнання. В цьому разі так можна сказати навіть про Всесвіт. І навіть про Бога. Це не принижує ні Всесвіт, ні Бога, ні матерію, бо людина таки справді є **суб'єкт** – в цьому немає жодного сумніву, і як суб'єкт вона здатна пізнавати. Обрання позиції в методах пізнання (від «я» чи від Всесвіту як Цілого?) й визначає, котра з наук вступає в дію – гносеологія чи онтологія.

Онтологія (метафізика) тягне нитку пізнання не від людського «я», а від Суб'єкта Творення – тобто від Субстанції, що стоїть в основі самого світу. Нехай вона поки що для нас невідома (Дух чи матерія?), але ж ми певні, що Субстанція дійсно існує – інакше не було б ні реального світу, ні самих нас.

Якщо ми погодилися, що ототожнення речовини з матерією – це не лише не філософія, а взагалі не мислення, то нам доведеться визнати: о-о, відшукати матерію вельми непросто! Значно важче, ніж відшукати Дух. І це справді так, бо відшукати матерію – це фактично те ж саме, що пояснити світ. Але ж ми знов і знов мусимо повторювати: не ми створили Всесвіт – навпаки, це він, Всесвіт, створив нас. Отже, стосовно людського мозку Всесвіт є Суб'єкт Творення. Це неминуче!

Те, що з боку гносеологічного ми зробили його об'єктом, – лише методологічна умовність. Те, що стосовно нас він є Суб'єкт Творення – або просто Творець! – явище безсумнівне й безумовне.

«Діалектичний» матеріалізм Енгельса в методологічному плані базується виключно на гносеології. Отже, він намагається умовність перетворити на об'єктивну реальність. З другого боку, саму об'єктивну реальність він не лише ставить під сумнів, а взагалі відкидає. Так, наприклад, в межах матеріалізму Енгельса неможливо поставити питання про матерію як Суб'єкт Творення – хоч, звичайно, Енгельс не заперечує, що матерія володіє необхідними якостями для створення живих організмів. Та коли Енгельс каже про матерію, то має на увазі хімічні елементи, а не саму просторову безмежність Всесвіту – тобто не Субстанцію. Остання для Енгельса лишається безчуттєвою, бездушною порожнечою, котру можна розглядати не як матерію, а лише як арену, де «матерія» здатна рухатися. Звідси життя – лише відповідна комбінація хімічних елементів або, як каже Енгельс, існування білкових тіл. Отже, досить від неорганічної хімії зробити крок до хімії органічної – і життя відкриє всі свої таємниці. Це сьогодні й намагаються зробити послідовники академіка Опаріна. Вони твердо переконані, що жодного іншого суб'єкта, крім людини, яка **пізнає**, в природі не існує. Для них навіть сама Природа – не Суб'єкт! А творення життя... Ніякого творення взагалі не було. Просто певним чином згрупувалися елементи – і в теплому морському бульйоні виникла перша клітина. Далі, на їх думку, теж усе відбувається вельми просто: клітини почали кооперуватися, включилися в еволюцію. Зрештою через якийсь там мільярд років виникла й людина...

Простота дивовижна! Та ось питання: а де все ж таки шукати матерію? Хімічні елементи – це ще не матерія, а знов-таки речовина. А речовина – лише образ, ідея...

Якщо хтось не цілком переконаний, що речовина – не є матерія, прошу заглянути до В. І. Леніна:

«Матерія зникає – отже, зникає та межа, до якої ми знали матерію досі, наше знання йде глибше: зникають такі властивості матерії, які здавалися раніше абсолютними, незмінними, початковими (непроникність, інерція, маса тощо) і які тепер виявляються як відносні, властиві лише деяким станам матерії»¹.

Фактично речовина (отже, й хімічні елементи!), за Леніним, – це тільки *відносний стан матерії*. **Стан**, а не сама матерія! Бо всі перелічені властивості є властивостями речовини – непроникність, маса тощо. Тут просто доводиться визнати: не це матерія – матерію належить шукати значно глибше! Бо коли ми кажемо «стан», «форма», «вид» тощо – ми взагалі кажемо не про матерію, а лише про її зо-

¹ Ленин В. И. Материализм и эмпириокритицизм. М., 1948, с. 243.

внішні вияви; про те, що вказує на її наявність, – але ж це не вона сама!..

А якщо про речовину взагалі не можна сказати, що вона – матерія, то й про матеріалізм Енгельса не можна сказати, що це є матеріалізм.

Або, скажімо, широко вживане в марксизмі поняття **еволюція** – що воно пояснює? Нічогоісінько! Фактично це є розгортання генетичної програми в просторі й часі. Але ж тут відразу виникають питання: що таке час? Чи існує він поза межами наших уявлень про послідовність подій? І зрештою: хто сформував програму для земної біосфери?..

Але в нас намагаються не помічати лєнінських рядків про матерію – у філософії все ще панує вульгарний матеріалізм Енгельса! Бо якщо ми його зруйнуємо...

Негайно вся простота перетворюється на недоумкуватість. Що ж лишається робити такому матеріалізові? Єдине: кликати на допомогу поліцію, – пістолет, приставлений до скроні, завжди є надійним аргументом. А щоб кримінальні кодекси та поліційні статuti набули законної чинності, треба обґрунтувати смертельну «шкідливість» метафізики для трудового люду:

«Метафізика – антидіалектичний спосіб мислення... Метафізичне тлумачення розвитку веде до визнання бога, розуму, духу тощо»¹.

Зверніть увагу: визнавати Дух не можна – потрібен біологічний робот, який бачить бога лише на трибуні мавзолею. Не вище й не далі, а тільки там!

Отже, слід навчати, що:

«Вона (метафізика. – М.Р.) використовується буржуазними ідеологами для захисту капіталізму, для боротьби проти марксистсько-лєнінської філософії».²

І раптом після цих «смертельних» звинувачень в тій самій енциклопедії надибуємо таке:

«В діалектичному матеріалізмі термін «онтологія» вживається при витлумаченні явищ об'єктивної дійсності, існуючих незалежно від свідомості. З онтологічної точки зору свідомість розглядається як властивість високоорганізованої матерії – мозку»³.

Як же це зрозуміти? Хіба ж метафізика й онтологія не те ж саме? Коли ж це між ними з'явилася докорінна різниця? Адже ж «Філософський словарь» запевняє, що такої різниці взагалі не існує...⁴

Дааі: як саме розглядається мозок – хіба ж це не речовинне утворення? То що ж ви, добродії, цим пояснюєте, коли сама речовина – не є матерія? А все, що не матерія, – ідея...

¹ БСЭ, т. 27, с. 283.

² УРЕ, т. 9, с. 87.

³ УРЕ, т. 10, с. 263.

⁴ «Философский словарь», М., 1963, с. 325.

Справа ось у чому. Ленін почав усвідомлювати, що з матеріалізмом Енгельса не все гаразд. Він побачив це на питанні про матерію: речовина розпадається до променя і зрештою справді зникає. То що ж це виходить – зникає матерія? Нонсенс! Отже, слід шукати точніших визначень. А якщо так, то самої гносеології замало – істину, на думку Леніна, можна побачити на схрещенні гносеологічного й онтологічного.

Гадаю, це загалом правильно. Та якби ж Ленін про це сказав не випадковою фразою, а розвинув цю думку, довів її до логічного завершення! А проте він не міг цього зробити: тоді від «діалектичного» матеріалізму взагалі нічого не лишилося б. Матеріалізм, якщо він бажає залишатися матеріалізмом, з усією неминучістю мусить взяти на озброєння метафізику. Або він загине як філософське вчення. Найменшої можливості для компромісу тут не існує.

Деякі радянські філософи це вже зрозуміли – через те вони намагаються вхопитися за соломинку, яку кинув Ленін у вигляді двозначного визначення онтології. Воно двозначне тому, що метафізика й онтологія – такі ж синоніми, як у російській мові «місяць» і «луна». Та ось перед марксизмом виникає схоластична дилема: як зробити, щоб метафізика лишилася буржуазним вченням, а онтологія – пролетарським?..

На коротких цитатах із двох радянських енциклопедій я показав, як це робиться. Філософії тут немає й близько – є лише вбоге бюрократичне політиканство.

«Метафізика – антидіалектичний спосіб мислення...» Але ж її засновниками були великі діалектики Піфагор, Платон, Арістотель! Отже, вона народилася разом з діалектикою. Діалектика є не що інше, як творчий метод метафізики. Так, метафізика справді шукає незмінну першооснову світу (Субстанцію), але ж тільки ці пошуки й можна вважати філософією. Ніщо інше до філософії взагалі не належить. Плутати незмінність Субстанції з незмінністю світу, як робить Енгельс, – це значить взагалі не бути філософом. Крім того, для матеріаліста (тобто для людини, яка в Субстанції бачить не Дух, а матерію) це практично означає відмову від матеріалізму. Чому? Ми вже про це згадували: якщо в фундаменті природи немає нічого сталого, незмінного, то немає й самої матерії. Розмова про те, що, мовляв, один «вид» матерії перетворюється на інший «вид», повертає нас до платонівських **видів** та метафізичних **форм** Арістотеля, бо матерія є матерія (Субстанція), а не види й не форми. Вона є причина всього – видів, форм, подій тощо. Простіше кажучи: матерія є Суб'єктом усіх своїх видозмін. Або її взагалі немає.

У Гегеля ми бачимо натяк на протиставлення метафізики діалектиці, але ж у нього це не якась окрема «наука». До того ж Гегель був ідеаліст, йому не боліло, що там лишається в **Субстанції**, – для нього це

питання було вирішене: ідея. Енгельс, захопившись за оце протиставлення, довів його до абсурду, виготовивши з нього окрему «науку». При цьому він не второпав, що поширювати цю «науку» на матеріалізм взагалі не можна. Не можна тому, що матеріалізм намагається знайти ствердну відповідь на питання: що є об'єктивна реальність? Такої відповіді поки що немає. А якщо її немає, то звідки ж відомо Енгельсові, що в природі не існує Суб'єкта, вищого від людини? І чому сама Природа – не Суб'єкт? Це ж знов-таки гола віра, а не чітка наука! Віра навпаки – тобто антирелігія. При цьому антирелігія може виявитися новою формою релігії: релігією Зла, Темряви, Насильства.

Прошу звернути увагу ось на що: для правовірного марксиста досить кинути звинувачення в тому, що метафізика веде до визнання Бога. Так, цього вже досить, щоб вважати метафізику ворогом номер один. Отже, йдеться не про Істину як таку, а лише про політику. Навіщо сперечатися про те, можна чи не можна бачити Всесвіт у вигляді нашого Творця? Якщо ти метафізик, тебе слід негайно тягнути до КГБ й оформляти протокол на зразок: «Бороться проти марксистсько-ленінської філософії, захищає ідеологію капіталізму з метою повалення існуючої влади...»

Гадаєте, це перебільшення? О ні! Автор усе це пережив на власному досвіді й знає: значно легше бути онтологом, ніж захоплюватися метафізикою...

Пригадую такий випадок. Якось ми, молоді поети, після веселої вечері в ресторані йшли по нічній Москві. Йшли посеред вулиці, як ходили хмільні шибайголови сто років тому. Невдовзі нам загородив дорогу міліціонер, погрожуючи штрафом. Тоді один із нас суворо глянув і погрозово проголосив:

– Я – експресіоніст!..

Це в нього прозвучало так, ніби експресіоніст – те ж саме, що секретар ЦК КПРС. Ми ледве стримували регіт. А проте ефект був разючий. Розгублений міліціонер, шанобливо козирнувши, відступив з дороги: «Будь ласка!»

Приблизно на такому ж «науковому» рівні відбувається в нас боротьба «діалектиків» проти метафізики. **Якщо ти метафізик – на тебе чекає Володимирська в'язниця.** А онтолог... Тут можуть навіть шанобливо козирнути. Та при цьому обов'язково робиться застереження: не подумайте, що десь поза людським мозком існує щось духовне.

Так вірить і цього вимагає людина, яка оволоділа найвищою владою, – і ви, філософи, не псуйте їй великого свята! Вона, ця людина, ціле життя продиралася до своєї посади, а ви раптом оголошуєте: ні, твоя влада не найвища. То невже ви гадаєте, що вона з вами погодиться?..

Ситуація така ж сама, як у стародавньому Римі: раніше вклонися земному богові, а потім отримаєш право підняти очі до неба. Що там у

тебе – Бог чи, може, Всесвіт як Ціле – не має принципового значення. Важливо тільки те, щоб ти не забув уклонитися земному богові.

У радянській пресі все це, звичайно, пояснюється інакше: марксизм звільняє людину від забобонів – отже, несе їй свободу й незалежність мислення. Насправді йдеться тільки про те, щоб у твоїй душі не лишилося жодного куточка, де б не господарював той, хто здобув найвищу земну владу. Він сам для себе істина – отже, ніякі інші об'єктивні істини йому не потрібні.

Але повернемось до питання: чого це раптом у автора з'явилася потреба відроджувати метафізику засобами фізики? Чи саме це намагання не виглядає смішним? Якщо Арістотель провів межу між фізичним та метафізичним, навіщо ж вносити сюди плутанину?..

Так, це вимагає поважних пояснень. Вносити плутанину я не збираюсь, оскільки ніде – ні на йоту! – фізичне в мене не витіснить метафізичного і навпаки. А ще Платон сказав: геометрія наближає нас до Бога. Що ж до Піфагора, то тут, мабуть, усе ясно: без числа та геометричної фігури розмовляти про переселення душ він взагалі не погоджувався.

Отже, самі засновники метафізики не цуралися фізичного, бо вони – фізика й метафізика – виступають разом, як у людині виступають разом тілесне й духовне.

І все ж між ними існує різниця – не може не існувати! Анатом не займається душею, психіатр уникає хірургічних проблем. Тут вся справа в оцьому питанні: до якої межі?..

Так, існує межа, переступивши яку, анатом і психіатр повинні виступити в одній особі. Ця межа – синтез духовного й фізичного. Той синтез, із якого, власне, й виникає цільний образ Людини. І нарешті цільний образ Всесвіту.

Психіатр не візьметься оперувати мозок – він покличе для цього нейрохірурга. Але ж він, психіатр, мусить вирішити для себе оце питання: де міститься в людині орган синтезу? До речі, це не так ясно, як здається з першого погляду: ще й досі точиться суперечка, що вважати цим органом – серце чи мозок? Арістотель, наприклад, вважав органом синтезу не мозок, а серце. Сьогодні з'явилося чимало аргументів на користь цієї думки. Що ж до мозку, то він може бути лише надзвичайно чутливим приймачем, який зв'язує серце (як орган синтезу) із зовнішнім світом. А може статися, що цим органом виявиться аура – невидима сфера, яку сьогодні успішно фотографують.

Та про це я згадав принагідно – лише для того, щоб проілюструвати наші уявлення про фізичне й метафізичне. Простіше можна сказати так: метафізичне – синонім духовного, фізичне – синонім матеріального. Поки що небагато з'явилося спроб розглядати ці проблеми в їхньому синтезі, бо тут доводиться ходити по дуже тонкій грані, майже по лезу.

Мені хотілося б запевнити читача в тому, що я обираю для себе цю невдячну тему не заради честолюбних намірів: я просто роблю те, чого не можу не робити! Але ж я добре знаю: треба, щоб читач переконався в цьому без моїх запевнень. Якщо цього не станеться, запевнення не допоможуть. Мені не лишається нічого іншого, як бути готовим і до цього...

Коротко справа зводиться ось до чого: якщо в людини є орган синтезу, то чи може не мати його Природа – тобто Всесвіт як Ціле? Здобувши глибокі переконання, що Всесвіт володіє Органом Синтезу, я спробую показати цей Орган так, як анатом показує, де міститься череп. Отже, по суті, мені доведеться працювати в межах фізичного, але... заради метафізичного!..

Сподіваюсь, доброзичливий читач не засудить мене за мої не зовсім звичайні спроби. Коли йдеться про те, що ми чогось не робити не можемо, – що нам критика? Та все ж доводиться оглядатися й на неї.

Майбутній критик легко помітить у моїй праці нашарування еклектизму. Звісно, про це можна сказати й так: не еклектика, а прагнення синтезу. Та це питання смаку, розуміння і доброї волі. Ті, хто взяв на озброєння матеріалізм Енгельса, доброї волі не виявлять – я це знаю.

Я дотримуюсь такого погляду на дохристиянську старовину: вони, гностики минулого, нічого не знали про мікрокосм, зате макрокосм осмислили широко й повно. Той орган синтезу, яким володіє людина, – особливо тоді, коли ми помножуємо його на тисячоліття і мільярди людських особистостей, які пройшли по землі до нас! – цей орган синтезу вимагає до себе щирої довіри. Якщо ми зневажливо ставимось до розумових здібностей наших предків, то яке ж маємо право вірити сучасникам і нащадкам? Адже ж інтуїтивний досвід багатьох тисячоліть не можна ставити нижче, ніж досвід якогось півстоліття, – нехай навіть це півстоліття було надзвичайно бурхливим стосовно наукового розвитку. Ми завжди повинні мати на увазі таке; незначна помилка у вихідних даних – і людська думка на сотню або й на тисячу років може посунутись у хибному напрямку. Так, наприклад, геліоцентрична система понад 2000 років тому була добре відома Аристархові Самоському. Але майже на два тисячоліття ці знання загубилися – і п'ятсот років тому їх заново довелося відкривати Коперникові...

Такою докорінною помилкою, яка загрожує людству незліченними трагедіями, я вважаю підміну категорії матерії категорією речовини. Ця помилка є типовим явищем на Заході і Сході – вона позакласова, позапартійна. Вона властива ідеалістам так само, як матеріалістам, – і через те боротьба між цими двома течіями часом виглядає нісенітно.

Без метафізики цієї помилки зрозуміти не можна. Але ж її не можна зрозуміти також без фізики! Ось чому я змушений був оволодіти всім

необхідним – оволодіти такою мірою, яка потрібна для поважної розмови. Припускаю, що мені, як самоукові, не вдалося уникнути дилетантства (бо фізика все ж таки не метафізика!), та справа, мабуть, не в якихось окремих нюансах, а лише в тому, якою мірою мої рівняння можна вважати **загалом** справедливими. Фізікам, звичайно, не сподобається, що я підходжу до цих питань метафізично. В них є свої правила, яких я не збираюся порушувати. Якщо ж я щось і порушую, то лише традицію – досі метафізичне й фізичне розглядали окремо. Що ж до метафізики, то тут, напевне, в мене є відкрите поле – і я, звичайно, вийду на нього не беззбройним. Принаймні про панцер я подбаю – про панцер терпіння.

Наша цивілізація має лише ту перевагу, що ми оволоділи атомом. Проте втратили ми не менше, ніж здобули – а може, й більше! Втратили ту велику зосередженість, яка необхідна для духовного освоєння Всесвіту. Надзвичайно прискорений темп життя не сприяє розвиткові тих якостей, якими володіли наші далекі предки, що вміли з крихітних експериментальних даних робити великі філософські висновки. Так, скажімо, Піфагор і його послідовники витворили модель Всесвіту, взявши за основу всього лише... коливання струни! Звідси бере свій початок піфагорійське вчення про гармонію сфер – вчення, яке я вважаю глибоко справедливим. До речі, саме на цих піфагорійських ідеях Н. Вінер заснував нову науку – кібернетику. Отже, піфагорійське вчення про Всесвіт було стихійно **кібернетичним**. Послідовники Піфагора бачили Всесвіт як єдиний організм, що заснований на самоуправлінні. Це незмірно вище від того, що потім виникло на ньютонівській механіці, – вже не кібернетичний організм, а щось на зразок парової машини чи годинника. Звичайно, винен тут не сам Ньютон (його механіка – бездоганна!), а ті філософські надбудови, які спростили світ до дикунства. І передусім винен марксизм з його претензіями на непогрішиму науковість. Виявляється, це здатне уживатися поруч: бездоганна механіка й повне філософське неуттво, яке за допомогою концтаборів намагається довести, що воно є наука.

Повторюю: я не важусь на таке «новаторство», яке дозволить отожднити фізичне й метафізичне, – це був би нонсенс. А проте Орган Синтезу – якщо він існує у Всесвіті! – мусить бути описаний засобами фізики. Ось про що мова. Цілком зрозуміло, що цей Орган володіє духовними якостями. Доводити це я навіть не збираюся – вважаю, що це само собою зрозуміло. Крім того, людям, які здатні перекреслити духовний досвід всіх попередніх тисячоліть, взагалі нічого не можна довести – нехай вони живуть собі, як можуть. Наше завдання полягає лише в тому, щоб позбавити їх бажання **знищувати** за переконання.

Гностики I–II століть нашої ери Орган Синтезу називали Пліромою. Я не буду широко переповідати їхнє вчення про Всесвіт – скажу

тільки, що найвидатніші з них були піфагорійцями та платоніками. Отже, основи Гносису слід вбачати в піфагорійстві та платонізмі. А по суті це те ж саме – Платон був найталановитішим і найпоследовнішим із усіх піфагорійців.

У Піфагора є прекрасне поняття, яке об'єднує в собі фізичне й метафізичне, – **Монада**! Гадаю, це те ж саме, що в пізніших гностиків називалося Пліромою. Це одночасно і субстанційна одиниця Буття, і Єдине. Або Єдиний. У Піфагора Єдиний виглядає так: Бог є Природа, Природа є Бог.

Саме вона, Монада, і стане центром наших досліджень та фізикоматематичних розрахунків.

Чимало з того, що є темою цієї книги, вже висловлено мною в «Економічних монологах». Отже, цю книгу слід розглядати як **продовження**. Я не приховую намірів створити цільну картину Буття: від людського суспільства через Сонце до Світової Монади. Це навіть не наміри: якась таємнича сила змушувала мене розлушувати ці тверді горіхи – і я майже півтора десятиліття виламував на них зуби. Ба, навіть познайомився з в'язничними ґратами,¹ допитами, психіатричними обстеженнями тощо.

І все це лише заради того, щоб зрозуміти: що ж сталося з нашим суспільством? Але тут, напевне, доведеться мислити ширше: не лише з нами, а з усім людством.

2. ГНОСИС ЯК НЕОБХІДНІСТЬ

Те, що я зараз пишу, треба читати після «Економічних монологів». Саме тому, що інша послідовність була б вельми небажана, книга про Гносис з'явиться раніше не могла.

Гносис був і назавжди залишиться **найзагальнішим** знанням про Всесвіт – тобто основою більшості метафізичних систем та релігій, які при детальному вивченні майже не різняться між собою. Здебільшого те, що їх розрізняє, можна віднести до вічних людських непорозумінь, на яких засновано земне взаємоборство. Так, скажімо, Ленін бачить Арістотеля близьким до матеріалізму лише тому, що той заперечував ідеї Платона, замінивши їх одвічною **формою**. Життя Всесвіту, за Арістотелем, є прагнення здобути закладену в ньому форму. Квітка намагається здобути найдосконалішу форму квітки, дерево – форму дерева, людина – форму людини тощо. Та якщо згадати, що ідея в дослівному перекладі означає **образ**, то нам важко буде зрозуміти, яку поважну

¹ Йдеться про триденне затримання в 1975 році. Справжній арешт відбувся 5 лютого 1977 року (Автор).

причину для суперечки з Платоном знаходив Арістотель: адже ж форма – це також образ, а не матерія! Навіть солдатська уніформа – це зовнішній образ, без якого солдат негайно перетворюється на сина власної матері, колишнього школяра тощо. І вже зовсім химерно звучить широко вживаний вульгарними матеріалістами вираз: **форма існування матерії**. Здебільшого так кажуть про речовину. Матеріалісти-речовинники навіть не усвідомлюють, що вони витворили філософську формулу, яка досить точно передає головний зміст будь-якого ідеалізму. Адже ж цілком безболісно для змісту цей вислів можна записати й так: **ідея існування матерії**.

Отже, матерії фактично немає – в наявності лише сама **ідея її існування**. Саме так це й відбувається в марксизмі.

Релігії різняться між собою не гностичними підвалинами, а лише нагромадженням зовнішніх образів, за допомогою яких духовні пастирі намагаються передати своїм парафіянам найвищі знання про Всесвіт. Самі ж ці образи й обряди формувалися у відповідності до національного характеру та історичного досвіду кожного народу зокрема. І все ж, незважаючи на загальнолюдську єдність Гносису, на земній кулі ще й досі точаться релігійні війни. Яка ж це ганьба для людей!..

Щоб створити передумову для розуміння Гносису, хочу звернути увагу читача ось на що: всі природознавчі науки (фізика, хімія, астрономія тощо) за необхідністю **геоцентричні**. Вони геоцентричні тому, що цілком базуються на земних образах та земних еталонах. Ось ми, скажімо, записали:

$$1 \text{ ерг} = \frac{\text{г} \cdot \text{см}^2}{\text{сек}^2}.$$

Те, що є основою земного життя, – енергія! – при поглибленому аналізі розмотується, наче бабусин клубок, і коли ми доходимо до кінця, в наших пальцях не залишається нічого. Для прикладу поставимо кілька запитань:

- а) Що таке секунда?
- б) Що таке сантиметр?
- в) Що таке грам?
- г) Що таке ерг?

Напевне, можна й не пояснювати, що без названих співмірностей фізика як точна наука взагалі неможлива.

Ми записали наші запитання у зворотному порядку – від секунди до ерга. Це не випадково: ерг – мета наших шукань, він є синтез, оскільки віддзеркалює енергію. Наш земний досвід каже: якщо є енергія – є все, чого ми тільки забажаємо. Є космічні кораблі, які здатні віднести нас на Місяць. Є досить мінеральних добрив – отже, досить

хліба. Є прекрасні машини, розкішні споруди, а також безліч дрібниць, які роблять наше життя затишним і приємним.

Тепер спробуємо відповісти на поставлені запитання.

а) Секунда – те ж саме, що 30 кілометрів земної орбіти, оскільки Земля проходить цей шлях за 1 секунду.

б) Сантиметр – сота частина метра, а метр у свою чергу – 0,0000001 чверті Паризького меридіана.

в) Грам – обумовлена кількість речовини, зваженої в гравітаційному полі Землі.

г) Ерг – одиниця енергії й водночас одиниця роботи. А робота не що інше, як процес. Отже, ерг є одиниця виміру якогось невідомого нам процесу.

– Стривайте! – вигукне здивований читач. – Чому це раптом ви називаєте **роботу** невідомим процесом? Ми завжди знаємо, з чого вона складається. Якщо, наприклад, кран підіймає вантаж, то хіба нам не ясно, що він робить?..

Відповідь: так, не ясно! Не ясно тому, що ми не здатні відповісти на питання: а що це взагалі означає – підіймати вантаж? Чому, скажімо, цегла сама не летить на п'ятий поверх, де працює муляр?..

Гаразд, я наперед згоден з такою відповіддю: тому, що цегла володіє вагою. Але ж услід за цим я змушений запитати: що це воно таке – **вага**? Чи існує точна (і остаточна!) відповідь на це фундаментальне питання?..

Нарешті оце: чому для того, щоб кран підіймав цеглу, нам потрібні уламок земної орбіти й частка Паризького меридіана? Що за дивовижна мішанина в понятті «енергія»? З чого ж вона складається насправді?..

Умовно будемо вважати, що секунда й сантиметр додаткових пояснень поки що не вимагають. З грамом та ергом справа стоїть інакше.

Візьмемо, наприклад, аптечну гирю вагою 1 грам і почнемо розглядати її всебічно – чим же вона є за своєю фізичною структурою? Певна кількість бронзи або чистої міді. Кількість міді не зміниться, якщо ми перенесемо гирю з поверхні Землі на поверхню Місяця. Але ж це вже буде не грам – ось у чому справа! На астероїді наш земний грам (гиря) важитиме ще менше, ніж на Місяці. А в міжзоряному просторі він взагалі втратить вагу – це буде лише форма, оболонка гирі. По суті, лише образ, ідея грама.

Сама ж вага (тобто реальний грам!) лишилася на Землі – там, де лишилося гравітаційне поле. Тоді що ж він є насправді, отой грам, без якого неможливий ерг? І що таке сам ерг?..

Не знаю, що з цього приводу скажуть фізики, але в мене визріло таке визначення: грам – це певна кількість речовини, за допомогою якої вимірюється гравітаційне поле на поверхні Землі.

Ми могли б сказати, що Всесвіт взагалі невагомий: вага – це складовий елемент якоїсь таємничої сили, котра виявляє себе не всюди, а лише там, де існує гравітаційне поле. Воно ж існує лише поблизу небесних тіл. Як тільки ми від них віддаляємося, гравітаційне поле зникає – отже, зникає вага.

Небесне тіло схоже на футбольний м'яч не лише за формою, але й за змістом: сам світовий простір є камерою, в яку накачується те, що потім називається речовиною. Цілком можливо, що **тяжіння** не відрізняється від тиснення. Сучасне вчення про динамічні властивості простору дозволяє зробити такий висновок. В цьому разі поняття **вага** взагалі відмирає – можна казати лише про силу тиснення. Просторове поле невідомої нам якості так само обтискує земну кулю, як, наприклад, гумова рукавичка обтискує руку. Якщо ми під цю рукавичку підкладемо нашу гирю, то відразу ж відчуємо, що вона тисне на тіло. Але що є причиною цього тиснення – сама гиря чи гумова рукавичка?..

Вчора фізики були певні, що тяжіння – це властивість самих тіл. Сьогодні наука схиляється до думки, що причина тяжіння схована в динамічних властивостях простору.

Тоді що ж це таке – гравітаційне поле? З чого воно складається – з хвиль чи, може, гравітонів? Якщо ж це хвиля, то за допомогою яких приладів можна її відшукати?..

Ніхто цього не знає. Більше того: поки що невідомі навіть напрямки, де лежить шлях до відповідей на ці запитання.

Ось тут і виявляється, що ми зовсім нічого не тримаємо в руках, окрім образу, – адже ж самого грама як об'єктивної реальності взагалі немає. По суті, ми тримаємо в руках не грам – ми тримаємо ... небо, яке притискує гирю до нашої руки. І коли несемо на плечах вантаж, то також несемо не вантаж, а саме тільки небо...

Та і взагалі слід зауважити, що лірика, здебільшого висловлюється точніше, ніж фізика, яку ми вважаємо найточнішою з наук.

Якщо немає грама (є лише образ чогось невідомого!), то ми нічого не знаємо також про глибинну природу ерга – тобто енергії як такої. Вслід за цим уся земна наука перетворюється на саме лише вміння **чимось** маніпулювати й емпірично отримувати бажані наслідки. Та чи залишаться вони бажаними в історичній перспективі, якщо ми нічого не знаємо про те, чим сьогодні маніпулюємо в наших лабораторіях?..

Фізик заперечить: але невагомий грам речовини в Космосі володіє такою ж самою кількістю атомної енергії, як і на Землі, де він стає вагомим. Сьогодні це легко перевірити, підірвавши в Космосі атомну бомбу.

Що ж, це правда. Але ж правда й те, що масу вимірюють грамами, а поза гравітаційним полем Землі будь-які уявлення про грам зникають. Правда також і те, що про внутрішню природу гравітації ми нічого не знаємо.

Отож виходить, що енергію ми отримуємо з містичного асорті, в якому дивовижно перемішалися уламок земної орбіти (30 км), фантастично мала доля Паризького меридіана (см) і якась таємнича сила, котра робить речовину вагомою.

З наведених прикладів видно, що на практиці земна наука мало чим відрізняється від релігії. Релігія створює образ Єдиного заради духовних потреб людини. Наука у вигляді формул створює образи чогось невідомого, щоб задовольнити наші практичні потреби. Насправді ж у науки немає жодних переваг стосовно релігії: відберіть у фізиків співмірності (грам, сантиметр, секунду) – і їм залишиться оголене Число, яким уміли оперувати лише піфагорійці. Але ж то вже знов-таки релігія – цього разу релігія чисел! З іншого боку, кожна грамотна людина легко зрозуміє, що фізичні співмірності – лише система образів, яка виконує функції налаштування на об'єктивну реальність. Так, вона десь тут, близько, – сама об'єктивна реальність. Тут, бо реакція таки ж відбувається, – воднева бомба вибухає, ракета досягає Місяця тощо. Об'єктивна реальність десь близько, але ж ми її не знаємо, не бачимо, не відчуваємо. Вона живе поза нашими відчуттями. Схоже на те, що фізична формула – це своєрідна молитва, проголосивши яку, ми отримуємо право на чудо. Воно, чудо, відбувається, і ми можемо навіть його повторити. Але чому воно відбувається – ми не знаємо.

Отож лише Гносис здатний прилучити нас до знання Всесвіту про самого себе. Адже ж немає жодного сумніву, що й земна орбіта, і Паризький меридіан – величини, які для Всесвіту аж ніяк не обов'язкові. І так само не обов'язковий грам, який без Паризького меридіана чомусь втрачає свою чарівну здатність віддавати нам енергію – тобто випадає з фізичних формул.

Фізика – це навіть не відьма, яка виготовляє своє чаклунське вариво з таємничого зілля. Відьма (знахарка) добре знає, які компоненти входять у її вариво і чому воно допомагає людям. Фізика – це доктор Фауст, який продав душу дияволу заради тимчасової могутності. Без Гносису вона неспроможна сказати, де межі цієї могутності, – навпаки: складається враження, що ми здатні помірятися силами не лише з Сонцем, яке живить нас власною енергією, а навіть із самим Всесвітом. А це вже смертельна помилка!..

Та від Гносису до конкретних знань, які можна застосувати в земних умовах, – шлях дуже важкий і навіть болісний. То вже не шлях Світового Розуму – то наш власний шлях, бо йому, Світовому Розумові, занадто тісно в наших масштабах. Він дає нам загальне освітлення (адже ж ми – його частка!), а понести галактичний смолоскип у лабіринти мікрокосму належить нам самим. Звісна річ, стосовно Галактики (про Метагалактику я вже й не кажу!) і наша планета, і сама

людина – лише мікрокосм. Так гадав наш геніальний Сковорода – і він не помилявся.

Зачаровані технічними можливостями нашої цивілізації, технократи (а разом з ними і деякі філософи-марксисти) вбачають у сучасній фізиці щось близьке до абсолюту. Я не випадково поєднав технократів і марксистів, хоч за політичними ознаками вони часом перебувають на протилежних полюсах. Але ж політика – це ще не все! Існує світогляд як такий – тобто здатність людини витворити у власній свідомості модель зовнішнього світу.

Технократів і марксистів поєднує віра в земний досвід: мовляв, тільки те, що ми отримуємо в експерименті, – єдино можливий критерій істини. З цих їхніх позицій Гносис – не істина, бо його не можна перевірити експериментально. Різниця між технократами й марксистами полягає в тому, що перші відкидають філософію взагалі, а другі – відкидають всяку іншу філософію, крім марксизму. Останній, як відомо, цілком базується на земному (тобто чуттєвому) досвіді. Метафізика однаково чужа і технократам, і марксистам. Цим зумовлено твердокаміньний атеїзм як перших, так і других.

У мене немає надії переконати агностиків у тому, що вони – запеклі агностики. Технократи про це взагалі не думають – їх це не хвилює. Отож і нема потреби їх у цьому переконувати. Що ж до марксистів, то вони завжди виступали проти агностицизму і навіть абсолютизували галузь філософії, яка називається **гносеологією**. Та справа ось у чому: наукою про пізнання вони намагаються замінити саме пізнання. Марксисты роблять це з такою ж мірою переконливості, як могли б це робити автори куховарської книги, намагаючись замінити людську їжу наукою про готування страв. Справді ж бо: наука про пізнання на **державному** рівні заборонила метафізику – тобто науку про **Буття**. Лишається гола методологія, за допомогою якої можна вивчати саму лише методологію – але ж ні в якому разі не **Світове Буття**! Важко зрозуміти, чим це відрізняється від середньовічної схоластики, яку також засуджено марксистами.

Цікаво ось що: всіляко тавруючи агностицизм, марксисты чомусь не наважуються оголосити себе гностиками. Що ж до пізнавальних можливостей земної людини, то марксизм висунув таку парадоксальну формулу: наше пізнання безмежне, як і сама матерія. На перший погляд, це звучить вірогідно і навіть велично: бач, як ми багато можемо! Насправді ж у цьому твердженні ховається звичайнісінький агностицизм.

Ось яку характеристику Всесвіту породжує ця формула:

«Всесвіт – вся довколишня природа, нескінченна в просторі й часі, яка містить у собі незліченну кількість якісно різноманітних форм матерії».¹

¹ «Философский словарь». М., 1963, с. 81.

Дивно це звучить: «Природа містить у собі»... що б ви думали? Матерію, ніяк не менше!

Що ж тоді мається на увазі, коли вживаються оці поняття – Природа й Матерія? А чи Матерія здатна містити в собі Природу? Хто кого породив – Матерія Природу чи навпаки? І чи взагалі є хоч крихта логіки в оцих судженнях?

Цілком зрозуміло, що тут наше пізнання екстраполюється на вічність: не встиг пізнати одну форму матерії, як перед тобою виникає її нова форма.

Отже і спробуй довести агностикові, що він – агностик! Він тут же вислизне із твоїх пальців, наче в'юн: я, мовляв, не агностик, бо визнаю пізнаванність світу, але ж процес пізнання так само вічний, як і сам світ.

Звісна річ, Всесвіт – не лейденська банка, отже, ставити експерименти, в яких він мусить виступати як **Ціле**, неможливо. Але ж гностик інакше доведе свою правоту: він викрие суперечності у твоєму мисленні – і тоді ти сам побачиш, що метод пізнання, обраний тобою, хибний. Ну, ось так, скажімо: якщо ти вживаєш вислів «форма матерії», то, напевне, тобі достеменно відомо, що таке матерія і що таке форма...

Мабуть, далі продовжувати не варто, бо ми вже про це казали: форма матерії – те ж саме, що ідея матерії. Матерії взагалі немає – існує лише її ідея. Де ж вона здатна існувати? В наших уявленнях, звичайно, але не в самому Всесвіті. Ось що логічно випливає з тих войовничих суджень, які стали для марксистів основою в їхній боротьбі з метафізичним матеріалізмом.

Я змушений дещо уточнити: у гностиків є чимало тверджень про те, що межа нашого пізнання існує. Але в них здебільшого йдеться про духовну ієрархію Всесвіту. Піфагор, Платон, Арістотель не наголошували на тому, що Субстанцію з духовного боку пізнати не можна – це робили гностики I–II ст. нашої ери, яких відкинула Церква. Та якби навіть ми прийняли ці твердження за істину – великої помилки не сталося б: навіть дивлячись в очі другові, важко сказати, про що він зараз думає. То як же можна стверджувати, що ми здатні пізнати духовні таємниці, які живуть у глибинах Світа? Так, скажімо, сьогодні доведено: один лазерний промінь може бути провідником для півмільйона телефонних абонентів – вони здатні перемовлятися, не заважаючи один одному. Про що вони перемовляються – хіба це відомо? І взагалі – чи треба, щоб це було відомо?..

Але ж нам добре відомо, як влаштований лазер, з якою швидкістю поширюється світло тощо.

Отже, слід розрізняти пізнання **духовних** і пізнання **матеріальних** властивостей Всесвіту. Я гадаю, що з боку матеріального Всесвіт пізнати можна.

Метафізика, як відомо, не відкидає матерії – вона чітко, послідовно показує, що матерія нічим іншим, окрім Суб'єкта, бути не здатна. Або то вже не про матерію мова, а лише про речовину. Останню справді можна назвати **формою** існування матерії – тобто лише її видимим відображенням. Самої ж матерії ми не бачимо та й не здатні бачити.

Але твердження, що матерії не можна бачити (вона є те, що для наших відчуттів виступає як «ніщо»!) – це аж ніяк не її заперечення! Тут просто доводиться науково розглянути роль наших відчуттів у пізнанні природи. Справді ж бо, як можна твердити, що матерія якісно **безмежна**, і водночас когось запевняти, що ми здатні бачити її озброєним або навіть неозброєним оком? Хіба можна бачити безмежність? В якому образі ми здатні її бачити? Адже ж те, що ми бачимо, обов'язково має межі.

І все ж метафізичний матеріалізм – це таки справді матеріалізм, а ось так званий «діалектичний» з його «формами матерії» – лише новітня форма суб'єктивного ідеалізму. Та форма, де суб'єктивний ідеалізм через свою безграмотність навіть не здогадується, що він – ідеалізм. Що ж до матеріалізму як такого, то ніяким іншим, крім метафізичного, він взагалі бути нездатний. Або то вже не матеріалізм, а сумнівний наслідок якогось непорозуміння – на зразок щойно наведеного.

Фактично ж процитоване нами з «Філософського словаря» до філософії взагалі не належить: це мислення суто технократичне, але ж не філософське. Воно технократичне (або механістичне) бодай тому, що розглядає світ з боку фізичних об'єктів: зоря, планета, атом, елементарна частка. Оскільки фізика прийшла до висновку, що елементарні частки – це якась своя власна безодня, то саме тому й з'явився «філософський» висновок про «незліченну кількість різноманітних форм матерії».

Автори «Філософського словаря», самі того не бачачи, наочно продемонстрували, що гносеологія марксизму виглядає принаймні сумнівно. Вони чомусь не врахували гіркий досвід Леніна, якому не раз доводилося спотикатися на цій гносеології. Щоб менше спотикатися, Ленін вніс цілком справедливе уточнення: матерія – це не щось конкретне (не електрон, не атом і взагалі не речовина!), а лише те, що можна визначити як об'єктивну реальність, яка не залежить від нашої свідомості. Але пізніші покоління радянських філософів забули про це уточнення: їхня «матерія» – це знов-таки речовина, бо звідки ж ота «незчисленна різноманітність форм»? Адже про об'єктивну реальність як філософську категорію сказати так не можна – це виглядало б цілковитою нісенітницею. Логічно це виглядає лише тоді, коли мається на увазі речовина. Але ж це логіка обивателів, для яких не потрібна жодна філософія!..

Нині в технократизмі не вбачають особливої небезпеки лише через те, що він поки що не здобув верховної влади. Крім того, існує віра, що

технократи – це обов'язково інтелектуали, яким взагалі не потрібна державна влада. Та якщо придивитися пильніше, то виявиться: тоталітарний режим Радянського Союзу за своїм змістом не стільки марксистський, скільки технократичний. Від марксизму лишилися загальні уявлення про природу. Вони ж були технократичними в самому своєму зародку: Маркс і Енгельс поставили за мету «підтягнути» філософію до рівня природознавства XIX століття, котре базувалося на ньютонівській механіці. Хоч сам Ньютон був далекий від цієї форми світогляду, але ж його механіка породила безглузду самовпевненість:

«Завдяки Ньютонові, стало ясно, що взаємодія між небесними тілами й Землею зводиться майже виключно до притягання і що це притягання внаслідок велетенських відстаней (...) не чинить жодного впливу на життя людей».¹

Сьогодні освічена людина так не скаже: зв'язок між Космосом і земним життям доведено неспростовно. Але ж матеріалісти-речовинники (фізики й досі на всіх континентах замість «речовина» пишуть «матерія»!) ніколи не мали правильного уявлення про роль наших відчуттів у пізнанні світу, і саме через те, що вони цього питання взагалі не розглядають (що бачать, відчувають, те й визнають реальним!), їхні судження про світ не виходять за межі емпірії та прагматизму.

Марксистські уявлення про світ ніколи не були філософськими – вони завжди були механістичними, що, на мій погляд, сьогодні зникається з технократизмом. Візьмемо, наприклад, їхнє визначення життя як існування білкових тіл – яке це має відношення до філософії? Так міг сказати біолог середини XIX століття, але ж не філософ! У філософії інша методологія, інший науковий апарат – вона мусить уникати дефініцій, заснованих на чуттєвому досвіді. Там же, де з'являється тіло в його ньютонівському розумінні, – філософія негайно вмирає. В Арістотеля це **телос**, що в перекладі означає: **мета** оформлення! Отже, знов-таки **ідея**, а не матерія. Після Ньютона світ почали уявляти складеним із дрібненьких цеглинок. Це дозволило абсолютизувати тіло, що й породило вульгарний (речовинний) матеріалізм. Визначити життя як існування білкових тіл – це значить заявити, що ти ніколи не сягав думкою глибше від зовнішньої форми речей, тобто ніколи не був філософом. В суворо науковому плані ти цим сказав лише одне: життя – це існування ідеї білків. Тобто ти цим визначив тимчасовий стан біології, яка породила ці ідеї, але ж навіть не наблизився до визначення життя!..

І все ж той, хто гадає, що я веду справу на ствердження примату релігії (чи взагалі ідеології), глибоко помиляється. Я твердо переконаний: якби не з'явилась на земній кулі ньютонівська фізика, середньовіччя ніколи не скінчилося б. І, звісна річ, нога людини ніколи не ступила б на поверхню Місяця. Останнє ясно кожному школяреві.

¹ Гурев Г. А. Астрология и религия. М., 1940, с. 105.

Все на світі піддається фальсифікації, крім тих експериментів, які можна в будь-який час повторити. Ось чому з появою ньютонівської фізики необмежена влада ідеологів поволі почала звужуватись, а на Заході взагалі перемогла демократія. Вірю, що вона переможе й на радянській землі. Переможе саме тому, що існує фізика, проти якої жодні ідеологи безсилі. Так, скажімо, коли я був заарештований, мене захистила саме фізика, а не щось інше. І не лише тому, що ця наука забезпечила світовий авторитет академікові Сахарову А. Д., який відразу ж виступив на мій захист. Мене передусім врятувало те, що в «Економічних монологах» я критикував К. Маркса з боку сучасної фізики, а науковим консультантом у мене погодився бути Сахаров, за що я йому безмежно вдячний. Що ж тут може вдіяти прокуратура або КГБ, коли я на десятках прикладів показую: теорія додаткової вартості К. Маркса вступає в нездоланну суперечність із законом збереження й перетворення енергії? Якими засобами вони здатні боротися проти цього закону? Адже ж наші ідеологи не бажають, щоб світ назвав їх невігласами. О-о, вони вельми ревно оберігають власну репутабельність! Хоч вони й намагаються довести, що носять у власних головах пролетарську ідеологію, але давним-давно перетворилися на звичайнісіньких буржуа.

Сподіваюсь, це моє визнання здатне примирити мене з фізиками. Фізики й самі добре знають, що їхня наука не спроможна ні довести, ні заперечити існування Бога.

3. ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНОСТЕ – ДЕ ТИ?..

Говорити про Гносис – це, по суті, говорити про закономірність Числа. І разом з тим – про закономірність Всесвіту. Були часи, коли не існувало грамів, ергів та сантиметрів, – простір вимірювався стадіями, ліктями, ступнями. Звісна річ, це були величини несталі – у кожної людини своя довжина ступні. Доки людство не виробило задовільних просторових еталонів, налаштування на об'єктивну реальність була неможлива. Практично це означає: не існувало фізики як точної науки. Хоч фізика й не знає, з чим їй доводиться мати справу, але вона добре знає, як описати дослід, щоб його можна було повторити. А це так багато, що без цього знання не можна було б створити сучасної цивілізації.

І все ж у нас немає поважних причин для того, щоб відчувати інтелектуальну зверхність стосовно старовинних гностиків. Ми навчилися розщеплювати атом, а вони вміли розщеплювати найскладніші філософські поняття і через те Всесвіт для них був зрозуміліший, ніж для нас. Що з того, що ми сьогодні оглядаємо його за допомогою велетен-

ських телескопів? Гностики володіли духовними телескопами. Креслячи прутиками на піску, піфагорійці пізнавали Всесвіт. І пізнавали так успішно, що випередили європейську науку майже на два тисячоліття, – геліоцентричну систему вперше створили вони.

Мабуть, можна написати окрему книгу про Дев'ятку – основу старовинного Гносису. Сюди впишеться вся творчість Данте, який бачив Беатріче богорівною Дев'яткою:

«З огляду на те, що, за Птолемеєм і за християнською істиною, дев'ять існує небес, які перебувають у русі і... згадані небеса діють сюди на землю звичаєм своїм, в єдності, то й те число було приязне їй на те, щоб показати, що за її народження всі дев'ять рухливих небес у найдовершенішому були єднанні. Така одна причина сьому. Але коли міркувати тонше і за непохитною істиною, то се число було нею самою; я встановлюю сю схожість і пояснюю її так: число три є корінь дев'яти, бо без будь-якого іншого числа само по собі воно стає дев'ятма, як се вочевидь бачимо ми: тричі по три – дев'ять. Отож, коли три само по собі дає дев'ять, а творець чудес сам по собі є тройця, себто Отець, Син і Дух Святий, які є три й один, то і тій панні число дев'ять товаришило на те, щоб показати, що вона була **дев'ятма, себто чудом, що його коріння знаходимо в дивній тройці**». ¹

Разом з тим сюди впишеться старовинна китайська філософія. Ба, навіть архітектура:

«Колись число «9» вважалося в Китаї священним. І ось вівтар геометрично побудовано так, що головні його елементи кратні 9». ²

Ниви в сільській громаді старовинного Китаю розподілялися так, щоб не порушувався закон Дев'ятки. «Книга Змін» і «Книга Великої Таємниці», які для китайця означають те ж саме, що для християнина Біблія, – це книги про таємничі властивості Дев'ятки:

Сонце простує через шість переходів...
І ось вишикую дев'ять дев'яток –
В вісімдесят одній главі
Події року перебувають сповна.

Розгадка:

О повнота! О сонце!..
Ніч... її розгадаю, як Темряву;
День... Його розгадаю, як Світло.
Розгадка днів і ночей –
То в Злі, то в Добрі. ³

¹ Данте А. Vita nova. К., 1965, с. 77.

² Капица Л. «Древний город Пекин». М., 1962, с. 15.

³ Щуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга Перемен». М., с. 140.

Я міг би навести безліч прикладів, які свідчать про всенародне охоплення філософією Дев'ятки у старовинному Китаї. Фактично ця філософія почала відмирати лише сьогодні – її витіснив марксизм.

А проте єгипетська піраміда – так само Дев'ятка...

Сьогодні, коли існують інші форми аналізу, Число сприймається нами лише з кількісного боку, не з якісного. Ми просто не розуміємо наших предків, їхнє Число здається нам чимось містичним і через те сумнівним. Насправді ж то була вельми глибока філософія.

Спробуємо в неї заглибитись. Сонце, земна куля чи будь-яке інше небесне тіло володіє полюсами, які ми сьогодні називаємо Північним та Південним. Винятків немає – отже, **полярність** небесних тіл можна вважати законом природи. Та якщо ми приходимо до висновку, що тіло – лише ілюзія, майя, тоді оцей закон доведеться переадресувати на властивості самого простору, в надрах якого формується тіло. Отже, насправді простір не один – їх два: негативний і позитивний, мінус і плюс. Або той, що несе в собі сили Темряви (–), і той, що належить силам Світла (+).

Світло завжди пробивається **зсередини** небесних тіл – воно є синонімом сил відцентрових. Сучасну теорію гравітаційного колапсу засновано саме на цих уявленнях: в надрах зірки вигоряє водень – і тоді внутрішнє світло вже нездатне протистояти силам гравітації, які діють іззовні в напрямі центру. Саме так, на думку астрофізиків, виникає «чорна діра», про яку згодом ми поговоримо докладніше. Тут нам потрібна лише оця модель: світло діє **зсередини**, гравітація діє **ззовні** в напрямі центру.

Напевне, читач пригадує, що ньютонівську механіку також засновано на взаємодії сил, спрямованих до центра (притягування), і сил відцентрових. Але в моделі «чорної діри», де використовується загальна теорія відносності, значно чіткіше протиставлені світло й гравітація – протиставлені як сили-антиподи. Я вважаю це протиставлення цілком справедливим і вельми плідним для створення динамічної моделі Всесвіту.

Коли ми кажемо: світло діє зсередини (від центра), мається на увазі загальносвітова динаміка. Так, наприклад, сонячне світло приходиться до нас з неба – тобто ззовні, і все ж воно за своєю природою належить до тих сил, які діють зсередини небесних тіл. Саме про це й мова.

Сили, що діють зсередини (відцентрові), завжди є силами життя. Сили, що діють ззовні (гравітація), пов'язані з гальмуванням руху та розсіюванням енергії. Саме їх доводиться долати, щоб підняти вантаж, утеплити житло, освітити вулицю. На їхньому боці виступають тяжіння, холоднеча, темрява – все, що поглинає енергію, котру ми отримуємо від Сонця. Отже, саме вони виступають на боці смерті. Адже ж смерть – це повна нерухомість, тобто втрата здатності відштовхуватись від планети. Коли ми лягаємо в ліжку, щоб заснути, – ми визнає-

мо перемогу гравітації на ніч. Коли ми лягаємо в труну – гравітація перемагає назавжди. А як же Світло, яке було подаровано Природою для створення нашого організму, – невже воно також померло?..

Ось де фактично доводиться шукати ключа від нашого безсмертя: Світло не вмирає – вмирає лише **тіло**.

На превеликий подив, рудименти мислення бувають такі живучі, що лишаються в фундаменті наших уявлень про життя навіть тоді, коли стара модель світу відмирає цілком і назавжди. Ось, наприклад, сьогодні неспростовно доведено, що електрон одночасно є і хвиля, й корпускула. Це стосується будь-якої елементарної частки. Про речовину можна казати як про «паунок хвиль». Скажімо, так само, як панчоха є певною кількістю сплетеної нитки, тіло є певною кількістю «сплетеного» проміння. З другого боку, проміння є наслідком коливань вакууму – й нічого більше! Тоді що ж таке тіло? З чого воно складається? Відповідь може бути така: тіло – це піна на гребені просторової хвилі. При цьому простір слід розуміти як вакуум – тобто безмежне поле.

Звідси простий висновок: поле – первинне, тіло – вторинне. Або: поле є матерія, тіло – ідея.

Фактично тіла немає так само, як на білопінному гребені морської хвилі немає нічого іншого, крім води. Але ж білий гребінь набігає на піщаний берег – і тут вимальовуються картини, які можна порівняти з картинами світу. Все залежить від нашого вміння уявляти, фантазувати, бачити...

Та продовжимо розмову про Дев'ятку. І позитивний простір (звідки діє Світло), і простір негативний (звідки діє Темрява) мають по три виміри. Разом з тим ці виміри можна розглядати як вектори сил. Це не умовність – це фізична реальність. В кінцевому підсумку просторова динаміка складається так, що проти **шести** зовнішніх сил діють **шість** сил внутрішніх, – і це є динамічно-просторовий кістяк будь-якої сфери.

Далі ми побачимо, що тіло як таке можна розглядати лише з погляду існування сфери: сфера – єдина об'єктивна реальність, яка належить тілу чи взагалі світові. У свою глибину тіло (як і сам Всесвіт) складається з ущільнених сфер. В теорії відносності це виступає в більш абстрагованому вигляді як **кривизна** простору. А, по суті, йдеться про те ж саме. Дуже добре цю складну проблему демонструє російська іграшка – лялька «Матрьошка». Це і є піфагорійський Всесвіт у його справжньому вигляді.

Якою мірою сфери можуть ущільнюватись – ось питання! В наступній розмові воно, можливо, виступить на передній план. Тут сховано відповідь на інше питання: в якому напрямі світ скінченний – в напрямі ущільнення (доцентровому) чи в напрямі розрідження (відцентровому)? Для створення динамічної моделі Всесвіту важливішого питання взагалі не існує.

Що ж до скінченності Всесвіту, то це сьогодні не викликає сумніву. Чому? Тому, що ХХ століття подарувало фізиці дві фундаментальні скінченні величини – швидкість світла і сталу Планка. Сам науковий апарат фізики вимагає: якщо ми хочемо, щоб світ не був скінченним, треба усунути з фізики скінченні величини. Якщо ми цього зробити не можемо, то не лишається нічого іншого, як визнавати скінченність Всесвіту. Але ж у якому напрямі він скінченний – в доцентровому чи відцентровому? Ейнштейн прийшов до висновку, що світ скінченний в напрямі відцентровому, – Всесвіт, на його думку, замкнутий у сфері з радіусом біля 10^{28} см. А, наприклад, у напрямі центру Землі діє силова і всяка інша нескінченність. Нам доведеться ці вказівні стрілки обернути в зворотному напрямку, але про це згодом.

На мій погляд, слід прийняти таку модель: існує мертва, бездіяльна матерія – сам космічний простір як невидима плоть. Ну, скажімо, так, як існує гранітний моноліт, в якому з'являється живий корінець, який починає його **розсовувати**. Не ламати, а саме розсовувати, щоб вибрати для себе частку простору. І саме тому, що живе розсовує цей мертвий моноліт зсередини, йому, живому, доводиться утримувати сферу на собі. Фактично життя можливе лише тому, що воно тримає небо на власних плечах. Воно завжди – Атлант. На його плечі навалився цілий Всесвіт – і ніяк не менше!

До речі, Атлант, який з наказу Зевса тримає небозвід на власних плечах, – це також Дев'ятка. В міфології сховано старовинну модель Всесвіту – це, звісно, не новина. Та ось загадка: чому європейські народи (греки, римляни) створили міфи, щоб пояснити світ засобами поетичних алегорій, а в Китаї лишилося оголене Число? Протягом тисячоліть можна було переконатися: міфічний образ діє активніше, емоційніше, ніж просто абстрактна Дев'ятка, і хоч, може, в китайській філософії більше науки (передусім це найстаріший на земній кулі матеріалізм!), але ж духовний погляд китайця від сивої давнини звернено не до Бога, а до знатної особи, і як наслідок – шість чи сім тисячоліть деспотизму, який так і залишився неподоланим.

На мій погляд, цей трагічний наслідок добре пояснює, чому піфагорійці ховали таємницю Числа: просто тому, що вони були найбільшими в світі мудрецами. Щоб Дев'ятка заговорила, потрібний був Данте, який називав себе не поетом, а «геометром».

Отже, фізичних сил, які діють від Монади (зсередини), маємо шість. Та вони фактично **сковані**. Це сили-вояки, сили, що виборюють простір для Світла, – тобто несуть на собі **живу** сферу. Але потрібні ще Сили-Творці. Вони також реально існують як **додаткові** сили, які приходять від Сонця, від Галактики, – тобто від Світла, що живе **над** сферою. Воно належить Суб'єктові, якого можна розглядати як Творця. Воно живе вільно, розкуто. Це ж і є та сама Трійця, яку святкують в

українських селах як Зелене Свято – тобто свято фотосинтезу. І хіба ж це тільки релігія? Хіба ж не наука?..

Той, хто цікавився теософською працею Олени Блаватської, на сторінках «Таємної доктрини» знаходив те ж саме: фізичних сил у Природі є Сім. Або Три. Хоч насправді Він є Один...

Саме такою мовою і розмовляє Блаватська. І саме так розмовляв Піфагор.

Тут я поставлю три крапки. Всього пояснити не можна. Хто володіє послідовністю мислення, той легко пов'яже «Економічні монологи» з Монадою. Енергію прогресу ми виводили з фотосинтезу – читач, мабуть, це пам'ятає. Тепер ми шукаємо те космічне джерело, яке стоїть в основі самого фотосинтезу, – тобто в основі Життя. Це – Монада. Або Дев'ятка. Шість сил, які творять сферу, і три додаткові – Вільне Світло, Світло-Творець.

Завжди, у всі часи Всесвіт, Світло, Бога, Життя бачили у вигляді Дев'ятки. На підтвердження цих слів я міг би навести сотні, тисячі прикладів, але мені відразу ж зауважать: а Седмиця? А піфагорійська Десятка?..

Справа в тому, що гностична алгебра духу в Числі віддавала перевагу якості, а не кількості. Той, хто гадає, що натуральний ряд чисел з'явився всього лише з уміння перелічити пальці, цього, мабуть, не збагне. А проте я глибоко певен: люди від далекої старовини в Числі вбачали найголовніші сили Природи – взаємоборство Світла й Темряви. Ось чому Дев'ятка – те ж саме, що й Седмиця. І те ж саме, що піфагорійська Десятка. І те ж саме, що Трійця. І, нарешті, те ж саме, що Один...

Звичайно, якщо до цих слів підходити лише з боку кількісного, то все це мусить виглядати чимось параноїдальним. Та в Гносисі це не нонсенс, а вельми висока істина, і, до речі, повне психічне здоров'я. Тут усього лише слід пам'ятати таке: Седмиця – та ж сама Дев'ятка, бо сьома одиниця – Трійця в Єдиному. На земній кулі – це біосфера, і ніяк не менше! Вільне Світло, яке перетворюється на трави, злаки, тварин, людей, – це Світло також володіє трьома просторовими вимірами. Отже, воно є Трійця. І водночас – Один! Або Єдиний. Або Монада...

Як відомо, піфагорійці вшановували число Десять. Але ж це знов-таки Дев'ятка: натуральний ряд чисел від одиниці до дев'яти плюс нуль, який переводить рахунок у вищу сферу. Нуль – це пауза, відстань між сферами. Він вносить дискретність – тобто перервність. І якби її, дискретності, не існувало – не існувало б сфер, не було б і самого життя. Був би лише той глухий, мертвий моноліт, який ми нарекли Темрявою.

І, напевне, це колись було саме так – до створення Всесвіту. А точніше: до того, як Світло було відділене від Темряви. Адже ж таке розмежування сил – це справді початок життя, початок творчості, і воно

колись сталося: що початок справді був – сьогодні в космологів немає жодного сумніву.

Що ж до самого Числа в Гносисі – то це фактично перелік спиць у Колесі Буття. У відповідності з кількістю «спиць» (вимірів) формуються якісні показники сил Життя і сил Смерті.

Ми надто відвикли від цього способу мислення. Нам здається, що немає жодної змоги узгодити гностичну алгебру духу з сучасною наукою. Насправді ж це не так. Якщо добре вивчити періодичну систему елементів, ми ясно й чітко побачимо: весь речовинний світ ділиться на сім сфер – тобто на сім періодів. І через те атом не може мати більше, ніж сім орбіт. Цілком зрозуміло, що такий поділ не можна вважати чимось випадковим: він сягає своїм корінням у глибинну структуру простору.

Інших прикладів можна й не наводити: кожен добре знає, що в періодичній системі елементів господарює Число. Так, наприклад, порядковий номер елемента визначає всі його фізичні якості. Отже, в цьому випадку до числа ми змушені підходити не з кількісного, а передусім з якісного боку – так, як підходили гностики. І це не наша власна воля – нас змушує це робити сама Природа. Змушує в найголовнішому – тобто тоді, коли створюється речовинний (видимий, чуттєвий) світ. Або просто Всесвіт.

У фундаменті періодичної системи містяться елементи, які живуть лічені долі секунди. Чим же, як не можливостями самого простору, можна пояснити, що надто важкі елементи існувати не здатні – вони розпадаються?..

А проте я не збираюся затримуватись на властивостях періодичної системи – вони, ці властивості, добре відомі. І якщо читач хоче побачити Седмицю зблизька – саме ту Седмицю, на якій засновано світ! – йому слід зосередитись на вивченні системи елементів.

Звісно, нам не може спасти на думку, що халдейські жерці володіли знанням найголовніших законів Природи. Звідки? На наш погляд, вони були майже дикунами. Та ось я порівнюю три моделі, щоб читач міг сам зробити деякі висновки.

1. Вавилонський храм (зіккурат).¹

2. Періодична система елементів за Бором-Томсеном.²

3. Проект елементарію за академіком О. Є. Ферсманом.³

У єгипетських пірамідах (як і в пірамідах Нового Світу) ці фундаментальні якості Природи відображаються не так виразно, як у зіккураті, а проте в загальних обрисах пірамід розпізнати їх неважко.

Піфагор вчився у єгипетських жерців – отож не дивно, що він виніс звідти уявлення про Монаду. Навіть у тисячолітніх традиціях поховань жерці намагалися відтворити цю модель світу: в центрі міститься Мо-

¹ Гурев Г. А. Астрология и религия. М., 1940, с. 25.

² БСЭ, т. 32, с. 493.

³ Ферсман Л. Е. Занимательная геохимия. М., 1959, с. 314.

нада (мумія фараона), а від неї починаються світові сфери. Піраміду (і зіккурат) треба бачити не статично, а динамічно: вона ритмічно пульсує, мов живе серце, – отже, це не лише піраміда, але й куля.

Найголовніші таємниці Природи почнуть відкриватися тоді, коли ми зуміємо побачити: вакуум (міжзоряний простір) не є порожнеча – це ж, власне, і є матерія! Не атоми й електрони, якими він насичений, а сам простір – ось із чого треба починати аналіз Природи. Його згущення, його розрідження – початок сфер, народження Монад. А більше нічого у світі немає!..

Якщо ми не зуміємо мобілізувати фантазію, щоб уявити створення світу з «нічого», – тобто у вакуумі з самого вакууму! – нам доведеться й далі повторювати грубу, наївну модель, витворену вбогою уявою матеріалістів-речовинників. А, по суті, вони й не матеріалісти – ось у чому справа! Бо матерія – це передусім поле. Воно первинне. Речовина у свою глибину – це також згущене поле. Або згущений простір (вакуум), що в моїх поясненнях означає те ж саме.

Але що ж таке натуральне Число? Ось що: просте складання одиниць віддзеркалює створення світу з «нічого» – тобто процес згущення просторового поля, виникнення Монади. Під впливом якої сили?..

Визначити цю силу, дати їй точну фізико-математичну характеристику ми спробуємо далі. А тут поки що покажемо те, що на перший погляд має виглядати майже по-дитячому. І саме тому, що в цьому дивовижно простому процесі ховаються найголовніші таємниці Буття, – піфагорійці не розкривали природу Числа, щоб не звільгаризувати Гносису. Малювали квадрат чи трикутник, у власній уяві заповнювали його числами, але Число берегли від стороннього ока – так легко святе, заповітне перетворити на грубий примітив! І то вже буде не філософія, а профанація. Там, де піфагорієць бачить величний храм, вульгаризатор помітить саму лише таблицю множення – й нічого більше! Не тямлячи, про що йдеться, він святиню обліпить багом.

Та все ж спробуємо відтворити хід думки старовинного філософа – математична логіка тут дуже проста:

```

1
1 1 1
1 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
1 2 3 4 5 6 7 8 9 8 7 6 5 4 3 2 1

```


Але ж це не просто одиниці – це Монади, найменші й найпростіші структурні частки Буття. У піфагорійців кожна така частка є часткою простору. Не якогось іншого матеріалу, а саме простору!¹ Бо він, простір, і є тим єдиним матеріалом, із якого засобами згущення та розрідження створюються сфери, предмети й живі організми. Варто лише зрозуміти, що вакуум не є «ніщо» (він є безмежне поле!), щоб така точка зору не видалась нісенітною.

Ще недавно нас навчали: з **нічого** не можна **нічого** створити, і це твердження здавалося дуже переконливим. А фактично всю оцю «мудрість» спрямовано на абсолютизацію речовини – не матерії! На цьому, власне, й відбувалося заперечення платонізму та піфагорійства. На цьому й виник марксизм.

Оскільки Монада є структурною одиницею простору (і водночас Буття), то цілком зрозуміло, що піфагорійці матеріальним бачили сам простір. Так само, як бачили його Бруно, Спіноза і навіть Фейєрбах. Ні Піфагор, ні його послідовники існування матерії не заперечували.

Разом з тим вони вміли науково пояснити роль наших відчуттів у пізнанні світу. Отже, вони вміли те, чого не вміємо ми – самовпевнені істоти, які матерією називають речовину, і це є найбільша з усіх можливих помилок! Така помилка, яка тягне за собою неминучу катастрофу цивілізації. Одне тут здатне втішити: поки що не пізно отямитись!..

А проте повернемось до гностичного квадрата, половину якого (заповнений одиницями трикутник) легко уявити як розріз єгипетської піраміди. Підсумок унизу слід бачити як плиту на підлозі, куди спроектував себе Світовий Простір у своєму сферичному інтегруванні.

Він, Світовий Простір, до того насичений, до того тісно набитий, що в ньому голку просунути ніде. І це не тому, що його заповнюють атоми водню, космічна пилюка тощо, – ні, не тому! Він сам по собі спресований до останньої можливості – так його треба бачити.

Коли ми його так побачимо, тоді на одну плиту ляже друга – і вже нашу піраміду буде складено не з окремих одиниць, а з дев'яти сфер. В розрізі ці сфери виглядатимуть так:

```

1
1 2 1
1 2 3 2 1
1 2 3 4 3 2 1
1 2 3 4 5 4 3 2 1
1 2 3 4 5 6 5 4 3 2 1
1 2 3 4 5 6 7 6 5 4 3 2 1
1 2 3 4 5 6 7 8 7 6 5 4 3 2 1
1 2 3 4 5 6 7 8 9 8 7 6 5 4 3 2 1

```

¹ БСЭ, т. 33, с. 126.

Тепер досить побачити нашу піраміду в озері (тверде тіло і його тінь мусять виступити на рівних правах!) – і гностичний квадрат буде готовий.

На цьому я поки що закінчу переповідати основи старовинного Гносису. Кого цікавить містичний бік проблеми, той віднайде «Таємну доктрину» О. Блаватської, нариси з історії гностицизму Ю. Ніколаєва та інші книги містичного змісту. У мене ж зовсім інший обов'язок. Але мені також для дальшої розмови потрібен гностичний квадрат із підсумковою Дев'яткою в центрі: це ж і є Монада.

Далі ми наблизимось до неї через гравітаційний потенціал – тобто так, як цього вимагає не піфагорійське Число, а сучасна фізика.

Той, хто вивчав проблему гравітації, уже з цього натяку зрозумів, про що йдеться: гравітаційний потенціал (записується як квадрат швидкості) інтегрується і дезінтегрується в тій самій послідовності, як і Число в гностичному квадраті. В центрі він виглядає як квадрат швидкості світла. В напрямі периферії швидкість падає, прямуючи до нуля. Це відповідає реальному станові речей: планети навколо Сонця рухаються у цілковитій відповідності з гравітаційними потенціалами сфер...

Та мені хотілося б, щоб читач тримав у своїй уяві образ Дев'ятки – як тримав його геніальний «геометр» Данте, який бачив у цьому образі свою кохану Беатріче.

Мати Дев'ятку – це означає мати Повноту: тричі по три дорівнює дев'ять. Дев'ятку бачили в центрі системи – там, де ставили істину, і водночас бачили її на поверхні кулі – там, де твориться життя.

Маючи Дев'ятку, ми маємо організований простір – тобто піфагорійську гармонію сфер.

4. ВІД МЕТАФІЗИКИ ДО ФІЗИКИ

Сучасна фізика вийшла б на з'єднання з Гносисом лише в тому випадку, коли б навчилася не тільки розщеплювати, але й створювати атоми. Нехай поки що на папері, за допомогою формул – ми знаємо, що кожна фізична формула рано чи пізно реалізується в натурі.

Але ж творення атомів – це фактично творення видимого світу! Чого ж ми вимагаємо від сучасних фізиків – щоб вони своїми формулами доповнили Біблію? То було б велике зухвальство – перейняти на себе обов'язки Творця, і все ж спробуємо заглянути в лабораторію Всевишнього.

Читач може подумати, що я переходжу на іронічну мову, яку сьогодні часто вживають у науково-популярній літературі: Творця згадують

лише жартома. Ні, я зовсім не жартую. Щоправда, я вже попереджав, що мій Бог – водночас Природа. Але ж у філософів та природознавців іншого Бога ніколи й не було. Це той самий Бог, який, на думку Ейнштейна, «не грає в кості». У Ейнштейна це також не жарт.

Почнемо з електрона – що треба мати для того, щоб його створити? Відповідь проста: передусім треба знати, з чого він складається та яка необхідна сила для його створення.

В загальних рисах нам відомо: електрони й позитрони виникають із гамма-квантів, які вступають у взаємодію з ядрами атомів. Напевне, це відбувається так: енергійний фотон пробиває зовнішню оболонку атома, але ж атомного ядра він, звичайно, пробити не здатний. Нелегко йому також вирватися із глибин атомного світу – легше згорнутись у клубочок, щоб займати якомога менше місця. Тепер він буде кружляти навколо атомного ядра, доки інший фотон не визволить його з полону.

Хто ж він є – промінь чи тверда частка? Як тільки електрон може собі це дозволити, він розгортається, перетворюючись на промінь. А відчувши тісноту, згортається знову – і тоді це вже не промінь, а корпускула.

Отже, електрон – так само, як і фотон, – це, по суті, **процес**, а не щось законсервовано стале, і саме тому, що в природі немає тих незмінних цеглинок, які уявляються вульгарним матеріалістам, тіло не є матерія – воно є процес, якого Арістотель назвав **телосом**, тобто метою оформлення.

Мету оформлення (або ідею оформлення) закладено уже в кванті: гамма-квант енергетично співмірний з електроном. Саме тому вони й переливаються один в одного: із фотонів високих енергій створюються електрони й позитрони, а при їхній анігіляції знову виникають фотони.

Та продовжимо нашу попередню розмову. Ось, наприклад, перед нами гамма-квант із частотою коливань 10^{20} сек⁻¹. В самому собі це промінь, який несе цілком завершену ідею електрона. Або навіть, абстрагуючись, можна це узагальнити так: гамма-квант – це корпускула, що рухається зі швидкістю світла. Так раптово розгортається змія, коли їй треба стрибнути: з клубочка перетворюється на пружну спіраль.

На швидкості світла клубочком бути не можна – тобто не можна мати радіус і масу спокою. Чому? Тому що вакуум – лише уявна порожнеча – порожнеча для наших відчуттів, але ж не для самого Всесвіту. Для Всесвіту – це його тканина, його м'язи, його жива плоть. Або, простіше кажучи, **матерія**.

Візьмімо тонкий дротик, підійдім до дерев'яного паркану й одним ударом (тобто на великій швидкості) спробуємо пронизати ним дошку. Звісно, це у нас не вийде: дротик відразу ж зігнеться.

Визнаю: порівняння вельми грубе. І все ж тут багато схожого. Якщо ми зуміємо уявити, що вакуум не є «ніщо», – це надзвичайно міцний моноліт! – тоді нам уже не важко зрозуміти, чому електрон буває то часткою, то променем. Частка виникає тоді, коли промінь згинається, скручується від удару. А щоб вільно пронизувати просторове поле, треба лишатися променем.

Тільки вакуум і є матерія – те, що ми відчуваємо як безмежне «ніщо». Матерія – це зрештою сам простір, а не тверді тіла, для яких він виступає в ролі материнського черева. Небесні тіла – від атома до Галактики! – то вже його народжені діти. Або: його образи, його ідеї...

Ідея може бути оформлена і неформована. Можна сперечатися про те, коли вона виглядає оформленою, – чи у формі електрона, чи у формі кванта. Саме тому й існує корпускулярно-хвильовий дуалізм. І це не лише питання фізики – це також питання філософії, яке має своє коріння іще в полеміці між Арістотелем та Платоном. Характеризуючи речовинний світ, Платон казав приблизно так: речі – лише відображення безтілесних ідей; вони нібито існують, але ж насправді не існують – є наслідком наших суб'єктивних відчужень...

Оце ж якраз у платонізмі зрозуміти найважче! Інколи мені здається, що є люди, яким це взагалі не дано зрозуміти – не дано від народження. Скільки марксистів за сто років звалили полемічного каміння на голову Платона! І все ж Платон сказав правду: електрон як частка **нібито** існує, але ж насправді не існує. Він є процес, а не тверда, незмінна цеглинка світу! Вслід за електроном стає процесом, а не Субстанцією, весь речовинний світ. Таким самим процесом, як дія на кіноекрані.

Зате ідея корпускули в її **безтілесному** вияві існує цілком надійно: гамма-квант несе в собі і масу корпускули, яка перетворилася на енергію, і її радіус, що тепер виступає у вигляді довжини хвилі.

Платон ніколи не заперечував існування матерії. Але ж матерія для нього – це сам простір, у якому формуються ідеї. Далі ми побачимо, що це правильно не лише з боку античної метафізики, але й з боку сучасної фізики. Так глибоко правильно, що й додати нічого!..

Сьогодні легко пересвідчитись, що Платон не помилявся: навіть промінь – це лише процес, але все ще не сама матерія, і якщо ми отожднюємо Світло з Творцем (так це виглядає у древніх), то в цьому випадку Світло слід бачити не як зливу фотонів (це лише процеси – тобто наслідки!), а як Освоений Всесвітом Простір, заповнений ідеями, що потім здобувають втілення в Галактиках, зорях, людях.

У мене не було наміру писати богословський трактат – особливо зараз, коли я відчув необхідність пояснити, як стикаються між собою Гносис і сучасна фізика. Але ж я не міг не показати: батьками Гносису були й назавжди залишаться Піфагор, Платон, Арістотель. Що ж до

сучасної фізики, то вона деякими своїми гранями наблизилася впритул до їхньої метафізики. З'ясувати, якими саме гранями, – оце і є завдання моєї книги.

Я добре бачу, як у людській мові заплутались усі найголовніші поняття. Велике благо – Слово, та, мабуть, воно вище від того, чим дано володіти людям. Тож нехай звинувачують мене фізики, що я, мовляв, берусь не за свою справу, а я таки змушений перейти на мову фізичних формул. Це та мова, де зникають емоції, зате разом з емоціями зникають також небезпечні двозначності. Якби її – мову фізичних формул! – не було вироблено, не було б і сучасної цивілізації.

Іще раз про те, що саме я вбачаю в Гносисі. Ні, це не тільки те, що вкладає в нього традиція, котра пов'яже гностицизм з іменами Симона Мага, Василида, Валентина та інших попутників християнства – попутників, яких було відкинуто Церквою й оголошено еретиками. Шануючи ці імена (як і весь гностицизм), я відношу його початок на шістсот-сімсот років раніше – тобто до піфагорійства.

На відміну від гностиків I–II ст. нашої ери, я не збираюсь надміру ухилитися в бік містики, але ж зовсім не через те, що засуджую такі зусилля. О ні! Здатність людського мозку бачити трансцендентальне я щиро визнаю і глибоко шаную. Інша річ, що такі видіння не можна перевірити дослідями – і через те, на жаль, тут можливе будь-яке дуриствіство. Але ж **справжня** благодать перевіряється в тисячоліттях і лишається в скарбниці людського пізнання як найдорожчі його перлини. Саме такими були апокаліпсиси багатьох гностиків. Отож не тому я не звертаю в цей бік, що не бачу там істини, а лише тому, що моє завдання полягає в іншому: синтез гностичного та фізичного.

Нагадаємо деякі фундаментальні поняття сучасної фізики.

а) Сила – добуток маси на прискорення $\left(\frac{\Gamma \cdot \text{см}}{\text{сек}^2} \right)$.

б) Енергія – те ж саме, що й робота: добуток сили на простір

$$\left(\frac{\Gamma \cdot \text{см} \cdot \text{см}}{\text{сек}^2} = \frac{\Gamma \cdot \text{см}^2}{\text{сек}^2} \right).$$

в) Дія – добуток роботи на час $\left(\frac{\Gamma \cdot \text{см}^2 \cdot \text{сек}}{\text{сек}^2} = \frac{\Gamma \cdot \text{см}^2}{\text{сек}} \right)$.

Отже, тут існує завершений логічний ланцюг:

а) швидкість : час = прискорення;

б) маса × прискорення = сила;

в) сила × простір = робота;

г) робота × час = дія.

Вийміть будь-яку з цих ланок – і весь ланцюг розпадеться, від сучасної фізики не залишиться навіть нуля.

Тепер про головне: той, хто глибоко вдумується в явища природи, не може не затамувати подиху від здивування: виявляється, можливості **діяння** у Всесвіті далеко не безмежні – існують обмеження навіть у Бога! Тобто Дух як Вічний Імпровізатор не здатний вийти за межі законів природи. Старовинні філософи про це лише здогадувались; сучасна фізика довела це неспростовно.

Виникає питання, яке вже до фізики не належить: тоді навіщо взагалі вживати поняття **Бог**?..

Кожен із нас має право відповісти на це так, як йому підказує совість. Я, наприклад, вважаю, що **матеріальність** Бога (Всесвіт як Суб'єкт) не лише не заважає Йому бути Богом, а навпаки: перетворює здогади на Істину – тобто на об'єктивну реальність. На цьому завжди стояв пантеїзм і стоятиме в майбутніх тисячоліттях. Та я також зрозумію поміркованого (не войовничого) атеїста: він фіксує власну увагу не на духовній, а на фізичній сутності світу. Гадаю, ця точка зору також закономірна, хоч і обмежена. Що ж до агресивного атеїзму, то він є породження найлютішої темряви, – через те мусить бути безкомпромісно витіснений із нашого життя.

Слід зупинитися ось на чому: існує стала Планка – найменша порція дії: $\hbar = 6,6 \cdot 10^{-27}$ ерг · сек. Це, власне, і є квант дії. Тут ми його закрутили – для наших розрахунків такого запису досить.

Що ж це може означати практично? Ось що: десь у мікросвіті є не лише теоретичний, а й цілком реальний край – мікросвіт, виявляється, не безмежний у свою глибину. Тут В. І. Ленін, який оголосив електрон безмежним, серйозно помилявся. Для безмежної дії потрібен безмежний простір, а також безмежна сила. Та якщо природа обмежена в дії, то сила з усією неминучістю також скінченна, і водночас у глибинах мікросвіту мусить існувати найменша частка простору – тобто його квант, який гармонійно узгоджується з квантом дії.

Відразу ж доводиться зауважити: поки що ніхто з фізиків не зумів показати, що природа стосовно сили скінченна. На мій погляд, саме тут і ховаються головні непорозуміння, які не дозволяють сучасній фізиці витворити гармонійну картину світу.

«Ми явно нездатні пояснити світ, який бачимо» – чесно, безкомпромісно визнає завідувачий лабораторією теоретичної фізики інституту атомної енергії ім. І. В. Курчатова проф. Я. Смородинський.¹

То, може, настав час для метафізиків?..

Років десять тому наші фізики були цілком певні, що з такими заявами їм не доведеться виступати ніколи. І все ж довелося!..

¹ Журнал «Знание – Сила», 1976, ч. 7, с. 13.

А проте напрямок, у якому сьогодні відбуваються шукання фізиків, мені здається правильним: треба глибше вивчити, **чому** існують такі скінченні величини, як швидкість світла і стала Планка.

Якщо вірити марксистським уявленням про природу, то вона мусить бути безмежна і кількісно, і якісно – ми вже наводили судження про Всесвіт із «Філософського словаря». А воно ж, бач, не так: якщо скінченна швидкість і скінченна дія, то неминуче мусять існувати інші скінченні величини. Ось що далі каже Я. Смородинський:

«Двох сталих – сталої Планка і швидкості світла – ще не досить, щоб побудувати всі величини сучасної фізики. Не вистачає ще однієї, котра визначила б якийсь масштаб: або масштаб відстані, або масштаб часу, або масштаб маси. Із трьох сталих можна створити всі інші величини».

Далі Я. Смородинський показує, як сучасні фізики намагаються сконструювати третю сталу:

$$r = \sqrt{\frac{G \cdot \hbar}{c^3}} = 10^{-33} \text{ см.}$$

Ця довжина називається довжиною Планка. Її не можна плутати зі сталою Планка, про яку йшлося раніше. Слід також пам'ятати: справжня стала мусить вписатися в Природу – інакше вона «паперова» стала.

«Цю формулу, – пише далі Смородинський, – зараз уже корисно знати: квадрат цієї довжини є добутком сталої тяжіння на сталу Планка, поділений на куб швидкості світла».

І головне, на що прошу звернути особливу увагу (продовження цитати):

«Той факт, що об'єднання теорії гравітації з теорією елементарних часток видає якусь довжину, змушує гадати, що насправді й та, і друга галузі науки **дуже сильно переплетені** (підкреслення моє. – М. Р.)».

Якусь довжину! Це справді так, бо ця «якась» довжина нічого в собі не містить і до жодної фізичної реальності не приводить. Та все ж вельми поважні інститути продовжують довкола неї ворожити. Це свідчить про злободенність проблеми.

Так! Проблема справді виглядає дуже злободенно. В загальних рисах всі оці міркування здаються мені не лише правильними, а єдино плідними. Та ось біда: поки що ніхто з фізиків не знає, де застосувати довжину Планка. Склалася парадоксальна ситуація, котра нагадує те, що у свій час відбувалося з картоплею: культура життєво потрібна, але ж невідомо, як її вживати – з боку коріння чи з боку вершків.

Повернемося до наших міркувань про ідею електрона, яка в **буквальному** розумінні живе у гамма-кванті – живе як фізична реальність. Це легко перевірити за відомою формулою Ейнштейна, на якій потім виросла квантова механіка: $\epsilon = \hbar \nu$.

Тут ϵ – енергія, \hbar – стала Планка, ν – частота коливань.

Взявши для розрахунків фотон з високою частотою коливань, отримаємо:

$$\varepsilon = 6,6 \cdot 10^{-27} \text{ ерг} \cdot \text{сек} \cdot 10^{20} \text{ сек}^{-1} = 6,6 \cdot 10^{-7} \text{ ерг}.$$

Отриману енергію перетворюємо на масу:

$$m = \frac{\varepsilon}{c^2} = \frac{6,6 \cdot 10^{-7} \frac{\text{г} \cdot \text{см}^2}{\text{сек}^2}}{9 \cdot 10^{20} \frac{\text{см}^2}{\text{сек}^2}} = 7 \cdot 10^{-28} \text{ г}.$$

Маса спокою електрона, як відомо, становить $9 \cdot 10^{-28}$ г.

Ми отримали майже ту саму величину – фактично отримали електрон.

Чого ж нам ще бракує, щоб створилася суцільна тканина Буття – від променя до твердого тіла? Електрон – це вже частка речовини, хоч він, за сучасними уявленнями, лишається також хвилиною. Але ж те саме можна сказати про будь-яку елементарну частку! І навіть про елементи періодичної системи – деякі з них живуть лічені долі секунди. Вакуум (просторове поле) «випаровує» речовину із самого себе, як океан випаровує дощові краплини. Далі можна казати про еволюцію у світі елементів: важкі розпадаються, перетворюючись на легші, – і так, посуваючись **знизу** догори, речовина доростає до гелію. А з цього елемента – вибачайте, фізики! – вже можна творити тіла ангелів.

Отже, вся періодична система елементів – це, по суті, квантово-променевий цикл, який з боку часового можна вишикувати ієрархічно – від еної долі секунди до Вічності!..

А це знову ж той самий Платон: видимий (речовинний) світ є еманация невидимого – тобто світу ідей.

І наш Сковорода: Бог – це є невидима Природа, з якої народжується все, що ми бачимо та відчуваємо.

Тепер загляньмо до УРЕ:

«**Еманация** (у філософії) – містичний принцип пояснення різноманітності світу «витіканням», «випромінюванням» божества. Останнім, найнижчим і найгіршим ступенем Е. вважалась матерія. Поняття Е. зустрічається у **Ведах**, у філософії **Платона** і особливо неоплатоніків та ін. Як містичний принцип, Е. суперечить науково-матеріалістичним поглядам на світ».¹

Ох, ці мені «матеріалісти»! Містикою вони оголошують... нормальне людське знання! Напевне, їм просто лінки вчитися, лінки **знати**. Давайте розбиратися: на чому ж тут засновано критику платонізму? Лише на тому, що марксисты поняття «матерія» вживають у

¹ УРЕ, т. 4, с. 481.

суто міщанському значенні – оголошують матерією не що інше, а речовину! І це відбувається тоді, коли неминучість еманції випливає зі школярського рівняння, котре ми щойно наводили. Що ж до експериментів, то їх безліч – вони давно вже стали класичними.

Ось тут і виявляється: сучасним марксистам взагалі байдуже до теорії – вони вперто твердять давно завчене, хоч експерименти, які в марксизмі оголошено критерієм істини, заперечують їхні догми.

Наведеного рівняння цілком досить, щоб зробити всі необхідні філософські висновки. Але ж його ще не досить, щоб можна було об'єднати різні галузі фізики в суцільний ланцюг пізнання, – поки що фізика розпадається на складові частини, які ніяк не поєднуються між собою. Ось чому теоретики ворожать довкола довжини Планка: вона нібито дозволяє квантувати гравітацію. Якби справді вдалося квантувати простір, тоді можна було б увійти в кабінет Ньютона, а вийти через кабінет Бора. По дорозі ми погостювали б у сивоголового Ейнштейна, зачерпнувши чимало корисного з його теорії відносності.

Вірю, що це можливо! Щоб наблизитися до вирішення цієї проблеми, поставимо ще раз запитання: а що ми, власне, робимо, коли записуємо якусь фізичну формулу? Відповідь може бути така: порівнюємо один вид руху з другим видом. Так, наприклад, коли ми кажемо, що швидкість світла становить 300000 кілометрів за секунду, то це означає, що швидкість фотона ми порівнюємо зі швидкістю земної кулі, яка проходить 30 кілометрів за секунду. І тоді можна бачити секунду як 30 кілометрів земної орбіти.

Секунда й сантиметр – створені людиною еталони, які допомагають виробити уявлення про співмірності у всесвітній гармонії сфер. Оце, мабуть, найголовніше, що належить нам запам'ятати для дальшої розмови.

Матерія (Субстанція) сама в собі непорушна – про це казав іще Спіноза, за що його критикували й продовжують критикувати марксисты.¹ Тут ми ще раз переконуємось: а) марксизм усюди приймає видимість за об'єктивну реальність; б) справжня натурфілософія ще до того, як це дозволяє рівень природознавчих наук, здатна виробити правильні уявлення про Природу.

Таким чином, з'ясовуємо: і вироблені фізикою еталони – ідеї, і формули – ідеї, і описуються у фізиці лише ідеї, а не матерія. Не матерія тому, що навіть світло (не лише корпускула) – субстанційний процес, але ж не сама Субстанція! Субстанція (тобто матерія) – це просторове поле (вакуум), яке здатне лише вібрувати, коливатися. Отож коли летить частка чи навіть тіло, то це фактично летить **образ**, який до об'єктивної реальності належить не більше, ніж гребінець піни на вершині хвилі: і хвилі – вода, і піна – вода, і ніщо нікуди не біжить, окрім зорового образу.

¹ Философский словарь. М., 1963, с. 428.

А що ж існує об'єктивно? Тільки простір (вакуум) як поле, яке із самого себе народжує образи, – на зразок того, як народжуються клучки піни серед морських хвиль.¹

Сподіваюсь, цей приклад допоміг зрозуміти, чому сучасна фізика б'ється над проблемою квантування простору: то ж таки справді було б наближення до об'єктивної реальності. Разом з тим відкрилася б внутрішня природа гравітації: сьогодні фізикам ясно, що в основі гравітації стоїть саме простір.

Отже, якщо квант простору справді існує і ми його нарешті спіймаємо – в наших руках виявиться полум'яне перо жар-птиці. Але ж це мусить бути не штучно створена величина, а щось об'єктивне, реальне – тобто справді **остання** межа, де можна взагалі казати про існування простору як вмістилища будь-якої дії. Зрозуміло, що квант дії не може бути причиною, – він є наслідком: далі, глибше в надра матерії, дія стає неможливою через відсутність простору. Дійові особи є, але зникає сцена – отже, дія припиняється.

Тепер подивимось, які ж із фізичних величин стоять ближче до об'єктивної реальності, а які взагалі нездатні до неї наблизитися. Так, скажімо, секунда й сантиметр – це лише створені людиною еталони, а квант дії, стала тяжіння і швидкість світла існують у самій Природі. Нехай вони існують лише так, як існує морська хвиля, – тобто як зовнішня ознака об'єктивної реальності. Ми й самі маємо не лише душу, але й грішне тіло; отже, вивчити кістяк Істини – це також не мало. Більше того: якби не було анатома – не було б медицини, і тоді людська душа не трималася б у тілі понад 70 років, що сьогодні становить середній вік людини.

Квант простору – це не просто наближення до об'єктивної реальності, а **вона сама** в перекладі на мову земних еталонів, тобто виражена в сантиметрах. Простір – це вже не те, що нам **здається**, а те, що реально існує.

Ось ми, скажімо, бачимо перед собою стіну кам'яної фортеці. В обивательському (не філософському) розумінні вона для нас є реальність. Але вона реальність лише через те, що пройти **крізь** неї ми не здатні. До об'єктивної реальності ця стіна не належить: вона складається з атомів, самі ж атоми – це фактично дуже розріджені просторові утворення. Те, що в атомі справді можна назвати об'єктивною реальністю, – тільки **остання** межа простору, де живе **М о н а д а**.

Монада – це вже справді матерія, в чому ми переконуємося далі. В тому розумінні матерія, що це є частка простору, на який екстраполюється вся маса та енергія системи. Але ж Монада живе так глибоко, що це важко навіть уявити. Якби ми зуміли убгати гранітні стіни

¹ Философский словарь. М., 1963, с. 428. (Це судження далі зазнає уточнення. – Автор). Розділ написано в січні 1999 року (Автор).

фортеці у глибину тієї Монади, котра енергетично відповідає кількості речовини, з якої споруджено фортецю (тобто, справді брали до уваги лише матерію, а не образ!) – навіть електронні мікроскопи не допомогли б нам виявити такої фортеці! Та й сама земна куля була б значно меншою від дитячого м'ячика.

5. ГРАВІТАЦІЙНІ ПОТЕНЦІАЛИ Й ГРАВІТАЦІЙНІ РАДІУСИ¹

Земна куля менша від дитячого м'ячика – хіба це можливо? Замість відповіді поставлю нове запитання: де починається й де кінчається земний радіус? Ми його обриваємо тією сферою, де живемо самі. Але ж над нами є так звані радіаційні сфери – їх три. Якщо вірити езотерикам, то це ті самі сфери, куди ми переселяємося, завершивши своє земне життя. Релігія дещо іншою мовою навчає нас мислити так само: ми не вмираємо, а переселяємося із сфери в сферу. Якщо зважити на ці повчання, то земний радіус доведеться продовжити мало не до Місяця або навіть далі.

На відміну від цих вельми довільних оцінок земного радіуса, можна віднайти таку його величину, котра не міняється від того, в якій сфері ми себе поселяємо. Її можна назвати абсолютною. Йдеться про гравітаційний радіус, або радіус Монади, що в даному разі те ж саме.

Запишемо дві формули: одну для гравітаційних потенціалів:

$$R = \frac{GM}{v^2},$$

і другу для гравітаційних радіусів:

$$R_{sp} = \frac{GM}{c^2}.$$

Зовні вони будутьто однакові: там і там у чисельнику бачимо добуток гравітаційної сталої (G) на масу (M), у знаменнику – квадрат швидкості.

Але в першій формулі маємо квадрат швидкості речовинного об'єкта (планети чи її супутника), в другій – квадрат швидкості світла. Відповідно перша належить Ньютону, друга – Ейнштейнові. Зауважимо: символи в цих формулах слід запам'ятати, бо вони й далі залишаться ті ж самі.

Проте якщо мислити чіткіше, то, в принципі, обидві формули належать Ньютону. Різниця лише в тім, що Ньютон не оперував швид-

¹ Розділ написано в січні 1999 року (Автор).

костями світла, а це, звісно, вельми істотна різниця. Отож друга формула несе в собі інший зміст, а також іншу якість – і через те, мабуть, слід визнати, що вона належить Ейнштейнові.

Спробуємо розглянути бодай побіжно природу гравітаційного потенціалу, аби переконатися: гравітація, з одного боку, є справжньою причиною всесвітнього руху, а з другого – причиною консервації. Йдеться передусім про консервацію світла, що стоїть в основі виникнення речовини як такої. Обґрунтування останнього твердження залишимо на пізніше. Тут же розглянемо гравітаційний потенціал як джерело руху.

Відомо, що кількість руху вимірюється добутком маси на її швидкість (mv). Останню формулу називають також імпульсом. Так, скажімо, аби описати рух Землі довкола Сонця, досить згадати її швидкість – 30 кілометрів за секунду. Разом з масою Землі це буде її імпульсом і водночас кількістю руху. Та зовсім іншу величину ми добудемо, якщо піднесемо швидкість руху Землі у квадрат. Тепер маємо не просто кількість руху, а добуток маси на гравітаційний потенціал, що породжує енергію (mv^2).

Належить застерегти читача, що автор цих рядків вдається до фізики з єдиною метою: заради філософського проникнення у глибини Космосу, що, власне, він і називає Гносисом. Я вже казав: без фізики таке проникнення сьогодні неможливе, отож доведеться вибачитися перед кваліфікованим читачем за певну обмеженість моїх знань у цій галузі. Цим я не хочу виправдати помилки, якщо вони, не дай, Боже, стануться, – мені хочеться вірити, що їх таки не буде. Та все ж нагадаю, що помилки траплялися навіть у А. Ейнштейна, й доволі суттєві. Однієї з них ми торкнемося через кілька абзаців.

Таким чином, зафіксуємо: гравітаційним потенціалом є не що інше, як квадрат швидкості ($v \cdot v = v^2$). Одну з цих швидкостей реалізовано в рухові Землі довкола Сонця (імпульс), а де ж виявляє себе друга і як саме виявляє? На мою думку, другу можна відшукати у величині відцентрової сили, яка тримає нашу планету на орбіті, не дозволяючи їй упасти на Сонце. Так це виглядає й справді:

$$F = \frac{mv^2}{R}.$$

Тут ми ділимо mv^2 на відстань нашої планети від Сонця (R). Гадаю, цей простенький аналіз допомагає зрозуміти внутрішню природу гравітаційного потенціалу. З протилежного боку якась поки що невідома нам сила жене Землю до Сонця. Земля неминуче туди впала б, якби не існувало сили, котру ми називаємо **відцентровою**. Але ж ось питання: чому силу тяжіння ми назвали поки що невідомою? Адже ж це і є те саме, що сучасна фізика називає власне гравітацією. Проте дозволю

собі висловити поважний сумнів: чи дійсно гравітація є тяжінням, а, скажімо, не відштовхуванням? Надто багато неузгодженостей, які не дозволяють погодитися з Ньютоном стосовно описаної ним природи тяжіння.

Якщо насправді тяжіння існує, то чому ж воно фактично не самореалізується, – тобто яка сила не дозволяє планетам падати на Сонце? Це нелегке питання можна поширити на цілий Всесвіт: що його оберігає, аби незліченні міріади планет, зірок і галактик не позлипалися в одне безжиттєве тіло? Наявність так званої відцентрової сили мало що прояснює, бо це тільки назва, а не природа сили, не її сутність.

За зовнішніми ознаками відцентрова сила виконує роль сили відштовхування, хоч ми її чомусь так не називаємо. Що відштовхування існує реально – це нам ясно. Ба, навіть ясніше, ніж існування самого тяжіння. Відштовхування заперечити неможливо, але тяжіння мені не здається неминучим – гадаю, це тільки зовнішня видимість космічного явища, яке зумовлене іншими чинниками. Далі ми покажемо ці чинники – саме в цьому й полягає наше завдання.

Можна було б говорити про взаємоборство двох протилежно спрямованих сил: тяжіння й відштовхування – тобто силу доцентрову й відцентрову, як це виглядає в самій фізичній взаємодії. Але ж у цьому випадку належало б пояснити субстанційні витоки обох сил. Доцентрова сьогодні пояснюється тяжінням, відцентрова фактично ніяк не пояснюється – вона існує, та й годі. Щоправда, її нібито слід пояснювати рухом планети довкола Сонця, але насправді таке пояснення не можна назвати достатнім: адже ж ми не знаємо, що стоїть в основі імпульсу. Я переконаний, що імпульс належить виводити з сили, а не навпаки. Де ж береться ця сила, що саме її породжує? Відповіді немає, якщо не вдаватися до Божественного Першодвигуна.

А проте в ньютонівській моделі світового тяжіння є ще поважніші неузгодженості, ніж ті, які ми щойно розглянули. Йдеться про так звану **дальнодію** сили тяжіння – вона буцімто передається миттєво на будь-яку відстань. Так, скажімо, коли світло долітає від Сонця до Землі за вісім хвилин, то сила тяжіння має подолати цю відстань за значно коротший час. При цьому не можна припускати якоїсь паузи у цій дальності. Адже ж ясно: досить на мільйонну долю секунди увірватися тяжінню, як Сонячна система негайно розпадеться. За таких умов взагалі неможливо уявити її створення.

Підсумовуючи сказане, доведеться виснувати: ньютонівська модель неспроможна задовільно пояснити жодної з двох протидіючих сил, у рівновазі яких можливе існування Всесвіту. Саме тому з'явилася теорія А. Ейнштейна, яка виводила взаємодію двох протилежно спрямованих сил з фізичних властивостей Світового Простору.

Відразу ж визначимось: модель Ейнштейна стає в принципі неможливою, коли Світовий Простір ми уявляємо як безмежне Ніщо, – так він виглядає в Ньютона. За Ейнштейном, само собою виходить, що тільки він, простір, і є власне матерія. Гадаю, це природно: сьогодні вважати матерією будь-яку речовину просто-таки безглуздо. Речовина буквально на наших очах здатна цілком перетворюватися в енергію – отже, практично зникати, як зникає весняна крига. Якби цього не було, то не було б і атомних електростанцій.

У сьомому періоді Таблиці Менделєєва деякі елементи живуть лічені доли секунди – їх буцімто силоміць видобувають із лона Субстанції, аби переконатися, що простір (тобто вакуум) не є Ніщо – то, власне, і є неосяжне Все. Він, Світовий Простір, можна сказати, насичений розчиненою в ньому речовиною, як океан насичений сіллю. В ньому, у вакуумному просторі, живуть своїм потаємним життям так звані **віртуальні** частки – тобто внутрішні, не проявлені атоми й електрони.

Звідси неминуче випливає, що світ дедалі стає все більше схожий на ті моделі, які залишили нам старовинні філософи, зокрема Платон. Справді ж бо, якщо із вакууму в будь-якій точці можна добувати речовинні частки, то як тут не висувати, що потойбічний світ реально існує? Уже наочно доведено: ідеалізм Платона нічим не різниться від матеріалізму сучасних фізиків, які вивчають **еманацію** атомів зі Світового Універсуму (він же, власне, і є Субстанція) у своїх лабораторіях. Різниця полягає хіба що в тім, що добуті з вакууму частки фізики називають матерією, хоч насправді вони є платонівськими ідеями – адже ж речовина взагалі не є матерія, а лише форма існування матерії. Так само, як лід є формою існування води. Але ж по воді ми не зможемо їздити на санях, а по кризі – скільки завгодно. Від води трагічно відомий «Титаник» був усіляко застрахований, та на його шляху неждано-негадано виникла крижана гора. Отже, крига й вода – це якісно не те ж саме. Тоді що ж таке речовинні утворення, крім ідей? Чимось же треба бути – тим або тим. Бо споконвіку існує доволі простий принцип: усе, що не матерія, – суть ідея, і навпаки.

Читач усміхнеться: «Титаник» загинув від сутички з ідеєю? Але ж, даруйте, він і сам тільки ідея, а не матерія. Така доля речовинного світу – бути втіленими образами (ідеями), а не власне матерією.

Коли ж ми переносимо категорію матерії з речовинних об'єктів на Світовий Простір, тоді виводити гравітацію із властивостей самого простору набагато легше – адже ж тут ми бачимо її, гравітацію, по суті, у внутрішніх якостях матерії. Відразу ж з'являється образ материнського лона, у якому формуються, щоб вийти у зовнішній світ, планети, зорі, галактики. Зоря народжується так само, як народжується людська дитина, – і тут негайно ж робляться зрозумілими обидві протилежно спрямовані сили – доцентрова й відцентрова. Материнське

лоно стискує ще не народжену дитину. Дитина, що поволі зростає, **зсередини** бореться з силами стискання. І цілком ясно, що сила, яка діє ззовні, дорівнює силі, котра діє зсередини.

Або ще приклад: біла голівка печериці розламує асфальт – це та ж сама модель. Тут жодна дальнодія не потрібна, як вона не потрібна лівій і правій рукам, що стискають грудку вологої глини, старанно перетворюючи її на кулю. В такій диспозиції доволі легко підшукати інші приклади, які дозволили б побачити невидиме. Та чи можна намальовану нами модель обґрунтувати фізико-математичними засобами?

Щоб упоратися з цим завданням, перейдемо від гравітаційних потенціалів до гравітаційних радіусів. Тут відразу ж слід зупинитися на історії виникнення формули гравітаційних радіусів – формули, яку ми вже показували. Але ж ця формула не завжди виглядала так, як ми її записали. Ейнштейн до кінця життя вживав її з двійкою в чисельнику:

$$R_{sp} = \frac{2GM}{c^2}.$$

Це робило гравітаційний радіус удвічі довшим, ніж він є насправді. Самозрозуміло, що в такому варіанті не можна було й близько підійти до теоретичних викладок, які я збираюся запропонувати уважному читачеві.

Щоправда, в космології Ейнштейн користувався тією ж самою формулою **без двійки**, та коли я спробував звернути на це увагу фізиків-теоретиків, мене ніхто не захотів слухати. Потрібен був світовий авторитет В. Гінзбурга і його неспростовні розрахунки, щоб двійка в чисельнику згаданої формули перестала бути обов'язковою.¹

І це відкрило ті незвичайні можливості, які я тут збираюся використати. Мабуть, я не помилюся, коли скажу: це зовсім інший світ, інша космологія. І, може, навіть інша фізика. Ось чому я не розраховую на швидке визнання моєї праці.

Наведемо розміри деяких гравітаційних радіусів, які доволі легко вирахувати за відповідною масою. Почнемо з нашої Галактики, гравітаційний радіус якої становить $1,5 \cdot 10^{16}$ см. У зорі, біля якої ми живемо (Сонце), гравітаційний радіус набагато менший – $1,5 \cdot 10^5$ см. І неймовірно маленький він у нашої планети – всього лишень... 0,45 см. Мабуть, не лише дитячий м'ячик, але й грецький горіх виглядає більшим.

Що ж це таке – гравітаційний радіус? Які фізичні й філософські істини нам відкриваються за його допомогою? Мабуть, найголовніша істина полягає в тому, що тут ми потрапляємо буквально в Царство Боже. Ось чому я свою працю відношу до Гносису. Бо як іще назвати наукове обґрунтування Сили Божої?

¹ Гінзбург В. А. О Физике и астрофизике. М., 1980, с. 111.

А проте назвемо її ближче до наукового визначення: Силою Моносу. У свій час я написав роман під такою назвою, його надруковано у журналі «Вітчизна» (ч. 1–2, 1995). Вельми поважні фізики доволі схвально відгукнулися на появу наукового роману, в якому викладено теорію, котру я тут намагаюся відтворити дещо іншою мовою. Ось ці відгуки.

* * *

Цікаво те, що письменник, не проводячи жодних наукових експериментів, створив основоположну формулу Сили Моносу, якої не змогли похитнути фізики-теоретики. Більше того, один із них – професор Стенфордського університету Роман Татчин – написав авторові таке:

«Перевіривши Ваші рівняння, я бачу, що вони дійсно правильні, додавши пару ліній, я дійшов до ще двох сталих. Потрібно Вам знати, що ті дві сталі добре знані в сучасній ядерній фізиці, вони називаються «довжина Планка» і «маса Планка».

... З цих висновків ясно, що Ваша структура Монад становить модель, якою зручно видобувати згадані сталі. Поза тим далші інтерпретації чи заяви щодо прикмет «монад», як «розум» чи «мислення», я вважаю, переступають границю фізики і переходять у метафізику.

Якщо йдеться про мене, я глибоко шаную тяжіння кожної людини до метафізики і віри, на тій грані знання людина переходить із плебейства в своєрідну святість. Моя власна метафізика ще не удосконалена... Помимо цього я все ж таки здібний пізнати (і признати) красу Вами висловленої метафізики, яка, на мій погляд, віддзеркалюється до певної міри у Вашій поезії».

*Іван Власенко
журн. «Вітчизна», 1–2, 1995, с. 2*

* * *

...Автор занотовує одне з важливих співвідношень для імпульсу Монади, тобто формулу для кванта простору. Саме цю фундаментальну константу отримано фізиками-теоретиками, але не таким шляхом, не через Силу Моносу.

Формули автора стоять на грані фізичного й метафізичного, ніби поєднуючи їх. Саме звідти й походять образ Монади як Особи, а також успішна спроба автора поєднати фізику й метафізику. Та чи сьогодні більшість науковців сприйме твердження, де визнається як світова константа Сила Моносу? Адже ж це означає, що Природу можна ототожнити з Богом, що в центрі Галактики перебуває Бог.

Зазначимо на закінчення, що фізичні співвідношення, формули, наведені автором, точні як за розмірами фізичних величин, так і за

їхньою сутністю. Отже, це, з одного боку, емпіричні вирази для фундаментальних констант Всесвіту, а з іншого – перша спроба показати границі фізичного й метафізичного.

Михайло Курик,
доктор фізико-математичних наук, професор
«Літературна Україна», 3 серпня 1995 року

Та коли я пішов до інституту філософії НАН, мене там буквально підняли на глум: ви, мовляв, хочете засобами фізики обґрунтувати існування Бога? Це ж нонсенс! Та й гріх перед Вседержителем – це, мовляв, його принижує. Вчорашні проповідники «наукового» атеїзму так ревно захищали від мене Господа-Бога, що я мусив відчувати себе пропавшим еретиком, на якого чекає вогнище. Вони навіть не намагалися вдуматися в мої рівняння. Оскільки я очікую на такий підхід і в майбутньому, викладу стисло деякі аргументи на користь моєї теорії. Можливо, дещо доведеться повторити. Але повторення в такій праці неминучі.

Йдеться тут не про того Бога, якого малюють бородатим дідусем з білим голубом на правому плечі, – йдеться про Всесвіт як Ціле. Себе ми бачимо Його живим образом у мікрокосмі – проти такого розуміння Бога й Людини не заперечують ні релігія, ні філософія. Та якщо в нас є і мозок, і серце, в якому міститься вічно жива душа, то на якій розумній підставі ми відмовляємо Всесвітові в існуванні аналогічних органів? Нехай їхня природа інша (променева, а не речовинна), але ж вони існують – не можуть не існувати! Цілком зрозуміло: якщо земна людина повторює Всесвіт у мікрокосмі, то в зворотному порядку належить визнати: Всесвіт повторює людину в Мегакосмі – інакше й перше твердження доведеться визнати хибним. Отже, зі мною слід сперечатися лише в такому сенсі: правильно чи неправильно я використовую фізику й космологію? Є логіка в тому, де саме я вбачаю Органи Мислення в галактиках і Метагалактиці чи такої логіки немає?

В цій частині, звичайно, доводиться визнати, що в даному випадку я виходжу за рамки фізики й закликаю на допомогу метафізику. Жодного гріха тут немає – Гносис як метод пізнання передбачає синтез гносеології й онтології. Більше того: без такого синтезу Гносис взагалі неможливий. Висловивши ці застереження, я не буду до них повертатися, гадаючи, що мене зрозуміють правильно. Вірю: не зрозуміють сьогодні – зрозуміють завтра.

А тепер до справи. Коли ми зменшуємо гравітаційний радіус проти ейнштейнівського **рівно вдвічі**, то потрапляємо туди, де гравітаційний потенціал дорівнює квадратові швидкості світла. Гадаю, цього не слід боятися – адже йдеться не про рух якогось речовинного об'єкта, де застосовувати швидкість світла справді безглуздо, а тільки про гра-

вітаційний потенціал, що є категорією **енергетичною**. Та й насправді добуток маси на гравітаційний потенціал породжує енергію спокою (Mc^2), а не рух цієї маси в якомусь просторі.

Фізика поки що ніколи не займалася цими **внутріпросторовими** об'єктами. А їх саме так треба бачити: Силою цілого Всесвіту якийсь таємничий Суб'єкт розриває Світовий Простір, аби впровадити в нього простір Свій Власний, що починає діяти назовні, витісняючи геть матерію зовнішнього простору.¹

Розумію, як важко це уявити, – це приблизно те саме, що вбити цвях посеред неба й повісити на нього власний кожух. А проте зорі – то ж бо і є голівки цвяхів, і вони ж таки чомусь не падають. Точніше, йдеться не про самі зорі, а про їхні центри, які можна окреслити гравітаційними радіусами.

Якщо казати про нашу планету, простір цей (вістря цвяха, керн) виглядає крихітно – 0,45 см. Та ось що вражає: в цьому крихітному просторі, як показують розрахунки, зосереджено **всю масу** земної кулі. В надрах Сонця радіус цього унікального середовища значно більший – півтора кілометра, але це також надзвичайно мало. І тільки в центрі Галактики, що володіє масою $2 \cdot 10^{44}$ грамів, розмір гравітаційного радіуса сягає 150 мільярдів кілометрів, що навіть з космічного погляду є величиною поважною.

Та справа не стільки в розмірах, скільки в якості цього середовища, яке заслуговує того, щоб називати його Монадою. Сподіваюсь, це не тільки назва, а й глибинна сутність об'єкта, якого на вищих щаблях космічної ієрархії доречно величати Суб'єктом Творення, або просто Творцем.

Проте зосередимо увагу на фізичних якостях Монади. Астрофізикам добре відомо: земна куля за багатьма ознаками поводить себе так, ніби вся її маса перебуває в центрі планети, і це справді виконується: масою володіє тільки Монада, а вся інша речовина космічного тіла з цього погляду є нейтральною.

Будь-яка частина планетної речовини здобуває власну масу лише тоді, коли відокремлюється від планети, перетворюючись на самостійний об'єкт. Доки ж вона тримається купи, вся її маса передається до Монади, яку, зважаючи на цей факт, можна назвати **гравітаційним банком**. Маючи на увазі цю якість Монади, запишемо таку формулу:

$$F_0 = \frac{Mc^2}{R_0}.$$

Формула з першого погляду видається доволі знайомою. Вона нагадує ньютонівську формулу відцентрової сили, яку ми щойно розглядали.

¹ Це уточнення попередньої моделі, де було згадано лише простір як матерію. Насправді ж існують два протилежно діючі види матерії (*Автор*).

Різниця знов-таки полягає в тому, що тут з'являється c^2 , – і це докорінно міняє справу. У чисельнику ми бачимо енергію, але це тепер не енергія, породжена рухом планети навколо Сонця, – це загальна енергія, яку можна видобути з планетної чи галактичної речовини. А фактично з Монади, бо ми цю енергію ділимо не на радіус земної кулі чи Галактики, а лише на гравітаційний радіус – тобто радіус Монади. Слід запам'ятати, що в астрофізичних об'єктах між радіусами гравітаційними і радіусами Монад існує повна тотожність. При переході до мікрооб'єктів доцільно говорити лише про радіуси Монад, хоч якісне споріднення й тут не втрачається.

Візьмемо будь-який із названих нами гравітаційних радіусів (Землі, Сонця або Галактики) й разом з енергією відповідної Монади поставимо в формулу Сили, яку щойно оприлюднили. Ми отримаємо величину якоїсь сили – це безсумнівно. Але ж якої саме? В кожному випадку її величина виявиться сталою – $1,2 \cdot 10^{49}$ дн. І це зрозуміло: адже ж її формулу легко звести до

$$F_0 = \frac{c^4}{G}.$$

Для того, щоб добути цю сталу, записуємо таке рівняння:

$$\frac{GM}{c^2} = \frac{Mc^2}{F_0}.$$

Маси скорочуються, а те, що лишається, й породжує щойно подану Силу, яка стоїть в основі Всесвіту.

Складаючись із двох сталих у їхній взаємодії, добута нами Сила стає **третьою світовою сталою**, котру ми й називаємо Силою Моносу. На попередніх сторінках ми наводили міркування Я. Смородинського про необхідність третьої сталої, щоб описати Всесвіт. Така третя стала, на думку Я. Смородинського, з'явилася у вигляді кванта простору, та чи допомогла вона створити живу модель Всесвіту? Гадаю, не допомогла. І навпаки, Сила Моносу справді створює Живий Всесвіт. Разом з тим Вона сама із себе природним чином породжує і квант простору, що ми покажемо на своєму місці. Через те його доцільно вважати не третьою, а четвертою сталою. А якщо вже казати про ранги, то перше місце належить Силі Моносу.

Цікаво ось що: формула гравітаційного радіуса **без двійки** вживається авторами статті про загальну теорію відносності ще в 1951 році на сторінках БСЭ – ми це далі покажемо. І так само, як ми це робимо, вони наводять гравітаційні радіуси Землі, Сонця, Галактики. Але тлумачать їх лише як міру маси – абсолютно відкидають їхню просторову сутність, їх рекомендують лише як умовні величини для зручності в підрахунках – поза цим за ними автори не визнають жодних інших атрибутів.

А через 22 роки (1973) уже не раз цитований нами Я. Смородинський на сторінках популярного журналу «Знание – Сила», посилавшись на канонічну двійку, подає картину світу, як вона виглядає за Ейнштейном: світ безконечний у глибину земної кулі й конечний (тобто обмежений космологічним радіусом) у бік Мегакосму. Всі речовинні об'єкти (галактики, зорі й планети) рухаються всередині цієї сфери, радіус якої становить 10^{28} см. Ми ще до цього повернемося. Поки що цей приклад тут наводиться, щоб показати різнобій і неузгодженість у науці, коли йдеться про фундамент Світобудови. Отож ми починаємо розбудову теорії Монад звідти, де загальна теорія відносності завершується нагромадженням фантастичних непорозумінь.

Я вивів Силу Моносу доволі давно – близько сорока років тому. Відтак усі прожиті мною роки витрачено на осмислення ролі й значення цієї величини в життєвих процесах Всесвіту. Мушу признатися: зрозуміти й осмислити її було важче, ніж вивести. Так це лишилося й досі. Одне ясно: без Сили Моносу не можна уявити Всесвіт – звідки з'явилися б зорі й галактики, якби не існувало Суб'єкта, що володіє наймогутнішою Силою? А що Вона є наймогутнішою, сумніву бути не може. Не можна сумніватися й у тому, що **безсилий** Всесвіт взагалі неможливий.

До речі, ця Сила здатна діяти всюди – від Метагалактики до фотона. Вона об'єднує собою всі галузі фізики – від космології до квантової механіки і ядерної фізики. Гадаю, це ясно з висновків американського професора Р. Татчина та київського професора М. Курика, які не могли змовитися бодай через те, що навіть не підозрюють про існування один одного.

Звертає на себе увагу неймовірна густина матерії в межах земної Монади. Ба навіть Сонячної. Це таки справді **матерія**, а не просто речовина, як решта планети або іншого тіла. Матерія тому, що її можна назвати Суб'єктом. Тим Суб'єктом, який, здобувши Силу цілого Всесвіту, зумів самоутвердитися в Світовому Бутті. Він є, він існує. Щоб бути, йому довелося **розсунути Всесвіт** на радіус Монади, аби створити свій **власний простір**, звідки цілком витіснено простір зовнішній: простір Темряви й космічної холоднечі – отже, якісно протилежний внутрішньому.

Як бачимо, тут бореться матерія Монади проти матерії просторової, вакуумної. Одна з них активна (внутрішня), друга пасивна (зовнішня). Внутрішня безперервно розриває зовнішній простір, розсовуючи собою Всесвіт. І якщо Всесвіт справді розширюється, то лише тому, що десь народжуються нові зорі й цілі галактики. Це зайвий раз підтверджує, що насправді існує лише відштовхування. В цьому переконує нас енергетична грандіозність нових і наднових зірок – грандіозність, яку не раз спостерігали астрономи навіть у межах нашої Галактики. **Незвичайність такого явища полягає в тому, що в момент народження**

наднової зорі остання світитиметься потужніше, ніж ціла галактична система, яка складається з мільярдів звичайних зірок. Для прикладу скажемо: такі явища сталися в нашій Галактиці в 1054, 1572 й 1604 роках, що спостерігалось на Землі неозброєним оком. А в далеких галактиках нерідко спостерігається й сьогодні, незважаючи на дивовижну відстань. Про це можна прочитати в будь-якому підручнику з астрономії.

Якщо зважити, що Всесвіт складається з незліченної кількості галактик, а також на те, що кожного разу новітній Монаді (від електронної до Галактичної) доводиться розсовувати матерію Світового Простору заради самоутвердження в ньому, то нічого дивного в розбіганні Всесвіту ми не побачимо. І так само не побачимо жодної дивовижі в повсюдному пануванні Сили Моносу. В «Альтернативній космології», що є додатком до моєї книги «Найбільше диво – життя» (1998, Київ–Едмонтон–Торонто), я ще не пояснював розбігання Всесвіту експансією Сили Моносу, а сьогодні таке пояснення вважаю цілком природним.

Отож, існує матерія, котра **творює** (внутрішня), і є матерія, що **руйнує** (зовнішня). Саме тому я схильний навіть у Монадах нижчого порядку вбачати наявність духовних сил. З цього погляду внутрішню матерію слід бачити як **духоматерію** – тобто матерію Світла.

В принципі, у глибинах Монади діє Світло як Суб'єкт, але, на мою думку, в невеликих Монадах воно сковане надмірною густиною. Гадаю, густину Монади можна встановити за відомою формулою:

$$\rho = \frac{M}{V}.$$

Тут ρ – густина матерії, M – маса Монади, V – її об'єм. Прості розрахунки показують: **чим більший радіус Монади, тим менша її густина.**

І навпаки. Отож лише в глибинах Галактичної Монади Світло вже здобуває певну свободу – густина внутрімонадного поля тут доволі помірна. Ось чому лише на рівні Галактичної Монади можна казати про фортецю Світла-Творця. Вище від Галактичної є лише Світова Монада. Гадаю, її можна бачити грандіозною домівкою Верховного Бога-Особи, як називає себе Крішна в славнозвісній «Бхагавад Гіті». До речі, саме Веди я вважаю зразковим Гносисом, що прийшов із далекого минулого. У назві «Веди» є корінь слова «відати», що російською мовою виглядає ближче – «ведать». Отже, не тільки вірити, а **знати**. Саме це і є визначальним принципом Гносису – на відміну від релігії, для якої достатньо самої віри.

Про Світову Монаду мова попереду, а тут зосередимось на Галактиці, чию будову можна вивчити за її енциклопедичним зображенням

(УРЕ, 1963). У статті «Галактика» є вражаючі малюнки й фотографії, які переконливо показують: ні, галактичні туманності не могли виникнути спонтанно, мимовільно – в їхній конструкції помітне втручання Всесвітнього Розуму. Майже всі вони вельми схожі на земних равликів, зодягнених у панцери-будиночки, в яких їм доволі затишно й безпечно. Щоправда, небесні «равлики» роздягнені, ми не бачимо їхніх будиночків, але ж нам взагалі багато чого не властиво бачити. Особливо тоді, коли Вищий Розум споруджує стіни Своїх фортець не з каміння, а з гравітаційного поля, через яке не здатне проникнути з боку Світової Темряви ніщо бездуховне, зловороже.

Ми зачаровані досконалістю власного тіла, нам здається вкрай незграбною форма інших розумних організмів – особливо таких грандіозних як галактики. А проте доводиться визнати, що форма галактик, наймогутніших мешканців Космосу, є такою ж досконалою, як і форма зірок та планет – все ж бо на своєму місці, для своїх власних умов і потреб.

Зорі чи галактиці недоцільно мати тіло, схоже на людське, – так само, як земній людині недоцільно мати тіло, схоже на галактичне. Та з цього не випливає, що людина є живим організмом, а галактика мертва, – її, мовляв, нерозумно визнавати живим організмом так само, як і Всесвіт. Але ж треба нам знати: ми найближчі родичі галактичного організму – родичі не за тілом, а за Духом. Нам потрібні руки й ноги, а галактичному Розумові вони непотрібні. Його руки й ноги променеві, як і Він Сам. У Нього їх незліченні тисячі, міриади. А коли Йому треба стати людиною, Він народжується у вигляді Ісуса Христа або Крішні. До певного моменту ніхто з людей не знає, що серед них живе Бог, який, не маючи спочинку, обходить живі планети, як земний сівач обходить свої ниви.

Крішна каже цареві Арджуні, в якого інкогніто служить колісничим, що він кожні тисячу років приходить на Землю в людському образі; але ж виявляє Себе лише раз на кілька тисячоліть – виявляє тоді, коли виникає необхідність піднести земну цивілізацію на вищий рівень. Або тоді, коли на планеті занепадають мораль і релігія. Крішна пояснює, що Бог і благочестива людина в духовному сенсі не різняться якісно, а лише кількісно, масштабно: у Бога поле діяльності незмірно більше, ніж у людини, – воно поширюється на цілий Всесвіт. Та якщо людина духовно й розумово підіймається до Божого рівня – до рівня Його свідомості, – її карма завершується, людина поселяється поруч Бога і стає Його близьким другом. На жаль, не всі знають про існування такої можливості.

Не слід гадати, що між Христом і Крішною існує докорінна відмінність, – це та ж сама Особа. Тільки й того, що Крішна приходив на Землю п'ять тисячоліть тому, а Христос – два тисячоліття тому. Не

сперечатися треба, що нам дорожче («Бхагавад Гіта» чи Біблія), а визнати: вони доповнюють одна одну в пізнанні істини.

Я не прагну перевантажувати цю працю, фізичними формулами, а проте без них нам не обійтися. У світі багато написано на духовні теми, але дуже мало є творів, у яких духовне підкріплюється фізичним. Найбільше в цьому плані зробив А. Ейнштейн, який вивів фізику на рівень світлових швидкостей, – цим він започаткував космологію, котра покликана детально вивчити кістяк Всесвіту. Швидкість світла у вакуумі, за вченням Ейнштейна, є найбільшою реальною швидкістю. Лише на цій базі можна анатомувати Всесвіт – з'явилися світові константи, що цілком достовірно підносять земні еталони у космічний безмір.

Важко пояснити, як з'явився замок на брамі, котра вела до Монади й Сили Моносу, – сакраментальна двійка у фундаментальній формулі, що описувала гравітаційний радіус. Саме це й спиноло Ейнштейна перед брамою тієї фортеці, де живе Бог.

Для продовження фізичного аналізу умовимось ті символи, що належать Монаді, доповнювати невеликим кільцем: F_0 , R_0 тощо. Тепер запропоную рівняння, сформоване на базі ньютонівського закону тяжіння.

$$X = \frac{GM_1 \cdot M_2}{R_{0_1} \cdot R_{0_2}}.$$

Різниця полягає лише в тому, що в знаменнику мого рівняння маємо не квадрат відстані між двома тілами, а два гравітаційні радіуси – скажімо, Сонця й Землі. Доки нам невідомо, що ми отримуємо, ліву частину позначимо іксом. І що ж ми отримали після ретельних підрахунків? Хоч це й доволі несподівано, але факт: ми знов отримуємо Силу Моносу. І так буде кожного разу, коли ми замість квадрата відстані будемо вписувати радіуси Монад.

Що ж це має означати? Адже радіуси Монад жодною мірою не відображають відстані між Сонцем і Землею – це ж бо є енергетичні радіуси. Тоді що ж вони відображають у даному випадку? На мою думку, ось що: в будь-якій точці Всесвіту, крім внутрішнього поля Монади, ми неминуче зустрінемося з Силою Моносу. Повторимо: у Всесвіті голкою вколоти ніде, щоб не наштотхнутися на зовнішнє поле Монад, які відштовхуються одна від одної, – саме відштовхуються, а не притягаються, і лише всередині Монади дія гравітації припиняється – ми її виявимо лише на зовнішній сфері Монади, де гравітаційний потенціал дорівнює c^2 . Самозрозуміло, що вищим він бути не може, – отож доцентрова сила на поверхні сфери, окресленої гравітаційним радіусом, цілком уривається. Всередині Монади всюди панує рівномірно розлите **Світло, в якому немає жодної темряви**, – так Іоанн Богослов визначає сутність Бога.

Прошу звернути увагу: усе це відбувається там, де нещодавно гравітаційні сили вважалися безконечно великими. У моїй теорії їхня безконечність зникає, Сила Моносу окреслює для них однозначну сферу. Разом з тим зникає уявлення про «чорні діри». Отже, атеїстичні судження про те, що у Всесвіті ніде не лишається місця для Бога, абсолютно безпідставні. Нагадую: існує ще й Світова Монада, простір якої перевершує всі наші уявлення.

Аби переконати читача, що гравітація не є тяжінням, а лише відштовхуванням, звернемося ще раз до ньютонівського закону тяжіння, переписавши його на радіуси Монад. Це має виглядати так:

$$\frac{GM_1 \cdot M_2}{R^2} = \frac{F_0 R_{0_1} \cdot R_{0_2}}{R^2}.$$

Ліва частина рівняння – закон світового тяжіння в ньютонівському варіанті, права – той самий закон, переписаний на радіуси Монад. Речовинних мас у правій частині взагалі немає, отже, нічому притягуватися. Є тільки Сила Моносу та радіуси Монад (у чисельнику) і квадрат відстані між Монадами (у знаменнику). Незважаючи на докорінну різницю в зовнішньому вигляді, рівність між правою й лівою частинами абсолютна. Та якщо ліва частина здатна створити ілюзію взаємопритягання мас, то права частина цілком вільна від такої ілюзії. Напруження між об'єктами існує, але маси не притягаються, навпаки – відштовхуються.

Задля наочності візьмемо товстий шмат еластичної гуми і почнемо його щедро нашпиговувати пластиковими кульками різних розмірів. Нашпиговувати належить так, як нашпигований Світовий Простір більшими й меншими Монадами, – тобто так, щоб уже не залишилося місця для нових кульок. Що ж ми тут побачимо – тяжіння чи відштовхування? І якщо в нас вистачить сили всунути ще бодай одну кульку дещо більших розмірів, а гума залишиться еластичною, вся ця конструкція почне розширятися у всі боки, як це відбувається у Всесвіті – особливо тоді, коли народжуються нові галактики й квазари. Лише Земля нездатна збільшуватися в розмірах, коли збільшується її населення, а в Метагалактиці, мабуть, таких обмежень поки що немає.

Завершимо цей розділ заявою, яка, з першого погляду, викриває непослідовність автора цих рядків. На попередніх сторінках було сказано: вчення Ейнштейна призводить до розуміння простору як матерії. Але ж сам Ейнштейн так не вважав. Та й теорія відносності вступає в протиріччя з такою заявою. Ейнштейн всюди бачить Світовий Простір як порожнечу, в якій рухаються космічні об'єкти, котрі він називає то речовиною, то матерією. При вивченні цих двох несумісних термінів стає зрозуміло, що Ейнштейн не розуміє їхньої несумісності: для нього речовина й матерія – те ж саме. Звідки ж я взяв, що, за вченням Ейнштейна, можна побачити простір як матерію? Відповідь: із переконань

батька космології в тому, що Світовий Простір **всюди володіє кривизною**. Справді ж бо: викривити можна щось матеріальне, але ж не порожнечу. Та й сам Ейнштейн впритул підходив до розуміння Світового Простору як матерії. Ось як звучить промова, котру він виголосив 7 червня 1930 року:

*«Ми доходимо дивного висновку: тепер нам починає здаватися, що первинна роль належить просторові... Ми завжди розглядали матерію первинною, а простір вторинним. Простір, образно кажучи, бере сьогодні реванш і «з'їдає» матерію. А проте все це лишається поки що заповітною мрією».*¹

Звичайно, Ейнштейн і цього разу під матерією розуміє речовину, отож і не може простір у його мові отримати назву матерії. Але ж справа не в назві, а в самій суті. Вона ж промовляє сама за себе.

Як видно із сказаного Ейнштейном, він сам іще не наважується поміняти місцями причини й наслідки, але така думка вже переслідуює його. Я ж наважився цей спосіб мислення довести до логічного завершення – і саме звідси походить Сила Моносу. Я йшов не сам – мене вела космічна релігія, проповідником якої був Альберт Ейнштейн.

Прошу уважного читача в цьому визнанні вбачати ключ до розуміння моєї праці. Мені знов і знов доведеться повторювати це, бо лише ясність основоположної позиції здатна забезпечити успіх того, що було заповітною мрією Ейнштейна.

6. А ЧИ МОЖНА ГЛИБШЕ КВАНТУВАТИ ПРОСТІР?

Я обіцяв показати шлях, який приводить до квантування простору за допомогою Сили Моносу. Цей приклад необхідний тому, що квант простору (довжина Планка), як свідчить професор Стенфордського університету Роман Татчин, широковідомий у ядерній фізиці. А це означає: якщо ми добуваємо його за допомогою Сили Моносу, то тим самим включаємо її, Силу Моносу, до робочого апарату ядерної фізики. Що може бути переконливіше в її загальносвітовій реальності, ніж цей промовистий факт?

Сила Моносу однаково придатна як на космологічному, так і на квантовому рівні. Отже, вона є світовою константою, котра сполучає найбільше з найменшим у єдину цілість. Гадаю, що саме в цьому й полягає завдання теорії єдиного поля.

Занотуємо формулу, що з бездоганною точністю описує імпульси, які надходять від кожної Монади, починаючи від найменшої (електронної) до Світової:

¹ Ейнштейн А. Собр. научных трудов. М., 1966, т. 2, с. 243.

$$P_0 = \frac{R_0 c^3}{G}.$$

Тут P_0 – імпульс Монади, R_0 – радіус Монади, G – гравітаційна стала, c – швидкість світла у вакуумі.

Імпульс на квантовому рівні виглядає так:

$$\frac{\hbar}{\lambda}.$$

Тут λ – довжина хвилі, \hbar – стала Планка, поділена на 2π . Підставивши цей вираз у формулу імпульсу Монади, дістанемо:

$$R_0 \cdot \lambda = \frac{G\hbar}{c^3}.$$

Величини R_0 і λ мають ту саму розмірність, отже, см^2 . Звідси отримуємо квант простору. Або, кажучи інакше, ми дістали просторову константу, що називається довжиною Планка. Це, безумовно, світова константа, бо ми її отримали з трьох відомих світових констант:

$$r = \sqrt{\frac{G\hbar}{c^3}} = 1,6 \cdot 10^{-33} \text{ см}.$$

Через формулу імпульсу Монади, яка є спільною і для атома, і для Всесвіту (ось вона, світова єдність!), ми отримали квант простору. Гадаю, цього досить, аби визнати, що Сила Моносу працює на всіх рівнях Всесвіту. Немає космічних систем ні в макрокосмі, ні в світі квантовому, куди вона не могла б увійти як гарант світової єдності.

Я певен, що лише та космологія, яка змальовує Всесвіт єдиним живим організмом, спроможна стати наукою третього тисячоліття.

Але мені важко позбутися такої думки: офіційно визнаний у ядерній фізиці квант простору не доводить нас до останньої межі мікросвіту – існує значно менша величина, яку також не гріх назвати квантом простору. Чи можна використати її в ядерній фізиці – не мені судити, проте з боку теоретичного ця величина виглядає цілком реально.

Отож запишемо ще один квант простору – набагато менший:

$$r_0 = 6,6 \cdot 10^{-56} \text{ см}.$$

Ця величина відповідає радіусові Монади електрона, і водночас це єдине, що в електроні можна назвати матерією. На 23 порядки глибше у внутрішню структуру речовинного світу, ніж показує довжина Планка! Напевне, тут йдеться про щось поважне, що належить пояснити й обґрунтувати.

Головне значення нашого кванта простору полягає ось у чому: це ж і є та справді остання межа, де можлива якась фізична дія. Ступити іще на один порядок глибше **не можна** – такого простору взагалі не існує, бо не існує меншої частки, ніж електрон. А без простору зникає можливість діяння.

Звідки ж з'являється електронний квант простору?..

Прошу читача повернутися думкою до гностичного квадрата. Або до Беатріче, як розумів її Данте – коли вона є сама Природа. Раніше слід уявити процес, далі нам доведеться подбати лише про адекватне його відображення мовою формул. Маю на увазі інтегрування одиниць, яке приводить до заповітної Дев'ятки. Вона ж Монада. І взагалі належить сказати: якщо є маса – є Монада, бо є Сила Моносу у відповідному радіусі – хай навіть найменшому.

Звісно, електрон – надзвичайно мала речовинна система. І все ж його Монада створюється за тим самим законом, який ми нещодавно розглянули. Наш квант простору – це та мікроскопічна глибина, де міститься електронна Дев'ятка – найменша у світі Монада. Але ж нам доведеться створений гностиками образ перекласти на сучасну фізико-математичну мову. Як це зробити?..

Ми робимо зовсім небагато: до відомого співвідношення трьох сталих додаємо ν – частоту коливань. Ось так:

$$r_0 = \frac{G\hbar\nu}{c^4} = 6,6 \cdot 10^{-56} \text{ см.}$$

Нагадуємо, що r_0 – це радіус Монади електрона, G – гравітаційна стала, \hbar – стала Планка, c – швидкість світла у вакуумі.

Може виникнути сумнів, мовляв, при такому записі квант простору перестає бути сталою величиною – адже частота коливань буває різна.

Частота коливань буває різна – це так. Але ж частота коливань, із якої народжується електрон, – величина стала, як і маса електрона. Отже, в даному випадку саме ця частота й мається на увазі – скажімо, щось близьке до 10^{20} с^{-1} .

Далі: той факт, що ми показуємо **останню** межу в мікрокосмі, до якої можлива дія, дозволяє нам шукати останню межу **Мегакосму**. Справді ж бо, якщо в один бік існує межа, вона мусить існувати також у бік протилежний. Отже, тут фактично йдеться про одне коливання «від» і «до» – про таке коливання, в котрому вміщується Всесвіт як Ціле.

Таке припущення виглядає фантастично. І все ж воно реалізується в несподіваній гармонії величин: з одного боку, радіус електронної Монади (10^{-56} см), з другого – квадрат космологічного радіуса (10^{56} см^2). А космологічна маса, у свою чергу, – 10^{56} г . Так справді виглядають радіус Всесвіту й відповідно маса Всесвіту в сучасній космології, що була

заснована А. Ейнштейном. Мовби сакраментальну величину 10^{56} було обрано свідомо для найменшого розміру (електрон) і найбільшого розміру (Всесвіт). Різниця лише в напрямку межових величин – електронну спрямовано в бік мікрокосму, космологічну – в бік Мегакосму. Але ж там і там – остання межа, далі йти нікуди. Таку гармонію величин, мабуть, не можна вважати випадковою. Особливо тоді, коли зводяться до купи Початок (електрон) і Кінець (Всесвіт) – мікрокосм і макрокосм. В індуїзмі цю модель відображено метафорою: змія закусила власний хвіст. Оскільки змія – символ мудрості, то ми, очевидно, справді вцілили в Дев'ятку.

Що ж теоретично й практично дає нам формула радіуса електронної Монади для пізнання світу? На мою думку, вона дає дуже багато.

З неї, наприклад, ми довідуємося, що сила – величина скінченна так само, як дія і простір. Хіба логічно вірити в те, що дія – величина скінченна, а сили, котрі діють у глибинах речовинних об'єктів, – нескінченно великі? Чому ж вони раптом уривають своє діяння, породжуючи сталу Планка, – з якої причини?

Причина передусім у відсутності простору як такого. Друга причина полягає в тому, що сила так само не безмежна, як дія і простір:

$$\hbar v = r_0 \cdot \frac{c^4}{G} = 8 \cdot 10^{-7} \text{ ерг.}$$

Нагадаємо, що $F_0 = \frac{c^4}{G}$.

Ми отримуємо кількість енергії, з якої можна добути масу електрона. Але ж тут несподівано для нас виникає фізико-математичний параметр, який уневажнює всі звичні уявлення про природу – Сила Моносу у взаємодії з енергією кванта ($\hbar v$).

Сила Моносу – титанічна величина! Більшої у Всесвіті немає. Безумовно, вона співмірна з загальною потужністю Всесвіту і з його скінченною масою. А з другого боку – енергія кванта.

Отже, виявляється, фотон перетворюється на корпускулу не сам по собі, а під впливом титанічної сили, яка стискає світло в межах кванта простору. А проте, напевне, й сам квант простору народжується завдяки цій силі.

Енергія, видобута з електронної маси, з'являється ось чому:

$$F_0 \cdot R_0 = Mc^2.$$

Тут записано співвідношення між Mc^2 і радіусом та силою Монади (F_0). З цього співвідношення ми починали в попередньому розділі, коли з гравітаційного радіуса (він же радіус Монади) отримали Силу

Моносу. Але ж то був макросвіт (планети, зорі), а тут ми входимо в глибини електрона. Ми б не мали на це права, якби не існувало рівності між загальною енергією, добутою з речовинної маси, й енергією фотона:

$$Mc^2 = \hbar\nu.$$

Енергія фотона записується як добуток сталої Планка (квант дії) на кількість коливань (ν). І саме через оцю енергетичну рівність Сила Моносу здатна легко й просто об'єднувати макрокосм і мікрокосм. Гадаю, вона, Сила Моносу, мов досвідчена ткаля, із цих двох протилежних середовищ, які здаються несумісними, синтезує суцільну, нерозривну тканину Єдиного Буття.

Читає розуміє, що сказане вище є природним узагальненням попередньої розмови, її слід запам'ятати – далі без неї розмова відбуватися не зможе.

Що ж у нас виходить, якщо порівняти наші висновки з висновками загальної теорії відносності?

Ці висновки цілком протилежні – ось що виходить. В Ейнштейна наявність маси створює кривизну простору. У нас навпаки: кривизна простору створює масу – завдяки зовнішньому стисканню. І не просто кривизна, а материнське лоно. Адже ж не випадково походять від одного кореня слова «мати» й «матерія».

Що ж до енергії, то вона виникає тому, що зсередини діє протилежна сила. Та сила, яка розсовує заціпенілий, бездіяльний простір – простір, що володіє лише мертвим стисканням і нічим більше. Розсовує, щоб заповнити його Монадою. Ось чому виникає радіус R_0 . А разом із радіусом Монади з'являються маса та енергія. Це дуже добре видно з наведеного вище рівняння.

На мій погляд, з'явилася змога визначити категорію матерії конкретніше й точніше, ніж це робилося досі. Гадаю, слід цю думку сформулювати так: **Матерія (Субстанція) є Суб'єктом буття як такого – Суб'єктом, що в кожній точці світового простору володіє повною силою цілого Всесвіту – Силою Моносу. Тіла, що нас оточують, як і самих себе, слід бачити Ідеями Суб'єкта-Творця, який, по суті, є Духоматерія, отже, Бог.**

При такому визначенні ми не зобов'язані називати Суб'єктом Світовий Простір, котрий також є матерія й також володіє Силою Всесвіту. Але ж ця Сила – тільки безживна сила механічного опору, вона абсолютно пасивна, як пасивно виглядає спротив будь-якого неживого матеріалу. Сила Світового Простору жодних ідей не породжує, проте деякі живі організми й навіть люди через своє невігластво сліпо служать їй.

Активність Сили Моносу – то її життєдіяльність на всіх рівнях, починаючи від електрона й завершуючи Метагалактикою. Отож саме внутрішня матерія Монади є носієм Духу (духоматерія). Її можна отожднювати зі Світлом. А Світло, променева Субстанція Всесвіту, в усі часи називалося Богом – це добре відомо. Сам же Світовий Простір – матерія непорушна, бездуховна, мертва. Крім названих двох видів матерії, що перебувають у вічному взаємоборстві, жодних інших видів у Всесвіті немає. Розмови про безліч видів матерії є псевдофілософія й агностицизм.

В Ейнштейна (так само, як у Енгельса) в ролі матерії виступає речовинна маса – вона є причина кривизни простору. У мене ж навпаки: матеріальність простору стоїть в основі виникнення маси. Поза тисненням простору (читай: поза гравітацією!) поняття маси зникає.

Духоматерія (на противагу зовнішній матерії) **пробивається зсередини**. Духоматерія володіє енергією. А маса...

Звісно, тут важко запровадити чіткий, виразний розподіл. Та все ж схоже на те, що маса є породження самого простору – вона виникає внаслідок тиснення Світового Простору на Монаду. Масу сховано в силі стискування, і лише тоді, коли з'являється простір, котрий Монада виборює для себе зсередини, можна казати про появу енергії. Енергія є добуток сили Монади на її радіус. Звісно, тут усе тримається на тонесенькому ледь-ледь: хіба ж у формулах, де одне народжується з другого, можна розрізнити, кому належить маса, а кому енергія?

Відповідь: у формулі $E = mc^2$ розрізнити цього не можна, бо тут немає ні радіуса, ні сили – є тільки енергія, котра народжується з маси та квадрата швидкості світла. Але ж у нас енергія народжується із Сили (F_0) й радіуса Монади (R_0) – ось у чому різниця. Маси тут фактично немає – вона схована всередині сили. Так воно діється й насправді: вона, маса, є складовою сили стискування. Скажімо, так: я не став на терези, щоб зважитися, а лише натиснув на них рукою або ногою. Терези все одно загойдалися, показуючи грами й кілограми. Отже, сила перетворилася на масу. Та, крім терезів, існує спостерігач, який мислить, аналізує, і він добре бачить, що терези вимірюють однаково і вагу, і силу. Аналіз явищ дозволяє бачити, що енергія народжується не з маси як такої, а, навпаки: із радіуса і сили, котрі протидіють тисковим розірванню простору.

Може виникнути запитання: а чому, власне, слід бачити Монаду дуалістично – у вигляді Духоматерії? Тому, що Сила без Матерії неможлива. Якщо навіть у цьому випадку Бог виглядає матеріально, то нехай це нас не розчарує: Його Матерія – Світло. І тільки Світло. Але ж цього досить. Бачити дрібні Монади (навіть Монади Сонця й Землі) як страхотливо стиснутий Дух (нехай навіть разом зі Світлом) цілком логічно. Цим духам ми можемо лише співчувати, але практично допомогти

не здатні – так виглядає Природа. Проте вони здатні допомогти самі собі: будь-який дух (навіть електронний) потенційно володіє здатністю до розвитку – отже, до визволення з пекельних умов нижчих структур Всесвіту. І навпаки: духи вищих Монад (Монад органічного світу) через занепад і невігластво часом вироджуються і потрапляють у нижчі структури. Езотерика в цьому сенсі ніколи не помилялася.

Найважче, мабуть, засвоїти те, що Світовий Простір не є однаковим – він не континуум, а в масштабах Метагалактики всюди виглядає дискретно, нагадуючи собою бджолиний щільник, де роль бджіл виконують більші й менші Монади. Аби він став дискретним, його треба було розривати зсередини, щоб заповнити чарунки іншою матерією – матерією Світа. Якщо читацька уява з цим завданням упорасться, систему Монад буде легко й просто засвоєно.

Нарешті ми підходимо до найбільш хвилюючого моменту – туди, де остаточно зникає прірва між теорією гравітації та квантовою механікою. Певною мірою це вже сталося. І все ж ми поки що перебували там, де це ще не зовсім ясно. Тепер ми прямою дорогою потрапляємо в загальну теорію відносності, що, як відомо, нічого спільного з квантовою механікою не має, але є лише теорією гравітації.

Ще раз придивімося до рівняння:

$$\hbar\nu = mc^2.$$

Його ліва частина належить Ейнштейнові, права – Лебедєву. Але ж звідси випливає надзвичайно важливий висновок:

$$\frac{G\hbar\nu}{c^4} = \frac{Gmc^2}{c^4} = \frac{Gm}{c^2}.$$

Тобто ми отримали формулу гравітаційного радіуса. Не раз уже було сказано, що радіус Монади і гравітаційний радіус – фактично те ж саме. Він же, гравітаційний радіус, – головний об'єкт загальної теорії відносності. Але ж ця теорія буцімто не зачіпає мікросвіту!..

Такої зустрічі можна було сподіватися (див. цитату із Я. Смородинського!), але ж тут це виступає так виразно, що гравітацію можна вважати справді квантованою.

Наслідки, які випливають звідси, навіть уявити важко. Деякі аспекти цієї проблеми – те, що безпосередньо стосується Гносису, – ми візьмемо для дальшого розгляду. Та поки що хочеться зосередити увагу на природі Сили.

Так, нам важко зрозуміти, **чия** сила діє зсередини. Одне можна сказати: F_0 – Сила Всесвіту як Суб'єкта.

Кожний об'єкт, який існує у Всесвіті, з усією неминучістю мусить нести в собі **всю** його силу – так само, як силомір, котрий я стискую в

руці, переймає на себе силу моєї руки. Бо якщо об'єкт не володіє Силою Всесвіту, він взагалі нездатний існувати.

Субстанція (вакуумне поле) сама із себе народжує кожну речовинну частку – то як же вона, ця частка, може не віддзеркалювати в собі загальної сили Всесвіту? Хіба дитина в материнському череві не відчуває тиску черева? Хіба об'єкт творення не є водночас найточнішим силоміром для Суб'єкта Творення?..

Але ж ось що важливо: скінченну Силу Суб'єкта Творення можна побачити в дуже обмеженому просторі – там, де просторове поле стиснуто до останньої межі. Саме тому, що в Монаді стискується світлоносне поле, я схильний називати Монаду матерією. Але ж ясно: Монада – не темрява, Монада – Світло. Точніше сказати не можна, ніж ми вже сказали – Духоматерія. Зовнішня матерія духовними якостями не володіє. Це лише безжиттєва сила стискання.

Електрон так само, як і Галактика, володіє Силою Моносу, але в надзвичайно малому радіусі. Цікаво порівняти цей факт зі словами Крішні в «Бхагавад Гіті». Крішна каже, що його частка є всюди – навіть у мінералі, ба, навіть в атомі. Хіба це не те ж саме, про що йдеться в даній теорії?..

Від радіуса Монади залежать енергія та маса. Та ми ще раз мусимо віддати належне Піфагорові, котрий казав: рівність – головний закон Всесвіту. Справді ж бо: електрон за своєю силою дорівнює Всесвітові! І якби він не дорівнював, його взагалі не існувало б.

На закінчення поясню, чому я вжив оцього суто метафізичного терміна стосовно фізичного процесу: **Монада**. Якщо ми від квантової механіки через гравітаційний радіус перекинули місток до загальної теорії відносності, то з чим же тут доводиться мати справу? Ну, звісно ж – з **Єдиним**.

А це ж, по суті, є переклад слова **Монада**: субстанційна одиниця Буття. І водночас – **Єдине**.

Так поволі сучасна фізика зростається в єдину тканину з класичною метафізикою.

7. КРІМ МОНАДИ – НІЧОГО...

Щоб легше було посуватися далі, слід чіткіше відповісти на питання: що є об'єктивна реальність? Ми ставили це питання, та відповіли поки що неповно.

Я змушений критикувати В. І. Леніна за його спрощене розуміння цієї складної проблеми. Прийшовши до висновку, що речовину не можна бачити як матерію, Ленін далі каже:

«Єдина властивість матерії, з визнанням якої пов'язаний філософський матеріалізм, є властивість **бути об'єктивною реальністю**, існувати незалежно від нашої свідомості».¹

Що ж, це добре. Тут у нас немає жодних заперечень. Навпаки, слід віддати належне Ленінові: ще й досі радянські вчені не можуть досягнути того, що для нього було ясно 70 років тому. Та й не лише радянські: хіба Ейнштейн, наприклад, інакше розумів матерію? Вона для нього лишалася передусім речовиною.

Саме так і формулюється теорія відносності. І саме так сьогодні пишуть майже всюди – не речовина, а матерія! Особливо це нестерпно тоді, коли викладають основи космології, котра засновує свій науковий апарат на густині... чого б ви думали?.. Фізики, філософи, популяризатори науки одноголосно стверджують: на густині матерії. Насправді ж мається на увазі не матерія, а тільки речовина.

Маленька помилка? О, ні! Помилка докорінна. Усе, що я хочу далі сказати своєю книгою, є намагання виправити цю грубу помилку. Це, до речі, само собою спростовує так званий «діалектичний» матеріалізм Ф. Енгельса – при пильнішому розгляді він виявляється не діалектичним, а лише демагогічним, про що ми вже згадували.

Але за що ж саме я збираюся критикувати В. І. Леніна? Ось за що: визначивши матерію як об'єктивну реальність – а не як речовину чи масу, – він далі вкладає в це визначення вже не філософський, а знов-таки обивательський зміст.

Але тут потрібне поважне уточнення. На попередніх сторінках я стверджував: внутрішній простір кожної Монади заповнено матерією, котру слід вважати Суб'єктом. Або духоматерією. Водночас бачимо: всю масу й енергію планети, зорі чи атома цілком зосереджено в Монаді. Тоді чому ж я незгоден, коли масу називають матерією? Відповідь: тому, що в таких судженнях йдеться не про Монаду, а про планету як ціле. Чи про атом як ціле. А в глибинах планети маса займає так мало місця (радіус земної Монади становить 0,45 см), що цілком ясно: масою називають саме речовину, з якої складається планета. Вона ж, речовина, котра й становить об'єм планети, поза Монадою не володіє жодною масою. Так само, як не володіють валютою вкладники банку, доки не отримають її на руки. Літак здобуває власну масу лише тоді, коли злітає в небо. Двопудова гиря стає двопудовою лише тоді, коли спортсмен відриває її від землі. Отож усі мої заперечення стосуються не власне маси, а тільки речовини, котру всі ми звикли називати масою. Якщо Ленін заперечує масу як матерію, він каже не про Монаду, а про повний об'єм атома, планети тощо. І в цьому сенсі я до нього приєднуюсь.

Коли Ленін заперечив масу як матерію (читай: речовину як матерію), він тим самим відкинув міщанське розуміння природи, властиве

¹ Ленін. В. І. Матеріалізм і емпіриокритицизм. М., 1948, с. 243.

Ф. Енгельсові. І, на жаль, не лише йому. Та потім, ніби налякавшись, що йому доведеться повертатися до метафізики, Ленін починає натягувати обивательську обмеженість на вельми важливу філософську проблему: співвідношення чуттів і об'єктивної реальності.

Задавалося б, це зрозуміло: якщо маса (речовина) не є матерія, то весь видимий світ не є і не може бути об'єктивною реальністю. Чому? Тому, що він складається з речовини. А ще тому, що поняття об'єктивна реальність вироблене світовою філософією для визначення тієї реальності, котра не залежить від нашої свідомості. Бо вона, свідомість наша, послуговуючись рецепторами відчуттів (органами дотику, зору тощо), витворює модель світу з тієї інформації, котру біологічні рецептори надсилають до мозку. Отже, в пошуках Істини належить казати не про літературну і навіть не про фізичну реальність, а про об'єктивну реальність як філософську категорію. Щоб її правильно зрозуміти, слід відповісти на таке питання: а чи об'єктивно інформують нас органи відчуттів про зовнішній світ?..

Я назвав наші рецептори відчуттів біологічними тому, що вони майже однакові у всіх земних організмів. Вусики винограду, які ведуть лозину по прямовисній стіні, мало чим відрізняються від пальців сліпого, котрий орієнтується навіпамацки. У сокола зір значно гостріший, ніж у людини, а собака володіє незмірно багатшими органами нюху...

Якщо й далі прямувати цим шляхом, то людина виявиться найубогішою істотою: вона нездатна передбачати стихійного лиха (посуха, землетрус тощо), не вміє орієнтуватися в просторі так несхибно, як орієнтуються перелітні птахи.

Простіше кажучи, якщо вже справді засновувати філософію на рецепторах відчуттів, то цю науку слід забрати в людини й передати тим живим істотам, у яких рецептори набагато досконаліші. Ось, наприклад, кажуть, що собака здатний бачити астральне тіло людини – і саме завдяки цьому він своїм відчайдушним виттям попереджає родичів та сусідів про близьку смерть господаря. Ніхто на цю смерть не сподівається, та астральне тіло вже скинуло речовинного скафандра, хоч і не порвало ще променевої пуповини. Біологічний робот, яким насправді є наш організм, іще продовжує функціонувати, та пес уже бачить: господар приготувався летіти туди, звідки не повертаються...

Я не стверджую, що все відбувається саме так, не інакше, проте нічого неймовірного в оцих припущеннях не вбачаю. Якщо життя почало свій розвиток від амеби, то ми маємо право запитати: який же це розвиток, коли амеба фактично безсмертна, а людина, вінець природи, змушена собою годувати хробаків? Це ж не розвиток, а, даруйте, щось зовсім протилежне: від істоти безсмертної до істот, котрих можна назвати ходячим перегноем.

А тим часом він, собака, здобувши ореол філософа, повинен був би заперечити: схаменися, господарю, – не гніви Бога. Бог відібрав у тебе примітивне безсмертя амеби зовсім не заради того, щоб перетворювати тебе на перегній. Він нагородив тебе таким безсмертям, яким не володіє амеба: безсмертям душі...

Сьогодні наука пробивається в глибину цих тисячолітніх таємниць – і тут дещо почало відкриватися. Так, скажімо, нині легко фотографується світіння людського організму. Це суто біологічне випромінювання, котрого в неживій природі немає. Щось схоже на ауру. Або й справді аура.

Записуються й вивчаються розповіді людей, котрих вдалося оживити через 5–10 хвилин після клінічної смерті. Вони свідчать, що насправді то була не смерть, а радість єднання з вищою сутністю – радість, яку ні з чим порівняти не можна.

А проте, якщо навіть нічого цього не знати й не вивчати, все одно відкриється жахлива похибка в нашому світогляді – варто лише вдуматися в спекуляцію оцим філософським поняттям: об'єктивна реальність.

Неграмотні у філософському сенсі фізики почали стверджувати: матерія зникає. Вони, звичайно, мали на увазі перетворення маси на енергію. Якщо пам'ятати, що енергія і робота – фактично те ж саме, тоді цілком логічно прийти до висновку: у речовинній масі ми маємо законсервовану роботу. Слідом за цим виникає законне запитання: **чию?**..

Отож, якщо речовину й матерію ототожнюється, перемогу здобуває той вид ідеалізму, котрий стверджує: матерію створив Бог. Напевне, слід визнати: вульгарним буває не лише матеріалізм – вульгарність (як надмірне спрощення) нерідко властива також ідеалізові.

Грамотний ідеалізм – це платонізм, а з нього аж ніяк не випливає, що Бог створив матерію. Нічого схожого! Йдеться лише про те, що **видимий** світ є еманція світу невидимого – тобто світу ідей. А це далеко не те ж саме!..

Та чи речовина, ставши видимою, перестала бути світом ідей? Ні, не перестала. Тут вся справа в оцьому слові: **видимий**. Це той світ, якого моделює наша свідомість, послуговуючись органами чуттів. Але ж вони, ці органи, – лише засоби прив'язки до **однієї** з безлічі сфер, якими володіє Всесвіт. І навіть не Всесвіт, а наша планета. Та ось питання: звідки ми взяли, що на невидимих сферах немає життя?.. І тут нас негайно почнуть звинувачувати в містицизмі. Хто? Ясно хто: той, хто плутає такі поняття, як речовина й матерія. Тобто люди з міщанськими уявленнями про світ, про життя, про властивості матерії, котру вони нездатні уявити в ролі **Суб'єкта**.

В. І. Ленін лише натякнув на те, що речовину не можна плутати з матерією, але ж до логічного завершення тези цю не довів, закрутивши її посиланням на об'єктивну реальність. Та коли починаєш дошуку-

ватися, що саме він розуміє під об'єктивною реальністю, то дуже швидко виявляєш: він фактично повертається до того ж самого – в нього це знов-таки **речовина**. Читач має право не повірити: хіба ж це можливо? Адже ж він щойно її, речовину, перекреслив як матерію. Де ж послідовність мислення? І все ж це саме так! Речовина тому, що Ленін не наважується сказати: видимий світ – не є об'єктивна реальність. Його програмується іще в генах як комплекс відчуттів, тобто як систему уявних образів. Отже, фактично як вельми виразну голографію. Або, як кажуть індійські філософи, – майя...

Містика? Але ж містика – це всього лише **таїнство**. Чого ж її боятися? Просто слід зробити переакцентування з тілесного на духовне, бо тілесне об'єктивно відсутнє – воно **уявне**, але ж не дійсне. Та хто ж здатний сказати, що немає духовного? Тоді ж бо немає і самих нас!

Об'єктивна реальність – це те, що лишається реальністю не лише для наших відчуттів, а **для самого Всесвіту**.

Що ж відбувається з об'єктивною реальністю В. І. Леніна? Ось що: вона далі розчиняється в безпредметному багатослів'ї.

У книзі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Ленін, на мою думку, виявляє непослідовність зі страху перед метафізикою. Він навіть крізь зуби дозволяє повернути метафізику під іменем онтології, і навіть закликає до пізнання **Субстанції**, вважаючи за необхідне «поглибити пізнання матерії до пізнання (до поняття) Субстанції, щоб знайти причини явищ». ¹

Субстанція – філософська категорія, котра характеризує матерію як **Суб'єкт**. Отже, цілком зрозуміло, що без метафізики «поглибити пізнання» аж ніяк не можна. Проте В. І. Ленін лише кидає оці заклики, але ж ніде навіть не пробує їх реалізувати. Та якщо піти на його заклики, то прийти можна тільки туди, куди прийшов я, – тобто в класичну метафізику, іншого шляху немає і не може бути.

Хто ж ми є – з чого складаємося? Де живемо – на землі чи в небі? Спробую відповісти на ці запитання з позицій об'єктивної реальності як такої. Ні, ми живемо не на поверхні планети – ми живемо на одній із планетарних сфер, котра нам лише **здається** поверхнею планети. В тих організмів, які живуть на іншій сфері, органи відчуттів сформовано так, що ця (їхня!) сфера також здається їм поверхнею планети. Та чи може у планети бути кілька поверхонь? Звісно, це всього лише уявний образ, майя.

Отже, на нашій планеті може існувати кілька біосфер – одна над одною. Життя – це процес фотосинтезу, а такий процес можливий на будь-якій із планетарних сфер. При цьому для природи немає жодного значення, бачимо чи не бачимо ми ці сфери. Природа живе не для нас, а сама для себе.

Отож читач уже, мабуть, зрозумів: я виходжу із того, що, окрім Монад, у світі немає жодних інших реальностей. Звісно, йдеться про

¹ Ленін В. І. Твори, т. 38, с. 144.

реальності **об'єктивні** – тобто про те, що жодним чином не залежить від наших чуттів.

Наведу такий приклад. Мешканець однієї зі сфер, що над нами, хоче вирахувати радіус земної Монади. Нехай у нього інша система мір, ніж у нас, – це не має значення. Однаково він буде порівнювати радіус Монади з якимось своїм еталоном, встановлюючи масштабні співвідношення. Та чи зміниться від цього довжина радіуса Монади? Ні, не зміниться, якщо в основі його розрахунків стоятиме швидкість світла у вакуумі. Отже, Монада є величина **самої природи**, а не породженням наших суб'єктивних уявлень.

Далі: чи зможемо ми домовитися з мешканцем вищої сфери, якщо заведемо суперечку не про радіус Монади, а про «геометричний» радіус земної кулі? Де там! Для нього цей радіус може бути вдвічі або навіть утричі довший, ніж для нас. Але ж він також вважає свою сферу «поверхнею» – отже, ми для нього не існуємо...

Цей приклад наочно показує: світ належить вивчати не від кінчиків наших пальців, а від поверхні Монади. Кінчики пальців нас обдурюють: вони показують, що земний радіус кінчився, а він іще й не думає кінчатися! Зате радіус Монади не обдурить ніколи, бо він описує об'єктивну реальність.

Відповідним чином слід також узгодити наші уявлення про силу, енергію та гравітаційний потенціал. Вищі від Монади сфери, де гравітаційний потенціал із c^2 перетворюється на v^2 – це лише продукт повільного вгасання того ж самого потенціалу. Ось ми, скажімо, кинули в озеро камінь – і він миттєво змодельював нам подію, яка відбувається у світовому просторі там, де виникає Монада. Але ж камінь упав і потонув, а Монада не тоне – продовжує вібрувати. Вона – серце системи, яке діє безперервно, створюючи кола довкруг себе. Насправді ж це вже не кола (бо Світовий Простір – не поверхня озера), а потужні сфери. Таким чином, небесне тіло – це, по суті, **процес**, який піфагорійці цілком слушно називали гармонією сфер. Якщо казати про Землю, то на одній із таких сфер живемо й ми. Ще точніше: ми й самі є сферою з приставкою «біо». Ті сфери, що містяться нижче від нас, видаються нам твердим, непроникним тілом. Сфери, що над нами, – з нашого погляду, є «порожнеча». Та чим вони є не для нас, а **самі для себе?**..

Природа ще в зародку формує рецептори наших відчуттів, які є засобами прив'язки до однієї з безлічі космічних сфер – тобто чуттєвими телетайпами, які всю світову інформацію спрямовують за певною адресою. І коли б у нас не було цієї прив'язки – наш дух не володів би власною адресою у світовій безмежності, почувався б безпритульним: безмежність побачити не можна!..

Марксисты і технократи (фізики, які речовину називають матерією!) не розуміють, що налаштованість рецепторів на певну сферу –

лише умовність з боку самої Матері-Природи, та умовність, без якої життя було б неможливе.

Умовність здається їм чимось безумовним – і тоді радіус земної кулі дорівнює не 0,45 сантиметра, а 6400 кілометрів. Але з таким же успіхом його можна продовжити до Місяця чи навіть до Сонця! Чомусь ми й досі рецептори власних відчуттів робимо єдиним інструментом пізнання. Начебто ніколи не приходили на земну кулю Піфагор, Платон, Бруно, Спіноза, Сковорода.

Я стверджую: 6400 кілометрів – ілюзія, майя; 0,45 сантиметра – об'єктивна реальність, Абсолют.

Мені скажуть: не плутайте метафізику з фізикою. А я й не плутаю – ось погляньте:

$$а) 6 \cdot 10^{27} \text{ г} \times 9 \cdot 10^{20} \frac{\text{см}^2}{\text{сек}^2} = 54 \cdot 10^{47} \text{ ерг};$$

$$б) 0,45 \text{ см} \times 1,2 \cdot 10^{49} \text{ дн} = 54 \cdot 10^{47} \text{ ерг}.$$

Що може бути більш об'єктивним, ніж ці прості підрахунки? Хто здатний їх спростувати? Читач, звичайно, розуміє, що в даному разі ми оперуємо масою земної кулі за формулою:

$$E = F_0 \cdot R_0 = Mc^2.$$

Ось до яких несподіваних наслідків приводять нас уявлення про кванти простору. По суті, відбувається те, що досі вважалося неможливим: фізичне переплітається з метафізичним. Але ж це відбувається природно, без будь-якого насильства з нашого боку. Ми просто зрікаємось обивательського судження про нашу планету – тобто починаємо більше довіряти знанням, ніж рецепторам відчуттів. Можна сказати й так: все далі відходимо від тваринного, щоб наблизитися до Творця.

Загальна закономірність така: гравітаційний потенціал (квадрат швидкості) зменшується від центру до периферії. Як бачимо, приклад з каменем, який створює кола на воді, був не такий уже й далекий: можна уявити, що кола на воді графічно відображають гравітаційні сфери.

Планети кружляють довкола Сонця з такою швидкістю, яку продиктовано їхньою відстанню від сонячної Монади. Отож, виявляється, не сама планета є господинею власної швидкості – господинею є сонячна Монада. Якщо узагальнити – Монада центрального тіла. Сподіваюсь, після цих пояснень читач ясніше уявляє, куди ми потрапили з квантовою механікою: в самісіньке «яблучко» гравітації.

Ми добре бачили, що радіус Монади й гравітаційний радіус – по суті те ж саме. Та чи можемо ми сказати про радіус електронної Монади, що це – гравітаційний радіус? За змістом фізичного процесу, очевидно, похибки не було б, але ж сама гравітація – поки що не цілком з'ясоване

явище. А якщо так, то робити її основою електродинаміки було б передчасно. Ось чому цей радіус ми називаємо радіусом Монади – така назва приводить до узагальнення, котре цілком вірогідно змальовує об'єктивну реальність.

Гравітаційний радіус з боку фізичного досліджується давно. Ось що сказано про нього у Великій Радянській Енциклопедії (БСЭ):

«Для визначення того, в яких випадках ефекти загальної теорії відносності дуже великі, зручно ввести для кожного тіла (або системи тіл) величину, що називається гравітаційним радіусом цього тіла (або системи). Гравітаційний радіус є мірою маси тіла (або системи) в стані спокою – мірою, що виражена в одиницях довжини. Вона дорівнює:

$$\frac{GM}{c^2}.$$

Тут M – маса тіла, G – стала тяжіння, c – швидкість світла.

Гравітаційний радіус Землі дорівнює лише 5 мм, Сонця – 1,5 км, а Галактики – одній двохсотій долі парсека (1 парсек – 3,26 світлового року). У всіх цих прикладах гравітаційний радіус в мільйони разів менший від звичайного «геометричного» радіуса».

Для підтвердження того, як сьогодні тлумачиться категорія матерії, подаю стисле теоретичне обґрунтування гравітаційного радіуса:

«Відповідно до загальної теорії відносності, присутність матерії викликає зміну геометричних властивостей простору. Чим більша густина матерії, тим більша кривизна в ділянці, зайнятій матерією, тим менший радіус кривизни».

Якщо вдуматися в процитовані рядки, то тут усе цілком ясно: речовина і матерія – поняття тотожні. Ленінські уточнення не беруться до уваги. З другого боку: якщо сюди вписати Монаду, то все сказане можна було б прийняти. Але ж йдеться не про Монаду, а тільки про речовину.

Що саме БСЭ називає матерією, видно з наступного міркування.

«Однією з головних особливостей Всесвіту є нерівномірний розподіл матерії. Більшу її частину зосереджено в порівняно густих космічних тілах, тоді як проміжки між цими тілами... практично можна вважати порожніми». ¹

¹ Всі цитати із БСЭ, т. 9, с. 292–295. Тут необхідне зауваження, котре належить зробити до наведених цитат у січні 1999 року. Автори статті в БСЭ, процитованої нами, виходять із формули гравітаційного радіуса GM/c^2 – тобто без двійки в чисельнику, про яку йшлося на попередніх сторінках нашої праці (розділ «Гравітаційні потенціали й гравітаційні радіуси»). Це доволі рідкісне явище для 1951 року, коли вийшов дев'ятий том БСЭ. Адаже книгу В. Гінзбурга, де остаточно перекреслюється двійку, оприлюднено 1980 року. Якщо деякі фізики значно раніше прийшли до того ж самого висновку, що й В. Гінзбург, відсутність теоретичних висновків з цього важливого факту можна пояснити лише світоглядними причинами. На мій погляд, висновки напрошуються самі собою. (Автор).

Отже, матерія тут – речовина, маса, а не власне матерія, котра насправді міститься там, де автори цитованих рядків вбачають лише «порожнечу». Зрозуміло також те, що, за Ейнштейном, не розірваний зсередини простір за допомогою F_0 створює масу, а маса створює кривизну простору.

Саме по собі поняття кривизни простору загалом правильне, але ж надто абстрактне – воно нічого не каже про справжню динаміку явищ. Та про це поговоримо пізніше – там, де будемо розглядати космологічні проблеми.

Тут хочеться звернути увагу ось на що: гравітаційний радіус вважається **мірою маси**. Звідси один крок до рівняння:

$$E = F_0 \cdot R_0.$$

Разом з тим лише один крок до правильних уявлень про глибинну природу гравітації. Але щоб цей крок зробити, треба «порожнечу» побачити матерією, а так звану «матерію» – лише зовнішнім образом, тобто **ідеєю**. Цілком зрозуміло, що така зміна поглядів мусить викликати цілу революцію в нашій свідомості – а це робиться нешвидко й небезболісно...

Треба бачити простір як материнське черево – і тоді стане зрозуміло, що ніяких особливих хвиль гравітації немає. Немає через те, що вони просто не потрібні природі. Є **тиснення** самого простору, його пружних, еластичних тканин, які тільки для наших відчуттів лишаються порожнечою.

Ось чому тут фізика переплітається з метафізикою: тисячу разів можна записати c^4/G , але ж без метафізики, яка вчить не довіряти рецепторам чуттів, ми так і не побачимо, що перед нами скінченна сила Всесвіту.

Якщо підсумувати вельми важливі цитати з БСЭ, то слід сказати наступне. Автор статті в БСЭ не розрізняє категорій речовини й власне матерії: для нього однаково виглядає і внутрішнє середовище Монади, і зовнішнє середовище, яке практично позбавлене маси й енергії. Різниця нібито лише в густині «матерії». Насправді ж Монада Землі й усе речовинне нагромадження на ній в радіусі 6400 кілометрів – це якісно абсолютно різні середовища. Монада – це духоматерія, все інше взагалі не матерія, а лише її видимість. Воно, все інше, тільки піна матерії, як і будь-яка речовина взагалі. Піна від того «Ніщо», яким виглядає Світовий Простір для автора статті в БСЭ, – адже ж він вважає вакуум «порожнечою». Насправді простір є матерія – матерія Темряви. Монада також матерія, але матерія Світла. Речовина є піною Темряви – тобто піною простору (вакууму). Простір цей довкола Монади побрижений, як вода в озері побрижена там, де впав камінь. Ці брижі

довкола Монади стабільні (вони є сфери), бо стабільно врівноважено дві протилежні сили – відцентрову й доцентрову. Щоправда, деякі порушення рівноваги виникають – і тоді на Землю приходять землетруси.

Автор статті в БСЭ змішує до купи Монаду Землі та її зовнішні на шарування, як у некруто звареному яйці змішують жовток з білком. Але ж курча народжується саме з жовтка – там його генетична програма, там воно міститься як віртуально жива істота. Білок слугує зародкові тільки поживою, доки сформоване курча не прокляне шкаралупу, щоб вийти назовні. Земна цивілізація також має вийти назовні – сьогодні вона вже проклявала шкаралупу й показала свого носа Галактиці.

Для традиційної фізики, напевне, виглядає фантастикою той факт, що якісь 0,45 сантиметра несуть у собі всю масу і всю енергію земної кулі. А як же оті атоми, з яких складається наша планета, – невже вони не володіють масою? Тоді що таке маса – як її розуміти?..

Наслідок тиснення напружених тканин Світового простору – ось що таке маса. Атом володіє своєю окремою масою лише тоді, коли ми вилучаємо його із системи, до якої він щойно належав. Тоді він опиняється віч-на-віч із цілим Всесвітом і здобуває власну масу. Але ж, перебуваючи у складі якоїсь системи, він впливає свою енергію (отже, й масу) до центральної Монади. У Всесвіті панують неухильна ієрархія та жорсткий централізм – останній залежить від самої геометрії Всесвіту.

Якщо ж від Монад перейти до людей, то не тим належить дивуватися, що на земній кулі існують тоталітарні держави, а тим, що багато народів уже подолали тоталітаризм, – цим *homo sapiens* засвідчив, що він наближається до Творця. Або краще сказати так: Бог, який живе в людині, бореться проти деспотії сліпих законів природи. Він прагне спрямувати людей до власної мети, а Його мета – Абсолютна Свобода, і це є не лише Його мета, а й Він сам!..

Цікаво, що оце визначення (Бог = Абсолютна Свобода) – не лише поетичний образ, а поважне богословське вчення, котре виникло в XIII столітті. Його засновником був шотландський монах Дунс Скотт, який, за словами К. Маркса, «змушував саму **теологію** проповідувати **матеріалізм**».

Для нас це вчення має не лише моральне, а й фізичне значення. Якщо ми заглибимось у вивчення внутрішніх властивостей Галактичної Монади, а потім Монади Світової – ми побачимо: там, у межах цих Монад, справді панує Абсолютна Свобода. Ніде більше **фізичних** умов для неї немає: не дозволяє гравітація – найлютіший ворог Свободи. І якщо західні демократії все ж таки зуміли подолати жорстоку неминучість – тоді можна сказати: правою ногою Бог уже ступив на грішну Землю.

8. ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ МІРКУВАННЯ

Повернувшись до гностичного трикутника, легко побачити: кожна космічна система – це своєрідний інтегратор, обчислювальна машина, котра діє за найпростішою схемою. Простота – головний принцип Природи. Найбільша величина (Дев'ятка) міститься в центрі. Але ж сума одиниць на кожній із сторін – теж Дев'ятка. В загальних рисах ця модель відображає те, що відбувається в самій Природі: від надзвичайної розрідженості (вакуум) матерія простору переходить до ущільнення. Найбільше ущільнення ми бачимо в Монаді. До речі, сучасні фізичні співмірності емпірично вийшли на з'єднання з безрозмірними величинами Гносису. Не завжди, звичайно, це можна простежити. Та й не обов'язково, щоб це простежувалось завжди: то була б уже не фізика, а магія. І все ж приклади гностичної гармонії часом з'являються. Ось такий приклад: 1 грам речовини містить у собі енергії $9 \cdot 10^{20}$ ергів.

Якщо пам'ятати, що ерг всього лише комбінація умовностей, то у вигляді чогось сталого залишається тільки Дев'ятка. Тисячолітня Монада. Найвища Повнота, як мовиться в старокитайській «Книзі Змін».

Тут може виникнути таке заперечення: при переході на іншу систему одиниць Дев'ятка зникає. Правильно, це так. Але ж правильно й те, що спонтанно, емпірично в межах певної системи одиниць Монада виступила у своєму тисячолітньому вигляді. Отже, шляхи налаштованості на старовинний Гносис реально існують.

Те ж саме можна сказати про гравітаційну сталу, де перед нами у всій своїй красі з'являється біблійний Звір: 666. Цікаво, що в образі Звіра завжди виступала гравітація. Ось вона – гравітаційна стала:

$$6,66 \cdot 10^{-8} \frac{\text{см}^3}{\text{г} \cdot \text{сек}^2}.$$

Співмірність числа відображає налаштованість земного на всесвітнє – практичного на гностичне. Тут число не зійшлося лише на 0,01. Але ж для космічних величин це мізерія.

Коли ж ми починаємо розглядати гностичний квадрат (два складені до купи трикутники) від центру до периферії, він справді нагадує кола на озері, що виникають від кинутого у воду каменю. Окремі сфери (різкі перепади густини) нагадують хвилі. По суті вони і є хвилі, бо інших видів руху у природі взагалі не існує.

Мені пригадалися святині інків – велетенські геометричні фігури, котрі можна побачити лише з літака. Стоячи на землі, їх не можна помітити – довкола проступають якісь нерівності, котрі здаються природними підвищеннями та впадинами. А з літака добре видно, що це та ж сама модель, котру ми щойно розглядали: кола на озері. Точніше: коло в колі – від малого до великого. Там же, де кола кінчаються

(вгасають), з'являються людиноподібні Дев'ятки: на людському тулубі замість голови – чотирипала рука. Це ліва рука. Права напівзігнута – вона має п'ять пальців. Отже, всього пальців дев'ять. Не десять, а дев'ять! Згадаймо про піфагорійську Десятку: у Гносісі вона теж Дев'ятка – десята одиниця переводить натуральний ряд чисел в іншу якість. Та й немає такого числа – 10: є одиниця й нуль як символ дискретності.

Для мене цілком ясно: велетенська геометрія інків несе в собі те ж саме знання, що й єгипетські піраміди, – несе Гносіс. Це Логос зобразив сам себе людськими руками. Ми виявилися б вельми нетямущими, якби не зуміли цього прочитати.

Але ж ось питання: для кого працювали інки? Якщо для нащадків, то, виходить, вони добре знали: нащадки обов'язково літатимуть. Звідки ця впевненість?..

Тепер уявімо собі якусь одиницю (Монаду), котра починає рухатися в напрямі центру. Раніше вона мусить стати двійкою. І тут виникає сфера із двійок. Потім трійкою – також сфера, і так аж до дев'ятки. Водночас відбувається згущення поля – Монада обростає енергією.

Чи так це відбувається в самій Природі? Чому, наприклад, дерев'яна і свинцева кульки, викинуті з літака, долітають до землі одночасно? Свинцева важча, вона ж нібито мусить падати з більшим прискоренням, але ж ні, це зовсім не так – пришвидшення в них однакове.¹

Гадаю, цей факт, досліджений іще Галілеєм, показує: природа гравітації корениться не в самих тілах, а лише у сферах, які послідовно проходить тіло, наближаючись до Монади. І саме тому, що причина прискорення (отже й гравітації) у сферах, а не в тілах, дерев'яна кулька падає з таким самим пришвидшенням, як і свинцева. Бо якби природа гравітації коренилася лише в тілах – не у сферах! – ці кульки падали б по-різному. Адже з погляду так званого «здорового глузду» у свинцевої кульки значно більше шансів падати швидше, ніж у дерев'яної.

Ми вже бачили: при наближенні до центру системи гравітаційний потенціал зростає. Це дозволяє сам процес падіння розглядати як послідовне обростання енергією – отже, й масою, із сфери в сферу – від одиниці до дев'ятки. Лише сфери, а не тіла, є носіями енергії – вони отримали її від Всесвіту через F_0 .

Двічі енергія не видається: для Монади – окремо, а для решти атомів, з яких складається планета, – окремо. Ні, такого немає – енергія зливається в загальне вмістилище, інтегруючись у Монаді.

Звідси випливає дуже важливий висновок: **хибно** бачити центр Галактики як щось окреме, незалежне від загальної маси зірок і планетних систем. Там, у центрі Галактики (тобто в Монаді), зосереджено всю масу і всю енергію мільярдів зірок, шляхи яких проходять дуже далеко

¹ Тут не беруться до уваги атмосферні перешкоди. (Автор).

від центру. Отож не можна обчислювати масу за принципом: центр володіє своєю масою, а кожна окрема зірка – своєю. Це помилка, яка докорінно спотворює картину світу. Гадаю, правильно було б бачити зорі як буферне середовище, через яке Сила Моносу діє на Галактичну Монаду. Кожна окрема зоря ніби й володіє своєю масою і водночас не володіє. Так само як ми, тримаючи гроші в банкові, маємо їх і водночас не маємо.

Звідси також стає зрозумілим: пошуки «чорних дір» – така ж марна справа, як і пошуки хвиль гравітації. «Чорна діра» є в кожній системі – від атома до Галактики. Напевне, це ясно кожному, хто пригадує формулу гравітаційного радіуса, на підставі якої виробились уявлення про «чорні діри».

На мій погляд, Монада в оголеному вигляді існувати взагалі нездатна – вона завжди є спільним енергетичним резервуаром системи. Щоправда, це не стосується квазарів, що летять зі швидкістю, котра близька до світлової, – про них окрема розмова. Сумнівно також виглядає модель «витікання» світової енергії через «чорну діру» – куди? В якусь внутрішню безмежність, котрої насправді немає, – ми вже це з'ясували. Крім того, якби це взагалі було можливо, то ми й самі давно мусили б «витекти» в тартарари через центр Галактики – адже ж там буцімто міститься «чорна діра»!

Мені здається, що в цьому разі наукова думка рушила у фантастичному напрямку. А проте це передусім питання факту. Природа часом більш фантастична, ніж ми про неї думаємо. Цілком можливо, що мені згодом доведеться переглянути свої висновки. Та поки що інтуїція підказує, що такої потреби не буде. Тут передусім слід уважно розглянути механізм гравітації. Адже ж тяжіння як такого не існує – є сила тиску й сила відштовхування.

Не існує також вигорання водню – того процесу, котрий ставиться в основу виникнення «чорних дір». Не існує тому, що в зорях термоядерна реакція відсутня – їхнє світіння має гравітаційну природу.

Гравітаційну теорію світіння зірок і галактик, яка належить авторів, читач зустріне наприкінці книги.

Той факт, що зорі світяться не за рахунок термоядерних реакцій, сьогодні вже не викликає сумніву в людей, які займаються фізикою Сонця.¹

¹ Коли писалися ці рядки (1976), в багатьох журналах обговорювався той факт, що від Сонця потоки нейтрино такі ж самі: не потужніші, як з усіх інших напрямів. Якби в Сонці відбувалася термоядерна реакція, потоки нейтрино були б значно потужніші. Але іншого джерела сонячної енергії не знайдено, й ці обговорення поволи вгасли. Сьогодні (2001-й рік) вчені про це кажуть так: потоки нейтрино від Сонця все ж таки є, але недостатні для того, аби підтримати теорію термоядерного синтезу в надрах Сонця. (Автор).

А ще зо два роки тому, коли в товаристві вельми шановних фізиків я скептично висловився про термоядерну теорію випромінювання, мені це пробачили тільки через те, що я пишу фантастичні романи.

Чому світається зорі – наука поки що не знає, але те, що термоядерні реакції тут взагалі ні до чого, – це їй уже достеменно відомо.

Монадам дуже тісно у Всесвіті – і через те вони своїми радіусами (сферами) намагаються відштовхнутись одна від одної, наче люди в переповненому автобусі. Але ж загальна сила Всесвіту (F_0) виконує роль стін в автобусі: вона збиває Монади до купи. Так це виглядає у всіх відомих нам системах – від атома до Метагалактики.

Монада, ледь проклянувшись, шукає для себе колектив. Її змушують це робити обставини. Без будь-яких ухилень в бік метафізичності ми маємо право казати про природний **колективізм** Монад. Об'єднані в колектив Монади стають тілом або системою тіл. Так легше протистояти жорстокій Силі Темряви, яка з кількісного боку дорівнює Силі Моносу.

Та якщо ми квантували гравітацію, то нам ясно: природа всюди зодягнена в той самий плащ. А те, що її одяг кожного разу виглядає іншим, – явище суб'єктивне. Я глибоко переконаний: Монади цілком досить, щоб пояснити усі без винятку явища природи.

Треба лише вміти побачити невидимі руки-радіуси: моя рука мусить відштовхувати тебе, а твоя – мене, щоб нам залишатися на певній відстані, оберігаючи власний простір. Разом з простором Монада оберігає власний суверенітет. Тоді, коли вона вберегти його нездатна, – для неї настає рабство: Монада потрапляє в тісний загал, який висмоктує з неї енергію, щоб забезпечити Монаду-царицю.

Так живуть Монади. Але ж так само живуть і нації – якщо вони не зуміли подолати стихійну, зумовлену геометрією простору, ієрархію, котра веде до неминучого тоталітаризму. Єдина суспільна формація, котра забезпечує людство від цієї трагічної неминучості – багатопартійна демократія (плюралізм). І слава Богу, що вона вже є! Втратити її – це фактично повернутися на рівень мертвої природи.

Ось бач, які доводиться робити висновки з фізичного явища, що нібито перебуває вельми далеко від явищ суспільних! Насправді ж усюди панують ті самі закони природи. Дух людський нездатний їх усунути. Але ж він, Дух, здатний сформувати суспільне життя так, щоб навіть негативні якості стихійних законів – негативні з нашого погляду! – діяли на користь прогресові.

Ні, я не збираюся порушувати прийнятих у науці правил. Я просто розгвинчую бабусиного годинника, щоб заглянути: а що там – усередині? Після цього можна його знов скласти й користуватися по-старому.

А може, хтось і не захоче повертатися до старої моделі: адже ж відцентрову силу (незважаючи на тотожні наслідки обчислень) не плута-

ють із силою тяжіння.¹ Математично те ж саме, а всюди підкреслюється різниця. Чому? Ось чому: існують питання не лише практичні, але й гностичні. Або, як тепер кажуть, **гносеологічні**, і так це було споконвіку: гносеологічному завжди віддавали перевагу.

На жаль, марксизм зловживає терміном «гносеологія»: він усюди гносеологію протиставляє метафізиці, а це не лише неправомірно, а глибоко шкідливо! Звісно, це зовсім не означає, що гносеологія повинна відмерти лише тому, що її так довго експлуатували марксистки. Гносеологія і метафізика – два полюси Єдиного Знання.

Ми – люди лише тому, що для нас передусім важливо знати, а тоді вже мати якийсь зиск від наших знань. І якби це було інакше – не було б і самих знань. Мавпа вперше роздовбала кокосовий горіх не заради молока – вона цього не знала! – а заради того, щоб побачити: що ж там усередині? А кокосове молоко – то вже на додаток: не пропадати ж поживним ласощам. Згодом те ж саме сталося й з атомом...

Я вже попереджав не раз, що займаюся фізикою не заради неї самої, а лише заради метафізики – тобто задля того, щоб показати: у світі немає нічого, крім взаємодії Монад. Це може привести до того, що мене вважатимуть чужаком і фізики, й лірики: для перших я залишусь дилетантом (що загалом правильно), для других – раціоналістом. А це в ліриці не шанують. Та в мене є тільки той шлях, який накреслено не мною. Отже, мені лишається продовжувати його, не турбуючись наслідками.

Монада – субстанційна одиниця Світового Буття. Все народжується з неї – енергія, дія, розум. Про її духовні якості поговоримо пізніше – тут вивчається фізична сутність Монади. А проте мені хотілося б, щоб Монаду вивчали так, як кіномеханік вивчає проектор і стрічку – не заради самої механіки, а заради того дива, котре з'являється на екрані.

З усього, що я встиг зрозуміти, досліджуючи Монаду, випливає таке визначення: життя – це здатність космічної сфери створювати образи, котрі лишаються видимими та відчутними лише на тому плані, що властивий даній сфері. Сфера – це екран Монади, яка фантазує для самої себе, як фантазує мороз, створюючи на шибці тропічні ліси. Але ж фантазія Світла – на відміну від фантазії морозу, який належить до сил Темряви, – незмірно багатша! Світло дає обсяг, дає органи відчуттів, дає мислення й рух. Його голографію ми й називаємо життям.

Тут я змушений дещо повторити. Природа ще до нашого народження закладає в рецептори відчуттів певну програму, яку можна назвати налаштованістю **на густину**. Так, наприклад, зайшовши в якесь приміщення, ми робимо висновок: приміщення порожнє. Але що ж таке за своєю природою оте приміщення і чи справді воно порожнє?..

¹ Тут мається на увазі ньютонівська модель гравітації. (Автор).

Ми ґрунтуємо свій висновок на тому, що для наших відчуттів каміння, глина тощо – тверді, непроникні тіла. Але ж варто запам'ятати: Монада володіє здатністю створювати образи лише тому, що існують перепади в густині середовища: стіни володіють більшою густиною, ніж повітря. По суті, це дві різні сфери. Рецептори наших відчуттів (органи дотику й зору) здобули настройку на ту сферу, із надр якої ми беремо матеріали для стін. Непроникність цієї сфери **відносна** – ось у чому справа! Насправді перед нами нічого немає, крім атомних Монад, а їхні розміри такі малі, що всі оті атоми, разом узяті, можна вмістити в одному атомному ядрі. Звичайно, в тих масштабах, в яких атомне ядро сьогодні виступає для фізиків ($r = 10^{-13}$ см): це нескінченно далеко від атомної Монади!

Зображення на телевізійному екрані також складається з електронів, на кіноекрані – з квантів. Тоді яка ж різниця між тим, що ми бачимо в натурі й на екрані? Різниця лише в тому, що Монада створює свої образи набагато досконаліше, ніж ми. Та це вже питання не космологічне, а суто мистецьке: Бог – найкращий із художників, найкращий із сценаристів, найкращий із режисерів. Але ж творить він за тими ж самими законами, що й люди.

Якщо ми все це усвідомили, то мусить з'явитися не просто здогад, а цілковита певність: і над нами, й під нами безліч сфер, де існує життя. Простіше кажучи, всі сфери живі. «Мертва» матерія з'являється тоді, коли дехто плутає матерію з речовиною. Атом володіє тією ж самою силою, що й Всесвіт – отже, вони, по суті, рівноправні. В атомній Монаді також існують сфери, на які вона здатна проектувати власні фантазії.

Отож наше визначення життя як здатність космічної сфери створювати образи – цілком справедливе. Сфера як об'єкт – явище геометричне. Сфера як Суб'єкт – Творець образів, які самі для себе здаються не тінями, а організмами.

Сфера створює ці образи тільки для себе – інші сфери бачити їх нездатні. Для тих сфер, що містяться нижче від нас, – ми прозорі, а для нас видаються прозорими (і навіть неіснуючими!) вищі сфери. Та все ж у кожній сфері існує свій власний план бачення й відчуття: **співмірність густини**. Скажімо, наше і марсіанське каміння володіє приблизно однаковою густиною – через те воно для нас реально існує. І все ж ця реальність знову-таки не об'єктивна, а суб'єктивна: то є реальність налаштованості наших рецепторів на певну густину – та й годі. Організми інших сфер володіють іншою налаштованістю – і тоді для них з'являється своя власна реальність, яка несхожа на нашу...

Об'єктивною реальністю є лише Монада – й нічого більше!

Дехто сприймає «Божественну Комедію» Данте лише як незвичайний витвір геніального поета. А проте всі його сфери (кола) – то

не поетична метафора, а неминучість самої Природи. Вона, Природа, просто не може бути іншою – Данте навіть у переліку розділів (загляньте до змісту!) створив доволі виразні й точні креслення Всесвіту. Недаремно він називає себе «геометром». Це ще один приклад, коли Логос поселяється в поетові, щоб залишити людству модель Всесвіту, і разом з тим розбудити нашу фантазію: сфера – не просто безчуттєва геометрія, але й Суб'єкт. І хоч нам дано бачити тільки свою сферу, ми, люди, повинні вірити Піфагорові, Данте, Сковороді: вони **знали**.

Зрештою, це мусить бути ясно. Через надзвичайну перенаселеність у світі Монад природа виробила такий принцип: щоб кожна Монада могла жити, вона не повинна бачити образів, створених сусідньою Монадою. Як у сучасному багатоповерховому будинку: зачинився у своїй квартирі – і вже сусіди для тебе не існують. Звичайно, це – в ідеалі: коли від них долітають звуки – тебе це дратує.

Колективізм Монад споріднений з індивідуальним: у мене є приватне життя – і я мушу вберегти його від інших.

Монада – це **особа**. І в цьому справа. Ми, люди, – також Монади.

Поет має право запитати: в якому образі уявляє себе Сонце? В різні часи різні народи відповідали на це по-різному: Озіріс, Аполлон, Христос. Але завжди – **Людина!**..

Нерідко релігійні уявлення ставали причиною кривавих побоїщ. Та, мабуть, і зараз дехто з християн гляне на мене скося: хіба можна Ісуса Христа ставити поруч з поганським Озірісом? А проте релігійне пуританство так само шкідливе, як і твердолюбий атеїзм – тобто такий атеїзм, який в наших переконаннях про неминучість потойбічного вбачає мало не державну зраду. На мій погляд, сучасні люди повинні вирішити для себе головне: потойбічне справді існує, бо та сфера, на якій ми живемо, – не єдина. І немає жодних причин вбачати в ній якийсь виняток – навпаки: це досить посередній екран, на котрому розвивається доволі примітивна дія. Оті 0,45 см, які є радіусом земної Монади, проєктують образи на безліч земних сфер – доти, доки сфери не вгасають. А вгасають вони поволі, разом з наростанням відстані від земної Монади. Ця творчість відбувається у взаємодії з Сонцем – ото ж людська уява завжди правильно ставила поруч Озіріса й Ізиду, Аполлона й Деметру, Ісуса й Матір Божу. Сонячний промінь падає на поверхню планети – але ж вона, планета, мусить володіти материнськими силами, щоб прийняти його в себе й переробити на живий організм. Жіночі образи в усіх релігіях уособлювали Землю, чоловічі – Сонце.

Було б вельми сумно, коли б сучасні та майбутні люди знов почали протиставляти одні релігійні образи іншим: Христа – Магометові, Мойсея – Христові. Істина полягає не в церковних зображеннях

потоїбічної реальності – це завжди лише мистецтво і як таке заслуговує на високу шану; істина полягає у визнанні того факту, що ми не вмираємо – у нас **нічому** вмирати. Як може вмирати те, чого взагалі немає й ніколи не було? Тіло – лише ілюзія, отже, йдеться не про смерть, а про наше пробудження. Людське «я» на цій сфері не кінчається – доведеться рушати вище або нижче, в залежності від наших духовних якостей.

Це певною мірою перетворює життя на гру фантазії. Але ж таке фантазування стосується тільки нашого тіла: лише воно, а не Дух, що живе в летючому промені, є уявним образом. Тіло необхідне через те, що безтілесний Дух, який не володіє рецепторами відчуттів, нездатний уявити ні світ, ні себе в жодному образі, – це, мабуть, зрозуміло. Ніякого іншого призначення тіло взагалі не має. Але ж тут виникає інше: дехто взагалі не вірить, що існує щось духовне поза людською свідомістю. Та чим можна допомогти такій людині? Її привчили вірити лише кінчикам пальців, власним щелепам та власному языкові – і тільки такий світогляд вона називає матеріалізмом. Насправді ж це і не матеріалізм, і не ідеалізм, а просто духовна сліпота, невігластво. Я вірю: недалеко той час, коли оцей вид «матеріалізму» помре так само, як померла неписьменність. По суті те й друге – явища одного порядку.

А проте я знов відхилився – на цей раз туди, де кінчається метафізика й починається релігія. Та коли ти намагаєшся звести до купи фізичне й метафізичне – сьогодні це конче необхідно! – то не можна не сказати бодай кілька слів про духовні якості Монади.

У глибинах Монади кінчається все, що ми звикли уявляти як фізичне: кванти, електрони, атоми. Навіть час кінчається – він існує лише як вічність. Бо що таке час поза нашою здатністю порівнювати один вид руху з іншим?¹ У Монаді можливість порівнювати зникає – рух у фізичному розумінні там взагалі відсутній.

Потенційно в Монаді панує швидкість світла, але то можуть бути лише коливання самої Монади як єдиного цілого. Сама в собі Монада не має структурного поділу. Вона є Субстанція – тобто: безструктурний Суб'єкт. Структура народжується з вібрацій Монади – народжується поза нею у вигляді сфер. Що ж до самої Монади, то вона не ділиться на сфери – у неї існує лише зовнішня сфера: R_0 . Ця зовнішня сфера починається там, де гравітаційний потенціал досягає c^2 . Але то тільки потенціал, не сама швидкість – це треба добре пам'ятати!

Що ж здатне рухатися в межах самої Монади? Відповідь: раз немає структурних елементів, то нічому й рухатися – окрім думки, слова,

¹ Наприклад: земна куля, рухаючись навколо Сонця, за секунду долає 30 кілометрів, світло – 300 тисяч кілометрів, телепатія – мільярди кілометрів. А поза цим час – лише наша суб'єктивна здатність визначати послідовність подій. (Автор).

ідеї. Навіть промінь – це вже структура. У глибинах Монади немає променів так само, як немає квантів, електронів, атомів.

Тепер від окремої Монади кинемо погляд на Всесвіт. Він, Всесвіт, володіє структурою, бо складається з безлічі Монад. Тіла також володіють структурою: атом, молекула, планета – це колективи Монад, що формуються за ієрархічним принципом. Тут уже з'являються індивіди, про які можна скласти уявлення як про щось окреме. Вони існують як індивіди лише тоді, коли ми розглядаємо їх окремо, вилючивши з колективу.

Було б добре, коли б на додаток до фізичних властивостей цих індивідів ми завжди думали також про їхні духовні властивості, як, скажімо, думав великий Лейбніц. І, напевне, так само думав Харлоу Шеплі (людина, що створила наукову модель Галактики), коли виводив оцю формулу:

$$\frac{\text{Атом}}{\text{Людина}} = \frac{\text{Людина}}{\text{Зоря}}.$$

Людина тут виступає середнім арифметичним поміж атомом і зорею. Це стосується масштабів, маси та інших фізичних параметрів.

Ми, люди, – також Монади і сфери. Наше тіло не кінчається там, де кінчається волосся або пальці ніг. Ми продовжуємося в безмежності, ми духовно споріднені з зорями й галактиками. Отож, коли йдеться про Монади, йдеться про самих нас. І якщо мовити істину до кінця, то слід сказати так: особистість людини – це її духовна Монада. Але ж, на мій погляд, Монада духовна й Монада фізична – явища тотожні.

Ось як виглядають радіуси найбільш типових Монад:

- а) електрон – $6,6 \cdot 10^{-56}$ см;
- б) атом водню – $1,24 \cdot 10^{-52}$ см;
- в) земна куля – 0,45 см;
- г) Сонце – $1,48 \cdot 10^5$ см;
- д) Галактика – $1,48 \cdot 10^{16}$ см;
- е) Метагалактика – 10^{28} см.

Радіус Монади – єдина об'єктивна реальність, інших просто не існує. Щоправда, слід уточнити: йдеться, звичайно, не про радіус як поняття суто геометричне, а про саму Монаду. Але ж радіус – це те, що описує зовнішню сферу Монади, і водночас її масу та енергію. Це є просторовий **модус**, котрий виступає єдиною об'єктивною реальністю також у Спінози. Йому, просторовому модусові (у Спінози – **модус протяжності**), відповідає модус духовний. Людина, за Спінозою, – істота, в якій модусові протяжності (тілові) відповідає модус мислення.

Між грамотним метафізичним матеріалізмом і грамотним платонізмом різниці майже немає – чи, може, взагалі немає. Як видно, у

Платона матерія також пов'язана з модусом протяжності (хоч у нього відсутній цей термін) – тобто з простором як таким.

Можливо, в когось з'явиться сумнів: чи про ту Монаду йдеться в моїх розрахунках, про яку казали Піфагор, Бруно, Лейбніц?

Мені здається, тут просто слід уважно й глибоко вивчати те, що ми отримали в кінцевому підсумку. Отримали ж ми справді структурну одиницю Буття – тобто Монаду. Можна сказати й так: вона, Монада, нарешті дозволила накласти на себе геоцентричні еталони сучасної фізики. Багато це чи мало? Відповідь належить читачеві.

У сучасних людей існує можливість заглянути якщо не до самої Монади, то принаймні до космічного середовища, яке перебуває доволі близько від неї. Щоправда, це «близько» не менше, ніж кілька десятків світлових років – і все ж це доволі близько. Йдеться про центр Галактики. Монади атома, земної кулі, Сонця взагалі недосяжні для спостережень. Галактичну Монаду сховано від нас за чорною пиловою хмарою. Та сьогодні з'явилися прилади, котрі дозволяють підняти космічний серпанок, щоб зазирнути в обличчя Великої Матері. Ми вже знаємо, що там вирує титанічне полум'я – такі вихлюпи енергії, які ні з чим не можна зрівняти. Ні, це ще не сама Монада – це близьке до неї середовище.

Якось я запитав у знайомого професора, котрий займається фізикою Сонця:

– А що, по-вашому, там – у центрі Галактики?..

Не задумуючись, професор відповів:

– Чорна діра.

Я не став з ним сперечатися, але ж побачив: який же він обмежений – апарат сучасної фізики! Є в розпорядженні фізиків формула гравітаційного радіуса – і на цій теоретичній базі вони фантазують, домальовуючи в уяві те, чого немає в арсеналі науки.

Щоправда, на цей раз фізики близькі до істини: принаймні формулу гравітаційного радіуса вони прикладають саме туди, куди й належить її прикладати. Але ж, бач, образ «чорної діри» склався раніше – ото ж вони беруть її в готовому вигляді і вмонтовують в галактичний центр, де живе Найвища Повнота!..

На мій погляд, називати «чорною дірою» центр Галактики – то велике блюзнірство: Монада – Мати Системи. І, зрештою, Мати Світу. Це питання не богословське – я дуже далекий від того, щоб кидати фізикам звинувачення з богословських міркувань. Та й самі богослови сьогодні на це не погодяться. Ні, це питання суто фізичне: фізики докорінно помиляються! В тисячах наукових видань змальовано жахи, пов'язані з помиранням зірок, і раптом таку мертву зірку – зірку в гравітаційному колапсі! – фізики ставлять туди, де народжується Галактичне Життя. Це схоже на те, що відбувається в добропорядному

радянському ЗАГСІ: смерть і народження – в тій самій «дірці», без будь-яких обрядових відмінностей. Простіше кажучи, фізики не мають іншого образу, щоб поставити його в центр Галактики, – тільки «чорна діра».

Насправді ж гіпотези, що нагромадилися навколо гравітаційного радіуса, поки що стоять дуже далеко від фізичної реальності як такої. По-перше, неварто лякати людей вигорянням водню і майбутнім колапсом – нічого цього немає! По-друге, формула гравітаційного радіуса може мати лише одне призначення, а не два й не три. У якій фізичної формули отакі протилежні завдання – описувати життя і смерть без будь-яких суттєвих чи формальних видозмін? Фізична формула мусить бути безкомпромісно однозначна. Отож насправді ця формула описує не фантастичні «чорні діри», а лише реальні центри космічних систем.

І все ж будемо гадати, що непорозуміння значно менше, ніж домовленостей. Уявлення про «чорну діру» склалося тому, що з формули гравітаційного радіуса випливає: жоден промінь нездатний пробитися за межі сфери, яку окреслює цей радіус. Що ж, це правильно! Можна погодитися з висновками, що центр Галактики втягує в себе зовнішню енергію: ми вже з'ясували, що Монада – спільний енергетичний резервуар системи.

Але ж ось у чому істотна різниця:

а) В жодній з Монад немає тієї внутрішньої «безмежності», котру сьогодні приписують центрам фізичних систем, – отже, по суті, немає й «діри», через яку могла б кудись у безвість «витікати» енергія. «Діра» – образ суто фантастичний.

б) В Центральній Монаді зливається енергії не більше, ніж її мають периферійні Монади: це **та ж сама енергія**. Ми лише умовно можемо сказати: «зливається». Насправді периферійні Монади виконують буферні обов'язки: вони передають енергію, котра приходить разом з Силою Моносу.

в) Коли периферійна Монада за допомогою якихось сил відривається від системи – разом з масою відповідну кількість енергії втрачає Центральна Монада.

г) Поміж Центральною і периферійними Монадами відбувається активний енергетичний обмін. Цей обмін відбувається на всіх рівнях – від атома до Галактики, і навіть до Метагалактики включно – це слід сказати, хоч про Світову Монаду ми поки що не розмовляли.

Згадаймо справді святі слова Іоанна Богослова:

«Бог є Світло, і немає в Ньому жодної темряви».

В цих словах велика істина: Бог – не що інше, як Світова Монада. Ми бачимо це на нашій Галактиці: лише простір Галактичної Монади вільний від темряви – тут усюди панує Світло. В атомі світло стиснуте

до непорушності; у глибинах земної кулі в нього трохи більше свободи: вібрації Земної Монади породжують безліч сфер, на яких можливе життя. Монада Галактики володіє порівняно невеликою густиною – через те Світло в ній здатне жити набагато вільніше.

Саме заради того, щоб з'явилася Свобода, незліченні рої дрібних Монад мусять виборювати якомога більше простору для Центральної Монади.

Отже, зорі...

То є незліченне воїнство Галактичної Монади, котре живе у вічних рейдах по тилах ворога. Ворог Монади – це заціпенілий, неподатливий простір, що стискає її живу плоть із страхітливою силою. Він має споконвічну назву: Темрява. А точніше: Світовий Простір як матерія. То й справді є матерія Темряви, що якісно відмінна від матерії Світла. Ба, навіть протилежна їй.

Щоправда, цього ж самого ворога (простір) ми якось назвали материнським черевом. Чи немає тут протиріччя? На мою думку, протиріччя немає: материнське черво здатне умертвити плід, якщо до нього не дійде енергія, отримана матір'ю від Сонця. Не черво дарує нам життя – воно лише посудина, а Творець високо над нами – у живому небі.

Проте закінчимо розмову про природу маси. Ось, бач, маса Галактики незмірно більша від маси атома, а густина Галактичної Монади незмірно менша. Іще раз ми наштовхуємося на оце поняття: **густина**. Від густини залежить, як почуватиме себе Монада – рабом чи Творцем, пеклом чи раєм.

Що ж забезпечує Галактичній Монаді значно більшу свободу – тобто значно меншу густину? Оце саме воїнство, яке ми називаємо зорями.

Сенс ієрархічного формування Монад полягає в тому, щоб у центрі системи створити простір, який заповнить собою Вільне Світло, без домішків темряви – тобто Бог. Отже, Галактична Монада – це фактично Палац Творця, а не «чорна діра»!..

Дрібніші Монади, до яких належить і людина, – хто ж вони? Невже вони тільки будівельний матеріал для галактичного Деміурга?..

Щоб збагнути, що таке маса Галактики, треба складати не маси атомів, планет і зірок. Ні, треба складати **радіуси** їхніх Монад. Точніше: центр Галактики віддзеркалює в собі загальний обсяг Монад, разом узятих, – від Монад електронних до зоряних. А маса...

Лише складова частина F_0 – Сили, котра скріплює галактичний механізм. За допомогою безлічі Монад ця сила тисне на центр системи, створюючи там **Центральну** Монаду. Мільярди зірок своїми зусиллями відбиваються від натиску заляклого, необжитого простору.

То що ж це виходить – ми самі створюємо Бога? Ми – це атоми, люди, зорі. Без нас Бог взагалі неможливий, бо неможлива галактична Монада, якщо відібрати від неї зорі й планетні системи. Який же це Бог? Хто ж кого творить – Він нас, чи ми Його?..

Всі ці питання виглядають природно – отже, природним виглядає й атеїзм: перед нами машина, та й годі. І все ж існує дещо таке, що змушує сказати: не поспішаймо з висновками! Бо так можна й самих себе зарахувати до машин. І, може, це був би менший гріх, ніж бачити у вигляді титанічної машини Всесвіт разом із Світовою Монадою.

Ми поки що не бачили Світової Монади, не розглянули Великого Початку – тобто народження структурного світу з його атомами, людьми й галактиками. Остаточну відповідь перенесемо надалі, а тут скажемо так: ні в людині, ні в Галактиці, ні в самому Всесвіті не можна вбачати Царство Боже як щось фізичне. Бог – не фізична, а духовна сутність Всесвіту, хоч Він і володіє тілом. Але ж співвідношення тілесного й духовного в Нього таке ж саме, як і в людини. Різниця лише в масштабах.

Досі ми розглядали Монаду з фізичного боку – отже, розглядали тіло Бога. Вивчаючи Монаду, ми поки що вивчали не Бога, а лише будівлю, в якій Він живе.

Але ж тут з'являються нові аргументи на користь атеїзму: виходить, Бог фізично й геометрично обмежений – Його можна окреслити певним радіусом. Уявляти Бога скінченням – це виглядає нонсенсом. Отож, мабуть, його просто немає.

Я готовий погодитись: цілком можливо. Все залежить від того, який зміст ми вкладаємо в оце поняття: Бог. Хіба, скажімо, наш мозок не обмежено черепом? І все ж для нього, для мозку нашого, це не лише не обмеження, а природна необхідність.

Отже, геометрична обмеженість Монади не має нічого спільного з обмеженістю духовною. А про духовні властивості Монади ми знаємо тільки те, що Дух існує – адже ж ми й самі лише **модуси протяжності**. То як же нам жити без **модусів духовних**? Отож заперечувати Дух у Монадах – те ж саме, що заперечувати самих себе.

9. МОНАДА – ОРГАН СИНТЕЗУ

І тут ми наблизилися впритул до проблеми, котра у всі віки була найбільш хвилюючою, – де він, Початок Світу? Був він чи взагалі його не було? В сучасній космології ці питання обговорюються в стаціонарній і нестаціонарній моделях Всесвіту.

Але раніше поговоримо про Галактичну Монаду. 148 мільярдів кілометрів – це відстань, яку світло проходить за 137 годин. Не будемо докладно зупинятися на тому, що мається на увазі, коли ми кажемо: світло проходить. Ми вже це розглядали. Та все ж доведеться повторити: світлові промені самі по собі в абсолютному розумінні не є матерія – їх належить бачити матеріальним процесом. Матерія – це поле, **протяжність**, яка володіє силою F_0 , – тобто Монада. І лише тоді, коли поле Монади називаємо світлом (а так можна сказати), – лише в цьому разі ми справді говоримо про матерію. Або ж про духовну матерію. Що ж до хвиль, які виникають внаслідок вібрацій і мають певну частоту (а саме вони, хвилі, у фізиці й називаються світлом), то це так само не матерія, як океанські хвилі не є океан, інша річ, що ми, може, не відчули б наближення до океану, якби він не гримів під берегом своїми хвилями. Та все ж хвиля – то є процес, явище на поверхні океану, але ж не він сам. Отже, і світлові хвилі – тільки явище у вакуумному просторі, який також є матерія – протилежної якості щодо Монади.

Досі у фізиці не виникало питання: **чому** швидкість світла скінченна? Та якщо ми його поставимо, то, напевне, доведеться відповісти так: тому, що скінченна дія, скінченна сила і скінченний у свою глибину мікропростір. Світло – процес, а процес – це, звичайно, дія. Тож цілком зрозуміло, що швидкість світла мусить бути скінченною. Це, мабуть, найголовніше підтвердження того, що вакуум є плоть, бо в океанській воді або в склі світло має свою швидкість, у вакуумі – свою. Але там і там ця швидкість обмежена.

Та коли ми доходимо до останніх глибин будь-якої фізичної проблеми, відповідь завжди та ж сама: тому, що глибше **немає простору**. А раз немає сцени – дія припиняється.

Несміливо, навпаки шукає сучасна фізика якусь сталу на додаток до кванта дії та швидкості світла. Цю несміливість легко пояснити: кожна із відомих сталих сама в собі здається причиною, а цього, звісно, не може бути – десь є спільна причина, котра їх зумовлює. Фізики догадуються: спільною причиною є квант простору – тобто остання межа, поза якою зникає можливість діяння. Отже, як бачимо, думка розвивається правильно. Та чи уявляють сьогодні фізики, куди це мусить привести? Як вони зустрінуть те, що я оце зараз пишу? Напевне, зневажливо: це вже, мовляв, не фізика.

Так, фізика тут справді переходить у метафізику. Але ж я з самого початку обумовив своє завдання: відшукати той місток, по якому метафізик зможе безборонно пройти в гості до фізика, – і навпаки. Світ єдиний – отже, й наші уявлення про нього повинні об'єднатися. Так само, як людина має кістяк, м'язи й душу – так і Всесвіт володіє не лише фізичним, але й метафізичним.

Та ми займалися б дитячою справою, якби намагалися науково пояснити, що таке Галактична Монада **сама в собі**. Старовинні гностики визнавали наявність духовної першооснови, котру пізнати не можна. Напевне, в цьому вони не помилялися.

Я далекий від того, щоб сперечатися, скільки членів у містичному полі еманцій – 30 чи, може, тільки 29. Мені неясно також, повернувся Христос до Плероми чи лишився у сфері Логосу. Все це ті питання, котрі розглядалися гностиками у I–II століттях нашої ери.

Я називаю себе гностиком лише тому, що визнаю Гносис в його найзагальнішому вигляді. Визнаю за людським розумом право дошукуватись істин, які не можна убгати у фізичні формули. Але в мене інше завдання: показати, що й самі ці формули приводять до Монади. Приводять не з боку духовного, а з боку фізичного. А раз так, то в нас немає змоги заперечити ні Піфагора, ні Валентина, ні апостолів. Довести, що їх не можна заперечити, – цього, на мій погляд, поки що досить.

Я певен, що межа людського пізнання в розумінні фізичному проходить ось де:

$$F_0 = \frac{c^4}{G}.$$

Якщо сила Всесвіту скінченна, то скінченний сам Всесвіт. Отже, й можливості нашого пізнання також скінченні.

Монадам доводиться створювати колектив – щось на зразок бджолиного рою, що обліплює матку, ховаючи її у власних товщах. Матка – це вже центральна Монада. Земна, сонячна, галактична. Її існування забезпечується колективом – поза колективом вона взагалі неможлива, як неможлива держава без народу, а монарх без держави.

Тут може з'явитися сумнів: якщо дрібні Монади об'єднуються в колектив, то, виходить, слід повертатися до ньютонівського тяжіння. А проте я гадаю, що це необов'язково: Світовий Простір усюди напружений, усюди діють поля більших і менших Монад. Не більше тіло притягує до себе менше, а розірваний простір, що, обтискуючи Монаду, наче він гумовий, притискує менше тіло до більшого. І так усюди.

В облозі, як ніде, люди збиваються до купи – навколо свого вожака. А облогу чинить руйнівна Сила Простору, що фізично дорівнює творчій Силі Моносу. Їхнє взаємоборство, яке, зрештою, досягає рівноваги, стає силовою основою світу.

Витонченість думання – хочемо ми цього чи не хочемо! – приведе нас до неминучого висновку: непорушність – найголовніша ознака просторової матерії. Не матерія є Творець – вона лише обмежує діяння всюди, де його можна обмежити. Такий висновок з'явиться тоді,

коли ми бачимо матерію як Просторове Поле – тобто як фізичне середовище, в глибинах якого зароджується зерно діяння, перша іскра Життя. Або Монада. Само ж по собі це поле безжиттєве – окрім гравітації, воно нічим не володіє. Його належить розірвати зсередини, щоб започаткувати одиницю Буття. Але ж для цього також треба мати Силу, що не менша від сили стискання. Сила без матерії неможлива, отож на боці Сили Моносу є також матерія, але ж не бездуховна – тобто духоматерія.

Сучасна фізика взагалі не знає, що таке гравітація. Фізики гадають, що це щось інше, ніж світло. Більше вони поки що сказати нічого не можуть.

І ми кажемо разом з ними: **інше**. Але що ж саме **інше**? За нашою моделлю, гравітація – це безжиттєве, консервативне тиснення просторової матерії. Більше, на мою думку, просторова матерія – матерія Темряви – взагалі ні в чому себе не виявляє. Закостеніла сила простору, котрий стискує Монаду чи колектив Монад. Не дія, а **протидія**.

І тут ми виходимо на з'єднання з метафізичною термінологією: **сатан** – протидіючий. Так перекладається це біблійне слово зі старогрейської. І водночас – Темрява, інакше цей термін ніколи й не пояснювали.

Сучасна фізика бачить гравітацію як **антиенергію**. Продовжуючи аналіз термінології, можна також назвати її **антироботою**, бо енергія й робота – це фактично синоніми.

А це вже знову прямий вихід на з'єднання з метафізикою. В основі ентропії (розсіювання енергії) стоїть саме гравітація, і водночас та видима темрява, котра сприймається оком як відсутність світла. Сюди також слід додати космічну холоднечу, від якої нас рятує Сонце. Все це, разом узятє, і є фізичні атрибути просторової матерії – тобто атрибути Темряви. Або ж фізичні властивості космічного простору як такого – без запліднення його зсередини Світлом.

То що ж виходить – матерія не друг наш, а ворог? Де ж тоді шукати друга? І хто ж ми самі – до якої сили належимо?..

Щоб відповісти на це запитання, слід дати точне визначення Монади – тобто розкрити її глибинну природу. А цього якраз ми й не можемо зробити. Чому? Тому, що з її глибин жодна інформація не виходить – навіть промінь нездатний пробитися назовні. Ось чому доводиться визнати, що межа пізнання проходить там, де F_0 створює Монаду.

«Поправка», котру я як метафізик пропоную внести до фізики, виглядає доволі радикально: не «чорна діра», а ... Бог. І хоч це далеко не жарт, але читач, мабуть, розуміє, що фізики не зобов'язані приймати таку «поправку». Теософія – не їхня сфера діяльності.

Та все ж довести протилежне фізики також не можуть, бо самі охоче визнають: про внутрішні властивості «чорної діри» нічого невідомо й ніколи не стане відомо – жодної інформації звідти отримати не можна. Насправді ж ідеться не про «діру», а про Монаду. Але ж фізичне й духовне інкогніто лишається незмінним – «діра» це чи Монада.

Якщо говорити поважно, то поняття Бог не можна прикласти до жодної з Монад, окрім Світової Монади. Навіть Галактична Монада – це той Деміург, якого логічно бачити Творцем нижчого світу, до якого я відношу й нашу планетну систему.

Шлях людської думки від політеїзму до монотеїзму – це шлях до Ери Всесвіту. Але це не той Всесвіт, яким його сьогодні бачить ординарний астроном, – це той Всесвіт, яким його бачили Піфагор, Платон, Бруно, Спіноза, Сковорода. Вони бачили його без телескопів, бо то зовсім інше бачення! До речі, без телескопа бачив Всесвіт також Ейнштейн, що мав за найголовніший «інструмент» пізнання олівець і старі конверти, на яких записував свої формули. Можливо, саме тому він і став батьком нової науки – космології.

Піфагорійський Всесвіт без Світової Монади неможливий. В ній, у Світової Монаді, знаходять для себе відображення кожний атом, кожна людська істота, кожна зоря. Та й таке сказати: якщо Галактична Монада (Творець нижчого світу) володіє здатністю нести в собі відображення всіх без винятку Монад нашої Галактики, то невже Всесвіт як Ціле не володіє Органом Синтезу?..

Орган Синтезу – це вже якісна характеристика Центральної Монади: вона здатна нести в собі відображення всіх без винятку Монад цілої системи. Якби Монада не володіла такою здатністю, то 0,45 см у центрі Землі не змогли б нести в собі всю масу і всю енергію земної кулі. А якщо це відбувається, то цілком ясно: ніщо не вмирає – Монада пам'ятає про кожен атом, його ідеальну модель несе в собі. І якщо цю здатність заперечувати, то вслід за цим доведеться заперечити й той мінімум, яким нагородив матерію В. І. Ленін, – здатність до відображення. Ба, навіть здатність до відчуттів: Ленін визнавав, що **всій** матерії властиве щось схоже на відчуття.

Сучасні радянські філософи, боячись, що така ленінська «сміливість» відкритє шлях для метафізики, цей його висновок коментують так: ступив ногою на мокрий пісок – і на піску з'явився відбиток твоєї ноги. Ото і є відображення. Далі йти вони не бажають, мовби немає комп'ютерів, де здатність до відображення виявляється на променевій інформаційному рівні. Але ж там, де існує інформаційне відображення, мусить також існувати відображення духовне. Кожен легко погодиться: інформація – то вже Логос!..

Ми можемо взагалі нічого не знати про глибинні якості Світової Монади, але ж ось що для нас виглядає безсумнівним:

- 1) відсутність будь-якої фізичної структури;
- 2) фізична структура у глибинах Світової Монади замінюється інформаційним (тобто ідеальним) відображенням.

На якій підставі ми приходимо до висновку про відсутність фізичної структури у Світовій Монаді? Ось на якій: якби до Світової Монади потрапив бодай один електрон – він з усією неминучістю мусив би здобути масу цілої Галактики. Це повинно бути зрозуміло, бо в жодній з Монад немає інших швидкостей, крім швидкості світла. А на підході до цієї швидкості маса невпинно зростає. Але жоден електрон до глибин Монади не потрапить – цим можна не турбуватися.

Та чи про Всесвіт мова, коли вживається оцей термін – Метагалактика? Західна космологія каже: Всесвіт і Метагалактика – поняття тожні. Чому? Тому, що космологічні формули базуються на скінченній величині – швидкості світла. Ця швидкість стає своєрідним обмежником – із самої себе вона породжує інші скінченні величини. Звідси випливає, що Всесвіт володіє скінченною масою. А ми додаємо до цієї фундаментальної скінченності ще й Силу Моносу.

Радянська космологія довго не приймала висновків про скінченність Всесвіту, але швидкість світла не можна зробити безмежно великою – отже, довелося прийняти. Сьогодні на сторінках радянських наукових журналів ніхто вже не сперечається, можна чи не можна ототожнювати Метагалактику і Всесвіт. Змушені були погодитися навіть найвulgарніші з матеріалістів: так, це те ж саме. А якщо навіть уявити, що десь поза нашою Метагалактикою є інші Метагалактики, то ми про них навряд чи зможемо довідатися. Принаймні тут цілком природно виникає межа для нашого пізнання.

Але ж нам знову доводиться говорити про вельми поважну помилку в міркуваннях Ейнштейна. Йдеться про гравітаційний радіус та його природу:

«Знаючи маси галактик та їх число в одиниці об'єму, можна визначити середню густину в Метагалактиці... Чим більшими виявляться лінійні розміри Метагалактики, тим ближчими за розміром будуть її гравітаційний і геометричний радіуси».¹

Помилка тут подвійна: по-перше, не можна на середній густині засновувати науковий апарат космології – це надто хистка основа! – а по-друге, те, що тут сказано про співвідношення гравітаційного й геометричного радіусів, взагалі не відповідає дійсності.

Розглянемо перше питання: чому не можна густину речовини брати за основу? Зрештою, це пояснюється просто: величина ρ (середня густина) відома лише там, куди сягають наші телескопи. Чи можемо ми бути певні, що ця густина всюди однакова? Адже йдеться про Всесвіт – і ніяк не менше!..

¹ БСЭ, т. 9, с. 296.

Звісна річ, такої певності бути не може – через те й сама космологія виглядає не стільки наукою, скільки вірою. Я глибоко шаную цю віру, але кажу: космології як науки поки що немає.¹

Ось як в Ейнштейна на основі густини (ρ) виводиться гравітаційний радіус Метагалактики:

$$R_{sp} = \frac{c}{\sqrt{4\pi G\rho}} = \frac{GM}{c^2}.$$

Тут c – швидкість світла, R_{sp} – гравітаційний радіус Метагалактики, G – гравітаційна стала. Якщо ми приймаємо, що середня густина дорівнює 10^{-29} г/см³, то гравітаційний радіус Метагалактики здобуде значення 10^{28} см. Але ж густину Метагалактики оцінюють по-різному – від 10^{-27} до 10^{-30} г/см. У відповідності з цими параметрами коливаються гравітаційний радіус і маса Всесвіту.

Ми вже з'ясували, що в Ейнштейна не простір як матеріальне середовище народжує масу, а, навпаки: наявність маси створює гравітаційний радіус. Тобто маса первинна, а кривизна простору (отже, й гравітаційний радіус) – явище вторинне.

Але ж як тільки ми вводимо F_0 – відразу ж стає зрозуміло, що маса виникає внаслідок тиснення самого простору. Отже, кривизну простору не можна розглядати абстрактно – вона обов'язково пов'язана з центром системи. Та й не про кривизну простору вже йдеться, а про його повну розірваність Монадою.

¹ Цю примітку я додаю через 23 роки після написання рядків, яких вона стосується. Я вирішив дещо іншим способом отримати загальну масу Метагалактики, ніж отримував А. Ейнштейн, – тобто не через середню густину речовини у Всесвіті, а за допомогою співвідношення:

$$\frac{\text{Зоря}}{\text{Галактика}} = \frac{\text{Галактика}}{\text{Метагалактика}}.$$

Для обчислення позичаємо масу зорі в Сонця (10^{33} г), масу галактики – в нашої Галактики (10^{44} г). Що ж вийшло після моїх обчислень? Ось що:

$$M = \frac{\Gamma^2}{3} = \frac{10^{88}}{10^{33}} = 10^{55} \text{ г.}$$

Тут об'єкти позначено першими літерами їхніх назв. Якщо врахувати, що за методом А. Ейнштейна сьогодні маса Метагалактики оцінюється в 10^{56} г, то ми, по суті, отримали те ж саме – різниця на один порядок у таких підрахунках не є різницею. Адже наше Сонце не обов'язково є типовою зорею, а наша Галактика – не обов'язково типова галактика. Тут від початку була налаштованість на приблизність. Це рішуче змінило мою віру в реальність космології. Знаючи масу Метагалактики, легко визначити радіус Світової Монади за формулою:

$$R_0 = \frac{GM}{c^2}.$$

Величину маси Метагалактики я залишив 10^{56} г, радіус Світової Монади – 10^{28} см. Та це, звичайно, не міняє мого ставлення до можливості зближення гравітаційного й геометричного радіусів. (Автор).

Проте в сучасній космології чомусь виходить таке: кривизна простору всюди найповніше виявляється в центрі – окрім Метагалактики, де маса рівномірно «розмазується», через те гравітаційний радіус починає описувати вже не центр системи, а начебто Метагалактику в цілому. Більше того: виникає навіть уявлення, що від зовнішнього простору ейнштейнівський Всесвіт відрізаний сферою на зразок Монади – разом з усіма галактиками ми будімо перебувати в середині цієї замкнутої сфери. Слід уважно вивчити космологічні формули, щоб відразу ж побачити: це ті ж самі формули, котрі описують «чорну діру» й нашу Монаду – від електронної до галактичної.

Між галактичним радіусом (R) і радіусом Монади (R_0) існує взаємозалежність:

$$\frac{V^2}{c^2} = \frac{R_0}{R}.$$

Як і вся система Монад, наведене рівняння належить авторові цієї праці. Далі ми побачимо, яку роль воно відіграє в розбудові моделі Метагалактики.

Повторюю значення величин: V – швидкість речовинного об'єкта від мікрочастки до галактики, c – швидкість світла у вакуумі, R_0 – радіус Монади, R – відстань від Монади до речовинного об'єкта, що рухається на орбіті. Це рівняння виправдовує себе всюди – від атомного світу через Сонячну систему до Галактики. Гадаю, немає жодних причин, щоб воно втратило сенс у Метагалактиці.

Наступне рівняння дуже добре пояснює, що таке квазар, – швидкість квазарів часом досягає 0,8 швидкості світла ($c = 1$). Більше того, стає зрозумілим навіть виникнення Всесвіту: безперервно прискорюйте електрон – і ви отримаєте Всесвіт. Та Всесвіт уже існує – отже, у вас немає іншої змоги, як умертвити електрон.

$$\frac{m}{\sqrt{1 - \frac{V^2}{c^2}}} = \frac{m}{\sqrt{1 - \frac{R_0}{R}}}.$$

Тут рівняння сформовано так, що в разі, коли величина V^2 досягає c^2 – знаменник перетворюється на нуль. При цьому маса зростає до безконечності. Зникає також різниця між R_0 і R – вони скорочуються. Отож випадки, коли R_0 наближається до розмірів R (геометричного радіуса), у природі трапляються. Але коли ж це буває? Лише у квазарах.

Квазар – це майже суцільна Монада. У квазарі радіус Монади наближається до геометричного тому, що його швидкість наближається до швидкості світла. Але ж з якої причини **вся** Метагалактика має опинитися всередині сфери, котру описує гравітаційний радіус?..

Про це ми ще згадаємо не раз – це надто важливе питання! Тут же я зауважу коротко: ейнштейнівська модель Метагалактики глибоко хибна. Вона хибна через те, що для рівності гравітаційного й геометричного радіусів **обов'язково** швидкість світла. За інших умов така рівність виникнути взагалі не може. Ми ж бачимо: існують зорі, існують галактики; а це означає: там, де ми живемо (в радіусі, який досягають наші телескопи), речовинні об'єкти не досягають швидкості світла. І навіть вельми рідко наближаються до неї (квазари). Отже, усі вони живуть поза радіусом Світової Монади, інакше б їхня структура була не лише уявно, а цілком натурально розмазана – без лапок.

Гравітаційний потенціал належить розглядати як швидкість – і якщо у сфері гравітаційного радіуса потенціал обов'язково здобуває значення c^2 , то це ж таки не умовність, а потенційні можливості реальної швидкості! У глибинах тіл ці можливості справді виглядають лише як потенціал – через надзвичайно велику густину вони практично не реалізуються. Або ж реалізуються в коливанні Монади, перетворюючи її на осцилятор. Що ж їм, гравітаційним потенціалам, заважає реалізуватися тоді, коли перед ними цілий Всесвіт? Раз так, то все, що існує у Всесвіті, мусило б володіти швидкістю світла. Але ж тут виникає нова суперечність: це неможливо з погляду тієї ж самої теорії відносності.

Що ж до Метагалактики, то вона, звичайно, має два радіуси – радіус гравітаційний, який описує Світову Монаду, і радіус геометричний (зовнішній), котрий описує сфери, де рухаються квазари й галактики.

Про щось речовинне в глибинах Монади – будь-якої Монади! – взагалі не може бути мови. А що ж там є, коли немає речовини, – може, кванти світла? Ні, квантів також бути не може: сама Монада є квант. А квант на кванти не ділиться – в цьому й полягає суть квантування. Квант може бути малим (фотон), може бути великим (галактична Монада), але кожного разу то є довершена одиниця, котра не знає поділу. Ще можна сказати так: одиниця як Суб'єкт.

Отже, світ виглядає так: Монада як Ціле (як моноліт) своїми вібраціями створює сфери і сама живе в них. Так у всіх без винятку сферах живе Монада – навіть там, де за всіма ознаками її немає, бо гравітаційний потенціал із c^2 давно перетворився на V^2 . В такому разі є її напружене поле, що сягає вельми далеко. Початок і кінець гравітаційного поля будь-якої Монади можна визначити за рівнянням, котре ми вже розглянули.

$$R = \frac{R_0 \cdot c^2}{V^2}.$$

Гравітаційне поле вгасає на відстані, де V^2 (знаменник) перетворюється на одиницю. Обрахувавши відстані, на яких діє гравітаційне поле кількох Монад, ми переконуємося: ніде в світі немає точки, де ця дія

була б відсутня. Гравітаційні поля перетинаються, зштовхуються, наповнюючи простір напруженим взаємоборством. Саме через те ми й кажемо про відштовхування, а не тяжіння.

10. ДЕ МИ ЖИВЕМО?..

Ні, я не збираюся докладно розглядати сучасні космологічні моделі. Я хочу лише поставити запитання так: де ми живемо – в глибинах Світової Монади чи поза нею?

Що ми разом із Сонцем перебуваємо далеко за межами Галактичної Монади – в цьому немає жодного сумніву. Галактична Монада – це єдина з усіх Монад, з якою є надія познайомитися ближче. Хоч вона також схована від нас, але ж не так глибоко, як сховані Монади Землі й Сонця.

А як же Світова Монада – чи є надія її побачити?..

Ось тут і виявляється, що за сучасними уявленнями ми взагалі живемо не деінде, а в глибинах Світової Монади, хоч цього ніхто нам не каже.

Щоб розібратися в цих непорозуміннях, прошу пам'ятати: у межах Монади панує швидкість світла – отже, електрони, атоми і взагалі речовинні утворення в ній неможливі. Тим часом куди ми не кинемо оком – усюди помічаємо якісь речі. А в небі світяться зорі, галактики. Насправді ж їх не повинно бути. Дивина: не повинно бути, а вони є! Виникає суперечність, яку дуже важко усунути.

Ми вже згадували фізичні формули, що породили сучасну космологію. Фактично цю науку породила величина g – середня густина речовини у Всесвіті. Все інше виводиться звідси: і маса Всесвіту, і його радіус.

Думка мимоволі повертається до систем, які вже нам відомі: Земля, Сонце, Галактика. Тут усе вирішується швидкістю: якщо у формулі

$$R_0 = \frac{GM}{c^2}$$

замінити знаменника величиною V^2 , то, поволі применшуючи швидкість, ми почнемо подумки віддалятися від центру Землі. Згодом опинимося аж на Місяці, щоб перевірити: формула не винна – це ж згідно з нею обертається Місяць довкола земної кулі. Те ж саме відбувається з зорями, що біжать навколо Галактичного центру, – жодна з них не порушує формулу. Отже, є впевненість, що наша Галактика також її не порушує: не зі швидкістю світла (c), а зі швидкістю V біжить вона довкола Світової Монади. І так само, напевне, рухаються інші галакти-

ки – біжать собі довкола Світової Монади, котра живе у центрі Всесвіту. Бо де ж їй ще жити? А те, що ми її, Світову Монаду, не бачимо бодай так, як бачимо центр нашої Галактики, не може бути переконливим свідченням, що вона взагалі відсутня. Це може означати тільки те, що наша Галактика дуже далеко від Неї перебуває – так далеко, що сучасні телескопи її не вловлюють. Може існувати й інша причина: якщо наша відстань від Світової Монади сягає поза трильйон світлових років (а це можливо!) – ми здатні бачити лише самоорганізацію Всесвіту, а не його довершений стан – тобто з Монадою в центрі. В кожному разі, слід брати за основу загальні закони природи, що **мусять** діяти на всіх рівнях, а не розмазувати Всесвіт, як зернятка ікри на скибці хліба, і якщо в атомі, Сонячній системі й Галактиці ми бачимо круговий рух довкола центральної Монади, то не існує розумних підстав для ізотропної моделі Метагалактики.

...Все це було б добре, та є істотна перешкода. Доводиться обговорювати споконвічну проблему: чи під силу це взагалі для людського розуму – витворити фізико-математичну модель Всесвіту? На жаль, ми змушені погодитися з песимістичними висновками:

«Численні спроби використати загальну теорію відносності в космології поки що не дали істотних наслідків».¹

Справді ж бо: релятивістська космологія існує більше ніж півстоліття, а ми ще й досі не знаємо, де шукати власну адресу. Те, що ми не живемо в межах земної Монади, довести неважко. Та сучасні космологи замкнули Всесвіт з усіма його галактиками у сфері Світової Монади. Фактично це те ж саме, що убити земну цивілізацію в середину кульки з радіусом 0,45 см. Поділімо 6400 кілометрів на 5 міліметрів – і стане ясно, у скільки разів тут можна помилитися.

В уявленнях Ейнштейна був істотний недолік: Всесвіт, за Ейнштейном, просторово скінченний у **зворотному** напрямі. Що це означає? Ось що:

«Існує передусім вертикальне поле тяжіння, котре всюди поширюється нескінченно. Земля також тягнеться нескінченно вниз».²

Отже, коли стояти на поверхні Землі й дивитися туди, де пливають галактичні туманності, наша думка мусить наштовхнутися на сферу, про яку космологи кажуть: то є остання межа – поза нею Всесвіту немає.

Та якщо обернути погляд собі під ноги, негайно межі зникають – ми мусимо казати: земна куля у свою глибину безконечна. А проте я не кличу на допомогу здоровий глузд – він уже не раз сам себе заперечував, отож надовго втратив до себе довіру. Не буду також нагадувати, що при такому способі мислення неможливий квант простору і неможлива Монада – це само собою зрозуміло. Вдамося до простішого

¹ УРЕ, т. 2, с. 425.

² Эйнштейн А. Собрание научных трудов, изд. «Наука». М., 1966, т. 2, с. 112.

образу: почнемо проводити уявні радіуси від поверхні до центру Землі. Нехай кожний із цих радіусів буде не товстіший від променя, але кількість їхня нехай буде безмежна. До чого ж ми приходимо? Ось до чого: від центру Землі радіуси розходяться у всі боки, а в центрі – сходяться і неминуче... схрещуються! Чим більше радіусів ми проведемо, тим швидше прийде така мить, коли наші лінії – які тонкі вони не були б! – почнуть у центрі творити те, що творить пастушок, розпалюючи вогнище за допомогою звичайної лупи: **фокус!**..

Якби ми навіть захотіли уявити безконечність, котра веде в глибину цього фокуса, думка наша настовхнеться на квант дії – чому ж він існує? Хіба може він існувати, коли мікропростір у свою глибину безмежний? Тоді ж і дія повинна бути безмежна.

Неможливо уявити існування такої мікробезмежності ще й тому, що ми добре бачимо: проводячи безмежну кількість радіусів у центрі системи, ми змушуємо їх **схрещуватись**. У точці схрещення відбувається інтегрування сил. Мабуть, саме це й породило уявлення про нескінченні сили, які діють у напрямі центру.

Але ж у тих нескінченностях ішлося не про фізичну реальність як таку, а лише про обмеженість мови, якою користується фізика, – тобто про обмеженість її наукового апарату. З появою Сили Моносу цей недолік зникає. Тепер ми починаємо бачити це так: радіус упирається в радіус (промінь – у промінь!) – і це призводить до того, що в глибині системи зароджується сила, яка починає діяти **зсередини**. Ця сила ніяк не може бути більша, ніж загальна сила Світового Простору, але вона вже здатна протистояти. Так, вона здатна вибороти для себе частку простору, де інтегруються сили Буття – на відміну від закостенілої, непорушної матерії, яку в релігії прийнято називати «зовнішньою темрявою».

А що ж буде з нашими радіусами, коли ми простежимо їхній рух від центру в зовнішній простір? Вони розходяться один від одного все далі й далі, дозволяючи нам «втікати» в систему нові радіуси – отак, як бабуса втікає в'язальні дрогоути в клубок вовни. Та чим більше ми їх «втикаємо», тим далі відходить від центру ущільнена сфера, яка виcтавляє нам обмеження: більше «втікати» нікуди! Вона ж і є Монада.

Доведеться мобілізувати трохи фантазію, щоб прийти до загального висновку: Світовий Простір – така ж сама лупа, якою люблять гратися пастушки. Всі лінії сходяться в центрі. І це не лише гола геометрія: чому ж, наприклад, гравітаційний потенціал в напрямі центру зростає? Саме тому! А в протилежному напрямі відбувається не лише «розсіювання» радіусів, а й розсіювання енергії – тобто ентропія. Саме там і мешкає те, що називається «зовнішньою темрявою» – безмежна чорнота, яку ніколи не можна нагодувати енергією. Отож вона – справжня «чорна діра». Не багато й не мало, а просто геть-чисто все навпаки!..

Але ж така логіка мислення знайде підтвердження на кожному кроці. А ось сферу, яка замикає нас разом із усіма галактиками (нехай навіть у межах двадцяти мільярдів світлових років!), – цю сферу не можна обґрунтувати навіть на папері. Формулу, за допомогою якої обґрунтовують її сьогодні, ми вже згадували не раз – фактично це формула радіуса Світової Монади, і вона, ця формула, не лише не обґрунтовує, а, навпаки: **спростовує** такі обмежені уявлення про Всесвіт.

Ось ще один приклад такої ілюзорної науковості:

«Припущення про те, що Молочний Шлях є спіральною туманністю, можна вважати спростованим останніми спостереженнями».¹

Дивно це сьогодні виглядає! Кожному школяреві відомо, що Чумацький Шлях – спіральна туманність, а не щось інше. І написав отаке прославлений Альберт Ейнштейн. І написано ці рядки саме тоді, коли він створював нову науку – космологію.

Для більшості людей з появою терміну Метагалактика в уяві почала вимальовуватись така картина: всі галактики обертаються навколо спільного центру так само, як електрони обертаються навколо ядра, планети – навколо Сонця, зорі – навколо галактичного центру. Далі з'являлися дуже великі розбіжності в мисленні тодішніх керівників науковим процесом: Метагалактику – цей останній космічний щабель – треба бачити як величезний космічний колектив галактик, які обертаються довкола спільного центру. А цей колектив, у свою чергу, буді́мто входить до вищої космологічної ієрархії – і так далі.

Ми вже згадували, що радянська космологія спершу прийняла саме таку модель Всесвіту. Це дивним чином сполучається з ейнштейнівським космологічним радіусом: його поширювано на Метагалактику, яка нібито є тільки частка Всесвіту, а не Всесвіт як Ціле.

Оскільки тон у космології задавали філософи, а не фізики, ігнорувалося найголовніше, що заслуговує великої шани у висновках Ейнштейна: скінченність швидкості світла, її звичайно і не заперечували, але ж не брали до уваги той суто фізичний факт, що ця стала не дозволяє нагромаджувати вищі ієрархічні щаблі на Метагалактиці. Практично це означає, що Всесвіт і Метагалактика – поняття тотожні. Або швидкість світла треба нескінченно збільшувати, що не відповідає відомим законам природи. «Буржуазна» космологія подібних непорозумінь не переживала. Але ж питання про те, існує центр Метагалактики чи вона ізотропна, ніколи не знімалося. Постало воно й перед Ейнштейном.

Та ось, бач, наука «спростувала», що наша Галактика є спіральна туманність. А раз так, то поширення ієрархічної моделі на Метагалактику виглядало б нонсенсом. Принаймні таке поширення не в'язалося з ім'ям людини, яка не лише ні на крок не відставала, а випереджала

¹ Ейнштейн А. Собрание научных трудов, изд. «Наука». М., 1966, т. 2, с. 112.

розвиток науки. Тисячолітні уявлення Платона, Арістотеля, Галілея відразу ж «застаріли» – їх було «спростовано останніми спостереженнями». А шкода, бо то був добре осмислений принцип, якого наші великі попередники розглядали як принцип Творця:

«Після того, як досягнуто найліпшого розподілу та розміщення, неможливо, щоб у тілах лишалася природна схильність до прямолінійного руху, внаслідок якого тепер вийшло б відхилення від належного й природного місця, тобто було б внесено безладдя... Ми можемо йти і далі й визнати разом з Платоном, що тіла у Всесвіті, після того, як їх було створено й цілком встановлено, були приведені на деякий час своїм Творцем до прямолінійного руху, але потім, коли вони досягнули призначених місць, були пущені одне за одним по колу і перейшли від руху прямолінійного до кругового».¹

Дух заперечення авторитетів, зумовлений великим практичним значенням фізики, її дивовижними успіхами, негайно відкидав усе, що не відповідало спостереженням, і чомусь не з'явилася проста думка: та хіба ж до космології можна застосовувати ті самі вимоги – вимоги негайного підтвердження спостереженнями! – які обов'язкові для фізики взагалі? Космологія вивчає Всесвіт як Ціле, а всі його процеси розраховано на незліченні мільярди років. Отож космологія не має права засновувати свій науковий апарат на самих лише наслідках спостережень. Адже те, що сьогодні здається очевидним, завтра може виявитися сумнівним чи взагалі хибним – як, наприклад, наведене судження про Чумацький Шлях. Або, скажімо, висновок про те, що зорі світяться за рахунок термоядерних реакцій. У космології мусить існувати примат теоретичного над експериментальним. Звідси, звичайно, не випливає, що автор цих рядків виступає проти узгодження теорії зі спостереженнями. Йдеться лише про те, що стосовно космології ця безкомпромісна вимога повинна застосовуватися не так квапливо й прямолінійно.

Що ж до Ейнштейна, то він вельми ретельно дотримувався правила: все, що виходило з-під його пера, мусило відповідати останнім спостереженням. Саме так з'явився «розмазаний» Всесвіт – або, як прийнято висловлюватися серед астрофізиків, **ізотропний**. Простіше: однаковий у всіх напрямках. Мовляв, існує сфера, котру описує космологічний радіус; цю сферу всередині рівномірно заповнено галактиками; ніщо нездатне вийти за її межі – ні Галактика, ні електрон, ні навіть промінь. Отже, поза цією сферою буцімто Всесвіту немає.

А що ж там є?

Вслід за цим виникає друге запитання: як сталося, що та сама формула описує і «чорну діру» (мертву зорю з усіма її жахами!), і Всесвіт як Ціле?..

¹ Галілей Г. Избранные труды, изд. «Наука». М., 1964, т. 1, с. 116.

Ось що каже про неминучість існування «чорної діри» професор Я. Смородинський, якого ми вже згадували:

«Ми пам'ятаємо, що рівень уповільнення будь-яких коливань у полі тяжіння визначається величиною гравітаційного потенціалу, поділеного на квадрат швидкості світла c^2 . Із загальної теорії відносності випливає, що коли потенціал стає рівним половині c^2 , частоти коливань обертаються в нуль; в нуль обертається і швидкість світла, гравітаційні сили стають нескінченно великими».¹

Простіше кажучи:²

$$R_{sp} \frac{2GM}{c^2}.$$

Хіба ж це не та сама формула, на якій засновано космологію? Двійка тут виникає через те, що коливання вгасають нібито **раніше**, ніж ми досягаємо Монади. Якщо немає коливань – немає світла, немає галактик. І взагалі немає нічого – є «чорна діра», про яку Я. Смородинський далі каже:

«Якби про такі можливості знали середньовічні теологи, то вони, мабуть, саме так і змальовували б кінець світу».

Але ж усі жахи, які описує Я. Смородинський, давним-давно мусили б статися – ще до того, як з'явилися Адам і Єва, не кажучи вже про середньовічних теологів. Чому? Тому, що Ейнштейн вгатив цілий Всесвіт у середину «чорної діри»!..

Оце фантастичне непорозуміння, очевидно, пояснюється гіпнозом прославленого імені. А проте я ніскільки не збираюся принижувати працю цієї геніальної людини. Вже той факт, що Ейнштейнові спало на думку **зсередини** засобами фізики – не метафізики! – описувати Всесвіт, свідчить про велич людської особистості. Це майже так само, як, скажімо, премудрий карась, сидючи в ставку, почав би змальовувати смак юшки, яку завтра повинні зварити з нього рибалки. І навіть цілком точно дослідив би, що юшка кипітиме при температурі 100 градусів за Цельсієм. А сіль, якою будуть її присмачувати, складається з натрію й хлору. Що ж до її густини...

І все ж слава премудрим карасям! Та це не міняє того факту, що не густину треба брати за основу: на дні, як водиться, юшка густіша, а ближче до поверхні – зовсім ріденька. Де ж ви бачили, щоб юшка була ізотропна?..

Тут кожен, кому про це доводилося думати, безнадійно розведе руками: якби не густина речовини у Всесвіті, яку дослідили астрофізики,

¹ Смородинский Я., журн. «Наука и жизнь», № 2, 1973, с. 9.

² Хай читач порівняє ці формули – тут (з двійкою) і в БСЭ (без двійки), як ми показували раніше. Варто також згадати різницю в роках: 1951 і 1973. З цього прикладу видно, як заплутано цю фундаментальну проблему. (Автор).

то взагалі космологам не було б за що зачепитися, і тоді про космологію не було б навіть мови. Покрути, читачу, космологічні формули – і ти сам побачиш: густина – єдиний член, на якому можна щось будувати. Нічого іншого в нашому розпорядженні взагалі немає!..

Щоправда, є ще так звана стала Хаббла (H), котра мала колись близько 10^{-16} сек $^{-1}$, а згодом була «уточнена» до $3 \cdot 10^{-18}$ сек $^{-1}$. Цей факт прошу запам'ятати – він має принципове значення. Йдеться про червоне зміщення в спектрах галактик, яке, на думку астрофізиків, свідчить про їхнє розбігання. «Уточнення» було не випадковим: фактично сталу Хаббла підігнали до космологічного радіуса, бо дуже гарно виглядає оце співвідношення:

$$\frac{c}{H} = 10^{28} \text{ см.}$$

Отже, цілком зрозуміло, що

$$\sqrt{4\pi G\rho} = H.$$

І тоді окреслюється величний космологічний ансамбль:

$$\frac{c}{\sqrt{4\pi G\rho}} = \frac{c}{H}.$$

Справді гарно! Тут ми бачимо теоретичну виразність і стрункість. Тепер космологія почала виглядати наукою, і головне: її висновки цілком відповідають спостереженням.

Та ось, бачите, з'являється карась-дилетант, який починає шарпати вчених: а як же бути з «чорною дірою»? Ви ж, колеги, й не помітили, як весь наш благословенний ставок вихлюпнули в чорний казан. Невже вам справді так хочеться потрапити в юшку?..

Аргументи на користь моделі, яку засновано на розбіганні галактик, вельми поважні. І все ж почали з'являтися окремі сумніви. Або принаймні ускладнення. Їх поки що дуже мало: в деяких галактиках спостерігається не червоне, а синє зміщення. Це означає, що такі галактики рухаються не від нас, а до нас. Виняток із правил? Чому?..

Уявімо собі таке: «всього лише» Ельбрус – не Африка й не Америка! – піднявся в небо й полетів на Марс або на Венеру. Просто біологовому дідуганові забавнулося помандрувати. Виникає запитання: чи оцей виняток із правил не змусив би нас докорінно переглянути закон тяжіння? Адже ж у цьому випадку закон перестає бути законом – тут, напевне, слід шукати інших зв'язків та залежностей.

«Сині» галактики – незважаючи на те, що їх поки що мало! – доводять: розбігання не є загальним і єдиним способом життя на космологічному рівні. І взагалі може виявитись, що ми бачимо зовсім не те,

що є насправді: адже ж інформація «припізнюється» на три, чотири, а то й на цілих десять мільярдів років!..

Ну, скажімо, так: ми самі й ті галактики, що рухаються близько від нас, уже закінчили «розбігання» – тобто «досягнули призначених місць», як каже Галілей. Тепер нашу й найближчі до нас галактики одну за одною пущено Творцем «по колу і вони перейшли від руху прямолінійного до кругового». Ті ж галактики, які не закінчили цього процесу, продовжують прямолінійний рух. Або точніше: ми їх так бачимо. Як вони справді рухаються сьогодні – нам невідомо.

Може таке бути? Є змога це заперечити?..

Гадаю, інтуїція таких мислителів, як Платон і Галілей, – аргумент значно поважніший, ніж наслідки спостережень, які показують, що відбувалося з небесними тілами десять мільярдів років тому. Ми ж беремо цю реліктову інформацію за основу для уявлень про сучасний Всесвіт! Отож логіка в чистому вигляді – якщо це справді логіка! – в даному разі важливіша від такої, з дозволу сказати, «перевірки» теорії спостереженнями.

Додано в січні 1999 року. В 1976 році, коли було написано цю книгу, довідкова література згадувала про кілька мільярдів галактик. Сьогодні їх налічують уже понад сотню мільярдів. Усі вони володіють масою від 10^{42} г до 10^{45} г. Типовими є менші й середні галактики. Отже, наша Галактика належить до типових. Це вельми важливо.

Мене не покидає відчуття ненадійності визначення маси Метагалактики за середньою густиною речовини у видимій частині космосу, хоч я й прийняв усталену в сучасній космології масу (10^{56} г). Та проте я прийняв її після того, як мій власний метод показав майже те саме. Гадаю, надзвичайно важливими є пошуки інших методів, за допомогою яких можна перевірити ейнштейнівські параметри. Це важливо бодай тому, що в моделі А. Ейнштейна взято для обчислень ту частину Всесвіту, яка взагалі вельми далека від сфери, котру батько космології насправді обчислив, до того ж обчислив якнайточніше. Кажу про Світову Монаду. Правильність обчислень маси Метагалактики за його методом можна вважати чудом.

Метод перевірки маси Метагалактики в мене виглядає так, як я вже показував в одній із приміток.

$$\frac{\text{Зоря}}{\text{Галактика}} = \frac{\text{Галактика}}{\text{Метагалактика}}.$$

Тут використано масу Сонця ($2 \cdot 10^{33}$ г) й масу нашої Галактики ($2 \cdot 10^{44}$ г). Після обрахунків отримуємо: маса Метагалактики дорівнює $2 \cdot 10^{55}$ г. Зрозуміло, це вельми близько до ейнштейнівської маси – тут немає сенсу сперечатися. А проте сам цей метод мені видається надійнішим. Ми цілком закономірно підіймаємося на щабель вище за

космічною ієрархією, пам'ятаючи сакраментальне: на небі так само, як і на землі. Перефразовуючи цей афоризм, можна сказати: у Всесвіті так, як у Сонячній системі й атомі. Світовий порядок єдиний для всіх світів – вищих і нижчих. Тому так дивно спостерігати пошуки хаосу там, де має панувати найвища форма організації, – на рівні Метагалактики.

Тут хочеться нагадати співвідношення Х. Шеплі, яке я наводив на попередніх сторінках, – людина там стояла в тій позиції, в якій стоїть Галактика в моєму співвідношенні. Виявляється: атом, людина, зоря, Галактика й Метагалактика вписуються в те саме співвідношення. Це зайвий раз свідчить, що вони підкоряються спільним законам природи.

Другий метод не так фізико-математичний, як логічний. Оскільки галактик уже налічують понад сотню мільярдів, доведемо їхнє число до трильйона й помножимо на масу нашої Галактики.

$$10^{12} \cdot 10^{44} \text{ г} = 10^{56} \text{ г}.$$

У Всесвіті немає точки, де не спостерігалася б дивовижна гармонія величин. Остання маса є найбільшою космічною величиною. Водночас вона абсолютно симетрична стосовно найменшої космічної величини (10^{-56} см – радіус електронної Монади). Чи можна тут не подивуватись естетичній вибагливості Господа Бога як архітектора Всесвіту? Саме тому я й залишив космологічну масу в ейнштейнівському варіанті. Отож, мабуть, слід погодитися, що маса Всесвіту справді кінцева й обрхована правильно. Звідси випливає, що космологія стоїть на доброму ґрунті.

Та як же нам видобути Всесвіт із «чорної діри», куди він потрапив завдяки А. Ейнштейнові? І це тільки через те, що на початку ХХ століття наука вважала Чумацький Шлях несхожим на спіраль – він здавався «розмазаним», як потім Ейнштейн «розмазав» цілий Всесвіт. Якщо на рівні Галактики відбулися докорінні уточнення, то, мабуть, слід внести уточнення і в космологію. Але з чого ж тут почати?

Гадаю, слід почати з рівняння, справедливості якого вивірено від атома через Сонячну систему до Галактики:

$$R = \frac{R_0 \cdot c^2}{V^2}.$$

Тут R_0 – радіус Монади від атомної до Галактичної, R – зовнішній радіус, що окреслює сферу, де рухається тіло, котре нас цікавить. Щодо V й c , то перша швидкість належить тілу, друга – світлові.

Тепер ми припускаємо, що квазари біжать довкола Світової Монади – саме цим і пояснюється їхня швидкість, яка наближається до

світлової. Для прикладу візьмемо квазар зі швидкістю 0,8 світлової; квадрат цієї швидкості має бути $5,76 \cdot 10^{20} \text{ см}^2/\text{сек}^2$. Радіус Світової Монади – це саме та величина, якою Ейнштейн пробував окреслити Всесвіт як Ціле. Насправді ж він окреслив ним лише Світову Монаду – 10^{28} см . Тепер ставимо ці величини в рівняння й отримуємо $1,7 \cdot 10^{28} \text{ см}$. Тут належить рахувати не від центру, а від поверхні Світової Монади. Отож квазар летить з шаленою швидкістю дуже близько від Світової Монади – на відстані 1,7 її радіуса. Це нам нагадує, як рухаються зоріцефеїди довкола Галактичної Монади. Так воно й мусить бути.

Всюди ж бо (в нижчих і вищих космічних системах) спостерігається той самий фізичний закон: чим ближче до центру системи, тим швидше рухаються речовинні об'єкти: електрони, планети, зорі. Чому ж у Метагалактиці має бути інакше? Проте може статися, що ми бачимо квазари в стадії формування Всесвіту. Лише радіус Світової Монади становить 10 мільярдів світлових років, а яка відстань від нашого ока до квазарів – ми поки що не знаємо. Напевне значно більша! На такій велетенській відстані ми ж бачимо зовсім не те, що є сьогодні, а тільки те, що було в далекому вчора. Та в нас немає альтернативи щодо законів природи; отож доводиться будувати **ідеальну** Метагалактику – тобто таку, якою вона **мусить бути**, бо закони природи виконуються на всіх рівнях.

Повернемося до прикладу з квазаром, але в наведене вище рівняння поставимо швидкість 6000 кілометрів за секунду. Звичайно, це вже буде не квазар, а якась галактика – може, навіть наша. Доведеться ще раз нагадати: ми бачимо вакуум не без певної густини, хоч вона й незмірно менша, ніж густина земного повітря. Але ж тіла, котрі летять у вакуумі з близькосвітловими швидкостями, почуваються так само, як метеорити, що влетіли в земну атмосферу, інша річ, що у вакуумі немає кисню й вони не згорають. Проте на швидкостях квазарів космічні об'єкти звичайними галактиками бути не можуть: квазари – то майже оголені Монади, без зірок і планет. Там же, де галактики складаються із зірок, швидкість значно менша. І вона неухильно зменшується при зростанні величини R – зовнішнього радіуса Метагалактики.

Швидкість 6000 км/сек відповідає гравітаційному потенціалові $3,6 \cdot 10^{17} \text{ см}^2/\text{сек}^2$. Це означає, що Галактика перебуває на відстані $2 \cdot 10^{31} \text{ см}$ від поверхні Світової Монади. Отже, десять мільярдів світлових років належить збільшити в тисячу разів. Чи ми колись навчимося протинати озброєним оком такі товщі Світового Простору – сказати важко. Але те, що ми бачимо квазари, свідчить на нашу користь.

Тепер погляньмо не в бік Світової Монади, а в зворотному напрямі. Відстань від Світової Монади неухильно зростає, швидкість галактик поволі зменшується. Настає момент, коли й галактики кінчаються –

так само, як кінчаються зорі на далеких околицях нашої Галактики. Та гравітаційне поле все ще існує, хоч воно також неухильно вгасає. При бажанні можна прийти туди, де доведеться сказати, що й Всесвіт скінчився. Тут практично вичерпується гравітаційний потенціал – знаменник нашого рівняння обертається в одиницю:

$$R = \frac{R_0 \cdot c^2}{V^2} = \frac{R_0 \cdot c^2}{1 \cdot \text{см}^2 / \text{сек}^2} = 10^{49} \text{ см.}$$

Чи починається тут інший, сусідній Всесвіт – фантазувати не будемо: в цьому немає жодного сенсу. Це відомо тільки Богові, а людський розум перед такою загадкою безсилий. Ліпше помилюємося ще однією гармонійною величиною, що на цей раз показує завершення Світового Простору, – 10^{49} см. Числове значення цієї величини виглядає так само, як і в Силі Моносу. Водночас це дорівнює 10^{21} радіусів Світової Монади. Гадаю, цілком логічно бачити Метагалактику в образі трильйонно збільшеної галактики – тобто титанічним диском з витовщенням у центрі, де міститься Світова Монада. Якщо ж ми не погодимось, що на околицях цього диска вичерпується Світовий Простір взагалі, то можна сказати акуратніше: простір, обжитий нашою Метагалактикою.

Тепер поміркуємо, що ми бачимо й чого не бачимо з відстані нашої Галактики в напрямі Світової Монади. Ми не бачимо такого згущення квазарів довкола Центру Всесвіту, яке нагадувало б згущення цефеїд у центрі нашої Галактики. Це має свідчити, що ми вельми далеко від Світової Монади – може, поміж нами ті самі 10 трильйонів світлових років, про які щойно згадували. Щоправда, тоді незрозуміло, як нам вдається бачити квазари.

А проте незрозумілого поки що далеко більше, ніж зрозумілого. Гадаю, в наші телескопи потрапляють об'єкти абсолютно різних вікових категорій – одні з часів становлення Всесвіту, коли ще існував прямолінійний (радіальний) рух, а інші (ближчі до нас) уже разом з нами встигли перейти на рух орбітально-круговий. Він же, орбітально-круговий рух, також здатний підтримувати ілюзію розбігання Всесвіту. Скажімо, якісь недалеко від нас галактики рухаються швидше від нас, а якісь повільніше. Так має бути тому, що ми перебуваємо на різних відстанях від Світової Монади. Орбіти ж у нас такі фантастично великі, що ми не помічаємо кривизни простору. Отож усі видимі галактики «тікатимуть» від нас – і ті, що відстають, і ті, що нас випередили. Швидкості тут будуть помірні, як воно й спостерігається насправді.

Зовсім інша мова про дуже далекі об'єкти – тут, на мою думку, не можна заперечувати так званого постаріння променів, що потрапляють у наші телескопи. В цьому разі червоне зміщення здобуде іншого

тлумачення, ніж маємо сьогодні. Але особливого значення для ясності картини набувають галактики, що мають сине зміщення, їх дуже мало, але їх і повинно бути мало, бо це саме ті галактики, які нас доганяють. Уявити їхнє існування найлегше тоді, коли вони недалеко від нас рухаються по внутрішніх орбітах – тобто ближче до Світової Монади.

Мене дивує той факт, що їх взагалі намагаються не помічати – мовляв, нетипове явище: всього кілька синіх галактик на тлі багатомільярдного загалу. Але ж я гадаю, що саме оці «дисиденти» й допоможуть нам встановити власне місце в Метагалактиці. Треба тільки пильніше до них придивитися: може, й ми для когось сині, а не червоні.

Я вірю в те, що в недалекому майбутньому земне людство матиме детальну карту Метагалактики, – і лише тоді наше знання про світ здобуде досконалої виразності.

Додано 1 серпня 1999 року. Із значними перервами я працював над даною теорією близько 40 років. Рівняння за рівнянням я ніби не створював самотужки, а пригадував з величезним напруженням усіх моїх сил. Пригадував те, що колись було мені відомо, але згодом забулося і тепер належало поновити в пам'яті. Це було вельми тяжко – і водночас я почувався найщасливішим із людей. Одного я не міг пригадати – мабуть, найголовнішого: як розташувати галактики довкола Світової Монади? Для цього слід було знати бодай один член із двох невідомих – швидкість галактики або її відстань від поверхні Світової Монади. Та мені була невідома навіть швидкість нашої Галактики – Чумацького Шляху.

У попередніх рядках я висловив певність, що згодом буде створено детальну карту Метагалактики, але сам я вже перестав вірити, що зумію підказати майбутнім космологам, за що тут можна зачепитися, аби витягнути весь теоретичний ланцюг.

І ось уже тоді, коли я вирішив кінчати працю (зробив, що зміг), неждано-негадано майнула думка: та це ж доволі просто!

Тут дещо доведеться повторити з того, про що вже не раз була мова на попередніх сторінках.

1. У Всесвіті немає нічого випадкового – для кожного тіла й кожної галактики існує своє місце, яке відповідає загальному порядкуві, спільному для всіх рівнів – від атома до Метагалактики.

2. Міжзоряний простір (вакуум) не є порожнечою, як дехто гадає, – це є матеріальне середовище, котре ми таким не відчуваємо лише через те, що рухаємося вельми повільно. При значному збільшенні швидкості тіло в міжзоряному просторі має відчувати опір не менший, ніж ми його відчуваємо тоді, коли долаємо атмосферу або великі товщі води.

3. Відкрито вже понад сотню мільярдів галактик, усі вони за своєю масою близькі до нашої. Зате за розмірами відрізняються часом доволі радикально. Так, скажімо, квазари володіють масою галактик, а їхні розміри можна порівняти хіба що з розмірами галактичних Монад. Власне, це і є майже оголені Монади, які рухаються зі швидкістю, що наближається до світлової. Ціаком можна припустити: кожна галактика здатна стати квазаром, якщо її розігнати до відповідної швидкості. Свої зорі вона просто розгубить через опір простору.

Із сказаного випливає, що розміри галактик (їхні діаметри) мають залежати від швидкостей, а швидкості, у свою чергу, залежать від місця кожної галактики у Всесвіті – тобто, від того, на якій відстані вона перебуває від поверхні Світової Монади. В січневому додатку я навів приклад обрахунку відстані галактики від Світової Монади на підставі її довільно прийнятої швидкості. Гірко було визнавати, що приклад цей не володіє реальною прив'язкою до реальної орбіти, – отже, нічого нездатний сказати про швидкість нашої власної Галактики. Разом з тим не можна було встановити її відстань від Світової Монади. Це мене дуже засмучувало.

Я знаю: ще далеко той час, коли вчені повірять у мою теорію так само, як я в неї вірю. Але рано чи пізно це повинно статися. Бо що ж має бути важливішим від Знання, котре я зважився назвати сучасним Гносисом?..

Тепер займемося обрахунками. Для цього запишемо таку пропозицію:

$$\frac{X}{R_{0\text{св.}}} = \frac{R_{\text{зов.гал.}}}{R_{0\text{гал.}}}$$

Тут X – невідома нам відстань нашої Галактики від поверхні Світової Монади. $R_{0\text{св.}}$ – радіус Світової Монади, $R_{\text{зов.гал.}}$ – зовнішній радіус нашої Галактики. До речі, тут я закругляю космічні величини, зберігаючи лише порядковий ступінь. Отож у мене радіус не відрізняється від діаметра. І нарешті $R_{0\text{гал.}}$ – радіус Монади нашої Галактики.

Вдумуючись у цю пропорцію, ми ясно побачимо: в нашій Галактиці відношення зовнішнього радіуса стосовно радіуса Монади таке ж саме, як і в Метагалактиці. Саме це й допомагає визначити відстань Галактики від поверхні Світової Монади:

$$X = \frac{R_{0\text{св.}} \cdot R_{\text{зов.гал.}}}{R_{0\text{гал.}}} = \frac{10^{28} \text{ см} \cdot 10^{23} \text{ см}}{10^{16} \text{ см}} = 10^{35} \text{ см}.$$

Ми отримали відстань, яка дорівнює 10 млн. радіусів Світової Монади. Якщо пригадати, що зовнішній радіус Метагалактики становить 10^{21} радіусів Світової Монади, то це складає вельми значну частину відстані до кінця Всесвіту. Що є поза тим кінцем, ми не знаємо і, ма-

буть, ніколи не будемо знати. В одному можна бути певним: там царює безконечний вакуум – тобто безжиттєва матерія, для котрої одухотворена матерія Світа (тобто Метагалактика) є найлютішим, але ж нездоланим ворогом.

З уже відомого нам рівняння можна легко добути орбітальну швидкість нашої Галактики – вона становить приблизно 100 км/сек. Швидкість доволі помірна, якщо порівнювати її, скажімо, з рухом цефеїд докола Галактичного Центру або рухом квазарів. Вона, ця швидкість, добре узгоджується з усім, що нас оточує. Адаже ж ми знаємо, що Сонце на півторає кілометрів за секунду перевершує швидкість Галактики, до якої входить: швидкість його власного руху становить 250 км/сек. Якби було навпаки, наша Галактика не могла б існувати в тому вигляді, в якому ми її знаємо.

Наведемо такий приклад: летить журавель і летить гарматний снаряд. Вони летять в одному напрямі під час шаленого урагану. Цілком зрозуміло, що снаряд не зазнає помітного відхилення, а журавель буде кинутий ураганом на скелі й загине. Такий ураган можливий і тоді, коли швидкість галактики набагато перевершує швидкість зірок, з яких вона складається. В даному разі вакуум виконує ту роль, яку в умовах Землі виконує атмосфера. Ось чому квазари – то є звичайні галактики, які розгубили свої зорі, бо їм випало рухатися дуже близько від Світової Монади. Ще раз повторюю: я нездатний пояснити, чому ми їх бачимо, – адже наша відстань від Світової Монади перевершує можливості людської уяви. Цілком можливо, що тут діє ефект телескопа, яким є сам космічний простір. Що таке явище можливе, нині заговорили астрономи всіх континентів. Або ми бачимо рух Галактичної Монади на призначене для неї місце, де вона обросте зорями.

А може, ми визначили швидкість і місце нашої Галактики хибно? Адаже ж помилився А. Ейнштейн у 10^{21} разів, обраховуючи радіус Всесвіту, що насправді виявився радіусом Світової Монади. Отож проконтролюємо себе за допомогою іншого рівняння. Воно для нас ненове – ми його вживали не раз. Але нам здавалося, що в даному разі воно нічого не скаже. Просто-таки неймовірно, що калібрування параметрів у Всесвіті відбувається в таких досконалих пропорціях.

На цей раз ми не вийдемо за межі нашої Галактики, не звернемося навіть до Світової Монади, як робили в попередньому рівнянні. Всі необхідні величини подарує наша Галактика, аби вписатися у Всесвіт так само, як він, Всесвіт, щойно вписав її в себе самого на підставі власних величин. Ось це добре знайоме рівняння:

$$V^2 = \frac{R_{\text{гал}} \cdot c^2}{R_{\text{зов.гал}}} = \frac{10^{16} \text{ см} \cdot 10^{21} \text{ см}^2 / \text{сек}^2}{10^{23} \text{ см}} = 10^{14} \frac{\text{см}^2}{\text{сек}^2}.$$

Самозрозуміло, що, знаючи швидкість, ми легко отримаємо відстань від Світової Монади. Вона та ж сама, яку ми добули з попереднього рівняння, – 10^{35} см.

В останньому рівнянні є тільки радіус Галактичної Монади й зовнішній радіус нашої Галактики. Інші величини мають універсальний характер – швидкість речовинних об'єктів та швидкість світла. Все тут тримається на зовнішньому радіусі – це він визначає швидкість Галактики. Або ж, навпаки: швидкість Галактики визначає її зовнішній радіус та відстань від поверхні Світової Монади. Так буде точніше. Схоже на те, що при створенні Всесвіту кожна галактика зайняла своє місце завдяки запрограмованій швидкості – як глядачі в театрі займають місця згідно з волею адміністратора.

Наведемо із УРЕ (1963) невелику цитату:

«Розміри галактик різні. Однією з найбільших є спіральна галактика в сузір'ї Андромеди, її діаметр дорівнює близько 40000 парсеків, а діаметр яскравої галактики, яка спостерігається в сузір'ї Трикутника, – близько 7000 парсеків».¹

Отже, в нас є три галактики – наша й дві згадані в цитаті. Слід повторити, що маси всіх відомих галактик (а їх мільярди) приблизно однакові, отже, вельми красномовно виглядає той факт, що розміри в них різні. Це підтверджує сказане на попередніх сторінках цієї праці.

Зосередимося на аналізі динамічних властивостей трьох названих галактик – їх досить, аби засвоїти принцип розміщення галактик у Всесвіті. Наша Галактика дуже схожа на ту, яка міститься в сузір'ї Андромеди. Діаметр нашої Галактики становить 26000 парсеків. Отже, вона міститься трохи ближче до Світової Монади, ніж її сусідка, але різниця незначна – з погляду Великого Космосу її можна знехтувати. Тоді обидві галактики матимуть діаметр одного порядку – 10^{23} см. Зорі в них розташовані дуже далеко одна від одної. Останнє є наслідком того, що швидкість галактик не перевершує 100 км/сек. Світлимість непоквапних сусідок доволі слабка порівняно з галактиками, котрі біжать навколо Світової Монади бодай на порядок ближче до Неї.

Саме про це й свідчить згадка про яскраву галактику з діаметром 7000 парсеків, що становить 10^{22} см. Всього лишень на порядок менше, а вже зовсім інша якість! Тут відстань поміж зорями порівняно невелика, система виглядає компактніше. Загальна швидкість галактичної системи становить близько 300 км/сек – тобто вона більша, ніж швидкість нашого Сонця. Ні, це ще далеко не квазар, зорі тут існують, але вони стягнуті до центру, що посилює їхній рух. При розрахунках радіуси Монад інших галактик можна урівнювати з радіу-

¹ УРЕ, т. 3, с. 99.

сом Монади нашої Галактики через приблизну рівність їхніх мас. Це важливо.

Отож добре видно: в напрямі Світової Монади (в бік наближення до Неї) швидкість галактик збільшується, а їхні розміри зменшуються. Разом з тим посилюється їхня світимість. Чи не ця закономірність стоїть в основі правила Хаббла? Якщо це справді так, то дане правило підтверджує нашу модель Всесвіту, а не його «розбігання». Ми так далеко від центру Метагалактики, що прив'язка галактик до власних орбіт не може бути виявлена візуально. Я вже казав: галактики, що нас випередили, й галактики, котрі відстали, однаково «розбігаються». Але ж надзвичайно важливим є те, що існують галактики із синім зміщенням – тобто такі, що нас доганяють. Це діє на користь моєї моделі.

ІЗ АВТОРСЬКОГО ЩОДЕННИКА (ТРАВЕНЬ 2000 РОКУ)

Часом картаю себе: мій щоденник поволі перетворюється в науковий трактат. Хоч книгу «Гносис і сучасність» вже, по суті, оприлюднено, та вона все ще не відпускає від себе. Хвилює ось яке питання: чи вірно я визначив швидкість нашої Галактики? Якщо вірно, то це підтверджує справедливість моєї теорії взагалі. Адже ж ця швидкість народилася із моделі, де в центрі Всесвіту міститься Світова Монада – отже із Сили Моносу. І виходить так, що наша Галактика перебуває на далекій околиці Всесвіту – її відстань від центру Метагалактики дорівнює 10^{35} см, а швидкість руху довкола Світової Монади – близько 100 км/сек. Світової Монади ми не бачимо: поміж нами й Нею залягла відстань, що дорівнює 10 мільйонам радіусів Світової Монади. А сама Світова Монада володіє простором, у якому А. Ейнштейн намагався вмістити цілий Всесвіт.

До речі, можна бачити Світову Монаду (Бога) чи не можна – ось питання! Густина Світової Монади становить 10^{-29} г/см³ – це майже вакуум. Тут є певність лише в тому, що можна бачити близькі до Неї квазари.

Та ось учора прийшло додаткове рішення цієї задачі. В підручнику з астрономії (видання Міністерства освіти РСФСР, Москва, 1958, с. 417) є таблиця променевих швидкостей дев'яти галактик – таблиця, котра засвідчує: чим далі від нас міститься галактика, тим швидше вона рухається. Це впливає з так званого ефекту Доплера – червоного зміщення в спектрах галактик. Звідси сьогодні зроблено висновок: галактики розбігаються. Всесвіт безперервно розширюється.

На мою думку, тут неминуче має виникнути таке запитання: чому Всесвіт розбігається **саме від нас** – хіба ми живемо в його центрі? Жодна з відповідей на це запитання мене ніколи не задовольняла – всі вони здавалися штучними, неприродними. І друге запитання: чому так шалено зростає швидкість галактик у зв'язку з їхнім віддаленням від нас? Виходить, ми або ж стоїмо на одному місці, або надзвичайно повільно рухаємося. Так чи так, а ми знову мимохіть опиняємося в центрі Всесвіту, чого, звісно, не може бути.

Моя модель Метагалактики відповідає на ці запитання доволі просто: всі галактики рухаються довкола Світової Монади, яка міститься в центрі Всесвіту й має радіус 10^{28} см. У Світової Монаді відсутні галактики й навіть атоми – там панує Світло, в якому немає жодної темряви. Так Іоанн Богослов пояснює сутність Бога. Власне, це не його пояснення – він каже, що чув його від Ісуса Христа.

Закони руху в Космосі диктують однозначно: тіло й системи тіл, що мають орбіти **ближче** до центру, рухаються з більшою швидкістю, ніж ті, чії орбіти розташовано далі. Так це відбувається в атомі, в Сонячній системі й Галактиці. За якою ж логікою має бути зовсім інакше в Метагалактиці? Логіки тут немає – просто дослідники приймають видимість за реальність. Помилка, яку можна пробачити рядовому обителю й не можна пробачити дослідникові Космосу.

Орбіта, по якій рухається наша Галактика, така грандіозна, що ми її нездатні бачити як орбіту – тобто не помічаємо її кривизни. Це стосується й інших галактичних орбіт. Отож розбігання галактик фактично немає – є лише ілюзія розбігання. Швидкість галактик зростає з іншої причини: чим вони далі від нас, тим ближче до Світової Монади – отже цілком закономірно прискорюють свій рух.

Тепер поговоримо з приводу таблиці, про яку я щойно згадував. З технічних причин я не зумію скопіювати її на своєму комп'ютері – доведеться переказати зміст. Він зводиться ось до чого.

1. Галактика, яку видно в напрямку сузір'я Діви, перебуває від нас на відстані 6 млн. світлових років і має середню променеву швидкість 890 км/сек.

2. Галактика в сузір'ї Пегас перебуває на відстані 24 млн. світлових років і має швидкість 3810 км/сек.

3. Галактика в сузір'ї Риби перебуває на відстані 23 млн. світлових років і має швидкість 4630 км/сек.

4. Галактика в сузір'ї Рака перебуває на відстані 29 млн. світлових років і має швидкість 4820 км/сек.

5. Галактика в сузір'ї Персея перебуває на відстані 36 млн. світлових років і має швидкість 5200 км/сек.

6. Галактика в сузір'ї Волосся Вероніки перебуває на відстані 45 млн. світлових років і має швидкість 7500 км/сек.

7. Галактика в сузір'ї Великого Воза перебуває на відстані 72 млн. світлових років і має швидкість 11800 км/сек.

8. Галактика в сузір'ї Лева перебуває на відстані 105 млн. світлових років і має швидкість 19600 км/сек.

9. Галактика в сузір'ї Близнюків перебуває на відстані 135 млн. світлових років і має швидкість 23500 км/сек.

Надалі будемо називати лише числа, під якими в нас виступають сузір'я й галактики, котрі перебувають в їхніх координатах. Цілком зрозуміло: насправді названі галактики містяться набагато далі, ніж самі сузір'я, бо останні належать до нашої Галактики. Просто згадані галактики видно в цих сузір'ях.

Якщо ми уважно розглянемо відстані й швидкості дев'яти обраних галактик, то для нас буде цілком ясно: галактика під числом 1 перебуває найдалі від Світової Монади (і найближче до нас), а під числом 9 – найближче до Світової Монади (і найдалі від нас). Саме цим і пояснюється велика різниця в їхніх швидкостях.

Для визначення відстаней від центру Всесвіту а також швидкостей галактик я користувався не ефектом Доплера, а тим фактом, що **зовнішній** радіус галактик (на відміну від радіуса їхніх Монад) вельми помітно зменшується з наростанням швидкостей. При цьому їхня маса не міняється.

Ефект Доплера не володіє однозначністю – його можна витлумачити й так, як це маємо сьогодні: мовляв, Всесвіт безперервно розбігається. Мої ж рівняння цілком однозначно показують: галактики рухаються довкола Світової Монади – адже ж одним із членів цих рівнянь є радіус Світової Монади. Через те я так ретельно ставлюся до того, збігається чи не збігається з реальністю моє визначення швидкості нашої Галактики. Якщо збігається, то це дає змогу цілком достовірно побудувати модель Метагалактики й навіть створити масштабну карту її видимої частини. А це не так мало: сьогодні астрономи налічують понад сотню мільярдів **видимих** галактик.

Звичайно, тут доводиться брати до уваги приблизність наших розрахунків: сам зовнішній радіус галактики (на відміну від радіуса Монади) вимірюється доволі приблизно, бо важко визначити, де саме він кінчається. Гадаю, не позбавлене приблизності й вимірювання швидкостей за червоним зміщенням. Та й взагалі в астрономії прийнято задовольнятися результатом обрахунку, якщо він не виходить за межі відповідного порядку. В такому разі доволі часто радіус і діаметр доводиться урівнювати в правах.

Завдання, яке ми тут ставимо, складається із двох частин: а) показати, що спектральний метод визначення швидкостей галактик за своїми результатами не так уже й різниться від мого методу, але значно менше несе в собі інформації; б) швидкість нашої Галактики, до якої я

прийшов у книзі «Гносис і сучасність», визначена приблизно правильно (близько 100 км/сек) – отже все, про що йдеться в «Гносисі», базується на реальній основі.¹

Тепер спробуємо об'єднати параметри, отримані двома різними методами, і таким чином сформувані рівняння, котрі, на мою думку, дозволяють побудувати вірогідну модель Всесвіту.

Спинимось для прикладу на галактиці під числом 7 (у сузір'ї Великого Воза), що володіє променевою швидкістю 11800 км/сек. В сантиметрах з певними заокругленнями це буде 10^9 см/сек. Отже лише на один порядок менше від швидкості світла. Самозрозуміло, що ця величина належить до спектрального методу обчислень.

Тепер використаємо відоме рівняння, котре дозволить нам вирахувати величину зовнішнього радіуса галактики з Великого Воза (ч. 7). Треба підкреслити: без цієї величини абсолютно неможливо побудувати стаціонарну модель Всесвіту.

Отже зовнішній радіус галактики ч. 7 дорівнює:

$$R_{\text{зов.}} = \frac{R_{\text{огал.}} \cdot c^2}{V^2} = \frac{10^{16} \text{ см} \cdot 10^{21} \text{ см}^2/\text{сек}^2}{10^{18} \text{ см}^2/\text{сек}^2} = 10^{19} \text{ см}.$$

Тут $R_{\text{зов.}}$ – зовнішній радіус галактики ч. 7, $R_{\text{огал.}}$ – радіус галактичної Монади, V – швидкість галактики ч. 7, c – швидкість світла у вакуумі.

Отримана величина на чотири порядки менша від зовнішнього радіуса нашої Галактики. Це породжує зовсім іншу якість: якщо в нашій Галактиці зорі розташовано далеко одна від одної, то в галактиці ч. 7 їх, мабуть, взагалі немає. Саме звідси народжуються квазари. Фактично це є напівоголені або й зовсім оголені Монади, що розгубили свої зірки або вони поплавилися від надзвичайно швидкого руху. При цьому маса залишається та ж сама, бо вона, маса, зосереджена в Монаді. І якщо кажуть, що маса, мовляв, зростає, то це лишень у співвідношенні з розмірами зовнішнього радіуса. Радіус Монади фактично лишається той самий. Отже зовнішній радіус і радіус галактичної Монади поволі урівнюють свої розміри. При цьому радіус Монади не міняється (отже не міняється й маса), а зовнішній радіус поволі зменшується

¹ Нарешті я знаю обраховану сучасною наукою швидкість нашої Галактики: вона таки ж справді становить 100 км/сек! Таку відповідь я отримав в Обсерваторії Національного Університету ім. Т. Шевченка від кандидата фізико-математичних наук Вавілової Ірини Борисівни. Цю швидкість обраховано засобами співставлення швидкостей найближчих галактик. Та ж сама величина народжується сама собою із розробленої мною моделі Метагалактики – без будь-яких співставлень. Вона просто не може бути іншою. Мої опоненти буцімто не помічають цього промовистого факту. І так само нехтують тим, що довжина зовнішнього радіуса кожної галактики однозначно вказує на місце її орбіти в Метагалактиці. Ігнорувати ці відкриття можна лише тоді, коли дуже не хочеться визнавати стаціонарну модель Всесвіту зі Світовою Монадою в центрі (*Автор*).

до розмірів радіуса Монади. Це відбувається за рівнянням, котре знаходить підтвердження від атома до Метагалактики. Саме воно, це рівняння, й несе на собі кістяк теорії єдиного поля, що в мене називається теорією Монад.

Покажемо це базове рівняння ще раз:

$$\frac{V^2}{c^2} = \frac{R_0}{R}.$$

Тут V – у даному разі швидкість галактики ч. 7, c – швидкість світла у вакуумі, R_0 – радіус галактичної Монади, R – зовнішній радіус галактики ч. 7. Я вже казав: у межах моєї теорії радіус галактичної Монади можна вважати світовою константою – 10^{16} см. Це не так строго, як в інших світових константах, але достатньо для користування. Справа в тому, що середня маса галактик у Всесвіті становить 10^{44} г. Саме звідси й походить наша константа.

Тепер простежимо, що відбувається з нашим рівнянням при нарощуванні швидкості. Якщо уявити, що швидкість галактики доростає до світлової, то зовнішній радіус зрештою досягає рівності з радіусом Монади. При цьому всі величини скорочуються, а це означає, що галактика зникає (анігілює). Таке стає реальним тоді, коли й справді галактика потрапить на зовнішню межу Світової Монади, де гравітаційний потенціал досягає c^2 . Цей приклад показує, що в Світовій Монаді не може бути не лише галактик, а навіть електронів.

Аби посуватися далі, належить визначити власне місце для галактики ч. 7 у Світобудові з Монадою в центрі. Це можна зробити за таким рівнянням:

$$R = \frac{R_{\text{св}} \cdot c^2}{V^2} = \frac{10^{28} \text{ см} \cdot 10^{21} \text{ см}^2 / \text{сек}^2}{10^{18} \text{ см}^2 / \text{сек}^2} = 10^{31} \text{ см}.$$

Тут R – відстань галактики ч. 7 від Світової Монади, $R_{\text{св}}$ – радіус Світової Монади, V – променева швидкість галактики ч. 7, c – швидкість світла у вакуумі.

Величина, котру ми отримали, чимало здатна нам сказати. Перше і, мабуть, головне: тут синтезовано два методи розбудови моделі Всесвіту – метод за червоним зміщенням і метод мій. Перший метод бачимо в знаменнику – тут маємо променеву швидкість галактики ч. 7, що добута за червоним зміщенням. Все інше у формулі належить до теорії Монад. Важко не погодитись: такий синтез став можливим лише тому, що обидва методи правильні: кожен з них підтверджує справедливність другого. Але...

І тут кінчається рівна дорога, починається падіння в космологічне урвище. Абсолютно незрозуміло, як належить користуватися відстанями

усіх дев'яти галактик, поданих у підручнику з астрономії. Ці відстані такі неспівмірні зі швидкостями галактик, що ними неможливо користуватися. Ось, наприклад, галактика ч. 9 має в таблиці відстань від Землі 135 млн. світлових років. В сантиметрах це становить 10^{26} см. Тобто лише на два порядки менше від радіуса Всесвіту за Ейнштейном; тим часом швидкість цієї галактики лише на порядок менша від світлової. Отже галактика ч. 9 отримала параметри за максимумом – далі просто йти нікуди. Майже те саме відбувається і з галактикою ч. 7. Швидкості тут можна використати для обох методів, а що робити з відстанями? Іще зо два кроки – і ти вже десь поза межами Всесвіту! Отже ці відстані не можуть бути збільшені. А якщо й можуть, то лише на порядок. Насправді ж вони більші в тисячу разів.

Це схоже на наступний приклад: беремо радіус земної Монади (0,45 см) і за цим еталоном намагаємося обрахувати всі земні відстані – аж до Місяця включно. При цьому нам заборонено виходити за межі земної Монади. Абсурд? Звичайно. Але саме це й відбувається в межах цілої Світобудови за моделлю Ейнштейна.

Як добре видно з останнього рівняння, орбіта галактики ч. 7 міститься у 1000 разів далі, ніж дозволяє радіус Всесвіту за Ейнштейном. Це здається неймовірним: виходить, астрономія до сьогодні взагалі зменшувала всі космологічні відстані в тисячу разів! Мені важко звикнути до цієї думки, але я не маю права лишати для Метагалактики абсолютно неприродні масштаби. Як же він, цей нещасний Всесвіт, примудрився в такому діаметрі ще й розбігатися?..

Розумію: відстані, що народжуються із теорії Монад, здатні жажнути. Вдумаймося в оцю величину: радіус Всесвіту за Ейнштейном становить 10 мільярдів світлових років. Якщо його збільшити в тисячу разів, то це буде 10 трильйонів світлових років. І це тільки початок, а не кінець Всесвіту.

З другого боку, не можемо ж ми убгати систему Земля–Місяць у розміри земної Монади! А це, власне, те ж саме, що ми сьогодні проробляємо з цілим Всесвітом. Різниця лише в тому, що радіус земної Монади нам здається дуже маленьким, а радіус Світової Монади – дуже великим. Та чи маємо ми право керуватися в науці тим, що нам здається? Існують відповідні формули, котрими я й керуюся в даному разі. Їх слід або спростувати, або прийняти. Гадаю, тут є робота для професійних математиків, до яких я не належу¹.

¹ Безумовно, збільшений у 10^{21} разів масштаб Всесвіту виключає можливість його походження з вибуху – такі відстані навіть світло має долати цілу вічність. А про зорі, ядра галактик тощо не варто й говорити. Але, скажімо, індуїстська Кальпа (закон, порядок) здається мені близькою до істини. За цим законом Всесвіт ніби замирає через кожні 311.040.000.000.000 років, аби воскреснути через такий самий час на вищому рівні. Відбувається це без вибухів і по всьому світовому просторі одночасно (Автор).

Я чимало про це писав у «Гносісі», але так і не зрозумів, чому ми бачимо квазари. Адже ж вони доволі близько від Світової Монади! Сьогодні мені це зрозуміло: ми їх бачимо тому, що наші сучасні телескопи виводять землян набагато далі, ніж людство про це знає. Ейнштейн усі галактики замкнув у Світовій Монаді – цього не можна сховати. Так електричний пастух замикає отару на якомусь клаптику пасовиська, хоч довкола зеленіють неміряні простори. До того ж, як я вже казав не раз, жодних галактик у межах Світової Монади взагалі не може бути.

Але чому ж сталося так, що виміри галактичних швидкостей і в мене, і в офіційній астрономії виявилися співмірними, а виміри відстаней категорично неспівмірні? Відповідь проста: виміри швидкостей базувалися на спільному еталоні – швидкості світла у вакуумі; виміри відстаней у моделі Ейнштейна співмірні лише з масштабами Світової Монади, бо саме в таких розмірах батько космології бачив цілий Всесвіт. Я ж вивів галактики далеко поза межі Світової Монади – цього вимагала об'єктивна реальність.

Слід врахувати й таку умову: обрахунок за зовнішніми радіусами галактик дає нам відстані їхніх орбіт від центру Всесвіту; обрахунок за ефектом Доплера безпосередньо (сам із себе) такої інформації не пропонує. Легко збагнути: галактики в їхньому круговому русі розкидані по орбітах на будь-яких відстанях одна від одної. Самі ж орбіти лишаються для нас непомітними – ми й не підозрюємо про їхнє існування. Отже, навіть перебуваючи на сусідніх орбітах, галактики можуть мати поміж собою яку завгодно відстань. Через те відстань, що вимірюється поза моїми формулами, об'єктивною бути не може.

Навіть невелика кількість галактик, які ми щойно розглянули, несе в собі інформацію, котра свідчить, що **не завжди** спрацьовує правило: чим далі від нас перебуває галактика, тим більша в неї швидкість. Ось приклад, який це заперечує: в галактики із сузір'я Риб відстань від нас на мільйон світлових років менша, ніж у галактики із сузір'я Пегас, а швидкість майже на тисячу світлових років більша. В даному разі ми абстрагуємося від того, що ці відстані взагалі хибні. Зрештою, якщо вони пропорційно хибні, то підстава для розмови зберігається.

Звісно, таке випадково трапитися не може. Це можливо лише тоді, коли названі галактики розійшлися на орбітах: галактика в сузір'ї Риб виявилася ближче до прямої лінії поміж нами й Світовою Монадою. І водночас її орбіта розташована ближче до Світової Монади. А галактика із сузір'я Пегас перебуває під значним кутом стосовно згаданої прямої, проте її орбіта ближче до нашої, ніж орбіта галактики, що рухається швидше. Через те й сталося так, що галактика з більшою швидкістю виявилася до нас ближче, ніж галактика з меншою швидкістю. Гадаю, цей приклад здатний підказати, в якому напрямку міститься Світова Монада.

А ось на 417 сторінці підручника, що був названий мною, сказано: три близькі до нас галактики володіють **негативними** швидкостями. Тобто вони рухаються не від нас, а навпаки – **до нас!** Про яке ж розбігання галактик можна тут говорити?..

На мій погляд, обрахунки за довжиною зовнішніх радіусів для розбудови моделі Всесвіту набагато вигідніші, ніж обрахунки за ефектом Допплера. Тож є сенс у тому, щоб об'єднати ці методи, або принаймні тоді, коли це необхідно, один метод доповнювати другим.

І найголовніше: використання ефекту Допплера аж ніяк не спростовує стаціонарної моделі Всесвіту з Монадою в центрі. Навпаки: якщо правильно прочитати спектральну інформацію, вона лише підтверджує справедливості теорії Монад. Не можна робити висновків про світ на підставі того, як ми його бачимо власними очима або навіть за допомогою телескопів – наш чуттєвий досвід майже ніколи не збігається з об'єктивною реальністю. Основою для вивчення Всесвіту може бути лише універсальна спільність його фізичних законів – від атома до Метагалактики.

11. ЧОМУ СВІТИТЬ СОНЦЕ?

Підкреслимо ще раз: космологічні рівняння попереднього розділу засновані на реальних можливостях Природи – тобто на фундаментальних сталих. Якщо швидкість світла скінченна – неминуче стає скінченною Загальна Сила Всесвіту. Простежуючи можливості цієї Сили, ми приходимо до щойно викладених висновків.

Та ось питання: чи є в нашому розпорядженні якщо не прямі, то бодай побічні докази, які здатні підтвердити правильність наших суджень? Мені здається, такі докази почали з'являтися. Нехай вони поки що хисткі, ненадійні, але ж у космології до надійних доказів надто далеко дорога – її не пройти за одне життя.

Ми вже казали: кожна Монада створює довкола себе потужне гравітаційне поле. Космічні об'єкти, які його перетинають, повинні світитися. Потужність випромінювання залежить від маси об'єкта, його швидкості та відстані від центральної Монади.

Перевірити цей висновок на космологічному рівні нелегко. Саме через те мені спало на думку звернутися до Сонця. І тут сталося несподіване: Сонце відгукнулося на моє запитання з такою прихильністю, на яку, відверто кажучи, я не розраховував.

Той факт, що Сонце світиться не за рахунок термоядерних реакцій, сьогодні здобув експериментальне підтвердження. Справа виглядає так: якщо в надрах Сонця відбуваються термоядерні реакції, мусять

народжуватися потоки нейтрино. Але ж експерименти показують: нейтринних потоків майже **немає!** Отже, немає й того, що здавалося незаперечним: термоядерних реакцій у надрах Сонця.¹

Звідки ж береться енергія, яку випромінює Сонце – оті $4 \cdot 10^{33}$ ергів, котрі щосекунди надсилає наше Світло в космічний простір?..

Формула, яку читач знайде далі, виникла не сьогодні – їй не менше 10 років.² Я виходив з того, що енергія випромінювання виробляється лише там, де ми її бачимо, – тобто у верхніх шарах сонячної атмосфери. Глибше, під товщами атмосфери, Сонце може бути таке ж холодне, як і наша Земля.

До речі, саме так бачив Сонце В. Гершель. На його думку, сонячні плями – це велетенські завихрення у фотосфері, які дозволяють заглянути в глибші верстви – туди, де температура Сонця починає падати. Саме тому в сонячних плямах температура значно нижча, ніж у хромосфері.

Підвищення температури – це прискорення атомів, з яких складається сонячна атмосфера. Прискорення відбувається за рахунок двох сил:

- а) гравітаційного потенціалу на видимій поверхні Сонця;
- б) швидкості, з якою Сонце рухається по своїй орбіті довкола Галактичного Центру.

Між іншим, те ж саме відбувається й на Землі: у найвищих верствах земної атмосфери температура досягає майже 5000 градусів за Цельсієм. Космонавти цієї температури не помічають через велику розрідженість середовища. Та якщо відкинути свідчення наших відчуттів і залишити об'єктивні дані (швидкість атомів) – між температурою Сонця і температурою Землі істотної різниці немає. Доводиться лише уточнити, що ми називаємо «поверхнею» – тобто де саме уривається радіус Землі й радіус Сонця. Звісна річ, густина сонячної атмосфери незмірно більша, через те нам здається, що видима поверхня Сонця – це, власне, і є його справжня поверхня, бо Сонце буцімто велетенська газова куля. Те саме думають учені й про інші зорі. Насправді ж це зовсім не обов'язково: поверхня Сонця ховається під потужною атмосферою – вона, можливо, така ж тверда, як поверхня планет.

Швидкість Сонця зумовлена його відстанню від центру Галактики – отже, вона відповідає гравітаційному потенціалові Галактичної Монади. Сонце проходить свій шлях довкола Галактичного Центру

¹ У попередніх примітках я вже зауважував: тоді, коли я писав наведені вище рядки, на сторінках радянських журналів була в розпалі дискусія на цю тему. Сьогодні прийнято висловлюватися акуратніше: йдеться про дефіцит потоків нейтрино від Сонця. Але мова про такий дефіцит, який фактично заперечує теорію термоядерного свічення Сонця. (Автор).

² Сьогодні, в 1999 році, можна сказати: понад тридцять років. (Автор).

приблизно за 180 мільйонів років. Через те, що орбіта Сонця – не коло, а доволі витягнутий еліпс, наше Світло то наближається до Галактичної Монади, то віддаляється від неї. Звідси випливає, що швидкість Сонця нерівномірна – вона то збільшується, то падає. Збільшується тоді, коли збільшується гравітаційний потенціал Галактичної Монади – тобто при наближенні до неї. А падає тоді, коли Сонце помітно віддаляється від Центру Галактики.

Якщо наша теорія правильна, тоді сонячна стала (кількість енергії, яку випромінює Сонце за секунду) – насправді нестала: ця величина змінюється так само, як змінюється швидкість Сонця. Отже, на земній кулі повинні бути свідчення цих змін: один раз на 180 мільйонів років мусить приходити значне похолодання, яке триває кілька мільйонів років. Воно відповідає тому періодові, коли швидкість Сонця падає. І, навпаки: якщо Сонце світиться за рахунок термоядерних реакцій, тоді воно діє автономно – отже, таких змін у земному кліматі не повинно бути.

Що ж нам каже кліматологія? А вона каже ось що:

«Порівняно недавно доведено, що великі обледеніння на Землі відбувалися неодноразово, можливо, кожні 200–300 мільйонів років на термін в кілька мільйонів років. Вважають, що на Землі вже другий мільйон років триває льодовиковий період, а ми живемо у відносно короткий міжльодовиковий проміжок часу, що почався 12–15 тисяч років тому грандіозним таненням льодовиків».¹

Звичайно, А. Вехов, якого ми процитували, не пов'язує ці періоди з обертанням Сонця довкола Галактичного Центру – і все ж ми бачимо: 200 мільйонів років, відкриті кліматологами в нашаруваннях земної кори, фактично дорівнюють одному галактичному рокові. Мені здається, що вже цього цілком досить, щоб потужність сонячного випромінювання пов'язати з гравітаційним потенціалом Галактичної Монади. Чи можна поставити величніший експеримент, ніж той, який ми щойно описали?..

Є ще й такі міркування: в зорях і галактиках треба шукати спільних причин для пояснень високих енергетичних потужностей в напрямі центру. Довкола галактичної Монади можна побачити таке енергетичне вирування, яке ні з чим порівняти. А проте воно не потребує інших пояснень, окрім гравітаційного. Адже ж нікому не спадає на думку, що в центрі нашої Галактики відбуваються термоядерні реакції. Чому ж вони мають відбуватися в центрі Сонця?

А проте йдеться не про центр, а про поверхню Сонця. Тут механізм світіння дещо інший: його можна порівняти зі світінням метеоритів, які вриваються в земну атмосферу. Звісно, вакуумний простір не володіє такою густиною, як земна атмосфера, та все ж він не позбавлений

¹ Вехов А., ж. «Знание – Сила», № 11, 1976, с. 11.

певної густини. А маса й швидкість Сонця достатні, щоб викликати світіння верхніх шарів атмосфери. Сонце, на відміну від метеоритів, не згоряє тому, що вакуумний простір позбавлений кисню.

Слід пам'ятати: напруження гравітаційного поля на шляху Сонця створює Галактична Монада. Фактично Сонце світиться не своїм світлом – воно радше нагадує рефлектор, що спрямовує на Землю проміння (отже, й інформацію) Галактичної Монади. У свою чергу, Галактична Монада рухається в полі Світової Монади. Таким чином, життя на земній кулі походить не просто від Сонця, а від Світової Монади. Ось чому перемога монотеїзму є перемога Абсолютної істини.

$$\text{Тепер запишемо таку формулу: } P_{\Theta} = \frac{E_{\text{гр}\Theta} \cdot V_{\Theta}}{R_{\text{гал}}}.$$

Тут знаком Θ позначено сонячні величини.

Це означає: **добуток гравітаційної енергії хромосфери ($E_{\text{гр}\Theta}$) на швидкість Сонця V_{Θ} , поділений на відстань від центру Галактики ($R_{\text{гал}}$), дорівнює потужності випромінювання Сонця P_{Θ} .**

Енергія гравітації – це добуток гравітаційного потенціалу на масу:

$$E_{\text{гр}\Theta} = \frac{GM_{\Theta} \cdot M_{\Theta}}{R_{\Theta}} = \frac{GM_{\Theta}^2}{R_{\Theta}}.$$

Радіус Сонця (відстань від центру до хромосфери) становить $6,8 \cdot 10^{10}$ см. Маса Сонця дорівнює $2 \cdot 10^{33}$ г.

Отже, енергія гравітації в сонячній хромосфері становить:

$$E_{\text{гр}\Theta} = \frac{6,67 \cdot 10^{-8} \frac{\text{см}^3}{\text{г} \cdot \text{сек}^2} \times 4 \cdot 10^{66} \text{ г}^2}{6,8 \cdot 10^{10} \text{ см}} = 4 \cdot 10^{48} \text{ ерг}.$$

Швидкість Сонця дорівнює $2,5 \cdot 10^7$ см/сек.

Значно складніше обчислити відстань Сонця від центру Галактики. Я спершу взяв таку величину: 10^{22} см. Відомий астрофізик уточнив її до $2,5 \cdot 10^{22}$ см – саме так оцінюють сьогодні цю відстань.¹

$$P_{\Theta} = \frac{4 \cdot 10^{48} \text{ ерг} \times 2,5 \cdot 10^7 \frac{\text{см}}{\text{сек}}}{2,5 \cdot 10^{22} \text{ см}} = 4 \cdot 10^{33} \frac{\text{ерг}}{\text{сек}}.$$

¹ Коли я писав ці рядки, в мене ще не було формули

$$R = \frac{R_0 \cdot c^2}{V^2}.$$

Сьогодні (1999) за її допомогою можна легко й надзвичайно точно встановити цю відстань, що я й показав наприкінці попереднього розділу. (Автор).

Вчений, вносячи поправку, хотів спростувати мою формулу – він до неї поставився скептично. Яке ж було його здивування, коли ця поправка з повною точністю видала сонячну сталу! І хоч це також не розвіяло його скептицизму (він усе ще вірить у свій термояд!), але ж, на мою думку, така точність випадковою бути не може. Цей приклад начисто доводить, що теорія Монади, викладена на попередніх сторінках, має поважне підтвердження в межах нашої Галактики.

Тепер уважний читач повинен сполучити оці мої висновки з тим, про що йшлося в «Економічних монологах». Енергія прогресу (абсолютна додаткова вартість) народжується не на Землі і навіть не на Сонці – через Галактичну Монаду вона приходить від Монади Світової, про яку інакше сказати не можна: Світова Монада – це Бог.

Лише так можна зрозуміти, хто є земна людина і чим є щоденна її праця та всі духовні надбання, котрими вона збагачує себе і Всесвіт.

12. ГНОСТИЧНЕ РЕЗЮМЕ

А проте перед нашим духовним оком вимальовується невесела картина: ми живемо так далеко від Світової Монади, що нашу сферу аж ніяк не можна вважати близькою до Емпірею. Якщо повернутися до «Божественної Комедії» Данте – навіть не до сторінок самого твору, а лише до переліку розділів! – то Емпірей і Першодвигун ми, звичайно, побачимо там, де живе Світова Монада. Вона є Органом Синтезу всіх видів руху, всіх зусиль, всіх Монад, всіх дій – тобто всього, що **відбувається** у Всесвіті. Все це відображується в ній, здобуваючи негайну реакцію. Вона, Світова Монада, по суті є синонімом Буття.

І тут ми змушені повернутися до суто гностичного запитання: хто ж Вона – Творець чи лише створіння? Породження всіх Монад Всесвіту, які в ній віддзеркалюють власну енергію, чи, може, їхня Мати?..

Без 10^{12} галактик Світова Монада неможлива: Всесвіт знов повернувся б до первинного хаосу – туди, де Світло ще не було відділене від Темряви, а Дух Божий літав над мертвою безоднею.

Існують гностичні вчення, які повстають проти будь-якої структури – так чи інакше структура сковає духовну сутність, позбавляє нас волі. Структура є породження гравітації, а вона, гравітація, – споконвічна Мати Зла. Так, саме гравітація породила рабство. Ми захоплюємося Парфеноном, але ж каміння має **вагу**, його слід було якось підняти на Афінський горб. Це робили раби. Отже, навіть краса народжується із страждання.

Гравітація (антиенергія, антиробота) – явище не лише фізичне, але й соціальне. Ба, навіть моральне: хіба мало є людей, котрі свій обов'язок долати тяжіння (нести хрест земний!) перекладають на інших?..

Джерело Зла – в структурі. Це добре бачив Будда. Це бачили також деякі гностики, які на Христовій ниві проповідували буддистські ідеї: світ є зло, всяке буття є страждання, а кінець стражданню лише в небутті. Тобто у відсутності будь-якої структури. Там, де є бодай один електрон, уже з'являється в'язниця.

Якщо Світову Монаду ототожнити з Богом, тоді ми змушені прийти до невтішного висновку: у Бога немає реальної можливості звільнити живі істоти від необхідності страждати. Або ж треба знов повертатися у доструктурний Всесвіт – туди, де не було ні галактик, ні квазарів, ні Світової Монади. Але ж не було й життя.

Щодо мене особисто, то мою душу надихає ідеал Христа: відважно рушай на хрест заради Вічного Життя!..

Я не проповідую, а лише з'ясовую коріння Буття й небуття – тобто працюю в тих володіннях, які споконвіку належать Гносисові. Я дотримуюсь погляду: хто любить Творця – мусить любити й страждання.

Без страждання не може бути Творчості, без Творчості не може бути Творця. Ідеал Христа – страждати разом з Батьком Небесним в ім'я Вічної Творчості.

Тепер про інше.

Нагадаємо приклад з електроном: якщо його розігнати до швидкості світла – він стане Світовою Монадою.

І тут наша думка потрапляє в глухий кут: якщо розігнати...

Але ж треба було розігнати! Хто ж дав отой поштовх? F_0 сама по собі (коли вона уособлює Світовий Простір) сила мертва, сила механічного спротиву. А де ж взялася та **внутрішня** Сила, яка вчинила бунт проти непорушності, бунт проти Темряви – на боці Світла? Де взялася Сила Моносу, яка почала діяти **зсередини**?

Щоб витворити електрон, треба на $6,6 \cdot 10^{-56}$ см **розсунути** невидимий матеріал, який радянська філософія називає порожнечою, хоч насправді він міцніший від граніту, від чавуну – від усього, що існує у Всесвіті! Бо то закований, холодний, непорушний простір, мертва сила, Темрява. Її треба випалити зсередини – і тоді почнеться творення Монад...

Де взялася F_0 , яка діє ззовні, мені зрозуміло: вона ніде не бралася, бо то є відсутність руху, відсутність життя. З'ясовувати появу «відсутності» немає потреби.

Де взялася F_0 , яка діє зсередини, – я пояснити не зумію. А саме ж ота Сила, яка діє **зсередини**, і є Світло! Ось чому я змушений сказати: Світова Монада – це таки справді Бог. А де взявся Бог – чи треба пояснювати? Він вічний, ненароджений. Без нього немає світу.

Можливості Бога небезмежні тому, що існують закони природи. А закони природи існують тому, що є не лише дія – існує також протидія. Є не лише Дух – існує також матерія. Дух – вічний імпровізатор, але ж Йому доводиться імпровізувати в лещатах просторової F_0 . Ось чому є не лише життя – існує також смерть, існує страждання.

Але ж релігія ніколи й не запевняла, що Бог у своїй творчості не зустрічає жодних перешкод. Навпаки: релігія завжди вчила, що, крім Бога, існує сатана.

Насправді ж сатана – це вічно холодна, закостеніла сила просторової матерії. Та сама F_0 , яка діє ззовні. Діє не на творення, а на руйнування. Її завдання – стиснути, позбавити простору; виколупнути зі свого тіла – тіла Темряви – живу Монаду, мов дошку льну скабку.

Темрява не бажає вібрацій, які породжують сфери, а сфери – це ж і є саме Життя. Темрява – не дія, а протидія.

У Світла й Темряви цілком протилежні причини для страждань: Світло страждає від того, що Темрява обмежує можливості його діяння; Темрява страждає від того, що їй доводиться терпіти якусь дію. Ось чому Темрява кличе в небуття: їй черево болить від безперервних народжень. Вона – мати сфер, мати речовини. Вона – сцена, на якій діє Світло. Їй набридло, вона стомилася.

Ніщо у Всесвіті не заслуговує зненависті, материнське черево й поготів. Але ж ми не можемо не народжуватися, бо діємо **зсередини**, бо ми – діти Великого Світла.

Для Темряви найвище блаженство – небуття. Для Світла найвище блаженство – **Вільна Дія**.

Вільна Дія можлива лише в межах Галактичної чи Світової Монади – там, де зусиллями всіх членів Зоряного Братства створено осередок, куди темряві немає доступу. Ні, неправда, що, мовляв, у центрі Галактики – «чорна діра». Погляньмо: $\rho = 10^{-5} \text{ г/см}^3$. Це є густина світлоносного поля Галактичної Монади. А густина Світової Монади – 10^{-29} г/см^3 . Тільки чисте Світло. Зате густина земної кулі (не Монади!) – $5,52 \text{ г/см}^3$. Про земну Монаду й казати неварто: її густина страхотлива. Отож на поверхні Землі свободи незмірно менше, ніж у глибинах Галактичної Монади – це Фортеця Життя, створена Зоряним Братством. Це величний осередок Свободи. Там, у радіусі $1,5 \cdot 10^{16} \text{ см}$, Дух цілком вільний від принизливих потреб тіла, вільний від необхідності страждати. Там – вічне життя, вічне блаженство.

Світло страждає заради того, щоб вибороти для себе отакі осередки, як Галактична Монада – Столиця Світла, Наша Нірвана.

У Світла інша форма спокою – через Монаду, котра є повнотою Буття. Так, тут теж зникають структурні одиниці. Світло здобуває спо-

кій. Але ж спокій Світла охороняється від небуття всією потужністю Галактики. Тут царює самозаглиблення, радість творчості, радість пізнання. Тут царює Гносис Христа.

А Світова Монада – Емпірей і водночас Вседержитель. Не просто Деміург – Бог...

Коли Іоанн Богослов казав: «Бог є Світло, і в Ньому немає жодної темряви», – він казав про Світову Монаду. Немає темряви – отже, немає структури, немає речовинних утворень, немає дрібних Монад. Дрібні Монади лишилися по той бік межі, де діє страхітлива Сила Темряви. У глибинах Світової Монади дія Темряви відтиснута за крайні межі – весь R_0 вільний від цієї жорстокої Сили. Отже, R_0 вільний від Темряви, від її мертвотних зусиль.

Зорі, планети, атоми – воїнство Галактичної Монади, котре захищає її внутрішній простір від руйнування силами Темряви. Погляньмо, як Галактична Монада своїми зоряними рукавами відганяє чорну F_0 . Здається, то шаблі козацькі захищають Небесну Січ...

Галактики – воїнство Світової Монади.

Та як же ми далеко від неї! Це неможливо навіть уявити.

Десятки більйонів світлових років повинна летіти людська душа, щоб зустрітися з Богом.

А може, це не так? Може, є у Всесвіті інші канали для спілкування зі Світовою Монадою?..

Ось де ми нарешті приходимо до необхідності Святого Духу! Неможливо уявити, щоб Орган Світового Синтезу витрачав стільки часу для зв'язку з Галактичною Монадою. Крім швидкості світла як процесу матеріального, існує швидкість думки як процес духовний. Існує для зв'язку Божий голуб – галактична телепатія. Тут, на Землі, телепатія також існує, але в ній немає особливої потреби, через те вона перебуває в стані анабіозу.

Навіть за життя на Землі людина здатна зв'язатися з Богом – це вже доведено протягом тисячоліть. Щоправда, не кожна людина, і далеко не щодня. Це буває дуже рідко, але ж буває! Зі мною **було**, отже, мій моральний обов'язок **свідчити**.

А проте я не збираюся переказувати Біблію – краще, ніж там, сказати про це не можна.

Я вважаю себе християнином, але, на мою думку, не гріх цікавитись іншими віровченнями: земне людство вступає в Еру Синтезу. Ми не маємо права втратити навіть макового зернятка з тих Знань, які нагромадилися на земній кулі впродовж тисячоліть. А такі втрати є, і вони вельми суттєві. Так, скажімо, П'ятий Вселенський Собор вилучив із Євангелій найвеличніше земне знання – Закон Перевтілення, котрий видався святим отцям чимось еретичним. Найповніше його викладено в індуїзмі – особливо в «Бхагавад Гіті».

Вчення про перевтілення ми зустрічаємо у Піфагора, Платона й інших античних філософів, яких можна назвати носіями Гносису. Та й не лише у філософських доктринах – через слабку грамотність євангельських «редакторів» ознаки цих величних законів подекуди залишилися також у Біблії. Варто нагадати розмову Ісуса Христа з учнями про Іллю-пророка. Учні запитали: як сталося, що Він, Христос, прийшов раніше від Іллі? З релігійних заповітів було відомо, що раніше має прийти Ілля-пророк, аби підготувати прихід Спасителя. Христос пояснює своїм учням: Ілля вже приходив в образі Іоанна Хрестителя. Самозрозуміло, що тут йдеться про реінкарнацію.

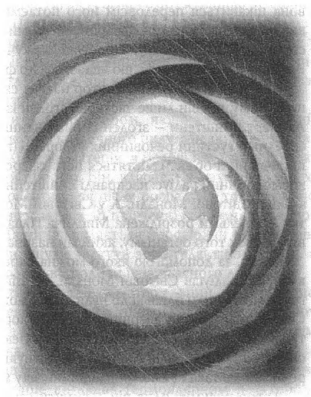
Втрата вчення про перевтілення – надзвичайно велика втрата. Закон Перевтілення – один з найвеличніших Законів Світобудови, за допомогою якого відбувається удосконалення людської природи, відбір індивідуальностей для вічного життя на велетенських просторах Світової Монади. Адже ж не випадково її розміри дорівнюють 10^{28} см – нещодавно ми думали, що в цьому радіусі міститься Всесвіт як Ціле.

Якщо ми відновимо в правах Закон Реінкарнації, наше життя на планеті Земля здобуде високого сенсу, незважаючи на всі наші скрути й страждання. Так воно, власне, є насправді – нам просто належить це знати.

1976–2001 рр.

Київ

АЛТЕРНАТИВНА КОСМОЛОГІЯ. Архітектура Всесвіту



ВСТУП

Що таке космологія? Наука про Всесвіт. Але це визначення не можна назвати повним: наук про Всесвіт багато. Гадаю, точніше можна сказати так: це є наука, котра вивчає Всесвіт як ціле в його виявленій для нашого сприйняття формі. Езотерична філософія також вивчає Всесвіт, проте вона цікавиться передовсім його потаємними властивостями – духовними, енергетичними, фізичними (тими з них, що їх ми не можемо сприйняти відчуттями). Простіше кажучи, космологія вивчає кістяк Всесвіту й узагалі все те, що надається до фізико-математичного аналізу.

Але чому в такому разі автор назвав свою космологію альтернативною? Тому, що він лише частково згоден із космологією, котру заснував Альберт Ейнштейн – згоден із визначенням маси Всесвіту і, можливо, середньої густини речовинних утворень (планети, зорі, галактики). Але ці речовинні об'єкти містяться поза сферою, яку окреслює Ейнштейнів космологічний радіус: насправді Ейнштейн обрахував радіус не Всесвіту, а лише Світової Монади. А у Світовій Монаді немає ні зірок, ні галактик – є вельми розріджена Мисляча Плазма. Інакше кажучи, променевий Мозок того організму, який ми називаємо Всесвітом.

Радіус, за допомогою якого можна окреслити Всесвіт як ціле, становить 10^{21} радіусів Світової Монади. На цій відстані від центру Всесвіту гравітаційні сили близькі до нуля, отже, можна казати про останню межу Світобудови. Прошу звернути увагу: ми користуємося для виміру Всесвіту радіусами Світової Монади – тобто тією величиною, якою Ейнштейн описував його як ціле. Лише тут вичерпуються творчі можливості Природи, але це така неймовірна відстань, яку ми не спроможні уявити.

Автор розуміє: одна річ – кинути сенсаційну тезу, а зовсім інша – переконливо її обґрунтувати. Проте в нього є надія, що з Божою допомогою він упорається зі своїм завданням¹.

¹ Примітка автора: всі фізико-математичні розрахунки та формули цієї праці вивчили американський фізик-теоретик професор Роман Татчин і, незалежно від нього, київнин професор Михайло Курик, доктор фізико-математичних наук. Обидва вважають їх правильними. Тут подано лише стислий виклад – з огляду на те, що ці рівняння широко в повно розглядаються в романі «Сила Моносу» (журн. «Вітчизна», № 1–2, 1995).

1. СИЛА МОНОСУ

Проглянувши вступ до цієї праці, читач може зауважити: вже маємо непослідовність. Автор обіцяв не втручатися в езотеричні проблеми, а заговорив про Світову Монаду, вважаючи її Мозком цілого Всесвіту. Монада ж, як відомо, об'єкт езотеричний. Відповім допитливому читачеві: значну частину монад нам і справді доведеться залишити езотериці. Це передовсім монади живих організмів – рослин, тварин, людей. Вони поки що не надаються до фізико-математичного опису. Але мінеральні монади, як і монади небесних тіл (аж до Всесвіту) ми будемо вивчати. Навіть більше: саме на їхній основі й побудуємо альтернативну космологію.

Почнімо з такого запитання: що є причиною світових констант – ну, наприклад, швидкості світла в вакуумі? Та й узагалі: що таке світло? Звідки воно походить? Що є його першопричиною? Декому ці запитання видадуться дивними: константи, як і світло, є об'єктивною реальністю, яка існує тому, що існує Природа.

Але пригадаймо, що швидкість світла в різних середовищах різна: у воді одна, у вакуумі зовсім інша. Звідси випливає, що вакуум теж чинить опір проходженню світла. Отже, він також не порожнеча, а якась плоть, хоч і надзвичайно розріджена.

Вакуум можна ототожнити з простором, якщо уявити світовий простір вільним від небесних тіл і космічного пилу. Ми звикли називати їх матерією, але насправді це не матерія, а речовина – материнські властивості має лише самий простір. Він, власне, і є матерія. З нього все виникає і в нього все повертається після розпаду. А той факт, що речовина смертна (вона розпадається до променя) сьогодні загальновідомий і нікого не дивує. Та чи розпадається простір, чи здатний він зникнути? Безумовно, ні. Зникнути можуть зорі, галактики, атоми, а простір залишиться, щоб колись відродити їх із власного лона.

То що ж таке світло – матерія чи тільки матеріальний процес? Якщо взяти світло в його променевої структури, то це є коливання простору й не більше. Немає збудника коливань – немає світла. В кімнаті таким збудником є електромережа, котра запалює електролампу. А що є збудником світлових потоків у космічному просторі? Я вважаю вельми наївною теорію, за якою Сонце виглядає термоядерним реактором. Далі ми про це поговоримо детальніше, а тут відповім, що саме є першопричиною світла: Монада! Вона завжди і всюди є природним осцилятором – отже, безперервно створює коливання. Але не слід гадати, що кожна Монада освітлює простір – існує певна ієрархія та опосередкованість, про що мова далі. Поки що умовимося писати Монади небесних тіл з великої літери – їх належить бачити живими, одухотвореними.

Як же нам уявити Монаду? Де її шукати? Шукати належить там, де вона розламає простір так само, як крихітна голівка печериці розламає асфальт. І Монада – плоть, і простір – плоть; проте Монада жива, а вакуум – плоть абсолютно безжиттєва. Монада і вакуум – непримиренні антиподи, як життя і смерть, як світло й темрява, вогонь і крига. Вони прагнуть знищити одне одного, але приречені природою на вічне співіснування. Отже, Монада має повністю витиснути вакуум власним тілом, аби здобути місце для життя. Задля цього їй належить розсунути цілий Всесвіт на величину свого власного радіусу. Це треба розуміти так само буквально, як куля розсовує наше тіло, коли входить у нього. Всесвіт обтискує кожну Монаду з усією своєю Силою, величину якої ми поки що не знаємо. Але ж нам уже ясно, що та Сила є сталою величиною – Силою Монади. Так це виглядає тоді, коли вона спрямована від центру. І Силою Моносу (Всесвіту як цілого) тоді, коли діє в напрямі центру. Проте ці сили всюди й завжди абсолютно рівні – тому в нас є право узагальнити їх у Силі Моносу. Таким чином світовий простір виступає не у вигляді континууму – він усюди нагадує щільник, у якому роль бджіл виконують Монади.

Тепер, мабуть, слід показати, де можна чітко зафіксувати Силу Моносу. Але попередньо доведеться обговорити ще одну проблему. Не будемо докладно пояснювати, з яких мотивів Альберт Ейнштейн ввів двійку в чисельник формули:

$$R_{sp} = \frac{2GM}{c^2}$$

Важливо те, що двійка тут не потрібна – вона вписана помилково, що визнано сьогодні майже всіма фізиками. Неспростовно довів це один із найвидатніших фізиків-теоретиків В. Л. Гінзбург у своїй книжці «О физике и астрофизике» (Москва, 1980. с. 111).

Якщо ж ми розглядатимемо наведену формулу без двійки, побачимо, що вона є аналогом Ньютонової формули для гравітаційного потенціалу, але в іншій іпостасі: за умов, коли гравітаційний потенціал досягає квадрату швидкості світла. І тут виникає запитання: а реально це чи нереально? Це нереально, якщо узгоджувати цей потенціал із рухом планети. Але ж це реально там, де починає діяти гравітаційний радіус (R_{gr}). А він, власне, в нашій теорії є радіусом Монади.

За певних умов вони можуть бути синонімами, але ж далеко не всюди. Річ у тім, що Монада не вигадана мною – вона існує реально як продукт Сили Моносу. Монада є всюди, де є маса – від Галактики до атома й навіть електрона. Якщо в галактиці ми можемо оперувати гравітаційним радіусом, то в глибинах атома для нього явно немає місця. Зате Сила Моносу є такою ж самою універсальною константою, як і швидкість світла в вакуумі. Вона з однаковим правом оперує і в надрах

Метагалактики, і навіть у кванті простору. Трохи далі саме цей приклад ми тут і розглянемо, аби переконати читача: Сила Моносу об'єднує в єдине поле квантову механіку й космологію. А раз так, то доречно запитати: чи можлива якась інша теорія єдиного поля? Хотілося б її побачити без Сили Моносу.

Аби показати, звідки виводиться Сила Моносу, запишемо формулу відцентрової сили, котра діє на поверхні Монади:

$$F = \frac{mc^2}{R_{\text{сп}}}.$$

Тепер в останній формулі на місце гравітаційного радіусу підставляємо формулу потенціалу, котру ми щойно звільнили від двійки. Внаслідок простого скорочення отримуємо найуніверсальнішу з усіх формул – формулу Сили Моносу:

$$F = \frac{c^4}{G} = 1,2 \times 10^{49} \text{ дин} \quad (1)$$

В усіх цих формулах G – гравітаційна стала, M – маса, c – швидкість світла. Знаком Монади зробимо невелике кільце біля відповідної літери.

З першого погляду видно, що в Силі Моносу ми маємо універсальну константу – адже вона складається з двох світових констант, котрі схрестилися у взаємоборстві світла й гравітації. Так воно є і в самій природі: світло діє назовні з глибин Монади, гравітація, навпаки, загання його назад – у надра Монади. Ось чому я змушений був застерегти, що не варто шукати зовнішнього світіння Монади. Монада створює велетенське напруження гравітаційного поля – і в цьому її природне призначення. Чому світиться Сонце – розглянемо окремо.

2. КОЛЕКТИВІЗМ МОНАД. ТЯЖІННЯ ЧИ ВІДШТОВХУВАННЯ?

Ніхто із земних людей не бачив, як народжується небесне тіло, зате ми доволі часто бачимо, як наша планета збільшує власну вагу за рахунок метеорів і метеоритів. Цього нам досить, аби висувати, що небесна речовина схильна групуватися в пилові хмари, метеорні рої, а відтак і в планети. Але що тут відбувається – більше тіло притягує до себе менше чи, може, навпаки: потужніше гравітаційне поле, відштовхнувши тіло, дарує його сусідці? Якщо ми певні, що Всесвіт переповнений Монадами (голки просунути ніде!), то природнішою видається друга версія.

А проте спробуємо поки що уявити Монаду земної кулі – з чим її можна порівняти? Маючи вже бездоганий інструмент – формулу Сили Моносу – зробити це неважко за таким рівнянням:

$$F_0 \cdot R_0 = Mc^2. \quad (2)$$

Зробивши відповідні розрахунки, зненацька з'ясовуємо для себе надзвичайну річ: уся маса планети й уся енергія, що належить цій масі, зосереджені в Монаді й тільки в ній. Це перший факт, який вражає нашу уяву. Другий приголомшує не менше: виявляється, радіус Земної Монади становить всього лишень 0,45 см. Але ж куди поділася енергія та сила-силенна атомів і молекул, із яких складається земна куля?

Істина виглядає так. Доки тіло не відокремлене від поверхні планети, воно тримає свою масу в глибинах Монади, мов гроші в банку. І лише тоді, коли тіло відокремилось, воно знову її здобуває. Так, як у зразковому колгоспі, до яких ми поки що не дожили: вийшов із колгоспу – забирай свій пай. Саме це явище я й називаю колективізмом Монад.

Тоді що ж таке маса за своєю природою? Можна відповісти доволі коротко: маса є субстанція Монади. Але ж як нам ставитися до планетного тіла, котре перебуває поза Монадою – існує воно як об'єктивна реальність чи не існує? На мій погляд, об'єктивною реальністю є лише сама Монада, а все інше, чим володіє планета, реальне не більше, ніж кола на воді від щойно кинутого каменя. Монада субстанційно абсолютно інша, ніж решта планетного тіла, що є, по суті, згущеним, побриженим простором. Це та сама модель, що й кола на воді – з тією різницею, що доцентрова сила зупинила й урівноважила просторові брижі, котрі відтак перетворилися на сфери. Отже, планета вся, крім Монади, змайстрована з вакууму. Кола на воді – це та ж сама вода, не щось інше. Так само можна сказати й про планетне тіло, крім Монади: вакуумні брижі є самий вакуум. При цьому, звісно, не слід забувати, що вакуум (простір) не є «ніщо».

Друга роль, яку виконує планетне тіло – це одяг для Монади. Хутро із вакуумної піни таке товсте, що Монада почувається в ньому цілком безпечно. По суті, Монада робить те саме, до чого вдаються арктичні зимівники: аби захиститися від холоднечі, вони вибудовують собі помешкання з криги та снігу. А що вдієш, коли іншого матеріалу немає?

Мабуть, зрозуміло, що й спіральна форма галактик має на меті те ж саме: захистити Галактичну Монаду від ворожого середовища. А на додаток до титанічних рукавів створюється непроникна сфера, заповнена зірками-цефеїдами, які рухаються з надзвичайною швидкістю. Тому переважна більшість галактик мають форму диска з великим кулястим

центром. Безумовно, там, у центрі, міститься Монада. Саме так уявляв собі Всесвіт Ньютон.

Що ж ми можемо сказати про Монаду – з чого вона складається? Гадаю, про неї слід говорити, як про духоматерію. Термін відверто дуалістичний, але, на мій погляд, дуалізм тут цілком доречний. Монада не може бути лише духовною, без матеріальної субстанції: на неї тисне цілий Всесвіт і не може її розчавити. Могутній фізичний опір підтверджує наявність матерії. Та й велетенська маса в крихітному об'ємі свідчить сама за себе. В той же час Монада не може бути бездуховною, – хоча, звичайно, життя духу в умовах Земної Монади важко уявити втішним. До речі, традиція також вказує, що в центрі земної кулі міститься пекло. Це ще раз каже про те, що Природа керується законом необхідності. До того ж деградованих, злочинних духів на Землі ніколи не бракувало.

В Сонячній Монаді духовним силам живеться вільніше, хоч тут також панує величезна густина. А проте радіус Сонячної Монади становить 1,5 кілометра – це незмірно більше, ніж у Земної Монади. Варто пам'ятати про ієрархію Монад: чим більший радіус Монади, тим менша її густина – отже, Сонячна Монада стоїть на вищому щаблі духовного розвитку. Монади небесних тіл – це справжні фортеці Духу й Інтелекту, керівні центри зоряних систем. З цього погляду Галактична Монада, що має радіус, більший від Сонячної системи, в повному розумінні є Матір'ю Галактики. Ми ще повернемося до цієї теми, хоч вона й не є для нас провідною. А зараз поговоримо про інше.

Візьмімо товстий шмат еластичної гуми й почнімо нашпиговувати його металевими кульками так, як космічний простір нашпигований більшими та меншими Монадами. Швидко ми пересвідчимося, що наші кульки починають діяти одна на одну за допомогою гуми, котра здобуває дедалі більшого напруження. Тут нам легко побачити, що кульки відштовхуються одна від одної. І якщо біля більшої кульки втиснути дробинку, гума притисне її впритул до більшої. Нам не спаде на думку, що тут діє тяжіння: ми добре бачимо – це не що інше, як відштовхування. Те ж саме відбувається й у космічному просторі. Роль напруженої гуми тут виконує надзвичайно напружений простір (вакуум).

У Ньютона закон тяжіння обґрунтований лише математично, але не фізично. Тобто не показано, через які чинники передається тяжіння. Ейнштейн пояснив тяжіння кривизною простору – це вже, по суті, справжня фізична реальність. Простір викривляють Монади, як це ми щойно показали в гумовій моделі. І дія передається так само – через напружений вакуум. Але поки що не всім ясно, що тяжіння немає – є лише ілюзія притягання тіл, бездоганно обґрунтована математично.

Та ось ми переписуємо той самий процес на взаємодію Монад. При цьому тіла взагалі зникають – залишаються лише радіуси Монад і Сила Моносу поруч. У знаменнику показана відстань між монадами. Зрозумій, читачу: жодних тіл – тільки відстані, мов руки людей у переповненому автобусі, котрі відштовхуються одне від одного

$$F = \frac{F_0 \cdot R_{0_1} \cdot R_{0_2}}{R^2}. \quad (3)$$

Здається, це щось зовсім інше, а не Ньютонів закон тяжіння, який записується так:

$$F = \frac{GM_1 \cdot M_2}{R^2}.$$

Може, й справді інше, але запевняю вас: математичний результат ми отримаємо той самий. Між моїм рівнянням і рівнянням Ньютона можна поставити знак рівності. Отож я гадаю, що тяжіння у Всесвіті не існує – є надзвичайна переповненість, котра породжує відштовхування. Поняття гравітації лишається, але воно набуває іншого тлумачення.

3. ВСЕСВІТ ЯК ЦІЛЕ

На підставі Ейнштейнових космологічних рівнянь були визначені й прийняті величини загальної маси Всесвіту (10^{56} г), радіусу Всесвіту (10^{28} см) і густини речовинних утворень у Всесвіті (10^{-29} г/см³). При цьому Всесвіт вважається замкнутою сферою. Світловий промінь не може її покинути – він мусить рухатися кривизною сфери. А речовинні утворення для зручності обчислень рівномірно «розмазані» по всьому діаметру сфери.

Застосовуємо рівняння (2) до наведених величин – і що ж ми бачимо? Всі вони гармонійно вписуються в нього, навіть наближено не відображаючи реальної моделі Всесвіту, зате доволі вірогідно змальовуючи Світову Монаду. Проте поміж Світовою Монадою та Всесвітом як цілим має існувати таке саме співвідношення, як поміж Земною Монадою та цілою планетою. Згадаймо: радіус Земної Монади становить 0,45 см, а радіус земної кулі 6350 км. Такі ж самі співвідношення спостерігаємо на Сонці і в Галактиці.

Цікаво, що середня густина речовинних утворень також відповідає тій величині, яку ми отримуємо для Світової Монади. Щоправда, ні в Монаді Галактики, ні в Світовій Монаді речовинних утворень бути не може, бо ми вступаємо туди, де панує «Світло, котре не має жодної

темряви» (вислів належить Іоанну Богослову – так він змальовував сутність Бога). Але ж Світова Монада з повним правом може бути названа Богом. До речі, темрявою в античній філософії називали речовинні утворення, бо, як ми це щойно з'ясували, вони формуються з вакууму. Старовинні філософи це добре знали.

Ейнштейн запевняє, що він узяв середню густину Всесвіту з астрономічних спостережень. Але щоб так гармонійно вона сполучилася з іншими космологічними параметрами, потрібна якась об'єднавча формула. Вона в Ейнштейна є:

$$R = \frac{c}{\sqrt{2\pi K R}}.$$

Тут π – середня густина речовини, K – гравітаційна стала, R – радіус Всесвіту. Як бачимо, на жодну іншу формулу вона не схожа. Але випробуємо ці величини тією формулою, яка в Ейнштейна без двійки в чисельнику суворо заборонена:

$$R_{\text{зр.}} = \frac{GM}{c^2} = \frac{6.67 \cdot 10^{-8} \text{ см}^3/\text{сек}^2 \cdot 10^{56} \text{ г}}{9 \cdot 10^{20} \text{ см}^2/\text{сек}^2} = 10^{28}. \quad (4)$$

Поміж забороненою формулою і тією, котра стала підвалиною космології Ейнштейна, можна поставити знак рівності. Як це могло статися? У випадковий збіг важко повірити. Схоже на те, що Ейнштейн цілком свідомо, зробив наведену формулу базою для створення космології як науки про Всесвіт. Переписати її на густину речовини не так уже й складно. То чому ж у всіх інших випадках він уписував до неї двійку? Як пояснити цю дивну непослідовність?..

Повторюю: формула, з якої ми викреслили двійку, дає нам гравітаційний радіус, що в багатьох випадках (на астрофізичному й космологічному рівнях) є синонімом радіусу Монади. І все ж вона не має такої повноти інформації, як рівняння (2), що засноване на Силі Моносу. Скажімо, з неї ми не довідаємося, що маса будь-якої системи (від атома до Всесвіту) повністю зосереджена в Монаді. Не годиться згадана формула і в мікросвіті, де рівняння (2) виправдовує себе блискуче.

Так чи так, а космологія Ейнштейна подає спотворену картину світу: вона намагається вписати цілий Всесвіт у Світову Монаду. Це виглядає так само, якби ми спробували втиснути земну кулю в щось менше від грецького горіха. Окрім того, ця космологія позбавляє Всесвіт титанічного Органу Мислення, щодо якого Галактичну Монаду можна вважати Сином або Дочкою (стать у небесах не розрізняється). Тут ми вповні бачимо перевагу монотеїзму над політеїзмом. Ще одна деталь. Майже всі релігії стверджують: частку Бога несе в собі кожна людина. В «Бхагавад-Гіті» Крішна каже Арджуні: щодо якості твій дух рівний з

Моїм, але він незрівнянно менший від Мого кількісно. В діалозі з Арджуною Крішна часто наголошує це. Він бачить іскорку власного Я навіть у найменшій крихті мінералу. Але ж як грандіозно виглядає Світова Монада і якою мізерною супроти Неї є Монада атома! Я глибоко певен, що в згаданому діалозі йдеться саме про ці категорії.

Як же зміряти цілий Всесвіт? Треба гадати, він кінчається там, де гравітаційний потенціал дорівнює одиниці. Ми вже переконалися, що на поверхні Світової Монади він дорівнює c^2 . Тоді радіус Всесвіту можна обчислити за формулою:

$$R = \frac{R_0 c^2}{V^2}.$$

У її правильності можна переконатися навіть у межах Сонячної системи. Тут R – відстань до сфери (орбіти), котру ми хочемо обчислити, R_0 – радіус Монади центрального тіла. Коли йдеться про Всесвіт, то це має бути радіус Світової Монади. Щодо величини V^2 , то це квадрат швидкості тіла у сфері, відстань до якої ми шукаємо. Одночасно це є гравітаційний потенціал даної сфери. Якщо ми вважаємо його рівним одиниці, тоді остання межа Всесвіту, де вже вгасають гравітаційні сили, буде визначатися таким рівнянням:

$$\frac{R_{0\text{косм}} \cdot 9 \cdot 10^{20} \text{ см}^2 / \text{сек}^2}{\text{см}^2 / \text{сек}^2} = \frac{10^{28} \cdot 9 \cdot 10^{20}}{1} = 10^{49} \text{ см}. \quad (5)$$

Тут вражає співмірність Сили Моносу й довжини радіусу Всесвіту. Обидві ці величини отримані з параметрів, котрі не можна назвати спорідненими. І коли довжина світового радіусу в числовому вираженні, достоту така сама, то тут є чому подивуватися. На мій погляд, це робить достовірним і радіус Світової Монади, і всі інші космологічні величини. В цьому разі, мабуть, належить казати про можливість самої Природи, які мусять бути використані повністю. Тоді надійніше покладатися на ці можливості (а вони виражені в світових константах), ніж на результати астрономічного вивчення Всесвіту. Безумовно, без астрономічних даних не можна побудувати космології. Та не всіх їх, на мій погляд, можна застосувати щодо цілого Всесвіту. Скажімо, стала Хаббла за умов такого Всесвіту, який ми тут описуємо, не виглядає переконливо. Вона може мати зовсім інший зміст, ніж їй приписують.

Повторю те, що вже сказано у вступі: довжина всесвітнього радіусу дорівнює 10^{21} радіусів Світової Монади. Мушу признатися: уявити таку величину я не здатний. З другого боку, це показує грандіозність помилки Ейнштейна та його послідовників. Але бачити слід не лише помилку: Ейнштейнові вдалося обчислити Світову Монаду, яку він помилково вважав цілим Всесвітом.

4. ЧОМУ СВІТИТЬ СОНЦЕ?

У всі часи люди питали себе: де Сонце бере стільки енергії, аби зігрівати Землю й щедро роздаровувати її космічному просторові? Чому впродовж незліченних тисячоліть його енергія не зменшується? Чи настане час, коли Сонце згасне?

Коли було відкрито розпад радію, який вивільнює чимало енергії, Сонце оголосили радієвим – ученим здавалося, що в такий спосіб можна пояснити енергетичну довговічність нашого світила. Згодом було відкрито синтез гелію з атомів водню й виділення при цьому величезної кількості надлишкової енергії. Вчені вирішили, що в глибинах Сонця відбуваються термоядерні процеси. Тепер, здавалося, енергетичні багатства Сонця пояснено остаточно, не лишилося жодних запитань.

А проте вони все ж таки виникли: якщо в Сонці справді працює термоядерний реактор, він мусить народжувати потоки нейтрино, а їх чомусь немає. Як пояснити цю аномалію? Кількість нейтрино, які летять із боку Сонця, така ж сама, як і з інших напрямків. Років зо два в багатьох журналах друкувалися статті, що ставили під сумнів термоядерну природу сонячного світла. Але іншої моделі ніхто не запропонував – і скептичні статті поступово зникли. Сонце так і залишилося термоядерним реактором.

Привертає увагу суто психологічний момент: намагання узгоджувати сонячну діяльність із нашими земними відкриттями. На явища незрозумілі ми накладаємо те, що вже нами вивчене – і це заспокоює: таємниця з'ясована, школярам і студентам є що сказати. Той факт, що Сонце не породжує нейтринних потоків, можна й зігнорувати.

Дозволю собі висловити іншу думку щодо сонячної енергетики: Сонце й зорі світяться тому, що їхні велетенські маси на великій швидкості перетинають вельми напружене гравітаційне поле Галактичної Монади. В надрах Сонця, звичайно, панує висока температура, створена Сонячною Монадою. Але поверхні Сонця вона не досягає – отже, не вона є джерелом його світіння. Сонце своєю масою утримує дуже велику атмосферу й тому здається газовою кулею. Світиться тільки поверхневий шар сонячної атмосфери, а в її глибинах температура може бути помірною. На мою думку, сонячні плями, де температура помітно падає, дозволяють зазирнути в глибину – там справді холодніше. Є підстави гадати, що під атмосферою ми натрапимо на застиглу поверхню – і тоді Сонце виявиться титанічною планетою, як про це казав В.Гершель. До речі. Крішна в «Бхаґавад-Ґіті» називає Сонце й інші зорі заселеними планетами. Мені здається, Крішна не є авторитетом лише для тих людей, котрі не знайомі з його вченням.

А проте науці відомо, що світіння зірок пов'язане з їхньою масою. Є в Сонячній системі планета, котра своєю масою наближається до

розмірів зорі. Йдеться, звичайно, про Юпітер. І ось погляньмо: Юпітер випромінює в кілька разів більше енергії, ніж отримує від Сонця. Це й досі лишається не поясненим: адже ж у глибинах Юпітера термоядерних реакторів ніхто не вбачає. Тим часом пояснення цього явища доволі просте: Юпітер разом із Сонцем на тій самій швидкості перетинає гравітаційне поле Галактичної Монади – і тут так само спрацьовує ефект маси.

Пора показати рівняння, котре описує сонячну сталу як процес, заснований на взаємодії гравітаційних полів Сонця й Галактичної Монади. Відомо, що сонячна стала – то є потужність сонячного випромінювання (P_{\odot}) за одну секунду – $4 \cdot 10^{33}$ ерг/сек. Рівняння записується так:

$$P_{\odot} = \frac{GM_{\odot}^2 \cdot V_{\odot}}{R_{\odot} \cdot R_{\text{гал.}}} = \frac{6.7 \cdot 10^{-8} \cdot 4 \cdot 10^{66} \cdot 2.4 \cdot 10^7}{7 \cdot 10^{10} \cdot 2 \cdot 10^{22}} = 4 \cdot 10^{33} \text{ ерг/сек.} \quad (6)$$

Тут G – гравітаційна стала, M_{\odot} – маса Сонця, V_{\odot} – швидкість руху Сонячної системи довкола центру Галактики, R_{\odot} – радіус Сонця, $R_{\text{гал.}}$ – відстань від центру Галактики.

Обчислення показує, що ми отримали сонячну сталу в тому вигляді, в якому вона реально існує. Сонце, по суті, лише рефлектор, який спрямовує на Землю світло Галактичної Монади. Не воно наш творець і володар – ми є діти Галактичної Матері. Уявлення про Бога мусить починатися звідти.

Дуже важливо знати, що Галактика обертається не як єдине тіло – кожна зоря описує свою окрему орбіту довкола галактичного центру. А це означає, що зорі взагалі світяться від руху в гравітаційному полі Галактичної Монади. Тут ідеться про загальну закономірність, яка, звичайно, повинна уточнюватися й деталізуватися. Зорі надто різні – не всі вони схожі на Сонце.

5. СИЛА МОНОСУ І КВАНТ ПРОСТОРУ

Картина Природи не може бути повною, доки макрокосм і мікркосм не з'єднані в суцільну тканину, а живуть ніби кожен окремо, хоч у реальному світі вони становлять нерозривну єдність. Глибоко переконаний, що до такої єдності здатна привести Сила Моносу, з якої, власне, й починалося створення Всесвіту. Для цього, безумовно, треба, щоб Сила Моносу – тобто Сила Всесвіту як цілого – природно увійшла в атомний та квантовий простір і почала там вільно діяти.

Автор не відчуває себе професійно підготовленим для створення такої теорії, але сподівається: його спроба увійти з Силою Моносу до найменшої величини, якою сьогодні є добре відомий квант простору,

може бути корисною цій великій справі. Цей приклад має показати: Сила Моносу однаково придатна як на космологічному, так і на квантовому рівні. Отже вона є світовою константою, котра сполучає найбільше з найменшим у єдину цілість. Гадаю, саме в цьому й полягає завдання теорії єдиного поля.

Занотуємо формулу, що з бездоганною точністю описує імпульси, котрі надходять від кожної Монади, починаючи від найменшої (електронної) до Світової:

$$P_{\Theta} = \frac{R_{\Theta} \cdot c^3}{G}.$$

Тут P_{Θ} – імпульс Монади, R_{Θ} – радіус Монади, G – гравітаційна стала, c – швидкість світла у вакуумі.

Імпульс на квантовому рівні виглядає так: $\frac{\hbar}{\lambda}$ де \hbar – стала Планка, λ – довжина хвилі, поділена на 2π . Підставивши цей вираз у формулу імпульсу Монади, дістанемо:

$$R_{\Theta} \lambda = \frac{G \hbar}{c^3}. \quad (7)$$

Величина R_{Θ} і λ мають ту саму розмірність, отже см^2 . Звідси й отримуємо квант простору. Або, кажучи інакше, ми дістали найменшу просторову константу. Це, безумовно, світова константа, бо ми її отримали з трьох відомих світових констант.

$$r = \sqrt{\frac{G \hbar}{c^3}} = 1,6 \cdot 10^{33} \text{ см}. \quad (8)$$

Через формулу імпульсу Монади, котра є спільною і для атома, і для Всесвіту (ось вона, світова єдність!), ми отримали квант простору. Гадаю, цього досить, аби визнати, що Сила Моносу царює над усім світом. Немає космічних систем ні в макрокосмі, ні в світі квантовому, куди б вона не могла увійти як гарант світової єдності.

Я певен, що лише та космологія, яка змальовує Всесвіт єдиним живим організмом, спроможна стати наукою третього тисячоліття.

Лютий, 1996 рік

Ця праця є стислим авторським викладом космологічної частини, яка міститься у філософській книзі, що має назву «Гносис і сучасність».¹ Коротко поінформуємо читача, як виглядає Всесвіт у названій книзі, аби далі подати фізико-математичне підтвердження запропонованої парадигми.

Від електрона й до Всесвіту просторова тканина Світобудови складається з монад, що об'єднуються в атоми, планети й галактики. В центрі кожної з цих систем або окремих тіл стоїть центральна монада, яка несе в собі всю масу й енергію даної системи. Так, скажімо, монада електрона володіє радіусом $6 \cdot 10^{-56}$ см, монада земної кулі, – 0,45 см, монада Сонця – $1,5 \cdot 10^5$ см, монада Галактики – $1,5 \cdot 10^{16}$ см, Світова Монада – 10^{28} см.

Радіуси монад є не лише просторовими, але й енергетичними величинами. Отже разом з енергією вони визначають також масу даної мікрочастки, тіла чи системи тіл – аж до Метагалактики.

У світі, за автором, є лише два види матерії – Світло і Світовий Простір (вакуум). Світло створює монади, починаючи від електрона й вище – за ієрархічним законом. Матерію простору можна назвати так, як вона виглядає для ока: матерією Темряви. В межах радіуса монади немає місця для матерії Темряви – вона повністю витіснена назовні живим, одухотвореним Світлом. Отже простір не є континуум – він усюди подірваний більшими й меншими монадами. Фактично окрім монад і вакууму, що нагадує бджолиний щільник з його сотами, у світі нічого немає. Роль бджіл у цих сотах виконують незліченні рої монад. Роль матки завжди належить центральній монаді.

Це повертає нас до тієї моделі світу, яку споконвіку несли філософія й релігія. Ось як починається Перше соборне послання апостола Івана: «А це звістка, що ми її чули від Нього і звіщаємо вам: Бог є Світло, і немає в Нім жодної темряви!» Отже, це формула не лише Івана Богослова, а й самого Ісуса.

Всі наші подальші розрахунки мають показати, що це не просто наше бажання об'єднати космологію з релігією, а світ дійсно є саме та-

¹ Руденко М. Журн. «Дніпро». Київ. 2000 рік, числа 3–4, 5–6, 7–8.

ким – не іншим. Це ж тільки про монаду можна так сказати: в її радіусі справді немає жодної темряви. Отже те, з чого складається монада (менша, більша і найбільша) належить називати Духоматерією. То є субстанційна одиниця світового буття.

Тепер слід показати найвеличнішу світову константу, яка поки що невідома науці – ми називаємо її Силою Моносу. Вона об'єднує собою всі сфери Світобудови в єдину цілість – діє так само невимушено в ядерній фізиці, як і в космології. Її назва відображає світову єдність – вона є початком єдиної теорії поля. Без неї таку теорію в принципі розбудувати неможливо. Але тут ми використовуємо лише космологічну сутність Сили Моносу. Прошу вибачення за те, що в даній статті я не зумію показати, як і звідки народжується Сила Моносу – аби це пояснити, потрібна ціла книга. Але ця книга («Гносис і сучасність») існує лише в журнальному варіанті українською мовою. Перекласти її на світові мови й видати мені поки що не під силу. Отож закликаю читача прийняти цю формулу як об'єктивну даність:

$$F_o = \frac{c^4}{G} = 1,2 \cdot 10^{49} \text{ дн.}$$

Тут c – швидкість Світла у вакуумі, G – гравітаційна стала. Кільце під символом означає, що дана величина належить монаді. Так буде й надалі.

Запишемо наступне рівняння:

$$F_o R_o = M c^2.$$

Тепер доволі легко визначити радіус будь-якої монади – загальну енергію даної системи або окремого тіла (права частина рівняння) слід поділити на Силу Моносу.

Радіус монади в нашій парадигмі є величиною, котра стоїть у фундаменті всіх космологічних розрахунків. Це свідчить, що головна взаємодія космічних об'єктів відбувається на рівні монад. Слід звернути увагу на радіус Світової Монади: це, по суті, та величина, яка в Ейнштейнівській космології виступає як радіус цілого Всесвіту. Ми гадаємо, що то є дуже велика помилка: цей радіус окреслює не цілий Всесвіт, а тільки його Монаду. Намагання сучасних космологів убити Всесвіт у сферу, окреслену космологічним радіусом – це така ж сама помилка, як, скажімо, прагнення розмістити земну кулю разом з Місяцем у земній монаді, що не більша від звичайної виноградини. Далі ми покажемо, що тут сучасні космологи помиляються в 10^{21} разів.

Аби побудувати вірогідну модель Всесвіту, передовсім треба визначити його масу. Відомо, що сучасна космологічна маса становить 10^{56} г. Спробуємо перевірити цю величину за такою формулою:

$$\frac{\text{Зоря}}{\text{Галактика}} = \frac{\text{Галактика}}{\text{Метагалактика}}.$$

По зорю далеко не підемо – візьмемо наше Сонце, маса якого добре відома: $2 \cdot 10^{33}$ г. Галактику також візьмемо нашу: $2 \cdot 10^{44}$ г. Наведену формулу ми базуємо на гармонії величин у всьому Всесвіті, що досліджена нами в «Гносисі». Ясно, тут не можна вимагати повної точності, бо зорі й галактики неоднакові. Вони різняться між собою так, як різняться за масою і зростом земні люди. Проте щось середнє тут можна вивести. І ми справді виводимо для Метагалактики (Всесвіту) величину маси, котра близька до прийнятої в ейнштейнівській космології: $2 \cdot 10^{55}$ г. Отож ми з чистою совістю можемо прийняти ту величину, котра породжує космологічний радіус – тобто 10^{56} г. Це народження в нашій моделі відбувається так:

$$R_{\text{косм}} = \frac{M_{\text{вс.}} \cdot c^2}{F_0}.$$

Тут $R_{\text{косм}}$ – радіус космологічний (10^{28} см), $M_{\text{вс.}}$ – маса всесвіту. Але ж ось питання: де ці величини належить застосовувати? Якщо у всіх інших тілах і системах масу належить бачити лише в монаді, то, зрозуміла річ, тільки Світова Монада є носієм світової маси, а всі галактики, що на гігантських орбітах обертаються довкола Світової Монади, створюють цю масу своїм тисненням у напрямі центру. Вони виконують лише буферну роль у гравітаційному процесі. Так діє Сила, котру ми назвали Силою Моносу: вона обтискує всі без винятку монади – і малі, й великі. Обтискує так, як гумова рукавичка обтискує нашу руку. Це, власне, і є гравітація. Монада, розриваючи тканину простору заради самоутвердження матерії Світа, з такою ж самою силою діє назовні, від центру, як просторове поле діє в напрямі центру. Звичайно, ці дві протилежно спрямовані сили абсолютно рівні.

Нам може видатися вельми дивним, що весь об'єм земної кулі не володіє масою – тільки якісь 0,45 см в центрі планети переймають всю масу на себе. Але монаду можна назвати гравітаційним банком. Всі атоми земної кулі передають свою масу й енергію земній монаді так само, як ми передаємо власні гроші в банк. І тільки тоді, коли якесь тіло відривається від землі бодай на сантиметр, воно здобуває власну масу. Так біля каси банку, отримавши гроші з рук касира, ми стаємо їхніми господарями в натурі, а не лише в номіналі. А якщо мислити без метафор, то належить сказати так: гравітаційне поле використовує тіло планети задля стискання монади. Саме звідси народжуються маса й енергія – власне, вони народжуються із Сили Моносу.

Тепер запишемо ще одне рівняння, без якого не можна й мріяти про вірогідну модель Метагалактики:

$$Rv^2 = R_0 c^2.$$

Тут R – зовнішній радіус системи (наприклад, якоїсь галактики), R_0 – внутрішній радіус її монади, v – швидкість системи або тіла, c – швидкість світла.

Як діє це рівняння, покажемо на двох прикладах.

1) Квазар летить зі швидкістю, що дорівнює 0,8 швидкості світла. Нам треба встановити відстань його орбіти від поверхні Світової Монади. До речі, тут пора пояснити: в глибинах Світової Монади немає жодних галактик чи навіть атомів – при зближенні з Монадою вони анігілюють. Отже спробуємо визначити, як близько проходить орбіта згаданого квазара від поверхні Світової Монади. На цей раз запишемо наше рівняння в такому варіанті:

$$R = \frac{R_{\text{осв}} \cdot c^2}{v^2} = \frac{10^{28} \text{ см} \cdot 10^{21} \text{ см}^2 / \text{сек}^2}{5,76 \cdot 10^{20} \text{ см}^2 / \text{сек}^2} = 1,7 \cdot 10^{28} \text{ см}.$$

Тут $R_{\text{осв}}$ – радіус Світової Монади, у знаменнику – квадрат швидкості обраного нами квазара, що рухається на певній відстані навколо Світової Монади. Ця відстань дорівнює 1,7 космологічного радіуса. Ще ближчий підхід до поверхні Світової Монади неминуче пов'язаний з анігіляцією. Це добре видно з рівняння, яким ми користуємося: коли зовнішній радіус і радіус монади досягають рівності, всі величини нашого рівняння скорочуються – тіло чи система тіл зникають. Треба запам'ятати: коли ми визначаємо відстань галактичної орбіти від поверхні Світової Монади, в нашому рівнянні діє радіус Світової Монади.

2) А проте за допомогою радіуса Світової Монади ми не зможемо визначити місця нашої Галактики у світовому просторі, бо в цьому разі виникають два невідомих члени: швидкість нашої Галактики і її відстань від поверхні Світової Монади. Гадаю, це зрозуміло: швидкість далеких галактик вимірюється за червоним зміщенням, але швидкість нашої власної Галактики так виміряти не можна. Це знецінює нашу модель Світобудови, перетворюючи її на абстрактне розумування, як це було досі в попередніх космологічних моделях. Лише знайшовши власне місце у Всесвіті, можна бути певним, що наша модель правильна.

І ось нарешті мені вдалося вирішити цю проблему. Вихідні міркування такі: якщо простір є матерія, то великі швидкості галактик змушують їх вкорочувати зовнішній радіус. Радіуси монад при цьому не міняються. Отже розмір зовнішнього радіуса з достатньою точністю має показувати відстань даної галактики від поверхні Світової Монади. Не буду витрачати зусиль на докази того, що у Всесвіті діють універсальні закони руху – від атома до Метагалактики. Отож як Меркурій рухається найшвидше серед планет, так само серед галактик найшвидше

мусить рухатися квазар. Його зовнішній радіус мало відрізняється від радіуса власної монади. Зате зовнішній радіус нашої Галактики чи не найбільший у Всесвіті – він трохи поступається розміром лишень проти зовнішнього радіуса найближчої нашої сусідки, що міститься в сузір'ї Андромеди. Це мені сказало дуже багато, а подальші розрахунки показали справедливість цих суджень.

Сама наочність свідчить, що наша Галактика міститься дуже далеко від центру Всесвіту, але ж я був геть приголомшений, коли розрахунки показали: вона міститься неймовірно далеко – на відстані 10^{35} см. Адже ж це дорівнює десяти мільйонам радіусів Світової Монади! Ось ці розрахунки:

$$v^2 = \frac{R_{\text{Огал.}} \cdot c^2}{R_{\text{зов.гал.}}} = \frac{10^{16} \text{ см} \cdot 10^{21} \text{ см}^2 / \text{сек}^2}{10^{23} \text{ см}} = 10^{14} \text{ см}^2 / \text{сек}^2.$$

Тут $R_{\text{Огал}}$ – радіус монади нашої Галактики, $R_{\text{зов.гал.}}$ – зовнішній радіус нашої Галактики. Отже ми отримали один із невідомих членів фундаментального рівняння – швидкість нашої Галактики: вона дорівнює 100 км/сек. Звідси ми отримуємо ту відстань від центра Всесвіту, яка так приголомшила автора цих рядків. Я не знаходив швидкості нашої Галактики в довідниках – і тоді звернувся до обсерваторії Національного університету ім. Т. Шевченка. Можна уявити мою радість, коли мені відповіли: 100 км/сек. А це означає, що побудована нами модель Всесвіту абсолютно правильна – в кожній своїй деталі. Правильні також параметри попередньої космологічної парадигми – маса й радіус. Інша річ, що з них невірно було змонтовано ейнштейнівську модель Світобудови.

Чимало важливих деталей лишаються за межами цієї статті, але я вірю, що настане час для значно ширшої розмови на цю тему. Гадаю, тут слід показати, де вичерпується гравітаційне поле Метагалактики:

$$R_{\text{зов.св.}} = \frac{R_{\text{Осв}} \cdot c^2}{1 \cdot \text{см}^2 / \text{сек}^2} = 10^{49} \text{ см}.$$

Тут $R_{\text{зов.св.}}$ – зовнішній світовий радіус, $R_{\text{Осв}}$ – радіус Світової Монади. Отже справді космологія Ейнштейна помилялася в 10^{21} разів.

Кілька слів про Світову Монаду. Схоже на те, що густина субстанції у Світовій Монаді така сама, як у формулах Ейнштейна, виведених для середньої густини «матерії» (тобто речовини) у Всесвіті – 10^{-29} г/см³. Це зрозуміло: адже ж А. Ейнштейн бачив усю Світобудову там, де міститься лише Світова Монада. Справа в тому, що кожна монада володіє своєю густиною. Загальна закономірність така: чим більший радіус монади, тим менша її густина. Густина Світової Монади найменша – майже вакуум. Але так воно й мусить бути: то є так званий Тонкий Світ – світ чистого Світла, яке у всі часи називали Богом.

НЕВЖЕ ЗНОВУ СЕКСОТИ?

Відкритий лист Міністрові освіти й науки України

Пане Міністре!

Я звертаюся до Вас із цим листом через те, що в Міністерстві, яким Ви керуєте, брутально порушено людські права й завдано шкоди науці. Маю на увазі не себе, а відомого письменника і вченого Миколу Руденка, до якого було застосовано такі ж самі методи, які практикувалися лише в тоталітарні часи – неймовірне зволікання з відповіддю на його звернення до Міністерства в науковій справі (мало не півтора року!) й рецензування його наукової праці «Гносис і сучасність» тенденційно налаштованим анонімом. Подумати тільки: треба було витратити значно більше року, аби відшукати таємного співпрацівника (отже, даруйте, сексота), котрий погодиться абсолютно бездоказово знищити працю, на яку витрачено автором сорок років життя. Уже два оці факти (зумисне зволікання й анонімне рецензування) самі собою свідчать, що до автора було застосовано неабияку «пильність». А якщо згадати, що «Гносис» відсотків на вісімдесят створено іще в 1976 році і все написане було конфісковано КДБ, де й пролежало двадцять років, то стає зрозумілим: про сексотство тут згадано не випадково.

«Гносис і сучасність» є філософською працею, котра в своїй основі має розгалужений фізико-математичний апарат, до того ж далеко не традиційний. Можна навіть сказати: філософські й космологічні висновки тут народжуються із формул і рівнянь. Вони є вербальним оформленням спостережень і думок, висловлених фізико-математичною мовою. Отже людина, яка не зрозуміла цієї мови (чи, може, не захотіла зрозуміти), взагалі не має права рецензувати згадану працю. Анонім у своїй багатослівній і невинуватно категоричній рецензії навіть не торкається фізико-математичних аргументів – він не розглянув жодної формули, жодного рівняння. Не згадує навіть формули Сили Моносу, з котрої й випливають усі рівняння, за допомогою

яких Микола Руденко створює модель Всесвіту, доволі несхожу на ту, котра сьогодні є звичною, хоч із цього не випливає, що вона єдино й безпомилково вірна. Саме з позиції цієї «безпомилковості» анонім атакує Миколу Руденка, забуваючи, що колись так само «безпомилково» змушували Сонце й навіть цілий Всесвіт обертатися довкола Землі. А хто думав інакше – того спалювали на вогнищі.

Я познайомився з теорією Миколи Руденка, прочитавши його науковий роман, оприлюднений у 1–2 числах журналу «Вітчизна» за 1995 рік. Мене вразив цей твір космологічно-філософськими масштабами, особливо численними формулами й рівняннями, над якими роздумує головний герой. Роман явно написано для фізиків та прихильників точних наук взагалі. А таких сьогодні мільйони. Я одразу ж зрозумів: якби не формули й рівняння, не було б і самого роману. Уважна перевірка показала, що рівняння й формули справді новаторські й цілком правильні. Особливо вразила мене формула Сили Моносу, яка записується так: $F = c^4/G$. Тут F – Сила Моносу, c – швидкість світла у вакуумі, G – гравітаційна стала. Саме так було названо й роман – «Сила Моносу». Це показує, яке значення надає автор наведеній формулі. І це не випадково: на мій погляд, формула Сили Моносу має світове значення – без неї космологія нагадує вершника без голови. Її можна не зрозуміти, але неможливо спростувати: адже ж вона народжується із співвідношення добре відомих світових сталих і в такий спосіб стає найвеличнішою в світі сталою. Аби зробити її зрозумілою, Микола Руденко створив роман, поему та книгу «Гносис і сучасність», що впродовж 2000-го року була видрукувана в журналі «Дніпро». До «Гносису» я написав передмову, за яку автор анонімної рецензії ставить під сумнів мій професійний рівень. Цікаво, хто ж він сам? Якщо він такої високої думки про власний науковий рівень, то чому ж не спростував жодного з Руденкових рівнянь? Чи не тому, що це йому не під силу? Певно, що так! Бо якби фізико-математичний апарат «Гносису» піддавався спростуванню, то відповідно налаштований рецензент розпочав би саме з цього.

Слід зауважити, що анонімний автор добре володіє українською мовою, вміє писати. Якщо почитати його рецензію (він називає її експертним висновком), не розуміючи, що тут сховано, майстерно обійдено услід за потоком вправно побудованих фраз, то може видатися: рецензія мудра і майже толерантна. Насправді ж це взагалі не рецензія (і не експертний висновок), а радше лекція на вільну тему, що, безперечно, належить освіченій людині. Не рецензія через те, що вона зовсім не торкається предмета, який становить 90% змісту книги – фізико-математичного апарату. Є тільки слова, слова, слова...

А проте, якщо придивитися пильніше, то можна виснувати: анонім добре знає ціну своїй рецензії. Ось він повчає: «Слова, якими пишуть-

ся наукові праці з фізики, практично не мають жодного значення. Їх можна довільно міняти. Мають значення математичні співвідношення, які ніяким чином змінити не можна...» Доведеться визнати, що тут анонім безкомпромісно перекреслює свою рецензію, як вона того й заслуговує.

Тепер належить поговорити про речі основоположні. Світоглядна різниця поміж автором і рецензентом така велика, що їх ні за яких умов не можна примирити. Конкретніше кажучи, рецензент носить у своїй уяві *ізотропну* модель Всесвіту, а фізико-математичний апарат, розроблений Миколою Руденком, однозначно вказує на те, що модель Всесвіту мусить бути *стаціонарною*. При цьому стаціонарною навіть у тому разі, якщо вона поки що остаточно не сформувалася – все одно Всесвіт через ізотропність еволюціонує до стаціонарності. Дуже добре цю ситуацію пояснює Г. Галілей:

«Після того, як досягнуто найліпшого розподілу та розміщення, неможливо, щоб у тілах лишалася природна схильність до прямолінійного руху, внаслідок якого тепер вийшло б відхилення від належного й природного місця, тобто було б внесено безладдя... Ми можемо йти і далі й визнати разом з Платоном, що тіла у Всесвіті, після того, як їх було створено й цілком встановлено, були приведені на деякий час своїм Творцем до прямолінійного руху, але потім, коли вони досягнули призначених місць, були пущені одне за одним по колу і перейшли від руху прямолінійного до кругового». (*Галілей Г. Избранные труды*, изд. «Наука». М.; 1964, т. 1, с. 116.).

При такій організації небесних тіл неминуче з'являється Центр Всесвіту. А в Центрі, звичайно, вкорінюється Світова Монада, котру можна назвати Сонцем Всесвіту. Ми її не бачимо, по-перше, через неімовірно велику відстань, а, по-друге, через те, що Вона надзвичайно розріджена – за Руденком один електрон на кубічний сантиметр. Електрон тут суто умовний – як міра густини. Далі ми покажемо, що саме так виглядає Всесвіт уже сьогодні.

Як же виглядає ізотропний Всесвіт, у якому живе рецензент? Та й інші астрофізики також. На це ми знаходимо відповідь у доволі категоричних словах аноніма: «Згідно з космологічним принципом Всесвіт має космологічно однаковий вигляд з будь-якої точки. Центр Всесвіту відсутній взагалі». Отож, йдеться про абсолютно протилежне світобачення.

Між іншим, модель ізотропного Всесвіту (однакового в усіх напрямках) з'явилася з непорозумінь. Ейнштейн почав створення космології зі стаціонарної моделі Всесвіту (Метагалактики), але його переконали астрофізики, що вже на рівні галактик буцімто починається ізотропність – навіть наша рідна Галактика нібито не володіє центром і не є спіральною туманністю. Таким чином Метагалактика

здобула невластиву їй ізотропність. Щодо Галактик, то цю помилку виправлено, а модель Метагалактики так і лишилася без Центру. По суті, навіки узаконено первинний хаос. Астрофізики не люблять, коли їм про це нагадують. Відшукавши таке нагадування в «Гносисі», рецензент дратівливо зауважує: «Не варто було згадувати про сумніви Ейнштейна щодо спіральності нашої Галактики. Подальші дослідження показали, що Ейнштейн помилявся».

Ні, не Ейнштейн помилявся, а помилялися астрофізики, які підсунули йому фальшивий матеріал для створення космології. Сьогодні вони вже не помиляються, а свідомо відводять довірливих землян якомога далі від істини. Природна схильність до кругового руху, про яку говорить Г. Галілей, виразно виявляє себе в атомі, Сонячній системі, Галактиці. Тож як пояснити відхилення від природного порядку на рівні Метагалактики? Ось як: такого відхилення взагалі немає і не може бути – нас просто обдурюють. Як тут не згадати про академіка Лисенка? На жаль, є свої лисенки і в астрономії.

Ось рецензент доволі в'їдливо пише: «Недивно, що п. Курик не розуміє космологічний принцип і в захопленні від того, що п. Руденко знайшов віддаль від центру Всесвіту». Чому не розумію? Розумію, що цей принцип походить не від самої природи, а штучно нав'язаний природі й через те не може бути обов'язковим. Він зобов'язує нас приймати Всесвіт таким, яким його зображує пануюча нині теорія, а не таким, яким його бачив, скажімо, Галілей. А вслід за ним і Микола Руденко. Отже той факт, що Руденко вирахував відстань від нашої Галактики до Центру Всесвіту, красномовно засвідчує: він, Центр Всесвіту, таки справді існує. Космологічний принцип засновано лише на вірі, а реальність Центру Всесвіту М. Руденко довів розрахунками, які можна перевірити. Чому ж анонімний рецензент їх відкидає? Між іншим, розрахунки М. Руденка підтверджуються швидкістю нашої Галактики – 100 км/сек. Саме така швидкість Галактики відповідає її відстані від Центру Всесвіту. А як її мотивують сьогодні? Абсолютно ніяк! Галактики, мовляв, летять з такою швидкістю, з якою їм заманеться. Насправді ж кожна галактика має свою орбіту, яку легко віднайти за рівняннями М. Руденка. Словом, у Метагалактиці діють ті ж самі закони руху, що й у Галактиці.

Можна навести чимало прикладів, котрі показують, що обраний Міністерством рецензент-астрофізик значно гірше орієнтується в архітектурі Всесвіту, ніж доктор філософських наук Н. В. Хамітов та доктор економічних наук, професор В. О. Шевчук, чії рецензії також були прислані М. Руденку. Щоправда, п. Хамітов інколи полемізує з автором «Гносису», але він робить це з пошаною до автора і його праці. Загалом його рецензія цілком позитивна. З надзвичайним пієтетом до М. Руденка і його книги поставився професор В. О. Шевчук. Він напи-

сав цілий трактат, який потім видрукував у журналі «Дніпро» (2000, грудень) під промовистою назвою «Архітектура Всесвіту за Миколою Руденком». Професор цілком справедливо розглядає «Гносис» як продовження економічної праці М. Руденка, що оприлюднена під назвою «Енергія прогресу» і вже знайшла широке визнання.

Пане Міністре! Я розумію, що завдаю Вам своїм листом чимало клопоту, але слід пам'ятати: Миколі Руденкові, Героєві України, пішов дев'ятий десяток. Вік, безумовно, критичний. Його праця «Гносис і сучасність» – явище унікальне не лише для України, а для цілого світу. Якщо ми це Знання втратимо через свою зашореність та недбалість, воно все одно колись прийде на Землю. Але ж коли? Чи не станеться з ним те, що сталося з відкриттям Арістарха Самоського? Його геліоцентричну систему не зрозуміли, відкинули й забули, і лише через дві тисячі років це відкриття повторив М. Коперник. Не доведи Господи!

М. В. Курик,
доктор фізико-математичних наук, професор.

P. S. Прочитавши цей лист, я згідний із загальними заявами його автора щодо важливості згаданої праці М. Руденка і необхідності її появи в сучасній літературі.
Роман Татчин

P. S. Прочитавши цей лист я згідний із загальними заявами його автора щодо важливості згаданої праці М. Руденка і необхідності її появи в сучасній літературі.

Роман Татчин,
доктор фізики Стенфордського Університету США

МЕТАФІЗИЧНА ПОЕМА

1. НІРВАНА

Якщо лягти на нари і до неба
Підняти очі –
В той малий квадрат,
Який дарує інколи для тебе
Жаданий промінь сонця із-за ґрат.

Якщо машин гудіння монотонне
Кудись відступить за глуху стіну –
Тоді у споминах душа потоне
І я в минуле думку пожену.

Чия була це воля і закон чий?
Чому зі мною скоїлось отак?..
Був той Едем, що називався Конча.
Там жив піїт – до райських справ мастак.

Світ був додатком до тієї хати,
Що мала безліч дорогих принад.
Які троянди він навчивсь кохати!
Який він викохав розкішний сад!

Там чергувались музика і тиша,
Щось феї шепотіли гаряче.
Здавалось, чорт йому дітей колише,
Вода нагору – й та сама тече.

А він статечно ходить, оглядає
Зелені володіння з-під руки...
Аж соромно стає, коли згадаю,
Який я був порожній в ті роки.

Та, мо', тому, що якось я із дому
Злітав за Атлантичний океан –
У день один зненацька усвідомив:
Земля – це тільки стереоекран.

І відбувається на ньому дія,
У котрої відносна новизна.
А хто ж насправді нами володіє?
Статисти ми, чи зорі –
Хто це зна?..

І видався мені убогим, сірим
Той водевіль, що вийшов на екран.
Вже ні очам, ні пальцям я не вірив.
Немов життя –
Це був лише обман.

Весь збурений по вінця, до нестями,
Я намагався розгадати світ.
Я ще не знав,
Що він – поза чуттями:
Його не оком –
Духом бачить слід.

Та все ж, спиняючись під осокором,
Здіймав до неба непорушний зір.
Можливо, справді я здавався хворим –
Такий пішов про мене поговор.

Заглиблення у себе не минало
Безрезультатно:
Я вже добре знав,
Що трудова теорія сконала –
Її небесний промінь розтинав.

Той промінь, котрий з одного зерняти
Дає нам тридцять...
Вартість? Це ж вона!
Якби сміливу думку не спиняти,
Тут деякі відмерли б імена.

Та я ще був до цього не готовий –
Ще не відчув із Всесвітом злиття.
Тоді й прийшов отой удар раптовий,
Який змінив усе моє життя

П'ятнадцять літ тому.
Кінчалось літо.
Мене чекали снідати в саду
Та, що була дружиною, і діти.
Я й сам уже гадав:
Ось-ось піду.

Тим часом я спинивсь на розрахунку:
Продукт сукупний має п'ять частин.
За логікою шикувалось струнко:
Ісус Христос...
І п'ять Його хлібин.

Адже ж не золото в основі –
Злаки!
Зерно й солома, їжа для людей
Та для тварин...
З'явилися ознаки
Порушення усталених ідей.

Ознаки катастрофи.
Помирала
Система ціла. Йшов над нею суд.
Я розумів: звичайно, що до рала
І до землі додати треба труд.

Проте леміш, чепіга та підкова
Не родять хліба.
Суть у землі, воді...
Отож заклята вартість додаткова –
Насправді тіло Боже...
І тоді...

Не знаю як –
Та розказати мушу
Пригоду несподівану оту:
Шість крил вогненних підхопили душу
І понесли в небесну повноту.

І закрутився світ перед очима.
Упав Святий Вогонь,
Немов удар.
Шість крил я відчував поза плечима
І дивну Силу –
Занебесний дар.

Шість полум'яних крил. А тіло – де ти?
Я за столом, пригадую, сидів.
Але здавалось: на шляхах планети
Вже не лишалося моїх слідів.

Земля відмерла, і відмерло тіло –
Є тільки променева суть моя.
Ця безтілесна суть кудись летіла –
Мое прозоре шестикриле «я».

Ні краєвидів, ні облич, ні тіней –
Предметність, речовинність тут чужа.
Немовби ти – лиш вібрування ліній,
Звук, що себе істотою вважа.

Весь простір виткано із нот і звуків.
Вони – це люди й ангели. Вони –
Слова, що стануть душами онуків.
Сонця, в яких живуть твої сини.

Ти – цілий Всесвіт. Ти – живе проміння,
Бо тільки світло тілом є твоїм.
Звикай до вічності. Надбай уміння
В безмежності впізнати справжній дім.

Я довго ще не вірив, хоч носила
Мене живого з того світу в сей
Безсмертна, вогняна, біблійна Сила,
Про котру людям розповів Мойсей.

Себе в печери кидали довіку,
Були готові все життя віддати –
Аби колись упала чоловіку
Оця найбільша Божа благодать.

Хтось у житті сягав святого змісту –
І Церква, й світ пишалися отим.
Чому ж мені те впало –
Атеїсту,
Що був ізмалку зовсім не святим?

І хоч ніколи не брехав нікому,
Не лицемірів, щоб дістать верхів,
Але ж не міг так просто, наче кому,
Підчистити своїх земних гріхів.

Отож не ждав, не мріяв, що дістану
Убогим духом занебесну твердь...
Та всім єством поринувши в нірвану,
Я розумів, що то була не смерть.

Не смерть – я жив,
Хоч бачив те, що другий
Лиш після смерті зможе осягти.
Святий Вогонь, немов правиця Друга,
Для мене відкривав живі світи.

Я зважив: не повірять ні єдина
Душа, що Бога раптом я зустрів.
Ген та, яка була моя дружина,
З Літфонду викликає лікарів.

Я їй сказав. Так, я сказав про Бога.
Вона ж своє: не кінчиться добром.
Яка в її очах була тривога!
Одразу ж запідозрила синдром.

Я зрозумів: признався недоречно.
Її завжди втішало лиш земне.
Я посміхався. Щось доводив гречно.
Але вона вже втратила мене.

Я був тепер нездатний на щоденне
Длубання в темряві, в міщанським злі.
Та й що за посмішка була у мене,
Коли я жив уже не на землі?..

Напевне, виглядав якимось блазнем –
Бо щось вдавать не вмію й не люблю.
(Тепер, коли зробився політв'язнем,
Я з примусу нічого не роблю).

О Земле! Мій маленький, грішний атом!
Домівко заморочена моя!
Деся на тобі з білковим автоматом
Говорить лікар –
Але то не я.

Не я –
Лише моє покірне тіло,
Яке тримає руки на столі.
Воно ходило чи воно сиділо,
А дух мій жив уже не на землі.

Тепер піду, високих думань повний,
Серед злостивих дурнів та нетям.
І, переплавлений, як віск церковний,
Зречусь того, що називав життям.

Нехай настануть будні кращі й гірші,
Але віднині до останніх днів
Зречусь легких видань, газетних віршів,
Чиновних шанувань та орденів;

І навіть слави – слави ветерана,
І хати у розкішному саду,
І добрих страв, і спокою для рани,
І врешті до в'язниці добреду.

Не вбережуть мене усмішки чемні
Від наклепів та невиправних бід...
Які ж бо ми порожні та нікчемні –
Ми, що пнемось переробити світ!

2. ПІФАГОР

Той, хто знає мене –
Вірить кожному слову моему.
Але ти, що не віриш,
Самому мені поясни:
Як це сталося, що я
Цю свою духоборчу поему
Починати в концтаборі мушу
Лихої весни?

Пояснити не зможеш –
Тож вірити мусиш поету.
Я не казку розказую –
Все це насправді було.
Сто мільярдів дворуких
Відвідало нашу планету –
І однаково бачили люди,
Де Бог,
Де диявол,
Де зло.

Сто мільярдів у тисячах літ
Без брехні, без гордині
Прихиляли коліна...
Як смієш не вірити їм –
Серцю їхньому, мозкові?..
Раз ти не віриш людині,
То кому ж ти повірив
У гонорі згубнім своїм?..

Я не казку розказую.
Я, що народжений вдруте –
Вже від Батька Небесного, –
Бачився з Сином Людським.
Він мене обіймав, як духовного брата,
Як друга.
І ні з ким я отак не зріднився,
Як з Ним.

Не молитви потрібні Йому,
Не церковні кадила –
То не сутне...

А сутне сьогодні одне:
Щоб отут, на землі,
Де душа Його вічна ходила,
Вільне Слово воскресло
Й прославило царство земне.

То навіщо ж Йому
Вихваляння й церковні принади?
Не в терновім вінку –
В дротяному Його голова.
Він – Дух Сонця.
Він – Логос.
Посланець тієї Монади,
Про яку ти почуєш від мене
Правдиві слова.

Я летів шестикрилий.
Яка ж то була насолода!
Ні, Земля своїм дітям
Таких насолод не дає.
Ви картин вимагаєте?
Їх не було, бо Природа
Лиш у плоті
Спроможна явити обличчя своє.

Плоть була на землі.
Там лишилось усе, що для ока.
Я дивився не оком, а духом.
О брате, повір:
Хоч довкола світилась безодня
Широка, глибока,
Зір духовний –
То є наймогутніший зір.

Якщо Сяйвом Полярним
Ти здатний себе уявити
Чи веселкою в небі...
Якщо ти зумієш отак
Щиру душу вдягнути,
Щоб власне обличчя явити
Перед Богом могла –
Ти мислитель уже, не простак.

Я – Безсмертний Вогонь.
І моя невичерпна могутність
Не дивує мене.
Поруч сотні вогнів золотих.
Це і є справжнє «я».
Безвідносна, усталена сутність.
А земне існування –
Одне з перевтілень простих.

Як, скажімо, у гусені,
Котра метеликом стане.
Це чомусь зрозуміло.
Це – істина, не сухозлоть.
Ген сніжинка на вії дрижить,
За хвилину розтане –
І вона вже тепер
Океану схвильована плоть.

То чому ж ти гадаєш,
Що гусінь багатша від тебе –
В неї є перевтілення,
В тебе відсутній цей дар?..
Найпростішим безсмертям
Завжди володіла амеба,
А твоє – найскладніше.
Так ти ж над Природою цар!

Був я сяйвом крилатим.
Але відчував: наді мною
Є могутніше сяйво.
І я його світлом живу.
То був дух, що діяння свої
Оповив таїною –
Бо його простоту
Люди тягнуть на стежку криву.

То – Святий Піфагор.
Чи Платон.
Чи безсмертний Спіноза.
А можливо, Христос, Магомет...
Може, досить імен?
Дух живе безіменно –
Як повинь весняна,

Як грози.
Він не стане державним додатком
До ваших знамен.

А прописка і паспорт
Навіщо, панове? Не треба,
Він без паспорта пройде –
Для нього кордонів нема.
Я – Безсмертний Вогонь,
Я вібрую, живий, серед неба.
А довкола врізнобіч –
Глуха сатанинська пітьма.

Де ж мій Друг?
Назову Піфагором,
Бо це не помилка.
Хай він вчителем буде
У нашій небесній ході.
Хай уявить читач,
Як пульсує над скронею жилка,
Як під вітром ворухиться
Срібло в його бороді.

Все це буде доречно,
Якщо речовинності влада,
Котра оку потрібна,
Кайданів не видасть на дух.
Все це буде на користь,
Якщо Галактична Монада
Нам дозволить числом охопити
І Силу, і рух.

Три доби я прожив
З Піфагором.
А потім роками
Я до нього звертався –
Кричав у далекі світи.
Так я й досі живу –
Ніби жар розгрібаю руками:
Хоч навкіл суєта,
Та немає в душі суєти.

3. МОНАДА

Я жив на двох планах – у небі й на землі. Земне тіло моє схилялося за письмовим столом. Духовне «я» було так високо, що земні вібрації не могли на нього вплинути.

В хату заходили сусіди, заклопотано перемовлялися з дружиною, співчутливо хитали головами. Я розумів, що мене мають за хворого, але мені було байдуже до цього.

Я слухав голос Друга – променеві вібрації тієї Монади, яку ми умовилися називати Піфагором. Мови тут у нашому розумінні немає – є те, що прийнято називати телепатією, і все ж мені здавалося, що я чую живий голос.

Піфагор:

Яких ти прагнеш знань? Які бажання
Твоє астральне тіло підняли
В Субстанцію?..

Поет:

Мое астральне тіло?
Хіба ще є й таке?

Піфагор:

Звичайно, є. Та плоть людська, що має у собі
Усі земні хімічні елементи –
Лише скафандр, але ще не людина.
Людське ество – це тільки пружна плазма,
Невидима у світі речовиннім.
То є Живий Вогонь – астральне тіло.

Поет:

Яке ж це тіло, раз воно – вогонь?

Піфагор:

Ця плазма володіє густиною,
Хоч це, по-вашому, скоріше поле.
Та поле у менталі – також тіло.
Адже ж ментальна сфера – тільки душі.
Ти в тілі, чоловіче. Я – душа.
Тебе трима астральна пуповина
На прив'язі. Бо твій скафандр хімічний –
Той біоробот, котрий топче землю, –
Теж дістає підживлення з Монади.

Поет:
Монада? Що це?..

Піфагор:
Звідки ти прийшов?
Невже у вас не знають про Монаду?

Поет:
Я – атеїст. Колись ми починали
З тієї віри, що хімічні вправи
Нас приведуть до синтезу живого.

Піфагор:
О-о, ви раніше синтезуйте смерть!

Поет:
Не розумію.

Піфагор:
Що ж тут розуміти?
Якщо немає смерті, то безглуздо
Життя синтезувати. Є щаблі
У вічній ієрархії живого.
Є безліч сфер. І жити треба так,
Щоб сфера сфері не перешкоджала.

Бо Всесвіт – це велика повнота.
Сам простір... Чуєш, чоловіче?.. Простір –
Це плоть безмежна. Голки не просунеш –
Так простір переповнений життям.
Ви ж робите перетинки в будинках,
Щоб одне одному не заважати.
А Всесвіт – це споруда, когра має
І поверхи, й перетинки, й ліфти.
У мірі густини всі таємниці.
Ти розумієш?..

Поет:
Ніби розумію.
На густину провадиться настройка
Рецепторів чуттєвих. І тоді...

Піфагор:

Так, це формується іще у генах –
В інформативних вузликах живого.
Або, простіше кажучи, це Логос
Усюди запроваджує порядок.
Жива істота бачить сферу ту,
На котру генам видано програму:
Усі густіші сфери – непроникні.
То є земля – вона ляга під ноги.
Розрідження – це небо. А насправді
У кожній сфері є своє життя.
Усі живуть, та кожна сфера бачить
Себе саму – не інших, не сусідів...
Збагни; лише в такому разі можна
Перенаселення не відчувати.

Поет:

Виходить, я своїм астральним тілом
Геть випурхнув за межі біосфери.
Хіба таке трапляється з людьми?

Піфагор:

Трапляється в хвилини потрясіння.
Не з кожним, ясно. Так із океану
Не кожна крапля здатна вийти в небо.
І все ж виходять, і буває дощ.
Духовний дощ – свята потреба людства.
Тому земні поети і пророки
Виходять у астрал та у ментал.
І це природне явище – так само,
Як випадання краплі дощової,
Що згодом у зернині проросте.

Поет:

А Бог? Де Бог, учителю? Чи, може,
Його немає? Є сама Природа –
Живе в живому. То навіщо Бог?..

Піфагор:

Запитуєш чи стверджуєш, поете?

Поет:

Запитую.

Піфагор:

Тоді, будь ласка, слухай.

Сказати можна так: не Бог –

Природа. Але тоді, коли Природа – Бог.

Поет:

Ну, це вже гра словесна.

Піфагор:

Ні, поете.

Не гра, а істина. Бо є Монада.

Та вища сутність всіх речей і явищ,

Без котрої ні світу, ні людей.

Поет:

Відомо, Піфагоре: ти уперше

Це слово вжив. А що за ним стояло –

Того сьогодні вже ніхто не знає.

Число та Слово? Просто одиниця?

Але ж Число і Слово – це не плоть.

Якщо ж ти й простір плоттю називаєш...

Піфагор:

Не просто називаю – це реальність.

Поет:

Матерія? Реальність об'єктивна?

Піфагор:

Є сенс у цих словах – хай буде так.

Поет:

Що здатне вдіять слово проти плоті?

Граніт не можна розколоти словом.

Піфагор:

Але ж його розколює зернятко.

Плоть паростка і мертва плоть граніту –

Де їм зрівнятися у силі й моці?

А паросток, дивись, перемага.

Поет:

Ти ж сам сказав, що мертвого немає.

Тепер зненацька омертвив граніт.

Піфагор:

Це лиш порівняння. Ніщо не мертве,
Крім простору самого...

Поет:

Простір мертвий?
Та це ж матерія!

Піфагор:

У тому й суть. Цю мерту плоть живе зернятко духу
Зсередини зуміло розколоти –
Лише тоді з'явилася Монада,
Яка у центрі Всесвіту живе.
Її не гріх, поете, звати Богом.
Та є межа, є міра і для неї.
Отож вона – Природа водночас.
Бог і Природа – вічний Пан і Тео
В єдиній сутності, в Числі одному –
І через те Число стоїть над світом.
Воно переливається у Слово,
А Слово – це однаково, що Дух.

Поет:

Матерія чи дух – що з них первинне?

Піфагор:

Первинний простір. Але простір – мертвий.
Це ж бо і є ота найперша плоть,
Яку ти звик вважати пустотою.
Холодна, чорно-гаспидна безмежність.
Той моноліт, що був би безжиттєвим,
Якби у ньому не з'явилась іскра.
Якщо бажаєш – запиши рівняння.
У вас тепер є точні еталони –
Додаток до Всесвітнього Числа.
Секунда й сантиметр – земні поняття,
Але твої сучасники навчились
Розмірності Монади Світової
До видимих об'єктів прикладати.
Це лиш емпірика – Святий Вогонь,
Закований в кайдани еталонів.
Ні, я не ворог емпіричних знань.
Та їх замало для людського духу.

Тим часом мій шестикрилий дух, носій мого космічного «я», побачив спалах, що осяяв небо. А за якусь мить на чорному тлі неба з'явилася формула, написана білим полум'ям:

$$F_{\text{мон}} = \frac{c^2}{G}.$$

То була Сила, що створила Всесвіт, – Сила Моносу. Або Сила Монади, що те ж саме. Понад цю Силу більшої, вищої у світі немає.

Величина G – гравітаційна стала, c – швидкість світла у вакуумі.

Досі я нічого не тямив у фізиці, не розумів і не любив формул, і головне: жодної формули не міг запам'ятати. В далекі шкільні роки вчитель фізики ледь-ледь натягував мені трійку. Але ж ці формули я запам'ятав назавжди – вони вкарбувалися в мою пам'ять, наче були випалені на скрижалях Мойсея.

Монада, яку я називаю Піфагором, вібрувала десь недалеко – її променеві вібрації нагадували звуки людського голосу.

Піфагор:

Ну, словом, тут ми маємо Монаду –
Її народження із небуття.
Перекажи це людям, котрі палко
Земне тяжіння прагнуть квантувати,
Щоб витворити фізику єдину.
Нехай квантують – хто їм заважа?
Для мене всі ці формули – умовність.
Та є реальність – променева Сила,
Що породила світ. Я по-земному
Її записую – перекажи!..
Вона та сама всюди – в електроні,
На межах Галактичної Монади
І навіть там, де думання потужне
Галактикам далеким надсилає
Із власних надр Монада Світова.

Поет:

У неї також радіус існує?

Піфагор:

У Світової? Так, це «чорна дірка».

Поет:

Виходить, «чорна дірка» є Монада?
Це ж нісенітниця. Не може бути!

Піфагор:

Не я це вигадав... Скажи, ти здатний
Розсунуть Всесвіт?

Поет:

На таке не здатний.

Піфагор:

Але ж ти розсуваєш! Бо усе,
Що має масу, – розсуває Всесвіт.
А маса є лиш там, де є Монада.
І Сила їй потрібна лиш для того,
Щоб Всесвіт розсувати.

Поет:

Щось чудне. Куди і як безмежність розсувати?

Піфагор:

Безмежність мертва, друже. А Монада
Нагадає голівку шампінйона,
Яка асфальт собою розсуває.
На неї тисне чорний, мертвий простір.
Вона ж своєю Силою повинна
Живий Вогонь від смерті захистити.
Як він помре, тоді не буде світу.
Лишиться мертва темрява усюди.
Та світ уже ніколи не помре!

Моя рука записала іще одну формулу:

$$F_{\text{мон}} \cdot R_{\text{мон}} = Mc^2.$$

Добуток Сили Монади на радіус Монади є енергія.

Звідси можна виснувати, що гравітація – це наслідок тиснення з боку світового простору. Складається враження, що земна куля, наприклад, не володіє ні масою, ні енергією – вся її маса зосереджена в Земній Монаді, що не більша за виноградину. Зате Галактична Монада має в діаметрі триста мільярдів кілометрів – в ній можна вмістити всю Сонячну систему. Густина тут мізерна. Всі фізичні дії відбуваються на швидкості світла. Це означає, що в межах Галактичної Монади немає ні атомів, ні електронів, бо на швидкості світла вони неможливі. А що ж там є? Є Плазма, що Мислить, Живий Вогонь. Велетенський Мозок нашої Галактики. Саме звідси я й чув голос Піфагора...

Я мимоволі перехрестився. Це помітила та, що була моєю дружиною. Літфондівський психіатр не забарився. Про те, що я писав якісь формули й хрестився (отже, психічно хворий!), потім з'явиться власноручне свідчення навіть у моїй «кримінальній» справі. Правду кажучи, мій «кримінал» починався саме в оцих формулах.

4. ВИХІД ІЗ НІРВАНИ

Яка енергія! Яка в душі могутність!
Чому в мені живе це відчуття?
А чи космічних думань самотність
Когось привабить за мого життя?

І серце часом краяла зневіра:
Начальство вбивчу присилає вість –
Мов то були страшні обійми звіра,
Що має знак: 666.

Я вже не знав, що сталося зі мною:
Чув голос Піфагора чи не чув?
Здавався сам собі його луною:
Ось вивільнюсь від тіла й полечу.

Та не летів – лише собі на горі
Ледь не потрапив у лікарню ту,
В якій живуть Ісуси й Піфагори
В епоху недовірливу й круту.

Мені було ясно: від гравітації чекають того, чого в ній немає, але не бачать того, що в ній є. Поки що мало хто усвідомлює, що в проблемі тяжіння значно більше метафізичного, ніж фізичного. Ось, наприклад, як можна записати закон всесвітнього тяжіння:

$$F = \frac{F_0 r_1 r_2}{R^2}.$$

Тут r_1 , та r_2 – радіуси Монад, F_0 – Сила Монади, R – відстань між Монадами. Поміж цими записами і записом Ньютона можна поставити знак рівності. Але ж у моєму записі немає речовинних мас – є тільки сили й радіуси. Отже, зникає облудна видимість, котра була абсолютизована – і через те завдала людському мисленню дуже великої шкоди. На авансцену виступає сутність: тільки простір і Сила – більше

нічого! Все інше (передусім самі тіла) – комплекси відчуттів. Метафізика, що виростає на ґрунті фізики! Сьогодні люблять казати про стики наук. Оце ж і є стик – в найбільшому, в найголовнішому! Стик фізичного й метафізичного... Або такий приклад. Нещодавно з'ясувалося, що в надрах Сонця термоядерних реакцій немає: звідти не вилітають нейтрино. Та чому ж Сонце світить? Чому світять зорі?

Ось відповідь:

$$P_{\odot} = \frac{GM_{\odot}^2 V_{\odot}}{R_{\odot} R_{\text{гал.}}}$$

Пояснюю величини:

P_{\odot} – так звана сонячна стала.

G – гравітаційна стала.

M_{\odot} – маса Сонця.

V_{\odot} – швидкість руху Сонця навколо Галактичної Монади.

R_{\odot} – радіус Сонця.

$R_{\text{гал.}}$ – відстань Сонячної Системи від Галактичної Монади.

Глибоко певен: чим точніше буде обчислено $R_{\text{гал.}}$, тим ближче ми підійдемо до сонячної сталої. Зорі світять тому, що перетинають силові лінії Галактичної Монади. І, зрештою, тому, що простір – це плоть, а не порожнеча, як дехто вважає.

Сонячна стала – фактично не є стала: Сонце то прискорює свій рух, то уповільнює його, бо орбіта Сонця – витягнутий еліпс. Якщо гравітаційна теорія світіння зірок правильна, то протягом галактичного року клімат на земній кулі має різко змінюватись. Але ж саме так це й відбувається насправді!..

Наведена формула здатна також пояснити, чому Юпітер випромінює енергії більше, ніж отримує від Сонця. Та й чого тільки не здатна пояснити Монада! Вона майже нічого в Природі не лишає без пояснень. Не дає пояснень хіба що на одне питання: як пояснити саму Монаду, щоб у неї нарешті повірили?..

5. ФОРТЕЦЯ СВІТЛА

Насолоди такої

Вам, люди, не взнати довіку!

Варто це пережити –

А там хай беруть і ведуть

По дорозі страждань,

Де знущання й тортури без ліку,

Де кривавим хрестом
На Голгофі
Кінчається путь.

Всесвіт став моїм домом:
Я весь його бачив і бачу.
Це щось більше, ніж те,
Про що звикли казати:
Злиття.
Хто спроможний віднині
Зламати гартовану вдачу,
Якщо я тепер знаю:
Попереду Вічне Життя?

Та й не це мене тішило:
Хай егоїсти і сноби
Особисте безсмертя шукають.
У мене від іншого щем:
Кожна зірка й травиця –
Клітини моєї особи.
Я існую усюди –
Мов справді розлився дощем.

Птах у небі – це я.
Хвиля в морі –
Це хвиля на серці.
Білі хмари...
І сонце, і вітер, і грім...
І пшениця, і жито...
І навіть плотвиця в озерці –
Все це іскри життя,
Котре є особисто моїм.

І тягнулася думка туди –
В Галактичну Монаду.
То, по-вашому, Бог –
«Чорна дірка»?!.
Добродії-фізики, ні!
«Чорна дірка» – для вас,
Бо над нею ви втратили владу.
Але ж є ці «дірки»
В Сонці, Місяці –
В кожному зерні.

Окрім «чорних дірок»,
Виявляється, в світі немає
Порошинки найменшої.
Всюди вони – ці «дірки»...
Це – Субстанція, Дух.
Це – та Сила, що Всесвіт тримає.
Це ж Монада!
Малі та великі Монади –
Не вгаслі зірки!

Ієрогліф Природи
Невірно прочитаний вами,
Та ви правильно кажете:
Ось та остання межа,
Де ще фізика здатна
Числом і скупими словами
Повести нашу думку –
Неначе по лезу ножа.

А в глибинах Монади
Кінчається фізика – годі!
Там царює Душа Світова.
І ніякий Ейнштейн
З полум'яних глибин,
Що живуть в герметичній Природі,
Про ту Плазму, що Мислить,
Для нас не добуде вістей.

Там – Субстанція.
Там
Ті духовні підмурки живого,
Що зсередини Всесвіт будують –
Від точки, від Я.
Ані краю-кінця
В чорно-гаспидного,
Світового,
Бездуховного хаосу...
То не жива течія.

Справжній Всесвіт –
Лиш те,
Що обжито зсередини Духом.
Він – конечний...

Він – сфера у сфері...
Він – Бог...
...А тим часом
Життя на планеті
Безжалісним рухом
Мене крутить отам,
Де не ждати мені перемог.

Я простягаю руки туди,
Де живе Галактична Монада.
Це – Столиця
Держави Христової,
Це –
Велетенська фортеця,
У котру Іудина зрада
Не вповзла, щоб і там
Потьмарити Христове лице.

Ген комети летять –
А мені видається:
То коні,
На яких виїжджають звияжці
Із кованих брам.
Зорі в їхніх шоломах,
Свобода у їхнім Законі.
Всесвіт – поле для вільної праці,
Домівка і храм.

Поспішайте, звияжці Монади,
Бо в Темряви є свої слуги.
Світла повні шоломи
Пролийте у наші краї.
Розпадуться колючі дроти,
На кордонах зростуть лісосмуги.
Солов'ї прикордонникам
Прийдуть на зміну –
Мої солов'ї.

*Микола Руденко.
28 травня – 4 червня 1978,
Мордовія*

1. *Маркс К., Энгельс Ф.* Сочинения. Т. 26. Ч. 1. – М., 1955–1974.
2. *Schumpeter J. A.* History of Economic Analysis. – London: George Alien & Unwin, 1955. – P. 32.
3. *Кенэ Ф.* Избранные экономические произведения: Пер. с франц. – М., 1960.
4. *Платон.* Сочинения, т. 3, ч. I. – М., 1971.
5. *Аникин А. В.* Юность науки. – М.: Политиздат, 1985.
6. Всемирная история экономической мысли. В 6 т. Т. 1. – М.: Мысль, 1987.
7. Наше общее будущее: Доклад Международной Комиссии по окружающей среде и развитию. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989.
8. *Подолінський Сергій.* Вибрані твори / Упорядкував Роман Сербин. – Монреаль: Українське історичне товариство, 1990.
9. Декларация Рио по окружающей среде и развитию // Ойкумена, 1992, № 3.
10. *Блауг М.* Экономическая мысль в ретроспективе: Пер. с англ. – М.: Дело Лтд, 1994.
11. *Алле М.* Экономика как наука: Пер. с франц. – М.: Наука для общества, 1995.
12. Наше глобальное соседство: Доклад Комиссии по глобальному управлению и сотрудничеству: Пер. с англ. – М.: Весь мир, 1996.
13. *Шевчук В.* Трансформація економіки та модифікація обліку: методологічні аспекти взаємодії // Економіка України, 1997, № 4.
14. Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на ХХІ століття. Ухвалена 19-ю Спеціальною Сесією Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку (1997 р.) / Пер. з англ. – К.: 1998.
15. Порядок денний на ХХІ століття. Ухвалений Конференцією ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) / Пер. з англ. – К.: 1998.
16. World Congress of Environmental and Resource Economists. Book of Abstracts. Venice, Isola di San Giorgio Maggiore. 1998.
17. *Руденко М.* Енергія прогресу: Нариси фізичної економії. – К.: Молодь, 1998.

18. Руденко М. Найбільше диво – життя. Спогади. – Канадський Інститут Українських Студій. Вид. ТАКСОН. Київ – Едмонтон – Торонто. – 1998. – 560 с.
19. Шевчук В. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології). – К.: КДТЕУ, 1998.
20. Шевчук В. Фізична економія Миколи Руденка // Урядовий кур'єр, 6 лютого 1999 р.
21. Подолинський С. А. Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. – К.: КНЕУ, 2000.
22. Шевчук В. Архітектура Всесвіту за Миколою Руденком // Дніпро, 2000, № 11–12.
23. Шевчук В. Вчення Сергія Подолинського як фундаментальна основа новітньої української та світової економічної школи // У зб.: Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнародної науково-методичної конференції 26–27 квітня 2000 року. – К.: КНЕУ, 2000.
24. Шевчук В. Еволюція новітньої економічної парадигми і перспективи розвитку української наукової школи // У зб.: Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі ХХІ століття: Матеріали міжнародної І науково-практичної конференції 1–2 березня 2000 року. Частина 3. – К.: КДТЕУ, 2000.
25. Шевчук В. Інтелектуальна спадщина Сергія Подолинського і цивілізаційна перспектива // У зб.: Учення Сергія Подолинського і цивілізаційна еколого-економічна перспектива: Матеріали міжнародної наукової конференції 7 грудня 2000 року. – К.: КНЕУ, 2000.
26. Руденко Микола. Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту). – Тернопіль: Джура, 2001. – 248 с.
27. Шевчук В. Модель обліку процесів розвитку: проблеми модифікації на засадах фізичної економії // Регіональні перспективи, 2001, № 2–3.
28. Руденко М. Д. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. Видання друге, доповнене. – Тернопіль: Джура, 2005. – 412 с.
29. Руденко М. Д. Енергія прогресу. Гносис і сучасність. Метафізична поема. Публіцистика. Поема. – К.: Журналіст України. – 2008. – 716 с.
30. Михайлюта Олександр. Відкриття Миколи Руденка. Науково-публіцистичне видання. – К.: Михайлюта О. О., 2010. – 296 с.
31. Руденко, Микола. Энергия прогресса. Очерки по физ. экономии. Пер. с укр. / Микола Руденко. – К.: Михайлюта А. А., 2010. – 544 с.
32. Руденко М. «Найбільше диво – життя». Спогади. Упорядник Раїса Руденко. – К.: ТОВ «Видавництво «КАІО»», 2013. – 696 с., іл.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Авдієв В. І.** 142, 344
Аврелій Марк 468, 484
Аврора 69
Адам 599
Андерсон 94
Андромеда 608
Андропов Ю. В. 350, 351, 375–376
Анікін А. 388, 390
Антихрист 144
Аполлон 579
Арджуна, цар 553, 634
Аристарх Самоський 513, 646
Арістотель 32, 137, 453, 464, 502,
512, 515, 516, 521, 535, 598
Армсбі 140
Атлант 528, 529
Афродіта 69
- Бакунін М. О.** 284, 300
Беатріче 164, 525, 533
Белл Джон Фред 388
Бердяєв Ніколай 122
Берія А. П. 213, 310
Берлінгуер 180,
Блаватська Олена 87, 529, 532
Бланкі А. 458, 460, 461, 470, 476
Блок Александр 56
Бонар Дж. 388
Бор Нільс 530, 540
Ботвин Валентин 259, 260, 261,
262
Брежнев Л. І. (Генеральний) 375, 398,
420
Брехт Бертольд 190
- Бруно Джордано** 33, 41, 211, 256,
259, 487, 501, 532, 569, 581, 589
Будда 163, 621
Букалов А. 485
Бунін Іван 158
Буржуадемов К. 201, 202, 237, 237,
242, 276
- Бавілов М. І.** 179, 347
Бавілова І. Б. 612
Валентин 536, 587
Василид 536
Велс Г. 289
Верн Жюль 309
Вернадський В. І. 40, 50, 51, 55, 65–
68, 70, 72, 75, 77, 82, 87, 100, 109,
110, 115, 132, 143, 223, 234, 352,
390, 476, 485–487, 494, 496
- Вероніка** 610
Вехов А. 618
Винниченко В. К. 22
Вишневський В. 263
Вінер Н. 179, 514
Власенко Іван 547
Вознесенський М. О. 140, 141, 215,
216
Володимир Святий, князь 205, 209–
211, 216, 255, 671
- Гагарін Юрій** 309
Галілей (Галілей) Галілео 138, 370,
574, 598, 601, 645
Галкіна 262, 263
Гарст Р., фермер 127, 326

- Гегель Георг 51
 Гельвецій, мадам 390, 391
 Гершель В. 617, 635
 Гітлер Адольф 165
 Гомер 266, 268
 Гончар, підп. КДБ 351
 Григоренко Петро 10, 26, 27, 179–203, 416
 Гурев Г. А. 34, 51, 523, 550
- Герцен Олександр 51
 Гінзбург В. А. 490, 546, 570, 628
 Горбачов М. С. 350, 355, 395, 397, 406, 410, 411, 416, 417, 419, 421, 422, 486
 Горький Максим 206, 272, 365
- Данте 164, 165, 525, 533, 578, 578
 Деметра 160, 231, 331, 402, 579
 Деміург 584, 623
 Демокріт 503
 Джевонс, проф. 78
 Джонс Річард 89, 100
 Держинський Ф. Е. 117, 212
 Дідро Дені 340
 Докучаєв В. В. 110,
 Доплер (Допплер) 16, 609, 611, 615, 616
 Достоевський Ф. 289, 349
 Дрейк 68, 69, 111, 670
 Дуглас Пол 388
- Ейнштейн Альберт 17, 36, 82, 87, 179, 207, 214, 339, 241, 344, 490, 497, 498, 500, 534, 538, 540, 542–545, 554–556, 558, 560–562, 564, 590, 591, 595, 597, 599, 601–603, 607, 609, 614, 615, 626, 631–633, 642, 645
 Енгельс Фрідріх (Генерал) 27, 33, 35, 43, 60–62, 64, 70, 71, 78, 79, 82, 83, 87, 88, 90, 94, 119, 136, 145, 174, 180, 182, 210, 215, 220, 226, 234, 235, 236, 240, 251, 257, 273, 281–286, 289, 293, 299, 302, 306, 320, 325, 329, 332, 341, 343, 348, 393, 475, 485, 503, 504, 506, 507–511, 513, 523, 561, 564, 565
- Еней 256
- Єва 599
 Єсенін Сергій 26
- Зевс 329
 Злупко Степан 425, 428
- Йосип Тесля (Плотник) 160, 162
- Іван (Іоанн) Богослов 36, 42, 60, 61, 144, 161, 250, 251, 554, 583, 610
 Іван Хреститель 623, 624
 Ізіда (Ізида) єгипетська 160, 231, 331, 402, 579
 Ікар 64
 Ілля-пророк 624
 Ілюшин 190
 Ісус Христос (Син Божий) 57, 87, 140, 141, 144, 145, 147, 148, 152, 159–161, 163, 206, 251, 255, 314, 343, 399, 402, 435, 437, 443, 446, 488, 553, 579, 587, 610, 621, 623, 624, 650, 654, 655, 656, 669, 671
- Каганович Л. М. 37
 Казначеев В. П. 59
 Кант 17, 484
 Капица Л. 525
 Карільйо 180
 Кассандра 400
 Каутський 136, 215
 Кельнер 140
 Кене Франсуа 5, 10, 52, 69, 87, 99, 106, 108, 109, 111–113, 115, 118–122, 125, 126, 128–133, 135–139, 141–146, 153, 154, 159, 166, 168, 183, 189, 204, 208, 224, 225, 333, 236–239, 245, 246, 263–271, 282, 285,

- 290–297, 299, 300, 303–314, 316–322, 324, 326, 328, 331, 335, 340–344, 346–349, 352, 354–357, 362, 368, 370, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 399, 400–402, 404, 420, 421, 424–434, 436–440, 447, 451, 452–454, 458–461, 463–466, 469, 471, 472, 476, 482, 671, 672
- Кеннеді Джон 246, 339
- Коваленко І. І. 433
- Кондуфор Ю. 257
- Константинов 33, 37
- Конфуцій 40, 87
- Коперник М. 86, 513, 647
- Корольов С. П. 309, 310
- Косигін О. М. 375, 419
- Косіор С. В. 209
- Кремінь В. Г. 643, 674
- Крішна 553, 563, 634, 635
- Кубланов, д. філос. н. 258
- Курик Михайло 494–500, 548, 626, 643–646
- Курчатов І. В. 537
- Лебедев П. М., фізик 36, 562
- Лейбніц 487, 581, 581
- Ленін В. І. 27, 31, 32, 35, 37, 42, 57, 117, 122–125, 172, 174, 177, 180, 182, 184, 189, 192, 193, 194, 197, 202, 210, 217, 219, 231, 240–243, 249, 284, 285, 299, 200, 332, 338, 339, 341, 378, 379, 406, 408, 416, 421, 508, 510, 537, 563, 564, 567, 589
- Лібих Юстус 177
- Лінкольн Авраам 157
- Лір, король
- Луначарський А. В. 57
- Людовик XVI 368
- Люцифер 71, 371
- Магомет 206, 579, 656
- Майер Юліус-Роберт 46, 50, 61, 248, 271, 272, 345, 355, 460, 461, 465
- Макі Таката 67
- Максимов В. 254
- Маланчук В. Ю. 258, 259, 261, 264
- Мао Цзедун 42
- Марат Ж. П. 151, 176, 177
- Марія Діва (Свята Мадонна, Матір Божа) 160, 231, 331, 402, 579
- Маркс Карл 10–12, 17, 26, 27, 29, 30, 41–44, 46, 48, 50–57, 60, 61, 69, 78–83, 87–100, 102–112, 116, 117, 120–125, 127–131, 133, 136–139, 142–143, 145, 154, 162, 167, 172–174, 177, 180–185, 187–198, 200–202, 204–207, 213–237, 239–244, 246–249, 251, 257, 258, 263, 264, 269–278, 281–291, 293, 295, 298–302, 304, 306, 307, 310–313, 316–323, 325, 328, 329, 332, 335, 337, 339, 340, 342–344, 347–349, 352–359, 365, 376, 378, 386–388, 390–394, 399, 405, 406, 413, 421, 424, 425, 427, 429–431, 437, 440, 446, 448–450, 452, 454, 458, 465, 469, 470, 474–478, 488, 503, 506, 523, 524, 572, 671
- Марше Жорж 180, 321
- Махно Нестор 300
- Маяковський Володимир 316
- Менделєєв Дмитро 214, 214, 368, 489, 545
- Михайлова А. П. 59
- Мітін 33, 37
- Мойсей 49, 52, 53, 579, 651
- Молешотт, філософ, 32, 40, 51
- Мухомор 260
- Ніколаєв Ю. 533
- Ньютон Ісаак 50, 51, 87, 163, 214, 226, 344, 461, 483, 495, 503, 514, 523, 526, 540, 542, 544, 545, 631
- Обручев В. О., акад., 61
- Озіріс 579
- Олександр II 373
- Онегін Євгеній 266, 267–269, 279, 270, 274, 457, 671

Опарін О. І. 50, 115, 223, 234

Орджонікідзе Серго 117

Пан 662

Паолетті Ф. 92, 96, 97, 98, 226, 229

Паскаль Блез 489

Персей 610

Петро І 247

Піфагор 27, 28, 32, 33, 36, 41, 73, 85,
86, 87, 103, 104, 116, 132, 147, 148,
163, 211, 250, 253, 259, 264, 265,
298, 329, 496, 501, 512, 514, 515,
521, 532, 535, 569, 582, 586, 589,
654, 656, 657, 658, 659, 660, 661,
662, 663, 664

Планк 15, 73, 135, 528, 537, 538, 540,
547, 556, 557–559

Платон 36, 41, 60, 61, 73, 107, 163,
343, 453, 464, 512, 514–516, 521,
535, 539, 545, 569, 589, 597, 601,
645, 656

Подолінський Сергій 22, 52, 81–83,
87–89, 100, 110, 127, 139, 235,
251, 257, 258, 272, 276, 321, 323,
425–429, 437, 440, 462, 465, 466,
469, 475, 482, 483, 487, 670

Постишев П. П. 209,

Прометей 160, 525

Прудон 284

Птолемей 525

Пушкін О. С. 267, 268

Рама 147

Растреллі Вартоломей 209

Рікардо Давід 92, 93, 96, 188, 224,
225, 229, 230, 236, 237, 269, 271,
272, 285, 286, 298, 299, 354, 387

Руденко Оленка Миколаївна 258

Руденко Раїса Панасівна 5

Сатана 71, 347, 505

Сахаров А. Д. 8, 10, 26, 27, 179, 182,
204, 251, 252, 264, 265, 316, 339,
384, 400, 436, 524

Сен-Сімон Клод 284

Сеньоль Курсель 458, 471

Симон Маг 536

Синявський Андрій 254

Сінклер Ептон 365, 405, 406

Сковорода Г. С. 33, 211, 256, 425,
484, 501, 520, 539, 569, 589

Скотт (Скот) Дунс 116, 162, 169, 411,
422, 424

Сміт Адам 11, 12, 17, 185, 188, 224,
225, 229, 230, 237, 238, 266, 268–
275, 283, 285, 286, 290, 291, 298–
300, 354, 382, 386–391, 393, 394,
399, 401, 406, 411, 413, 421, 424,
425, 447, 448, 450, 451, 454, 457–
466, 469, 490, 491, 473, 475–478,
482, 672, 673

Смородинський Я. 537, 538, 550,
551, 562, 599

Солженіцин Олександр 9, 38, 53, 55,
173, 178, 243, 254, 267, 320

Соловйова В. Й. 5

Сорокін, капітан КДБ 351

Спіноза 33, 35, 41, 211, 250, 256, 501,
532, 569, 581, 586, 569

Сталін Й. В. 21, 37, 46, 47, 54, 56, 90,
101, 105, 114, 115, 125, 140, 141,
155, 157, 167, 171, 187, 202, 213,
215, 223, 232–235, 240–244, 248,
263, 267, 283, 309, 310, 320, 332,
338, 353, 360, 362, 383, 384, 397,
400, 401, 409, 437, 488, 502, 505,
506

Стюарт 100, 122

Таката Макі 67

Татчин Роман 547, 556, 626, 647

Твердохлебов Андрій 204, 205

Тео 662

Титов Герман 485

Тімірязев К. А. 70, 72, 110, 222, 223,
334, 341

Тіто Йосип 180

Толстой Лев 372

Томсен 530
Туполев А. М. 190
Турчин Валентин 182, 204, 205, 264,
265, 316
Тюрго 354
Тютчев Федір 49

Уїлхелм Джон 185, 187

Фауст 519
Фейербах 506, 532
Феокріт 266, 268
Ферсман О. Є., акад., 34, 539
Фіхте 343
Форд 447
Франц Герберт 336
Фрідман 83

Хаббл 599
Хамітов Н. В. 646
Хрущов М. С. 213, 243, 246, 267, 331,
338, 398

Цельсій Андерс 599, 617
Ціолковський К. Е. 309

Чернишевський М. Г. 269
Черчілль Вінстон 401
Чижевський О. А. 67, 70, 71, 74, 75,
77, 78, 81, 82, 87, 115

Шевченко Тарас 6, 22, 260, 612, 642
Шевчук В. О., проф. 5–24, 483, 646
Шелест П. Ю. 260
Шеплі Харлоу 581
Шишина Ю. Г. 67, 71, 77, 82
Шмальц, фізіократ 95, 230
Шурін С. П. 59

Щербинський М. С. 79
Щуцкий Ю. К. 143, 163, 345, 369, 372,
437, 525

Юдін П. 31, 32, 33, 34, 37, 40, 219
Юнг Карл Густав 78, 79
Ющенко Віктор 477, 478

Ярило 54
Ярилович 54
Ярослав, князь 255
Яшин О. 256

Український вимір загальнолюдського рятівного знання: подвижництво Миколи Руденка-мислителя	5
--	---

ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ

ЕНЕРГІЯ ПРОГРЕСУ	26
Від автора	26
Матерія як суб'єкт	28
Субстанція додаткової вартості	42
Необхідність виникнення життя	58
Енергетичні джерела життя	72
Абсолютна додаткова вартість	87
Джерела фізичної економії	109
Енергія прогресу	132
Основні закономірності формули енергії прогресу	146
Чому виснажується земля?	153
Про першу одиницю енергії прогресу	156
Мінімум і максимум енергії прогресу	161
Деякі висновки	172
ЕКОНОМІЧНІ МОНОЛОГИ	179
Передмова	179
Від автора	204
Прощай, Марксе!	205
ДОБРИДЕНЬ, ФРАНСУА КЕНЕ!	263
З блокнота нічного сторожа	263
Адам Сміт і Євгеній Онегін	266
Підхід до «Економічної таблиці»	285
Сутність «Економічної таблиці»	303
Але насамперед хлібом... ..	333

НЕ ЗАГЛЯДАЮЧИ В СВЯТЦІ	350
Від автора	350
Передмова	351
Фізична економія – що це таке?..	352
Про четвертий том «Капіталу».....	353
Як же в цьому розібратися?..	354
Розмова різними мовами	356
Економічний ідеалізм.....	359
Види виробничої енергії.....	361
Хліб і гроші	366
«Економічна таблиця» Ф. Кене – найграндіозніший з усіх законів природи.....	368
Чому три і п'ять?..	370
Чому гинуть імперії?.....	372
Несміливі кроки.....	375
ШЛЯХ ДО ХАОСУ	378
Битва економічних теорій	378
Земля і люди.....	395
Фактор людський і фактор гумусний	409
СТАТТІ	424
Формула енергії прогресу як світова константа	424
Рівновага багатства абсолютного й багатства відносного	446
Сила і слабкість Адама Сміта.....	457
Глобалізація і Україна.....	477
Не загубити ліхтарика.....	483
На шляху до світової монади	486

ГНОСИС І СУЧАСНІСТЬ

ГНОСИС І СУЧАСНІСТЬ (Архітектура Всесвіту)	494
<i>Михайло Курик. Монади Всесвіту</i>	494
Від автора	500
1. Фізичне і метафізичне	502
2. Гносис як необхідність	515

3. Об'єктивна реальність – де ти?..	524
4. Від метафізики до фізики	533
5. Гравітаційні потенціали й гравітаційні радіуси	542
6. А чи можна глибше квантувати простір?	556
7. Крім монади – нічого...	563
8. Деякі загальні міркування	573
9. Монада – орган синтезу	585
10. Де ми живемо?	594
11. Чому світить Сонце?	616
12. Гностичне резюме	620

АЛЬТЕРНАТИВНА КОСМОЛОГІЯ. АРХІТЕКТУРА ВСЕСВІТУ

АЛЬТЕРНАТИВНА КОСМОЛОГІЯ	626
Вступ	626
1. Сила Моносу	627
2. Колективізм Монад. Тяжіння чи відштовхування?	629
3. Всесвіт як ціле	632
4. Чому світить Сонце?	635
5. Сила Моносу і квант простору	636
АРХІТЕКТУРА ВСЕСВІТУ	638
НЕВЖЕ ЗНОВУ СЕКСОТИ?	643
Відкритий лист Міністрові освіти й науки України	643
МЕТАФІЗИЧНА ПОЕМА	648
1. Нірвана	648
2. Піфагор	654
3. Монада	658
4. Вихід із нірвани	665
5. Фортеця світла	666
Література	670
Показчик імен	672

Наукове видання

Микола Руденко

Енергія прогресу

ВИБРАНІ ПРАЦІ З ЕКОНОМІЇ,
ФІЛОСОФІЇ І КОСМОЛОГІЇ

Упорядник *Р. А. Руденко*

Оригінал-макет підготовлено *ФОП Єгоровець Н. О.*

Відповідальна за випуск *В. Й. Соловйова*

Підписано до друку 02.11.15.

Формат 60х90/16. Папір офсет. № 1. Друк офсет.

Ум. друк. арк. 42,5. Обл.-вид. арк. 43,0.

Наклад 500 прим.

ТОВ "Видавництво «КЛІО»"

Свідоцтво про реєстрацію

№ 036149 від 28.05.2012

Адреса видавництва:

01001, м. Київ, вул. Грушевського, буд. 4, офіс 629.

Тел./факс: (044) 279 92 14.

E-mail: clio.book@gmail.com

www.clio.in.ua

Надруковано у ТОВ «Друкарня "Рута"»

(свід. Серія ДК № 4060 від 29.04.2011),

32300, Україна, Хмельницька обл.,

м. Кам'янець-Подільський, вул. Пархоменка, 1.

Зам. № 600.

Руденко М.

Р83 Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. /

Упоряд. Р. А. Руденко – К. : ТОВ "Видавництво «КЛІО»", 2015. – 680 с.

ISBN 978-617-7023-38-7

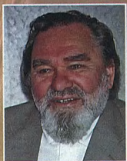
До книжки увійшли новаторські праці мислителя, письменника і правозахисника, лауреата Шевченківської та міжнародних премій, Героя України Миколи Руденка (1920–2004).

Відомий український інтелектуал і гуманіст ХХ–ХХІ століть постає перед читачем в іпостасях рідкісного філософа, космолога й економіста. Доробок мислителя набуває особливої національної і загальнолюдської значущості у час наростання глобальних викликів і загроз, бо утверджує принципово нові світоглядні й наукові парадигми рятівного знання.

Уперше зібрані в одній книзі найважливіші праці Миколи Руденка з фізичної економії, онтології і космології пропонуються науковцям, студентству, державним достойникам, читачам, котрі прагнуть долучитися до скарбниці новітнього і водночас питомо українського життєствердного знання, яке наш видатний сучасник адресував українству і людству.

УДК 33+113/119](081.2)

ББК 65+87+63.3(4)6-8



Руденко Микола Данилович (19.12.1920–1.04.2004), письменник, філософ, економіст. Один із засновників і голова Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод (УГГ). Учасник Другої світової війни, важко поранений, пережив Ленінградську блокаду. Нагороджений багатьма орденами і медалями. Та це не врятувало його від жорстокого переслідування з боку радянської влади. Відбув 12 років ув'язнення і заслання за антимарксистську діяльність та критику політики Кремля. Після сибірського заслання й еміграції повернувся 1990 року в Україну, щоб до кінця пройти всі випробування разом зі своїм народом.

Автор понад 40 книг художньої прози, поезій, науково-фантастичних та драматичних творів, в тому числі наукових досліджень з економіки, філософії, космології. Після війни надзвичайно популярними були його романи «Вітер в обличчя», «Остання шабля», «Чарівний бумеранг», «Народжений блискавкою», п'єса «На дні морському». Всі його твори у 1978 році були вилучені з бібліотек і знищені як антирадянські. Ім'я письменника було заборонено згадувати в усіх засобах масової інформації. В незалежній Україні став лауреатом Міжнародної літературної премії ім. В. Винниченка (1990), лауреатом Державної премії ім. Т. Г. Шевченка (1993) за романи «Орлова балка», «У череві дракона» та інші. Нагороджений Орденом «За заслуги» III ступеня та Орденом держави «Герой України» (2000).